

თენგიზ ლილუაშვილი, გია ლილუაშვილი,
ვალერი ხრუსტალი, ზურაბ კლიერიშვილი

სამოქალაქო საპროცესო სამართალი

I ნაწილი

თბილისი 2014

უკ (UDC) 347.9(479.22)
ლ-619

რედაქტორი **თეიმურაზ თოდრია**, სამართლის დოქტორი,
კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი, საქართველოს
უზენაესი სასამართლოს მოსამართლე

© ავტორთა ჯგუფი

© გამომცემლობა „სამართალი“, 2014

ISBN 978-9941-9344-2-1

წინასიტყვაობა

1999 წლის 15 მაისს ამოქმედდა ახალი სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, რომელიც მთლიანად აგებულია დისპოზიციურობისა და შეჯიბრებითობის პრინციპზე.

კოდექსის პროექტი შემუშავებულ იქნა 1994 წელს შექმნილი სპეციალური სახელმწიფო კომისიის მიერ, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ქართული ინტელიგენციის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, სამოქალაქო საპროცესო სამართლის აღიარებული მეცნიერი, აწ გარდაცვლილი თენგიზ ლილუაშვილი. პროექტის შემუშავების პროცესში კომისიის წევრებთან ერთად აქტიურად მონაწილეობდნენ გერმანელი პროცესუალისტები – მეცნიერები, ასევე პრაქტიკოსი იურისტები.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მიღების შემდეგ გამოიკა თ. ლილუაშვილის სხვადასხვა თეორიული და პრაქტიკული სახელმძღვანელოებიც, რომელთა შორის აღსანიშნავია 2004 და 2007 წლებში თენგიზ ლილუაშვილისა და ვალერი ხრუსტალის კომენტარებიც, რომელიც ერთგვარ სამაგიდო წიგნად იქცა პრაქტიკოსი იურისტებისათვის, განსაკუთრებით მოსამართლეებისათვის და ადვოკატებისათვის.

აღნიშნული ლიტერატურის საფუძველზე დაიწერა სხვა ავტორების (გ. ქირია, ზ. ძლიერიშვილი, ნ. ხოფერია, შ. ქურდაძე, თ. თოდრია და სხვა) შრომებიც, რომლებმაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ქართული სამოქალაქო საპროცესო სამართლის განვითარებაში.

ბოლო წლებში, განსაკუთრებით 2006-2012 წლებში გარკვეული სახის ცვლილებები და დამატებები შევიდა სამოქალაქო საპროცესო კოდექსში. სამწუხაროდ ზოგიერთი მათგანი არ იყო ყოველმხრივ და სრულყოფილად გააზრებული მათი ავტორების მიერ, რაზეც ნათლად მეტყველებდა ხშირი ცვლილებები და დამატებები ერთსა და იმავე ნორმებში, ნორმათა ურთიერთწინააღმდეგობებში, ისეთი ინსტიტუტებისა და წესების დამკვიდრებაში, რომლებიც არ შეესაბამებოდნენ სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის

პრინციპებსა და არსს. ვიმედოვნებთ რომ ასეთი დამოკიდებულება საპროცესო კანონმდებლობისადმი, და არა მხოლოდ მის მიმართ, თანდათან მოწესრიგდება.

სახელმძღვანელო ორ ნაწილად არის გათვალისწინებული. პირველი ნაწილი, ე.წ. ზოგადი ნაწილი, მოიცავს ყველა ძირითად თეორიულ და პრაქტიკულ მასალას სარჩელის აღძვრამდე. უახლოეს ხანში დაგეგმილია მეორე ნაწილის გამოცემა.

სახელმძღვანელო „სამოქალაქო საპროცესო სამართალი“, ნაწილი I, შემუშავებული იქნა წამყვანი მეცნიერების – პროცესუალისტების მიერ, კერძოდ, მეხუთე თავი – საქმის წარმოება სასამართლოში წარმომადგენლის მეშვეობით, დამუშავდა სამართლის დოქტორის ზურაბ ძლიერიშვილის მიერ; მეექვსე თავი – სასამართლოს უწყებრივი ქვემდებარეობა და განსჯადობა – სამართლის დოქტორის ვალერი ხრუსტალის მიერ, სახელმძღვანელოს დანარჩენი ნაწილი დამუშავდა სამართლის დოქტორის გია ლილუაშვილის მიერ, 2005 წელში გამოცემული თ. ლილუაშვილის სახელმძღვანელოს „სამოქალაქო საპროცესო სამართლის“ საფუძველზე, დღევანდელი კანონმდებლობისა და დოგმატური შეხედულებების გათვალისწინებით.

სახელმძღვანელო განკუთვნილია უმაღლესი სასწავლებლების სამართლის ფაკულტეტების (სკოლების) ბაკალავრიატის, მაგისტრატურისა და დოქტორანტურის სტუდენტებისათვის, ის მნიშვნელოვან დახმარებას გაუწევს ასევე პრაქტიკოს (მოსამართლეებს, ადვოკატებს და ა.შ.) იურისტებსაც.

ავტორები

შინაარსი

თავი I. სამოქალაქო მართლმსაჯულება.....	11
§1. სამოქალაქო მართლმსაჯულების აგების პრინციპები საქართველოში.....	11
I. პროფესიული სასამართლო.....	11
II. მოსამართლეთა კვალიფიციურობა და კომპენტენტურობა	13
III. მოსამართლეთა სპეციალიზაცია.....	17
IV. სასამართლო ხელისუფლებისა და მოსამართლის დამოუკიდებლობა	19
V. მოსამართლეთა კანდიდატების შერჩევისა და დანიშვნის მოდელი.....	22
VI. სამსაფეხურიანი სასამართლო სისტემა, კასაცია როგორც საბოლოო ინსტანცია.....	28
VII. კასაციის მხოლოდ ერთ სასამართლოში კონცენტრირების პრინციპი	29
§2. სამოქალაქო მართლმსაჯულების ორგანოები.....	31
I. სასამართლო ხელისუფლება. მართლმსაჯულების რაობა	31
II. პირველი ინსტანციის სასამართლოები.....	33
III. მეორე ინსტანციის სასამართლოები	35
IV. მესამე ინსტანციის სასამართლოები	37
§3. მოსამართლე.....	40
§4. მოსამართლის აპარატი	45
I. მოსამართლის თანაშემწე	45
II. სხდომის მდივანი.....	48
§5 ადვოკატი.....	50
§6. აღმასრულებელი.....	51

**თავი II. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის
ცნება და მნიშვნელობა.....54**

§1. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცნება.....	54
I. მნიშვნელობა.....	54
II. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი და მისი ამოცანა.....	56
III. საგანი და სისტემა.....	59
I. წყაროები.....	61
§2. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი და სამოქალაქო მატერიალური სამართალი.....	66
§3. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის მოქმედება დროში და სივრცეში.....	68
§4. კანონისა და სამართლის ანალოგია.....	71

**თავი III. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის
პრინციპები.....74**

§1. პრინციპების ცნება და მნიშვნელობა.....	74
I. დისპოზიციურობის პრინციპი.....	78
II. შეჯიბრებითობის პრინციპი.....	87
III. მხარეთა თანასწორობის პრინციპი.....	95
IV. საქმის განხილვის დაჩქარებისა და პროცესუალური ეკონომიის პრინციპები.....	98
V. საქვეყნოობის პრინციპი.....	105
VI. სახელმწიფო ენის პრინციპი.....	111
VII. ზეპირობის პრინციპი და მისი წერილობით ფორმასთან შეხამება.....	112
VIII. უშუალობის პრინციპი.....	117

თავი IV. სამართალწარმოების (სასამართლო წარმოების) სუბიექტები.....121

§1. მხარეები	121
I. სამოქალაქო საპროცესო უფლებაუნარიანობა	121
II. სამოქალაქო საპროცესო ქმედუნარიანობა.....	125
III. მხარეები სამოქალაქო პროცესში.....	132
IV. საპროცესო თანამონაწილეობა, მიზნები და სახეები.....	136
§2. არასათანადო მხარე და მისი შეცვლის წესი.....	144
I. არასათანადო მოსარჩელე.....	144
II. არასათანადო მოპასუხე	148
§3. მესამე პირები	150
I. ცნება და სახეები.....	150
II. მესამე პირები დამოუკიდებელი მოთხოვნით	151
III. მესამე პირები დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე.....	156
§4. საპროცესო უფლებამონაცვლეობა.....	166
I. უფლებამონაცვლეობის ცნება და საფუძვლები	166
II. საპროცესო უფლებამონაცვლეობის დაშვების წესი.....	168
III. უფლებამონაცვლის საპროცესო უფლებები	169
IV. საქმის წარმოების შეჩერება და განახლება.....	170
§5. მხარეთა საპროცესო უფლებები და მოვალეობები	173
I. მხარეთა უფლებები.....	173
II. მხარეთა საპროცესო მოვალეობები.....	175

თავი V. საქმის წარმოება სასამართლოში წარმომადგენლის მეშვეობით.....180

§1 წარმომადგენლობა სასამართლოში	180
I. სასამართლო წარმომადგენლობის ცნება და შინაარსი	180

II. სასამართლო წარმომადგენლობის სახეები	183
II.I ნებაყოფლობითი (სახელშეკრულებო წარმომადგენლობა)	183
II.II. წარმომადგენლად მონაწილეობის დაუშვებლობა....	187
II.III იურიდიული პირის წარმომადგენლობა.....	189
III წარმომადგენლის უფლებამოსილება.....	189
III.I წარმომადგენლის უფლებამოსილების გაფორმება.....	189
III.II წარმომადგენლის უფლებამოსილების ფარგლები.....	191
IV წარმომადგენლის უფლებამოსილების შეწყვეტა	192
IV.I წარმომადგენლის უფლებამოსილების შეწყვეტა მარწმუნებლის მიერ.....	192
IV.II წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების შეწყვეტა წარმომადგენლის მიერ.....	193
V. კანონისმიერი წარმომადგენლობა	194

თავი VI. სასამართლოს უწყებრივი ქვემდებარეობა და განსჯადობა.....199

§ 1. უწყებრივი ქვემდებარეობის ცნება.....	199
I. საქართველოს სასამართლოების საერთაშორისო კომპეტენცია	202
II. უწყებრივი ქვემდებარეობის წესების დარღვევის შედეგები.....	205
§ 2. განსჯადობის ცნება.....	209
I. მაგისტრატ მოსამართლეთა განსჯადი სამოქალაქო საქმეები.....	210
II. განსჯადობის სახეები	213
III. მხარეთა შეთანხმება განსჯადობის შესახებ. განსჯადობის წესების დარღვევის შედეგები	222

თავი VII. ვადები სამოქალაქო პროცესში.....226

- §1. საპროცესო ვადების მნიშვნელობა და სახეები.....226
- §2. საპროცესო ვადის გამოთვლა და დამთავრება231
- §3. საპროცესო ვადების შეჩერება, გაგრძელება
და აღდგენა234
- §4. საპროცესო ვადის გასვლის შედეგი.....237

თავი VIII. პროცესის ხარჯები.....240

- §1. პროცესის ხარჯების ცნება და შინაარსი.....240
 - I. სახელმწიფო ბაჟი და მისი ოდენობის
განსაზღვრის წესი.....242
 - II. საქმის განხილვასთან დაკავშირებული ხარჯები248
- §2. სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან
განთავისუფლება.....250
- §3. სასამართლო ხარჯების გადახდის გადავადება
და მათი ოდენობის შემცირება.....253
- §4. სასამართლო ხარჯების განაწილება
მხარეთა შორის255

**თავი IX. სასამართლო მტკიცება და
მტკიცებულებები258**

- §1. სასამართლო მტკიცების ცნება და მიზანი.....258
- §2. მტკიცების საგანი.....265
 - I. მტკიცების საგნის ცნება.....265
 - II. ფაქტები, რომლებიც არ საჭიროებენ
დამტკიცებას.....274
 - III. ფაქტების მითითების ტვირთი
(onus proferendi)279

§3. ფაქტების დამტკიცების ტვირთი	283
I. დამტკიცების ტვირთის ცნება.....	283
II. დამტკიცების ტვირთის განაწილება მხარეთა შორის	285
III. პრეზუმციის მნიშვნელობა სამოქალაქო პროცესში	289
§4. მტკიცებულებები	297
I. ცნება	297
II. მტკიცებულებათა განკუთვნილობა და დასაშვებობა	300
III. მტკიცებულებათა შემოწმება და შეფასება.....	303
§5. მტკიცებულებათა სახეები	308
I. მხარეთა ახსნა-განმარტება, ფაქტის აღიარება	308
II. წერილობითი მტკიცებულება	318
III. მოწმის ჩვენება	330
IV. ნივთიერი მტკიცებულება	342
V. ექსპერტის დასკვნა.....	347
VI. ფაქტების კონსტატაცია	361
§6. ადგილზე დათვალიერება	364
§7. მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა	368

თავი I. სამოქალაქო მართლმსაჯულება

§1. სამოქალაქო მართლმსაჯულების აგების პრინციპები საქართველოში

1997 წლის ივნისში საქართველოს პარლამენტმა მიიღო ორგანული კანონი „საერთო სასამართლოების შესახებ“. ეს კანონი იყო იმ პერიოდში განხორციელებული სამართლებრივი რეფორმის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი აქტი, რომლის პროექტი შემუშავდა სპეციალურად შექმნილი კომისიის მიერ.

სასამართლო რეფორმის კომისიას უნდა გადაეწყვიტა მრავალი საკითხი და მათ შორის განესაზღვრა პრინციპები, რომლებიც საფუძვლად დაედებოდა სასამართლო რეფორმას საქართველოში.

2009 წლის დეკემბერში მიღებულ იქნა ახალი კანონი საერთო სასამართლოების შესახებ, რომელიც ძირითადად დაეყრდნო 1997 წლის ივნისის კანონს.

მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მოკლედ შევეხოთ მხოლოდ ზოგიერთ ფუნდამენტური ხასიათის პრინციპს, რომელსაც დაეფუძნა სასამართლო რეფორმა, რომლებზეც აიგო სასამართლო სისტემა საქართველოში.

I. პროფესიული სასამართლო

საქართველოს ორგანული კანონი „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ამკვიდრებს პროფესიულ სასამართლოს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სასამართლოები საქმეებს განიხილავენ მსაჯულების გარეშე ერთი ან ამ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში – სამი პროფესიული მოსამართლის შემადგენლობით. ეს არსებითი ხასიათის სიახლეა, რომლის შემუშავებას წინ უსწრებდა, **ჯერ-ერთი**, ჩვენი ქვეყნის სასამართლო პრაქტიკის განზოგადება და რომელმაც გვიჩვენა კონკრეტულ საქმეთა განხილვაში მსაჯულთა ფორმალური მონაწილეობის არნახული მასშტაბები, აგრეთვე თითქმის

გადაულახავი სიძნელეები, რასაც მოსამართლეები აწყდებოდნენ მსაჯულთა მოწვევისა და მათი მონაწილეობით სასამართლო კოლეგიის ფორმირების დროს და მეორე — საზღვარგარეთის იმ ქვეყნების გამოცდილება, სადაც მსაჯულთა და მათ შორის ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტი დღესაც მოქმედებს, მაგრამ მათი მონაწილეობით საქმეთა განხილვის კოეფიციენტი საკმაოდ დაბალია.

რას ნიშნავს ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო და რით განსხვავდება იგი ჩვენში ადრე მოქმედ სახალხო მსაჯულთა სასამართლოსაგან?

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო, ისე როგორც სახალხო მსაჯულთა სასამართლო, მართლმსაჯულების განხორციელებაში ხალხის მონაწილეობის ერთ-ერთი ფორმაა.

სახალხო მსაჯულების მონაწილეობით საქმეთა განხილვა, რომელიც საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დაინერგა, წარმოადგენს ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში გერმანიაში წარმოშობილ და გარკვეული კატეგორიის საქმეებზე იქ დღესაც მოქმედ შეფენების სასამართლო სახესხვაობას. ისე როგორც შეფენები, ჩვენში მოქმედი მსაჯულები პროფესიულ მოსამართლესთან ერთად ქმნიდნენ განუყოფელ კოლეგიას: მათ აქვთ თანაბარი უფლებები და მონაწილეობენ არამართო ბრალისა და სასჯელის საკითხების ერთობლივად გადაწყვეტაში, არამედ საქმის განხილვის პროცესში წამოჭრილ ყველა საკითხის გადაწყვეტაში, ერთად გადიან სათათბირო ოთახში გადაწყვეტილების გამოსატანად. რაც შეეხება ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს მისი ფუნდამენტური მახასიათებელი, რომლის გარეშე სასამართლო ვერ ჩაითვლება ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოდ — ესაა ფუნქციების გამიჯვნა ნაფიც მსაჯულთა და პროფესიულ მოსამართლეთა შორის: ნაფიცი მსაჯულები პროფესიულ მოსამართლისაგან დამოუკიდებლად და მის გარეშე წყვეტენ ფაქტის საკითხს, ხოლო იურიდიულ საკითხს, უფრო ზუსტად, ნაფიც მსაჯულთა მიერ დადგენილ ფაქტებს, იურიდიულ შეფასებას აძლევენ ერთპიროვნულად პროფესიული მოსამართლე. თუ მსაჯულებს და მოსამართლეს შორის ფუნქციები არაა გამიჯნული და საქმის განხილვის პროცესში წამოჭრილ ყველა საკითხს ერთობლივად წყვეტენ მსა-

ჯულები და მოსამართლე — ასეთ სასამართლოს არ შეიძლება ვუწოდოთ ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო. აქედან გამომდინარე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: მსაჯულთა რაოდენობის გაზრდა, ვთქვათ ექვსამდე, თორმეტამდე ან უფრო მეტად, ვერასდროს ვერ მოგვცემს ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს, თუ არ მოხდება ფუნქციების გამიჯვნა ნაფიც მსაჯულებსა და მოსამართლეს შორის. ეს იგივე სახალხო მსაჯულების სასამართლო იქნება ერთიანი და განუყოფელი კოლეგიის შენარჩუნებით, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ ასეთ შემთხვევაში უბრალოდ კოლეგია გაფართოვდება.¹

ნაფიც მსაჯულთა სასამართლოს არამართო ღირსებების, არამედ მისი ისეთი ნაკლოვანებებისა და ხარვეზების მხედველობაში მიღებით, რომლებზეც მიუთითებენ იმ ქვეყნების იურისტები, სადაც ასეთი სასამართლოები მოქმედებენ, აგრეთვე იმ პირობების გათვალისწინებით, რომლებშიც ჩვენი ხალხი ამ ეტაპზე ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა — კომისიამ უპირატესობა მიანიჭა სამოქალაქო საქმეებზე პროფესიულ მოსამართლეთა სასამართლოს შემოღებას.

II. მოსამართლეთა კვალიფიციურობა და კომპენტენტურობა

ცნობილია, რომ ყველაზე იდეალური სასამართლო სისტემაც ვერ მოგვცემს სასურველ ეფექტს, თუ სასამართლო კორპუსი არაა დაკომპლექტებული მაღალკვალიფიციური მოსამართლეებით. ამის შესახებ მითითებებს შეიცავს მრავალი საერთაშორისო აქტი, მათ შორის ევროპის საბჭოს რეკომენდაცია №12 (94) 12 და მოსამართლეთა სტატუსის ევროპული ქარტია. აღნიშნული რეკომენდაციის განმარტებით მემორანდუმში კერძოდ ნათქვამია: „იმის საგარანტიოდ, რომ კანონი სწორად იქნება გამოყენებული სრულიად არ კმარა, რომ მოსამართლედ შერჩევის დროს კანდიდატს ჰქონდეს სათანადო კვალიფიკაცია. მოსამართლეებმა უნდა გაიარონ შესაფერისი

¹ დაწვრილებით იხ. თ. ლილუაშვილი, გაამართლებს თუ არა ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო? ჟურნ. „სამართალი“, 1992, №5. გვ. 2
გ. ლილუაშვილი, ნაფიც მსაჯულთა სასამართლო ამერიკის სამოქალაქო პროცესში, ჟურნ. „ადამიანი და კონსტიტუცია“ 2004 წ. №1.

მომზადება როგორც თანამდებობაზე გამწესებამდე, ისე მის შემდეგ – მთელი კარიერის განმავლობაში“.²

საქართველოს სასამართლო სისტემა ორიენტირებულია სწორედ მოსამართლის მაღალ კვალიფიციურობაზე და კომპეტენტურობაზე, მის მაღალ კულტურაზე და განათლებულობაზე. ჩვენი კანონები სასამართლო რეფორმის სფეროში ეფუძნებიან იმ დებულებას, რომ მხოლოდ მაღალპროფესიულ მაღალგანათლებულ მოსამართლეს შეიძლება მიენდოს მართლმსაჯულების აღსრულება.

როგორ და რა გზით ავამაღლოთ მოსამართლის კვალიფიკაცია, როგორ მივაღწიოთ იმას, რომ მოსამართლის მაღალი თანამდებობა დაიჭიროს მხოლოდ მაღალკვალიფიციურმა პიროვნებამ?

აი კიდევ ერთი პრობლემა, რომელიც შეიძლება ნებისმიერი სხვა ქვეყნის წინაშეც იდგას, მაგრამ ჩვენი ქვეყნის პირობებში ამ პრობლემას და მის გადაჭრის გზებს გააჩნია თავისებურებანი, რომლის გაუთვალისწინებლობას შეიძლება მოყვეს მართლმსაჯულების პარალიზება. ეს თავისებურება მთლიანად განპირობებულია იმ ახალი სამართლებრივი სივრცით, რომელშიაც დღეს ჩვენ ვიმყოფებით.

საქმე ისაა, რომ ამ ბოლო დრომდე ჩვენ ვცხოვრობდით სულ სხვა სამართლებრივ სისტემაში, რომელიც ცნობილი იყო სოციალისტური სამართლებრივი სისტემის სახელწოდებით, ამჟამად კი საქართველოში შემუშავდა, მიღებულია და მოქმედებენ ახალი კანონები, რომლებიც ეფუძნებიან საბჭოთა სოციალისტური სამართლებრივი სისტემისაგან არსებითად განსხვავებულ სხვა სამართლებრივ სისტემას. დღეს შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას: ჩვენ უკვე აღარ ვეკუთვნით სოციალისტური სამართლებრივი სისტემის ოჯახს. ჩვენ უკვე ვეკუთვნით სამართლებრივ სისტემას, რომელიც რომანულ-გერმანული სამართლებრივი სისტემის სახელწოდებითაა ცნობილი.

მაგრამ სამართლებრივ სფეროში ამ რადიკალურმა და სასიკეთო ცვლილებებმა თავის მხრივ წარმოშვა სერიოზული და ურთულესი კოლიზია ერთის მხრივ ახალ სამართლებრივ სისტემასა და მეორეს მხრივ იურიისტთა პროფესიული განათლების ხასიათსა და შინაარსს

2 მოსამართლე და მართლმსაჯულება: ევროპული სტანდარტები. თბ. 2001, გვ. 24

შორის: ბევრი მაშინდელი მოსამართლე, ადვოკატი, პროკურორი აღიზარდა სოციალისტური სამართლის პრინციპებზე და ნორმებზე, ხოლო სამართლის რეფორმის შემდეგ უკვე ცხოვრობდნენ და მოღვაწეობდნენ სულ სხვა სამართლებრივ სივრცეში, სულ სხვა სამართლებრივ სისტემაში, რომლის პრინციპები და ნორმები მათ არ შეუსწავლიათ, არადა მათ ქონდათ საქმეები, თანაც დიდი რაოდენობით და რთული საქმეები, რომლებიც უნდა გადაეწყვიტათ სწორედ ამ ახალი კანონმდებლობის შესაბამისად.

უფრო მეტიც, მათ სასამართლო პროცესებიც ახლებურად უნდა ჩაეტარებინათ. საქმე ისაა, რომ სამოქალაქო სასამართლო წარმოება, სამოქალაქო პროცესი აგებულია არა სამძებრო, ანუ არა ინკვიზიციურ, არამედ შეჯიბრებითობისა და დისპოზიციურობის საწყისებზე. საქართველოს ახალი სამოქალაქო საპროცესო კოდექსიც ამ პრინციპებზეა აგებული.

აი, მხოლოდ ზოგიერთი პრობლემა, ზოგიერთი ისეთი ფაქტორი, რომლებიც აუცილებლად უნდა ყოფილიყო მიღებული მხედველობაში, რათა სწორად აგებულიყო ჩვენს ქვეყანაში მოსამართლეთა სწავლება, მოსამართლეთა მომზადება და გადამზადება.

ვფიქრობთ ინტერესმოკლებული არ იქნება აღინიშნოს, რომ ყველა ეს პრობლემა და ფაქტორი დანახული იქნა ჯერ კიდევ 1996 წელს, როდესაც მართალია მიღებული იყო ზოგიერთი ახალი კანონი (მაგალითად კანონი „მეწარმეთა შესახებ“), მაგრამ კერძო და საჯარო სამართლის ზოგიერთი ფუნდამენტური კანონი, მაგალითად საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, კანონი გაკოტრების საქმეთა წარმოების შესახებ და სხვა, მხოლოდ პროექტების სახით არსებობდნენ.

ახალი კანონმდებლობის შესწვლასა და ამ კანონმდებლობის ბაზაზე საკვალიფიკაციო გამოცდების ჩაბარებაში მოსამართლეთა დასახმარებლად, მიღებულ იქნა, ჩვენი ქვეყნის პირობების გათვალისწინებით ყველაზე ოპტიმალური გადაწყვეტილება – შექმნილიყო საქართველოს იუსტიციის სასწავლო ცენტრი, სადაც ახალი კანონმდებლობის ბაზაზე სწავლებას გაივლიდნენ მოსამართლეები,

მოსამართლეების თანაშემწეები, და მოსამართლეობის პრეტენ-
ტები.

მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომ სასამართლო რეფორმის
პირველ ეტაპზე საქართველოს იუსტიციის სასწავლო ცენტრს,
სხვა ქვეყნების ანალოგიური სასწავლო ცენტრებისაგან განსხვავე-
ბით ორმაგი დატვირთვა ექნებოდა: მან თავის მსმენელებს უნდა
ასწავლოს არამართო კანონმდებლობის სწორად გამოყენების, სა-
სამართლო პროცესების ჩატარების, სასამართლო გადაწყვეტილე-
ბათა მიღებისა და ფორმირების ხელოვნება, არამედ უწინარეს
ყოვლისა და უმთავრესად ძველისაგან არსებითად განსხვავებული
ახალი კანონმდებლობა, რომელიც მათ არ უსწავლიათ უნივერ-
სიტეტში.

სხვანაირად რომ ვთქვათ, იუსტიციის სასწავლო ცენტრს დაე-
კისრა ფუნქცია, რომელსაც ჩვეულებრივ ვითარებაში ასრულებს უნი-
ვერსიტეტი. ეს არ იყო სასურველი, მაგრამ ეს იყო ჩვენ პირობებში
ერთადერთი სწორი გადაწყვეტილება, რადგან სხვა უფრო მისაღები
გზა მოსამართლეთა ცოდნაში სამართლებრივი რეფორმით გამოწვეული
ხარვეზის შესავსებად არ არსებობდა.

როგორი მდგომარეობა გვაქვს ამჟამად? ვითარება ამჟამად
შეიცვალა, სასამართლოები დაკომპლექტდა მოსამართლეებით,
რომლებმაც ჩააბარეს საკვალიფიკაციო და საკონკურსო გამოცდე-
ბი. მოსამართლეთა მომზადებისა და გადამზადების სფეროში დაი-
წყო ახალი ეტაპი, რომელიც ახალ ამოცანებს სახავს სამოსამართ-
ლო სწავლების წინაშე. მოსამართლეთა კანდიდატების მომზადება,
აგრეთვე მოსამართლეთა კვალიფიკაციის ამაღლება უნდა განთა-
ვისუფლდეს იმ ფორმებისაგან, რომლებიც საუნივერსიტეტო გა-
ნათლებისთვისაა დამახასიათებელი. მათი სწავლების ფორმები და
მეთოდები მთლიანად უნდა ემსახურებოდეს ერთ მთავარ მიზანს:
კვალიფიციურად დაეუფლონ მოსამართლის ხელოვნებას, წარმატე-
ბულად განახორციელონ თავიანთი პროფესიული მოვალეობა.

გასათვალისწინებელია ის ფაქტორიც, რომ მოსამართლეთა
კვალიფიკაცია, ნათლად ჩანს მათ მიერ მიღებულ გადაწყვეტილე-
ბაში. როგორც ევროსაბჭოს ერთ-ერთ რეკომენდაციაშია აღ-
ნიშნული.

ნული “გადაწყვეტილება უნდა იყოს დასაბუთებული და საჯაროდ გამოცხადებული. მოსამართლეები არ უნდა იყვნენ ვალდებული გაამართლონ მათ მიერ მიღებული გადაწყვეტილებათა საფუძვლები.”³ აღნიშნული რეკომენდაცია მიუთითებს აგრეთვე, რომ მოსამართლეებმა თავიანთი გადაწყვეტილებები ნათლად და გასაგებად უნდა დაასაბუთონ (რეკომენდაციის 63-ე პუნქტი)

III. მოსამართლეთა სპეციალიზაცია

საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგება დღითი დღე ფართოვდება და მოიცავს ადამიანის მოღვაწეობის თითქმის ყველა სფეროს. ეს ბუნებრივი და კანონზომიერი პროცესია: სამართლის მეშვეობით რეგულირდება ისეთი სფეროები, რომლებიც წინათ სხვა სოციალური ნორმებით წესრიგდებოდა.

ამას ისიც ემატება, რომ სხვადასხვა სოციალური, ეკონომიკური თუ მეცნიერულ-ტექნიკური ფაქტორების ზეგავლენით წარმოიშვება ახალი და ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობები, რომლებიც აგრეთვე სამართლებრივ რეგულირებას საჭიროებენ. ასეთი ვითარება ობიექტურად წარმოშობს სასამართლოს სპეციალიზაციის აუცილებლობას. საქმე ისაა, რომ შეუძლებელია მოვთხოვოთ ერთ რომელიმე მოსამართლეს ყველა იმ ნორმების ცოდნა, რომლებიც სრულიად განსხვავებულ სფეროებს არეგულირებენ. აქედან გამომდინარე, სასამართლო რეფორმის განხორციელების პროცესში აუცილებელი შეიქნა სპეციალიზაციის შემოღება. არსებობდა სპეციალიზაციის ორი ვარიანტი: ერთი – სპეციალიზებული სასამართლოების შემოღება, როგორცაა მაგალითად, შრომის სასამართლო, საფინანსო სასამართლო, ადმინისტრაციული სასამართლო, სოციალური საკითხების სასამართლო და ა.შ. ე.ი. სასამართლოები, რომლებიც თავისი კომპეტენციის ფარგლებში განიხილავენ მხოლოდ გარკვეული კატეგორიის საქმეებს და, მეორე

3 Recommendation CM/Rec (2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities, #15

2. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი.

– მოსამართლეთა სპეციალიზაცია, ე.ი. სასამართლო განიხილავს მის განსჯად ყველა საქმეს (სისხლის, სამოქალაქო, ადმინისტრაციულ, შრომის და ა.შ. საქმეებს), მაგრამ ამა თუ იმ კატეგორიის საქმეს, მაგალითად შრომის სამართლებრივი ურთიერთობიდან წარმოშობილ საქმეებს, საოჯახო საქმეებს, ადმინისტრაციულ საქმეებს და ა.შ. განიხილავს ამ სასამართლოს ის მოსამართლე, რომელიც დასპეციალებულია ასეთი საქმეების განხილვაში.

უპირატესობა არსებული პირობების გათვალისწინებით მიენიჭა მეორე ვარიანტს – მოსამართლეთა სპეციალიზაციას. კანონმდებელმაც ეს ვარიანტი მიიღო. სასამართლო რეფორმის პირველ ეტაპზე კანონი ითვალისწინებს პირველი ინსტანციის დონეზე მოსამართლეთა სპეციალიზაციის მხოლოდ ორ სფეროს – სამოქალაქო სამართალს და სისხლის სამართალს. ეს ნიშნავს იმას, რომ მოსამართლე, რომელიც დასპეციალებულია სამოქალაქო საქმეების განხილვაში, აღარ გაარჩევს სისხლის სამართლის საქმეებს და პირიქით. ასეთი ფართო მასშტაბის სპეციალიზაცია, ცხადია, შეიძლება არ აღმოჩნდეს საკმარისი, მაგრამ კანონი შეიცავს ერთ მნიშვნელოვან დებულებას: საქმეთა წარმოების განსაკუთრებული ინტესიურობის მქონე რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოში, სადაც ორზე მეტი მოსამართლეა, საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილებით შეიძლება განხორციელდეს მოსამართლეთა უფრო ვიწრო სპეციალიზაცია ან შეიქმნას სპეციალიზებული სასამართლო კოლეგიები („საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის 30-ე მუხლის მე-2 პუნქტი). ასეთი სპეციალიზაცია გათვალისწინებულია არამარტო პირველი ინსტანციის, არამედ ზემდგომი სასამართლო ინსტანციების დონეზეც, რაც უზრუნველყოფს იმ კონკრეტულ საქმეთა ზუსტ სამართლებრივ ანალიზს, რომლებიც თანამედროვე საზოგადოებისათვის დამახასიათებელი გართულებული სამართლებრივი ურთიერთობიდან გამომდინარეობენ.

მიგვაჩნია, რომ მოსამართლეთა სპეციალიზაცია, ჩვენი ქვეყნის პირობების გათვალისწინებით, არამარტო ობიექტური აუცილებლობით ნაკარნახევი, არამედ დიდი პერსპექტივის მქონე მიმართულებაა, რომლის

კიდევ უფრო დახვეწა და განვითარება დიდ სარგებლობას მოუტანს მართლმსაჯულების სათანადოდ აღსრულების საქმეს, სასამართლოს ავტორიტეტის ამაღლებას.

IV. სასამართლო ხელისუფლებისა და მოსამართლის დამოუკიდებლობა

რეფორმამდელი სასამართლო ხელისუფლებისა და მართლმსაჯულების პარალიზებაში, სხვადასხვა ფაქტორებთან ერთად, სრულიად გარკვეული როლი შეასრულა დამოუკიდებელი სასამართლო ხელისუფლების უქონლობამ, მისმა **სრულმა დამოკიდებულობამ აღმასრულებელ ხელისუფლებაზე**.⁴ არადა, მართლმსაჯულების განმახორციელებელი ორგანო სასამართლო, აუცილებლად უნდა პასუხობდეს გარკვეულ მოთხოვნებს, რომელთა გარეშე მისი საქმიანობა ვერ ჩაითვლება მართლმსაჯულებად. ამ მოთხოვნებს შორის ერთ-ერთი მთავარი და ძირითადი — ესაა სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა. ეს დიდი ხანია ცნობილი და, შეიძლება ითქვას, საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპია. ამ პრინციპის რეალიზაციის, ანუ მისი რეალურად დამკვიდრების მიზნით შემუშავდა და საკანონმდებლო წესით განმტკიცდა ისეთი იურიდიული მექანიზმები, რომლებმაც უნდა უზრუნველყოს სასამართლოს დამოუკიდებლობა, როგორც აღმასრულებელი, ისე საკანონმდებლო ხელისუფლებისაგან და რომლებიც წარმატებულად ასრულებენ თავიანთ ფუნქციას სხვა დემოკრატიულ ქვეყნებში.

გარდა საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილებისა გათვალისწინებული იქნა აგრეთვე გაეროს 1985 წლის მართლმსაჯულების დამოუკიდებლობის ძირითადი პრინციპები და ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის 1994 წლის 13 ოქტომბრის რეკომენდაცია №R(94)12 „მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის, ეფექტიანობისა და როლის შესახებ“.

4 თ. ლილუაშვილი. სასამართლო დამოუკიდებელი უნდა იყოს. ჟურნ. „სამართალი“, 1992, №3, გვ. 2-8

პირველ რიგში, სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის სამართლებრივი უზრუნველყოფის ფუნდამენტურმა პრინციპებმა თავისი ასახვა პოვეს საქართველოს კონსტიტუციაში. კერძოდ, კონსტიტუციით განსაზღვრულია სასამართლოს ადგილი ხელისუფლების მექანიზმში. საქართველოს კონსტიტუციის მე-5 მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად სახელმწიფო ხელისუფლება ხორციელდება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპებზე დაყრდნობით. ამის შესაბამისად, კონსტიტუციამ დაამკვიდრა სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა როგორც საკანონმდებლო, ისე აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან (82-ე მუხლი). გაეროსა და ევროპის საბჭოს ზემოდ მითითებული რეკომენდაციების გათვალისწინებით საქართველოს კონსტიტუციამ, აგრეთვე მის საფუძველზე შემუშავებულმა სხვა კანონებმა, როგორიცაა საქართველოს ორგანული კანონი „საერთო სასამართლოების შესახებ“, „საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი“, „საქართველოს სისხლის საპროცესო კოდექსი“ – იურიდიულად განამტკიცეს სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის ისეთი ფუნდამენტური გარანტიები, როგორიცაა სასამართლო ხელისუფლების აქტების სავალდებულობა საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე და ამ აქტების გადასინჯვის დაუშვებლობა საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ, ანუ მათი გაუქმების, შეცვლის თუ შეჩერების დაუშვებლობა საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ, მოსამართლის მხოლოდ კანონისადმი დამორჩილება, საქმეთა განხილვა მხოლოდ მიუკერძოებელი სასამართლოს (მოსამართლის) მიერ, მართლმსაჯულების განხორციელება საპროცესო კანონმდებლობის მოთხოვნათა სრული დაცვით, რაც უზრუნველყოფს სწორი და სამართლიანი გადაწყვეტილების გამოტანას, მოსამართლის თანამდებობის შეუთავსებლობა რომელიმე პოლიტიკური პარტიის, თუ ორგანიზაციის წევრობასთან და ა.შ.

მოსამართლეთა დამოუკიდებლობა – სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის უმნიშვნელოვანესი ელემენტია, რაც იმას ნიშნავს, რომ სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებელ ხელისუფლებად ჩამოყალიბების ინტერესები მოითხოვენ მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფას. აქედან

გამომდინარე, შემუშავდა და საკანონმდებლო წესით განმტკიცდა მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის ისეთი საყოველთაოდ აღიარებული და გაეროსა და ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ რეკომენდირებული პრინციპები, რომლებმაც უნდა შეუქმნას თვით მოსამართლეებს **დამოუკიდებლობის განწყობა**, ხოლო აღმასრულებელ თუ საკანონმდებლო ხელისუფლების წარმომადგენლებს აღუკვეთოს შესაძლებლობა გაატაროს მათ მიმართ რაიმე არამართლზომიერი ღონისძიება.

გარდა ზემოდ ჩამოთვლილისა, მოსამართლის დამოუკიდებლობის უზრუნველსაყოფად განმტკიცებულია ისეთი სამართლებრივი მექანიზმები, როგორიცაა კანონით გათვალისწინებული წესის დაცვით მოსამართლის უვადოდ დანიშვნა, გარდა უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარისა და წევრებისა („საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის 36-ე მუხლი), მისი სხვა სამუშაოზე გადაყვანის ან ვადამდე განთავისუფლების აკრძალვა, გარდა კანონით პირდაპირ გათვალისწინებული შემთხვევებისა და საფუძვლებით, მოსამართლის პროფესიული კარიერის, მისი კანდიდატურის შერჩევის, მოსამართლის დაწინაურებისა და წასაღისების რაციონალური სისტემის დამკვიდრება, მოსამართლედ პირის შერჩევის დროს ისეთი **ობიექტური კრიტერიუმებით** ხელმძღვანელობა, როგორიცაა კვალიფიკაცია, პატიოსნება, უნარიანობა და ა.შ. მოსამართლისა და მისი ოჯახის უზრუნველყოფა სახელმწიფოს მიერ, მოსამართლის ხელშეუხებლობა, მოსამართლეზე რაიმე ზემოქმედების ან მის საქმიანობაში ჩარევის, ზეწოლის ან მუქარის აკრძალვა, რაც ხელს შეუშლის მას მიიღოს სწორი და სამართლიანი გადაწყვეტილება, ასეთი ზემოქმედების დასჯად ქმედებად გამოცხადება და ა.შ. აღნიშნულის დაკონკრეტებად შეიძლება მივიჩნიოთ, მაგალითად, პროფ. ბ.ზოიძის მოსაზრება იმის შესახებ, რომ მოსამართლე უნდა იყოს დამოუკიდებელი მოსამართლედ გამწესებული ორგანოების გავლენისგან, პოლიტიკური პარტიების გავლენისგან, მხარეთა გავლენისგან, საზოგადოებრივი აზრის გავლენისგან, მეორე მოსამართლის გავლენისგან.⁵

5 ბ. ზოიძე, რამდენიმე შტრიხი დამოუკიდებელი მოსამართლისა, თ. ლილუაშვილის 75 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, 2003, გვ. 135-140.

V. მოსამართლეთა კანდიდატების შერჩევისა და დანიშვნის მოდელი

1. მოსამართლეთა დანიშვნის იდეალური მოდელად ითვლება ის მოდელი, რომელიც რეკომენდირებულია ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ 1994 წლის 13 ოქტომბერს მიღებული რეკომენდაციებით, აგრეთვე, ამავე მინისტრთა კომიტეტის 1998 წელს დამტკიცებული „მოსამართლეთა სტატუსის ევროპული ქარტიით“.⁶ ამ მოდელის არსი შემდეგში მდგომარეობს:

პირველი – ყველა გადაწყვეტილება, რომელიც შეეხება მოსამართლის პროფესიულ კარიერას, უნდა ეფუძნებოდეს ობიექტურ კრიტერიუმებს. მოსამართლის შერჩევა უნდა ემყარებოდეს კანდიდატის ღირსებებს, რომელიც მის კვალიფიკაციას, პატიოსნებას, უნარიანობას და ეფექტიანობას შეეხება.

მეორე – ორგანო, რომელიც იღებს გადაწყვეტილებას მოსამართლეთა შერჩევისა და დაწინაურების შესახებ „დამოუკიდებელი უნდა იყოს ხელისუფლებისა და ადმინისტრაციისაგან. ამ დამოუკიდებლობის მისაღწევად, კანონმა უნდა უზრუნველყოს, რომ მისი წევრები არჩეულ იქნან სასამართლო ხელისუფლების მიერ და ამ ორგანომ თითონ შეიმუშავოს თავისი საპროცედურო წესები“.

ასეთია ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ მიღებული რეკომენდაციის პირველი პრინციპის მოთხოვნები.

აღნიშნული რეკომენდაციის გათვალისწინებით და მის აღსასრულებლად ევროპის საბჭომ დაამტკიცა „მოსამართლეთა სტატუსის ევროპული ქარტია, რომლის 1.3 პუნქტის თანახმად:

„შერჩევის, სამსახურში მიღების, დანიშვნის, დაწინაურებისა და მოსამართლის უფლებამოსილების შეწყვეტის თაობაზე თითოეულ გადაწყვეტილებასთან დაკავშირებით, სტატუსი ითვალისწინებს აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელი ორგანოს ჩარევას, რომლის შემადგენლობის ნახევარი მაინც მისი თანასწორების მიერ არის არჩეული, რაც

6 იხ. წიგნი „მოსამართლე და მართლმსაჯულება: ევროპული სტანდარტები“. თბ. 2001 წელი. გვ.9 და 32

სასამართლო ხელისუფლების ფართო წარმომადგენლობას უზრუნველყოფს“.

მოსამართლეთა სტატუსის ევროპული ქარტიის განმარტებით მემორანდუმში აღნიშნულია, რომ:

„წამოიჭრა დამოუკიდებელი ორგანოს წევრთა შემადგენლობის საკითხი. ქარტია პირობად აყენებს, რომ ამ ორგანოს წევრთა სულ ცოტა ნახევარს მაინც მათივე თანასწორთა მიერ არჩეული მოსამართლეები უნდა შეადგენდნენ. ეს ნიშნავს ერთი მხრივ, რომ არ უნდა იქნეს დაშვებული, რომ მოსამართლეები უმცირესობაში იყვნენ, ხოლო მეორე მხრივ, არც ის არის სავალდებულო, რომ ისინი უმრავლესობას ქმნიდნენ. ევროპულ ქვეყნებში სხვადასხვა კონცეპტუალური მიდგომებისა და დებატების შედეგად, იმპლავრა აზრმა, რომ დამოუკიდებელ ორგანოში მოსამართლეთა მინიმუმ 50%-იან წარმომადგენლობას შესწევს უნარი უზრუნველყოს დაცვის მაღალი გარანტიები... ქარტია აღგენს, რომ დამოუკიდებელი ორგანოს წევრი მოსამართლეები არჩეული უნდა იქნან მათი თანასწორების მიერ, რამდენადაც მათი თანაარსი „დამოუკიდებლობა“ გამორიცხავს მისი წევრების არჩევისა თუ დანიშვნას პოლიტიკური ორგანოს მიერ, რომელიც მიეკუთვნება აღმასრულებელ ან საკანონმდებლო ხელისუფლებას. ამგვარი პროცედურით მოსამართლეების დანიშვნისას გაჩნდებოდა პარტიულ-პოლიტიკური მიკერძოების რისკი“.

ამრიგად, გაეროს გენერალური ასამბლეის 1985 წელს დამტკიცებული სასამართლოს დამოუკიდებლობის ზოგადი პრინციპების, ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის შესახებ ევროპული კონვენციის, ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ მიღებული მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის, ეფექტიანობისა და როლის შესახებ რეკომენდაციის და მოსამართლეთა სტატუსის ევროპული ქარტიის შესაბამისად — მოსამართლეთა დანიშვნისა და დაწინაურების **იდეალურ მოდელად ითვლება:**

აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელი ორგანოს შექმნა, რომლის შემადგენლობის ნახევარს (50%-ს) მაინც შეადგენენ მოსამართლეები, რომლებიც არჩეული არიან

მათივე თანასწორობა, ე.ი. მოსამართლეთა კორპუსის მიერ.

შეეძლო თუ არა 90-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში შექმნილ სასამართლო რეფორმის კომისიას ამ მოდელის გადმოღება?

არა, არ შეეძლო იმ უბრალო მიზეზის გამო რომ საქართველოს უკლებრივ ყველა მოსამართლეს უნდა შეეწყვეტოდა უფლებამოსილება, ხოლო რეფორმირებულ სასამართლო სისტემის ახალ რგოლებში (საფეხურებში) მოსამართლის კანდიდატების შერჩევა და დანიშვნა შეიძლებოდა მხოლოდ სრულიად ახალი წესების დაცვით. სხვა სიტყვებით რომ ითქვას, მოსამართლეთა კანდიდატების წამოყენებას და დანიშვნას ვერ მიახლოებდნენ იმ მოსამართლეებს, რომლებსაც ჯერ თვითონაც არ ჰქონდათ ჩაბარებული სამოსამართლო (საკვალიფიკაციო) გამოცდები, არ ჰქონდათ გავლილი კონკურსი და არ იყვნენ დანიშნული მოსამართლეებად კანონით დადგენილი წესით.

აუცილებელი შეიქმნა სხვა მოდელის შექმნა.

ამ „სხვა მოდელის“ შექმნისას მხედველობაში იყო მისაღები და აუცილებლად გასათვალისწინებელი ის გარემოება, რომ სასამართლო რეფორმა მოითხოვდა არამარტო მოსამართლეთა კანდიდატების შერჩევისა და დანიშვნის ახალ წესებს, არამედ მათი მომზადებისა და შემდგომ გადამზადების, მათთვის საკვალიფიკაციო გამოცდების ჩაბარების ორგანიზაციის, კონკურსის ჩატარების წესებისა და უამრავი ნორმატიული აქტების პროექტების მომზადების აუცილებლობას. ამ „სხვა მოდელზე“ მუშაობის დროს სასამართლო რეფორმის კომისიას დიდი დახმარება გაუწია გაეროსა და ევროპის საბჭოს ზემოთ დასახელებულმა კონვენციებმა, რეკომენდაციებმა და ქარტიამ. კერძოდ, ევროპის საბჭოს ზემოთ დასახელებული რეკომენდაციის (№R(94)12) I პრინციპის „გ“ პუნქტის მეორე აბზაცის მიხედვით იქ სადაც კონსტიტუციაა, სხვა კანონმდებლობა ანდა სამართლებრივი ტრადიციები საშუალებას იძლევა მოსამართლე ინიშნებოდეს აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ, იმის გარანტია მაინც უნდა არსებობდეს, რომ დანიშვნის პროცედურა გამჭვირვალე და პრაქტიკულად დამოუკიდებელი იყოს და რომ არჩევანზე

არაფერი ახდენდეს გავლენას გარდა ზემოთ დასახელებული ობიექტური კრიტერიუმებისა. ეს არის შემდეგი გარანტიები:

I. სპეციალური დამოუკიდებელი და კომპეტენტური ორგანოს არსებობა, რომლის რჩევასაც, ხელისუფლება, როგორც წესი, გაითვალისწინებს;

II. ინდივიდის უფლება, გაასაჩივროს მის მიმართ მიღებული გადაწყვეტილება დამოუკიდებელი ორგანოს წინაშე.

III. ხელისუფლება, რომელიც იღებს გადაწყვეტილებას, უნდა უზრუნველყოფდეს „არასათანადო და დაუშვებელი ზეგავლენის თავიდან აცილებას“⁷.

ფაქტიურად იგივე მოთხოვნებს შეიცავს ზემოთ დასახელებული „მოსამართლეთა სტატუსის ევროპული ქარტია“, რომელიც დამტკიცებული იქნა მოგვიანებით, 1998 წლის 8-10 ივლისს.

გაეროსა და ევროპის საბჭოთა ზემოთ დასახელებულ კონვენციებისა და რეკომენდაციების მოთხოვნათა გათვალისწინებით თავდაპირველად შემუშავდა და განსახილველად გამოქვეყნდა „სასამართლო რეფორმის კონცეფცია“⁸, რომელშიც დასაბუთებული იყო **მართლმსაჯულების უმაღლესი საბჭოს** შექმნის აუცილებლობა, ხოლო ცოტა მოგვიანებით, კერძოდ ამავე 1993 წელს გამოქვეყნდა კანონის პროექტი „მართლმსაჯულების უმაღლესი საბჭოსა და მოსამართლეთა კანდიდატების მომზადების მიზნით იუსტიციის სახელმწიფო სასწავლო ცენტრის შექმნის შესახებ“.

ამ პროექტში კერძოდ ნათქვამი იყო, რომ „სასამართლო რეფორმის ერთ-ერთი მთავარი მიმართულება უნდა იყოს **მოსამართლეთა პროფესიული დონის ამაღლება, სასამართლო კორპუსის დაკომპლექტება ღირსეული ადამიანებით...**“ ამ მიზნის რეალიზაციისათვის უნდა შექმნილიყო „**მართლმსაჯულების უმაღლესი საბჭო**“ რომლის შემადგენლობაში შევლენ სამართლის დარგის წამყვანი მეცნიერები, აგრეთვე საქართველოს იუსტიციის სამინისტროსა და უზენაესი

7 იხ. ევროპის საბჭოთა მინისტრთა კომიტეტის მიერ 1994 წლის 13 ოქტომბრის რეკომენდაცია (№R(94)12). წიგნი „მოსამართლე და მართლმსაჯულება: ევროპული სტანდარტები“. თბ. 2001, გვ. 11

8 თ. ლილუაშვილი. სასამართლო რეფორმის კონცეფცია. იხ. ჟურნ. „სამართალი“. 1993 წელი, №1-2, გვ.20-28

სასამართლოს თანამშრომლები თორმეტი კაცის შემადგენლობით.“⁹

სხვადასხვა ამოცანებთან ერთად, მართლმსაჯულების უმაღლეს საბჭოს ამ პროექტით ეკისრებოდა მოსამართლეთა კანდიდატების შერჩევა, მათი მომზადება, სამართლის იმ დარგების შერჩევა და სასწავლო მეთოდური ლიტერატურის შემუშავება, რომელთა მიხედვით უნდა გაიარონ სწავლება მოსამართლეობის კანდიდატებმა და ა.შ.

ამ კანონის პროექტის გამოქვეყნების შემდეგ მუშაობა კვლავ გაგრძელდა მისი საბოლოოდ დახვეწის მიზნით, ხოლო 1997 წელს საქართველოს მთავრობას წარედგინა საქართველოს კანონის პროექტი „საერთო სასამართლოების შესახებ“, რომლის განხილვისა და მოწონების შემდეგ ეს პროექტი წარედგინა საქართველოს პარლამენტს.

მართალია, საქართველოს პარლამენტის საკონსტიტუციო, იურიდიულ საკითხთა და კანონიერების კომიტეტში განხილვის შედეგად ამ პროექტმა განიცადა გარკვეული ცვლილება, მაგრამ მოსამართლეობის კანდიდატების შერჩევის, მათი მომზადებისა და დანიშვნის საკითხებში უცვლელი დარჩა. კერძოდ, ამ პროექტის თანახმად იუსტიციის საბჭო¹⁰ შეიმუშავებს წინადადებებს საქართველოს პრეზიდენტისათვის ქვეყანაში სასამართლო რეფორმის გატარებისათვის „მოსამართლეთა კორპუსის მაღალკვალიფიციური და ღირსეული ადამიანებით შევსების, სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობის უზრუნველყოფის და საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებულ სხვა საკითხებზე“. ამ პროექტით განისაზღვრა ძირითადი მოთხოვნები, რომლებიც წაეყენება მოსამართლედ დასანიშნ პირს. მოსამართლეთა დანიშვნის წესი კი ასეთი იყო: უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეებს ირჩევდა საქართველოს პარლამენტი საქართველოს პრეზიდენტის წარდგინებით,

9 თ. ლილუაშვილი. მართლმსაჯულების (იუსტიციის) უმაღლესი საბჭოსა და მოსამართლეთა კანდიდატების მომზადების მიზნით იუსტიციის სახელმწიფო სასწავლო ცენტრის შექმნის შესახებ“. ჟურნ. „სამართალი“ 1993, №3-4. გვ.27.

ჟურნ. „სამართლის“ ამავე ნომერში გამოქვეყნდა ჩვენს მიერ შემუშავებული პირველი პროექტი „საქართველოს რესპუბლიკაში სასამართლო ხელისუფლების სტატუსისა და მოწყობის შესახებ“.

10 კომისიამ მიზანშეწონილად ჩათვალა, რომ მართლმსაჯულების საბჭოს ნაცვლად ამ საბჭოს ეწოდოს „იუსტიციის საბჭო“.

ხოლო რაიონის (საქალაქო) და სააპელაციო სასამართლოების მოსამართლეებს ნიშნავდა საქართველოს პრეზიდენტი იუსტიციის საბჭოს წარდგინებით.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ მოსამართლეთა მონაწილეობა იუსტიციის საბჭოს შემადგენლობაში, არც ამ კანონპროექტის მიღების დროს და არც მის შემდეგ სამწუხაროდ გაზიარებული არ იქნა, თუმცა დროთა განმავლობაში ეს მდგომარეობა შედარებით დადებითად შეიცვალა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანულ კანონში 2013 წელს განხორციელებული ცვლილებები, რომლის საფუძველზედაც საბჭოს 15 წევრიდან 8 წევრს ამ კანონით დადგენილი წესით ირჩევს საქართველოს საერთო სასამართლოების მოსამართლეთა თვითმმართველობის ორგანო, 5 წევრს ირჩევს საქართველოს პარლამენტი, ხოლო 1 წევრს ნიშნავს საქართველოს პრეზიდენტი. წევრობის კანდიდატები შეიძლება იყვნენ უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების პროფესორები და მკვლევარები, ადვოკატთა ასოციაციის წევრები, საქართველოს არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირების მიერ წარდგენილი პირები, ოღონდ იმ არასამეწარმეო იურიდიული პირის საქმიანობის ერთ-ერთი სფერო კონკურსის გამოცხადებამდე არანაკლებ 2 წლის განმავლობაში უნდა იყოს წარმომადგენლობითი უფლებამოსილებით მონაწილეობა სასამართლოებში განხორციელებულ სამართალწარმოებაში.

საერთო სასამართლოების შესახებ ძველი და ახალი კანონიც ითვალისწინებდა და ითვალისწინებს მოთხოვნებს, რომლებიც წაეყენება მოსამართლედ დასანიშნ პირს, რომელთა შორის აღსანიშნავია საკვალიფიკაციო გამოცდების ჩაბარება.

1997 წელს შეიქმნა იუსტიციის სასწავლო ცენტრი რომელიც შემდეგ გადაკეთდა სამოსამართლო სწავლების ცენტრად, დღეს კი იგი იწოდება იუსტიციის უმაღლეს სკოლად. სკოლის დანიშნულებაა საქართველოს საერთო სასამართლოების სისტემაში მოსამართლედ დასანიშნ პირის-იუსტიციის მსმენელის პროფესიული მომზადება. სკოლის დანიშნულებაა ასევე მოქმედი მოსამართლის პროფესიული სრულყოფისათვის მისი გადამზადება, აგრეთვე

საქართველოს საერთო სასამართლოების სისტემის მაღალკვალიფიციური სპეციალისტებით დასაკომპლექტებლად მოსამართლის თანაშემწეობის კანდიდატისა და სხვა სპეციალისტების მომზადება გადამზადება.

VI. სამსაფეხურიანი სასამართლო სისტემა, კასაცია როგორც საბოლოო ინსტანცია

საბჭოთა სასამართლო სისტემა მორგებული იყო სახელმწიფო მართვის იმ რეჟიმზე, რომელიც ავტორიტარული რეჟიმის სახელწოდებითაა ცნობილი. ამ სასამართლო სისტემას ჰქონდა ორი არსებითი ნაკლი: ერთი — არ არსებობდა სააპელაციო სასამართლოები, რომლებსაც შეეძლოთ შეემოწმებინათ გასაჩივრებული გადაწყვეტილებები, როგორც ფაქტობრივად, ისე იურიდიულად და, მეორე — კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილებები შეიძლებოდა გადასინჯულიყო საქართველოსა და სსრ კავშირის პროკურატურისა და უმაღლესი სასამართლოს შესაბამისი თანამდებობის პირთა პროტესტის საფუძველზე. ეს იმას ნიშნავს, რომ სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილებები შეიძლება გადასინჯულიყო ნებისმიერ დროს და ნებისმიერ ფარგლებში, ზოლო, აქედან გამომდინარე, მხარეთა სამართლებრივი უსაფრთხოების ფუნდამენტური პრინციპი მთლიანად იგნორირებული იყო. საქმე ისაა, რომ ასეთი სასამართლო სისტემის დროს პროცესი შეიძლება დაუსრულებლად გაგრძელდეს, ვინაიდან გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლა ჯერ კიდევ არ ნიშნავდა საქმის დასრულებას, რადგან მოსალოდნელი იყო პროკურატურის, ან უმაღლესი სასამართლოს შესაბამისი თანამდებობის პირთა პროტესტი, რომელსაც განიხილავდა საზედამხედველო ინსტანციის სასამართლო, გააუქმებდა საქმეზე მიღებულ ყველა გადაწყვეტილებასა და განჩინებას და საქმეს გადასცემდა ხელახალი განხილვისათვის. ამ უაღრესად არასასურველი და ყოვლად გაუმართლებელი ვითარების აღმოფხვრის მიზნით შემოღებული იქნა სამსაფეხურიანი

სასამართლო სისტემა; საბოლოოდ მივიღეთ ჩვენი სასამართლო რე-
ფორმის ნამდვილ მშვენიერად აღიარებული სამსაფეხურიანი სასამართლო
სისტემა, სადაც კასაცია გვევლინება როგორც საბოლოო ინსტანცია,
რის შესახებაც უფრო დაწვრილებით საუბარი გვექნება ქვემოთ.

VII. კასაციის მხოლოდ ერთ სასამართლოში კონცენტრირების პრინციპი

სრულიად ახლებურად და გონივრულად განისაზღვრა სა-
სამართლო გადაწყვეტილებათა გასაჩივრების წესი და ფარგლები:
პირველი ინსტანციის სასამართლო გადაწყვეტილებები რომლებიც
არ შესულა კანონიერ ძალაში, შეიძლება გასაჩივრდეს სააპელაციო
სასამართლოში, სააპელაციო სასამართლოების გადაწყვეტილებები
შეიძლება გასაჩივრდეს საკასაციო სასამართლოში, ხოლო საკა-
საციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები საბოლოოა და მათი გა-
საჩივრება აღარ დაიშვება.

როგორც ვხედავთ, სასამართლო სისტემა და სასამართლო
გადაწყვეტილებათა გასაჩივრების წესი ისეა ჩამოყალიბებული,
რომ ერთხელ და სამუდამოდ უნდა მოეღოს ბოლო საქმეთა დაუს-
რულებელ მოძრაობას სასამართლო ინსტანციებში, ამ საქმეთა
დაუმთავრებლობას.

ხომ არ ნიშნავს ეს იმას, რომ საკასაციო სასამართლო, რო-
გორც საბოლოო ინსტანცია, შეცდომებს არ დაუშვებს და, ამიტომ,
საჭირო აღარაა მისი გასაჩივრება?

სასამართლო სისტემისა და ინსტანციურობის შემუშავების
დროს მხედველობაში იყო მიღებული ის, რომ საკასაციო სა-
სამართლოს შეიძლება მოუვიდეს შეცდომა. მაგრამ, აგრეთვე შეც-
დომა შეიძლება დაუშვას თუ შემოღებული იქნება მე-4, მე-5 და ა.შ.
ინსტანციის სასამართლობაც. ასეთნაირი ლოგიკით სასამართლო
ინსტანციების ჩამოყალიბებას ხატოვნად უწოდეს „პროცესის უკვ-
დავება“. ამიტომ, ამ ლოგიკით სასამართლო ინსტანციების ჩამ-
ოყალიბებაზე უარი თქვეს ჯერ კიდე მე-19 საუკუნეში – დიდი

სამართლებრივი და სასამართლო რეფორმების გატარების ეპოქაში. მაგრამ, ვიმეორებთ, უარი იმიტომ კი არ თქვეს, რომ საბოლოო ინსტანციად ჩამოყალიბებული სასამართლო (კასაცია, რევიზია) შეცდომებს არ დაუშვებს. რათქმა უნდა არა! როგორც ჩანს სასამართლო სისტემის აგების დროს, ისე როგორც ადამიანის მოღვაწეობის ნებისმიერ სხვა სფეროში, რომელიმე გონივრულად მიგნებულ ზღვარზე, შეცდომის დაშვების ალბათობა ხელოვნურად უნდა გამოვრიცხოთ, რადგან სასამართლო ინსტანციების რაოდენობათა ზრდა არცერთი თვალსაზრისით მისაღები არაა.

აქედან გამომდინარე, ორიენტაცია ალბათ იქნა არა ინსტანციურობის გაზრდისაკენ, არამედ მართლმსაჯულების ორგანიზაციისა და ფუნქციონირების ისეთი პრინციპებით აღჭურვისაკენ, რომლებმაც უნდა უზრუნველყონ საქმის სწორად გადაწყვეტა, შეცდომების დაშვების ალბათობის მინიმუმამდე შემცირება. ეს პრინციპები ჩამოყალიბდა საქართველოს კონსტიტუციაში, საქართველოს ორგანულ კანონში „საერთო სასამართლოების შესახებ“ და საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო და სისხლის საპროცესო კოდექსებში.

ორიენტაცია ალბათ იქნა აგრეთვე იქითკენ, რომ ქვეყანაში ყოფილიყო მხოლოდ ერთი საკასაციო სასამართლო.

რითი იყო განპირობებული ასეთი ორიენტაცია?

საქმე იმაშია, რომ კასაციას აქვს არამარტო ინდივიდუალური ინტერესების, ანუ კასატორის უფლების დაცვის, არამედ საჯარო ინტერესის, ანუ სამართლის განვითარებისა და ერთიანი მართლმსაჯულების უზრუნველყოფის მიზანიც.

ამ მიზნების რეალიზაცია შესაძლებელი შეიძლება იყოს მხოლოდ ისეთ პირობებში, როდესაც ქვეყანაში არსებობს მხოლოდ ერთი საკასაციო სასამართლო, ამ საკასაციო სასამართლოს მიერ თავის გადაწყვეტილებაში ჩამოყალიბებული სამართლებრივი თვალსაზრისი (შეფასება) სავალდებულო იქნება იმ სასამართლოსათვის, რომელსაც საქმე უბრუნდება ხელახლა განსახილველად და საკასაციო სასამართლოს იმავე ან სხვა შემადგენლობას (კოლეგიას) უფლება არ ექნება გადაუხვიოს ადრე სხვა საქმეზე ჩამოყალიბებულ სამართლებრივ შეფასებას („თვითშეზღუდვის პრინციპი“).

თავისთავად ცხადია, რომ სახელმწიფოში რამდენიმე საკანონმდებლო სასამართლოს არსებობის პირობებში — ეს აბსოლუტურად შეუძლებელი და განუხორციელებელი მიზნები იქნებოდა.

§2. სამოქალაქო მართლმსაჯულების ორგანოები

I. სასამართლო ხელისუფლება. მართლმსაჯულების რაობა

საქართველოს კონსტიტუციის მე-5 მუხლის თანახმად „სახელმწიფო ხელისუფლება ხორციელდება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპზე დაყრდნობით“. ამ პრინციპის შესაბამისად, საქართველოს კონსტიტუცია აცხადებს სასამართლო ხელისუფლებას, როგორც საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლებისაგან დამოუკიდებელ ხელისუფლებას.

სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა არ შეიძლება გავიგოთ ისე, თითქოს ყველა საქმის განხილვა-გადაწყვეტა წარმოებს სასამართლოს (მოსამართლის) მიხედულებით. მოსამართლეები, რომლებიც ახორციელებენ სასამართლო ხელისუფლებას, ემორჩილებიან მხოლოდ კანონს. ამასთან ერთად, სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა ნიშნავს იმას, რომ იგი თავისი უფლებამოსილების განხორციელებისას არ შეიძლება რომელიმე საკანონმდებლო თუ აღმასრულებელი ორგანოს, აგრეთვე თანამდებობის პირის გავლენაში მოექცეს.

საქართველოს კონსტიტუციით დამკვიდრებული სასამართლო ხელისუფლების დამოუკიდებლობა მთელი თავისი არსით მიმართულია არა მხოლოდ სასამართლოებისადმი, არამედ აგრეთვე ყველა ორგანოსა და თანამდებობის პირისადმი, რომლებსაც ეკრძალებათ სასამართლოს საქმეებში ჩარევა, სასამართლოზე რაიმე ზეგავლენის მოხდენა. ასეთი ჩარევისა თუ ზეგავლენისათვის კანონმდებლობა ითვალისწინებს შესაბამის პასუხისმგებლობას.

საქართველოს კონსტიტუციით სასამართლოები გამოცხადე-

ბულია აგრეთვე სასამართლო ხელისუფლების ერთადერთ ორგანოდ. ეს იმას ნიშნავს, რომ არცერთ სხვა ორგანოს არ შეუძლია სასამართლო ხელისუფლების განხორციელება, სულ ერთია ხელისუფლების რომელ განშტოებას – საკანონმდებლო თუ აღმასრულებელს – განეკუთვნება ეს ორგანო.

საქართველოს კონსტიტუციის 82-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად სასამართლო ხელისუფლება ხორციელდება საკონსტიტუციო კონტროლის, მართლმსაჯულებისა და კანონით დადგენილი სხვა ფორმების მეშვეობით. ამავე კონსტიტუციის 83-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად კი „მართლმსაჯულებას ახორციელებენ საერთო სასამართლოები. მათი სისტემა დადგენილია ორგანული კანონით“.

მართლმსაჯულების ფორმით სასამართლოს საქმიანობის განხორციელება განსხვავდება ყოველგვარი სხვა საქმიანობისაგან იმით, რომ სასამართლომ განუხრელად უნდა იხელმძღვანელოს საქმეთა განხილვა-გადაწყვეტის კანონით წინასწარ დადგენილი წესით. საქმეთა განხილვა ამ წესების უგულვებელყოფით, ან ამ წესებიდან არსებითი გადახვევით, აღარ იქნება მართლმსაჯულება და სასამართლოს ასეთი საქმიანობა აღარაფრით იქნება განსხვავებული სხვა სახისა და სხვა ორგანოების საქმიანობისაგან.

ამასთან ერთად, მართლმსაჯულების განხორციელების წესი ზუსტად და ამომწურავადაა განსაზღვრული კანონით, კერძოდ: დასაშვებია მხოლოდ ისეთი საპროცესო მოქმედების შესრულება და იმ წესით, რომელიც კანონითაა გათვალისწინებული, სასამართლოს გადაწყვეტილება შეიძლება დაეფუძნოს მხოლოდ ისეთ ფაქტობრივ გარემოებებს, რომლებიც დადგენილია კანონით ზუსტად განსაზღვრული მტკიცების საშუალებებით, მხარეებს უზრუნველყოფილი აქვთ საქმის განხილვაში მონაწილეობის უფლება, აგრეთვე, საქმის წარმოება წარმომადგენლის (ადვოკატის) მეშვეობით, პირს, რომელიც თვლის, რომ მის მიმართ გამოტანილია დაუსაბუთებელი გადაწყვეტილება, უფლება აქვს გაასაჩივროს იგი ზემდგომ სასამართლო ინსტანციაში, სასამართლო გადაწყვეტილებათა კანონიერებისა და დასაბუთებულობის შემოწმების მიზნით შექმნილია სპეციალურ ორგანოთა და მათი საქმიანობის მომწესრიგებელ სამართლებრივ ნორმათა მწყობრი სისტემა და სხვა.

საქართველოს საერთო სასამართლოების სისტემა განისაზღვრა „საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონით, რომლის მიხედვით იგი ასე გამოიყურება:

1. რაიონული (საქალაქო) სასამართლოები
2. სააპელაციო სასამართლო
4. საქართველოს უზენაესი სასამართლო

ამ სასამართლოების სტრუქტურა და უფლებამოსილებაც ამ კანონით არის გათვალისწინებული.

სასამართლო სისტემის ყველა რგოლში საქმეთა განხილვის (სამართალწარმოების) წესი განსაზღვრულია შესაბამისი საპროცესო კოდექსით, როგორცაა სამოქალაქო საპროცესო, სისხლის საპროცესო და ადმინისტრაციულ საპროცესო კოდექსები, აგრეთვე, ზოგიერთი სხვა ნორმატიული აქტით, რომელიც აწესრიგებს ცალკეული კატეგორიის საქმეთა სასამართლოში განხილვას, იმ თავისებურებათა გათვალისწინებით, რომლებიც ამ საქმეებს ახასიათებთ.

II. პირველი ინსტანციის სასამართლოები

1997 წლის სასამართლო რეფორმის მიხედვით სამოქალაქო საქმეებზე პირველი ინსტანციის სასამართლოები იყო: ა) რაიონული (საქალაქო) სასამართლოები; ბ) საოლქო სასამართლოს სამოქალაქო და სამეწარმეო საქმეთა კოლეგია; გ) ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი სასამართლოს სამოქალაქო და სამეწარმეო საქმეთა კოლეგია.

ამჟამად, პირველი ინსტანციით საქმეთა განხილვის ასეთი წესი შეიცვალა. „საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანის შესახებ“ 2005 წლის 23 ივნისის კანონით რაიონული (საქალაქო) სასამართლოები განიხილავენ ყველა კატეგორიის საქმეებს პირველი ინსტანციით, მათ შორის საქმეებს, რომლებიც იყო ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლეს სასამართლოსა და საოლქო სასამართლოების კოლეგიების განსჯადი. ამ კოლეგიებმა კი შეწყვიტეს არსებობა.

გარდა ამისა, რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს შემადგენლობაში შეიძლება შედიოდეს მაგისტრატი მოსამართლე, რომელიც განიხილავს კანონით განსაზღვრული ზოგიერთი მცირე ნიშნელობის საქმეებს. მაგისტრატი მოსამართლის განსჯადობას განსაზღვრავს სსკ მე-14 მუხლი. ამავე კოდექსის მე-15 მუხლის 1¹ ნაწილის მიხედვით სარჩელები მაგისტრატი მოსამართლის განსჯად საქმეებზე სასამართლოში შეიტანება მაგისტრატი მოსამართლის სამოქმედო ტერიტორიის მიხედვით, ხოლო იმ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულში, სადაც არ მოქმედებს მაგისტრატი მოსამართლე – რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოში.

რაიონული (საქალაქო) სასამართლო იქმნება და მისი სამოქმედო ტერიტორია განისაზღვრება საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილებით. რაიონული სასამართლო იქმნება მუნიციპალიტეტში (მუნიციპალიტეტებში).

საქალაქო სასამართლო იქმნება თვითმმართველ ქალაქში, მაგალითად, თბილისის საქალაქო სასამართლო. საქალაქო სასამართლოს სამოქმედო ტერიტორია თვითმმართველ ქალაქთან ერთად შეიძლება მოიცავდეს მუნიციპალიტეტსაც (მუნიციპალიტეტებსაც).

საქმეთა წარმოების განსაკუთრებული ინტენსიურობის მქონე რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოში, სადაც ორზე მეტი მოსამართლეა, საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილებით შეიძლება განხორციელდეს მოსამართლეთა უფრო ვიწრო სპეციალიზაცია ან შეიქმნას სპეციალიზებული სასამართლო კოლეგიები.

სასამართლო კოლეგიებში მოსამართლეთა რაოდენობას ადგენს და სასამართლო კოლეგიების შემადგენლობას განსაზღვრავს საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო.

სასამართლო კოლეგიას ჰყავს თავმჯდომარე, რომელსაც კოლეგიის შემადგენლობიდან 5 წლის ვადით თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო. თუ მოსამართლე უვადოდ არ არის დანიშნული, იგი თავმჯდომარედ დაინიშნება თავისი უფლებამოსილების ვადის ფარგლებში, მაგრამ არაუმეტეს 5 წლისა.

აუცილებლობის შემთხვევაში, მართლმსაჯულების განხორციელების შეფერხების თავიდან ასაცილებლად, სასამართლოს თავმჯდომარემ მოსამართლეს შეიძლება დაავალოს საქმის განხილვა ამავე სასამართლოს სხვა სპეციალიზებულ შემადგენლობაში (სასამართლო კოლეგიაში), ასევე მაგისტრატი მოსამართლის უფლებამოსილების განხორციელება, ხოლო მაგისტრატ მოსამართლეს შეიძლება დაავალოს საქმის განხილვა მისი სამოქმედო ტერიტორიის გარეთ, რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოში.

რაიონული (საქალაქო) სასამართლოები, განიხილავენ საქმეებს ერთი პროფესიული მოსამართლის შემადგენლობით ან, კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, – კოლეგიურად, 3 მოსამართლის შემადგენლობით.

საერთო სასამართლოების შესახებ კანონი, მოსამართლეთა სპეციალიზაციის პრინციპიდან გამომდინარე ამკვიდრებს წესს, რომლის თანახმად რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოში, სადაც ორი მოსამართლეა, ერთი განიხილავს სისხლის სამართლის საქმეებს, ხოლო მეორე – სამოქალაქო და სხვა კატეგორიის საქმეებს, გარდა საქართველოს საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილი შემთხვევებისა. მოსამართლეთა სპეციალიზაცია ხორციელდება საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილების საფუძველზე.

საქმეთა წარმოების განსაკუთრებული ინტენსიურობის მქონე რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოში, სადაც ორზე მეტი მოსამართლეა, საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილებით შეიძლება განხორციელდეს მოსამართლეთა უფრო ვიწრო სპეციალიზაცია ან შეიქმნას სპეციალიზებული სასამართლო კოლეგიები (შემდგომში – სასამართლო კოლეგიები).

III. მეორე (სააპელაციო) ინსტანციის სასამართლო

საქართველოს ორგანული კანონით “საერთო სასამართლოების შესახებ” სააპელაციო სასამართლო იქმნება და მისი სამოქმედო

ტერიტორია განისაზღვრება საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილებით.

სააპელაციო სასამართლოს მოსამართლეთა რაოდენობას განსაზღვრავს საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო.

სააპელაციო სასამართლოში იქმნება:

- ა) სამოქალაქო საქმეთა პალატა;
- ბ) ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატა;
- გ) სისხლის სამართლის საქმეთა პალატა;
- დ) საგამოძიებო კოლეგია.

სააპელაციო სასამართლოს პალატებსა და საგამოძიებო კოლეგიაში მოსამართლეთა რაოდენობას და მათ შემადგენლობას განსაზღვრავს საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო.

აუცილებლობის შემთხვევაში, მართლმსაჯულების განხორციელების შეფერხების თავიდან ასაცილებლად, სააპელაციო სასამართლოს თავმჯდომარემ მოსამართლეს შეიძლება დაავალოს საქმის განხილვაში მონაწილეობა ამავე სასამართლოს სხვა პალატაში ან საგამოძიებო კოლეგიაში.

სააპელაციო სასამართლოს თითოეულ პალატას და საგამოძიებო კოლეგიას ჰყავს თავმჯდომარე, რომელსაც შესაბამისი პალატისა და კოლეგიის შემადგენლობიდან 5 წლის ვადით თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო. თუ მოსამართლე უვადოდ არ არის დანიშნული, იგი თავმჯდომარედ დაინიშნება თავისი უფლებამოსილების ვადის ფარგლებში, მაგრამ არაუმეტეს 5 წლისა.

სააპელაციო სასამართლოს თავმჯდომარესა და თავმჯდომარის მოადგილეს პალატებისა და საგამოძიებო კოლეგიის თავმჯდომარეთაგან 5 წლის ვადით თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო. თუ მოსამართლე უვადოდ არ არის დანიშნული, იგი თავმჯდომარედ დაინიშნება თავისი უფლებამოსილების ვადის ფარგლებში, მაგრამ არაუმეტეს 5 წლისა.

სააპელაციო სასამართლოს, მისი პალატის ან საგამოძიებო კოლეგიის თავმჯდომარის დანიშვნამდე, საქართველოს იუსტიციის

უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილებით, მისი უფლებამოსილების განხორციელება შეიძლება დაეკისროს ამავე სასამართლოს ერთ-ერთ მოსამართლეს. საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო უფლებამოსილია შეუწყვიტოს მოსამართლეს მისთვის დაკისრებული თავმჯდომარის უფლებამოსილება.

სააპელაციო სასამართლო საპროცესო კანონით დადგენილი წესით, კოლეგიურად, 3 მოსამართლის შემადგენლობით განიხილავს სააპელაციო საჩივრებს რაიონული (საქალაქო) სასამართლოების გადაწყვეტილებებზე. გარკვეული კატეგორიის საქმეებზე შეიძლება დაწესდეს სააპელაციო საჩივრების ერთპიროვნული განხილვა საპროცესო კანონით დადგენილი წესით.

სააპელაციო სასამართლო აგრეთვე ახორციელებს «არბიტრაჟის შესახებ» საქართველოს კანონით გათვალისწინებულ უფლებამოსილებებს.

IV. მესამე ინსტანციის (საკასაციო) სასამართლო

„საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის მე-2 მუხლის თანახმად, რომელიც განსაზღვრავს საერთო სასამართლოების სისტემას, საქართველოს უზენაესი სასამართლო ამ სისტემის ერთ-ერთი რგოლია.

საქართველოს უზენაესი სასამართლო (შემდგომში – უზენაესი სასამართლო) საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე მართლმსაჯულების განხორციელების უმაღლესი და საბოლოო ინსტანციის საკასაციო სასამართლოა.

უზენაესი სასამართლო დადგენილი საპროცესო ფორმით ზედამხედველობს მართლმსაჯულების განხორციელებას საქართველოს საერთო სასამართლოებში, ახორციელებს საქართველოს კონსტიტუციის 88-ე მუხლის მე-2 პუნქტით, 90-ე მუხლის პირველი პუნქტით და „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონით გათვალისწინებულ სხვა უფლებამოსილებებს.

უზენაესი სასამართლოს მოსამართლეთა რაოდენობას განსაზ-

ღვრავს უზენაესი სასამართლოს პლენუმი.

2. უზენაეს სასამართლოში იქმნება:

- ა) სამოქალაქო საქმეთა პალატა;
- ბ) ადმინისტრაციულ საქმეთა პალატა;
- გ) სისხლის სამართლის საქმეთა პალატა;
- დ) დიდი პალატა;
- ე) პლენუმი;
- ვ) სადისციპლინო პალატა.

უზენაესი სასამართლოს პალატა (გარდა სადისციპლინო პალატისა) არის საკასაციო ინსტანციის სასამართლო, რომელიც საპროცესო კანონით დადგენილი წესით განიხილავს საკასაციო საჩივრებს სააპელაციო სასამართლოების გადაწყვეტილებებზე, კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით განიხილავს მისი განსჯადობისათვის მიკუთვნებულ სხვა საქმეებს, ასევე განიხილავს საჩივრებს რესტიტუციისა და კომპენსაციის კომისიის გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით „ყოფილ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიურ ოლქში კონფლიქტის შედეგად საქართველოს ტერიტორიაზე დაზარალებულთა ქონებრივი რესტიტუციისა და კომპენსაციის შესახებ“ საქართველოს კანონით დადგენილი პროცედურების დარღვევის შემთხვევაში.

უზენაესი სასამართლოს პალატა (გარდა დიდი პალატისა) საქმეს განიხილავს 3 მოსამართლის შემადგენლობით.

საქართველოს უზენაეს სასამართლოში ფუნქციონირებს აგრეთვე დიდი პალატა, რომელიც არის საკასაციო სასამართლო და შედგება უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის, სხვა პალატების თავმჯდომარეებისა და პლენუმის მიერ უზენაესი სასამართლოს პალატების შემადგენლობიდან 2 წლის ვადით არჩეული არანაკლებ 12 მოსამართლისაგან.

დიდი პალატა საქმეს განიხილავს 9 მოსამართლის შემადგენლობით. საქმის განმხილველ შემადგენლობაში შედიან ამ საქმის თავდაპირველად განმხილველი მოსამართლეები, მიუხედავად იმისა, არიან თუ არა ისინი იმავდროულად დიდი პალატის წევრები.

უზენაესი სასამართლოს დიდ პალატას, განჩინებით, საქმე

განსახილველად შეიძლება გადასცეს მხოლოდ უზენაესი სასამართლოს საკასაციო პალატამ, რომელიც განიხილავს საქმეს საკასაციო საჩივრის საუძველზე.

დიდი პალატა განიხილავს საქმეებს თუ:

ა) საქმე თავისი შინაარსით წარმოადგენს იშვიათ სამართლებრივ პრობლემას;

ბ) საკასაციო პალატა არ იზიარებს სხვა საკასაციო პალატის მიერ ადრე ჩამოყალიბებულ სამართლებრივ შეფასებას (ნორმის განმარტებას);

გ) საკასაციო პალატა არ იზიარებს დიდი პალატის მიერ ადრე ჩამოყალიბებულ სამართლებრივ შეფასებას (ნორმის განმარტებას).

ამრიგად, საკასაციო საჩივრის ადრესატი არ შეიძლება იყოს დიდი პალატა, ანუ საკასაციო საჩივარი არ შეიძლება დაიწეროს დიდი პალატის სახელზე.

დიდ პალატაში საქმის განხილვას თავმჯდომარეობს უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარე ან მისი დავალებით – უზენაესი სასამართლოს ერთ-ერთი პალატის თავმჯდომარე.

უზენაესი სასამართლოს დიდი პალატის სამართლებრივი შეფასება (ნორმის განმარტება) სავალდებულოა ყველა ინსტანციის საერთო სასამართლოებისათვის.

ასეთია მოკლედ სამოქალაქო საქმეებზე მართლმსაჯულების განმხორციელებელ ორგანოთა სისტემა, რომელთა ფუნქციონირების პრინციპების შესახებ დაწვრილებით გვექნება საუბარი ამ ნაშრომის მომდევნო თავებში.

§3 მოსამართლე

საქართველოს კონსტიტუციის 82-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად „სასამართლო ხელისუფლება დამოუკიდებელია და მას ახორციელებენ მხოლოდ სასამართლოები“. თავის მხრივ, სასამართლოები, უფრო ზუსტად, საქართველოს სასამართლო სისტემის ყველა რგოლი – შედგება მოსამართლეებისაგან, რომლებსაც მინდობილი აქვთ კანონით დადგენილი წესით სასამართლო ხელისუფლების განხორციელება.

ამ უნიშვნელოვანესი ფუნქციის ეფექტიანად და წარმატებულად შესრულების მიზნით მოსამართლეს წაეყენება გარკვეული მოთხოვნები. კანონმდებლობით განსაზღვრულია აგრეთვე მისი შერჩევის, დანიშვნისა და თანამდებობიდან დათხოვნის პირობები და წესი.

I. მოთხოვნები, რომელიც წაეყენება მოსამართლეს. პირველი და ერთ-ერთი ძირითადი მოთხოვნა, რომელიც წაეყენება მოსამართლეს საქართველოს კონსტიტუციიდან და „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონიდან გამომდინარე – ესაა:

მოსამართლედ შეიძლება დაინიშნოს (აირჩეს) საქართველოს ქმედუნარიანი მოქალაქე 30 წლის ასაკიდან, რომელსაც აქვს უმაღლესი იურიდიული განათლება, არანაკლებ მაგისტრის ან მასთან გათანაბრებული აკადემიური ხარისხით/უმაღლესი განათლების დიპლომით, სპეციალობით მუშაობის სულ ცოტა 5 წლის გამოცდილება, ფლობს სახელმწიფო ენას, ჩაბარებული აქვს მოსამართლეობის საკვალიფიკაციო გამოცდა, გავლილი აქვს იუსტიციის უმაღლესი სკოლის სრული სასწავლო კურსი და შეყვანილია იუსტიციის მსმენელთა საკვალიფიკაციო სიაში („საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის 34-ე მუხლის პირველი ნაწილი).

მოსამართლედ არ შეიძლება დაინიშნოს (აირჩეს) ნასამართლევი პირი, აგრეთვე პირი, რომელიც განთავისუფლებული იყო მოსამართლის თანამდებობიდან დისციპლინური გადაცდომის ჩადენისათვის,

მოსამართლის სტატუსთან შეუთავსებელი თანამდებობის დაკავებისათვის ან შეუთავსებელი საქმიანობისათვის, აგრეთვე კორუფციული სამართალდარღვევის ჩადენისათვის «საჯარო სამსახურში ინტერესთა შეუთავსებლობისა და კორუფციის შესახებ» საქართველოს კანონის მე-20 მუხლის მე-6 პუნქტით გათვალისწინებული წესის შესაბამისად (ორგანული კანონი „საერთო სასამართლოების შესახებ“, 34-ე მუხლის მეორე პუნქტი და 43-ე მუხლის პირველი პუნქტის „ბ“, „გ“ და „თ“ ქვეპუნქტები).

II. მოსამართლის თანამდებობის დაკავების წესი. პირი, რომელიც აკმაყოფილებს ზემოთ აღნიშნულ მოთხოვნებს, ჩაითვლება მოსამართლეობის კანდიდატად მას შემდეგ, რაც მოსამართლის ვაკანტური თანამდებობის დასაკავებლად საქართველოს იუსტიციის უმაღლეს საბჭოში წარადგენს განცხადებას. მოსამართლის თანამდებობაზე დანიშვნის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებისას მხედველობაში მიიღება მისი რიგითი ნომერი იუსტიციის მსმენელთა საკვალიფიკაციო სიაში და იუსტიციის უმაღლესი სკოლის დამოუკიდებელი საბჭოს შეფასება. საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილებით, მოსამართლეობის კანდიდატი მოიწვევა სხდომაზე.

პირს, რომელიც იუსტიციის მსმენელთა საკვალიფიკაციო სიაში შეყვანის შემდეგ უარს განაცხადებს მოსამართლის თანამდებობის დაკავებაზე, უფლება არა აქვს, მოსამართლის ვაკანტური თანამდებობის დასაკავებლად საქართველოს იუსტიციის უმაღლეს საბჭოში წარადგინოს განცხადება სიის დამტკიცებიდან 5 წლის განმავლობაში. საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო გამოიწვევს შემთხვევაში განიხილავს ამ პირის კონკურსზე დაშვების საკითხს.

პირი, რომელიც განთავისუფლებულია იუსტიციის უმაღლეს სკოლაში სწავლისაგან, მოსამართლის თანამდებობას იკავებს კონკურსის წესით. ეს პირი მოსამართლეობის კანდიდატად ჩაითვლება მას შემდეგ, რაც შეიტანს განცხადებას საქართველოს იუსტიციის უმაღლეს საბჭოში გამოცხადებულ კონკურსში. კონკურსის

საქართველოს ოფიციალური ბეჭდვითი ორგანოს მეშვეობით აცხადებს საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო რაიონულ (საქალაქო) და სააპელაციო სასამართლოებში მოსამართლის თანამდებობაზე ვაკანსიის არსებობისას. მოსამართლეობის კანდიდატების რეგისტრაციის ვადას განსაზღვრავს საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო კონკურსის გამოცხადებისას. კონკურსი ტარდება მოსამართლეობის კანდიდატთა რეგისტრაციის ვადის გასვლის შემდეგ. კონკურსის ჩატარების პირობები და მოსამართლეთა შერჩევის კრიტერიუმები განისაზღვრება საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილებით.

მოსამართლეობის კანდიდატმა განცხადების წარდგენიდან 7 დღეში საქართველოს იუსტიციის უმაღლეს საბჭოში უნდა წარადგინოს საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად გაცემული ცნობა საჯარო სამსახურის ბიუროში ქონებრივი მდგომარეობის დეკლარაციის წარდგენის თაობაზე.

თუ კონკურსის საფუძველზე ვერ შეირჩა მოსამართლის თანამდებობაზე დასანიშნი კანდიდატი, საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო კონკურსის შედეგების გამოცხადებიდან 3 თვის ვადაში აცხადებს ახალ კონკურსს ამ მუხლით დადგენილი წესით.

განსხვავებულია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს მოსამართლის თანამდებობაზე გამწესების წესი. „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის 34-ე მუხლის მე-4 პუნქტის თანახმად, საქართველოს პრეზიდენტი უფლებამოსილია, მოსამართლეობის საკვალიფიკაციო გამოცდის ჩაბარების გარეშე უზენაესი სასამართლოს წევრის თანამდებობაზე ასარჩევად საქართველოს პარლამენტს წარუდგინოს კანდიდატურა, რომლის პროფესიული გამოცდილება უნდა შეეფერებოდეს უზენაესი სასამართლოს წევრის მაღალ სტატუსს. ამ გამოცდის ჩაბარებისაგან თავისუფლდება აგრეთვე უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის თანამდებობაზე ასარჩევად წარდგენილი პირი.

ამავე კანონის 36-ე მუხლის პირველი ნაწილით, უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს და წევრებს საქართველოს პრეზიდენტის წარდგინებით, სიითი შემადგენლობის უმრავლესობით, 10 წლის ვადით ირჩევს საქართველოს პარლამენტი.

მოსამართლეთა შერჩევის, დანიშვნისა და არჩევის მოქმედ წესთან დაკავშირებით შეიძლება დამატებით აღვნიშნოთ, რომ ევროპაში ჩვენ ვერ შევხვდებით ორ ისეთ ქვეყანასაც კი, სადაც ერთნაირად ხდებოდეს მოსამართლის თანამდებობის დაკავება. ამის შესახებ პირდაპირაა მითითებული ევროსაბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ 1994 წლის 13 ოქტომბერს მიღებულ რეკომენდაციებში, რომლის თანახმად „ევროსაბჭოს ბევრ ქვეყანაში შემოღებულია სისტემა, რომელიც ითვალისწინებს სასამართლო ხელისუფლების ფორმირებაში მთავრობის, პარლამენტის ან სახელმწიფო მეთაურის მონაწილეობას. რეკომენდაცია არ მოითხოვს დადგენილი სისტემების შეცვლას, თუ კი ისინი ათეული წლების ან საუკუნეების განმავლობაში მოქმედებდნენ და პოზიტიურ გამოცდილებას ქმნიდნენ. მაგრამ იმ ქვეყნებში, სადაც მოსამართლეები ოფიციალურად ინიშნებიან აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ, აუცილებლად არის მიჩნეული რაიმე ისეთი სისტემის შემოღება, რომელიც უზრუნველყოფს, რომ მოსამართლეთა დანიშვნის პროცედურა გამჭვირვალე და პრაქტიკულად დამოუკიდებელი იყოს. ზოგიერთ ქვეყანაში ეს გარანტირებულია სპეციალური, დამოუკიდებელი და კომპეტენტური ორგანოს შექმნით, რომელიც რჩევას აძლევს მთავრობას, პარლამენტს ან სახელმწიფო მეთაურს, რომელსაც როგორც წესი ითვალისწინებენ. ეს გარანტირებულია აგრეთვე მოსამართლეობის კანდიდატისათვის გასაჩივრების შესაძლებლობის მიცემით. სხვა ქვეყნები ირჩევენ სისტემას, რომელიც გულისხმობს ფართო კონსულტაციებს სასამართლო ხელისუფლებასთან თუმცა ოფიციალურ გადაწყვეტილებას აღმასრულებელი ხელისუფლება იღებს“.¹¹

ევროსაბჭოს მიერ დამკვიდრებულ მოსამართლეთა დამოუკიდებლობის პრინციპების თანახმად, იქ სადაც კონსტიტუცია, სხვა კანონმდებლობა, ანდა სამართლებრივი ტრადიციები საშუალებას იძლევა მოსამართლე ინიშნებოდეს აღმასრულებელი ხელისუფლების მიერ, იმის გარანტია მაინც უნდა არსებობდეს, რომ დანიშვნის პროცედურა გამჭვირვალე და პრაქტიკულად დამოუკიდებ-

11 იხ. „მოსამართლე და მართლმსაჯულება: ევროპული სტანდარტები“ თბილისი, 2001, გვ. 21

ლი იყოს და რომ არჩევანზე არაფერი ახდენდეს გავლენას გარდა ობიექტური კრიტერიუმებისა“.¹²

როგორც უკვე აღვნიშნეთ საქართველოში ისეთ ორგანოდ, რომელსაც ევალება წინადადებების შემუშავება მოსამართლეობის კანდიდატების შერჩევის, წარდგენის, მოსამართლეთა თანამდებობიდან განთავისუფლების, საკვალიფიკაციო გამოცდების ორგანიზებისა და სხვა ამოცანების განსახორციელებლად – გვევლინება **იუსტიციის უმაღლესი საბჭო**.

მოსამართლის დამოუკიდებლობის მნიშვნელოვან გარანტიას წარმოადგენს მისი თანამდებობიდან ვადამდე გათავისუფლების ან მისი სხვა სამუშაოზე გადაყვანის დაუშვებლობა. საქართველოს კონსტიტუციის 84-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად „მოსამართლის ჩამოცილება საქმის განხილვისაგან, თანამდებობიდან მისი ვადამდე გათავისუფლება ან სხვა თანამდებობაზე გადაყვანა დაიშვება მხოლოდ კანონით განსაზღვრულ შემთხვევაში“. კონსტიტუციის ამ მუხლით დამკვიდრებული დანაწესის დაკონკრეტების მიზნით, „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის 43-ე მუხლი შეიცავს მოსამართლის თანამდებობიდან გათავისუფლების საფუძვლების ამომწურავ ჩამონათვალს. მხოლოდ ამ საფუძვლების არსებობის შემთხვევაში შეიძლება მოსამართლის თანამდებობიდან გათავისუფლება. ამ კანონით განსაზღვრულია აგრეთვე საფუძვლები, რომელთა არსებობის შემთხვევაში დასაშვებია მოსამართლის სხვა სასამართლო თანამდებობაზე გამწესება, ან მისი ჩამოცილება საქმის განხილვისაგან (44-46-ე მუხლები).¹³

მოსამართლის სტატუსისა და მისი დამოუკიდებლობის მნიშვნელოვან გარანტიას წარმოადგენს „საერთო სასამართლოების

12 იხ. დასახელებული წიგნის გვ. 11

13 „მოსამართლეთა სტატუსის ევროპული ქარტიის“ მე-3.4 პუნქტის თანახმად „დაუშვებელია სასამართლოში გამწესებული მოსამართლე, მისი თანხმობის, მისი თავისუფალი ნების გარეშე დანიშნული ან გადაყვანილი იქნეს სხვა სასამართლოში დაწინაურების გზითაც კი (ხაზგასმა ჩვენია – თ.ლ). ამ პრინციპიდან გამონაკლისი დაშვებულია იმ შემთხვევაში, თუ გადაყვანა დადგენილია დისციპლინური სანქციით, გამოწვეულია კანონის საფუძველზე განხორციელებული სასამართლო სისტემის ცვლილებით, ანდა უკავშირდება მეზობელი სასამართლოს დახმარების აუცილებლობას“.

შესახებ“ ორგანული კანონის მე-40 მუხლით დამკვიდრებული მოსამართლის ხელშეუხებლობის პრინციპი. კერძოდ, მოსამართლე ხელშეუხებელია. დაუშვებელია მისი სისხლის სამართლის პასუხისგებაში მიცემა, დაკავება ან დაპატიმრება, მისი ბინის, მანქანის, სამუშაო ადგილის ან პირადი ჩხრეკა უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარის თანხმობის, ხოლო უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარისა და მოსამართლეთა – საქართველოს პარლამენტის თანხმობის გარეშე. გამონაკლისია დანაშაულზე წასწრების შემთხვევა, რაც დაუყოვნებლივ უნდა ეცნობოს შესაბამისად უზენაესი სასამართლოს თავმჯდომარეს ან საქართველოს პარლამენტს. თუ ისინი არ მისცემენ თანხმობას, დაკავებული ან დაპატიმრებული მოსამართლე დაუყოვნებლივ უნდა განთავისუფლდეს.

სახელმწიფო უზრუნველყოფს მოსამართლისა და მისი ოჯახის უსაფრთხოებას.

§4. მოსამართლის აპარატი

I. მოსამართლის თანაშემწე

ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის 1994 წლის 13 ოქტომბრის ზემოდ დასახელებული რეკომენდაციის III პრინციპის თანახმად სათანადო სამუშაო პირობების შექმნით მოსამართლეებს საშუალება უნდა მიეცეთ იმუშაონ ეფექტიანად. ამისათვის შემოთავაზებულია რამდენიმე ღონისძიება, რომელთა შორის დასახელებულია მოსამართლის შესაფერისი დამხმარე შტატი და ალჭურვილობით უზრუნველყოფა. ამ პრინციპის კომენტატორები აღნიშნავენ, რომ „მოსამართლეებს შესაძლებლობა ექნებათ უფრო ეფექტიანად იმუშაონ და დროულად წარმართონ საქმეები, თუ სასამართლოში უზრუნველყოფილია შესაფერისი დამხმარე შტატი და ალჭურვილობა“,¹⁴

14 იხ. „მოსამართლე და მართლმსაჯულება: ევროპული სტანდარტები“ თბილისი, 2001, გვ. 13 და 25

სწორედ ამ მოსაზრებისა და რეკომენდაციის გათვალისწინების შედეგად შემოღებული იქნა მოსამართლის თანაშემწის შტატი.

„საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის 58-ე მუხლის თანახმად მოსამართლის თანაშემწე იღებს მოქალაქეებს, მათ საჩივრებსა და განცხადებებს, ამზადებს საქმეებს სასამართლო სხდომაზე განსახილველად, მოიძიებს სათანადო სამართლებრივ ლიტერატურასა და სასამართლო პრაქტიკის მასალებს, ადგენს სათანადო დოკუმენტების პროექტებს, მოსამართლის დავალებით ასრულებს საქმის განხილვასთან დაკავშირებულ სხვა მოვალეობებს.

მოსამართლის თანაშემწედ შეიძლება დაინიშნოს პირი, რომელსაც აქვს უმაღლესი იურიდიული განათლება და, როგორც წესი, გავლილი აქვს სპეციალური სასწავლო კურსი იუსტიციის უმაღლეს სკოლაში ან აქვს მოსამართლედ, პროკურორად, გამომძიებლად, ადვოკატად ან სასამართლოში სპეციალობით მუშაობის არანაკლებ 1 წლის გამოცდილება ანდა ჩაბარებული აქვს მოსამართლეობის საკვალიფიკაციო გამოცდა. („საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის 79² მუხლი).

მოსამართლის თანაშემწეს საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს სასამართლოს თავმჯდომარე.

მნიშვნელოვანი ფუნქციების შესრულება ეკისრებათ მათ სასამართლოების ორგანიზაციული მუშაობისა და საქმის წარმოების წესების შესახებ დებულებით. ამ დებულების მე-20 მუხლის თანახმად მოსამართლის თანაშემწე მოსამართლის დავალებით ამზადებს სასამართლო გადაწყვეტილებათა პროექტებს, უზრუნველყოფს ნივთიერ მტკიცებულებათა დაცვა-შენახვას, ამზადებს საპროცესო დოკუმენტების ასლებს და გადასცემს მათ სამართალწარმოების მონაწილეებს, აწვდის მოსამართლეებს საჭირო ლიტერატურას და მასალებს, სარჩელის უზრუნველყოფის შესახებ გამოტანილი განჩინების ასლს გადასცემს დაინტერესებულ მხარეს და ა.შ. (იხ. ამ დებულების 19-21-ე მუხლები).

აღნიშნული დებულების მიხედვით, მოსამართლის თანაშემ-

წემ თუ მას დაევალება საქმის წინასწარი მომზადება სსკ მე-200 მუხლის შესაბამისად, უნდა შეასრულოს ისეთი საპროცესო მოქმედებები, რომლებიც საქმის მომზადებისათვისაა საჭირო და აუცილებელი. მაგალითად, თანაშემწემ, რომელსაც დაევალა საქმის მომზადება, შეიძლება შეადგინოს განჩინების პროექტი მოპასუხისათვის სარჩელის ასლისა და მასზე დართული დოკუმენტების გადაგზავნის შესახებ, დაუნიშნოს მას ვადა ამ სარჩელზე თავისი წერილობითი შესაგებლის წარმოდგენის შესახებ, რომელშიც მოპასუხემ უნდა გასცეს პასუხი ყველა იმ საკითხზე, რომლებიც განსაზღვრულია კანონით (სსკ 201-ე მუხლი, „დებულების“ 75-ე მუხლი).

მას შემდეგ, რაც მიღებული იქნება მოპასუხის წერილობითი შესაგებელი, თანაშემწეს შეუძლია შეადგინოს განჩინების პროექტი მოპასუხის შესაგებლის მოსარჩელისათვის გადაგზავნის შესახებ. მას შეუძლია დაავალოს მხარეებს შეავსონ, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში განმარტონ მათ მიერ წარმოდგენილი წერილობითი მასალები.

თუ თანაშემწის მოსაზრებით არსებობს სსკ 205-ე მუხლით გათვალისწინებული პირობები მას შეუძლია დანიშნოს მოსამზადებელი სხდომა, რომელიც შეიძლება ჩაატაროს მოსამართლემ, მაგრამ მისი დავალებით იგი შეიძლება ჩაატაროს უშვალოდ თანაშემწემაც. მოსამზადებელი სხდომა ხომ საქმის მომზადების მიზნით განხორციელებული მოქმედებაა და, მაშასადამე, შედის მომზადების ცნების შინაარსში.

თანაშემწე მართლაც დიდ დახმარებას გაუწევს სასამართლოს, თუ იგი მომზადების სტადიაზე სამართლებრივ შეფასებას მისცემს იმ ფაქტიურ გარემოებებს, რომლებზეც მოსარჩელე ამყარებს თავის სასარჩელო მოთხოვნას და მოპასუხე – თავის შესაგებელს. მას უნდა მიეცეს აგრეთვე შესაძლებლობა შეადგინოს ამ საქმეზე გადაწყვეტილების პროექტი, რომელსაც ცხადია, გაეცნობა მოსამართლე. თანაშემწემ, რომელსაც მინდობილი აქვს საქმის მომზადება, სსკ 103-ე მუხლის თანახმად, შეიძლება წინადადება მისცეს მხარეებს წარმოადგინონ დამატებითი მტკიცებულებები,

გამოითხოვოს მხარეთა შუამდგომლობით ეს მტკიცებულებები სხვადასხვა ფიზიკური თუ იურიდიული პირებისაგან, თუ მხარეებმა ეს თვითონ ვერ მოახერხეს, გადაწყვიტოს სპეციალისტის მოწვევის საკითხი, ექსპერტის დანიშვნის საკითხი, განსაზღვროს მხარეებთან ერთად იმ საკითხთა წრე, რომლებიც უნდა განმარტოს ექსპერტმა და ა.შ.

თანაშემწეს მართლაც დიდი დახმარების გაწევა შეუძლია მოსამართლისათვის. თუ იგი გამონთავისუფლდება სხვა ისეთი დავალების შესრულებისაგან, რომლებიც წარმატებით შეუძლია შეასრულოს სასამართლო აპარატის ნებისმიერ თანამშრომელს და არ მოითხოვს უმაღლეს იურიდიულ განათლებას.

თანაშემწის საქმიანობის მომწესრიგებელი ნორმები გაბნეულია სხვადასხვა კანონებში და კანონქვემდებარე აქტებში. თანაშემწის თანამდებობა თავიდანვე იქნა შემოღებული იმ მიზნით, რათა დაეხმაროს მოსამართლეს საქმის სასამართლო განხილვისათვის წინასწარი მომზადებისა და მისი დროულად და არსებითად სწორად გადაწყვეტაში, ამ საქმეზე გამოტანილი გადაწყვეტილების ფაქტობრივი და სამართლებრივი დასაბუთებულობის უზრუნველყოფაში — მიზანშეწონილად უნდა ჩაითვალოს თანაშემწის შესახებ ერთიანი კანონის მიღება, რომელიც განსაზღვრავს თანაშემწის საქმიანობის ყველა ძირითად მიმართულებას, მის ამოცანებს და საქმიანობის წესს.

II. სხდომის მდივანი

როგორც აღვნიშნეთ, მოსამართლის აპარატი შედგება მოსამართლის თანაშემწისა და სხდომის მდივნისაგან.

სსკ 287-ე მუხლის თანახმად, სასამართლოს თითოეული სხდომის შესახებ, აგრეთვე სხდომის გარეშე შესრულებული თითოეული საპროცესო მოქმედების შესახებ, რომლებშიც მონაწილეობენ მხარეები, მათი წარმომადგენლები, მოწმეები, ექსპერტები, სპეციალისტები — ოქმის შედგენა სავალდებულოა.

ამავე კოდექსის 289-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად „ოქმს აღგენს მდივანი თვით სასამართლო სხდომაზე ან სხდომის გარეშე ცალკეული საპროცესო მოქმედების შესრულების დროს“. ოქმს ხელს აწერს მხოლოდ სასამართლო სხდომის მდივანი, ხოლო ამ კოდექსის 284-ე მუხლის მე-3 და მე-4 ნაწილებით გათვალისწინებულ შემთხვევებში ოქმს აგრეთვე ხელს აწერს მოსამართლე (სსკ-ის 289-ე მუხლის მეოთხე ნაწილი).

გარდა ოქმის შედგენისა, სასამართლო სხდომის მდივანს ევალება შეამოწმოს მხარეებისა და საქმეში მონაწილე სხვა პირთა გამოცხადება, ჩაბარდათ თუ არა გამოუცხადებელ პირებს უწყებები კანონით დადგენილი წესით და რა ცნობები არსებობს მათი გამოუცხადებლობის მიზეზების შესახებ. ყოველივე ამის შესახებ სასამართლო სხდომის მდივანმა უნდა მოახსენოს სასამართლოს.

სასამართლო სხდომის მდივანს ეკისრება აგრეთვე მოვალეობა სწორად ასახოს ოქმში სასამართლოს (მოსამართლის) ცალკეული მოქმედება, აგრეთვე სხდომის მონაწილეთა მოქმედებების შინაარსი, მათი განცხადებები, შუამდგომლობები, ჩვენებები, ახსნა-განმარტებანი. დააფიქსიროს ოქმში პროცესში მონაწილეთა როგორც შეკითხვა, ისე ამ შეკითხვაზე პასუხი.

სასამართლო სხდომის მდივანს ევალება ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით ჩააკეროს საქმეში საცნობარო ფურცელი, განჩინებები, მიმოწერის მასალები და ა.შ. ყველა წერილობითი მასალა, რომლებიც გამოეგზავნა მოსამართლეს ან თანაშემწეს, მას შემდეგ რაც გაეცნობა ადრესატი, უნდა გადაეცეს მდივანს საქმეში ჩასაკერებლად.¹⁵

სასამართლო სხდომის მდივანს უფლება აქვს ოქმის მომზადებისას გამოიყენოს მაგნიტოფონი, კომპიუტერი ან სხვა ტექნიკური საშუალებები, რომელთა ჩანაწერები ოქმს თან ერთვის. ეს ჩანაწერები „გადატანილი უნდა იქნეს ოქმში“.

სასამართლოს აპარატი. „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის 56-ე მუხლის თანახმად მართლმსაჯულების

¹⁵ დაწვრილებით იხ. „დებულება“ სასამართლოებში ორგანიზაციული მუშაობისა და საქმის წარმოების წესის შესახებ

დაუბრკოლებლად განხორციელების, სასამართლო პრაქტიკის შესწავლისა და განზოგადების, სასამართლო სტატისტიკის ანალიზის, აგრეთვე სასამართლოს სხვა საქმიანობის უზრუნველყოფის მიზნით საქართველოს საერთო სასამართლოებში მოქმედებენ სასამართლოთა აპარატები.

იმის მიხედვით, თუ სასამართლო სისტემის რომელი რგოლის აპარატზეა საუბარი, ამ აპარატის სტრუქტურა და შემადგენლობა სხვადასხვანაირია.

სასამართლოს აპარატის თანამშრომლები არიან სახელმწიფო მოსამსახურეები და მათზე ვრცელდება შესაბამისი კანონმდებლობა.

§5. ადვოკატი

სსკ 93-ე მუხლის თანახმად მხარეებს შეუძლიათ საქმე აწარმოონ სასამართლოში პირადად ან წარმომადგენლის მეშვეობით. საქმის წარმოება წარმომადგენლის მეშვეობით არ ართმევს უფლებას მხარეებს თვითონაც პირადად მიიღონ მონაწილეობა საქმეში.

წარმომადგენლად სასამართლოში შეიძლება გამოვიდეს ადვოკატი. „ადვოკატთა შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად საადვოკატო საქმიანობას ახორციელებს ადვოკატი. ამ კანონის პირველი მუხლის თანახმად ადვოკატი არის თავისუფალი პროფესიის პირი, რომელიც ემორჩილება მხოლოდ კანონსა და პროფესიული ეთიკის ნორმებს და შეყვანილია საქართველოს ადვოკატთა ერთიან სიაში.

ამრიგად, საქართველოს კანონმდებლობა არ იცნობს ადვოკატის სავალდებულო მონაწილეობას ანუ ე.წ. ადვოკატის პროცესს: მხარეს შეუძლია ნებისმიერ სასამართლო ინსტანციაში თვითონ პირადად აწარმოოს საქმე, ან კიდევ, პროცესის ნებისმიერ სტადიაზე და ნებისმიერ ინსტანციაში აიყვანოს ადვოკატი ან კიდევ, მონაწილეობა მიიღოს ადვოკატთან (წარმომადგენელთან) ერთად საქმის განხილვაში.

ადვოკატს წაეყენება გარკვეული მოთხოვნები, რომელთა შო-

რის აღსანიშნავია შემდეგი: (ა) ადვოკატი შეიძლება იყოს ფიზიკური პირი (ბ) რომელსაც გავლილი აქვს ადვოკატთა ტესტირება კანონით დადგენილი წესით, (გ) დადებული აქვს ადვოკატის ფიცი და (დ) აქვს იურისტად ან ადვოკატის სტაჟიორად მუშაობის არანაკლებ 1 წლის შრომის სტაჟი.

ადვოკატი მოწოდებულია იურიდიული რჩევა-დარიგება მისცეს პირს, რომელმაც მას დახმარებისათვის მიმართა, გამოვიდეს სასამართლოში მხარის წარმომადგენლად და აწარმოოს საქმე. სამოქალაქო პროცესში მისი მონაწილეობის საფუძვლებსა და ძირითად პრინციპებს განსაზღვრავს „კანონი ადვოკატთა შესახებ“ და საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი.

§6. აღმასრულებელი

საქართველოს კონსტიტუცია შეიცავს მნიშვნელოვან დებულებას იმის შესახებ, რომ „სასამართლოს აქტები სავალდებულოა ყველა სახელმწიფო ორგანოსა და პირისათვის ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე“.

კონსტიტუციის ეს დებულება დაკონკრეტებულია „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის მე-4 მუხლით, რომლის თანახმად სასამართლო აქტები, აგრეთვე თავისი უფლებამოსილების განსახორციელებლად სასამართლოს მოთხოვნა და განკარგულება, სავალდებულოა საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ყველა ფიზიკური თუ იურიდიული პირის, სახელმწიფო და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოსათვის. სასამართლო გადაწყვეტილების შეუსრულებლობა იწვევს კანონით გათვალისწინებულ პასუხისმგებლობას.

კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილების აღსრულების წესსა და პირობებს განსაზღვრავს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი და საქართველოს კანონი „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“.

ამ კანონის თანახმად აღსასრულებელი გადაწყვეტილებების

იძულებით აღსრულებას ახორციელებს საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს მმართველობის სფეროში შემავალი საჯარო სამართლის იურიდიული პირი – აღსრულების ეროვნული ბიურო. ამავე კანონის მე-3 მუხლის მესამე პუნქტის თანახმად, იძულებით აღსრულებას ახორციელებს აგრეთვე **კერძო აღმასრულებელი**.

აღსრულების ეროვნული ბიურო აღსრულებას უზრუნველყოფს თავისი სტრუქტურული ერთეულებისა და ტერიტორიული ორგანოების-სააღსრულებო ბიუროების მეშვეობით. სააღსრულებო ბიუროების სისტემას განსაზღვრავს აღსრულების ეროვნული ბიუროს თავმჯდომარე იუსტიციის მინისტრთან შეთანხმებით.

აღსასრულებელ გადაწყვეტილებებს აღსრულების ეროვნული ბიუროს სახელით უშუალოდ აღასრულებენ სააღსრულებო ბიუროს **აღმასრულებლები** და აღსრულების ეროვნული ბიუროს თავმჯდომარის ბრძანებით, აგრეთვე ამ ბიუროში დასაქმებული პირები და ამ ბიუროს სტაჟიორები.

იუსტიციის მინისტრის ბრძანებით განისაზღვრება აღმასრულებლის საკვალიფიკაციო გამოცდის ჩატარების წესი, საკვალიფიკაციო გამოცდაში მონაწილეობის საფასურის ოდენობა, ბიუროში კონკურსის ჩატარებისა და სტაჟირების წესები.

აღსრულების ეროვნული ბიუროს სტრუქტურულ ერთეულს შეადგენს **აღსრულების პოლიცია**. აღსრულების პოლიციელი არის ხელისუფლების წარმომადგენელი და სამსახურებრივი მოვალეობასთან დაკავშირებული მისი კანონიერი მოთხოვნის შესრულება სავალდებულოა.

კერძო აღმასრულებელი არის ფიზიკური პირი, რომელიც საჯარო უფლებამოსილებას-სააღსრულებო საქმიანობას ახორციელებს აღსრულების ეროვნული ბიუროს მიერ გაცემული სააღსრულებო საქმიანობის ლიცენზიის საფუძველზე საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე.

კერძო აღმასრულებლის მიერ აღსრულება ხორციელდება კრედიტორის მიმართვისა და მასთან დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე.

კერძო აღმასრულებელი აღსრულებას ახორციელებს მხოლოდ

იმ შემთხვევაში, თუ აღსრულების მხარეები არიან ფიზიკური პირები ან/და კერძო სამართლის იურიდიული პირები და თუ სააღსრულებო დოკუმენტის მიხედვით წარმოდგენილი აღსასრულებელი ფულადი მოთხოვნა არ აღემატება 500 000 ლარს.

ამდენად, სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ კანონის მე-15 მუხლის მიხედვით სააღსრულებო წარმოებაში მონაწილეობენ:

1. კრედიტორი და მოვალე, რომლებიც ამავე დროს არიან სააღსრულებო წარმოების მხარეები;

2. აღმასრულებელი;

3. კერძო აღმასრულებელი;

4. სხვა პირები, რომლებიც მონაწილეობენ სააღსრულებო წარმოების პროცესში.

სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებასთან დაკავშირებული აღმასრულებლის მოთხოვნების შესრულება სავალდებულოა ყველა ფიზიკური და იურიდიული პირისათვის მიუხედავად მათი დაქვემდებარებისა და ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმისა.

ყველა ადმინისტრაციული ორგანო, საბანკო დაწესებულება, მოვალესთან სახელშეკრულებო ურთიერთობაში მყოფი ფიზიკური და იურიდიული პირი ვალდებულია აღსრულების ეროვნული ბიუროს მოთხოვნის შემთხვევაში მიაწოდოს მას ინფორმაცია მოვალის ქონებრივი მდგომარეობის, შემოსავლების, საბანკო ანგარიშების, ანგარიშებზე არსებული ნაშთებისა და თანხის ბრუნვის შესახებ. აღმასრულებელი ვალდებულია დაიცვას ინფორმაციის კონფიდენციალურობა და იგი მხოლოდ სამსახურებრივი მიზნებისთვის გამოიყენოს („სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ კანონის მე-17 მუხლი).

თავი II. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცნება და მნიშვნელობა

§1. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცნება

I. მნიშვნელობა

1. საზოგადოებრივ ურთიერთობათა მოწესრიგების აუცილებლობა. ფართოდ გავრცელებული შეხედულების თანახმად ადამიანთა საზოგადოებას არ შეუძლია წინსვლა და განვითარება ქცევის გარკვეული წესების არსებობისა და ამ წესების განუხრელად დაცვის გარეშე. მართლაც, ცალკეულ ადამიანს, ხოლო, აქედან გამომდინარე, ურთიერთობებს ამ ადამიანებს შორის აქვთ სხვადასხვა მიზანი და ინტერესები. ბუნებრივია, რომ ადამიანთა ქცევის მოწესრიგებისა და ამ ქცევის შედეგების შეთანხმებულობის გარეშე წარმოიშობა ნამდვილი ქაოსი, შეიქმნება საოცრად კონფლიქტური სიტუაცია და სრული ანარქია, ხოლო წარმოშობილი კონფლიქტი ყოველთვის ფიზიკურად ძლიერის სასარგებლოდ გადაწყდება.

ცხადია, ასეთ პირობებში ადამიანთა საზოგადოებას არსებობა და განვითარება არ შეუძლია. სწორედ ამიტომ, ადამიანების ქცევის რეგულირების აუცილებლობა წარმოიშობა საზოგადოების ადრეულ საფეხურზე; პირველყოფილ საზოგადოებაშიც კი ადამიანების ქცევა წესრიგდებოდა ადათებითა და ზნე-ჩვეულებებით, ხოლო განვითარების რამდენადაც უფრო მაღალ საფეხურს აღწევს საზოგადოება, იმდენად უფრო დიდ მნიშვნელობას იძენს ამ საზოგადოების წევრთა საქმიანობის მოწესრიგება.

ნორმები, რომლებიც არეგულირებენ ადამიანების ქცევას, ადამიანებს შორის ურთიერთობებს, წარმოადგენენ სოციალურ ნორმებს. სოციალური ნორმების ერთ-ერთ სახეს წარმოადგენენ სამართლებრივი ნორმები.

2. უფლების დაცვის აუცილებლობა. საზოგადოებრივი ურთიერთობის რეგულირებისათვის სამართალი იყენებს სხვადასხვა ხერხებსა და საშუალებებს. ერთ-ერთი ასეთი საშუალებაა ფიზიკური

და იურიდიული პირებისათვის გარკვეული უფლებების მინიჭება და მათზე გარკვეული მოვალეობების დაკისრება. მაგრამ, ზოგჯერ მოვალეობა არ სრულდება და უფლება ირღვევა, ან მის განხორციელებას ვინმე უქმნის ისეთ დაბრკოლებას, რომ კანონით მინიჭებული ამ სიკეთით სარგებლობა შეუძლებელი ხდება. ასეთ პირობებში საზოგადოებრივი ურთიერთობის მონაწილეთა შორის წარმოიშობა კონფლიქტი (დავა), რაც ყოველთვის ქმნის უფლების დროებით განუსაზღვრელობას, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ასეთ კონფლიქტურ ვითარებაში მოვალეობა არ სრულდება და უფლება ვერ ხორციელდება, სამართლით მოწესრიგებული ურთიერთობა აღარ ვითარდება სასურველი მიმართულებით, ირღვევა სამართლის ნორმებით განსაზღვრული წესრიგი. ბუნებრივია, რომ რამდენადაც ღიდხანს გრძელდება დავა, იმდენად უფრო მძიმეა მისი მავნე შედეგები. ამიტომ, პირებს შორის წამოჭრილი დავის (კონფლიქტის) დროულად და სამართლიანად გადაწყვეტით დაინტერესებული უნდა იყოს არამარტო მხარეები, არამედ სახელმწიფოც.

3. სასამართლოს შექმნის აუცილებლობა. სასამართლოს შექმნის აუცილებლობა ისტორიულად განპირობებული იყო მართლწესრიგის განმტკიცებისათვის, სამართალდარღვევის აღმოსაფხვრელად, მხარეთა შორის წამოჭრილი კონფლიქტის გადასაწყვეტად.

ფართოდაა ცნობილი და აღიარებული სასამართლოს მოკლე, მაგრამ არსებითად ყოვლის მომცველი დახასიათება: სასამართლო საზოგადოებრივი წესრიგის საყრდენია. იგი შეიქმნა, და არსებობს იმისათვის, რომ უზრუნველყოს კანონის ბატონობა, დააფუძნოს სამართლიანობა, დაამყაროს მშვიდობა საზოგადოების წევრებს შორის, განუმტკიცოს მათ ყოველგვარი ხელყოფისაგან დაცვისა და პირადი თავისუფლების უზრუნველყოფის რწმენა. ასეთი რწმენის გარეშე კი გარდაუვალია ღირებულებათა სრული გაუფასურება, საზოგადოების თანდათანობითი, მაგრამ შეუჩერებელი სვლა ზნეობრივი გადაგვარებისაკენ, ეკონომიკური ცხოვრების მოშლა.

მაგრამ, ამ მიზნების რეალიზაციისათვის სასამართლოს მხოლოდ შექმნა და მისი გამოცხადება სასამართლო ხელისუფლების განმხორციელებელ ორგანოდ, ცხადია არ კმარა. ამასთან ერთად,

აუცილებელია, რომ სახელმწიფომ აღჭურვოს სასამართლო ორგანიზაციულად და ფუნქციონალურად ისეთი სამართლებრივი მექანიზმებით და საშუალებებით, რომლებიც უზრუნველყოფენ მის ეფექტიან და წარმატებულ საქმიანობას.

სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობას, რომლებიც განსაზღვრავენ სასამართლოში სამოქალაქო საქმეთა წარმოების პრინციპებსა და წესებს – უწოდებენ სამოქალაქო საპროცესო სამართალს.

II. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი და მისი ამოცანა

საქართველოს კონსტიტუციის მე-5 მუხლის მე-4 პუნქტის თანახმად „სახელმწიფო ხელისუფლება ხორციელდება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპზე დაყრდნობით“. კონსტიტუციის ამ დებულების შესაბამისად 82-ე მუხლის მე-3 პუნქტი ამკვიდრებს პრინციპს, რომლის თანახმად „სასამართლო ხელისუფლება დამოუკიდებელია და მას ახორციელებენ მხოლოდ სასამართლოები“.

ამრიგად, საკანონმდებლო და აღმასრულებელი ხელისუფლების გვერდით, სასამართლო ხელისუფლების განმხორციელებელ ერთადერთ ორგანოდ გვევლინება სასამართლო, კერძოდ, საკონსტიტუციო სასამართლო და საერთო სასამართლო.

ამასთან ერთად, საერთო სასამართლოები სასამართლო ხელისუფლებას ახორციელებენ მართლმსაჯულების ფორმით. თავის მხრივ, მართლმსაჯულების ფორმას, ანუ სამოქალაქო საქმეთა სასამართლოში განხილვისა და გადაწყვეტის ფორმას განსაზღვრავს საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო სამართალი.

რა არის სამოქალაქო საპროცესო სამართალი?

იმის შესახებ ზემოთ უკვე ითქვა. აქ დამატებით შეიძლება ავლნიშნოთ შემდეგი:

იმის მიხედვით, თუ როგორია რეგულირების საგანი, ანუ იმის მიხედვით, თუ რას არეგულირებს ნორმების ესა თუ ის ერთობლიობა, სამართალი იყოფა სამართლის ცალკეულ დარგებად. სამართლის ერთ-ერთი დამოუკიდებელი დარგია სამოქალაქო საპ-

როცესო სამართალი. ამიტომ მას ახასიათებს ის ნიშან-თვისება, რომელიც ახასიათებს სამართალს საერთოდ. აქედან გამომდინარე, თუ სამართალს განვსაზღვრავთ როგორც სახელმწიფოს მიერ დადგენილ და შესასრულებლად სავალდებულო ნორმების (ქცევის წესების) ერთობლიობას, მაშინ სამოქალაქო საპროცესო სამართალიც უნდა განვსაზღვროთ როგორც ნორმების ერთობლიობა, რომელიც აწესრიგებს სასამართლოში საქმის განხილვასთან დაკავშირებით წარმოშობილ უთრეერთობებს.

ამასთან ერთად, შეიძლება შემოვიფარგლოთ სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ისეთი კონკრეტული განმარტებით, რომელიც უშუალოდ და უფრო ნათლად გამოხატავს მის ფუნქციას. ამ თვალსაზრისით სამოქალაქო საპროცესო სამართალი – ესაა ნორმათა ერთობლიობა, რომელიც განსაზღვრავს სამოქალაქო საქმეების წარმოების წესებს სასამართლოში.

სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ასეთი განმარტება მთლიანად შეესაბამება და გამომდინარეობს სსკ-ის პირველი მუხლიდან, რომლის თანახმად „საქართველოს საერთო სასამართლოები სამოქალაქო საქმეებს განიხილავენ ამ კოდექსით დადგენილი წესების მიხედვით“.

ფართოდ გავრცელებული შეხედულების თანახმად სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, რომელიც აწესრიგებს სახელმწიფო ორგანოს – სასამართლოს საქმიანობას, მის მიერ სამოქალაქო საქმეთა განხილვის წესებს, განეკუთვნება საჯარო სამართლის სფეროს.¹⁶

აქ გარკვეული გაუგებრობის მიზეზი შეიძლება გახდეს ერთი გარემოება: სამოქალაქო საპროცესო სამართალი აწესრიგებს სამოქალაქო და სხვა კერძო სამართლებრივი ურთიერთობებიდან წარმოშობილი დავების (საქმეების) განხილვას სასამართლოში. ამიტომ, რატომ უნდა მივაკუთვნოთ საჯარო სამართალს ის, რაც ემსახურება კერძო სამართალით მინიჭებული უფლებების დაცვას?

¹⁶ მაგალითად, რუსულ, გერმანულ, ავსტრიულ სამოქალაქო საპროცესო სამართლის თეორიაში გაბატონებული შეხედულების თანახმად სამოქალაქო საპროცესო სამართალი არის საჯარო სამართლის დარგი. იხ. И. Е. Энгельманъ. Курс гражданского судопроизводства. 1912 г. стр. 12. W.Kallwass. Privatrecht Köln 1996, s 17 O.jauernig. Zivilprozessesrecht. 25 Aug 2003, s. 7.

სავსებით კანონზომიერია. მაგრამ ამ კითხვაზე შეიძლება ასე ვუპასუხოთ:

ცალკეულ ფიზიკურ თუ იურიდიულ პირთა უფლების დარღვევა ან ამ უფლებით სარგებლობისათვის დაბრკოლების შექმნა იწვევს უფლების დაცვის აუცილებლობას. თავის მხრივ, უფლების დარღვევით ირღვევა მართლწესრიგი – სამართლით მოწესრიგებული ურთიერთობა აღარ ვითარდება სასურველი მიმართულებით. ეს კი სერიოზულ საფრთხეს უქმნის სამოქალაქო – სამართლებრივ წყობას, საზოგადოებრივ მართლწესრიგს. თავისთავად ცხადია, რომ სახელმწიფო, რომელიც დაინტერესებულია მართლწესრიგის შენარჩუნებით, სამოქალაქო-სამართლებრივი წყობის სიმტკიცით, ვერ მიანდობს თავისი მოქალაქეების თუ იურიდიული პირების სამართლებრივი დავების განხილვა-გადაწყვეტის საქმეს მხოლოდ კერძო სასამართლოებს (არბიტრაჟებს), მიუხედავად იმისა, რომ ეს დავები კერძო სამართლებრივი ურთიერთობიდან არიან წარმოშობილი. ამიტომ, სახელმწიფო ქმნის სასამართლოს, რომელსაც მინდობილი აქვს ხელისუფლების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი განშტოების – სასამართლო ხელისუფლების განხორციელება. ამასთან ერთად, ყოველი სახელმწიფო ცდილობს აღჭურვოს სასამართლო ისეთი სამართლებრივი მექანიზმებით თუ საშუალებებით, რომლებიც უზრუნველყოფენ მის წინაშე მდგარი ამოცანების გადაჭრას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: ცალკეულ პირთა შორის წამოჭრილი სამართლებრივი დავის გადაწყვეტით მათი დარღვეული უფლებების დაცვით (ინდივიდუალური ინტერესების დაცვა) სახელმწიფო იცავს საზოგადოებრივ მართლწესრიგს, ემსახურება სამართლებრივი უსაფრთხოების ინტერესებს, ამყარებს მშვიდობას საზოგადოების წევრებს შორის და ქმნის უფლების ყოველგვარი ხელყოფისაგან დაცვისა და პირადი თავისუფლების უზრუნველყოფის რწმენას (საჯარო ინტერესების დაცვა).

სწორედ ამ გარემოებებითაა განპირობებული სამოქალაქო საპროცესო სამართლის მიზნები და ამოცანები: **მან უნდა დაამკვიდროს**

სამათალწარმოების ისეთი პრინციპები და წესები, რომლებიც უზრუნველყოფენ როგორც ინდივიდუალური ინტერესების, ანუ კონკრეტულ პირთა შორის წამოჭრილი სამართლებრივი დავის დაცვასა და გადაწყვეტას, ისე საჯარო ინტერესების, ანუ სამართლებრივი მშვიდობისა და უსაფრთხოების დაცვასა და აღდგენას.

ამ გარემოებებითაა განპირობებული აგრეთვე სასამართლოში საქმეთა განხილვის მომწესრიგებელი ნორმების — სამოქალაქო საპროცესო სამართლის საჯარო სამართლებრივი ხასიათი, რაც არსებითად განასხვავებს მას იმ ნორმებისაგან, რომლებიც საარბიტრაჟო ანუ სამედიატორო სასამართლოს საქმიანობას აწესრიგებენ, რომლებიც კერძო სამართალს განეკუთვნებიან.

ამასთან ერთად უნდა აღინიშნოს და ეს მეტად მნიშვნელოვანია: სამოქალაქო საპროცესო სამართალი მხედველობაში იღებს და სრულად უწევს ანგარიშს კერძო სამართლის ფუნდამენტურ პრინციპებს და დებულებებს.

მაგალითად, მხარეებს სამოქალაქო პროცესში უფლება აქვთ მიმართონ სასამართლოს, მაგრამ შეუძლიათ არ მიმართონ მას, ანუ ითმინონ თავიანთი უფლების დარღვევა, ისინი თვითონ განსაზღვრავენ დავის საგანს, შეუძლიათ უარი თქვან უკვე აღძრულ სარჩელზე, მოპასუხეს შეუძლია ცნოს სარჩელი, აღძრას შეგებებული სარჩელი, სასამართლოს უფლება არ აქვს გასცილდეს სასარჩელო მოთხოვნის ფარგლებს, მხარეებს შეუძლიათ შეცვალონ სარჩელი, გაადიდონ ან შეამცირონ თავიანთი მოთხოვნის ფარგლები და ა.შ.

მაგრამ, ყოველივე ეს, რაც განპირობებულია სამოქალაქო თუ კერძო სამართლის სხვა რომელიმე დარგის პრინციპებით, ვერ გააქარწყლებენ სამოქალაქო საპროცესო სამართლის საჯარო ხასიათს.

III. საგანი და სისტემა

1. სამართლის ამა თუ იმ დარგის საგანი არის ის, რასაც ეს დარგი აწესრიგებს. მაგალითად საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი

სის პირველი მუხლის თანახმად „ეს კოდექსი აწესრიგებს პირთა თანასწორობაზე დამყარებულ კერძო ხასიათის ქონებრივ, საოჯახო და პირად ურთიერთობებს“. როგორც ვხედავთ, სამოქალაქო სამართლის, როგორც ნორმათა ერთობლიობის მოწესრიგების საგანი ყოფილა ქონებრივი, საოჯახო და პირადი ურთიერთობები. იგივე ითქმის სამართლის სხვა დარგებზეც, რომლებსაც თავისი საგანი აქვთ.

სამოქალაქო საპროცესო სამართალსაც რეგულირების თავისი საგანი აქვს: ასეთი საგანია სამოქალაქო საპროცესო ურთიერთობები, რომლებიც წარმოიშობა სასამართლოში სამოქალაქო საქმის განხილვა – გადაწყვეტასთან დაკავშირებით.¹⁷

2. **სამოქალაქო საპროცესო სამართლის სისტემა** არის ერთმანეთთან თანმიმდევრულად დაკავშირებული ნორმათა ერთობლიობა, რომელიც განპირობებულია იმ ურთიერთობათა თავისებურებებით და ხასიათით, რომლებსაც ეს ნორმები არეგულირებენ.

სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ნორმები დაყოფილია სამ ჯგუფად: პირველ ჯგუფში შედიან ისეთი ნორმები, რომლებსაც პროცესის ყველა სტადიისათვის აქვთ მნიშვნელობა და მათ ეწოდებათ **ზოგადი დებულებები**. მეორე ჯგუფში შედიან ისეთი ნორმები, რომლებიც აწესრიგებენ **საქმეების წარმოებას პირველი ინსტანციის სასამართლოებში**, მესამე ჯგუფში შედიან ნორმები, რომლებიც განსაზღვრავენ **სასამართლო გადაწყვეტილებათა გასაჩივრების წესებს**, კერძოდ საქმეების წარმოებას სააპელაციო და საკასაციო სასამართლოში, აგრეთვე კერძო საჩივრის დასაშვებობისა და განხილვის წესებს. ამავე ნაწილში შედის ნორმები, რომლებიც საქმის წარმოების განახლების წესებს არეგულირებენ.

ამ წიგნში ჩვენ არ ვეხებით არც სააღსრულებო წარმოებას და არც უფლების დაცვის სხვა (არასასამართლო) ფორმებს, როგორცაა მაგალითად, არბიტრაჟში საქმეთა განხილვის წესები. საქმე ისაა, რომ სააღსრულებო წარმოების შესახებ მიღებული

¹⁷ ისე როგორც კანონმდებლობა და მისი გამოყენების პრაქტიკა, ჩვენც ცნებას „სამოქალაქო საქმე“ ფართო გაგებით ვხმარობთ, რომელიც არამარტო საკუთრივ სამოქალაქო სამართლებრივი ურთიერთობიდან, არამედ სამეწარმეო, შრომითი და კერძო სამართლის სხვა დარგებით მოწესრიგებული ურთიერთობებიდან წარმოშობილი დავების განხილვის გამოა აღძრული.

იქნა სპეციალური კანონი „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“, რომელიც ამოქმედდა 1999 წლის 15 მაისიდან.¹⁸

რაც შეეხება სამოქალაქო უფლებათა დაცვის არასასამართლო ფორმებს (არბიტრაჟი, ნოტარიატი, და სხვა), ისინი სავსებით გასაგები მიზეზების გამო არსებითად განსხვავდებიან სასამართლოში საქმეთა წარმოების ფორმებისაგან. უფლების დაცვის ასეთი ფორმები, ცხადია, არ განეკუთვნება სამოქალაქო საპროცესო სამართალს.

IV. წყაროები

სამართლის თეორიაში განასხვავებენ სამართლის წყაროს სოციოლოგიური გაგებით, რომელშიც ესმით რეალური სინამდვილის ფაქტები, რომელთა გავლენით ყალიბდება სამართალი და სამართლის წყარო იურიდიული გაგებით, რომელშიც ესმით კანონმდებლობა, იურიდიული სამეცნიერო ლიტერატურა, სასამართლო პრაქტიკა.

18 დისკუსია საკითხზე, განეკუთვნება თუ არა აღსრულება სასამართლო წარმოების სტადიას, განსაკუთრებით ფართოდ გაიშალა რუსეთში მას შემდეგ, რაც მიღებული იქნა ცალკე კანონები „სააღსრულებო წარმოების შესახებ“ და „სასამართლო პრისტაების შესახებ“ (იხ.Настольная книга судебного пристава _ исполнителя, Справочно _ методическое пособие. М. 2000, стр. 82.

გერმანულ სამოქალაქო საპროცესო ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელებული შეხედულების თანახმად, სააღსრულებო წარმოება წარმოადგენს წარმოების დამოუკიდებელ სახეს და შეისწავლება სააღსრულებო წარმოების მეცნიერების მიერ. იხ. А.Г.Давтян. Гражданское процессуальное право Германии. М.2000, стр.8.

როგორც ჩანს, ამ გარემოებით შეიძლება აიხსნას ის, რომ გერმანელი ავტორების მიერ დაწერილ სამოქალაქო საპროცესო სამართლის სახელმძღვანელოებში, ზოგიერთი იშვიათი გამონაკლისის გარდა, სააღსრულებო წარმოება არ განიხილება. ყოველივე ეს ხელს არ უშლის როგორც სააღსრულებო წარმოებას, ისე უფლების დაცვის არასასამართლო (არა სამოქალაქო საპროცესო) ფორმების განხილვას წიგნში, რომელიც ეძღვნება სამოქალაქო საპროცესო სამართალს, ოღონდ იმის აუსცილებელი აღნიშვნით, რომ სააღსრულებო წარმოება, წარმოების დამოუკიდებელი სახეა, ხოლო უფლების დაცვის არასასამართლო ფორმები არსებითად განსხვავდებიან სასამართლო ფორმებისაგან.

სამართლის თეორიაში სამართლის წყაროს უწოდებენ აგრეთვე იმ ფორმებს, რომლებშიაც თავის გამოხატულებას პოულობს სამართლებრივი ნორმები.¹⁹ თუ სამართლის წყაროს ამ ვიწრო გაგებით ვიხელმძღვანელებთ, სამოქალაქო საპროცესო სამართლის წყაროები შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც ისეთი ფორმები, რომლებშიაც გამოიხატება სამოქალაქო საპროცესო ნორმები.

სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ნორმების გამოხატულების ფორმებად კი გვევლინება ნორმატიული აქტები, როგორცაა კანონები, დადგენილებები, განკარგულებები და ა.შ. აგრეთვე საერთაშორისო ხელშეკრულებები, რომლებიც შეიცავენ სამოქალაქო საპროცესო ნორმებს, რომლებითაც უნდა იხელმძღვანელონ საერთო სასამართლოებმა გარკვეული პირობების არსებობისას.

ყველა იმ ნორმატიული აქტის, თუ საერთაშორისო ხელშეკრულების ამომწურავი ჩამოთვლა, რომელშიაც თავის ასახვას პოულობს ან მომავალში შეიძლება იპოვოს სამოქალაქო საპროცესო ნორმამ, არამართო რთულია, არამედ პრაქტიკულად მოკლებულია მნიშვნელობას, თუ მხედველობაში მივიღებთ იმასაც, რომ დრო და დრო ეს ნორმატიული აქტები იცვლებიან ან საერთოდ უქმდებიან.

აქედან გამომდინარე, მიზანშეწონილია მიუთითოთ მხოლოდ იმ ძირითად წყაროებზე, რომლებშიც აისახება სამოქალაქო საპროცესო სამართლის შინაარსის განმსაზღვრელი ნორმატიული აქტები.

სამოქალაქო საპროცესო სამართლის წყაროები შეიძლება შემდეგნაირად დავაჯგუფოთ:

1. საქართველოს კონსტიტუცია. კონსტიტუცია სახელმწიფოს ძირითადი კანონია და, ბუნებრივია, იგი წარმოადგენს კანონმდებლობის განვითარების იურიდიულ ბაზას. საქართველოს კონსტიტუცია ამკვიდრებს პრინციპს, რომლის თანახმად ყოველ ადამიანს თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად შეუძლია მიმართოს სასამართლოს და რომ ყოველი პირი უნდა განსაჯოს იმ სასამართლომ, რომლის იურისდიქციასაც ექვემდებარება მისი საქმე (42-ე მუხლი). კონსტიტუციით განმტკიცებულია სასამართლოსა და მოსამართლის დამოუკიდებლობის, აგრეთვე სამართალწარ-

19 გიორგი ზუბუა. სამართლის თეორია. თბ. 2004, გვ. 130

მოების ზოგიერთი ძირითადი ორგანიზაციული და ფუნქციონალური პრინციპები (82-ე-90-ე მუხლები). ამ პრინციპებმა შემდგომი განვითარება და დაკონკრეტება განიცადეს სხვა საკანონმდებლო აქტებში.

2. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის მნიშვნელოვანი წყაროა **საქართველოს ორგანული კანონი „საერთო სასამართლოების შესახებ“**. ეს კანონი განსაზღვრავს საერთო სასამართლოების სისტემასა და ორგანიზაციას, აგრეთვე მოსამართლის სამართლებრივ მდგომარეობას. საქართველოს კონსტიტუციის ძირითადი დებულებების შემდგომი განვითარებისა და დაკონკრეტების საფუძველზე „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონი შეიცავს ნორმებს, რომლებიც განსაზღვრავენ სამართალწარმოების ორგანიზაციულ-ფუნქციონალურ პრინციპებს.

3. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ერთ-ერთი, შეიძლება ითქვას, ყველაზე მნიშვნელოვანი წყაროა **„საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი“**. ეს კოდექსი არის კოდიფიცირებული ნორმატიული აქტი, რომელიც დეტალურად განსაზღვრავს სამართალწარმოების ზოგად პრინციპებს, სასამართლოს უწყებრივ ქვემდებარეობას და განსჯადობას, პროცესის მონაწილეთა უფლებაუნარიანობას და ქმედუნარიანობას, სასამართლო მტკიცებულებათა გამოყენების წესებს, საქმეთა წარმოებას პირველი ინსტანციის სასამართლოში, სასამართლო გადაწყვეტილებათა გასაჩივრებას და ა.შ.

4. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის უმნიშვნელოვანესი წყაროა **საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსი**, რომელიც განსაზღვრავს საერთო სასამართლოებში ადმინისტრაციულ საქმეთა განხილვისა და გადაწყვეტის საპროცესო წესებს. სწორედ ადმინისტრაციულ საპროცესო კოდექსითაა დამკვიდრებული წესი, რომლის თანახმად „თუ ამ კოდექსით სხვა რამ არაა დადგენილი, ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში გამოიყენება საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის დებულებები“.

5. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის უმნიშვნელოვანესი წყაროა **საქართველოს კანონი „საერთაშორისო კერძო სამართლის**

შესახებ“. ამ კანონის ცალკეული ნორმები, აგრეთვე მისი II თავი (მე-8-20-ე მუხლები) და IX თავი (57-ე-73-ე მუხლები) მთლიანად ეძღვნება საქართველოს სასამართლოების საერთაშორისო კომპეტენციას და სხვა საპროცესო წესებს, როდესაც საქართველოს საერთო სასამართლოები განიხილავენ საქმეებს უცხოური ელემენტით, ანუ როცა საქმეში მონაწილე ერთ-ერთი მხარე უცხო ქვეყნის მოქალაქე ან იურიდიული პირია.

6. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის უმნიშვნელოვანესი წყაროა საქართველოს კანონი „გადახდისუუნარობის შესახებ“. გადახდისუუნარობის შესახებ საქმეებს სასამართლოები განიხილავენ არამარტო სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით დადგენილი წესით, არამედ გადახდისუუნარობის შესახებ საქართველოს კანონით დადგენილი წესებით, რომლებიც ჩამოყალიბებულია გადახდისუუნარობის საქმეთა განხილვის თავისებურებათა გათვალისწინებით.

7. არც ისე იშვიათად სამოქალაქო საპროცესო სამართლის წყაროდ გვევლინება **მატერიალურ სამართლებრივი კანონი**; მაგალითად, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი შეიცავს ისეთ ნორმებს, რომლებიც საპროცესო სამართლებრივი ხასიათისაა. მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 624-ე მუხლის თანახმად სესხის ხელშეკრულების ნამდვილობა არ შეიძლება დადგინდეს მხოლოდ მოწმეთა ჩვენებით“. ამავე კოდექსის 183-ე მუხლის თანახმად უძრავი ნივთის შესაძენად აუცილებელია გარიგების წერილობითი ფორმით დადება და შემდენზე ამ გარიგებით განსაზღვრული საკუთრების უფლების რეგისტრაცია საჯარო რეესტრში. ეს იმას ნიშნავს, რომ უძრავი ნივთის შეძენის ფაქტის დადასტურებისათვის შეიძლება გამოყენებული იქნეს მხოლოდ წერილობითი მტკიცებულება. საპროცესო ნორმებს შეიცავს აგრეთვე საქართველოს კანონი „მეწარმეთა შესახებ“ და სხვა მატერიალურ-სამართლებრივი კანონები.

უნდა აღინიშნოს, რომ თუ სხვადასხვა საკანონმდებლო თუ ნორმატიული აქტებით დადგენილი წესები არ შეესაბამებიათ ან ეწინააღმდეგებიან სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით დადგენილ წესებსა და პრინციპებს, მაშინ გამოიყენება სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით დადგენილი წესები, რადგან იგი წარმოადგენს

სპეციალურ კანონს, რომელიც აწესრიგებს სამოქალაქო საქმეთა განხილვას სასამართლოში.

8. ბოლოს, უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ საქართველო სხვადასხვა მრავალმხრივი და ორმხრივი საერთაშორისო ხელშეკრულებების მონაწილეა, რომლებიც უკავშირდება სამოქალაქო და კომერციულ საქმეებზე სამართლებრივ დახმარებას. ამიტომაც სამოქალაქო საპროცესო სამართლის **უმნიშვნელოვანეს წყაროს წარმოადგენს საერთაშორისო ხელშეკრულებებიც** (კონვენციები, შეთანხმებები და ა.შ.). მაგალითად, 1950 წლის რომის კონვენცია “ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის შესახებ”, 1968 წლის ევროპული კონვენცია უცხოეთის კანონმდებლობაზე ინფორმაციის შესახებ, საქართველოსა და აზერბაიჯანს შორის სამოქალაქო, საოჯახო და სისხლის სამართლის საქმეებზე სამართლებრივი დახმარებისა და სამართლებრივი ურთიერთობების შესახებ. მსგავს საკითხებზე საქართველოს შეთანხმებები აქვს, სომხეთთან, თურქეთთან, საბერძნეთთან, უკრაინასთან და ზოგიერთ სხვა ქვეყანასთან. საქართველო არის დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის (დსთ) კონვენციის (მინსკის 1993 წლის 22 იანვრის კონვენცია) “სამოქალაქო, საოჯახო და სისხლის სამართლის საქმეებზე სამართლებრივი დახმარებისა და სამართლებრივი ურთიერთობების შესახებ” მონაწილე. ეს კონვენცია ითვალისწინებს ზოგიერთი პროცესუალური საკითხის დარეგულირებას კონვენციის მონაწილეებს შორის. მაგალითად, ხელშემკვრელი მხარის მოქალაქის უფლებას თავისუფლად და დაუბრკოლებლად მიმართოს სხვა ხელშემკვრელი მხარის სასამართლოს, წამოაყენოს შუამდგომლობები, წარადგინოს სარჩელები, ერთმანეთს აღმოუჩინონ სამართლებრივი დახმარება პროცესუალური და სხვა ქმედებების შესრულების გზით და ა.შ.

§2. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი და სამოქალაქო მატერიალური სამართალი

სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, როგორც სამართლის დამოუკიდებელი დარგი, წარმოადგენს საქართველოს სამართლის ერთიანი სისტემის ორგანულ ნაწილს და, აქედან გამომდინარე, მას არ შეიძლება არ ჰქონდეს კავშირი და რაიმე დამოკიდებულება ამ ერთიანი სისტემის სხვა დარგებთან.

ყველაზე უფრო მეტად ასეთი კავშირი და ურთიერთდამოკიდებულება სამოქალაქო საპროცესო სამართალს აქვს სამოქალაქო მატერიალურ სამართალთან, აგრეთვე სამართლის იმ დარგებთან, რომლის მიერ მოწესრიგებული ურთიერთობიდან წარმოშობილი დავები განიხილება სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილი წესით (სამეწარმეო, შრომითი, გადახდისუუნარობის, ნაწილობრივ – ადმინისტრაციული საქმეები).

სამოქალაქო საპროცესო სამართლის არსებობა წარმოუდგენელი და შეუძლებელიც კი არის იმ მატერიალური სამართლის გარეშე, რომლის მიერ მოწესრიგებული ურთიერთობიდან წარმოშობილი დავების განხილვის წესებს განსაზღვრავს იგი. ამიტომ, დამოკიდებულება საპროცესო სამართალსა და მატერიალურ სამართალს შორის გარკვეულწილად არის ფორმისა და შინაარსის დამოკიდებულება.

საქმე ისაა, რომ თუ სამოქალაქო სამართალწარმოება, როგორც მატერიალურ-სამართლებრივი უფლების დაცვის ფორმა, ემსახურება ამ უფლების დაცვას, მაშინ ეს დასაცავი მატერიალური უფლება ყოფილა საპროცესო ფორმის შინაარსი. თავის მხრივ, ფორმა უნდა მოერგოს შინაარსს. ეს იმას ნიშნავს, რომ დაცვის ფორმა ისე უნდა შემუშავდეს, რომ მან უზრუნველყოს უფლების დაცვა.²⁰

20 იურიდიულ ლიტერატურაში ფართოდ განიხილავენ საპროცესო ფორმის საკითხს და მიუთითებენ ერთი და იგივე ან ერთგვაროვანი უფლებების დაცვის განსხვავებულ საპროცესო ფორმებზე, როგორც დადებით და სავსებით მისაღებ მდგომარეობაზე. ამასთან ერთად, აღიარებენ, რომ უფლების დაცვის სამოქალაქო საპროცესო (სასამართლო) ფორმა, ყველა სხვა ფორმასთან შედარებით

ამრიგად, სამოქალაქო საპროცესო სამართალი არსებობს იმისათვის, რომ მოემსახუროს მატერიალური სამართლის დარგებს, უზრუნველყოს საზოგადოებრივ ურთიერთობათა წარმართვა იმ მიმართულებით, რაც მატერიალური სამართალითაა განსაზღვრული, თუ ეს ურთიერთობები რატომღაც აღარ ვითარდება მატერიალური სამართალით დასახული გზით.²¹

ისე, როგორც ყოველგვარი ფორმა საერთოდ, სამოქალაქო საპროცესო ფორმაც ხასიათდება გარკვეული ელასტიურობითა და მოქნილობით, რისი წყალობითაც მას შეუძლია მოემსახუროს სხვადასხვა შინაარსს, ამით შეიძლება აიხსნას ის გარემოება, რომ ადმინისტრაციულ სამართლებრივი ურთიერთობებიდან წარმოშობილი დავების განხილვისას, გარდა ადმინისტრაციულ საპროცესო

(როგორიცაა სამედიატორო, საარბიტრაჟო და სხვა არასამართლო ფორმები), უზრუნველყოფს უფლების უკეთ დაცვას. ეს სწორია, მაგრამ აქედან გამომდინარეობს ლოგიკური დასკვნა, რასაც სამწუხაროდ არ აკეთებენ: თუ უფლების დაცვის ყველა სხვა ფორმასთან და ორგანოსთან შედარებით საპროცესო (სამართლო) ფორმა უფლების დაცვის ყველაზე მეტ გარანტიას შეიცავს, მაშინ ყველა ეს „სხვა ფორმები და ორგანოები“ უნდა გაუქმდეს და დარჩეს მხოლოდ ის, რომელიც უკეთ უზრუნველყოფს დარღვეული უფლების დაცვას, ე.ი. სამოქალაქო საპროცესო ფორმა.

დაწერილებით იხ. თ. ლილუაშვილი. „სამოქალაქო სამართლებრივი ნორმის გამოყენებისა და სასამართლო გადაწყვეტილების დასაბუთებულობის ზოგიერთი საკითხი (რუსულ ენაზე) კრებული: „гражданско _ правовая норма и формы ее применения“ изд-во „мечниереба“ 1982. стр. 116-117.

- 21 მატერიალური სამართლისა და საპროცესო სამართლის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხს შეეხენ ცნობილი გერმანელი პროცესუალისტები ლ.როზენბერგი, კ.შვაბი, პ.გოთვალდი, რომლებიც აღნიშნავენ, რომ სამოქალაქო სამართალი წარმოშობს სამართლებრივ ურთიერთობებს და იძლევა შესაძლებლობას შეიძინო უფლებები, მაგრამ არაფერს არ აკეთებს მათ განსახორციელებლად და უზრუნველსაყოფად, სამოქალაქო საპროცესო სამართლის საგანი, ამის საპირისპიროდ, არის სამართლებრივი დაცვის ფორმა. Rosenberg, Schwarb, Gottwald. Zivilprozessrecht. 15 auflage, München, 1993. s.5.

სამოქალაქო საპროცესო სამართლის სამსახურებრივ როლზე მიუთითებს აგრეთვე გერმანელი მეცნიერი ვოლფგანგ გრუნსკი, რომლის მიხედვით სამოქალაქო პროცესი — ესაა კანონით განსაზღვრულ პრინციპებზე დაფუძნებული წარმოება, რომელიც ემსახურება კერძო უფლებების განხორციელებას სასამართლო გადაწყვეტილების საშუალებით და ამის გარდა, სამართლებრივი მშვიდობის დაცვას და აღდგენას.

Dr. iur. Wolfgang Grunsky. Zivilprozessrecht. 2003, s.5.

კოდექსით დადგენილი წესებისა, გამოიყენება სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მთელი რიგი ნორმები და პრინციპები.

§3. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ნორმის მოქმედება დროში და სივრცეში

სსკ პირველი მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად სამოქალაქო საქმეების წარმოება ხორციელდება საპროცესო კანონმდებლობით, რომელიც მოქმედებს საქმის განხილვის, ცალკეულ საპროცესო მოქმედების შესრულების, ან სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულების დროს.

ამრიგად, სსკ პირველი მუხლის მე-2 ნაწილი განსაზღვრავს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მოქმედებას დროში. ამ მუხლით დამკვიდრებულია პრინციპი, რომლის თანახმად სამოქალაქო საპროცესო კანონს უკუქცევითი ძალა არ აქვს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სამოქალაქო საქმეების წარმოება სასამართლოში ხორციელდება იმ საპროცესო კანონმდებლობის მიხედვით, რომელიც მოქმედებს საქმის განხილვის, ცალკეული საპროცესო მოქმედების თუ გადაწყვეტილებათა აღსრულების დროს. იგივე პრინციპი დამკვიდრებულია სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის გარდამავალი დებულებების 435-ე მუხლით.

საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი:

მაგალითი 1: სარჩელი მიღებულია წარმოებაში მოსამართლის განჩინებით 10 მაისს. 15 მაისს მიღებული იქნა ახალი კანონი, რომელიც განსხვავებულ პირობებს ითვალისწინებს სარჩელის წარმოებაში მიღებისათვის. ამ ახალ კანონს არ აქვს უკუქცევითი ძალა. ამიტომ, სარჩელი უნდა დარჩეს წარმოებაში მიღებულად, მიუხედავად იმისა, რომ ახალი კანონით იგი შეიძლება არ ყოფილიყო მიღებული წარმოებაში.

მაგალითი 2: საქმის მომზადების მიზნით შესრულებული იქნა მთელი რიგი საპროცესო მოქმედებები: მხარემ წარმოადგინა წერილობითი შესაგებელი, დაინიშნა ექსპერტიზა, მოხდა ადგილზე

დათვალიერება და ა.შ.

ამასობაში მიღებული იქნა ახალი კანონი, რომელიც სხვა თანმიმდევრობითა და სხვა წესით არეგულირებს ამ საპროცესო მოქმედებათა შესრულებას. მიუხედავად ამისა, უკვე შესრულებული საპროცესო მოქმედებები ითვლება შესრულებულად, ე.ი. ვერ ჩაითვლება კანონის დარღვევით შესრულებულად. რაც შეეხება სხვა საპროცესო მოქმედებებს, რომლებიც ჯერ არ შესრულებულა, ისინი უნდა შესრულდეს ახალი კანონის მიხედვით, რადგან ძველი, რომელიც ამ ახალმა კანონმა შეცვალა, აღარ არსებობს (გაუქმებულია).

გაცილებით უფრო რთულია საკითხი, როდესაც ახალი კანონით იცვლება საპროცესო მოქმედების შესრულების ვადა. ასეთ შემთხვევებში უნდა ვიხელმძღვანელოთ ერთი კრიტერიუმით: აუარესებს, თუ აუზღობესებს ახალი ვადის დადგენა იმ მხარის მდგომარეობას, რომელმაც საპროცესო მოქმედება უნდა შეასრულოს და ამის მიხედვით გადავწყვიტოთ საკითხი.

მაგალითი 3. იმ დროს როდესაც მხარეს გადაეცა სასამართლოს მოტივირებული გადაწყვეტილება მისი გასაჩივრების ვადა იყო ერთი თვე, ამ ვადის ათვლა იწყებოდა გადაწყვეტილების გადაცემის მომენტიდან. ახალმა კანონმა შეცვალა გადაწყვეტილების გასაჩივრების ერთთვიანი ვადა 14 დღით, მაგრამ უცვლელი დატოვა ამ ვადის ათვლის წესი, ანუ ვადის ათვლა კვლავ იწყება გადაწყვეტილების გადაცემის მომენტიდან. მხარეს უნდა მიეცეს უფლება შეასრულოს საპროცესო მოქმედება, ანუ გაასაჩივროს გადაწყვეტილება ძველი კანონის მიხედვით, ანუ ერთ თვეში მისთვის გადაწყვეტილების გადაცემის მომენტიდან. წინააღმდეგ შემთხვევაში ახალი კანონის ამოქმედებამ შეიძლება გააუარესოს მისი მდგომარეობა, რაც დაუშვებელია.²²

მაგალითი 4. ძველი კანონით გადაწყვეტილების გასაჩივრების ვადა იყო 14 დღე ამ გადაწყვეტილების გადაცემის მომენტიდან.

²² საყოველთაოდ აღიარებული მოსაზრების თანახმად ახალი სამოქალაქო საპროცესო კანონი ყოველთვის უფრო გონივრულად აწესრიგებს საპროცესო მოქმედების შესრულებას და, მაშასადამე, უკეთ უზრუნველყოფს უფლების დაცვას.

გადაწყვეტილების გადაცემიდან ჯერ კიდევ არ იყო გასული 14 დღე, როდესაც მიღებული იქნა ახალი კანონი, რომლის მიხედვით გასაჩივრების ვადა გახდა ერთი თვე. მხარეს უნდა მიეცეს უფლება ისარგებლოს ამ ერთთვიანი ვადით, თუმცა ვადის ათვლა უნდა დაიწყოს არა ახალი კანონის მიღებიდან, არამედ გადაწყვეტილების გადაცემიდან. მაგრამ, თუ გადაწყვეტილების გადაცემიდან გავიდა 14 დღე, მხარეს კი არ გაუსაჩივრებია იგი ამ ვადაში, ხოლო ახალი კანონი, რომელმაც დააწესა გადაწყვეტილების გასაჩივრების ერთთვიანი ვადა, მიღებულ იქნა (ამოქმედდა) ამ 14 დღიანი ვადის გასვლის შემდეგ (ვთქვათ მე-16 დღეს) მხარეს აღარ უნდა მიეცეს უფლება გაასაჩივროს გადაწყვეტილება, რადგან მან ახალი კანონის მიღებამდე დაკარგა საპროცესო მოქმედების შესრულების უფლება, ანუ გადაწყვეტილების გასაჩივრების უფლება.

ამრიგად, სარჩელის აღძვრა მოხდა და საქმის წარმოება გაიხსნა ახალი სამოქალაქო საპროცესო კანონის ამოქმედებამდე, ხოლო შემდეგ მიღებულ იქნა ახალი კანონი (კოდექსი), სასამართლომ უნდა გამოიყენოს ეს ახალი კანონი, დამოუკიდებლად იმისა, საქმის წარმოების გახსნა – განხილვა დაიწყო ძველი კანონის მოქმედების პირობებში.

ასეთ შემთხვევაში ძველი კანონის პირობებში შესრულებული ყველა საპროცესო მოქმედება ითვლება მართლზომიერად შესრულებულად და ამ მოქმედების განმეორებით შესრულება ახალი კანონით დადგენილი წესით – დაუშვებელია. ხოლო, ისეთი საპროცესო მოქმედებები, რომლებიც ახალი კანონმდებლობის პირობებში უნდა განხორციელდეს, შესრულებს არა ძველი, არამედ ამ ახალი კანონით დადგენილი წესის შესაბამისად.

საქართველოს კონსტიტუციის მე-3 მუხლის პირველი პუნქტის „ჟ“ ქვეპუნქტის თანახმად, საპროცესო კანონმდებლობა, მათ შორის, ცხადია, სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა, მხოლოდ საქართველოს უმაღლეს სახელმწიფო ორგანოთა განსაკუთრებულ გამგებლობას განეკუთვნება. ეს იმას ნიშნავს, რომ სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობის მოქმედება სივრცეში ვრცელდება საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე და საქართველოს

ერთიანი სასამართლო სისტემის ყველა სასამართლო და ყველა მოსამართლე ვალდებულია იხელმძღვანელოს ამ კანონმდებლობით.

§4. კანონისა და სამართლის ანალოგია

სამოქალაქო კოდექსის მე-4 მუხლის პირველი ნაწილის მიხედვით, სასამართლოს არა აქვს უფლება უარი თქვას სამოქალაქო საქმეებზე მართლმსაჯულების განხორციელებაზე იმ შემთხვევაშიც, თუ სამართლის ნორმა არ არსებობს, ან იგი ბუნდოვანია. აღნიშნული წესი განამტკიცებს იმ მოსაზრებას, რომ კანონმდებლობაში ძნელია და ზოგჯერ შეუძლებელიცაა გათვალისწინებული იქნეს ყველანაირი სიტუაცია, რომელიც კონკრეტული სამოქალაქო საქმის განხილვისა და გადაწყვეტის დროს შეიძლება დადგეს.

ის რომ კანონები ბევრ კითხვაზე საერთოდ არ იძლევიან ან იძლევიან ბუნდოვან პასუხს, ანდა მხოლოდ ზოგადი დებულებებით კმაყოფილდებიან, თანამედროვე სამართალში ბუნებრივ მოვლენად ითვლება.²³

აღნიშნულიდან გამომდინარე დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სამართალში ანალოგიის გამოყენებას. სამართლის ზოგიერთი დარგი, მაგალითად, სამოქალაქო სამართალი, აგრეთვე სამოქალაქო საპროცესო სამართალი კანონით მოუწესრიგებელი ურთიერთობების შემთხვევაში იყენებს კანონის ანალოგიას ან სამართლის ანალოგიას.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-7 მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, თუ არ არსებობს სადავო ურთიერთობის მომწესრიგებელი კანონი, სასამართლო იყენებს კანონს, რომელიც აწესრიგებს მსგავს ურთიერთობას (კანონის ანალოგია), ხოლო თუ ასეთი კანონიც არ არსებობს, სასამართლო ემყარება საქართველოს კანონმდებლობის ზოგად პრინციპებს (სამართლის ანალოგია).

23 Sacker in Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Hrsg. Von Kurt Rebmann, Franz Jurgen Sacker, Roland Rixecker, Bd I, München: Beck, 2001, Rn. 61. (იხ. ლ. ჭანტურია, სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, 2011 წ. 77 გვ.)

ამავე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, თუ არ არსებობს სამოქალაქო საპროცესო ნორმა, რომელიც არეგულირებს სასამართლო წარმოების დროს წარმოშობილ ურთიერთობას, სასამართლო იყენებს საპროცესო სამართლის იმ ნორმას, რომელიც აწესრიგებს მსგავს ურთიერთობას (კანონის ანალოგია), ხოლო თუ ასეთი ნორმაც არ არსებობს, სასამართლო ემყარება სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ზოგად პრინციპებს (სამართლის ანალოგია).

მოცემული მუხლის პირველი ნაწილი განსაზღვრავს მატერიალური სამართლის ანალოგიის გამოყენების შესაძლებლობას. მხედველობაშია მატერიალური სამართლის ნებისმიერი დარგი, რომლის გამოყენების აუცილებლობა შეიძლება წარმოიშვას სასამართლოს მიერ სამოქალაქო საქმეთა განხილვის დროს.

შეიძლება მხოლოდ სადავო იყოს საკითხი თუ რამდენად დასაშვებია სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მიერ მატერიალური სამართლისა და მატერიალურ-სამართლებრივი ნორმის (კანონის) ანალოგიით გამოყენების განსაზღვრა, მაშინ როდესაც საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-5 მუხლი ითვალისწინებს სამართლისა და კანონის ანალოგიას. მხედველობაშია აგრეთვე მისაღები ის გარემოება, რომ სამოქალაქო კოდექსის მე-5 მუხლის მე-3 ნაწილი კრძალავს სპეციალური ურთიერთობის მომწესრიგებელი ნორმების (საგამონაკლისო ნორმების) ანალოგიით გამოყენების შესაძლებლობას.

რაც შეეხება მე-7 მუხლის მე-2 ნაწილს, იგი განსაზღვრავს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობისა და სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ანალოგიის გამოყენების შესაძლებლობას.

სამოქალაქო საქმის წარმოება სასამართლოში ხორციელდება სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით დადგენილი წესით. მაგრამ ისე როგორც სხვა კანონები, რომლებიც ადამიანთა ურთიერთობის სხვადასხვა სფეროებს არეგულირებენ, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსიც შეიძლება შეიცავდეს ხარვეზს. დაუშვებელია უარი საპროცესო მოქმედების შესრულებაზე, მით უფრო, როცა ასეთი მოქმედების შესრულებაზე დამოკიდებულია მხარის ინტერესების დაცვა, იმ მოტივით, რომ სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი არ

ითვალისწინებს ასეთი მოქმედების შესრულებას და წესს. ამიტომ სასამართლომ უნდა გამოიყენოს კანონი (სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის ნორმა), რომელიც ანალოგიური საპროცესო მოქმედების შესრულებას ითვალისწინებს და დაუკავშიროს მას ის შედეგები, რომელსაც ანალოგიური საპროცესო მოქმედების შესრულებას უკავშირებს კანონი. ასეთ შემთხვევაში საქმე გვექნება კანონის ანალოგიასთან. მაგრამ თუ კანონის ანალოგიით გამოყენების შესაძლებლობა არ არსებობს, იმის გამო, რომ ასეთი კანონიც არ არსებობს, მაშინ გამოყენებული უნდა იქნეს სამართლის, კერძოდ სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ანალოგია.

სამართლის ანალოგიის გამოყენება მართალია რთულია, რადგან იგი გულისხმობს სამართლის ზოგადი პრინციპებით ხელმძღვანელობის აუცილებლობას, მაგრამ ძალზედ საინტერესოა, რადგან ასეთ შემთხვევაში სასამართლო გვევლინება არამართო როგორც სამართალშემფარდებელი, არამედ გარკვეულწილად, როგორც სამართალშემოქმედიც, რადგან ქმნის საპროცესო მოქმედების შესრულების წესს მოცემულ კონკრეტულ შემთხვევაში.

სამართლისა და კანონის ანალოგია ხშირად გამხდარა სამოქალაქო საპროცესო კოდექსში არსებული ხარვეზის შევსების საფუძველი. საკმარისია დავასახელოთ მოსარჩელის მიერ სარჩელის გამოხმობა, რომლის შესახებ ნორმა (83¹-ე მუხლი) დაემატა სამოქალაქო საპროცესო კოდექსს, აგრეთვე სარჩელის უზრუნველყოფაზე უარისთქმის შესახებ განჩინების გასაჩივრება (197-ე მუხლი), რაც ადრე კანონის ანალოგიის გამოყენებით ხდებოდა.

როგორც კანონის, ისე სამართლის ანალოგიის გამოყენება ზედმიწევნით ნათლად და გასაგებად უნდა იყოს მოტივირებული სასამართლოს გადაწყვეტილებაში (განჩინებაში).

თავი III. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის პრინციპები

§1. პრინციპების ცნება და მნიშვნელობა

პრინციპი ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს დასაწყისს, დასაბამს. ამ ტერმინს ხმარობენ რომელიმე თეორიის, მოძღვრების, მეცნიერების ძირითადი ამოსავალი დებულების, სახელმძღვანელო იდეის, აგრეთვე ქცევის ძირითადი წესის აღმნიშვნელად.²⁴

ამ ტერმინს იყენებენ როგორც ყოველდღიურ ცხოვრებაში ისე მეცნიერების სხვადასხვა დარგებში და პრაქტიკული მოღვაწეობის სხვადასხვა სფეროებში.

სამოქალაქო საპროცესო სამართლის პრინციპები, ისე როგორც სამართლის პრინციპები საერთოდ, განსხვავდება მეცნიერების სხვადასხვა დარგის (ფიზიკის, ქიმიის, მედიცინის, ფსიქოლოგიის, ლოგიკის და სხვა) პრინციპებისაგან არამარტო თავისი შინაარსითა და დანიშნულებით, არამედ იმითაც, რომ სამართლის პრინციპები ყოველთვის განმტკიცებულია სამართლებრივი ნორმით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სამოქალაქო საპროცესო სამართლის პრინციპი, შეიძლება ვუწოდოთ მხოლოდ ისეთ დებულებას ან ისეთ იდეას, რომელიც სამართლის ნორმითაა განმტკიცებული და გათვალისწინებული.

აქედან გამომდინარე, სამოქალაქო საპროცესო სამართლის პრინციპი ეწოდება ისეთ სახელმძღვანელო დებულებას, ისეთ ძირითად იდეას, რომელიც განმტკიცებულია სამართლებრივი ნორმით და რომელზეც აგებულია სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა, სამოქალაქო საპროცესო სამართალი მთლიანად.²⁵

24 იხ. უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბ. 1973, გვ. 333

25 პროცესის პრინციპის ცნება, მისი ეტიმოლოგიური შინაარსიდან გამომდინარე თითქმის ერთგვაროვნადაა გაგებული სხვადასხვა ქვეყნის პროცესუალისტების მიერ. იხ. советский гражданский процесс под ред, М. К. Треушникова М. 1989 г. стр.24

O. Jauernig. Zivilprozessrecht. München 1993 s. 73 Luke. Zivilprozessrecht. Verlag C.H. Beck. 1999, s. 4-5

სამოქალაქო საპროცესო სამართლის პრინციპის ცნების ამ განმარტებიდან უკვე ნათლად ჩანს მისი ერთი მნიშვნელობა: რადგან საპროცესო სამართალი, საქმის წარმოება სასამართლოში, აგებულია გარკვეული პრინციპების საფუძველზე, კანონმდებელი ვალდებულია ანგარიში გაუწიოს ამას, როდესაც სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობაში შეაქვს ესა თუ ის ცვლილება და დამატება.

საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ დისპოზიციურობისა და შეჯიბრებითობის პრინციპები. თუ პროცესი აგებულია ამ პრინციპებზე, მაშინ სასამართლოს ინიციატივის ფარგლებიც შეზღუდულია: მას უფლება არ აქვს თვითონ განსაზღვროს მტკიცების საგანი, ანუ იმ ფაქტების წრე, რომლებსაც აქვთ მნიშვნელობა საქმეზე გადაწყვეტილების გამოსატანად, სასამართლო თავისი ინიციატივით ვერ განსაზღვრავს და ვერ გამოითხოვს მტკიცებულებებს, ვერ გასცილდება მხარეთა მოთხოვნის ფარგლებს და ა.შ. ყოველივე ეს მხარეთა ნებაზეა დამოკიდებული, მათი უფლებამოსილებაა. მაგრამ, თუ პროცესი აგებულია სამძებრო (ინკვიზიციურ) პრინციპზე, მაშინ სასამართლოს შეუძლია თვითონ შეიტანოს მტკიცების საგანში ფაქტები, რომლებზეც მხარეები არ მიუთითებენ, მაგრამ რომლებსაც აქვთ მნიშვნელობა საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის, თვითონ, თავისი ინიციატივით გამოითხოვოს მტკიცებულებები და ა.შ.

ამრიგად, პროცესის პრინციპების მნიშვნელობა, პირველ რიგში, ვლინდება საკანონმდებლო საქმიანობის დონეზე – სამართალშემოქმედებითი საქმიანობის დროს. კანონმდებელს, ცხადია, შეუძლია დაადგინოს გარკვეული გამონაკლისი (შეზღუდვა, გადახვევა) პრინციპიდან, მაგრამ ეს მან საგანგებოდ უნდა დაასაბუთოს. სამოქალაქო პროცესში ვერ შევხვდებით ისეთ პრინციპს რომლიდანაც არ იყოს გაკეთებული გამონაკლისები (შეზღუდვები), მაგრამ ეს შეზღუდვები კანონმდებლობით უნდა იყოს გათვალისწინებული. ეს იმას ნიშნავს, რომ სასამართლოს არ შეუძლია თვითონ დაადგინოს შეზღუდვები, გადაუხვიოს პრინციპის მოთხოვნებს.

პროცესის პრინციპების მნიშვნელობა ამით არ ამოიწურება.

პროცესის პრინციპები განმტკიცებულია სამართლებრივი ნორმით, რაც იმას ნიშნავს, რომ ამ პრინციპებით უნდა იხელმძღვანელოს სასამართლომ სამოქალაქო საქმეთა განხილვისა და გადაწყვეტის დროს. კონკრეტულ სამოქალაქო საქმეთა განხილვისა და გადაწყვეტის დროს პროცესის პრინციპის უგულვებელყოფა ან დარღვევა (მაგალითად, საქმის განხილვა დახურულ სხდომაზე, როცა ამის საფუძველი არ არსებობდა და არ იყო ამის შესახებ სასამართლოს განჩინება), ან გადაწყვეტილების გამოტანა იმ მოსამართლის მიერ, რომელიც არ მონაწილეობდა საქმის განხილვაში, მიჩნეული უნდა იქნეს, როგორც საპროცესო კანონმდებლობის არსებითი დარღვევა, რომელიც იწვევს სასამართლო გადაწყვეტილების გაუქმებას.

ამრიგად, პროცესის პრინციპის მეორე მნიშვნელობა ვლინდება სამართალშეფარდებითი საქმიანობის დონეზე: სასამართლო ვალდებულია კონკრეტულ საქმეთა განხილვის დროს განუხრელად დაიცვას საპროცესო სამართლებრივი პრინციპების მოთხოვნები.

პრინციპები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, როდესაც სასამართლო იძულებულია გამოიყენოს სამართლის ანალოგია. სამართლის ანალოგიის გამოყენების დროს სასამართლო გვევლინება არამართო როგორც სამართალშემფარდებელი, არამედ როგორც სამართალშემოქმედებითი ორგანო, რომელიც სამართლის ზოგად პრინციპებზე დაყრდნობით აყალიბებს ქცევის წესს კონკრეტული საქმის განხილვისა და გადაწყვეტის მიზნით.

პრინციპების კლასიფიკაცია. იურიდიულ ლიტერატურაში ალბათ ვერ ვიპოვით ორ ავტორს, რომლებიც ერთნაირად განსაზღვრავენ პრინციპების რაოდენობას: ზოგი ასახელებს ხუთს, ზოგი ექვს, ზოგი რვას, ხოლო ზოგიც სამს, თუ საკითხი ეხება სპეციფიკურ დარგობრივ და არა დარგთაშორისო პრინციპებს²⁶.

არ არსებობს აგრეთვე პრინციპების ერთგვაროვანი კლასიფიკაცია. იმის მიხედვით თუ რომელი კრიტერიუმებით (ნიშნებით)

26 იხ. В.М. Семенов. Конституционные принципы гражданского судопроизводства. М. 1982, стр. 110

Rosenberg /Schwarb / Gottwald, Zivilprozessrecht 15.Auflage. 1993. s. 422

ხელმძღვანელობენ — კლასიფიკაცია სხვადასხვანაირია. მაგალითად, თუ პრინციპებს დავყოფთ იმის მიხედვით, სადაა ეს პრინციპი ჩამოყალიბებული — რომელ საკანონმდებლო აქტში, მაშინ პრინციპები შეიძლება დავყოთ კონსტიტუციურ და დარგობრივ პრინციპებად, ე.ი. პრინციპებად, რომლებიც ჩამოყალიბებულია სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობაში.

პრინციპების ამ ნიშნით დაჯგუფება არავითარ დავას არ იწვევს. უნდა აღინიშნოს მხოლოდ ის, რომ ასეთნაირმა დაჯგუფებამ არ შეგვიქმნას მცდარი წარმოდგენა.

საქმე ისაა, რომ პრინციპების კონსტიტუციურ და არაკონსტიტუციურად (დარგობრივად) დაყოფა სრულებითაც არ ნიშნავს იმას, რომ დარგობრივი პრინციპები უფრო დაბალი რანგის პრინციპებია და, რომ, ეს პრინციპები შეიძლება არც კი განვახორციელოთ. რატომ უნდა არა! მთავარია, რომ პრინციპი კანონში იყოს ასახული, კანონით იყოს განმტკიცებული, ხოლო მისი განუხრელად გატარების თვალსაზრისით არანაირი მნიშვნელობა არ აქვს, თუ რომელ კანონშია იგი ასახული. ძირითადი ანუ კონსტიტუციის და არაძირითადი კანონის ყველა მოთხოვნა ერთნაირად სავალდებულოა შესასრულებლად. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ სახელმწიფოს ძირითადი კანონი (კონსტიტუცია) — ესაა ბაზა შემდგომი საკანონმდებლო საქმიანობისა იმის სრული გათვალისწინებით, რომ ყველა კანონი უნდა შეესაბამებოდეს კონსტიტუციას.

როგორც აღვნიშნეთ, პრინციპებს აჯგუფებენ იმის მიხედვითაც დარგობრივია ისინი, თუ დარგთაშორისი. მართლაც, ზოგიერთი პრინციპი, მაგალითად, საქმის განხილვის საჯაროობა, უშუალობა, ზეპირობა და ა.შ. მოქმედებს სისხლის პროცესშიც, მაგრამ არის პრინციპები, რომლებიც მხოლოდ სამოქალაქო პროცესისთვისაა დამახასიათებელი.

ბოლოს, ფართოდ გავრცელდა შეხედულება, რომლის თანახმად, პროცესის პრინციპები უნდა დაჯგუფდეს მათი დანიშნულების მიხედვით, ე.ი. იმის მიხედვით, თუ რა როლს ასრულებენ პრინციპები. ამის შესაბამისად, თუ პრინციპი სასამართლოს ორგანიზაციის საკითხებს ეხება, ასეთი პრინციპები უნდა გავაერთიანოთ ერთ

ჯგუფად და ვუწოდოთ მათ მართლმსაჯულების ორგანიზაციული, ან სამოქალაქო სამართალწარმოების ორგანიზაციული პრინციპები, ხოლო, თუ პრინციპი კონკრეტული საქმის განხილვის დროს სასამართლოსა და მხარეთა საქმიანობას აწესრიგებს, ასეთი პრინციპები შეიძლება გავაერთიანოთ და ვუწოდოთ მათ სასამართლოწარმოების (სამართალწარმოების) **ფუნქციონალური პრინციპები**.

პრინციპების ასეთი წესით დაჯგუფებას ჩვენც მხარს ვუჭერდით²⁷ და დღესაც ვიზიარებთ, რადგან უფრო გამოკვეთილია ამ პრინციპების დანიშნულება და როლი, რომელსაც ისინი ასრულებენ სამოქალაქო პროცესში.

მთელ რიგ ორგანიზაციულ პრინციპებს, როგორცაა მაგალითად, სასამართლოსა და მოსამართლის დამოუკიდებლობა, სასამართლო ხელისუფლებისა და მართლმსაჯულების განხორციელება მხოლოდ სასამართლოს მიერ, მოსამართლის მხოლოდ კანონისადმი დამორჩილება და სხვა, ჩვენ უკვე განვიხილეთ ამ ნაშრომის პირველ თავში.

აქ ჩვენ განვიხილავთ მხოლოდ იმ ძირითად პრინციპებს, რომლებიც სასამართლოსა და მხარეების მიერ თავიანთი ფუნქციისა და უფლებამოსილებების განხორციელების წესს აწესრიგებენ და რის გამოც მათ ფუნქციონალური პრინციპები უწოდეს. აქვე ისიც უნდა შევნიშნოთ, რომ ეს პრინციპები იმავდროულად სამართალწარმოების ორგანიზაციის ამა თუ იმ ასპექტსაც შეიძლება ეხებოდეს.

I. დისპოზიციურობის პრინციპი

ადრე მოქმედი (1964 წლის) სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი არ შეიცავდა სპეციალურ მუხლს დისპოზიციურობის პრინციპის შესახებ, თუმცა მხარეებს მინიჭებული ჰქონდათ მთელი რიგი უფლებებისა, რომლებიც მხოლოდ დისპოზიციურობის პრინციპით

27 თ. ლილუაშვილი. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო სამართალი. გ-ბა „მეცნიერება“, თბ. 1992, გვ.16

შეიძლებოდა ყოფილიყო განპირობებული. მაგალითად, მხარეებს შეეძლოთ უარი ეთქვათ სარჩელზე, ეცნოთ (ელარებიანთ) სარჩელი, ან კიდევ, საქმე დაემთავრებიათ მორიგებით. ყოველივე ეს დისპოზიციურობის გამოვლინებაა, მაგრამ, ამასთან ერთად, 1964 წლის სსკ შეიცავდა მითითებას იმის შესახებ, რომ სასამართლოს შეეძლო არ მიეღო მოსარჩელის მიერ სარჩელზე უარის თქმა, მოპასუხის მიერ სარჩელის ცნობა ან არ დაემტკიცებინა მხარეთა მორიგება, თუ მათი ასეთი მოქმედება ეწინააღმდეგებოდა კანონს, არღვევდა ვისიმე უფლებებს და კანონით დაცულ ინტერესებს (34-ე მუხლი).

სასამართლოს ასეთ ჩარევას კერძო სამართლებრივ ურთიერთობებში იმით ხსნიდნენ, რომ სასამართლოს ევალება იყოს აქტიური და დაადგინოს საქმეზე **ობიექტური ჭეშმარიტება**, გამოიტანოს კანონიერი და სამართლიანი გადაწყვეტილება. ამაში ხელავდნენ დისპოზიციურობის სოციალისტური პრინციპის ძირეულ განსხვავებას დისპოზიციურობის ბურჟუაზიული პრინციპისაგან.²⁸

ფაქტიურად ეს ნიშნავდა მხარეთა მიერ თავიანთი მატერიალური და საპროცესო უფლებების თავისუფლად განკარგვის თუ მთლიანად უგულებელყოფას არა, მის სერიოზულად და **მნიშვნელოვნად შეზღუდვას**.

დისპოზიციურობის პრინციპს სპეციალური მუხლი ეძღვნება ამჟამად მოქმედ სამოქალაქო საპროცესო კოდექსში. კერძოდ, მე-3 მუხლის თანახმად, რომელსაც „დისპოზიციურობის პრინციპი“²⁹ ეწოდება „მხარეები იწყებენ საქმის წარმოებას სასამართლოში, ამ კოდექსში ჩამოყალიბებული წესების შესაბამისად, სარჩელის ან განცხადების შეტანის გზით. ისინი განსაზღვრავენ დავის საგანს და თვითონვე იღებენ გადაწყვეტილებას სარჩელის (განცხადების) შეტანის შესახებ. მხარეებს შეუძლიათ საქმის წარმოება მორიგებით დაამთავრონ. მოსარჩელეს შეუძლია უარი თქვას სარჩელზე, ხოლო მოპასუხეს — ცნოს სარჩელი“.

28 Советский гражданский процесс. под ред. М.К. Треушникова. М. 1989. стр. 38.

29 „დისპოზიციური“ ლათინური ტერმინია — „dispositivus“, რაც ქართულად ნიშნავს „განკარგვას“.

ამრიგად, დისპოზიციურობის პრინციპი სამოქალაქო პროცესში, რომელიც სამოქალაქო მატერიალური სამართლის ერთ-ერთი ფუნდამენტური პრინციპის – ნების ავტონომიის სრული ანარეკლია, ნიშნავს მხარეთა თავისუფლებას განკარგოს თავიანთი არამართო მატერიალური, არამედ საპროცესო უფლებები. სამოქალაქო პროცესში დისპოზიციურობა წარმოადგენს სამოქალაქო მატერიალური სამართალურთიერთობისათვის დამახასიათებელი დისპოზიციურობის საწყისის გაგრძელებას.³⁰ დისპოზიციურობის პრინციპზეა აგებული სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა, ამ პრინციპითაა გამსჭვალული მისი ყოველი ნორმა.

რა კონკრეტული გარემოებებითაა განპირობებული ამ პრინციპის შემოღება სამოქალაქო პროცესში და როგორია მისი შინაარსი?

არსებობს უფლების ცნების შინაარსის სხვადასხვანაირი განმარტება, მაგრამ ერთ-ერთი ფართოდ აღიარებული განმარტება ასეთია: უფლება – ესაა კანონით გათვალისწინებული შესაძლებელი (დასაშვები) ქცევის ზომა. ეს იმას ნიშნავს, რომ პირს, რომელსაც აქვს ესა თუ ის უფლება, შეუძლია გამოიყენოს ეს უფლება, ისარგებლოს ამ უფლებით, მაგრამ შეუძლია არ გამოიყენოს იგი. ეს აგრეთვე იმასაც ნიშნავს, რომ უფლების გამოყენება არაა ვალდებულება. უფლების გამოყენება რომ ვალდებულება იყოს, მაშინ იგი უფლება კი არა, ვალდებულება იქნებოდა, რომლის შეუსრულებლობას კანონი ყოველთვის უკავშირებს გარკვეულ შედეგს და რომლის შესრულება უზრუნველყოფილია სახელმწიფოს იძულებითი ძალით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ვალდებულება (უფლების საპირისპიროდ) – არის პირის სავალდებულო ქცევის ზომა, რომლის შესრულება კანონითაა გარანტირებული.

ამრიგად, სამოქალაქო უფლების არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ეს უფლება მისი მფლობელის სრულ განკარგულებაშია. ამასთან, კერძო სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტი შეიძლება

30 ნ. ზოფერია, დისპოზიციურობა საქართველოს ახალი სამოქალაქო მატერიალური და საპროცესო სამართლის მიხედვით, ქართული სამართლის მიმოხილვა, პირველი კვარტალი, 1998 წ. გვ.75

იყოს როგორც ქონებრივი, ისე არაქონებრივი სიკეთე. სამოქალაქო კანონმდებლობა, თავის მხრივ, უზრუნველყოფს სამოქალაქო ბრუნვის თავისუფლებას (სკ მე-7 და მე-9 მუხლები). პირს (ფიზიკურს, თუ იურიდიულს) შეუძლია ისარგებლოს ამ სიკეთით, გაასხვისოს თავისი უფლება, ან საერთოდ უარი თქვას მასზე. ნების ავტონომია, რომელზეც აგებულია კერძო სამართლებრივი ურთიერთობა, როგორც აღინიშნა, თავის უშუალო ზეგავლენას ახდენს სამოქალაქო პროცესზე. ეს ზეგავლენა ძირითადად შემდეგში ვლინდება:

1. თუ პირს შეუძლია განკარგოს თავისი მატერიალურ-სამართლებრივი უფლება ისე, როგორც ეს მას მიაჩნია მიზანშეწონილად, მაშინ მას შეუძლია ითმინოს ან არ ითმინოს ამ უფლების დარღვევა სხვა პირის მიერ. ეს იმას ნიშნავს, რომ არავის არ აქვს უფლება აიძულოს პირი, რათა მან მიიღოს ზომები თავისი დარღვეული (სადავო) უფლების დასაცავად.

ამ მდგომარეობითაა განპირობებული სსკ მე-2 მუხლის დანაწესი, რომლის თანახმად „საქმის განხილვას სასამართლო შეუდგება იმ პირის განცხადებით, რომელიც მიმართავს მას თავისი უფლების ან კანონით გათვალისწინებული ინტერესების დასაცავად“. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, საქმის წარმოებას სასამართლოში იწყებენ მხარეები (სსკ მე-3 მუხლი).

მაგალითად: ა-ნიმ მიმართა სასამართლოს სარჩელით და მოითხოვა მოპასუხე ბ-ანისაგან ზიანის ანაზღაურება გ-ანის სასარგებლოდ 5000 ლარის ოდენობით, რაც მან მიაყენა მისი ახლო ნათესავის — გ-ანის ქონებას. სასამართლომ დააკმაყოფილა სარჩელი. მოპასუხე ბ-ანიმ გაასაჩივრა ეს გადაწყვეტილება იმ საფუძველით, რომ სსკ მე-3 მუხლის თანახმად „მხარეები თვითონ იღებენ გადაწყვეტილებას სარჩელის (განცხადების) შეტანის შესახებ“. დაზარალებულ მხარეს — გ-ანის არც პირადად და არც წარმომადგენლის მეშვეობით არ შეუტანია სარჩელი ზიანის ანაზღაურების შესახებ და არ მოუთხოვია მოპასუხე ბ-ანისაგან მისი ანაზღაურება. მოსარჩელე ა-ნი არც დაზარალებულია და არც ჰქონდა უფლებამოსილება სხვისი უფლების დასაცავად აღედრა სარჩელი. ამიტომ, სასამართლოს არ უნდა მიეღო და განეხილა ეს სარჩელი.

სააპელაციო სასამართლომ გააუქმა გადაწყვეტილება სსკ მე-3 მუხლით დამკვიდრებული დისპოზიციურობის პრინციპის დარღვევის გამო.

მხარეებს შეუძლიათ მიანდონ საქმის წარმოება სასამართლოში სხვა პირებს, კერძოდ წარმომადგენლებს (ადვოკატებს), მაგრამ ეს ამ შემთხვევაში არაფერს არ ნიშნავს. სსკ-სი ითვალისწინებს მხარის საპროცესო უფლებას აწარმოოს საქმე სასამართლოში პირადად ან წარმომადგენლის მეშვეობით, წარმომადგენელი ამ შემთხვევაში მოქმედებს ამ უფლების მატარებელი პირის (მარწმუნებლის) ნების საფუძველზე, რომლის დასაცავადაც მიმართეს სასამართლოს.

2. პირს შეუძლია უფლების დამრღვევისაგან მოითხოვოს ანაზღაურება იმ ზომით და ოდენობით, რამდენსაც თვითონ ჩათვლის საჭიროდ და მიზანშეწონილად.

ამ პრინციპიდან გამომდინარე საპროცესო კანონმდებლობა შეიცავს შემდეგ დანაწესს:

დარღვეული უფლების სუბიექტები თვითონვე „განსაზღვრავენ დავის საგანს“, ანუ მოთხოვნის შინაარსს (სსკ მე-3 მუხლი). ისინი ვალდებული არიან მიუთითონ თავიანთ სარჩელში (განცხადებაში) იმაზე, თუ რა მოთხოვნას აყენებენ მოპასუხის მიმართ, ანუ რას მოითხოვენ მოპასუხისაგან (სსკ 178-ე მუხლი). მოსარჩელეს ეძლევა აგრეთვე უფლება შეცვალოს სარჩელის საფუძველი ან საგანი, ე.ი. მოთხოვნის ხასიათი და შინაარსი, გაადიდოს ან შეამციროს მოთხოვნის ოდენობა (სსკ 83-ე მუხლი), ან უკან გამოიხმოს სარჩელი (სსკ-ის 83' მუხლი).

გაცილებით უფრო მეტი კატეგორიულობით გამოირჩევა სსკ 248-ე მუხლი, რომლის თანახმად „სასამართლოს უფლება არა აქვს მიაკუთვნოს თავისი გადაწყვეტილებით მხარეს ის, რაც მას არ უთხოვია, ან იმაზე მეტი ვიდრე ის მოითხოვდა“.

მაგალითად: გ-ანამ მიმართა სასამართლოს სარჩელით ბ-ანის წინააღმდეგ და მოითხოვა მისგან ზიანის ანაზღაურება 10 000 ლარის ოდენობით, რაც გამოწვეული იყო მისი ქონების დაზიანებით მოპასუხის მიერ. მოპასუხის შუამდგომლობით სასამართლომ დან-

იშნა ექსპერტიზა მიყენებული ზიანის ნამდვილი ოდენობის (ფულად გამოხატულებაში) განსაზღვრისათვის. ექსპერტმა სასამართლოს წარუდგინა დასკვნა იმის შესახებ, რომ მიყენებული ზიანი შეადგენს იმაზე მეტს, ვიდრე ამას მოითხოვს მოსარჩელე, კერძოდ 15 000 ლარს. სასამართლო დაეყრდნო ექსპერტის დასკვნას და გამოიტანა გადაწყვეტილება, რომლითაც მოპასუხეს დააკისრა 15 000 ლარის გადახდა მოსარჩელისათვის.

მოპასუხემ ამ გადაწყვეტილებაზე შეიტანა სააპელაციო საჩივარი, რომელიც დაასაბუთა იმით, რომ სასამართლოს უფლება არ ჰქონდა მიეკუთვნებინა მოსარჩელისათვის იმაზე მეტი, ვიდრე იგი მოითხოვდა, მით უმეტეს, მოსარჩელეს არ გაუდიდება სასარჩელო მოთხოვნა.

სააპელაციო სასამართლომ გააუქმა გასაჩივრებული გადაწყვეტილება და სსკ მე-3 და 248-ე მუხლებზე დაყრდნობით გამოიტანა ახალი გადაწყვეტილება, რომლითაც დააკისრა მოპასუხეს 10 000 ლარის გადახდა მოსარჩელის სასარგებლოდ.

მაგრამ, შეეძლო თუ არა სასამართლოს მიეკუთვნებია მოსარჩელისათვის იმაზე ნაკლები, ვიდრე იგი მოითხოვდა?

რა თქმა უნდა შეეძლო, თუ ექსპერტის დასკვნით ან საქმეში არსებული სხვა მტკიცებულებებით დადასტურდებოდა, რომ ზიანის ოდენობა განისაზღვრება არა 10 000 ლარით, არამედ, ვთქვათ 5000 ლარით.

3. ნების ავტონომიის შინაარსი და, აქედან გამომდინარე, გარიგების თავისუფლება მატერიალურ სამართალში, მოიცავს პირის სრულ შესაძლებლობას დადოს ნებისმიერი გარიგება. „გარიგება არის ცალმხრივი, ორმხრივი ან მრავალმხრივი ნების გამოვლენა, რომელიც მიმართულია სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობის, შეცვლის ან შეწყვეტისაკენ“ (სკ 50-ე მუხლი).

თუ გარიგება ნების თავისუფალი გამოვლენის შედეგია და პირს შეუძლია დადოს ნებისმიერი კანონით გათვალისწინებული გარიგებები, მაშინ ეს შესაძლებლობა მას არ შეიძლება წაერთვას მის მიერ აღძრული სარჩელის სასამართლოში განხილვის დროსაც.

აქედან გამომდინარეობს საპროცესო კანონმდებლობის დანაწესი, რომლის თანახმად, მოსარჩელეს, რომელმაც გარკვეული მოთხოვნა წაუყენა მოპასუხეს, შეუძლია შეუთანხმდეს (მოურიგდეს) მას. მოდავე მხარეთა მორიგება საქმის სასამართლოში განხილვის პროცესში, რომელიც გულისხმობს ამ მხარეთა ნებას ურთიერთდათმობის გზით მიაღწიონ შეთანხმებას, იმავედროულად წარმოადგენს სასამართლოში საქმის წარმოების შეწყვეტის საფუძველს.

4. ნების ავტონომიიდან გამომდინარეობს მხარეთა სრული თავისუფლება — მოსარჩელემ უარი თქვას სასარჩელო მოთხოვნაზე, ხოლო მოპასუხემ კი ცნოს (აღიაროს) სარჩელი (სსკ-ის მე-3 მუხლი).

სასამართლო პრაქტიკაში იყო შემთხვევა, როდესაც მოსარჩელემ საქმე მოიგო პირველ ინსტანციაში, მაგრამ მოპასუხემ გაასაჩივრა გადაწყვეტილება სააპელაციო სასამართლოში. პირველ ინსტანციაში გამარჯვებულმა მოსარჩელემ სააპელაციო ინსტანციაში უარი განაცხადა სარჩელზე. ქონდა თუ არა მას ამის უფლება? დისპოზიციურობის პრინციპიდან გამომდინარე უზენაესმა სასამართლომ თავის რეკომენდაციებში განმარტა, რომ სსსკ-ის 372-ე მუხლის თანახმად, სააპელაციო სასამართლოში საქმის წარმოებისას გამოიყენება პირველი ინსტანციის სასამართლო-სათვის დადგენილი წესები, ხოლო 272-ე მუხლის ”ე“ პუნქტის მიხედვით, საქმის წარმოება შეწყდება იმ საფუძველით, თუ მოსარჩელე უარს ამბობს სარჩელზე, ანუ მოსარჩელეს, თუნდაც იგი მოგებული მხარის პოზიციიდან გამოდიოდეს, დისპოზიციურობის პრინციპის შესაბამისად, არ ერთმევა უფლება განაცხადოს უარი სარჩელზე. ასეთ შემთხვევაში გადაწყვეტილების სარეზოლუციო ნაწილში მიეთითება: დაკმაყოფილდეს მოსარჩელის შუამდგომლობა საქმის წარმოების შეწყვეტის თაობაზე მის მიერ სარჩელზე უარის თქმის გამო, ხოლო პირველი ინსტანციის სასამართლოს მიერ მოცემულ საქმეზე მიღებული გადაწყვეტილება გაუქმდეს და შეწყდეს საქმის წარმოება. ამ შემთხვევაში სასამართლო ხელმძღვანელობს სსსკ-ის მე-3 მუხლის მე-2 ნაწილით, 272-ე მუხლის ”გ“ პუნქტით და

372-ე მუხლით.³¹

ამრიგად, მოსარჩელის მიერ სარჩელზე უარის თქმას უკავშირდება სერიოზული საპროცესო სამართლებრივი შედეგები, კერძოდ საქმის წარმოების შეწყვეტა (სსკ 272-ე მუხლი).

სარჩელზე უარის თქმა — ესაა **მატერიალურ-სამართლებრივი უფლების განკარგვის აქტი საპროცესო სამართლებრივი შედეგით.**

მოპასუხის მიერ სარჩელის ცნობა აგრეთვე უფლების განკარგვის აქტია, რომელსაც უკავშირდება საპროცესო შედეგი — სარჩელის დაკმაყოფილება.

5. დისპოზიციურობის პრინციპიდან გამომდინარეობს აგრეთვე მხარეთა საპროცესო უფლება — გაასაჩივრონ სასამართლო გადაწყვეტილებები ან შეურიგდნენ ამ გადაწყვეტილებას, ცნონ იგი, მოითხოვონ მისი აღსრულება ან უარი თქვან მის აღსრულებაზე და ა.შ.

ამასთან ერთად, უნდა აღინიშნოს, რომ დისპოზიციურობის პრინციპს აქვს საზღვრები: ის რისი უფლებაც მხარეს არ აქვს პროცესის გარეთ, პროცესის ფარგლებს იქეთ, მას ასეთი უფლება არ შეიძლება ჰქონდეს სასამართლოში საქმის განხილვის დროსაც.

მაგალითად: ბანკმა „კრედიტმა“ აღძრა სარჩელი ს-ძის (და მისი ოჯახის წევრების) წინააღმდეგ, რომელმაც არ დაუბრუნა ბანკს აღებული სესხი 50 000 ლარის ოდენობით და მოითხოვა იპოთეკით დატვირთული სახლის იძულებით გაყიდვა აუქციონზე და ამ სახლიდან მოპასუხის, მისი მეუღლის და ოჯახის სხვა წევრების გამოსახლება.

მოპასუხე ს-ძემ ცნო სარჩელი. სასამართლომ გამოიტანა გადაწყვეტილება სარჩელის დაკმაყოფილების შესახებ. მოპასუხის მეუღლემ გაასაჩივრა გადაწყვეტილება იმ საფუძველით, რომ ჯერ — ერთი, ის არ იყო ჩაბმული პროცესში როგორც თანამოპასუხე და მეორეც, მოპასუხე ს-ძეს არ ჰქონდა მთელი სახლის იპოთეკით დატვირთვის უფლება მისი წინასწარი თანხმობის გარეშე,

31 საქართველოს უზენაეს სასამართლოში მოსამართლეთა რეგულარული შეხვედრების შედეგად სამოქალაქო და ადმინისტრაციული სამართლის სფეროში შემუშავებული რეკომენდაციები და სამოქალაქო სამართლის საკითხებზე საქართველოს უზენაესი სასამართლოს ერთგვაროვანი პრაქტიკა. თბ., 2011 წელი.

რადგან ამ სახლის ნახევარი, როგორც ქორწინების დროს შეძენილი, ეკუთვნის პირადად მას. აქედან გამომდინარე, მოპასუხეს არ ჰქონდა აგრეთვე უფლება ეცნო სარჩელი **მთლიანად**, რადგან მას არ შეუძლია განკარგოს უფლება, რომელიც მას არ ეკუთვნის.

სასამართლო პრაქტიკაში წამოიჭრა აგრეთვე საკითხი იმის შესახებ შეუძლია თუ არა საზოგადოების (საწარმოს) დირექტორს (პარტნიორს) ცნოს ნებისმიერი სარჩელი. დირექტორი, როგორც ცნობილია უფლებამოსილია საზოგადოების სახელით მიიღოს მონაწილეობა სასამართლო პროცესში სპეციალური რწმუნებულების გარეშე. ამასთან ერთად, მთელი რიგი მოქმედების შესრულებისათვის დირექტორებს (სასამართლო პროცესების გარეშე) ესაჭიროებათ სამეთვალყურეო საბჭოს ან საერთო კრების თანხმობა. მაგალითად, მეწარმეთა შესახებ კანონის 55.8-ე მუხლის თანახმად, თუ წესდებით სხვა რამ არ არის დადგენილი, მხოლოდ სამეთვალყურეო საბჭოს თანხმობით შეიძლება განხორციელდეს საწარმოთა 50%-ზე მეტი წილის შეძენა და გასხვისება, საზოგადოების ქონების შეძენის ან გასხვისების შესახებ გადაწყვეტილებების მიღება, რომელთა ღირებულება აღემატება სამეთვალყურეო საბჭოს მიერ დადგენილ ოდენობას და ა.შ. აქედან გამომდინარე, თუ სასამართლოში მიმდინარეობს დავა, ვთქვათ, სააქციო საზოგადოების კუთვნილი ამა თუ იმ უძრავი ქონების (ნაგებობის, მიწის ნაკვეთის) შესახებ, დირექტორს, რომელიც წარმოადგენს საზოგადოებას სასამართლოში, არ შეუძლია ცნოს სარჩელი, თუ მას არ გააჩნია სპეციალური უფლებამოსილება ამის თაობაზე სამეთვალყურეო საბჭოს მხრიდან. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, დირექტორებს ან კანონით ან წესდებით წარმომადგენლობითი უფლებამოსილებით აღჭურვილ სხვა პირს (პარტნიორს) უფლება აქვს შეასრულოს ნებისმიერი საპროცესო მოქმედება ყოველგვარი სპეციალური უფლებამოსილების გარეშე, მაგრამ ის, რისი უფლებაც მას არ აქვს საზოგადოების ამა თუ იმ ორგანოს წინასწარი თანხმობის გარეშე, მას ეს უფლება არ შეიძლება ჰქონდეს სასამართლო პროცესზეც, თუ ამისათვის მას არ გააჩნია ამ ორგანოს სპეციალური უფლებამოსილება.

სხვისი უფლების, მათ შორის საერთო უფლების, აგრეთვე ისეთი უფლების განკარგვის აკრძალვა, რისთვისაც სხვა პირის ან ორგანოს თანხმობაა საჭირო, არ ნიშნავს დისპოზიციურობის პრინციპის შეზღუდვას.

დისპოზიციურობის პრინციპი სამოქალაქო სამართალწარმოებაში ესაა სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებული და გარანტირებული მხარეთა შესაძლებლობა თავისუფლად ისარგებლონ ან განკარგონ თავიანთი მატერიალური და საპროცესო უფლებები.

II. შეჯიბრებითობის პრინციპი

1. შეჯიბრებითობისა და სამძებრო პრინციპების თანაფარდობა

საქართველოს ახალი სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მიღებამდე საქართველოს სამოქალაქო სამართალწარმოებაში გაბატონებული იყო სამძებრო (ინკვიზიციური) პრინციპი. ამ პრინციპზე იყო აგებული საქართველოს 1922, 1932, 1964 წლების სამოქალაქო საპროცესო კოდექსები.

სამძებრო პრინციპს უპირისპირდება შეჯიბრებითობის პრინციპი. ამიტომ, დღეს მოქმედი კოდექსის პროექტზე მუშაობის დროს ჩვენს წინაშე მთელი სიმძაფრით იდგა საკითხი: შევინარჩუნოთ სამძებრო პრინციპი და მასზე ავაგოთ ახალი საპროცესო კოდექსი, თუ უარი ვთქვათ ამ პრინციპზე და პროცესი ავაგოთ შეჯიბრებითობაზე.

არჩევანის გაკეთება არ იყო ჩვენთვის ძნელი, რადგან შეგვეძლო ძალიან ფართო სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი, პრაქტიკისა, რომელიც სამძებრო პრინციპზე აგებულ სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის გამოყენებას ემყარებოდა.

1964 წლის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი კი ასეთ მოთხოვნას შეიცავდა: „სასამართლო მოვალეა არ დასჯერდეს წარმოდგენილ მასალებს და ახსნა-განმარტებებს და მიიღოს კა-

ნონით გათვალისწინებული ყველა ზომა, რათა ყოველმხრივ, სრულად და ობიექტურად გამოარკვიოს საქმის ნამდვილი გარემოებანი და მხარეთა უფლება-მოვალეობანი“ (მე-11 მუხლი).

ამავე კოდექსის 52-ე მუხლის თანახმად „თუ წარმოდგენილი მტკიცებულებები საკმარისი არ არის, სასამართლო მხარეებს და საქმეში მონაწილე სხვა პირებს წინადადებას აძლევს წარმოადგინონ დამატებითი მტკიცებულებები ან **კრებს მათ თავისი ინიციატივით**“.

ამ პრინციპის მოქმედების პირობებში გამოიკვეთა რიგი უარყოფითი **ტენდენციებისა**, რომელთა შორის შეიძლება დავასახელოთ შემდეგი: ა) ძალიან შესუსტდა მხარეთა აქტივობა: ისინი დიდად აღარ ზრუნავდნენ იმ ფაქტების სრულად და ამომწურავად მითითებაზე, რომლებიც ასაბუთებენ მათ მოთხოვნებსა და შესაგებელს („სულ ერთია ამ ფაქტების ზუსტი და სრული განსაზღვრა სასამართლოს ევალება“). ისინი არ იჩენდნენ აქტიურობას მტკიცებულებათა მოძიებასა და სასამართლოსათვის წარდგენაზე („სულერთია სასამართლოს ევალება მათი მოძიება და შეგროვება“); ბ) საქმის განხილვის უზომოდ გაჭიანურება, რადგან სასამართლო ვერ უმკლავდებოდა მისთვის უკიდურესად მძიმე მოვალეობის შესრულებას მოეძია, გამოეთხოვა და შეემოწმებინა მტკიცებულებები. შემთხვევითი არ იყო ამიტომ საკანონმდებლო წინადადების წამოყენება, რომელსაც ყავდა მხარდამჭერები და რომელიც მოითხოვდა სამოქალაქო პროცესში წინასწარი გამოძიების მსგავსი ორგანოს შექმნას; გ) სასამართლო გადაწყვეტილებათა ხშირი გაუქმება ზემდგომი ინსტანციის სასამართლოების მიერ იმ მოტივით, რომ სასამართლომ ვერ დაადგინა საქმეზე ობიექტური ჭეშმარიტება.³² საქმეზე მხარეთა ნამდვილი უფლებებისა და მოვალეობების დაუდგენლობის მიზეზად სახელდებოდა ის, რომ სასამართლომ არ მოიძია და არ გამოითხოვა მტკიცებულებები,

32 სამმეზრო პრინციპის მოქმედების პირობებში არსებული სასამართლო პრაქტიკის ანალიზი დაწვრილებით გაშუქებულია: თ. ლილუაშვილი. „სამოქალაქო საპროცესო სამართლის საკითხები საქართველოს სსრ სასამართლოების პრაქტიკაში“. კრებული „საბჭოთა სამოქალაქო სამართლისა და პროცესის აქტუალური საკითხები“, თბ. გ-ბა „მეცნიერება“ 1977 წ. გვ. 104-127.

არ განსაზღვრა გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელოვანი ფაქტების წრე (მტკიცების საგანი), საქმე განიხილა **ერთ-ერთი მხარის დაუსწრებლად** და ა.შ. ფაქტიურად მართლმსაჯულების განხორციელება დამოკიდებული იყო არაკეთილსინდისიერი მხარის ნებასურვილზე: თუ იგი ინებებდა და გამოცხადდებოდა, სასამართლო განიხილავდა საქმეს და გამოიტანდა გადაწყვეტილებას, თუ არადა – სასამართლო ვერ გადაწყვეტდა საქმეს, ხოლო თუ ბოლოს და ბოლოს მაინც განიხილავდა და გამოიტანდა გადაწყვეტილებას, მას როგორც წესი, აუცილებლად გააუქმებდა ზემდგომი სასამართლო.

საჭირო იყო ამ უაღრესად არასასურველი და მახინჯი პრაქტიკიდან თავის დაღწევა. ეს კი შესაძლებელი იქნებოდა თუ სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა აიგებოდა შეჯიბრებითობის საწყისებზე, სამძებრო პრინციპის წინასწარ ზუსტად განსაზღვრული ელემენტების შეზავებით.

მაშასადამე, არა სამძებრო პრინციპი შეჯიბრებითობის შეზავებით, არამედ შეჯიბრებითობის პრინციპი სამძებრო ელემენტების შეზავებით,³³ რასაც ახალი სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა დაეყრდნო კიდევ.

2. შეჯიბრებითობის პრინციპის შინაარსი

შეჯიბრებითობის პრინციპი, მხარეთა თანასწორობის პრინციპთან ერთად დამკვიდრებულია საქართველოს კონსტიტუციით, რის გამოც ამ პრინციპმა სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი, ანუ კონსტიტუციური მნიშვნელობა შეიძინა. კონსტიტუციის 85-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, „სამართალწარმოება ხორციელდება მხარეთა თანასწორობისა და შეჯიბრებითობის საფუძველზე“.

კონსტიტუციით დამკვიდრებული ამ პრინციპის დაკონკრეტებას წარმოადგენს სსკ მე-4 მუხლი, რომლის თანახმად „სამარ-

33 ცნობილი გერმანელი პროცესუალისტები ლ.როზენბერგი, რ.შვაბი და გოთვალდი აღნიშნავენ, რომ შეჯიბრებითობის პრინციპი არაა ისეთი დოგმა, რომლის დარღვევა არ შეიძლებოდეს. მხარეებს შეიძლება აღმოუჩინოს დახმარება სასამართლომ საქმის გარემოებების გასარკვევად საჭირო მტკიცებულებათა წარდგენაში. Rosenberg, Schwab, Gottwald, Zivilprozessrecht, 1993. s. 123

თაღწარმოება მიმდინარეობს შეჯიბრებითობის საფუძველზე. მხარეები სარგებლობენ თანაბარი უფლებებითა და შესაძლებლობებით, დაასაბუთონ თავიანთი მოთხოვნები, უარყონ ან გააქარწყლონ მეორე მხარის მიერ წამოყენებული მოთხოვნები, მოსაზრებები თუ მტკიცებულებები. მხარეები თვითონვე განსაზღვრავენ, თუ რომელი ფაქტები უნდა დაედოს საფუძველად მათ მოთხოვნებს ან რომელი მტკიცებულებებით უნდა იქნეს დადასტურებული ეს ფაქტები“. შეჯიბრებითობის პრინციპმა თავისი ასახვა ჰპოვა სსკ-ის მთელ რიგ სხვა ნორმებში. შეჯიბრებითობის პრინციპის შინაარსის გარკვევა შესაძლებელი იქნება მხოლოდ ამ მუხლების ანალიზის საფუძველზე. ამ მუხლების ანალიზი კი საფუძველს გვაძლევს გავაკეთოთ შემდეგი დასკვნები:

1. შეჯიბრებითობის პრინციპი მოიცავს მხარეთა საქმიანობას მხოლოდ საქმის ფაქტობრივი გარემოებებისა და მტკიცებულებების სფეროში. საკითხი იმის შესახებ, რომ სასამართლო საქმის განხილვას (სამოქალაქო პროცესს) იწყებს მხოლოდ დაინტერესებული პირის მოთხოვნით, ან, რომ სასამართლო არ უნდა გასცდეს მხარეთა მოთხოვნის ფარგლებს და ა.შ. განეკუთვნება არა შეჯიბრებითობის, არამედ დისპოზიციურობის პრინციპის სფეროს.

2. მხარეთა მოთხოვნების თუ შესაგებლის ფაქტობრივი (და არა იურიდიული) დასაბუთება (გამართლება) ეკისრებათ თვითონ მხარეებს.

3. მხარეებმა თვითონ უნდა განსაზღვრონ, თუ რომელი ფაქტები დაედოს საფუძველად მათ მოთხოვნებს (შესაგებელს). ამის შესახებ პირდაპირაა მითითებული აგრეთვე სსკ 178-ე მუხლში, რომლის თანახმად სარჩელში აღნიშნული უნდა იყოს „კონკრეტული ფაქტები და გარემოებები, რომლებზეც მოსარჩელე ამყარებს თავის მოთხოვნებს“, აგრეთვე სსკ 201-ე მუხლში, რომლის თანახმად „თუ მოპასუხე სარჩელს არ ცნობს, მან უნდა მიუთითოს, რა კონკრეტულ ფაქტებსა და გარემოებებს ემყარება მისი შესაგებელი სარჩელის წინააღმდეგ“.

4. მხარეებმა თვითონ უნდა მიუთითონ მტკიცებულებებზე, რომელთა საფუძველზე უნდა დამტკიცდეს (დადასტურდეს) მათ

მიერ თავიანთი მოთხოვნის (შესაგებლის) დასაბუთების მიზნით მითითებული ფაქტები. ამის შესახებ პირდაპირაა მითითებული სსკ-ის 178-ე მუხლში, რომლის თანახმად სარჩელში აღნიშნული უნდა იყოს „მტკიცებულებები, რომლებიც ადასტურებენ მოსარჩელის მიერ მითითებულ გარემოებებს“, აგრეთვე, სსკ 201-ე მუხლში, რომლის თანახმად მოპასუხემ თავის პასუხში (შესაგებელში) უნდა მიუთითოს „მტკიცებულებები, რომლებიც ადასტურებს მოპასუხის მიერ მითითებულ გარემოებებს“, (ე.ი. მოპასუხის მიერ თავის შესაგებელში მითითებული გარემოებები).

კონცეპტუალურად შეჯიბრებითობის პრინციპი გამოხატულია სსკ 102-ე მუხლში, რომლის თანახმად „თითოეულმა მხარემ უნდა დაამტკიცოს გარემოებანი, რომლებზედაც იგი ამყარებს თავის მოთხოვნებსა და შესაგებელს“.

შეჯიბრებაში გამარჯვებულად გამოცხადდება მხარე, რომელმაც უკეთ შეძლო დაერწმუნებინა სასამართლო თავისი მოთხოვნის (შესაგებლის) ფაქტობრივ დასაბუთებულობაში, ანუ მხარე, რომელმაც მიუთითა ფაქტებზე, რომლებიც იურიდიულად ამართლებენ მოთხოვნას (შესაგებელს) და წარმოუდგინა სასამართლოს მტკიცებულებები, რომლებიც ადასტურებენ ამ ფაქტებს.

3. სასამართლოს ინიციატივისა და აქტიურობის ფარგლები

რა როლი შეუძლია შეასრულოს სასამართლომ მხარეთა შეჯიბრების პროცესში? ფაქტიურად ესაა საკითხი, თუ რა ზომითაა გამოყენებული სამძებრო პრინციპის ელემენტები ჩვენს სამოქალაქო სამართალწარმოებაში.

სსკ მე-4 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად „საქმის გარემოებათა გასარკვევად სასამართლოს შეუძლია თავისი ინიციატივით მიმართოს ამ კოდექსში გათვალისწინებულ ღონისძიებებს“.

რა შინაარსის შეიძლება იყოს ეს ღონისძიებები?

1. პირველ რიგში მიზანშეწონილია შევხვით მტკიცების საგნის ანუ გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტების წრის ზუსტად

და სრულად განსაზღვრის საკითხს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ მტკიცების საგანს, ანუ იმ ფაქტების წრეს, რომლებსაც აქვთ მნიშვნელობა საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის, განსაზღვრავენ თვითონ მხარეები (სსკ მე-4 მუხლი). ეს იმას ნიშნავს, რომ მხოლოდ ფაქტები, რომლებზეც მიუთითებენ მხარეები, შეიძლება საფუძვლად დაედოს გადაწყვეტილებას.

იბადება კითხვა: შეუძლია თუ არა სასამართლოს თავისი ინიციატივით შეიტანოს მტკიცების საგანში და საფუძვლად დაუდოს გადაწყვეტილებას ფაქტები, რომლებზეც მხარეები არ მიუთითებენ?

არა, არ შეუძლია!

სასამართლოს შეუძლია მხოლოდ მხარეთა ახსნა-განმარტების მოსმენის დროს, რაც შეიძლება განხორციელდეს მოსამზადებელ სხდომაზე, მხარეებთან სატელეფონო გასაუბრებისას ან ვიდეოკონფერენციაზე (სსკ 205-ე მუხლი) ან მთავარ სხდომაზე (სსკ 217-ე მუხლი), შეკითხვების მიცემის საშუალებით კიდევ ერთხელ დააზუსტოს ფაქტიური გარემოებები, რომლებსაც ემყარება მხარეთა მოთხოვნა (შესაგებელი). ამის შესახებ პირდაპირაა მითითებული სსკ 128-ე მუხლში, რომლის თანახმად „მოსამართლეს უფლება აქვს შეკითხვები მისცეს მხარეებს, რომლებიც ხელს შეუწყობენ საქმის გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების სრულად და ზუსტად განსაზღვრას“.

უნდა აღვნიშნოს ისიც, რომ, თუ მხარეთა მიერ მითითებული ფაქტები იურიდიულად ვერ ასაბუთებენ მათ მოთხოვნებს და, მაშასადამე, არ აქვთ რაიმე მნიშვნელობა საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის, სასამართლოს შეუძლია შესაბამისი განმარტება მისცეს მხარეებს ამის თაობაზე, რომლებმაც თვითონ უნდა შეძლონ შესაბამის ფაქტებზე მითითება. ამასთან დაკავშირებით, საგულისხმოა სსკ 219-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის დანაწესი, რომ მხარეები შეზღუდული არიან ახსნა-განმარტების მოსმენისას წარადგინონ ახალი მტკიცებულებები ან მიუთითონ ახალ გარემოებებზე რომელთა შესახებაც არ ყოფილა მითითებული სარჩელსა თუ შესაგებელში ან საქმის მომზადების სტადიაზე, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა მათ შესახებ თავის

დროზე საპატიო მიზეზით არ იყო განცხადებული”.

ამრიგად, ფაქტებზე თვითონ მხარეებმა უნდა მიუთითონ. სასამართლოს შეუძლია მხოლოდ მხარეთა გამოკითხვისა და შეკითხვების მიცემის გზით ხელი შეუწყოს გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტების სრულად და ზუსტად გამოვლენა-განსაზღვრას.

მაგალითად: ა-ნიმ აღძრა სარჩელი ბ-ანის წინააღმდეგ და მოითხოვა მისგან სესხის სახით მიცემული ვალის 10 000 ლარის დაბრუნება. მოპასუხემ (ბ-ანიმ) არ ცნო სარჩელი და თავის წერილობით შესაგებელში და მოსამზადებელ სხდომაზე მიცემულ ზეპირ ახსნა-განმარტებაში მიუთითა, რომ ეს ვალი გასტუმრებულია მის მიერ მოსარჩელის შეკვეთით სხვადასხვა ხასიათის სამუშაოების შესრულებით. სასამართლომ უარი უთხრა მოსარჩელეს სარჩელის დაკმაყოფილებაზე იმ მოტივით, რომ გასულია სკ 129-ე მუხლით დადგენილი მოთხოვნის ხანდაზმულობის ვადა. მოსარჩელემ გაასაჩივრა ეს გადაწყვეტილება იმ მოტივით, რომ სასამართლომ დაარღვია შეჯიბრებითობის პრინციპი, რადგან გადაწყვეტილებას საფუძვლად დაუდო ფაქტი, რომელზეც არ მიუთითებია მოპასუხეს და რომელზედაც არ უმსჯელია მხარეებს.

ეჭვს არ იწვევს, რომ ამ შემთხვევაში მართლაც დარღვეულია შეჯიბრებითობის პრინციპი.

ამ თვალსაზრისით რადიკალურად განსხვავებული მდგომარეობა გვაქვს საოჯახო საქმეების განხილვის დროს. სსკ 354-ე მუხლის თანახმად „სასამართლოს შეუძლია თავისი ინიციატივით განსაზღვროს დასადგენ გარემოებათა წრე და მხარეთა ახსნა-განმარტების შემდეგ თვითონ გამოითხოვოს მტკიცებულებები, რომლებზედაც მხარეებს არ მიუთითებიათ“.

ის, რაც დასაშვებია საოჯახო-სამართლებრივი ურთიერთობებიდან წარმოშობილი საქმეების განხილვისას, რომელთა სწორად გადაწყვეტით დაინტერესებულია საზოგადოება მთლიანად, დაუშვებელია სხვა კატეგორიის სამოქალაქო საქმეთა განხილვისას.

2. გაცილებით უფრო აქტიურ როლს ასრულებს სასამართლო მტკიცებულებათა შეგროვების პროცესში. აქ კვლავ უნდა გავიხ-

სენოთ სსკ მე-4 მუხლის მე-2 ნაწილი, რომლის თანახმად საქმის გარემოებათა გასარკვევად სასამართლოს შეუძლია „თავისი ინიციატივით მიმართოს ამ კოდექსში გათვალისწინებულ ღონისძიებებს“.

ეს უაღრესად მნიშვნელოვანი დებულება ამკვიდრებს ორ მთავარ იდეას:

ა) საქმის გარემოებათა, ანუ გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელოვანი გარემოებების (მტკიცების საგნის) გასარკვევად სასამართლოს შეუძლია გამოიჩინოს ინიციატივა;

ბ) სასამართლოს ინიციატივის ფარგლები არ შეიძლება იყოს განუსაზღვრელი, რასაც შეუძლია გამოიწვიოს შეჯიბრებითობის პრინციპის არამართლზომიერი შეზღუდვა ან დარღვევა. სასამართლოს ინიციატივის ფარგლები განსაზღვრულია კანონით, რაც უზრუნველყოფს შეჯიბრებითობის პრინციპის, მისი მდიდარი შინაარსის სრულყოფილად რეალიზაციას.

როგორია სასამართლოს ინიციატივის კანონით განსაზღვრული ფარგლები?

პირველი – თუ სასამართლოს შეხედულებით მხარეთა მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებები არასაკმარისია ან ვერ პასუხობენ მტკიცებულებათა განკუთვნილობის თუ დასაშვებობის მოთხოვნებს, სასამართლოს შეუძლია შესთავაზოს მხარეებს წარმოადგინონ დამატებითი მტკიცებულებები (სსკ 103-ე მუხლი) .

მეორე – მტკიცებულებებს სასამართლოს წარუდგენენ მხარეები, მაგრამ თუ მათ, ამა თუ იმ მიზეზის გამო, ვერ შეძლეს საჭირო მტკიცებულებათა პირადად მიღება და მათი სასამართლოში წარდგენა იმის გამო, რომ პირი, რომელმაც ეს მტკიცებულება უნდა გასცეს, უარს ამბობს მხარისათვის მის გადაცემაზე, მაშინ ამ მხარის შუამდგომლობით სასამართლოს შეუძლია თვითონ გამოითხოვოს ეს მტკიცებულება ამ პირისაგან სსკ-ით დადგენილი წესით (სსკ 134-ე, 136-ე, 154-ე, 156-ე და 203-ე მუხლები).

მესამე – სასამართლოს შეუძლია თავისი ინიციატივით მოახდინოს ადგილზე დათვალიერება იმ წერილობითი, თუ ნივთიერი მტკიცებულებებისა, რომელთა სასამართლოში წარდგენა მათი მოცულობის თუ ოდენობის გამო ძნელია ან შეუძლებელია.

მეოთხე – თუ საქმის განხილვასთან დაკავშირებულ საკითხებზე მოსამართლეს სპეციალური ცოდნა არ გააჩნია, სასამართლოს შეუძლია თავისი ინიციატივით დანიშნოს ექსპერტიზა საქმის განხილვის ნებისმიერ სტადიაზე, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ აღნიშნული საკითხის განმარტებას, არსებითი მნიშვნელობა აქვს საქმის გადაწყვეტისათვის და მის გარეშე გადაწყვეტილების გამოსატანა შეუძლებელია (სსკ 162-ე, 203-ე მუხლები).

ასეთია მხარეთა შეჯიბრებაში სასამართლოს ინიციატივისა და მისი აქტიური როლის ფარგლები, რომლებიც განსაზღვრულია კანონით, რის გამოც უზრუნველყოფილია შეჯიბრებითობის მტკიცედ და განუხრელად გატარება, მისი დარღვევის თავიდან აცილება.

III. მხარეთა თანასწორობის პრინციპი

მხარეთა თანასწორობის პრინციპი, შეჯიბრებითობის პრინციპთან ერთად აღიარებულია კონსტიტუციის 85-ე მუხლით. ეს არაა შემთხვევითი: მხარეთა ნამდვილი შეჯიბრება რეალურად შეუძლებელი იქნებოდა, რომ არ იყვნენ ამ შეჯიბრებაში მონაწილე მხარეები თანასწორნი.

რას ნიშნავს მხარეთა თანასწორობა სამოქალაქო პროცესში?

მხარეთა პროცესუალური თანასწორობის განმსაზღვრელი ძირითადი ნიშნები და მიმართულებანი ჩამოყალიბებულია სსკ-ის მე-4 მუხლში, რომლის თანახმად „მხარეები სარგებლობენ თანაბარი უფლებებითა და შესაძლებლობებით დაასაბუთონ თავიანთი მოთხოვნები, უარყონ ან გააქარწყლონ მეორე მხარის მიერ წამოყენებული მოთხოვნები, მოსაზრებები თუ მტკიცებულებები“.

მხარეთა პროცესუალური თანასწორობის პრინციპითაა გამსჭვალული საპროცესო კანონმდებლობის თითქმის ყოველი ნორმა დაწყებული საქმის მომზადების სტადიით და დამთავრებული გადაწყვეტილების გამოტანით და მისი გასაჩივრებით.

მაგალითად, სარჩელის წარმოებაში მიღების შემდეგ კანონით

გათვალისწინებულ შემთხვევებში, მოსარჩელისგან ან სასამართლოსგან მოპასუხე ღებულობს ამ სარჩელს და მასზე დართულ დოკუმენტების ასლებს. მოპასუხეს თავის მხრივ შეუძლია ცნოს სარჩელი, ან არ ცნოს, მაგრამ თუ არ ცნობს – უნდა წარმოუდგინოს სასამართლოს წერილობითი ფორმით შედგენილი პასუხი სარჩელზე და მასზე თანდართულ საბუთებზე. ამ წერილობით პასუხში მანვე უნდა აცნობოს სასამართლოს, თუ რა საპროცესო საშუალებებით აპირებს მოსარჩელისაგან თავის დაცვას.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს სარჩელისაგან, მოპასუხის თავდაცვის ისეთ საშუალებებს, როგორიცაა **შესაგებელი და შეგებებული სარჩელი**.

ისე, როგორც მოსარჩელეს, მოპასუხეს სრული უფლება აქვს არამართო გამოთქვას თავისი მოსაზრებები მოსარჩელის მიერ წარმოდგენილი ფაქტების უარსაყოფად, არამედ წარმოუდგინოს სასამართლოს ფაქტები და მტკიცებულებები, რომლებიც ამართლებენ მის შესაგებელს, აქარწყლებენ მოსარჩელის მიერ წარმოდგენილ მტკიცებულებებს, ადასტურებენ ამ მტკიცებულებების სიყალბეს ან არასარწმუნოებას და ა.შ.

არათანაბარ მდგომარეობაში აყენებს სასამართლო მხარეებს როდესაც მოპასუხე მის წინააღმდეგ აღძრული სარჩელის შესახებ იგებს მხოლოდ სასამართლო უწყებით, რომლითაც მას ატყობინებენ სასამართლოს მთავარი სხდომის შესახებ.

მაგალითად: ა-ნიმ აღძრა სარჩელი ბ-ანის წინააღმდეგ ზიანის ანაზღაურების შესახებ. სასამართლომ არ გაუგზავნა ბ-ანის ამ სარჩელისა და მასზე დართული დოკუმენტების ასლები და არ გამოითხოვა მისგან წერილობითი შესაგებელი, მოპასუხეს არ შეატყობინა აგრეთვე მოსამზადებელი სხდომის შესახებ. დანიშნა მთავარი სხდომა, რომელზეც გამოცხადდა მოპასუხე, მაგრამ მან მოითხოვა სხდომის სხვა დროისათვის გადადება, რათა გაეცნოს საქმის მასალებს, აიყვანოს წარმომადგენელი, წარმოადგინოს შესაბამისი მტკიცებულებები და, საერთოდ, მოემზადოს სარჩელისაგან თავდაცვისათვის.

მხარეთა თანასწორობის პრინციპი ირღვევა იმ შემთხვევაშიც,

როდესაც სასამართლო უარს ეუბნება მხარეს მიიღოს მისგან მტკიცებულება, რომელიც მიმართულია მოწინააღმდეგე მხარის მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულების უტყუარობის გაქარწყლებისაკენ იმ მოტივით, რომ ამ მტკიცებულებებს აფასებს სასამართლო თავისი შინაგანი რწმენით. ეს მართლაც ასეა, მაგრამ ეს არ ართმევს უფლებას მხარეს წარმოუდგინოს სასამართლოს მოწინააღმდეგე მხარის მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულების სიყალბის თუ არასარწმუნოების დამადასტურებელი მტკიცებულება, რომელიც აგრეთვე უნდა შეფასდეს სასამართლოს შინაგანი რწმენით.³⁴

მხარეებს აქვთ თანაბარი უფლება გაასაჩივრონ სასამართლოს გადაწყვეტილებები და განჩინებები, მათ აგრეთვე უფლება აქვთ უარი თქვან გასაჩივრებაზე. აღსანიშნავია, რომ მხარეთა საპროცესო თანასწორობის პრინციპი გამოკვეთილია წესში, რომლის თანახმად თუ ერთ-ერთმა მხარემ უარი თქვა გადაწყვეტილების გასაჩივრებაზე, მაგრამ მოწინააღმდეგე მხარემ გაასაჩივრა გადაწყვეტილება, მაშინ მხარეს, რომელმაც უარი თქვა გასაჩივრებაზე, შეუძლია მიუხედავად ამისა, გაასაჩივროს გადაწყვეტილება (სსკ 379-ე მუხლი).

მხარეთა საპროცესო თანასწორობის პრინციპით გამსჭვალულია პროცესის თითქმის ყველა ინსტიტუტი და ნორმა. ამიტომ, ამ პრინციპის დეტალური გაშუქება მოითხოვს ყველა ამ ნორმისა და ინსტიტუტის ანალიზს, რასაც ეძღვნება ამ წიგნის მომდევნო თავები.

აქ მხოლოდ აღვნიშნავთ იმას, რომ თანასწორობის პროცესუალური პრინციპი ორგანულადაა დაკავშირებული შეჯიბრებითობის პრინციპთან, რომლის სრულად, თანმიმდევრულად და სამართლი-

34 ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის პირველი პუნქტით დამკვიდრებული სამართლიანი სასამართლო განხილვის უფლება მოიცავს „თანასწორ (თანაბარ) საშუალებათა“ პრინციპსაც ანუ მხარეთა თანასწორობას პროცესუალური თვალსაზრისით. ამ პრინციპის დარღვევა დაფიქსირდა საქმეებში, როდესაც ერთ-ერთ მხარეს უარი ეთქვა საქმის მასალების გაცნობაზე, უარი ეთქვა წარმოდგენილ მტკიცებულებათა განხილვაზე, როდესაც სასამართლოებმა განიხილეს მხოლოდ ერთი მხარის მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებები და ა.შ. იხ. ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მოკლე მეგზური. თბილისი 2000 წ. გვ. 65-67.

ანად გატარება შეუძლებელი იქნებოდა მხარეთა თანასწორობის გარეშე. სასამართლო ვერ გამოიტანს გადაწყვეტილებას თუ მან არ მოუსმინა ორივე დაპირისპირებულ მხარეს ან არ მისცა მათ შესაძლებლობა გამოიყენონ საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებული ყველა უფლება და მექანიზმები თავიანთი პოზიციის გასამართლებლად, თავიანთი უფლებების დასაცავად.

აღსანიშნავია, რომ სსკ 394-ე მუხლის „ბ“ პუნქტის თანახმად საქმის განხილვა ერთ-ერთი მხარის დაუსწრებლად, რომელსაც არ მიუღია შეტყობინება კანონით დადგენილი წესით – წარმოადგენს საკასაციო საჩივრის აბსოლუტურ საფუძველს (გადაწყვეტილების გაუქმების უდავო საფუძველს).

IV. საქმის განხილვის დაჩქარებისა და პროცესუალური ეკონომიის პრინციპები

1. საქმის განხილვის დაჩქარება

ამ სახელმძღვანელოს VII თავში განხილულია დროის ფაქტორის მნიშვნელობა სამართალში საერთოდ და სამოქალაქო პროცესში კერძოდ. აღვნიშნავთ, რომ საპროცესო ვადა – ესაა დროის გარკვეული მონაკვეთი, რომლის განმავლობაში უნდა შესრულდეს ესა თუ ის საპროცესო მოქმედება. დროის ფაქტორის ანუ ვადების მნიშვნელობა სამოქალაქო სამართალწარმოებაში უშუალოდ უკავშირდება სამოქალაქო საქმეთა სასამართლო წარმოების მიზნებსა და ამოცანებს.

საქმის განხილვის ვადებს განსაზღვრავს ყველა ქვეყნის კანონმდებლობა, მაგრამ ამ ვადების განსაზღვრისას გამოყენებულია სხვადასხვა მეთოდი. ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა მიმართავს საქმის განხილვის დღეებით, კვირეებით ან თვეებით განსაზღვრის მეთოდს და უშუალოდ კანონშია მითითებული თუ რამდენ დღეში,

კვირაში თუ თვეში უნდა იქნეს გადაწყვეტილი საქმე. მაგალითად, საქართველოს სსკ 59-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, სამოქალაქო საქმეებს სასამართლოები განიხილავენ განცხადების მიღების დღიდან არაუგვიანეს ორი თვისა, ხოლო განსაკუთრებით რთული კატეგორიის საქმეებზე ეს ვადა შეიძლება გაგრძელდეს არაუმეტეს 5 თვისა.

ამასთან ერთად, მთელი რიგი ქვეყნების სამოქალაქო საპროცესო კოდექსები (მაგალითად, გერმანიის და ავსტრიის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსები), თუმცა შეიცავენ საპროცესო მოქმედებათა შესრულების ვადებს, მაგრამ არ შეიცავენ საქმის განხილვის ვადებს.

ნიშნავს თუ არა ყოველივე ეს იმას, რომ იმ ქვეყნებში სადაც არაა კანონით განსაზღვრული, თუ რა ვადაში უნდა იქნეს განხილული საქმე, ამ საქმის განხილვა შეიძლება დაუსრულებლად გაგრძელდეს?

ამ კითხვაზე უარყოფითად უნდა ვუპასუხოთ: იქ სადაც კანონი არ შეიცავს საქმეთა განხილვის კონკრეტულ ვადებს, საქმეები განხილული უნდა იქნან **გონივრულ ვადებში**. ამის შესახებ არაერთგზის იყო მითითებული ევროპის საბჭოს კონვენციებში და რეკომენდაციებში. მაგალითად, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის თანახმად „ყველას აქვს მინიჭებული უფლება თავისი საქმის სამართლიანი და საჯარო განხილვისა **გონივრულ ვადაში**“ ამავე, ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის მიერ 1994 წელს დამტკიცებულ რეკომენდაციის №R(94)12 მიხედვით „კანონმა უნდა განსაზღვროს შესაბამისი პროცედურა იმის უზრუნველსაყოფად რომ, სულ მცირე, დაცული იქნეს კონვენციით გათვალისწინებულ სათანადო პროცედურის მოთხოვნები, მაგალითად საქმე განხილული უნდა იქნეს **გონივრულ ვადაში**“³⁵.

როგორც ვხედავთ, იქ სადაც კანონით არაა განსაზღვრული საქმეთა განხილვის კალენდარული ვადები, მოსამართლეებმა უნდა იხელმძღვანელონ „გონივრული ვადებით“. ჩვენი ქვეყნისათვის

35 იხ. „მოსამართლე და მართლმსაჯულება: ევროპული სტანდარტები“. თბ. 2001 წელი, გვ. 15

ასეთ გონივრულ ვადას შეადგენს 2 თვე, ხოლო რთულ საქმეებზე ეს ვადა შეიძლება გაგრძელდეს 5 თვემდე, ხოლო ალიმენტის გადახდევის, დასახიჩრებით ან ჯანმრთელობის სხვა დაზიანებით, აგრეთვე მარჩენალის სიკვდილით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების, შრომითი ურთიერთობებიდან და „საცხოვრებელი სადგომით სარგებლობისას წარმოშობილი ურთიერთობების შესახებ“ საქართველოს კანონიდან გამომდინარე მოთხოვნის შესახებ საქმეები განხილულ უნდა იქნეს არა უგვიანეს 1 თვისა (სსკ 59-ე მუხლის მე-3 ნაწილი).

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა არა მარტო განსაზღვრავს საქმეთა განხილვის ვადებს, არამედ ქმნის საქმის განხილვის ისეთ მოდელს, აყალიბებს სამოქალაქო საქმის წარმოების ისეთ წესებსა და მექანიზმებს, რომლებმაც, იმ პირობით, თუ ისინი სწორად იქნებიან გაგებული და გამოყენებული, უნდა უზრუნველყონ საქმეთა დროულად, ე.ი. კანონით განსაზღვრულ ვადებში განხილვა და გადაწყვეტა.

საქმეთა დროულად, ანუ კანონით დადგენილ ვადებში განხილვას ემსახურება საქმის წინასწარი მომზადების ინსტიტუტი. კერძოდ, სსკ-ის 183 მუხლის თანახმად, სარჩელის (განცხადების) სასამართლოში შეტანისას სასამართლოს კანცელარია ახდენს სარჩელის (განცხადების) რეგისტრაციას და, თუ სარჩელი (განცხადება) შეაქვს იურიდიულ პირს, ინდივიდუალურ მეწარმეს, ადვოკატს ან წარმომადგენელს (გარდა კანონიერი წარმომადგენლისა), ან თუ სარჩელი (განცხადება) შეიტანება იურიდიული პირის წინააღმდეგ, მოსარჩელეს (წარმომადგენელს) გადასცემს გზავნილს (სარჩელის (განცხადების) და თანდართული დოკუმენტების ასლებს) მოპასუხისათვის ჩასაბარებლად. კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში მოპასუხისათვის სასამართლო გზავნილის (სარჩელის (განცხადების) და თანდართული დოკუმენტების ასლების) გაგზავნასა და ჩაბარებას უზრუნველყოფს სასამართლო ამავე კოდექსის 70-ე-78-ე მუხლებით დადგენილი წესების დაცვით.

სასამართლო სსკ-ის 201-ე მუხლის საფუძველზე მოპასუხეს უნიშნავს ვადას ამ სარჩელზე და დოკუმენტებზე მისი პასუხის

(შესაგებლის) წერილობითი ფორმით წარმოდგენისათვის. ამ მოქმედების მოპასუხის მიერ დანიშნულ ვადაში შესრულება უზრუნველყოფილია სსკ 201-ე მუხლის მე-7 პუნქტით, კერძოდ, სასამართლოს მიერ განსაზღვრულ ვადაში შესაგებლის არასაპატიო მიზეზით წარუდგენლობის შემთხვევაში მოსამართლეს გამოაქვს დაუსწრებელი გადაწყვეტილება, და აგრეთვე სსკ 206-ე მუხლით, რომლის მიხედვით, მხარეები ვალდებული არიან, საქმის მომზადების მიზნით შეასრულონ მოსამართლის მითითებები. არასაპატიო მიზეზით წერილობითი მასალების წარუდგენლობა ან სხვა მოქმედების შეუსრულებლობა ართმევს მხარეს უფლებას, შეასრულოს ასეთი მოქმედება ამ საქმის არსებითად განხილვის დროს.

საქმის წინასწარი მომზადების სტადიაზე უნდა შესრულდეს ისეთი საპროცესო მოქმედებები, როგორიცაა შეგებებული სარჩელის აღძვრა, მტკიცებულებების წარმოდგენა, ადგილზე დათვალიერება, მესამე პირების საქმეში ჩაბმა, ექსპერტიზის დანიშვნა და ა.შ.

საქმის დროულად განხილვას ემსახურება ვადები, რომლებიც მხარეთა მიერ საპროცესო მოქმედების შესრულებისთვისაა გათვალისწინებული. მაგალითად, სასამართლოს მთავარი სხდომის გახსნის ეტაპზე მხარეთა და მათ წარმომადგენელთა შუამდგომლობები და განცხადებები, როგორიცაა, მოწმეთა გამოძახება, სხვა მტკიცებულებების წარმოდგენა, სარჩელის შეცვლა ან სასარჩელო მოთხოვნის გადიდება და ა.შ., სასამართლომ შეიძლება განიხილოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ საქმის მოსამზადებელ სტადიაზე მხარეს არ შეეძლო მათი წარმოდგენა, აგრეთვე თუ მათ შესახებ ობიექტური მიზეზით ვერ იქნებოდა ცნობილი და მათი წარმოდგენის საფუძველი წარმოიშვა მთავარ სხდომაზე, ან თუ მხარემ საპატიო მიზეზით ვერ უზრუნველყო შესაბამისი შუამდგომლობებისა და განცხადებების წარმოდგენა საქმის მოსამზადებელ სტადიაზე (სსკ 215-ე მუხლი).

მოსარჩელეს უფლება აქვს შეცვალოს სარჩელის საგანი ან საფუძველი, მაგრამ თუ ასეთი შეცვლის საკითხი მან დააყენა საქმის მთავარ სხდომაზე განხილვის დროს, მაშინ ასეთი შეცვლისათ-

ვის საჭიროა მოპასუხის თანხმობა. (სსკ 83-ე მუხლის მე-3 ნაწ.)

საქმის დროულად განხილვას ემსახურება სსკ 380-ე მუხლით დადგენილი წესი, რომლის თანახმად სააპელაციო სასამართლოში შეიძლება მოყვანილ იქნეს ახალი ფაქტები და წარდგენილ იქნეს ახალი მტკიცებულებები, მაგრამ სააპელაციო სასამართლო არ მიიღებს მათ, თუ მხარეს შეეძლო წარედგინა ისინი ჯერ კიდევ პირველი ინსტანციის სასამართლოში საქმის განხილვისას, მაგრამ არასაპატიო მიზეზით არ წარადგინა.

პროცესის დაჩქარებისა და საქმის დროულად (სწრაფად) განხილვის პრინციპი თავის კონკრეტულ გამოხატულებას პოულობს აგრეთვე იმ არახელსაყრელ შედეგებში, რომლებიც ემუქრებათ მხარეებს ამა თუ იმ საპროცესო მოქმედების კანონით ან სასამართლოს მიერ განსაზღვრულ ვადებში შეუსრულებლობისათვის. საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ სსკ 206-ე მუხლი, რომლის თანახმად მხარეები მოვალენი არიან შეასრულონ სასამართლოს მითითება საქმის მომზადების სტადიაზე. წერილობითი მასალების თუ სხვა მოქმედების შეუსრულებლობა ისეთი მიზეზით, რომელსაც სასამართლო არასაპატიოდ ცნობს ართმევს მხარეს უფლებას შეასრულოს ასეთი მოქმედება ამ საქმის არსებითად განხილვის დროს. სსკ 219-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად მხარეებს შეუძლიათ სასამართლოს მთავარ სხდომაზე ახსნა-განმარტების მიცემისას წარადგინონ ახალი მტკიცებულებები და მიუთითონ ახალ გარემოებებზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ საპატიო მიზეზით სარჩელში, შესაგებელში ან საქმის მომზადების სტადიაზე თავის დროზე ვერ მიუთითეს მათ შესახებ.

საქმის განხილვის დაჩქარებისა და დროულად გადაწყვეტის პრინციპი თავის კონკრეტულ გამოხატულებას პოულობს სსკ-ის მთელ რიგ ინსტიტუტებში და ნორმებში, რომელთა შესახებ უფრო დაწვრილებით გვექნება საუბარი ქვემოთ, როცა ამ ინსტიტუტების გაშუქებას შეუდგებით.

2. პროცესუალური ეკონომიის პრინციპი

„ეკონომია“ ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს დაზოგვას, მომჭირნეობას³⁶, მათ შორის დროისა და ფულადი სახსრების მომჭირნედ ხარჯვას.

ეკონომიას მიმართავენ ადამიანის მოღვაწეობის ყველა სფეროში და მათ შორის ყოველდღიურ ცხოვრებაშიაც.

ცხადია, ეკონომიის მოთხოვნებს ანგარიშს უწევენ სამოქალაქო პროცესშიაც.

ეკონომიის პრინციპმა თავისი პირდაპირი გამოხატულება ვერ ჰპოვა კანონმდებლობაში, მაგრამ ამ პრინციპის მოთხოვნებით გაჯერებულია სამოქალაქო სამართალწარმოების ყველა ნორმა და ინსტიტუტი.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ეკონომიის პრინციპის ზემოქმედებას სხვადასხვა მიმართულებით განიცდის.

ერთი ასეთი, შეიძლება ითქვას ძირითადი და ფუნდამენტური მიმართულება — ესაა სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობის, მისი ცალკეული ნორმებისა და ინსტიტუტების აგება ისე, რომ სამართალწარმოების მიზანი — საქმის სწრაფად და სწორად გადაწყვეტა, მიღწეულ იქნეს დროისა და საპროცესო საშუალებების, მათ შორის ფულადი სახსრების, რაც შეიძლება მცირე დანახარჯებით.

მეორე და ასევე ძირითადი მიმართულება — ესაა საპროცესო მოქმედებების შესრულება როგორც სასამართლოს, ისე მხარეების მიერ კანონით ან სასამართლოს მიერ განსაზღვრულ ვადებში. კანონმდებელი ამ ვადებს ისე განსაზღვრავს, რომ შესაძლებელი იყოს საპროცესო მოქმედების შესრულება. არც მეტი და არც ნაკლები, მაგრამ, როცა ვადების განსაზღვრა მინდობილი აქვს სასამართლოს, მანაც იგივე კრიტერიუმით უნდა იხელმძღვანელოს.

პროცესუალური ეკონომიის პრინციპის კონკრეტული გამოვ-

36 იხ. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. ერთტომეული. თბ. 1986, გვ. 217-218

ლინებაა მაგალითად სამართალწარმოების დაყოფა **ორ დიდ ეტაპად** (სტადიად) – **საქმის წინასწარი მომზადების სტადიად** და **საქმის მთავარ სასამართლო სხდომაზე ზეპირად განხილვის სტადიად**. რა თქმა უნდა, რომ არ იყოს საქმის წინასწარი მომზადების სტადია, მაინც შესაძლებელი იქნებოდა საქმის სწორად გადაწყვეტა. მაგრამ ამისათვის საჭირო იქნებოდა სასამართლოს მთავარი სხდომების დაუსრულებლად გადადება მხარეთა სხვადასხვა შუამდგომლობების (ახალი ფაქტებისა და მტკიცებულებების წარმოდგენის, ექსპერტიზის დანიშვნის, ადგილზე დათვალიერების ჩატარების, მესამე პირების ჩაბმის, შეგებებული სარჩელის მიღების შესახებ და ა.შ.) განხილვისა და დაკმაყოფილების გამო. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, რომ არა საქმის წინასწარი მომზადების ინსტიტუტი, სულ სხვაგვარად უნდა აგებულიყო სასამართლოს მთავარი სხდომების წარმართვისა და ჩატარების წესები, საქმეთა განხილვის გადადების საფუძვლები და სხვა.

პროცესუალური ეკონომიის პრინციპის უშუალო ზემოქმედებითაა შემოღებული შეგებებული სარჩელის აღძვრის შესაძლებლობა და მისი ძირითად სარჩელთან ერთად განხილვის დასაშვებობა (სსკ 188-ე მუხლი).

პროცესუალური ეკონომიის პრინციპის მოთხოვნათა სრული გათვალისწინებითაა შემუშავებული ერთ სარჩელში რამდენიმე მოთხოვნის გაერთიანების შესახებ, ანუ სარჩელების ობიექტური გაერთიანებისა და, აგრეთვე რამდენიმე მოსარჩელის მიერ რამდენიმე მოპასუხის წინააღმდეგ სარჩელის აღძვრის შესაძლებლობა, ანუ სარჩელების სუბიექტური გაერთიანება (სსკ 182-ე მუხლი).

პროცესუალური ეკონომიის პრინციპის კონკრეტული გამოვლენაა აგრეთვე წესი, რომლის თანახმად სასამართლოს შეუძლია გაერთიანებული მოთხოვნებიდან ცალკე წარმოებად გამოყოს ერთი ან რამდენიმე მოთხოვნა, თუ ცნობს, რომ მოთხოვნათა განცალკევებული გარჩევა უფრო მიზანშეწონილია (სსკ 182-ე მუხლი).

პროცესუალური ეკონომიის უშუალო ზემოქმედებითაა ჩამოყალიბებული არასათანადო მხარის შეცვლის წესები. კერძოდ, თუ სარჩელი აღძრულია არა იმ პირის მიერ, რომელსაც მოთხოვნის

უფლება აქვს, სასამართლოს შეუძლია მისი შეცვლა სათანადო მოსარჩელეთ, ანუ იმ პირთ, რომელსაც ასეთი მოთხოვნის უფლება აქვს. იგივე წესი მოქმედებს არასათანადო მოპასუხის შეცვლის დროსაც (სსკ 84-85-ე მუხლები).

კანონმდებელი ზრუნავს არამარტო იმაზე, რომ ყველგან, სადაც ეს მიზანშეწონილია, გაითვალისწინოს საპროცესო ეკონომიის პრინციპის მოთხოვნები, არამედ იმაზეც, რომ ამ მოთხოვნათა გათვალისწინებით შემუშავებული წესები განუხრელად გატარდეს. მაგალითად, სასამართლოს მთავარი სხდომის დანიშვნა ხდება მხარეთა წერილობითი მასალების მიღებიდან 5 დღის განმავლობაში. საპროცესო მოქმედებების დროულად შესრულების უზრუნველყოფის ღონისძიებებს ითვალისწინებს სსკ-ის ცალკეული ინსტიტუტები – დაწყებული პირველ ინსტანციაში საქმეთა განხილვით და დამთავრებული ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა გამო საქმის წარმოების განახლებით.

V. საქვეყნობის პრინციპი

საქართველოს კონსტიტუციის 85-ე მუხლისა და 1997 წლის „საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-12 მუხლის შესაბამისად, სსკ მე-9 მუხლმა დაამკვიდრა საქმის განხილვის საქვეყნობის პრინციპი. ეს პრინციპი შეინარჩუნა 2009 წელს მიღებულმა ახალმა ორგანულმა კანონმაც „საერთო სასამართლოების შესახებ.“

საქვეყნობის პრინციპი – ესაა კონკრეტულ სამოქალაქო საქმეთა განხილვა სასამართლოს ღია სხდომებზე მხარეებისა და სასამართლო სხდომის დარბაზში მყოფ პირთა დასწრებით.

საქვეყნობის პრინციპის ამ განმარტებიდან ნათლად ჩანს მისი მოქმედების სფერო: საქვეყნობის პრინციპის მოქმედების სფეროა სასამართლოს მთავარი სხდომა, რომელზეც განიხილება კონკრეტული სამოქალაქო საქმე. აქედან გამომდინარეობს მეორე დასკვნაც: საქვეყნობის პრინციპი არ მოქმედებს საქმის წინასწარი მომზადების,

ან სხვა მიზნით შესრულებულ ცალკეულ საპროცესო მოქმედების შესრულების დროს. მაგალითად, საქვეყნობის პრინციპი არ მოქმედებს სასამართლოს მიერ სარჩელის წარმოებაში მიღების ან ასეთ მიღებაზე უარის თქმის, შეგებებული სარჩელის მიღების, სააპელაციო და საკასაციო საჩივრების დასაშვებობის და ა.შ. საკითხების განხილვა-გადაწყვეტისას.

ერთმანეთისაგან განასხვავებენ საქვეყნობის პრინციპს **მხოლოდ მხარეებისათვის**, ანუ საქვეყნობის პრინციპს **ვიწრო გაგებით** და საქვეყნობის პრინციპს როგორც მხარეებისათვის, ისე ყველა მსურველისათვის, ანუ საქვეყნობის პრინციპს **ფართო გაგებით**.³⁷

საქვეყნობის პრინციპში მხარეებისათვის ანუ ვიწრო გაგებით, გულისხმობენ მხარეთა უფლებას გაეცნონ საქმის მასალებს, მონაწილეობა მიიღონ სასამართლოს მიერ ამა თუ იმ საპროცესო მოქმედების შესრულებაში. მაგალითად, სსკ 83-ე მუხლის თანახმად მხარეებს უფლება აქვთ გაეცნონ საქმის მასალებს, გააკეთონ ამონაწერები ამ მასალებიდან, გადაიღონ ასლები, მათ აგრეთვე უფლება აქვთ მონაწილეობა მიიღონ მტკიცებულებათა შემოწმებაში და გამოკვლევაში და ა.შ. სსკ 121-ე მუხლის თანახმად სასამართლოს მიერ აღგილზე დათვალიერების ჩატარების შესახებ ეცნობებათ მხარეებს და მათ წარმომადგენლებს, რათა მონაწილეობა მიიღონ ამ საპროცესო მოქმედების შესრულებაში და ა.შ.

ჩვენი აზრით, მხარეებისათვის საქვეყნობის პრინციპის, ანუ ვიწრო გაგებით საქვეყნობის პრინციპის შინაარსის ასეთი გაგებისათვის არ არსებობს საფუძველი. ის, რა შინაარსაც ამ პრინციპში აქსოვენ, სინამდვილეში წარმოადგენს მხარეთა, ანუ იურიდიულად დაინტერესებულ პირთა, მონაწილეობით საქმეთა განხილვის აუცილებლობიდან და მხარეთა თანასწორობისა და შეჯიბრებითობის პრინციპებიდან გამომდინარე მოთხოვნებს.

ამრიგად, არსებობს **საქვეყნობის პრინციპი მხოლოდ ფართო გაგებით**, რომლის მოქმედება ვრცელდება, ერთის მხრივ, სასამართლოს მთავარ სხდომებზე და, მეორეს მხრივ – მხარეებზე და ფარ-

37 Baur /Grunsky. Zivilprozessrecht. 9 auflage, Luchterhand 1997, s.43. Luke. Zivilprozessrecht. München 1999. s.25.

თო საზოგადოებრიობაზე, რომლებსაც აქვთ სურვილი დაესწრონ სასამართლო სხდომებს, მოუსმინონ სასამართლოს და საქმეში მონაწილე სხვა პირებს.

დასაშვებია თუ არა სასამართლოს სხდომებზე კინო და ფოტო გადაღებები?

ასეთი გადაღებები დასაშვებია, მაგრამ გათვალისწინებული უნდა იქნეს „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის მოთხოვნები, კერძოდ, მე-13¹ მუხლის თანახმად:

1. სასამართლო ვალდებულია უზრუნველყოს სასამართლო პროცესის აუდიო-, ვიდეოჩაწერა. სასამართლომ მოთხოვნისთანავე უნდა უზრუნველყოს აუდიო-, ვიდეოჩაწერის მხარეებისთვის ხელმისაწვდომობა. თუ სასამართლოს მიერ გამოტანილია განჩინება სასამართლო სხდომის ნაწილობრივ ან სრულად დახურვის თაობაზე, მხარეები ვალდებული არიან ხელი მოაწერონ ხელწერილს აუდიო-, ვიდეოჩაწერის გაუმჟღავნებლობაზე.

2. საზოგადოებრივი მაუწყებელი უფლებამოსილია შეუზღუდავად განახორციელოს სასამართლო პროცესის ფოტოგადაღება, კინო-, ვიდეო-, აუდიოჩაწერა, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც სასამართლოს მიერ გამოტანილია განჩინება სასამართლო სხდომის ნაწილობრივ ან სრულად დახურვის თაობაზე. საზოგადოებრივი მაუწყებელი ვალდებულია უზრუნველყოს ჩაწერის გადაცემა მასობრივი ინფორმაციის სხვა საშუალებებისათვის მათი მოთხოვნისთანავე.

3. თუ საზოგადოებრივი მაუწყებელი არ სარგებლობს ამ მუხლის მე-2 პუნქტით განსაზღვრული უფლებამოსილებით, ასეთი უფლებამოსილებით სარგებლობა შეუძლია საერთო მაუწყებლობის ლიცენზიის მფლობელ სხვა პირს სასამართლო სხდომის დაწყების წინ საქმის განმხილველი მოსამართლისათვის წერილობითი განცხადების წარდგენის საფუძველზე. თუ ასეთი განცხადება წარდგენილია ერთზე მეტი საერთო მაუწყებლობის ლიცენზიის მფლობელის მიერ, მოსამართლე უფლებამოსილ პირს შეარჩევს წილისყრის საფუძველზე. პირს, რომელიც ახორციელებს ამ მუხლის მე-2 პუნქტით განსაზღვრულ უფლებამოსილებას, ეკისრება

იმავე პუნქტით განსაზღვრული ვალდებულებაც.

4. სასამართლო სხდომის დარბაზში ფოტოგადაღება, კინო-, ვიდეოჩაწერა უნდა განხორციელდეს სასამართლოს მიერ წინასწარ გამოყოფილი ადგილიდან. სასამართლო სხდომის დარბაზში მყოფ ნებისმიერ პირს აქვს უფლება, სასამართლოს მიერ წინასწარ გამოყოფილი ადგილიდან განხორციელოს სასამართლო სხდომის აუდიოჩაწერა. აღნიშნული მოქმედებების განხორციელებისას დაუშვებელია სასამართლო სხდომის დარბაზში მოძრაობა, ხმაური, შუქის ან სხვა ისეთი ემისიების გამოყოფა, რომლებიც ხელს უშლის მართლმსაჯულების განხორციელების ნორმალურ პროცესს. ამ წესის დარღვევის შემთხვევაში მოსამართლეს (სასამართლოს) შეუძლია მიიღოს საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო და სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილი ზომები.

5. თუ სასამართლო სხდომაში ნაფიცი მსაჯულები მონაწილეობენ, სასამართლო სხდომის ფოტოგადაღება, კინო-, ვიდეო-, აუდიოჩაწერა უნდა განხორციელდეს ნაფიცი მსაჯულების გადაღების, მათი ვინაობის, გარეგნული ნიშნების ან/და სხვა პერსონალური მონაცემების გამხელის გარეშე.

6. თუ დაზარალებულის ან/და მოწმის უსაფრთხოების ინტერესები ამას მოითხოვს, მხარის მოტივირებული შუამდგომლობის საფუძველზე სასამართლოს შეუძლია აკრძალოს დაზარალებულის ან/და მოწმის გადაღება, მისი ვინაობის, გარეგნული ნიშნების ან/და სხვა პერსონალური მონაცემების გამხელა.

7. ნებადართულია სასამართლოს ეზოსა და შენობის დერეფანში ფოტოგადაღება, კინო-, ვიდეო-, აუდიოჩაწერა და ეთერში გადაცემა ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე. დაუშვებელია სასამართლოს მიერ დადგენილი წესით სასამართლოს შენობაში შესული პირისათვის პირადი ნივთების, მათ შორის, მობილური ტელეფონის, კომპიუტერის, ფოტო-, კინო-, ვიდეო- ან/და აუდიოსაშუალებების ჩამორთმევა.³⁸

³⁸ კინო და ფოტო გადაღებების, აგრეთვე აუდიო და ვიდეო ჩანაწერების გაკეთების აკრძალვის ყველაზე გავრცელებულ მოტივად გვხვდება სასამართლოს ნორმალური მსვლელობისათვის ხელის შეშლა.

საქვეყნობის პრინციპს მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს.

სასამართლოს მთავარი სხდომების ჩატარება არამარტო მხარეთა მონაწილეობით, არამედ საზოგადოების დაინტერესებულ წევრთა თანდასწრებით, აგრეთვე ამ სხდომების შესახებ ინფორმაციის მიწოდებით პრესის, რადიოს ტელევიზიის საშუალებით საზოგადოებრიობისათვის, რომლებიც არ ესწრებოდენ სასამართლო სხდომებს – წარმოადგენს სასამართლოს საქმიანობისადმი საზოგადოების კონტროლის ერთ-ერთ ფორმას.

სასამართლო პროცესების ჩატარება საზოგადოებრიობის თანდასწრებით აკისრებს სასამართლოს მოვალეობას კიდევ უფრო სრულყოფილად მოემზადოს საქმის განხილვისათვის, სასამართლო სხდომების ჩატარებისათვის, სასამართლო სხდომები უნდა იყოს ნიმუში წესრიგისა და დისციპლინის, ორ დაპირისპირებულ მხარეთა შორის პაექრობის ეთიკისა და კულტურის სხვა ნორმების დაცვით წარმართვისა.

მხოლოდ სასამართლო პროცესების ჩატარებას სამოქალაქო საპროცესო ნორმებით დადგენილი წესითა და სხვა სოციალური ნორმების მოთხოვნათა სრული გათვალისწინებით შეუძლია ჩამოუყალიბოს ნდობა საზოგადოებას თავისი სასამართლოს მიმართ.

ბოლოს, საქვეყნობის პრინციპს აქვს გარკვეული მნიშვნელობა საზოგადოების მართლშეგნების ამაღლების, მათი კანონისადმი პატივისცემის სულისკვეთებით აღზრდის თვალსაზრისითაც. აქ საზოგადოება იგებს არამარტო იმის შესახებ, თუ როგორია კანონის მოთხოვნები, არამედ იმასაც, რომ ამ მოთხოვნების დარღვევას არ შეიძლება არ მოყვეს სერიოზული არახელსაყრელი შედეგები მისი დამრღვევისათვის. **საქვეყნობის (საჯაროობის) პრინციპის დარღვევა წარმოადგენს გადაწყვეტილების გაუქმების აბსოლუტურ საფუძველს.** სსკ 394-ე მუხლის „დ“ პუნქტის თანახმად გადაწყვეტილება ყოველთვის ჩაითვლება კანონის დარღვევით მიღებულად და უნდა გაუქმდეს თუ „გადაწყვეტილება მიღებულია საქმის ზეპირი განხილვის საფუძველზე, რომლის დროსაც დარღვეულია პროცესის საჯაროობის წესები“.

საქვეყნობის (საჯაროობის) პრინციპი დარღვეულად ითვლება

მაშინ, როდესაც სასამართლოს არ მიუღია განჩინება და არ დაუდგენია საქმის დახურულ სხდომაზე განხილვა, მაგრამ საზოგადოებრიობის იმ ნაწილს, რომელსაც სურდა სხდომაზე დასწრება, არ უშვებდნენ სასამართლო სხდომის დარბაზში.

კანონმდებლობა ითვალისწინებს საქვეყნოების პრინციპის შეზღუდვის შესაძლებლობას. მაგალითად, საქართველოს კონსტიტუციის მე-20 მუხლის შესაბამისად ყოველი ადამიანის პირადი ცხოვრება, პირადი ჩანაწერი, მიმოწერა, საუბარი სატელეფონო და სხვა სახის ტექნიკური საშუალებით, აგრეთვე ტექნიკური საშუალებით მიღებული შეტყობინება ხელშეუხებელია. ეს იმას ნიშნავს, რომ დახურული სასამართლო სხდომა შეიძლება გაიმართოს ასეთი მიმოწერისა და ჩანაწერის საიდუმლოების დაცვის მიზნით, თუ შესაბამისი მხარე შუამდგომლობს ამის შესახებ.

სსკ მე-9 მუხლის თანახმად საქმე დახურულ სხდომაზე უნდა იქნეს განხილული, თუ ეს აუცილებელია სახელმწიფო საიდუმლოების დაცვის ინტერესებისათვის. თუ რა შეიძლება ჩაითვალოს სახელმწიფო საიდუმლოებად აღნიშნულია 1996 წლის 29 ოქტომბერს მიღებულ კანონში “სახელმწიფო საიდუმლოების შესახებ”. “ სსკ 350-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად განცხადება შვილად აყვანის შესახებ შეიძლება განხილულ იქნეს დახურულ სასამართლო სხდომაზე. სასამართლოს შეუძლია დაადგინოს დახურულ სხდომაზე საქმის განხილვა, თუ ეს აუცილებელია მხარეთა ინტიმური ცხოვრების შესახებ ცნობების გავრცელების თავიდან აცილებისათვის.

საქმის დახურულ სხდომაზე განხილვის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს მოტივირებული განჩინება. სასამართლოს შეუძლია დახუროს სხდომა მთლიანად ან ნაწილობრივ. სასამართლოს ასეთ განჩინებაზე კერძო საჩივრის შეტანა არ შეიძლება, იგი შეიძლება გასაჩივრდეს გადაწყვეტილებასთან ერთად.

რაც შეეხება სასამართლოს განჩინებას მხარის შუამდგომლობით სხდომის დახურვაზე უარის თქმის შესახებ, ასეთი განჩინების გამოტანას კანონი არ ითვალისწინებს. ბუნებრივია, არც მისი გასაჩივრების შესაძლებლობაა კანონით გათვალისწინებული. მაგრამ,

თუ ასეთი განჩინება იქნება გამოტანილი, მასზე კერძო საჩივრის შეტანა არ დაიშვება და იგი უნდა გასაჩივრდეს გადაწყვეტილებასთან ერთად.

საქართველოს კონსტიტუციის 85-ე მუხლისა და საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის მე-13 მუხლის თანახმად, სასამართლოს გადაწყვეტილება ყველა შემთხვევაში ცხადდება საქვეყნოდ.

ამ მუხლების აზრი არ შეიძლება გავიგოთ ისე, თითქოს სასამართლოს გადაწყვეტილება, მიღებული საქმის დახურულ სხდომაზე განხილვის შედეგად, ყოველთვის უნდა გამოცხადდეს საქვეყნოდ. სასამართლოს გადაწყვეტილება დახურულ სხდომაზე უნდა გამოცხადდეს, თუ მისი საჯაროდ გამოცხადებით საქვეყნოდ გახდება ცნობილი ყოველივე, რის გამოც საქმის განხილვა დაიხურა, აგრეთვე, როცა ამას კანონი ითვალისწინებს (სსკ 351-ე მუხლი).

VI. სახელმწიფო ენის პრინციპი

ეს პრინციპი საქართველოს კონსტიტუციით დამკვიდრებული პრინციპია, რომლის თანახმად სამართალწარმოება ხორციელდება სახელმწიფო ენაზე. პირს, რომელმაც სახელმწიფო ენა არ იცის, მიეჩინება თარჯიმანი. იმ რაიონებში, სადაც მოსახლეობა არ ფლობს სახელმწიფო ენას, უზრუნველყოფილია სახელმწიფო ენის შესწავლისა და სამართალწარმოებასთან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტა. საქართველოს კონსტიტუციის მე-8 მუხლის თანახმად „საქართველოს სახელმწიფო ენა არის ქართული, ხოლო აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში – აგრეთვე აფხაზური“.

ამასთან ერთად, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის თანახმად მხარეებს შეუძლიათ ისარგებლონ თარჯიმნის უფასო მომსახურებით, თუ მათ არ იციან ენა, რომელზეც მიმდინარეობს სამართალწარმოება.

„საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-10 მუხლმა გაითვალისწინა ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის ეს მოთხოვნა და დაადგინა, რომ „თარჯიმნის მომსახურება ანაზღაურდება საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან“.

ამრიგად, სამართალწარმოების ენის არმცოდნე პირს თარჯიმნის მეშვეობით შეუძლია სრულად განახორციელოს ყველა ის უფლება, რაც მას აქვს მინიჭებული სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით.

აღსანიშნავია ისიც, რომ თარჯიმნის ფუნქცია არ შეიძლება შეითავსოს მოსამართლემ, სხდომის მდივანმა, ან საქმეში მონაწილე რომელიმე სხვა პირმა, მაგრამ შესაძლებელია რომ თარჯიმანს არ ქონდეს ენის ცოდნის დამადასტურებელი საბუთი.

სასამართლომ უნდა განუმარტოს სახელმწიფო ენის არმცოდნე მხარეს მისი უფლება ისარგებლოს თარჯიმნის მომსახურებით, რომლის ხარჯებს ანაზღაურებს სახელმწიფო.

VII. ზეპირობის პრინციპი და მისი წერილობით ფორმასთან შეხამება

ნებისმიერი მოსაზრება, შეხედულება, პოზიცია, დასკვნა, შთაბეჭდილება, წინადადება, გადაწყვეტილება და ა.შ. შეიძლება გადმოიცეს როგორც ზეპირი, ისე წერილობითი ფორმით.

მაშასადამე, ზეპირობა (ზოგჯერ მას ზეპირსიტყვიერებასაც უწოდებენ) და წერილობითობა **აზრის გადმოცემის ფორმებია**. რომელი ფორმა იქნება გამოყენებული – დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა მიზანს ისახავს აზრის გადმოცემა.

რაც შეეხება სამართალწარმოებას, კერძოდ კი სამოქალაქო საქმეთა წარმოებას სასამართლოში, ისტორიულად სამართალწარმოების საწყის ეტაპზე ყველა ქვეყანაში და მათ შორის საქართველოში, გაბატონებული იყო ზეპირი ფორმა, რაც უნდა აიხსნას

წერა-კითხვის გაუვრცელებლობით, უფრო ზუსტად მისი ძლიერ შეზღუდულად გავრცელებით. მაგრამ, მთავარი აქ ისაა, რომ სამართალწარმოებაში წმინდა ზეპირი ფორმის გამოყენებას გააჩნდა სერიოზული ნაკლოვანებები, რომელთა აღმოფხვრა შესაძლებელი იყო მხოლოდ წერილობით ფორმასთან შეხამებით ან მასთან კომბინაციით.³⁹

საქართველოს სასამართლო პრაქტიკის ანალიზის საფუძველზე ახალი საპროცესო კოდექსის შემუშავების დროს მიღებული იქნა გადაწყვეტილება დავყრდნობით ზეპირობის პრინციპს ოღონდ წერილობით ფორმასთან მისი ფართო შეხამებით.

კონკრეტულად ზეპირი და წერილობითი ფორმების შეხამება შემდეგში გამოიხატება:

1. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობის მიხედვით, საქმის სასამართლოში წარმოება შეიძლება ორ დიდ ეტაპად (სტადიად) დავეყოთ: ა) საქმის წინასწარი მომზადება სასამართლო განხილვისათვის და ბ) საქმის განხილვა სასამართლოს მთვარ სხდომაზე.

ამასთან, მხედველობაშია მისაღები, რომ საქმის წინასწარი სასამართლო განხილვისათვის მომზადება არის სავალდებულო, ანუ მომზადება უნდა გაიაროს ყველა საქმემ.

2. საქმის წინასწარი მომზადების ეტაპზე უპირატესად გამოიყენება წერილობითი ფორმა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ამ ეტაპს შეიძლება ვუწოდოთ მხარეთა წერილობითი დოკუმენტებით შეჯიბრება. ამ ეტაპზე მხარეები ერთმანეთს არ ხვდებიან სასამართლოში და არც სასამართლოსთან მათი შეხვედრა არ ხდება, გარდა ერთი შემთხვევისა, როცა სასამართლოს საჭიროდ მიაჩნია დანიშნოს მოსამზადებელი სხდომა.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მიხედვით, სარჩელი შეიძლება წარედგინოს სასამართლოს მხოლოდ წერილობითი ფორმით, რომელიც უნდა პასუხობდეს კანონის ყველა

39 წმინდა ზეპირი ფორმის ან წმინდა წერილობითი ფორმის ნაკლოვანებებისა და ხარვეზების შესახებ დაწვრილებით შეიძლება გაეცნოთ; Е.В. Васковскии, Курс гражданского процессуального права. 1914, стр. 430-448. Arens. Mundlichkeitsprinzip und Prozesbeschleunigung im Zivilprozess, 1977.s.10.

სხვა მოთხოვნას (სსკ 177-ე-178-ე მუხლები).

3. სარჩელის წარმოებაში მიღებისთანავე იწყება საქმის მომზადების ეტაპი, რაც იმას ნიშნავს, რომ სარჩელისა და მასზე თანდართული დოკუმენტის ასლები ბარდება მოპასუხეს, სასამართლო უნიშნავს მას ვადას **წერილობით** გასცეს პასუხი სასამართლოს მიერ მის წინაშე დასმულ ყველა საკითხზე, რომელთა შესახებ მითითებულია სსკ 201-ე მუხლში, მოპასუხე სასამართლოს უგზავნის პასუხს (შესაგებელს) და თანდართული დოკუმენტების ასლებს. სასამართლო წინადადებას აძლევს მხარეებს (წერილობითი ფორმით) წარმოადგინონ საქმისათვის მნიშვნელოვანი ყველა მასალა, თუ არსებობს მხარეთა წერილობითი თხოვნა, გამოითხოვოს მტკიცებულებები სხვადასხვა პირებისაგან და ა.შ.

სხვა სიტყვებით, საქმის წარმოების ამ უმნიშვნელოვანეს ეტაპზე, როგორცაა საქმის განხილვისათვის წინასწარი მომზადება, სასამართლოს (მოსამართლეს) პირადი კონტაქტი მხარეებთან არ აქვს: ყველაფერი წარმოებს მიმოწერის საშუალებით – **წერილობითი ფორმით**.

4. გარკვეულ შემთხვევებში, მოსამზადებელ სტადიაზე მოსამართლეს შეიძლება მოუხდეს შეხვედრა მხარეებთან, კერძოდ: ა) **მოსამზადებელი სხდომაზე**, რომელსაც ნიშნავს სასამართლო მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში, მაგალითად, თუ წარმოდგენილი წერილობითი მასალები მოსამართლეს აძლევს ვარაუდის საფუძველს, რომ შეიძლება მხარეებმა საქმე მორიგებით დაამთავრონ, მოპასუხემ ცნოს სარჩელი ან მოსარჩელემ უარი თქვას სარჩელზე, აგრეთვე თუ, მოსამართლის აზრით, სასამართლო განხილვისათვის საქმის სათანადოდ მომზადების ინტერესები ამას მოითხოვს, მოსამართლე უფლებამოსილია მხარეთა წერილობითი მასალების მიღებიდან 5 დღის განმავლობაში დანიშნოს მოსამზადებელი სხდომა (სსკ 205 მუხლი). ბ) **მხარეებთან სატელეფონო გასაუბრებაზე ან გ) ვიდეოკონფერენციაზე**. მოსამზადებელი სხდომის დანიშვნის, სატელეფონო გასაუბრების ან ვიდეოკონფერენციის შესახებ მხარეებს ეცნობებათ განჩინების მიღებიდან 3 დღის ვადაში. დ) აგრეთვე, თუ **მომზადების მიზნით სასამართლოს მიერ შესას-**

რულებელი საპროცესო მოქმედება მოითხოვს მხარეთა მონაწილეობას (მაგალითად, ადგილზე დათვალიერება).

5. საქმის წინასწარი მომზადების ეტაპზე წერილობითი ფორმის უპირატეს გამოყენებაზე მიუთითებს სსკ 206-ე მუხლი, რომლის თანახმად მხარეები ვალდებული არიან საქმის მომზადების მიზნით შეასრულონ მოსამართლის მითითებები. არასაპატიო მიზეზით წერილობითი მასალების წარუდგენლობა ან სხვა მოქმედების შეუსრულებლობა ართმევს მხარეს უფლებას შეასრულოს ასეთი მოქმედება ამ საქმის არსებითად განხილვის დროს, ანუ სასამართლოს მთავარ სხდომაზე, ზეპირი განხილვის დროს. ამასთან ერთად, სასამართლოს უფლება აქვს მისი მითითებების შეუსრულებლობისათვის მხარე დააჯარიმოს 50 ლარით.

მოსამართლეს უფლება აქვს თუ არსებობს სასამართლოს მთავარი სხდომის გამართვის წინაპირობები, მოსამზადებელი სხდომა გადაზარდოს მთავარ სხდომაში. თუ ასეთი წინაპირობები არ არსებობს, მაშინ მოსამართლე მხარეთა წერილობითი მასალების მიღებიდან 5 დღის განმავლობაში ნიშნავს სასამართლოს მთავარ სხდომას საქმის არსებითი განხილვისათვის, რის შესახებაც განჩინების მიღებიდან 3 დღის ვადაში ეცნობებათ მხარეებს (სსკ 207-ე მუხლი).

საქმის წარმოების ახალი ეტაპი — საქმის ღია სასამართლო სხდომაზე საჯაროდ განხილვის ეტაპი, სადაც „გაბატონებული“ მდგომარეობა უჭირავს ზეპირობის პრინციპს, იწყება, თუ მოხდება მოსამზადებელი სხდომის გადაზრდა მთავარ სხდომაში ან თუ მოსამართლე გამოიტანს განჩინებას და დანიშნავს მთავარ სხდომას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, აქედან იწყება მხარეთა ზეპირი შეჯიბრების ეტაპი, რის შესახებაც კანონშიაც არის მითითება: სსკ 207-ე მუხლის თანახმად, „საქმის განხილვის დღეს სასამართლო ნიშნავს იმ ვარაუდით, რომ მხარეებს შესაძლებლობა ჰქონდეთ მოემზადონ „ზეპირი შეჯიბრებისათვის“.

ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამ ეტაპზე გამოირიცხება წერილობითი მასალების წარმოდგენა. რა თქმა უნდა არა! წერილობითი მიმოწერა და წერილობითი მასალების წარმოდგენა ამ ეტაპზეც

დასაშვებია კანონით გათვალისწინებული პირობების არსებობისას. მაგალითად, თუ არსებობს საპატიო მიზეზი (სსკ 215-ე მუხლი) რის გამოც იგი არ იყო თავის დროზე წარდგენილი, მაგრამ წერილობით ფორმას ამ ეტაპზე „დაქვემდებარებული“ მდგომარეობა უჭირავს.

ზეპირობის პრინციპზე, რომელზეც აგებულია საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა, უტყუარად მიუთითებს ის, რომ მხარეთა წერილობითი ფორმით წარმოდგენილ მასალებს მნიშვნელობა ენიჭებათ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მხარეები გამოცხადებიან მთავარ სხდომაზე და მონაწილეობას მიიღებენ პაექრობაში, ზეპირ შეჯიბრებაში. თუ რომელიმე მხარე არ გამოცხადდება მთავარ სხდომაზე და არ მიიღებს მონაწილეობას საქმის განხილვაში სასამართლო მის წინააღმდეგ გამოიტანს დაუსწრებელ გადაწყვეტილებას (სსკ 229-ე და 230-ე მუხლები), ხოლო, თუ არც ერთი მხარე არ გამოცხადდება – სასამართლო სარჩელს განუხილველად დატოვებს (სსკ 231-ე მუხლი).

ამრიგად, ერთ-ერთი მხარის ან ორივე მხარის მთავარ სასამართლო სხდომაზე გამოუცხადებლობის, ან თუმცა გამოცხადებისა, მაგრამ საქმის განხილვაში მონაწილეობაზე უარის თქმის შემთხვევაში (სსკ 232-ე მუხლი) **სასამართლოს არ გამოაქვს გადაწყვეტილება საქმეში არსებული წერილობითი მასალების მიხედვით.**

წერილობით მასალებს მნიშვნელობა ენიჭება მხოლოდ მაშინ, როდესაც მხარე მონაწილეობს მათ განხილვაში, როდესაც ის მხარს უჭერს ან უარყოფს საქმეში არსებულ წერილობით თუ სხვა მასალებს.

ყოველივე ეს უტყუარად მიუთითებს **ზეპირობის პრინციპის უპირატესობაზე** მის საპირისპირო წერილობით ფორმასთან შედარებით, რომელიც ასე ფართოდ გამოიყენება ქართულ სამოქალაქო პროცესშიც.

ბოლოს, არ შეიძლება მოკლედ მაინც არ ითქვას მხარეთა ზეპირი განცხადებების, შესაგებლის, შეპასუხების, შუამდგომლობების და ა.შ. წერილობითი დამაგრების შესახებ, რაც ძირითადად ოქმის საშუალებით ხდება (სსკ 287-ე-291-ე მუხლები). როგორც

ეს აღიარებულია, ზეპირი განცხადებების თუ მოსაზრებების ასეთი წერილობითი დამაგრება არ შედის წერილობითი პრინციპის ცნების შინაარსში, მაგრამ ასეთი დამაგრება უცილებელია გასაჩივრებულ გადაწყვეტილებათა შემოწმებისათვის ზემდგომი სასამართლო ინსტანციების მიერ.

VIII. უშუალობის პრინციპი

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობის მიხედვით საქმის წინასწარ მომზადებას ახდენს ის სასამართლო (მოსამართლე), რომელმაც მიიღო სარჩელი (განცხადება) წარმოებაში (სსკ 184-ე და მე-200 მუხლები). მტკიცებულებათა მიღებას, შემოწმებას და შეფასებას ახდენს სასამართლო, რომელსაც გადაეცა საქმე განსახილველად (სსკ 103-105-ე მუხლები). სასამართლოს მთავარ სხდომაზე მხარეთა ახსნა-განმარტების, მოწმეთა ჩვენების, ექსპერტთა მოსმენისა და მხარეთა პაექრობის დამთავრების შემდეგ, სასამართლო გადის გადაწყვეტილების მისაღებად (სსკ 228-ე მუხლი). გადაწყვეტილების გამოტანისას საქმის განმხილველი სასამართლო (მოსამართლე) აფასებს მტკიცებულებებს, განსაზღვრავს რომელი გარემოებებია დადგენილი და რომელი კანონი უნდა იქნეს გამოყენებული (სსკ 244-ე მუხლი).

ამრიგად, უშუალობის პრინციპის დედააზრი მდგომარეობს იმაში, რომ გადაწყვეტილება საქმეზე შეუძლია გამოიტანოს იმ სასამართლომ, რომელმაც უშუალოდ გამოიკვლია, შეამოწმა და შეაფასა მხარეთა მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებები და დამტკიცებულად ჩათვალა ამ გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებები.

უშუალობის პრინციპის შინაარსიდან გამომდინარე მისი განუხრელად გატარების ერთ-ერთი პირობაა მოსამართლეთა უცვლელობა. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ საქმის წარმოების პროცესში და მით უფრო საქმის მთავარ სასამართლო სხდომაზე ამა თუ იმ მიზეზის გამო ხდება მოსამართლის შეცვლა სხვა მოსამარ-

თლით, უშუალოდ პრინციპს ექმნება დაბრკოლება. მოსამართლის შეცვლა კი ზოგჯერ აუცილებელია, როდესაც იგი დაავადდება და საჭიროებს მკურნალობას, როდესაც მხარეებმა მას განუცხადეს აცილება ან თვითონ განაცხადა თვითაცილება, როდესაც იგი კანონით გათვალისწინებული საფუძვლით ჩამოაცილეს საქმის განხილვას და ა.შ.

როგორ უნდა მოვიქცეთ ასეთ შემთხვევაში?

არსებობს ამ საკითხის გადაწყვეტის ორი შესაძლებლობა (გზა) **პირველი** – მოსამართლის შეცვლის შემთხვევაში, დამოუკიდებლად იმისა, თუ რა საფუძვლით ხდება ეს, საქმის განხილვა უნდა დაიწყოს თავიდან. გამონაკლისს ამ მხრივ წარმოადგენს საქმის მომზადების სტადია. აქ ახალ მოსამართლეს შეუძლია გააგრძელოს საქმის მომზადება.

მეორე – მოსამართლის შეცვლის შემთხვევაში, დამოუკიდებლად იმისა თუ რა საფუძვლით ხდება ეს, საქმის მთავარ სხდომაზე განხილვა გრძელდება იმ ეტაპიდან, რომელ ეტაპზეც მოხდა შეცვლა. ეს იმას ნიშნავს, რომ მხარეთა ახსნა-განმარტების მოსმენა, მოწმეთა დაკითხვა, ექსპერტის მოსმენა და სხვა განმეორებით შეიძლება აღარ განხორციელდეს და შეცვლილ მოსამართლეს შეუძლია მათ მოსაზრებებსა და ჩვენებებს, აგრეთვე, საქმეში არსებულ სხვა მასალებს გაეცნოს სასამართლო სხდომის ოქმის მეშვეობით, სადაც გადმოცემულია მხარეთა ახსნა-განმარტებები, მოწმეთა ჩვენებები, ექსპერტის განმარტებები, აგრეთვე საქმეში არსებული წერილობითი და ნივთიერი მტკიცებულებები.

ცხადია, რომ ერთპიროვნულად საქმის გამრჩევ ახალ მოსამართლეს, ან კოლეგიურ სასამართლოს მხარეთა მოტივირებული შუამდგომლობის ან თვითონ ახალი მოსამართლის ინიციატივით შეუძლია განმეორებით შეასრულოს ესა თუ ის საპროცესო მოქმედება, (მაგალითად, ხელმეორედ დაკითხოს მოწმე) თუ ამის აუცილებლობა არსებობს.

ჩვენმა სამოქალაქო საპროცესო კოდექსმა **აირჩია ეს მეორე გზა**: მოსამართლის შეცვლის შემთხვევაში საქმის თავიდან განხილვის დაწყება და შესრულებულ საპროცესო მოქმედებათა განმეორებით

შესრულება ანუ განმეორებით მხარეთა ახსნა-განმარტების მოსმენა, მოწმეთა განმეორებით დაკითხვა, განმეორებით ექსპერტიზის დანიშვნა და ა.შ. საჭირო არაა, თუ ამის აუცილებლობას თვითონ შეცვლილი მოსამართლე ან კოლეგიურად საქმის განმხილველი სასამართლო ვერ ხედავს.

თქმა არ უნდა, ეს არის უშუალოდ პრინციპიდან გადახვევა, მაგრამ ეს არის გონივრული გადახვევა, რასაც არც ისე იშვიათად მიმართავს კანონმდებელი. მაგალითად, მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის წესით შეგროვილი ყველა მასალა „გაეგზავნება საქმის განმხილველ სასამართლოს“ (სსკ 116-ე მუხლი), სასამართლოს დავალებით შეიძლება მტკიცებულებათა შეგროვება და შემოწმება სხვა სასამართლო მოახდინოს (სსკ 107-ე მუხლი), სხვა სასამართლოს შეიძლება დაევალოს მოწმის დაკითხვა, ადგილზე დათვალიერება და ა.შ. ცხადია, რომ ასეთ შემთხვევებში უშუალოდ საქმის განმხილველი სასამართლო არ აღიქვამს მტკიცებულებას (მოწმის ჩვენებას, ნივთიერ მტკიცებულებას), მას ეგზავნება მხოლოდ სათანადო ოქმით დამაგრებული ჩვენებები, თუ სხვა სასამართლოს მიერ უშუალოდ აღქმული და შემოწმებული მტკიცებულებების შედეგები.

მაგრამ, ვიმეორებთ, ეს არის გონივრული გადახვევები, გამოწვეული იმით, რომ მტკიცებულებათა შეგროვება სასამართლოში საქმის აღძვრის შემდეგ შეიძლება შეუძლებელი გახდეს ან იმის გამო, რომ მოწმე მძიმედაა დაავადებული, ან იმის გამო, რომ ნივთიერმა მტკიცებულებებმა შეიძლება მოგვიანებით დაკარგონ მტკიცებულებითი მნიშვნელობა (მაგალითად, მალფუჭადი ნივთები) ან იმის გამო, რომ მტკიცებულებათა საქმის განმხილველ სასამართლოში წარმოდგენა შეუძლებელია ან დაკავშირებულია დიდ ხარჯებთან (მაგალითად უნდა დაიკითხოს მოწმე, რომელიც შორეულ ქვეყანაში ცხოვრობს და მოღვაწეობს) და ა.შ.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ არ არსებობს პრინციპი, რომლისგანაც გადახვევას არ ითვალისწინებდეს კანონი.

უშუალოდ პრინციპთან დაკავშირებით კი ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, უშუალოდ პრინციპიდან გადახვევა დაუშვებელია სა-

სამართლო გადაწყვეტილების ჩამოყალიბებისა და მიღების ეტაპზე: გადაწყვეტილება უნდა ჩამოაყალიბოს და მას ხელი უნდა მოაწეროს იმ მოსამართლეებმა ან მოსამართლემ (თუ საქმეს ერთპიროვნულად იხილავდა მოსამართლე), რომლებიც მონაწილეობდნენ ბოლო სასამართლო სხდომაზე. მას შემდეგ, რაც სასამართლომ საქმის განხილვა დამთავრებულად ჩათვალა და გავიდა გადაწყვეტილების გამოსატანად, მოსამართლის შეცვლა დაუშვებელია.

ასეთია მოკლედ სამოქალაქო პროცესის (სამოქალაქო სამართალწარმოების) ძირითადი პრინციპები. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, იურიდილ ლიტერატურაში არ არსებობს ერთგვაროვანი მოსაზრება არც მათი ოდენობის, არც მათი კლასიფიკაციის, არც მათი შინაარსის და არც მათი დალაგების შესახებ. მართლაც, სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა მრავალ პროგრესულ და გონივრულ იდეას და დებულებას ეფუძნება და მათი პრინციპად გამოცხადება არ იქნება შეცდომა, თუმცა ასეთ პირობებში პრინციპების ჩამონათვალი შეიძლება დაუსრულებლად გაგრძელდეს.

ჩვენ იმ მრავალრიცხოვანი პრინციპებიდან, რომლებიც პირდაპირ თუ არაპირდაპირ ჩამოყალიბებულია კანონში, შევეხეთ მხოლოდ ისეთებს, რომლებიც ჩვენი აზრით წამყვან როლს ასრულებენ სამართალწარმოებაში.

თავი IV. სამართალწარმოების (სასამართლო წარმოების) სუბიექტები

§1. მხარეები

I სამოქალაქო საპროცესო უფლებაუნარიანობა

სამართლის სუბიექტებად გვევლინებიან პირები, ანუ ფიზიკური და იურიდიული პირები, რომლებზეც ვრცელდება სამართალი საერთოდ, ანუ რომლებსაც შეუძლიათ ისარგებლონ ყველა იმ უფლებით, რომლებიც გათვალისწინებულია საქართველოს კანონმდებლობით. ეს არის ზოგადი უფლებაუნარიანობის შინაარსი, რომლის თანახმად საქართველოს ყველა ფიზიკურ და იურიდიულ პირს მინიჭებული აქვს იურიდიული შესაძლებლობა ისარგებლოს კანონით გათვალისწინებული ყველა უფლებით. ასეთი უნარით, ე.ი. უნარით, ჰქონდეს კანონით გათვალისწინებული უფლებები, აღჭურვილია ყველა ფიზიკური პირი დაბადებიდან და ყველა იურიდიული პირი — მისი რეგისტრაციის მომენტიდან.

მაგრამ ასეთი ზოგადსამართლებრივი უფლებაუნარიანობით აღჭურვილი არიან არამარტო საქართველოს ფიზიკური და იურიდიული პირები.

საქართველოს კანონით „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“ „უცხო ქვეყნის ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს, აგრეთვე მოქალაქეობის არმქონე პირებს აქვთ ისეთივე უფლებაუნარიანობა და ქმედუნარიანობა, როგორც საქართველოს მოქალაქეებს“ (21-ე მუხლი). ამ წესიდან გამონაკლის ითვალისწინებს ისევ ამ კანონის 21-ე მუხლი, რომლის თანახმად საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებული უფლებებით ვერ ისარგებლებენ იმ ქვეყნის ფიზიკური და იურიდიული პირები, რომელ ქვეყანაშიც მოქმედებს საქართველოს ფიზიკური და იურიდიული პირების უფლებების

შემზღუდავი ნორმები.⁴⁰ უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს კანონი „საერთაშორისო კერძო სამართლის“ შესახებ ემყარება საქართველოს კონსტიტუციას, კერძოდ მის 47-ე მუხლს, რომლის შესაბამისად საქართველოში მცხოვრებ უცხო ქვეყნის მოქალაქეებს და მოქალაქეობის არმქონე პირებს აქვთ თანაბარი უფლებები და მოვალეობები, გარდა კანონმდებლობით გათვალისწინებული გამონაკლისებისა.

უცხოელებად საქართველოში ითვლებიან პირები, რომლებიც არ არიან საქართველოს მოქალაქეები და არ არის საქართველოში მუდმივად მცხოვრები მოქალაქეობის არმქონე პირი, აგრეთვე რომლებსაც დოკუმენტურად არ უდასტურდება ან/და არ უდგინდება რომელიმე ქვეყნის მოქალაქეობისადმი კუთვნილება და მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი.⁴¹

რაც შეეხება კონკრეტულად უნარს გქონდეს სამოქალაქო უფლებები და მოვალეობები, აგრეთვე უნარს შეიძინო და განკარგო შენი მოქმედებით ეს უფლებები და მოვალეობები (სამოქალაქო უფლებაუნარიანობა და ქმედუნარიანობა), ფიზიკური და იურიდიული პირების მიმართ გათვალისწინებულია სამოქალაქო კოდექსის (სკ) მე-11-12 და 25-ე მუხლებით.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ზოგჯერ უფლება ირღვევა, ან მის განხორციელებას ვინმე ისეთ დაბრკოლებას უქმნის, რომ კანონით მინიჭებული ამ სიკეთით სარგებლობა შეუძლებელი ხდება. ასეთ პირობებში წარმოიშვება უფლების დაცვის აუცილებლობა, ხოლო ასეთი დაცვის ყველაზე ეფექტიანი საშუალება – ესაა სასამართლო. შეუძლიათ თუ არა ფიზიკურ და იურიდიულ პირებს მიმართონ სასამართლოს თავიანთი დარღვეული ან სადავო უფლების დასაცავად და, მაშასადამე, გახდნენ სამოქალაქო საპროცესო ურთიერთობის (სამართალწარმოების) სუბიექტები?

ეს არის არა სამოქალაქო მატერიალური, არამედ სამოქალაქო

40 დაწვრილებით იახ. თ.ლილუაშვილი, საერთაშორისო კერძო სამართალი. გ-ბა „ჯისიაი“, თბ. 2004, გვ. 51

41 უცხო სახელმწიფოს მოქალაქეთა და მოქალაქეობის არმქონე პირთა სამართლებრივი სტატუსი განსაზღვრულია საქართველოს 2005 წლის კანონით „უცხოელთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ“.

საპროცესო უფლებაუნარიანობის საკითხი.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-2 მუხლის თანახმად „ყოველი პირისათვის უზრუნველყოფილია უფლების სასამართლო წესით დაცვა“. ამ მუხლის ასეთი დანაწესი უკვე შეიცავს საპროცესო უფლებაუნარიანობის ელემენტებს, მაგრამ სრულყოფილად იგი ჩამოყალიბებულია სსკ მე-80 მუხლში, რომლის თანახმად „საქართველოს ყველა ფიზიკური და იურიდიული პირი აღჭურვილია უნარით, ჰქონდეს სამოქალაქო საპროცესო უფლებები და მოვალეობები (საპროცესო უფლებაუნარიანობა)“.

ამრიგად, სამოქალაქო საპროცესო უფლებაუნარიანობა — ესაა პირის უნარი, მისი იურიდიულად უზრუნველყოფილი შესაძლებლობა, ჰქონდეს სამოქალაქო საპროცესო უფლებები და მოვალეობები.

ასეთი უნარით აღჭურვილია ყველა პირი, რომელსაც შეიძლება ჰქონდეს მატერიალურ-სამართლებრივი უფლებები და მოვალეობები (სკ მე-11 მუხლი).

როგორც მატერიალური, ისე სამოქალაქო საპროცესო უფლებაუნარიანობით აღჭურვილი არიან ფიზიკური და იურიდიული პირები, მაგრამ მათი უფლებაუნარიანობის შინაარსი ხასიათდება გარკვეული თავისებურებებით. ამიტომ, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ცალკე-ცალკე განვიხილოთ ამ პირთა უფლებაუნარიანობის შინაარსი.

ა) **ფიზიკური პირები.** ფიზიკური პირის საპროცესო უფლებაუნარიანობა, ე.ი. უნარი ჰქონდეს საპროცესო უფლებები და მოვალეობები წარმოიშობა დაბადების მომენტიდან და შეწყდება მისი გარდაცვალებით. აქედან გამომდინარე, ფიზიკური პირის საპროცესო უფლებაუნარიანობის წარმოშობის დრო ზოგჯერ შეიძლება არ დაემთხვეს სამოქალაქო მატერიალური უფლებაუნარიანობის წარმოშობის დროს. მაგალითად, სკ მე-11 მუხლის თანახმად უფლებაუნარიანობა, მართალია, წარმოიშობა დაბადების მომენტიდან, მაგრამ ამავე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად მემკვიდრედ ყოფნის უფლება წარმოიშობა ჩასახვისთანავე, თუმცა ამ უფლების განხორციელება დამოკიდებულია დაბადებაზე. ეს იმას ნიშნავს, რომ სამოქალაქო საპროცესო უფლებები და მოვალეობები, რაც

დაკავშირებულია მემკვიდრეობასთან, შეიძლება წარმოიშვას მხოლოდ დაბადების მომენტიდან.

ამრიგად, სამოქალაქო საპროცესო უფლებაუნარიანობის წარმოშობის და განვითარების თვალსაზრისით რაიმე ასაკობრივი შეზღუდვა არ არსებობს. ასეთი შეზღუდვები არ არსებობს აგრეთვე ფიზიკური პირის ფსიქიკური მდგომარეობის თვალსაზრისით: სამოქალაქო საპროცესო უფლებაუნარიანობით აღჭურვილია ყველა ფიზიკური პირი, მიუხედავად მისი სულით ავადმყოფობის თუ ჭკუასუსტობისა, მიუხედავად იმისა, აღიარებულია თუ არა ეს პირი სასამართლოს მიერ ასეთად.

სხვა საკითხია შეუძლიათ თუ არა მცირეწლოვნებს, არასრულწლოვნებს, სასამართლოს მიერ შეზღუდულ ქმედუნარიანად, ან ქმედუნაროდ აღიარებულ პირებს თვითონვე, ანუ თავისი მოქმედებით განახორციელონ თავიანთი საპროცესო უფლებები. ეს არის სამოქალაქო საპროცესო ქმედუნარიანობის საკითხი და ამის შესახებ საუბარი გვექნება ქვემოთ (იხ. II).

ბ) იურიდიული პირები და ორგანიზაციები, რომლებიც არ არიან იურიდიული პირები. ფიზიკური პირების მსგავსად, იურიდიულ პირებს შეუძლიათ მიმართონ სასამართლოს თავიანთი უფლებების დასაცავად. ამის შესახებ პირდაპირაა მითითებული სსკ 79-ე მუხლის პირველ ნაწილში.

ეს იმას ნიშნავს, რომ იურიდიული პირები აღჭურვილი არიან სამოქალაქო საპროცესო უფლებაუნარიანობით, ე.ი. უნარით ჰქონდეთ სამოქალაქო საპროცესო უფლებები და მოვალეობები.

იურიდიული პირის ასეთი უფლებაუნარიანობა წარმოიშობა მისი რეგისტრაციის მომენტიდან და წყდება მისი ლიკვიდაციის დასრულების ფაქტის რეგისტრაციის მომენტიდან (სკ 25-ე მუხლის მე-4 ნაწილი).

ამრიგად, ფიზიკური და იურიდიული პირები წარმოადგენენ სამოქალაქო საპროცესო სამართლის სუბიექტებს, რომლებსაც შეუძლიათ ისარგებლონ ყველა იმ უფლებებით, რომლებიც დამკვიდრებულია სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ნორმებით.

სსკ 79-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად „კანონით გათ-

ვალისწინებულ შემთხვევებში მხარეებად შეიძლება იყვნენ ორგანიზაციები, რომლებიც არ არიან იურიდიული პირები“. ამ მუხლის ანალიზიდან გამომდინარე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: ორგანიზაციები, რომლებიც არ არიან იურიდიული პირები, შეიძლება აღიჭურვონ სამოქალაქო საპროცესო უფლებაუნარიანობით, ე.ი. უნარით იქონიონ საპროცესო ულებები და მოვალეობები, მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში. მაგალითად, ბინათმესაკუთრეთა ამხანაგობის შესახებ კანონის მე-14 მუხლის 1-ლი ნაწილით „ბინათმესაკუთრეთა ამხანაგობა არ არის იურიდიული პირი“. ამავე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად „სამართლებრივ ურთიერთობებში ამხანაგობას წარმოადგენს თავმჯდომარე ან საამისოდ უფლებამოსილი სხვა პირი.“

სამოქალაქო კოდექსის 39-ე მუხლიდან გამომდინარე არარეგისტრირებული კავშირი არ არის იურიდიული პირი, მაგრამ იგი შეიძლება წარმოდგენილი იყოს სასამართლოში და სასამართლოსგარეშე ურთიერთობებში თავისი წევრებით ან საამისოდ უფლებამოსილი პირებით.

ამავე კოდექსის 930-ე მუხლიდან გამომდინარე ერთობლივი საქმიანობის (ამხანაგობა) განხორციელების მიზნით შექმნილი ორგანიზებული წარმონაქმნი არ არის იურიდიული პირი. სკ-ის 934-ე მუხლიდან გამომდინარე კი თუ ხელშეკრულება სხვა რამეს არ ითვალისწინებს, ხელშეკრულების მონაწილეები ერთობლივად უძღვებიან საქმეებს და წარმოადგენენ ამხანაგობას მესამე პირებთან ურთიერთობაში. ამდენად, ამხანაგობა, რომელიც არ არის იურიდიული პირი, შეიძლება სასამართლოში მხარედ გამოვიდეს.

II. სამოქალაქო საპროცესო ქმედუნარიანობა

როგორც აღვნიშნეთ, უფლებაუნარიანობა — ესაა იურიდიული შესაძლებლობა გქონდეს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებული უფლებები, რომლებსაც, განსხვავებით მატერიალურ სამართლებრივი უფლებებისა, უწოდებენ სამოქალაქო

საპროცესო უფლებებს.

მაგრამ, რომ ისარგებლო ამ უფლებებით უნდა გამოიყენო უფლებაუნარიანობით გათვალისწინებული შესაძლებლობა, ანუ მიმართო სასამართლოს დარღვეული ან სადავო უფლების დასაცავად. სსკ მე-2 მუხლის თანახმად „საქმის განხილვას სასამართლო შეუდგება იმ პირის განცხადებით, რომელიც მიმართავს მას თავისი უფლების ან კანონით გათვალისწინებული ინტერესების დასაცავად“.

შეუძლია თუ არა საპროცესო უფლებაუნარიანობით აღჭურვილ ყველა ფიზიკურ თუ იურიდიულ პირს მიმართოს სასამართლოს თავისი უფლების დასაცავად? ამ კითხვაზე უარყოფითად უნდა ვუპასუხოთ: ყველა უფლებაუნარიან პირს არ შეუძლია თვითონ უშუალოდ მიმართოს სასამართლოს თავისი უფლების დასაცავად, რაც სრულებით არ ნიშნავს იმას რომ ასეთი პირის დარღვეული უფლება დაუცველი დარჩება. მათ უფლებებს იცავენ კანონიერი წარმომადგენლები. ისე როგორც მატერიალურ სამართალში, საპროცესო სამართალშიაც მოქმედებს **ქმედუნარიანობის** ინსტიტუტი. მაგალითად, სამოქალაქო სამართლის მიხედვით ფიზიკური პირის უნარი თავისი ნებითა და მოქმედებით სრული მოცულობით განახორციელოს სამოქალაქო უფლებები (მაგალითად, დადოს გარიგებები), წარმოიშობა სრულწლოვნების მიღწევის შემდეგ (სკ მე-12 მუხლი).

იგივე წესი მოქმედებს სამოქალაქო საპროცესო სამართალშიც: სამოქალაქო საპროცესო უფლებაუნარიანობით აღჭურვილ ყველა ფიზიკურ პირს შეუძლია **თავისი მოქმედებით** განახორციელოს სასამართლოში საპროცესო უფლებები და შეასრულოს საპროცესო მოვალეობები, აგრეთვე დაავალოს საქმის წარმოება წარმომადგენელს (**საპროცესო ქმედუნარიანობა**) – სრულწლოვნების მიღწევის შემდეგ. რაც შეეხება იურიდიულ პირებს – მათი ქმედუნარიანობის წარმოშობის მომენტი მთლიანად ემთხვევა მათივე საპროცესო უფლებაუნარიანობის წარმოშობის მომენტს; სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იურიდიულ პირს რეგისტრაციის მომენტიდან შეუძლია **თავისი მოქმედებით** შეიძინოს და განახორციელოს სამოქალაქო საპროცესო უფლებები.

როცესო უფლებები და მოვალეობები.

სკ მე-12 მუხლის თანახმად სრულწლოვანია პირი, რომელმაც მიაღწია თვრამეტი წლის ასაკს. ქმედუნარიანად ითვლება აგრეთვე პირი, რომელიც იქორწინებს 18 წლის ასაკის მიღწევამდე (სსკ 81-ე მუხლი). 18 წლამდე განქორწინების შემთხვევაში პირი ინარჩუნებს ქმედუნარიანობას.

ამრიგად, სრულწლოვანები, 18 წლის ასაკამდე დაქორწინებული ან განქორწინებული პირები და იურიდიული პირები სარგებლობენ სრული ქმედუნარიანობით.

სასამართლომ, თუ არსებობს ეჭვის საფუძველი, შეიძლება მოსთხოვოს ფიზიკურ პირს მისი ასაკის დამადასტურებელი დოკუმენტების წარდგენა, ქორწინება-განქორწინების მოწმობა, ხოლო იურიდიულ პირს-მისი რეგისტრაციის დამადასტურებელი დოკუმენტის წარდგენა.

1. შეზღუდული ქმედუნარიანობა

ფიზიკური პირები 7-დან 18 წლამდე ითვლებიან არასრულწლოვნებად. ისინი სარგებლობენ შეზღუდული ქმედუნარიანობით. მათ შეუძლიათ მიმართონ სასამართლოს მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, როდესაც მინიჭებული აქვთ უფლება თვითონ დამოუკიდებლად განკარგონ თავიანთი ქონება, დადონ წვრილმანი საყოფაცხოვრებო გარიგებები, ან თექვსმეტი წლის ასაკს მიღწეულ არასრულწლოვანს გადაცემული აქვს საწარმოს დამოუკიდებლად გაძღოლის უფლება და ამ სფეროში წარმოშობილ ურთიერთობებში მას შეუძლია დამოუკიდებლად დადოს გარიგებები (სკ 65-ე მუხლი).

შეზღუდულ ქმედუნარიანად შეიძლება სასამართლო წესით იქნეს აღიარებული სრულწლოვანი პირი, რომელიც ეძალება ალკოჰოლს ან ნარკოტიკულ ნივთიერებებს და ამის გამო თავის ოჯახს მძიმე მატერიალურ მდგომარეობაში აყენებს. შეზღუდულ ქმედუნარიანად აღიარებულ პირსაც არ გააჩნია საპროცესო ქმედუ-

ნარიანობა, ე.ი. ვერ მიმართავს სასამართლოს სარჩელით უფლების დაცვის შესახებ.

ცხადია, რომ ყოველივე ეს არ ნიშნავს იმას, რომ მათი უფლებები დაუცველია. არასრულწლოვანთა და სასამართლოს მიერ შუზღუდულ ქმედუნარიანად აღიარებულ პირთა უფლებებსა და ინტერესებს სასამართლოში იცავენ მათი კანონიერი წარმომადგენლები, როგორიცაა მათი მშობლები, მშვილებლები ან მზრუნველები. ამასთანავე, სასამართლო ვალდებულია ასეთ საქმეებში ჩააბას თვით არასრულწლოვნებიც.

2. მცირეწლოვნები და ქმედუნარო პირები

თავისებური საპროცესო მდგომარეობა უჭირავთ მცირეწლოვნებს და სასამართლოს მიერ ქმედუნაროდ აღიარებულ პირებს (სსკ 326-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). საპროცესო ქმედუნარიანობის თვალსაზრისით ისინი გათანაბრებულნი არიან — მათ არ გააჩნიათ საპროცესო ქმედუნარიანობა. ამიტომ, მათ უფლებებს სასამართლოში იცავენ მხოლოდ მათი კანონიერი წარმომადგენლები, როგორიცაა მშობლები, მშვილებლები, მეურვეები, მზრუნველები.

მაგრამ, თუ მათ არ ყავთ კანონიერი წარმომადგენელი?

სამოქალაქო მატერიალური, თუ სამოქალაქო პროცესუალური კანონმდებლობის აზრისა და შინაარსის მიხედვით მცირეწლოვანს და ქმედუნარო პირს (ასეთად კი მიიჩნევა პირი, რომელიც სასამართლოს მიერაა აღიარებული ქმედუნაროდ) უნდა ჰყავდეს კანონიერი წარმომადგენელი. მაგრამ, კანონმდებელი არ გამოირიცხავს იმასაც, რომ ასეთ პირებს შეიძლება არ ჰყავდეთ კანონიერი წარმომადგენელი. სწორად ასეთი შესაძლებლობითაა განპირობებული სსკ 82-ე მუხლის დანაწესი, რომლის თანახმად, თუ სარჩელი შეტანილია ქმედუნარო მხარის წინააღმდეგ, ან ქმედუნარო მხარის მიერ, რომლებსაც არ ყავთ კანონიერი წარმომადგენელი, სასამართლოს გარკვეული პირობების არსებობისას შეუძლია დაუნიშოს მას საპროცესო წარმომადგენელი (მზრუნველი).

საპროცესო წარმომადგენელი (მზრუნველი) საქართველოს

სამოქალაქო საპროცესო სამართლის სრულიად ახალი ინსტიტუტია. მისი შემოღების მიზანია ისეთი ქმედუენარო მხარის უფლებებისა და ინტერესების სათანადოდ დაცვის უზრუნველყოფა, რომელსაც ამა თუ იმ მიზეზით არ ჰყავს კანონიერი წარმომადგენელი.

2.1. საპროცესო წარმომადგენლის დანიშვნა ქმედუენარო მოსარჩელისათვის

საპროცესო წარმომადგენლის (მზრუნველის) დანიშვნასა და მისი პროცესში მონაწილეობის წესს ითვალისწინებს სსკ 82-ე მუხლი, რომელიც ორი ნაწილისაგან შედგება.

სსკ 82-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, თუ სარჩელი შეტანილია ქმედუენარო მხარის წინააღმდეგ, რომელსაც არ ყავს კანონიერი წარმომადგენელი, სასამართლო მოსარჩელის განცხადების საფუძველზე დაუნიშნავს მას საპროცესო წარმომადგენელს და განიხილავს საქმეს, თუ მისი განუხილველობა ზიანით ემუქრება მოსარჩელეს.

ამრიგად, იმისათვის, რომ სასამართლომ დაუნიშნოს ქმედუენარო მხარეს საპროცესო წარმომადგენელი (საპროცესო მზრუნველი) და განიხილოს საქმე, საჭიროა სამი პირობის ერთდროულად არსებობა. **ერთი პირობა** — პირი უნდა იყოს ქმედუენარო. ქმედუენაროდ ითვლება 7-დან 18 წლამდე ასაკის პირი, გარდა კანონით გათვალისწინებული გამონაკლისებისა, აგრეთვე ქმედუენაროდ სასამართლოს გადაწყვეტილებით აღიარებული სრუწლოვანი პირი. **მეორე პირობა** — უნდა იყოს მოსარჩელის შუამდგომლობა მოპასუხისათვის საპროცესო წარმომადგენლის დანიშვნის შესახებ, რადგან მას არ ჰყავს კანონიერი წარმომადგენელი. **მესამე პირობა** — ამ საქმის განუხილველობამ შეიძლება ზიანი მიაყენოს მოსარჩელეს.

თუ ყველა ეს პირობა არსებობს, სასამართლო დაუნიშნავს ქმედუენარო მოპასუხეს საპროცესო წარმომადგენელს (მზრუნველს), რათა დაცული იქნეს მისი უფლებები და კანონიერი ინტერესები.

სასამართლო პრაქტიკაში წამოიჭრა საკითხი იმის შესახებ, შეიძლება თუ არა საპროცესო წარმომადგენელი დაენიშნოს ისეთ პირს, რომელიც სრულწლოვანია, არაა აღიარებული სასამართლოს მიერ როგორც ქმედუენარო, ე.ი. **იურიდიულად ქმედუენარიანია**, მაგრამ აშკარად ვერ უწევს ანგარიშს თავის მოქმედებას ფსიქიკური მდგომარეობის ან ჭკუასუსტობის გამო, ე.ი. **ფაქტიურად ქმედუენაროა**. ასეთ პირს შეიძლება დაენიშნოს საპროცესო წარმომადგენელი მისი მშობლის, სრულწლოვანი შვილის, მეუღლის სახით ან თუ ასეთი არ ჰყავს სხვა ისეთი პირის სახით, რომელსაც შეუძლია დაიცვას ამ **ფაქტიურად ქმედუენარო პირის ინტერესები სასამართლოში**.

რაც შეეხება არასრულწლოვანს, მის კანონიერ წარმომადგენლად ითვლება მისი მშობელი. საპროცესო წარმომადგენელი მას მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება დაენიშნოს, როცა არ ჰყავს მშობელი.

მოპასუხისათვის საპროცესო წარმომადგენლის დანიშვნის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს მოტივირებული განჩინება, რომელზეც არ შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა. თუ საპროცესო წარმომადგენლის დანიშვნის პირობები არ არსებობს, სასამართლო გამოიტანს განჩინებას მის დანიშვნაზე უარის თქმისა და სარჩელის განუხილველად დატოვების შესახებ სსკ 275-ე მუხლის ანალოგიით, რომელზეც შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობის მიხედვით სასამართლომ ქმედუენარო მხარისაგან საერთოდ არ უნდა მიიღოს სარჩელი (სსკ 186-ე მუხლის „ვ“ პუნქტი). მაგრამ, თუ ასეთი პირის მიერ შემოტანილი სარჩელი მიიღო სასამართლომ, მას შეუძლია დატოვოს იგი განუხილველად, თუ სასამართლოს მიზანშეწონილად არ მიაჩნია დაუნიშნოს მას საპროცესო წარმომადგენელი (სსკ 275-ე მუხლის „ა“ პუნქტი).

ამრიგად, სასამართლოს შეუძლია განიხილოს ქმედუენარო პირის მიერ აღძრული სარჩელი, თუ არსებობს ზემოთ აღნიშნული პირობები და სასამართლოს მიზანშეწონილად მიაჩნია ამ პირობების გათვალისწინებით განიხილოს სარჩელი.

მაგალითად, პირმა, რომელმაც აღძრა სარჩელი სამკვიდრო ქონებიდან კონკრეტული წილის გამოყოფის შესახებ არ აღმოჩნდა სრულწლოვანი და მაშასადამე, ქმედუნარიანი. კანონიერი წარმომადგენელი მას არ გააჩნია, ხოლო სარჩელის განუხილველად დატოვება ზიანით ემუქრება არამარტო ამ არასრულწლოვან მოსარჩელეს, არამედ, სავსებით შესაძლებელია, მოპასუხესაც. ასეთ და სხვა ანალოგიურ შემთხვევებში შეიძლება მიზანშეწონილი იყოს საპროცესო წარმომადგენლის დანიშვნა.

არასრულწლოვანი მოსარჩელის მიმართ საკითხი შედარებით უფრო მარტივად შეიძლება გადაწყდეს, მაგრამ როგორ უნდა მოიქცეს სასამართლო, როდესაც მოსარჩელე სრულწლოვანია, არაა აღიარებული სასამართლოს მიერ არც ქმედუნარიოდ და არც შეზღუდულ ქმედუნარიანად, ე.ი. იურიდიულად ქმედუნარიანია, მაგრამ ფაქტიურად აშკარად ვერ უწევს ანგარიშს თავის მოქმედებას, ანუ ფაქტიურად ქმედუნაროა. ასეთ პირს შეიძლება დაენიშნოს საპროცესო წარმომადგენელი მისი მშობლის, სრულწლოვანი შვილის, მეუღლის სახით, ან თუ ასეთი არ ყავს ნებისმიერი სხვა პირის სახით, რომელსაც შეუძლია დაიცვას ამ ფაქტიურად ქმედუნარო პირის ინტერესები. საპროცესო წარმომადგენელს, ისე როგორც კანონიერ წარმომადგენელს, შეუძლია საქმე აწარმოოს სასამართლოში წარმომადგენლის (ადვოკატის) მეშვეობით.

მოსარჩელისათვის საპროცესო წარმომადგენლის დანიშვნის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება, რომელზეც არ შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა; მოსარჩელისათვის საპროცესო წარმომადგენლის დანიშვნაზე უარის თქმის შემთხვევაშიც სასამართლოს გამოაქვს განჩინება სარჩელის განუხილველად დატოვების შესახებ სსკ 275-ე მუხლის „ა“ პუნქტის შესაბამისად, რომელზეც შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა (სსკ 276-ე მუხლი).

2.2. საპროცესო წარმომადგენლის უფლებები და მოვალეობები

საპროცესო წარმომადგენელს (მზრუნველს) აქვს იგივე უფლებები, რაც მეურვეებსა და მზრუნველებს საერთოდ, მაგრამ ერთი

აუცილებელი პირობის აღნიშვნით: მათი განმკარგულებელი მოქმედებები, როგორცაა სარჩელის ცნობა, სარჩელის აღიარება, საქმის მორიგებით დამთავრება თვითონ სასამართლომ უნდა შეამოწმოს ხომ არ არღვევს კანონს ან ქმედუნარო პირის ინტერესებს და მხოლოდ ამის შემდეგ მიიღოს შესაბამისი გადაწყვეტილება (განჩინება).

III. მხარეები სამოქალაქო პროცესში

სამოქალაქო საპროცესო უფლებაუნარიანობა, როგორც ზემოთ დავინახეთ, უზრუნველყოფს პირის შესაძლებლობას ჰქონდეს საპროცესო უფლებები, ხოლო სამოქალაქო საპროცესო ქმედუნარიანობა უზრუნველყოფს პირის შესაძლებლობას თვითონ უშუალოდ მიმართოს სასამართლოს სარჩელით, თვითონ უშუალოდ დაიცვას თავი სარჩელისაგან, ე.ი. აწარმოოს საქმე პირადად, ან მიანდოს საქმის წარმოება წარმომადგენელს.

პირის სარჩელით მიმართვა სასამართლოსათვის, რათა მან დაიცვას მისი დარღვეული ან სადაო უფლება, წარმოადგენს ამ პირის საპროცესო უფლებაუნარიანობისა და ქმედუნარიანობის რეალიზაციას, მის კონკრეტულ გამოვლინებას.

სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა, თუმცა ხშირად იყენებს „მხარის“ ცნებას, მაგრამ არ განსაზღვრავს ამ ცნების შინაარსს.

პირველად ეს ცნება გამოყენებულია სსკ მე-3 მუხლში, რომლის თანახმად „მხარეები იწყებენ საქმის წარმოებას სასამართლოში“ სარჩელის ან განცხადების შეტანის გზით. აქვე, ამავე მუხლში მითითებულია, რომ „მხარეებს შეუძლიათ საქმის წარმოება მორიგებით დაამთავრონ. მოსარჩელეს შეუძლია უარი თქვას სარჩელზე, ხოლო მოპასუხეს – ცნოს სარჩელი“.

სსკ 79-ე მუხლის თანახმად სასამართლო საქმის განხილვას შეუდგება დაინტერესებული პირების განცხადებით. „მხარეებად სასამართლოში შეიძლება გამოვიდნენ ფიზიკური და იურიდიული

პირები“. ეს მუხლი გულისხმობს როგორც განმცხადებლებს, რომლებსაც აქვთ იურიდიული ინტერესი დაადასტურონ სასამართლოს მეშვეობით რაიმე, მაგალითად, იურიდიული ფაქტი, ისე მოდავე მხარეებს სასარჩელო წარმოების დრო. უდავო წარმოების დროს, ყოველთვის გვყავს ერთი მხარე — განმცხადებელი. სასარჩელო წარმოების დროს პირიქით: ყოველთვის გვყავს ორი, თავისი ინტერესებით ურთიერთდაპირისპირებული მხარე — მოსარჩელე და მოპასუხე.

ინტერესთა დაპირისპირებულობა შეიძლება გამოიხატოს იმით, რომ მოსარჩელე კანონით დაშვებული და გათვალისწინებული საშუალებების გამოყენებით ცდილობს მიიღოს მისთვის ხელსაყრელი გადაწყვეტილება, ანუ სასამართლომ დააკმაყოფილოს მისი სასარჩელო მოთხოვნა, ხოლო მოპასუხე პირიქით — ცდილობს, რათა სასამართლომ თავისი გადაწყვეტილებით უარი უთხრას მოსარჩელეს სარჩელის დაკმაყოფილებაზე.

აქედან გამომდინარე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: მხარეები სამოქალაქო პროცესში ეწოდება იმ პირებს, რომელთა სახელით მიმდინარეობს საქმე და რომელთა შორის დავა სამოქალაქო უფლების შესახებ სასამართლომ უნდა განიხილოს და გადაწყვიტოს.

მხარეთა ინტერესების დაპირისპირებულობა სასარჩელო წარმოების კონსტიტუციური ნიშანია: თუ ასეთი დაპირისპირებულობა არ არსებობს, ან თუ არსებობდა, მაგრამ შემდეგ შეწყდა, სასარჩელო წარმოებაც უნდა შეწყდეს. დაუშვებელია, მაგალითად, მოსარჩელისა და მოპასუხის როლების შეთავსება ერთ პირში, ისე როგორც შეუძლებელია კრედიტორისა და მოვალის შეთავსება. მაგალითად, სკ 452-ე მუხლის თანახმად ვალდებულებითი ურთიერთობა შეწყდება, თუ მოვალე და კრედიტორი ერთი და იგივე პირი აღმოჩნდება.

სამოქალაქო პროცესში ეს შეიძლება ასე წარმოვიდგინოთ: მოსარჩელემ აღძრა სარჩელი მოპასუხის წინააღმდეგ და მოითხოვა მისი ქონებიდან წილის გამოყოფა. სასამართლოში საქმის წარმოების დროს მოპასუხე გარდაიცვალა და მთელი მისი ქონება მემკვიდრეობით მიიღო მოსარჩელემ.⁴² შეიძლება მოხდეს პირიქითაც,

42 ზ. ახვლედიანი, ვალდებულებითი სამართალი, მეორე გამოცემა, გვ. 89.

გარდაიცვალა მოსარჩელე და მისი ქონება მემკვიდრეობით მიიღო მოპასუხემ. ასეთ და სხვა ანალოგიურ შემთხვევებში პროცესის გაგრძელება სრული უაზრობა იქნებოდა, რადგან წარმოდგენელია ედავო შენ თავს და ასეთი „დავის“ გადაწყვეტა მოთხოვო სასამართლოს.

ამრიგად, სასარჩელო წარმოებისთვის განმსაზღვრელია მოდავე მხარეთა ინტერესების დაპირისპირებულობა და არა მათი სიმრავლე. შეიძლება მოსარჩელის მხარეზე იყო რამდენიმე პირი, ხოლო მოპასუხის მხარეზე რამდენიმე პირი, მაგრამ ეს არაფერს არ ცვლის, მხარე მაინც რჩება ორი: ერთი – რომელიც აყენებს გარკვეულ მოთხოვნას მოპასუხეების მიმართ და, მეორე – რომელიც არ ცნობს ამ მოთხოვნას (მოპასუხე მხარე).

მოსარჩელე არის პირი, რომელმაც აღძრა სარჩელი თავისი დარღვეული ან სადავო უფლების დასაცავად. აქედან გამომდინარე მოსარჩელედ ვერ ჩაითვლება პირი, რომელმაც აღძრა სარჩელი სხვა პირის უფლების დასაცავად. ამიტომ, მოსარჩელედ ვერ ჩაითვლება წარმომადგენელი, რომელიც მიმართავს სასამართლოს სარჩელით სხვა პირთა უფლებების დასაცავად.

მოპასუხე არის პირი, რომელმაც მოსარჩელის განცხადებით დაარღვია ან სადავოდ გახადა მისი უფლება. მოსარჩელემ უნდა დაასახელოს მოპასუხე – ეს მისი მოვალეობაა (სსკ 178-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის პუნქტი „ბ“). სხვა საკითხია, მართლა უნდა აგოს თუ არა მოსარჩელის მიერ მოპასუხედ დასახელებულმა პირმა პასუხი, ე.ი. მართლა არის თუ არა ეს პირი ის, ვინც დაარღვია მოსარჩელის უფლება. ეს გაირკვევა პროცესის ბოლოს – სასამართლოს გადაწყვეტილებით. მაგრამ თავდაპირველად მოსარჩელის მიერ მოპასუხის დასახელება არის საჭირო და აუცილებელი, რათა სასამართლომ მიიღოს და განიხილოს სარჩელი.

მხარეებად სასამართლოში – მოსარჩელედ და მოპასუხედ, შეიძლება გამოვიდნენ ფიზიკური და იურიდიული პირები. ეს ღავას არ იწვევს, მაგრამ შეიძლება თუ არა მხარეებად (მოსარჩელედ და მოპასუხედ) მოგვევლინონ ორგანიზაციები, რომლებიც არ არიან

იურიდიული პირები? როგორც ზემოთ ავლნიშნეთ, სსკ 79-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად ორგანიზაციები, რომლებიც არ არიან იურიდიული პირები შეიძლება გამოვიდნენ სამოქალაქო პროცესში მხარეებად, ოღონდ ერთი პირობით – თუ ამას ითვალისწინებს, უშვებს კანონი ამა თუ იმ კონკრეტული ორგანიზაციის მიმართ. მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 39-ე მუხლის თანახმად არარეგისტრირებული კავშირი არ არის იურიდიული პირი, მაგრამ იგი შეიძლება წარმოდგენილი იყოს სასამართლოში და სამართლოს გარეშე ურთიერთობებში თავისი წევრებით ან საამისოდ უფლებამოსილი პირებით.

დიდ პრაქტიკულ მნიშვნელობას იძენს იმ საწარმოების (საზოგადოებების) მდგომარეობა, რომლებიც ადრე იყვნენ რეგისტრირებული, მაგრამ შემდგომ, კანონის მოთხოვნათა შესაბამისად, ხელმეორედ უნდა გაეცლოთ რეგისტრაცია, ხოლო თუ კანონით დათქმულ ვადაში ისინი არ გაივლიან რეგისტრაციას, მაშინ მათი რეგისტრაცია გაუქმებულად ითვლება. რეგისტრაციის გაუქმება კინიშნავს იმას, რომ ეს საწარმო (საზოგადოება) აღარაა იურიდიული პირი.

მაგრამ ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ ამ საწარმოს (საზოგადოების) მიმართ არ შეიძლება აღიძრას სარჩელი, ან ეს საწარმო თვითონ იყოს მოსარჩელე?

არა, არ ნიშნავს!

საქმე ისაა, რომ ასეთ საწარმოებს (საზოგადოებებს) არ შეიძლება არ ჰქონდეთ მრავალგვარი იურიდიული კავშირები სამართლის სხვა სუბიექტებთან. ამ კავშირ-ურთიერთობების საფუძველზე შეიძლება წარმოიშვას სხვადასხვა ხასიათის დავები, რომლებიც სასამართლომ უნდა გადაწყვიტოს. ამიტომ ისინი შეიძლება მოგვევლინონ მხარეებად პროცესში, თუმცა აღარ შეიძლება ჩაითვალოს იურიდიულ პირებად, რადგან არ გაუვლიათ ხელახალი რეგისტრაცია. სხვა საკითხია, რომ ასეთი ორგანიზაციებისა და მათი წევრების პასუხისმგებლობა განსხვავდება იმ იურიდიული პირების პასუხისმგებლობისაგან, რომლებიც მხოლოდ თავისი ქონებით აგე-

ბენ პასუხს მაგრამ, მიუხედავად ამისა მხარეებად პროცესში ისინი შეიძლება გამოვიდნენ.⁴³

IV. საპროცესო თანამონაწილეობა, მიზნები და სახეები

1. ცნება

ერთ საქმეში მოსარჩელის მხარეზე, მოპასუხის მხარეზე, ან ორივე მხარეზე ერთდროულად რამდენიმე პირის მონაწილეობას საპროცესო თანამონაწილეობა⁴⁴ ანუ სარჩელების სუბიექტური გაერთიანება⁴⁵ ეწოდება.

მოსარჩელის მხარეზე მონაწილე პირებს თანამოსარჩელებს, ხოლო მოპასუხის მხარეზე მონაწილე პირებს თანამოპასუხეებს უწოდებენ.

სარჩელების სუბიექტური გაერთიანება შეიძლება სამი ფორმით მოხდეს:

⁴³ იურიდიულ ლიტერატურაში, აგრეთვე ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობაში და სასამართლო პრაქტიკაში ერთმანეთისაგან განასხვავებენ აქტიურ და პასიურ უფლებაუნარიანობას. აქტიური უფლებაუნარიანობა – ესაა უნარი იყო მოსარჩელე ან მოპასუხე სასამართლოში. პასიური უფლებაუნარიანობა – ესაა უნარი იყო მხოლოდ მოპასუხე და დაიცვა თავი სარჩელისაგან, მაგრამ არ შეიძლება იყო მოსარჩელე. ე.ი. პასიური უფლებაუნარიანობით აღჭურვილი ორგანიზაციის (გაერთიანების) წინააღმდეგ შეიძლება აღიძრას სარჩელი, მაგრამ ასეთ ორგანიზაციას თვითონ არ შეუძლია აღძრას სარჩელი. მხედველობაშია ისეთი ორგანიზაციები (გაერთიანებები), რომლებიც არაა იურიდიული პირი. Baur/Grunsky _ Zivilprozessrecht. s.74.

როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოს სსკ-ით ორგანიზაციები, რომლებიც არ არიან იურიდიული პირები, შეიძლება გამოვიდნენ პროცესში მხარეებად (მოსარჩელებად და მოპასუხეებად) მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ სასამართლო პრაქტიკამ გააფართოვა ასეთი ორგანიზაციების მონაწილეობა პროცესში. მაგალითად, მოპასუხეებად ხშირად გვევლინება საბინაო ამხანაგობები.

⁴⁴ თანამონაწილეობა ლათინურად – *litis consortium*, გერმანულად – *Steitgenossenschaft*, ინგლისურად – *Joinder of parties*.

⁴⁵ E. Schilken, *Zivilprozessrecht*, 6. Auflage, 2010, Vahlen, 318 გვ.

პირველი – ერთი მოსარჩელე რამდენიმე მოპასუხის წინააღმდეგ. ასეთ ფორმას პასიურ თანამონაწილეობას (Passive Streitgenossen)⁴⁶ უწოდებენ.

მეორე – რამდენიმე თანამოსარჩელის მიერ ერთი მოპასუხისადმი სარჩელის წარდგენა. ასეთ ფორმას აქტიურ თანამონაწილეობას (Aktive Streitgenossen)⁴⁷ უწოდებენ.

მესამე – რამდენიმე თანამოსარჩელის მიერ რამდენიმე თანამოპასუხის მიმართ სარჩელის წარდგენა. ასეთ ფორმას კი შერეულ თანამონაწილეობას უწოდებენ.

ცხადია, რომ ერთ მხარეზე მონაწილე თანამონაწილეების ინტერესები ეწინააღმდეგება მეორე მხარეზე მონაწილე თანამონაწილეების ინტერესებს, მაგრამ ერთ მხარეზე მონაწილე თანამონაწილეთა ინტერესები არ შეიძლება ეწინააღმდეგებოდეს ერთმანეთს. ეს იმას ნიშნავს, რომ მოსარჩელის მხარის თანამონაწილეების ინტერესები ყოველთვის უნდა ეწინააღმდეგებოდეს მოპასუხის მხარის თანამონაწილეების ინტერესებს, მაგრამ მოსარჩელის ან მოპასუხის მხარის თანამონაწილეთა ინტერესი ერთმანეთს არ შეიძლება ეწინააღმდეგებოდეს. თანამონაწილეობის ასეთი ხასიათი და შინაარსი განასხვავებს მას დამოუკიდებელი მოთხოვნით მესამე პირებისაგან, რომელთა ინტერესები ეწინააღმდეგება როგორც მოსარჩელის, ისე მოპასუხის ინტერესებს. ასეთი მესამე პირი აცხადებს თავის მოთხოვნას სწორედ იმ საგანზე, რომელზეც დავობენ მხარეები – მოსარჩელე და მოპასუხე.

თანამონაწილეობის საფუძვლებს განსაზღვრავს სსკ 86-ე მუხლი, რომლის თანახმად თანამონაწილეობა დასაშვებია, თუ: ა) სარჩელის საგანს წარმოადგენს საერთო უფლება; ბ) სასარჩელო მოთხოვნები გამომდინარეობს ერთი და იმავე საფუძვლებლიდან; გ) სასარჩელო მოთხოვნები ერთგვაროვანია, მიუხედავად იმისა ერთგვაროვანია თუ არა მათი საფუძველი და საგანი.

თანამონაწილეობის მიზანია საქმის განხილვისა და გადაწყვეტის დაჩქარება, ხარჯების შემცირება, სასამართლო სხდომების

46 E. Schilken, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 318

47 E. Schilken, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 318

რაოდენობის შემცირება, ერთმანეთის შეუსაბამო გადაწყვეტილებათა გამოტანის თავიდან აცილება, სწორი და სამართლიანი გადაწყვეტილების გამოტანა.

ამ მიზნით თანამონაწილეობა შეიძლება განხორციელდეს მომზადების სტადიაზე. კერძოდ, სსკ 182-ე მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად, თუ სასამართლოს წარმოებაში არის რამდენიმე ერთგვაროვანი და სამართლებრივად ერთმანეთთან დაკავშირებული საქმე, რომლებშიც ერთი და იგივე ან სხვადასხვა მხარე მონაწილეობს, სასამართლოს შეუძლია თავისი ინიციატივით ან მხარის შუამდგომლობით გააერთიანოს ეს საქმეები ერთ წარმოებად ერთად განხილვისათვის თუ ასეთ გაერთიანებას შედეგად მოჰყვება დავის უფრო სწრაფად და სწორად განხილვა. მოსამართლე რომელსაც მიმართეს საქმეთა გაერთიანების შესახებ შუამდგომლობით, თავის წარმოებაში არსებულ საქმესთან აერთიანებს თავის წარმოებაშივე ან სხვა მოსამართლის წარმოებაში არსებულ საქმეს. რის თაობაზედაც მას გამოაქვს მოტივირებული განჩინება.

როგორც მოცემული წესიდან ჩანს სასამართლოში უკვე აღძრული სხვადასხვა სარჩელის გაერთიანება ერთ წარმოებად შესაძლებელია ორი პირობის ერთდროულად არსებობისას: ა) თუ გასაერთიანებელი საქმეები ერთგვაროვანი და სამართლებრივად ერთმანეთთან დაკავშირებულია. მაგალითად, აღძრულია რამდენიმე სხვადასხვა სარჩელი წარმოებაში მომხდარი ავარიის შედეგად მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შესახებ; ბ) საქმეთა გაერთიანებას მოყვება დავის უფრო სწრაფად და სწორად განხილვა.

ერთგვაროვანია სამართლებრივად საქმეები თუ არა-ეს ობიექტური ნიშანია და დამოკიდებულია გაერთიანებული საქმეების ხასიათზე და შინაარსზე, მაგალითად, თუ რამდენიმე დასაქმებულმა პირმა აღძრა სარჩელი სამუშაოზე აღდგენის შესახებ, რომლებიც შტატების შემცირების გამო დაითხოვა საწარმოს ადმინისტრაციამ-ეს სარჩელები ერთგვაროვანია და მათი გაერთიანებაც მიზანშეწონილი იქნება. აგრამ, თუ ამავე ადმინისტრაციას სხვა დასაქმებულების მიმართ აღძრული აქვს სარჩელი მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შესახებ ყველა ამ სარჩელის ერთად გაერთიანება

დაუშვებელია, რადგან ისინი არაა ერთმანეთთან დაკავშირებული სამართლებრივად და არაა ერთგვაროვანი.⁴⁸

სხვა მოსამართლესთან არსებული საქმეების გაერთიანებისას მიზანშეწონილი იქნება მოსამართლემ საქმეთა გაერთიანების შესახებ განჩინების გამოტანამდე წინასწარ მოეთათბიროს ამ მოსამართლეს, ხოლო საჭიროების შემთხვევაში ამ სასამართლოს თავმჯდომარეს.⁴⁹

– თანამონაწილეობა შეიძლება იყოს სავალდებულო და ფაკულტატური (არა სავალდებულო).

2. სავალდებულო თანამონაწილეობა

თანამონაწილეობა სავალდებულოა, თუ მატერიალურ-სამართლებრივი ურთიერთობიდან გამომდინარე, შეუძლებელია ამ ურთიერთობის ყველა სუბიექტის მონაწილეობის გარეშე საქმის განხილვა. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, თანამონაწილეობა სსკ 86-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის “ა” ქვეპუნქტის თანახმად დასაშვებია თუ **სარჩელის საგანს წარმოადგენს საერთო უფლება**, მაგალითად, საერთო საკუთრების უფლების ერთ-ერთმა მონაწილემ მოითხოვა წილის გამოყოფა. საქმეში ჩაბმული უნდა იქნეს ყველა მესაკუთრე: ყოველთვის, როცა დავა ეხება საზიარო საგანს, საქმეში ჩაბმული უნდა იქნეს საზიარო უფლების ყველა მესაკუთრე; თუ საქმე ეხება ბინიდან გამოსახლებას (ბინის გათავისუფლებას), მაშინ ამ საქმეში ჩაბმული უნდა იქნას ამ სადავო ბინაში მცხოვრები ყველა პირი და ა.შ.

სავალდებულო თანამონაწილეობისას, თუ ყველა თანამონაწილე არ იქნება ჩაბმული საქმეში და სასამართლო ისე გამოიტანს გადაწყვეტილებას, მაშინ ამ გადაწყვეტილების აღსრულება ვერ მოხერხდება, რადგან მისი კანონიერი ძალა ვრცელდება მხოლოდ იმ პირებზე, რომლებიც მონაწილეობდნენ საქმეში. ამიტომ, თუ

48 თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა, “სამართალი” 2007 წ. 316-317 გვ.

49 იქვე გვ. 317

სარჩელი არაა აღძრული საერთო უფლების ყველა თანამონაწილის ან საერთო ვალდებულების მქონე ყველა პირის მიმართ, მაშინ **სასამართლომ** უნდა ჩააბას ისინი საქმეში თავისი ინიციატივით.

პრაქტიკაში წამოიჭრა საკითხი იმის შესახებ, შეუძლია თუ არა სასამართლოს **სავალდებულო თანამონაწილეობის დროს** გამოიტანოს დაუსწრებელი გადაწყვეტილება, როცა არ გამოცხადდა არცერთი თანამონაწილე (თანამოსარჩელე ან თანამოპასუხე), ან გამოცხადდა არა ყველა, არამედ ერთ-ერთი მათგანი.

თუ სასამართლო სხდომაზე არ გამოცხადდა არც ერთი თანამონაწილე (თანამოსარჩელე ან თანამოპასუხე), რომლებსაც გაეგზავნათ შეტყობინება კანონით დადგენილი წესით, სასამართლო გამოიტანს დაუსწრებელ გადაწყვეტილებას (სსკ 229-ე და 230-ე მუხლები).

თუ სასამართლო სხდომაზე გამოცხადდა ერთ-ერთი თანამონაწილე, ვთქვათ თანამოსარჩელე, სასამართლომ უნდა გამოიტანოს არა დაუსწრებელი, არამედ ჩვეულებრივი გადაწყვეტილება საქმის მასალების მიხედვით.

სავალდებულო თანამონაწილეობის დროს ერთ-ერთი თანამონაწილის გამოცხადება ნიშნავს ყველა თანამონაწილის გამოცხადებას, თუ შეტყობინება გაგზავნილია სსკ-ის 77-ე მუხლის მეორე ნაწილის მოთხოვნათა დაცვით.

თუ არც ერთი მხარე, ე. ი. არც ერთი თანამოსარჩელე და არც ერთი თანამოპასუხე არ გამოცხადდა სასამართლოს შეუძლია სარჩელი განუხილველად დატოვოს (სსკ 231-ე მუხლი).

3. ფაკულტატური (არასავალდებულო) თანამონაწილეობა

ფაკულტატური (არასავალდებულო) თანამონაწილეობა შეიძლება განპირობებული იყოს იმით, რომ „სასარჩელო მოთხოვნები გამომდინარეობს ერთი და იმავე საფუძვლებიდან“, ან კიდევ იმით, რომ „სასარჩელო მოთხოვნები ერთგვაროვანია, მიუხედავად იმისა, ერთგვაროვანია თუ არა მათი საფუძველი და საგანი (სსკ 86-ე მუხლის „ბ“ და „გ“ პუნქტები).

თითოეული პუნქტის უკეთ გაგების მიზნით მოვიყვანოთ მაგალითები. პუნქტი “ზ”- სასარჩელო მოთხოვნები გამომდინარეობს ერთი და იმავე საფუძვლებიდან, მაგალითად:

თუ პირის ქონებას ზიანი მიაყენა რამდენიმე პირმა, დაზარალებულს შეუძლია სარჩელი აღძრას როგორც ცალკეული ზიანის მიმყენებლის, ისე ყველას მიმართ ერთად.

მეორე მაგალითი, ნარდობის ხელშეკრულებით, მენარდე კისრულობს შეასრულოს გარკვეული სამუშაო, ხოლო შემკვეთი ვალდებულია გადაუხადოს მენარდეს შეთანხმებული საზღაური. იმ შემთხვევაში როდესაც მენარდედ (სამუშაოს შემსრულებლად) გვევლინება არა ერთი, არამედ რამდენიმე პირი, მაშინ დავის შემთხვევაში სასამართლო პროცესში შეიძლება ჩაებას ყველა შემსრულებელი (მენარდე).

პუნქტი “გ”- სასარჩელო მოთხოვნები ერთგვაროვანია, მიუხედავად იმისა, ერთგვაროვანია თუ არა მათი საფუძველი და საგანი.

მაგალითად, რამდენიმე დასაქმებული პირი მიმართავს სასამართლოს სარჩელით, რათა მან დააკისროს ხელფასის გადახდა ორგანიზაციას, რომელთანაც მას დადებული აქვთ შრომის ხელშეკრულება. აქ არ შეიძლება ითქვას, რომ საქმე გვაქვს სარჩელის იგივე საგანთან და იგივე საფუძველთან, რადგან დადებულია ცალკე შრომის ხელშეკრულება, რომელიც განსაზღვრავს სამუშაოს შესრულების ხასიათსა და პირობებს თითოეულ მათგანთან. მაგრამ, სასარჩელო მოთხოვნები ერთგვაროვანია და სასამართლოს შეუძლია გააერთიანოს ეს მოთხოვნები.

ამასთან დაკავშირებით მხედველობაშია მისაღები სსკ 182-ე მუხლის მოთხოვნები, რომლის თანახმად “რამდენიმე მოსარჩელის მიერ ან რამდენიმე მოპასუხის მიმართ წარდგენილი მოთხოვნების მიღებისას, სასარჩელო განცხადების მიმღებ მოსამართლეს შეუძლია ცალკე წარმოებად გამოყოს ერთი ან რამდენიმე მოთხოვნა, თუ ცნობს, რომ მოთხოვნათა განცალკევებული განხილვა უფრო მიზანშეწონილია”.

თანამონაწილეობა ასეთ შემთხვევებში გამართლებულია საქმის სწორად და სწრაფად გადაწყვეტის ინტერესებით, აგრეთვე, საპროცესო ეკონომიის პრინციპის მოთხოვნებით.

თანამონაწილეობისაგან უნდა განვასხვავოთ რამდენიმე სასარჩელო მოთხოვნის ერთ სარჩელში გაერთიანება ერთი და იმავე მოპასუხის მიმართ. თუ თანამონაწილეობა სარჩელების სუბიექტური გაერთიანებაა, მაშინ რამდენიმე მოთხოვნის ერთ სარჩელში გაერთიანებას ერთსა და იმავე მოპასუხის მიმართ – **სარჩელების ობიექტური გაერთიანებას ვუწოდებთ.**⁵⁰ სასამართლოს შეუძლია გაერთიანებული მოთხოვნებიდან ცალკე წარმოებად გამოყოს ერთი ან რამდენიმე მოთხოვნა.

პრაქტიკაში წამოიჭრა საკითხი შეუძლია თუ არა სასამართლოს ფაქულტატური (არასავალდებულო) თანამონაწილეობის დროს გამოიტანოს დაუსწრებელი გადაწყვეტილება, თუ არ გამოცხადდა არც ერთი ან გამოცხადდა მხოლოდ ერთ-ერთი თანამონაწილე.

ასეთი თანამონაწილეობის დროს, თუ არ გამოცხადდა ერთ მხარეზე მონაწილე არც ერთი თანამონაწილე, სასამართლოს შეუძლია გამოიტანოს დაუსწრებელი გადაწყვეტილება ყველა გამოუცხადებელ მხარეთა საწინააღმდეგოდ (სსკ 229-230-ე მუხლები). მაგრამ, თუ სასამართლო სხდომაზე გამოცხადდა ერთ მხარეზე მონაწილე მხოლოდ ერთი ან მხოლოდ ზოგიერთი, მაშინ სასამართლოს შეუძლია გამოიტანოს ჩვეულებრივი გადაწყვეტილება მხოლოდ გამოცხადებული თანამონაწილის მიმართ და დაუსწრებელი გადაწყვეტილება გამოუცხადებელ თანამონაწილეთა მიმართ.

არასავალდებულო თანამონაწილეობის დროს თითოეულ თანამონაწილეს შეეძლო აღედრა დამოუკიდებელი სარჩელი ცალკე აღებული მოპასუხის მიმართ. აქედან გამომდინარე, არასავალდებულო თანამონაწილეობის დროს ერთ-ერთი თანამონაწილის გამოცხადება არ ნიშნავს ყველა თანამონაწილის გამოცხადებას. ამიტომ, ასეთ შემთხვევაში გამოუცხადებლობას უნდა მოყვეს ის შედეგი, რასაც კანონი უკავშირებს მხარის გამოუცხადებლობას საერთოდ.

სსკ 86-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, თითოეული მოსარჩელე ან მოპასუხე მეორე მხარის მიმართ პროცესში გამოდის დამოუკიდებლად.

50 E. Schilken, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 319

თითოეული თანამონაწილის პროცესში დამოუკიდებლად გამოსვლა იმას ნიშნავს, რომ მის მიერ ამა თუ იმ საპროცესო მოქმედების შეუსრულებლობას არ შეუძლია რაიმე ზიანი მიაყენოს სხვა თანამონაწილეს ან ზეგავლენა მოახდინოს სხვა თანამონაწილეებზე. მაგალითად, ერთი თანამონაწილის მიერ სარჩელზე უარის თქმა, ან სარჩელის ცნობა არ ნიშნავს სარჩელზე უარის თქმას ან სარჩელის ცნობას სხვა თანამონაწილეების მიერ.

სასამართლო შეწყვეტს საქმის წარმოებას იმ მოსარჩელის მიმართ, რომელმაც უარი თქვა სარჩელზე და სხვების მიმართ გააგრძელებს საქმის განხილვას. ასევე სასამართლო დააკმაყოფილებს სარჩელს იმ მოპასუხის მიმართ, რომელმაც ცნო სარჩელი, ხოლო სხვების მიმართ გააგრძელებს საქმის განხილვას.

თანამონაწილეებს შეუძლიათ საქმის წარმოება სასამართლოში ერთ-ერთ თანამონაწილეს მიანდონ. ასეთ შემთხვევაში თანამონაწილე ორ ფუნქციას ასრულებს: ის არის მხარე, რომელიც იცავს თავის უფლებებს და, იმავედროულად ის არის წარმომადგენელი სხვა თანამონაწილეებისა. ამ ორი ფუნქციის (მხარე, წარმომადგენელი) შეთავსება დასაშვებია მხოლოდ თანამონაწილეობის დროს.

საქმის წარმოების მინდობა ერთ-ერთი თანამონაწილისათვის აუცილებლად უნდა გაფორმდეს კანონით დადგენილი წესით (სსკ 96-ე მუხლი). მაგალითად, მოქალაქეთა მიერ გაცემული მინდობილობა უნდა დამოწმდეს სანოტარო წესით ან იმ ორგანიზაციის მიერ, სადაც მუშაობს ან სწავლობს მარწმუნებელი.

თანამონაწილეს, რომელსაც მინდობილი აქვს საქმის წარმოება სხვა თანამონაწილეების მიერ, თავის მხრივ, შეუძლია აიყვანოს ადვოკატი.

არ შეესაბამება კანონის მოთხოვნებს, და ამდენად არ შეიძლება ისეთი სასამართლო პრაქტიკის დანერგვა, როდესაც თანამონაწილეთა წარმომადგენლად დაშვების საკითხს ამ წარმომადგენლის სიტყვიერი განცხადების საფუძველზე წყვეტს სასამართლო.⁵¹

51 თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა, "სამართალი", 2007 წ. გვ. 167

თანამონაწილეები (თანამოსარჩელები, თანამოპასუხეები) არიან მხარეები, რომლებიც იცავენ თავიანთ უფლებებს და კანონით გათვალისწინებულ ინტერესებს. ამიტომ, ისინი სარგებლობენ ყველა იმ უფლებით, რა უფლებებიც აქვთ მხარეებს.

§2. არასათანადო მხარე და მისი შეცვლის წესი

I. არასათანადო მოსარჩელე

სამოქალაქო უფლების შესახებ დავის გამო საქმის სასამართლოში აღძვრის საწყის ეტაპზე, სასამართლოსთვის ჯერ კიდევ არაა ცნობილი და არც შეიძლება იყოს ცნობილი, რომ მოსარჩელე ნამდვილად ფლობს იმ უფლებას, რომლის დაცვასაც იგი მოითხოვს, რომ ეს უფლება ნამდვილად დარღვეულია ან სადავოაა გამხდარი და, ამიტომ, საჭიროებს დაცვას და, რომ მოპასუხე, ე.ი. პირი რომელზეც მიუთითებს მოსარჩელე როგორც უფლების დამრღვევი, მართლაც ის პირია, რომელმაც ნამდვილად დაარღვია მოსარჩელის უფლება.

ეს არის ისეთი საკითხები, რომლებიც სასამართლომ უნდა გაარკვიოს არა სარჩელის მიღების წინ, არამედ საქმის არსებითად განხილვის შედეგად, სასამართლო გადაწყვეტილებით.

კანონით დადგენილი წესის დაცვით სარჩელის სასამართლოში აღძვრა და მოპასუხისადმი სრულიად გარკვეული მატერიალურ-სამართლებრივი მოთხოვნის წამოყენება, უკვე ქმნის ვარაუდს, რომ როგორც მოსარჩელე, ისე მოპასუხე წარმოადგენენ სადავო სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეებს. ეს ვარაუდი არის სავსებით საკმარისი იმისათვის, რომ სასამართლომ მიიღოს და განიხილოს სარჩელი, ცხადია თუ არსებობს სარჩელის წარმოებაში მიღების სხვა წინაპირობები (სსკ 186-ე მუხლი).

ამასთან ერთად, სარჩელის წარმოებაში მიღების შემდეგ

ზოგჯერ კი საქმის არსებითად განხილვის პროცესში ირკვევა, რომ მოსარჩელე არაა ის პირი, რომელსაც ეკუთვნის სადავო უფლება, ან კიდევ, მოპასუხე არაა ის პირი, რომელმაც პასუხი უნდა აგოს სარჩელზე.

მაგალითი 1. ა-ნიმ აღძრა სარჩელი ბ-ანის წინააღმდეგ 4000 ლარის დაბრუნების შესახებ, რომელიც მას სესხად ჰქონდა აღებული და რომლის დაბრუნების ვადა უკვე დადგა, მაგრამ ნებაყოფლობით არ დააბრუნა. სასამართლომ მიიღო სარჩელი განსახილველად. ამ საქმის მომზადების სტადიაზე გაირკვა, რომ მოპასუხე არ უარყოფს, აღნიშნული ოდენობით სესხის მიღებას მართლაც მიიღო, მაგრამ არა მოსარჩელე ა-ნისაგან, არამედ მისი შვილისაგან, რომელმაც ზეპირი შეთანხმებით გადაუვადა მას ამ სესხის დაბრუნების ვადა.

ამრიგად, გასესხებული თანხის დაბრუნების შესახებ მოთხოვნის უფლება აქვს არა მოსარჩელე ა-ნის, არამედ მის შვილს, რადგან იგი არის სადავო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი. აქედან გამომდინარე, ა-ნი არაა სათანადო მოსარჩელე.

მაგალითი 2. ოჯახის ერთ-ერთმა უფროსმა წევრმა გ-ანიმ შეიტანა სარჩელი მოპასუხე დ-ონის მიმართ ბინიდან გამოსახლებისა და ამ ბინის გამონთავისუფლების შესახებ. სასამართლომ მიიღო ეს სარჩელი წარმოებაში. საქმის მომზადების სტადიაზე გაირკვა, რომ ბინის ქირავნობის ხელშეკრულება დამქირავებელს დადებული აქვს ოჯახის სხვა წევრთან, რომელიც რეგისტრირებულია საჯარო რეესტრში ამ ბინის მესაკუთრედ.

ამრიგად, მოსარჩელე გ-ანი არაა სათანადო მოსარჩელე, რადგან იგი არაა სადავო სამართლებრივი ურთიერთობის, კერძოდ, ბინის ქირავნობის ხელშეკრულების მონაწილე.

როგორ უნდა მოიქცეს სასამართლო ასეთ შემთხვევაში? არსებობს ამ საკითხის გადაწყვეტის ორი გზა: ერთი – სასამართლომ უარი უთხრას მოსარჩელეს სარჩელის მიღებაზე, როცა მოსარჩელეს არ აქვს მოთხოვნის უფლება, ხოლო თუ შეცდომით მიიღებს ასეთი არასათანადო მოსარჩელისაგან სარჩელს და მხოლოდ ამის შემდეგ გაირკვევა, რომ მას არ აქვს მოთხოვნის უფლება – შეწყვიტოს

საქმის წარმოება. მეორე – სასამართლომ მიიღოს სარჩელი წარმოებაში და თუ აღმოჩნდება, რომ მოსარჩელეს არ აქვს მოთხოვნის უფლება, ე.ი. არასათანადოა, შეცვალოს იგი სათანადოთი, თუ საქმის მასალებიდან გამომდინარე ცხადია, ვის შეიძლება ჰქონდეს ამ მოთხოვნის უფლება.

საქართველოს კანონმდებლობა წავიდა ამ მეორე გზით. ამასთან ერთად განსაზღვრა არასათანადო მხარის სათანადოთი შეცვლის წესიც, რის შესახებაც საუბარი გვექნება ქვემოთ.

ზოგჯერ კანონი თვითონ მიუთითებს თუ ვინ შეიძლება იყოს სათანადო მოსარჩელე. მაგალითად, მშვილებლის მეზობელმა აღძრა სარჩელი სასამართლოში შვილად აყვანის გაუქმების შესახებ იმ მოტივით, რომ მშვილებელი სასტიკად ეპყრობა თავის ნაშვილებს და, რომ ასეთი შვილად აყვანა არ შეესაბამება ბავშვის ინტერესებს.

ამ შემთხვევაში მოსარჩელე არაა სათანადო, რადგან სამოქალაქო კოდექსის 1272-ე მუხლის მე-4 პუნქტის თანახმად „შვილად აყვანა შეიძლება ბათილად იქნეს ცნობილი იმ პირის მოთხოვნით რომლის უფლებაც დარღვეულია შვილად აყვანით, აგრეთვე მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს მოთხოვნით“.

ამრიგად, მშვილებლის მეზობელი, რომელმაც აღძრა სარჩელი სასამართლოში შვილად აყვანის ბათილობის თაობაზე, არ არის სათანადო მოსარჩელე.

იგივე ვითარება შეიძლება შეიქმნას მოპასუხის მიმართაც.

„მეწარმეთა შესახებ“ კანონის 53-ე მუხლის მე-5 პუნქტის თანახმად: „თუ სააქციო საზოგადოებამ არ განახორციელა თავისი მოთხოვნა მესამე პირის მიმართ, **აქციონერს** შეუძლია საზოგადოების ნაცვლად და მის სასარგებლოდ თავისი სახელით შეიტანოს სარჩელი აღნიშნული მოთხოვნის განსახორციელებლად. იგი მიიჩნევა **სათანადო მოსარჩელედ**, თუ საზოგადოება აქციონერის წერილობითი მოთხოვნის მიღებიდან 90 დღის განმავლობაში არ აღძრავს სარჩელს მესამე პირის წინააღმდეგ ან ვერ დაასაბუთებს, რომ ასეთი სარჩელის აღძვრა ეწინააღმდეგება საზოგადოების ინტერესებს“.

ამდენად, არის თუ არა სარჩელის აღმძვრელი პირი სათანადო მოსარჩელე, განისაზღვრება მატერიალურ-სამართლებრივი ნორმების საფუძველზე.

არასათანადო მოსარჩელისგან უნდა განვასხვავოთ სარჩელის აღძვრაზე **არაუფლებამოსილი პირი**. სსკ 93-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, მხარეებს შეუძლიათ საქმე აწარმოონ სასამართლოში წარმომადგენლის მეშვეობით. წარმომადგენლის უფლებამოსილება უნდა გაფორმდეს კანონით განსაზღვრული წესით. თუ პირი აღძვრავს სარჩელს სხვა პირის უფლების დასაცავად, მაგრამ მისი წარმომადგენლობითი უფლებამოსილება არ იქნება გაფორმებული კანონით დადგენილი წესით (სსკ 96-ე მუხლი), მაშინ ჩვენს საქმე გვაქვს არაუფლებამოსილ პირთან.

თუ სარჩელი დაინტერესებული პირის სახელით შეიტანა ისეთმა პირმა, რომელსაც არ აქვს უფლებამოსილება საქმის წარმოებაზე, მაშინ სასამართლო არ მიიღებს სარჩელს (სსკ 186-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ზ“ ქვეპუნქტი).

ამასთან ერთად, საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ **სასამართლო არ იკვლევს სპეციალურად თუ ვის შეიძლება ჰქონდეს აღძრული მოთხოვნის უფლება, ან ვის წინააღმდეგ შეიძლება წაყენებული იქნეს ეს მოთხოვნა**. ამის შესახებ ინფორმაცია თვითონ საქმის მასალებიდან ან კანონიდან უნდა გამომდინარეობდეს. თუ ამ საქმის მასალებიდან და კანონიდან ნათლად და გარკვევით ჩანს თუ რომელი მხარეა სათანადო და რომელი არა, მაშინ **პროცესის ეკონომიის პრინციპიდან** გამომდინარე სასამართლოს შეუძლია სსკ-ის 84-ე და 85-ე მუხლების მოთხოვნათა დაცვით შეცვალოს არასათანადო მხარე სათანადო მხარით.

შეცვლის წესი კი ასეთია: არასათანადო მოსარჩელის სათანადო მოსარჩელით შეცვლისათვის საჭიროა ამ არასათანადო მოსარჩელის თანხმობა. თუ სათანადო მოსარჩელე თანახმაა შეცვალოს საქმიდან გასული არასათანადო მოსარჩელე, ანუ დაიკავოს მისი ადგილი, საქმის განხილვა გაგრძელდება ამ სათანადო მოსარჩელის მიმართ, მაგრამ თუ არასათანადო მოსარჩელის თანხმობის შემთხვევაში იგი არაა თანახმა შეცვალოს არასათანადო მოსარჩელე-

სასამართლო გამოიტანს განჩინებას საქმის წარმოების შეწყვეტის შესახებ (სსკ 272-ე მუხლის “გ” ქვეპუნქტი), რადგან მან ფაქტიურად უარი თქვა მის მიერ აღძრულ სარჩელზე.

იმ შემთხვევაში, როდესაც არასათანადო მოსარჩელე არაა თანახმა შეიცვალოს სათანადოთი, ხოლო სათანადო მოსარჩელე თანახმაა ჩაებას საქმეში, მაშინ სათანადო მოსარჩელე შეიძლება ჩაებას საქმეში მესამე პირად დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნით. ამ შემთხვევაში სათანადო მოსარჩელეს უფლება აქვს აღძრას დამოუკიდებელი სარჩელი. მესამე პირისა და თავდაპირველი (არასათანადო) მოსარჩელის სარჩელის გადაწყვეტა ხდება ერთდროულად. არასათანადო მოსარჩელეს სასამართლო უარს ეტყვის თავისი გადაწყვეტილებით სარჩელის დაკმაყოფილებაზე, ვინაიდან მას არ აქვს მოთხოვნის უფლება, ხოლო მესამე პირად საქმეში ჩაბმული სათანადო მოსარჩელის სარჩელს დააკმაყოფილებს საერთო საფუძველზე.

II. არასათანადო მოპასუხე

გაცილებით უფრო მარტივად წყდება საკითხი, როდესაც სარჩელი აღძრულია **არასათანადო მოპასუხის მიმართ**. მაგალითად, სარჩელი ვალის დაბრუნების შესახებ აღძრულია არა იმ პირის წინააღმდეგ, რომელსაც მოსარჩელემ სესხის სახით გადასცა გარკვეული თანხა, არამედ ამ მსესხებლის მამის მიმართ. სარჩელი არასრულწლოვანი შვილიშვილის რჩენისათვის აღძრულია პაპის (ბაბუის) მიმართ, მაშინ, როდესაც მას შეუძლია სარჩო მიიღოს თავისი მშობლებისაგან, კერძოდ, მამისგან, რომელსაც საკმაო სახსრები და კარგი ხელფასი აქვს.

მსგავსად მოსარჩელისა, სათანადო მოპასუხეც შეიძლება მატერიალურ-სამართლებრივი ნორმით განისაზღვროს.

მაგალითად: ვ-ინიმ აღძრა სარჩელი თ-ანის მიმართ მანქანის დაზიანებით გამოწვეული ზიანის ანაზღაურების შესახებ. მანქანის

დაზიანება გამოწვეული იყო იმით, რომ მოპასუხე თ-ანის ბინის ფანჯრიდან გადმოაგდეს მძიმე საგანი, რომელიც დაეცა ეზოში დაყენებულ მანქანას, რამაც მთლიანად ჩაამტვრია მისი სახურავი და მინები. სასამართლომ მიიღო სარჩელი წარმოებაში, საქმის განხილვის პროცესში გამოირკვა, რომ ოთახი, რომლის ფანჯრიდანაც გადმოაგდეს მძიმე საგანი უჭირავს დამქირავებელ ლ-ასის. სამოქ. კოდექსის 1004-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, თუ ზიანი მიყენებულია შენობიდან საგნის გადაგდებით „პასუხს აგებს პირი, რომელსაც დაქირავებული აქვს სადგომი“.

ამრიგად, ბინის მესაკუთრე თ-ანი, რომლის წინააღმდეგაც აღძრულია სარჩელი, არაა სათანადო მოპასუხე. სათანადო მოპასუხეა ლ-ასი, რომელსაც დაკავებული აქვს სადგომი.

მოპასუხის დასახელების უფლებამოსილება და მოვალეობაც ეკისრება მოსარჩელეს. ეს კარგად ჩანს სსკ 178-ე მუხლის შინაარსიდანაც. ამ მუხლის პირველი ნაწილის “ბ” ქვეპუნქტის თანახმად, სარჩელში აღნიშნული უნდა იყოს მოპასუხის სახელი, გვარი (სახელწოდება), ძირითადი მისამართი (ფაქტობრივი ადგილსამყოფელი), აგრეთვე არსებობის შემთხვევაში, ალტერნატიული მისამართი, სამუშაო ადგილის მისამართი და ა.შ. აქედან გამომდინარე, სასამართლო ვერ შეცვლის მოსარჩელის მიერ დასახელებულ მოპასუხეს სხვა მოპასუხით. ასეთი შეცვლისათვის აუცილებელია მოსარჩელის თანხმობა. თუ მოსარჩელე არაა თანახმა არასათანადო მოპასუხის სათანადოთი შეცვლაზე, მაშინ სასამართლო გამოიტანს გადაწყვეტილებას და უარს ეტყვის მოსარჩელეს სარჩელის დაკმაყოფილებაზე ამ მოპასუხის მიმართ. მაგრამ თუ მოსარჩელე ასეთი შეცვლის მომხრეა, მაშინ თავდაპირველი მოპასუხე გადის საქმიდან, ხოლო საქმე განიხილება სათანადო მოპასუხის მიმართ.

იმისათვის, რომ არასათანადო მოპასუხე შეიცვალოს სათანადოთი, ამ სათანადო მოპასუხის თანხმობა არაა საჭირო.

ყველაზე უფრო მიზანშეწონილად უნდა ვცნოთ არასათანადო მხარის (მოსარჩელის, მოპასუხის) შეცვლა სათანადოთი საქმის წინასწარი მომზადების სტადიაზე, კერძოდ, მოსამზადებელ სხდომაზე, მაგრამ, თუ ასეთი შეცვლის საკითხი წამოიჭრება სასამართ-

ლოს მთავარ სხდომაზე, მაშინ ასეთი შეცვლა ამ სხდომაზე უნდა მოხდეს, რასაც შეიძლება საქმის განხილვის სხვა დროისათვის გადადება მოჰყვეს. დაუშვებლად უნდა ვცნოთ არასათანადო მხარის შეცვლა ზემდგომ სასამართლოში, კერძოდ აპელაციაში ან კასაციაში. ზემდგომი სასამართლო ამოწმებს გადაწყვეტილებას ფაქტობრივი ან სამართლებრივი თვალსაზრისით.

თუ გასაჩივრებული გადაწყვეტილებით დაკმაყოფილდა არასათანადო მოსარჩელის სარჩელი ან არასათანადო მოპასუხის მიმართ, ასეთი გადაწყვეტილება არც ერთ შემთხვევაში არ შეიძლება ჩაითვალოს დასაბუთებულად და იგი უნდა გაუქმდეს. ზემდგომი სასამართლო არ იკვლევს ვის ექნებოდა მოთხოვნის უფლება, ან ვის წინააღმდეგ შეიძლებოდა ასეთი მოთხოვნის წაყენება, ხოლო რაც შეეხება სათანადო მოსარჩელეს, მისი უფლებები არ იზღუდება: მას ყოველთვის შეუძლია აღძრას სარჩელი როცა ამას საჭიროდ ჩათვლის და აღძრას იგი სათანადო მოპასუხის წინააღმდეგ ყოველგვარი „შეცვლისა“ და „სხვისი“ ადგილის დაკავების გარეშე.

§3. მესამე პირები

I. ცნება და სახეები

სასარჩელო წარმოების დროს ყოველთვის გვყავს ორი ურთიერთდაპირისპირებული მხარე – მოსარჩელე და მოპასუხე. განსაზღვრულია აგრეთვე დავის საგანი, ე.ი. ის, რის გამოც ეს ორი მხარე უპირისპირდება ერთმანეთს, ვერ შეთანხმებულან ერთმანეთთან და ამიტომ იძულებული გამხდარან მიემართათ სასამართლოსთვის, რათა მან გადაჭრას წამოჭრილი დავა. ზოგჯერ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მოსარჩელის ან მოპასუხის მხარეზე, ან კიდევ ორივე მხარეზე რამდენიმე პირი (თანამონაწილეები – თანამოსარჩელები, თანამოპასუხეები) გამოდის. მაგრამ ეს პრინციპულად არაფერს არ ცვლის, რადგან ორი ურთიერთდაპირისპირებული მხარე რჩება.

ადგილი აქვს მხოლოდ მხარეთა რაოდენობრივ ზრდას: მოსარჩელის მხარეზე გამოდის ერთი კი არა, არამედ რამდენიმე პირი, ხოლო მოპასუხის მხარეზე — ასევე რამდენიმე პირი. ორი ურთიერთდაპირისპირებული მხარე კი იგივე რჩება.

მაგრამ ზოგჯერ სამოქალაქო საქმის განხილვის პროცესი რთულდება იმით, რომ ამ პროცესში შემოდის პირი, რომლის ინტერესები არ ემთხვევა არც მოსარჩელის და არც მოპასუხის ინტერესებს. იგი ებმება პროცესში თავის უფლების დასაცავად.

ამრიგად, მესამე პირი — ეს ისეთი პირია, რომელიც შემოდის მხარეთა შორის უკვე დაწყებულ პროცესში თავისი საკუთარი უფლებებისა და ინტერესების დასაცავად, რომლებიც არამართო არ ემთხვევა, არამედ პირიქით, ეწინააღმდეგება კიდევ მხარეების (მოსარჩელის, მოპასუხის) ინტერესებს. სწორედ ამიტომ, ისინი არ შეიძლება ჩაებან პროცესში თანამონაწილეებად, რომლის დროს ერთ მხარეზე მონაწილე პირების (მაგალითად, თანამოსარჩელების) ინტერესები ემთხვევა ერთმანეთს.

თავისი ხასიათითა და შინაარსით მესამე პირთა ინტერესები შეიძლება განსხვავებული იყოს. ამ განსხვავებული ინტერესების მიხედვით მოხდა მესამე პირების დაყოფა ორ სახედ: მესამე პირები, რომლებიც აცხადებენ დამოუკიდებელ მოთხოვნას დავის საგანზე, ე.ი. იმ საგანზე, რომელზეც უკვე აღძრულია დავა მოსარჩელესა და მოპასუხეს შორის სასამართლოში და მესამე პირები, რომლებიც არ აცხადებენ დამოუკიდებელ მოთხოვნას დავის საგანზე, მაგრამ სურთ დაიცვან თავიანთი სხვა, იურიდიულად ანგარიშგასაწევი ინტერესი.

II. მესამე პირები დამოუკიდებელი მოთხოვნით

ნებისმიერ ფიზიკურ თუ იურიდიულ პირს, რომელიც გაიგებს, რომ სასამართლოში მიმდინარეობს დავა მხარეთა, ანუ მოსარჩელესა და მოპასუხეს შორის და აქვს თავისი ინტერესები ამ დავის საგნის მიმართ, შეუძლია ეს ინტერესები დაიცვას ორი გზით: ერთი — შეიტანოს სარჩელი სასამართლოში სანამ იგი მიიღებ-

დეს გადაწყვეტილებას და განაცხადოს თავისი დამოუკიდებელი მოთხოვნა ამ დავის საგნის მიმართ მთლიანად ან ნაწილობრივ, ან, **მეორე** – დაელოდოს რა გადაწყვეტილებას მიიღებს სასამართლო და შემდეგ აღძრას სარჩელი იმ მხარის წინააღმდეგ, რომელსაც სასამართლომ მიაკუთვნა დავის საგანი ან რომლის სასარგებლოდაც მან გამოიტანა გადაწყვეტილება.

მაგალითად, სასამართლოში აღძრულია კინდიკაციური სარჩელი, რომლითაც მოსარჩელე მოითხოვს მოპასუხისაგან გარკვეული ნივთის გადაცემას იმ საფუძვლით, რომ იგი არის ამ ნივთის მესაკუთრე. გაიგო რა ასეთი სარჩელის აღძვრის შესახებ სხვა პირმა, რომელიც ფიქრობს, რომ ამ სადავო ნივთის მესაკუთრე თვითონაა, შეუძლია მიმართოს სასამართლოს სარჩელით და განაცხადოს თავისი დამოუკიდებელი მოთხოვნა დავის საგანზე ან მის ნაწილზე, ან კიდევ, დაელოდოს სასამართლოს გადაწყვეტილებას და, იმის მიხედვით თუ ვის სასარგებლოდ იქნება გამოტანილი ეს გადაწყვეტილება, აღძრას მის წინააღმდეგ სარჩელი საერთო წესით.

არჩევანის გაკეთება დამოკიდებულია თვითონ დაინტერესებულ პირზე, ამ მხრივ რაიმე სამართლებრივი შეზღუდვა არ არსებობს: **მას ვერავენ აიძულებს** აღძრას სარჩელი და განაცხადოს დამოუკიდებელი მოთხოვნა სასამართლოში მიმდინარე დავის საგანზე და **მას ვერავენ ეტყვის უარს** სარჩელის მიღებაზე და განხილვაზე იმ მოტივით, რატომ თავის დროზე, ე.ი. სასამართლოს მიერ ამ დავის საგნის მიმართ გადაწყვეტილების მიღებამდე, არ განაცხადა თავისი დამოუკიდებელი მოთხოვნა ამ საგნის მიმართ.

სარჩელის აღძვრა, მათ შორის მესამე პირის მიერ სასამართლოში მიმდინარე დავის საგანზე თავისი დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნის აღძვრა, არის უფლება და არა მოვალეობა, ეს ფუნდამენტური უფლება დამკვიდრებულია სსკ-ის მე-2 და 88-ე მუხლებით.

მაგრამ, თუ დაინტერესებულმა პირმა გადაწყვიტა განაცხადოს დამოუკიდებელი მოთხოვნა სასამართლოში სხვა პირთა მიერ აღძრულ დავის საგანზე, მაშინ ეს მას შეუძლია გააკეთოს სსკ-ის 88-ე

მუხლის მოთხოვნათა დაცვით. ამ მუხლის თანახმად, ყოველ დაინტერესებულ პირს, რომელიც აცხადებს დამოუკიდებელ მოთხოვნას დავის საგანზე ან მის ნაწილზე, შეუძლია აღძრას სარჩელი ორივე ან ერთ-ერთი მხარის მიმართ მხარეთა პაექრობის დაწყებამდე.

ასეთ პირებს ეწოდება **მესამე პირები დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნით.**

იმისათვის, რომ სასამართლომ მიიღოს და განიხილოს მესამე პირის სარჩელი თავდაპირველ სარჩელთან ერთად და გამოიტანოს გადაწყვეტილება ამ ორი სარჩელის მიმართ ერთობლივად, ამისათვის საჭიროა გარკვეული პირობები. ასეთი პირობებია:

ა) დაინტერესებულმა პირმა, რომელიც აცხადებს დამოუკიდებელ მოთხოვნას დავის საგანზე ან მის ნაწილზე, უნდა მიმართოს სასამართლოს წერილობით ჩამოყალიბებული სარჩელით ორივე ან ერთ-ერთი მხარის მიმართ. ზეპირი ან სხვა რაიმე ფორმით დამოუკიდებელი მოთხოვნის წამოყენება დავის საგანზე დაუშვებელია

ბ) მესამე პირის სარჩელი – ესაა სარჩელი და იგი უნდა პასუხობდეს ყველა იმ მოთხოვნას რასაც ითვალისწინებს კანონი საერთოდ სარჩელების მიმართ. ამ მხრივ გამონაკლისია მხოლოდ **განსჯადობის** წესები: მესამე პირს შეუძლია აღძრას სარჩელი დამოუკიდებელი მოთხოვნით დავის საგანზე იმ სასამართლოში, სადაც ეს დავა განიხილება;

გ) მესამე პირის სარჩელი მიმართული უნდა იყოს **უშუალოდ დავის საგანზე ან მის ნაწილზე**. სხვა საგანზე, რა გინდ ახლო კავშირშიაც არ უნდა იყოს იგი დავის საგანთან, მესამე პირის სარჩელი დაუშვებელია;

დ) მესამე პირის სარჩელი შეიძლება წარდგენილ იქნას **მხარეთა პაექრობის დაწყებამდე.**

დამოუკიდებელი მოთხოვნით მესამე პირის სარჩელი რეგისტრირდება სასამართლოს კანცელარიაში. რეგისტრაციის შემდეგ მოიპოვებს პირი „დამოუკიდებელი მოთხოვნით მესამე პირის“ საპროცესო მდგომარეობას.

სასამართლო კანცელარიაში დამოუკიდებელი მოთხოვნით მესამე პირის სარჩელის რეგისტრაციის მომენტიდან ეს პირი

მოიპოვებს ყველა იმ უფლებას, რაც კანონითაა მისთვის გათვალისწინებული.

სასამართლომ მესამე პირის სარჩელის მიღებისას უნდა გადადოს საქმის განხილვა.⁵²

მოსამართლე სარჩელის მიღებიდან 5 დღის ვადაში არ მიიღებს სარჩელს, თუ მესამე პირის სარჩელი:

ა) არ ექვემდებარება სასამართლო უწყებას;

ბ) არსებობს სასამართლოს გადაწყვეტილება ან განჩინება მოსარჩელის მიერ სარჩელზე უარის თქმის, მოპასუხის მიერ სარჩელის ცნობის ან მხარეთა მორიგების დამტკიცების შესახებ;

ბ¹) არსებობს საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს მმართველობის სფეროში შემავალი საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – აღსრულების ეროვნული ბიუროს თავმჯდომარის ბრძანება დავალიანების გადახდევინების შესახებ ან მორიგების პირობების დამტკიცების თაობაზე იმავე საქმესთან დაკავშირებით;

გ) ამ ან სხვა სასამართლოს წარმოებაშია საქმე დავაზე იმავე მხარეებს შორის, იმავე საგანზე და იმავე საფუძველით;

დ) მხარეებს დადებული აქვთ ხელშეკრულება, ან არსებობს მხარეთა შეთანხმება, რომ მათ შორის დავა გადასაწყვეტად გადაეცეს არბიტრაჟს;

დ¹) დავა არის სამედიცინო მედიაციის სამსახურის მიერ განსჯადი საკითხი;

ე) საქმე ამ სასამართლოს განსჯადი არ არის;

ვ) სარჩელი შეიტანა ქმედუნარო პირმა;

ზ) დაინტერესებული პირის სახელით სარჩელი შეიტანა პირმა, რომელსაც არა აქვს უფლებამოსილება საქმის წარმოებაზე;

თ) სარჩელი შეტანილია ამ კოდექსის 178-ე მუხლში (გარდა იმავე მუხლის პირველი ნაწილის “თ” და “ი” ქვეპუნქტებისა და მე-3 ნაწილისა, თუ მოსარჩელეს მითითებული აქვს მტკიცებულებათა წარუდგენლობის საპატიო მიზეზი) მითითებული პირობების

52 მარიამ ცისკაძე, საქმის განხილვის გადადების და წარმოებით შეჩერების სამართლებრივი რეგულირება, თ. ლილუაშვილისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, 2003 წ. გვ. 287

დარღვევით ან/და არ არსებობს მოსარჩელის სახელმწიფო ბაჟის გადახდისაგან გათავისუფლების, მისი გადახდის გადავადების ან მისი ოდენობის შემცირების საფუძველი (სსკ-ის 186-ე მუხლის 1-ლი ნაწილი).

სარჩელის მიღებაზე უარის თქმის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება, რომელიც შეიძლება გასაჩივრდეს კერძო საჩივრით. გასაჩივრების ვადის ათვლა დაიწყება მოსარჩელის მიერ განჩინების ჩაბარებიდან, ხოლო ჩაუბარებლობის შემთხვევაში – სსკ-ის 184 მუხლის პირველი ნაწილით გათვალისწინებული ვადის ანუ 14 დღის შემდეგ.

სასამართლოს განჩინებაზე მესამე პირის სარჩელის წარმოებაში მიღებაზე უარის თქმის შესახებ, შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა (სსკ-ის 187-ე მუხლი).

სასამართლო პრაქტიკამ წამოჭრა საკითხი: შეიძლება თუ არა მესამე პირმა დავის საგანზე დამოუკიდებელი მოთხოვნით აღძრას სარჩელი სააპელაციო (საკასაციო) ინსტანციაში?

ამ კითხვაზე უარყოფითად უნდა ვუპასუხოთ. სააპელაციო სასამართლო ამოწმებს გასაჩივრებულ გადაწყვეტილებას სააპელაციო საჩივრის ფარგლებში. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სააპელაციო სასამართლო განიხილავს საჩივარს გადაწყვეტილებაზე, რომელიც გამოტანილია პირველი ინსტანციის სასამართლოების მიერ იქ აღძრულ სარჩელებზე და არა თვითონ ამ სარჩელებს. მესამე პირის სარჩელი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არის ჩვეულებრივი სარჩელი და ასეთი სარჩელით სააპელაციო სასამართლოში (მით უმეტეს კასაციაში) მიმართვა დაუშვებელია. იმ შემთხვევაში, თუ მესამე პირმა ვერ შეძლო დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნით პირველი ინსტანციის სასამართლოში მიმართვა ამ სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების გამოტანამდე, მას სრული შესაძლებლობა აქვს აღძრას სასამართლოში სარჩელი საერთო წესით.

მესამე პირები დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნით იგივე მოსარჩელებია და ისინი სარგებლობენ ყველა იმ უფლებით, რა უფლებებითაც სარგებლობენ მოსარჩელები (მხარეები) საერთოდ.

III. მესამე პირები დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე

საქართველოს სასამართლოების პრაქტიკაში არის შემთხვევები, როდესაც სამოქალაქო საქმეთა განხილვაში დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირებად აბამენ ისეთ პირებს, როგორცაა ქალაქის მერია, გამგეობები, სხვადასხვა ინსპექციები, ნოტარიუსები და ა.შ. ზოგჯერ გაუგებარია და არაა მოტივირებული სასამართლოების მიერ, თუ რომელი მხარის დასახმარებლად ჩაებნენ ისინი პროცესში, რა მოსაზრებით ან რომელი კანონით ხელმძღვანელობდა სასამართლო, როცა გამოიტანა განჩინება მათი საქმეში ჩაბმის შესახებ და სხვა.

ასეთი პრაქტიკა არ შეესაბამება კანონს, იწვევს არამართო საქმეთა განხილვის უზომოდ გაჭიანურებას, ზედმეტი მასალების შეგროვებას, ადამიანების მოცდენას, არამედ ხშირად სრულიად დაუსაბუთებელი გადაწყვეტილებების გამოტანას.

როგორია კანონი და როგორი უნდა იყოს მისი გამოყენების პრაქტიკა?

1. დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირების საქმეში ჩაბმის სამართლებრივი საფუძველი.

სსკ-ის 89-ე მუხლის თანახმად ყოველ დაინტერესებულ პირს, რომელიც არ აცხადებს დამოუკიდებელ მოთხოვნას დავის საგანზე ან მის ნაწილზე, შეუძლია მიმართოს სასამართლოს განცხადებით, რათა დაუშვას იგი საქმეში მესამე პირად მოსარჩელის ან მოპასუხის მხარეზე, რადგან სასამართლო გადაწყვეტილებას ამ საქმეზე შეუძლია შემდგომში გავლენა მოახდინოს მის უფლებებსა და მოვალეობებზე ერთ-ერთი მხარის მიმართ. მესამე პირად დაშვების საკითხს მხარეთა მოსაზრებების გათვალისწინებით წყვეტს სასამართლო.

ამრიგად, პირის დაინტერესება ჩაერთოს საქმეში მესამე პირად სრულებით არაა საკმარისი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ყველა ის პირი,

რომელმაც მიმართა სასამართლოს განცხადებით მესამე პირად საქმეში მისი ჩართვის შესახებ, ვერ იქნება ჩართული მესამე პირად საქმეში. პირის სუბიექტური დაინტერესება საკმარისი არაა.

იმისათვის, რომ პირის შუამდგომლობა (განცხადება) საქმეში მესამე პირად ჩართვის შესახებ დააკმაყოფილოს სასამართლომ, ამ საქმეზე გამოტანილმა გადაწყვეტილებამ გავლენა უნდა იქონიოს მის უფლებებსა და მოვალეობებზე საქმეში მონაწილე ერთ-ერთი მხარის მიმართ.

აქედან გამომდინარე, იმისათვის, რომ სწორად ე.ი. კანონის შესაბამისად, გადაწყვიტოს პირის მესამე პირად დაშვების საკითხი, სასამართლომ ზუსტად და ნათლად უნდა გაარკვიოს რა გავლენას მოახდენს ამ საქმეზე გამოტანილი გადაწყვეტილება იმ პირის ერთ-ერთი მხარის მიმართ უფლებებზე და მოვალეობებზე, რომელიც მესამე პირად საქმეში ჩართვას მოითხოვს.⁵³

ამ საკითხის გადაწყვეტის (გარკვევის) დროს სასამართლომ კვლავ უნდა მიმართოს კანონს. საქმე ისაა, რომ საკითხი ეხება პირის **უფლებებსა და მოვალეობებს ერთ-ერთი მხარის მიმართ**. უფლებები და მოვალეობები წმინდა იურიდიული კატეგორიებია და მათი წარმოშობა, შეცვლა თუ შეწყვეტა მხოლოდ კანონის საფუძველზე და კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებშია შესაძლებელი.

საილუსტრაციოდ შეიძლება მივმართოთ სამოქალაქო კოდექსის 703-706-ე მუხლების ანალიზს. 703-ე მუხლის თანახმად ტვირთის დაკარგვის, დაზიანების ან გადაზიდვის გამო ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნები შეიძლება წარდგენილ იქნეს მხოლოდ პირველი, ბოლო, ან იმ გადამზიდველის მიმართ, რომლის მიერ გადაზიდვისას დაიკარგა, დაზიანდა ან გადაცილებულ იქნა ტვირთის ჩაბარების ვადა. იმ შემთხვევაში, როდესაც ტვირთის გამგზავნი მიმართავს სასამართლოს სარჩელით ერთ-ერთი გადამზიდველის მიმართ ტვირთის დაზიანების გამო ზიანის ანაზღაურების შესახებ, მაშინ მოპასუხეს, ე.ი. გადამზიდველს შეუძლია იშუამდგომლოს

⁵³ სავსებით სწორად მიუთითებს **ქგაბელაია**, რომ ყველა იმ პირის მესამე პირად საქმეში ჩართვა, ვისაც ამის სუბიექტური ინტერესი აქვს, გამოიწვევს ქაოსს პრაქტიკაში და საბოლოო ანგარიშში მხარეთა უფლებების შელახვას. იხ. თ. ლილუაშვილისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბ. 2003, გვ. 256.

სასამართლოს წინაშე, რათა საქმეში ჩაბმული იქნეს მესამე პირად დამოუკიდებელი მოთხოვნით, სხვა მომდევნო გადამზიდველი. ასეთი შუამდგომლობით სასამართლოს შეიძლება მიმართოს უშუალოდ ამ მომდევნო გადამზიდველმაც. ცხადია, რომ ვინც არ უნდა მიმართოს სასამართლოს მესამე პირად საქმეში ჩაბმის შესახებ, შუამდგომლობა (განცხადება) ამის თაობაზე მოტივირებული უნდა იყოს. ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მოტივირება შესაძლებელია სამოქალაქო კოდექსის 704-ე და 706-ე მუხლების საფუძველზე. 704-ე მუხლის თანახმად გადამზიდველს, რომელმაც აანაზღაურა ზიანი გარკვეული პირობების არსებობისას აქვს უკუმოთხოვნის უფლება სხვა გადამზიდველის მიმართ.

ამასთან ერთად, ამ სხვა გადამზიდველს, რომლის მიმართ აღძრულია უკუმოთხოვნის შესახებ სარჩელი (რეგრესული სარჩელი), უფლება არ აქვს სადავო გახადოს, რომ მოსარჩელემ, ე.ი. გადამზიდველმა, რომელმაც უკვე აანაზღაურა ზიანი სასამართლო გადაწყვეტილების ძალით, უსაფუძვლოდ გადაიხადა თანხა, თუ ეს გადამზიდველი სათანადოდ იყო გაფრთხილებული სასამართლო პროცესის შესახებ და შეეძლო მონაწილეობა მიეღო ამ პროცესში.

როგორც ვხედავთ, დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირის პროცესში ჩაბმას აქვს დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა, როდესაც გადაწყვეტილებას ამ საქმეზე შეუძლია ზეგავლენა იქონიოს მის უფლება-მოვალეობაზე ერთ-ერთი მხარის მიმართ.

სასამართლო გადაწყვეტილების პრეიუდიციული (წინასწარგადამწყვეტი) ძალა სხვა სარჩელების განხილვისას განისაზღვრება იმის მიხედვით ჩაბმული იყო თუ არა მესამე პირი საქმის განხილვაში. ამიტომ, დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირის საქმეში ჩაბმით დაინტერესებული უნდა იყოს როგორც უშუალოდ მხარე, ისე მის მხარეზე მონაწილე მესამე პირი.

უკუმოთხოვნის ანუ რეგრესული მოთხოვნის წაყენების საშიშროება მართალია არის მესამე პირისათვის პროცესში ჩაბმის ძირითადი, მაგრამ არა ერთადერთი სამართლებრივი საფუძველი.

მაგალითად, პრაქტიკა დასაშვებად თვლის მესამე პირად იმ ბავშვის მშობლის საქმეში ჩაბმას, რომელიც ადრე გამოტანილი

გადაწყვეტილების საფუძველზე იღებს ალიმენტს. თუ ალიმენტის გადამხდელის მიმართ აღძრული იქნება სარჩელი სხვა ქორწინებაში დაბადებული ბავშვისათვის ალიმენტის გადახდევინების შესახებ, მაშინ ამ სარჩელის განხილვაში შეიძლება მესამე პირად ჩაებას იმ ბავშვის მშობელი, რომელიც უკვე იღებს ალიმენტს, რადგან სხვა ქორწინებაში დაბადებული ბავშვისათვის ალიმენტის გადახდევინების დაკისრებამ შეიძლება გამოიწვიოს პირველი გადაწყვეტილებით განსაზღვრული ალიმენტის ოდენობის შემცირება.

დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირები განსხვავდებიან თანამონაწილეებისაგან. თანამონაწილეების პროცესში მონაწილეობის საფუძვლები, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ისეთია, რომ ისინი ყოველთვის უპირისპირდებიან მოწინააღმდეგე მხარეს: თანამოსარჩელები უპირისპირდებიან თანამოპასუხეებს და პირიქით. რაც შეეხება მესამე პირებს დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე, ისინი მატერიალურ სამართლებრივ ურთიერთობაში არიან მხოლოდ იმ პირთან, რომლის მხარეზეც გამოდიან პროცესში და არანაირი სამართლებრივი ურთიერთობა მოწინააღმდეგე მხარესთან მათ არ აკავშირებთ. პირიქით, მესამე პირი დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე ეხმარება და ყოველნაირად ცდილობს, რათა პროცესი მოიგოს იმ მხარემ, რომლის მხარეზეც იგი გამოდის პროცესში, მაგრამ, თუ მისმა მხარემ პროცესი წააგო, მაშინ შეიძლება მოხდეს, რომ მესამე პირი დაუპირისპირდეს სწორედ იმას, ვის მხარეზეც გამოდიოდა პროცესში. მაგალითად, რეგრესული (უკუმოთხოვნის) სარჩელებში მესამე პირები ყოველთვის უპირისპირდებიან რეგრესული სარჩელების აღმძვრელ მოსარჩელებს, რომელთა მხარეზე ისინი გამოდიოდნენ საქმეში.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირის საქმეში ჩაბმის სამართლებრივი საფუძველია ზეგავლენა, რომელიც შეიძლება იქონიოს ამ საქმეზე გამოტანილმა გადაწყვეტილებამ ასეთი მესამე პირის უფლებებზე და მოვალეობებზე ერთ-ერთი მხარის მიმართ.

ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ იურიდიული ინტერესი საქართ-

ველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მიხედვით არ წარმოადგენს მესამე პირის საქმეში ჩაბმის სამართლებრივ საფუძველს?

არა, არ ნიშნავს!

რუსეთის 1866 წლის სამოქალაქო სამართალწარმოების წესდების 663-ე მუხლის თანახმად „მესამე პირს, რომლის ინტერესი დამოკიდებულია ერთ-ერთი მხარის სასარგებლოდ გადაწყვეტილების გამოტანაზე“, შეუძლია ამ თავისი სურვილის მიხედვით განაცხადოს თავისი მონაწილეობის შესახებ მოსარჩელის, ან მოპასუხის მხარეზე“.

გერმანიის სსკ-ის 60-ე მუხლის თანახმად პირი, რომელიც „იურიდიულადაა დაინტერესებული ერთ-ერთი მხარის გამარჯვებაში, შეუძლია შეუერთდეს ამ მხარეს მისი მხარდაჭერის მიზნით“. განცხადებაში ასეთმა პირმა „უნდა მიუთითოს სამართლებრივ ინტერესზე, რის გამოც ჩაერთვის პროცესში დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე (70-ე მუხლი).

ავსტრიის სსკ-ის მე-17 მუხლის თანახმად „პირი, რომლის სამართლებრივი ინტერესი მდგომარეობს იმაში, რომ რომელიმე მხარემ მოიგოს პროცესი.... შეუძლია ჩაებას საქმეში როგორც ამ მხარის დამხმარე“. ამავე კოდექსის 21-ე მუხლის თანახმად, „თუ გადაწყვეტილებას შეიძლება პრეიუდიციული ძალა ჰქონდეს მესამე პირის მიმართ, მას შეუძლია ჩაერთოს საქმეში მესამე პირად“.

როგორც ვხედავთ, აქ მითითებული ქვეყნების საპროცესო კოდექსების მიხედვით დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირების საქმეში ჩართვის სამართლებრივი საფუძველი — ესაა იურიდიული ინტერესი ანუ დაინტერესება, რომ მხარემ მოიგოს პროცესი.

უფრო დეტალურად იურიდიული ინტერესი განხილული იქნება ქვემოთ, აქ მხოლოდ აღვნიშნავთ იმას, რომ იურიდიული ინტერესი შეფასებითი მსჯელობაა. ამიტომ, იგი განეკუთვნება არა გნოსეოლოგიის (შემეცნების) სფეროს, არამედ აქსიოლოგიის (ღირებულების, შეფასების) სფეროს. აქედან გამომდინარე, იურიდიული ინტერესის „დადგენა — დადასტურება“ მტკიცებულებების მეშვეობით, მათ შორის უშუალო (გრძნობის ორგანოებით) აღქმის გზით — შეუ-

ძლებელია. აქედან გამომდინარე, კანონმდებელმა უპირატესობა მიანიჭა მესამე პირის საქმეში ჩაბმის ისეთ კრიტერიუმს, რომელიც უფრო გასაგები და მისაღები იქნებოდა როგორც მხარეებისათვის, ისე სასამართლოსათვის.

ამრიგად, **იურიდიული ინტერესი** საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობითაც **აუცილებელია**, მაგრამ იგი არსებობს მაშინ, როდესაც სასამართლოს გადაწყვეტილებას შეუძლია გავლენა მოახდინოს მესამე პირის უფლებებზე და მოვალეობებზე ერთ-ერთი მხარის მიმართ.

იურიდიული ინტერესის არსებობის განმსაზღვრელ ამ კრიტერიუმის გამოყენება არ უნდა იწვევდეს რაიმე გართულებას. მოსამართლეს თავისი იურიდიული ცოდნის საფუძველზე თავისუფლად შეუძლია **განჭვრიტოს** თუ რა გავლენა შეუძლია მოახდინოს მისმა გადაწყვეტილებამ იმ პირის უფლება-მოვალეობებზე, რომელიც მოითხოვს დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე საქმეში მესამე პირად ჩართვას.

2. დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირების საქმეში ჩაბმის წესი

სამოქალაქო საქმის განხილვაში მესამე პირი დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე შეიძლება ჩაბმული იქნეს თვით ამ მესამე პირის განცხადებით (შუამდგომლობით), აგრეთვე მხარის ინიციატივით. სასამართლოს ინიციატივით მესამე პირის საქმეში ჩაბმას სსკ-სი არ ითვალისწინებს.

მოსარჩელის ან მოპასუხის მხარეზე მესამე პირად საქმეში ჩაბმაზე სასამართლოს შეუძლია ჯერ კიდევ საქმის მომზადების სტადიაზე წინადადება მისცეს მხარეებს დროულად განაცხადონ თუ ვინ შეიძლება ჩაებას საქმეში მესამე პირად დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე (სსკ 201-ე და 203-ე მუხლები). განცხადება დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირის საქმეში ჩაბმის შესახებ, იმისდა მიუხედავად ზეპირია თუ წერილობითი ფორმითაა იგი წარმოდგენილი, უნდა იყოს მოტივირებული, ე.ი. მითითებული უნდა იყოს საფუძველი, რის გამოც განმცხადებელი მოითხოვს

მესამე პირის საქმეში ჩამბას. ეს იმას ნიშნავს, რომ განცხადებაში მითითებული უნდა იყოს კონკრეტულად რაში გამოიხატება მისი იურიდიული ინტერესი, რა გავლენას მოახდენს მის უფლება-მოვალეობებზე იმ საქმეზე გამოტანილი გადაწყვეტილება, რომელში ჩაბმასაც ის მოითხოვს (სსკ 89-ე მუხლი).

ზეპირი ფორმით გაკეთებული მოტივირებული განცხადება შეიტანება სხდომის ოქმში (სსკ 90-ე მუხლი).

პრობლემა, რომლის წინაშეც დადგა საერთო სასამართლოები, ეს არის თუ რა საპროცესო სუბიექტად უნდა იქნეს მიჩნეული, სამოქალაქო კოდექსის 1274-ე მუხლის თანახმად, შვილად აყვანის გაუქმების ან ბათილად ცნობის საქმის განხილვისას მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანო?

აღნიშნული ნორმის მიხედვით, შვილად აყვანის ბათილად ცნობის საქმის განხილვაში ყველა შემთხვევაში მონაწილეობა უნდა მიიღოს მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანომ ანუ სასამართლოში ეს ორგანო უნდა გამოვიდეს რაიმე სახის სუბიექტად.

საქართველოს უზენაეს სასამართლოში სამოქალაქო სამართლის საკითხებზე მოსამართლეთა შეხვედრების შედეგად რეკომენდაციის სახით ჩამოყალიბდა, რომ: ამ საქმეებში მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოები უნდა გამოვიდნენ **მესამე პირებად და მოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნის გარეშე**. ამ ორგანოების კანონიერ ინტერესს აღნიშნულ საქმეებზე გამოტანილი გადაწყვეტილებები ნამდვილად ეხება. თუნდაც ის ფაქტი, რომ შვილად აყვანის საკითხებში ეს ორგანოები ერთ-ერთ გადამწყვეტ როლს ასრულებენ, გასცემენ თანხმობას შვილად აყვანასთან დაკავშირებით, დასკვნებს და ა.შ. შვილად აყვანის გაუქმების ან ბათილად ცნობის საკითხებშიც ეს ურთიერთობა უეჭველად შეეხება მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოთა სამართლებრივ ინტერესს. პრობლემა არ იქმნება ისეთ შემთხვევებში, როდესაც შვილად აყვანის გაუქმებას ან ბათილად ცნობას თავად ეს ორგანო ითხოვს და, მაშასადამე, გამოდის მოსარჩელედ ან მხარემ თავად მოითხოვა ასეთი ორგანოს ჩართვა პროცესში მოპასუხედ.⁵⁴

54 საქართველოს უზენაესი სასამართლოს რეკომენდაციები სამოქალაქო სამართლის სასამართლო პრაქტიკის პრობლემატურ საკითხებზე, 2007 წ. გვ. 16-17.

ვისი მეშვეობით უნდა ჩაერთოს მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანო მესამე პირად დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნის გარეშე თუ არ არსებობს მხარის ინიციატივა მის მესამე პირად ჩართვაზე?

მოსამართლეთა ერთიანი აზრის საფუძველზე რეკომენდაციის სახით ჩამოყალიბდა, რომ რადგან სამოქალაქო კოდექსის იმპერატიული მოთხოვნაა მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს ჩართვა, სასამართლო უნდა გამოვიდეს მატერიალური სამართლიდან და ამის საფუძველზე ჩააბას აღნიშნული ორგანო საქმეში მესამე პირებად დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნის გარეშე. მოსამართლეს შეუძლია შესაბამისი განმარტების საფუძველზე დაეყრდნოს სსკ-ის 203-ე მუხლს, სადაც განსაზღვრულია თუ რისი მოქმედების განხორციელება შეუძლია მოსამართლეს საქმის განხილვისათვის, მათ შორის, აღნიშნული მუხლის პირველი ნაწილის „გ“ პუნქტს – პროცესში მესამე პირებისა და თანამონაწილეობის დაშვების საკითხს⁵⁵.

პრაქტიკული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია საკითხი, თუ პროცესის რომელ სტადიაზე (ეტაპზე) დაიშვება განცხადება მესამე პირის საქმეში ჩაბმის შესახებ. ჩვენი საპროცესო კანონმდებლობა უშვებს შესაძლებლობას ასეთი განცხადებით მიმართონ სასამართლოს გადაწყვეტილების გამოტანამდე, პრაქტიკულად სასამართლოს სათათბირო ოთახში გადაწყვეტილების გამოსატანად გასვლამდე. ამასთან ერთად, კანონმდებლობა ებრძვის საქმის განხილვის გაჭიანურების მიზნით მესამე პირის საქმეში ჩაბმის ინსტიტუტის გამოყენებას. ბრძოლის მექანიზმი ასეთია: ჯერ კიდევ საქმის მომზადების სტადიაზე სასამართლო ავალებს მხარეებს აცნობონ თუ ვინ შეიძლება ჩაებას პროცესში თანამონაწილეებად ან მესამე პირებად (სსკ 201-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ზ.ბ“ პუნქტი). საქმის მომზადების სტადიაზე სასამართლოს შეუძლია გადაწყვეტოს საკითხი სასამართლო პროცესში მესამე პირების დაშვების შესახებ.

55 საქართველოს უზენაესი სასამართლოს რეკომენდაციები სამოქალაქო სამართლის სასამართლო პრაქტიკის პრობლემატურ საკითხებზე, 2007 წ. გვ. 17.

სასამართლო პრაქტიკაში არც ისე იშვიათია შემთხვევა, როდესაც მხარეები შუამდგომლობენ სასამართლოს წინაშე მესამე პირების საქმეში ჩაბმის შესახებ სასამართლო სხდომებზე და მას შემდეგ, რაც უკვე გავიდა რამდენიმე თვე სარჩელის წარმოებაში მიღებიდან. სასამართლო მთავარ სხდომაზე და ისიც ასე დაგვიანებით სასამართლოსათვის მიმართვა დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ იყო საპატიო მიზეზი ამისათვის (სსკ 215-ე მუხლი). ამ თვალსაზრისით შედარებით უფრო ნაკლები მოთხოვნები წაეყენება თვითონ მესამე პირს, რომელმაც შეიძლება გვიან გაიგო პროცესის მიმდინარეობის შესახებ.

3. სასამართლოს განჩინება დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირის საქმეში ჩაბმის შესახებ

მესამე პირის საქმეში ჩაბმის საკითხს სასამართლო გადაწყვეტს მხარეთა მოსაზრებების გათვალისწინებით. მხარეთა მოსაზრებების გათვალისწინება კი შეიძლება შემდეგნაირად მოხდეს: თუ განცხადება მესამე პირის საქმეში ჩაბმის შესახებ შემოტანილია ამ საქმის მომზადების სტადიაზე, მაშინ ეს განცხადება გადაეგზავნება მხარეს (მხარეებს), რომელსაც დაენიშნება ვადა ამ საკითხზე მისი წერილობითი მოსაზრების წარმოდგენისათვის. ამ ვადაში წერილობითი მოსაზრების წარმოდგენლობა ვერ დააბრკოლებს სასამართლოს მიერ საკითხის გადაწყვეტას. თუ განცხადება შემოტანილია სასამართლო სხდომაზე, მაშინ მხარეთა მოსაზრებების მოსმენა ამავე სხდომაზე ხდება.

დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირის საქმეში ჩაბმის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს მოტივირებული განჩინება, რომელშიც მითითებული უნდა იყოს აგრეთვე, თუ ვის მხარეზე ხდება მესამე პირის საქმეში ჩაბმა და კონკრეტულად რაში გამოიხატება მისი იურიდიული ინტერესი (რა გავლენა შეუძლია იქონიოს ამ საქმეზე გამოტანილმა გადაწყვეტილებამ მესამე პირის უფლებებზე და მოვალეობებზე).

ამ განჩინებაზე კერძო საჩივრის შეტანა არ შეიძლება.

რაც შეეხება სასამართლოს განჩინებას დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირის საქმეში ჩაბმაზე უარის თქმის შესახებ, ეს განჩინება შეიძლება გასაჩივრდეს გადაწყვეტილებასთან ერთად (სსკ 90-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

დამოუკიდებლად იმისა, მოსარჩელისა თუ მოპასუხის მხარეზე ხდება დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირის საქმეში ჩაბმა, ყოველად დაუშვებელია გადაწყვეტილება მოსარჩელის ნაცვლად მესამე პირის სასარგებლოდ იქნეს გამოტანილი, ან მას დაეკისროს პასუხისმგებლობა მოპასუხის ნაცვლად. ამიტომ **პრინციპული მნიშვნელობა აქვს** საკასაციო სასამართლოს მითითებას ერთ-ერთ საქმეზე იმის შესახებ, რომ პირი არ ყოფილა ჩაბმული საქმეში მოპასუხედ, ხოლო გადაწყვეტილებით იგი მოპასუხედ იქნა მიჩნეული, რითაც უხეშად დაირღვა ამ პირის უფლებები, რის გამოც გადაწყვეტილება უნდა გაუქმდეს.⁵⁶

4. დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მესამე პირის საპროცესო უფლებები.

მესამე პირს დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე მინიჭებული აქვს ყველა ის საპროცესო უფლება, რაც აუცილებელია მისი ინტერესების დასაცავად. მათ აქვთ იგივე უფლებები, რაც მხარეებს, გარდა დისპოზიციურობის პრინციპიდან გამომდინარე უფლებებისა, როგორიცაა გაადიდონ ან შეამცირონ სასარჩელო მოთხოვნის ოდენობა, შეცვალონ სარჩელის საფუძველი ან საგანი, ცნონ სარჩელი, უარი თქვან სარჩელზე ან მორიგდნენ, აღძრან შეგვებული სარჩელი, მოითხოვონ გადაწყვეტილების იძულებით აღსრულება (სსკ 91-ე მუხლი). ასეთ მესამე პირს არ შეუძლია აგრეთვე გაასაჩივროს სასამართლოს გადაწყვეტილება სააპელაციო ან საკასაციო წესით (სსკ 364-ე და 391-ე მუხლები), შეიტანოს კერძო საჩივარი (სსკ 414-ე მუხლი).

⁵⁶ თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა, "სამართალი", 2007 წ. გვ. 175. იხ. სუსკ სამოქალაქო საქმეებზე, №10, 2000, გვ. 478-479

§4. საპროცესო უფლებამონაცვლეობა.

I. უფლებამონაცვლეობის ცნება და საფუძვლები

სამოქალაქო უფლება ან მოვალეობა შეიძლება ერთი პირიდან მეორეზე გადავიდეს. იმ შემთხვევაში, როდესაც ეს უფლება თუ მოვალეობა სასამართლოს განხილვის საგანია, წარმოიშობა საპროცესო უფლებამონაცვლეობის აუცილებლობა. ეს იმას ნიშნავს, რომ საპროცესო უფლებამონაცვლეობას ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც სადავო მატერიალურ სამართლებრივი ურთიერთობიდან გადის ერთ-ერთი მხარე და არა მაშინ, როდესაც საქმიდან გადის ესა თუ ის მხარე (მაგალითად, არასათანადო მხარე გავიდა საქმიდან და მის ნაცვლად შემოვიდა სათანადო მხარე).

ამრიგად, საპროცესო უფლებამონაცვლეობა – ესაა მხარეების და მესამე პირების შეცვლა იმ პირებით, რომლებზეც მათი უფლებები და მოვალეობები გადავიდა.

როგორც ვხედავთ, საპროცესო უფლებამონაცვლეობა მთლიანად ეფუძნება უფლებამონაცვლეობას მატერიალურ სამართალში.

საპროცესო უფლებამონაცვლეობის საფუძვლები (ანუ სადავო სამართლებრივი ურთიერთობიდან გასვლის შემთხვევები) მითითებულია სსკ 92-ე მუხლში. ასეთი საფუძვლებია

ა) მოქალაქის გარდაცვალება. მაგალითად, სკ-ის 1306-ე მუხლის თანახმად, გარდაცვლილი პირის ქონების გადასვლა სხვა პირზე ხორციელდება კანონით ან ანდერძით.

ბ) იურიდიული პირის რეორგანიზაცია. იურიდიული პირის რეორგანიზაცია (შეერთება, მიერთება, გაყოფა, გამოყოფა, გარდაქმნა) გათვალისწინებულია „მეწარმეთა შესახებ“ კანონის მე-14⁴ მუხლითა და სკ-ის 38-ე მუხლით (უნივერსალური უფლებამონაცვლეობა).

გ) მოთხოვნის დათმობა. გათვალისწინებულია სკ-ის 199-ე მუხლით, რომლის თანახმად, გარკვეული პირობების არსებობისას მოთხოვნის მფლობელს (კრედიტორს) შეუძლია მოთხოვნა მესამე პირს დაუთმოს. ასეთ შემთხვევაში თავდაპირველი მფლობელის ადგილს იკავებს ის პირი, რომელსაც მოთხოვნა დაუთმეს (სინგუ-

ლარული უფლებამონაცვლეობა). შესაბამისად, საპროცესო უფლებამონაცვლის ადგილს, ნაცვლად თავდაპირველი მფლობელ-მოსარჩლისა, დაიკავენ პირი, რომელსაც ამ თავდაპირველმა მფლობელ-მოსარჩლემ დაუთმო მოთხოვნა.

დ) ვალის გადაცემა. ვალის გადაცემა (გადაკისრება) გათვალისწინებულია სკ-ის 203-ე მუხლით, რომლის თანახმად, მოთხოვნის მფლობელთან დადებული ხელშეკრულებით ვალი შეიძლება თავის თავზე აიღოს მესამე პირმაც. ასეთ შემთხვევაში პირი, რომელმაც თავის თავზე აიღო ვალი, დაიკავენ თავდაპირველი მოვალის ადგილს. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ თავდაპირველი მოვალე გვევლინება საქმეში მოპასუხედ, ვალის გადაკისრების შემთხვევაში მის საპროცესო უფლებამონაცვლედ მოგვევლინება პირი, რომელსაც გადაეცა (გადაეკისრა) ვალი.

უფლებამონაცვლეობა განსხვავდება პროცესში არასათანადო მხარის შეცვლისაგან: არასათანადო მხარე — ეს ისეთი პირია, რომელიც არ არის სადავო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი. ამიტომ, მას არა აქვს მოთხოვნის უფლება, აგრეთვე მან არ უნდა აგოს პასუხი მის მიმართ აღძრულ მოთხოვნაზე. უფლებამონაცვლეობის დროს კი პირიქით ხდება: თავდაპირველი მხარე იყო სათანადო მხარე, რადგან იგი იყო სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტი და მხოლოდ იმის შედეგად, რომ მისი ადგილი ამ სამართლებრივ ურთიერთობაში დაიკავა (კანონით დადგენილი საფუძვლებითა და წესით) სხვა პირმა, შესაბამისად, ეს სხვა პირი იკავენ მის ადგილს სამოქალაქო სამართალწარმოებაში (საპროცესო უფლებამონაცვლეობა).

საპროცესო უფლებამონაცვლეობის საფუძველია უფლებამონაცვლეობა მატერიალურ სამართალში, როდესაც მატერიალური სამართლის ნორმების მიხედვით, დასაშვებია სამართლებრივ ურთიერთობაში უფლებებისა და მოვალეობების სუბიექტების შეცვლა, როდესაც ახალი სუბიექტი მთლიანად ან ნაწილობრივ იღებს თავის თავზე წინამორბედის უფლებებს ან მოვალეობებს.

მაგალითად: ა-ნიმ მიმართა სასამართლოს სარჩელით ბ-ანის წინააღმდეგ მისი ქონების დაზიანებით მიყენებული ზიანის ანაზ-

ლაურების შესახებ. ამ საქმის წარმოების პროცესში მოპასუხე ბ-ანი გარდაიცვალა. სასამართლომ შეაჩერა საქმის წარმოება სსკ 279-ე მუხლის „ა“ ქვეპუნქტის თანახმად, გარდაცვლილი მოპასუხის უფლებამონაცვლის დადგენამდე გონივრული ვადით, მაგრამ არაუმეტეს ერთი წლისა (სსკ 281-ე მუხლი, პუნქტი „ა“).

თუ უფლებამონაცვლეობა მატერიალური სამართლის მიხედვით დაუშვებელია, მაშინ დაუშვებელია საპროცესო უფლებამონაცვლეობაც. ასეთ შემთხვევაში საქმის წარმოება კი არ უნდა შეჩერდეს, არამედ უნდა შეწყდეს.

მაგალითად: ა-ნიმ მიმართა სასამართლო სარჩელით ბ-ანის წინააღმდეგ სამუშაოზე აღდგენის შესახებ. საქმის წარმოების პროცესში ა-ნი გარდაიცვალა. სასამართლომ შეწყვიტა საქმის წარმოება, რადგან სადავო შრომით სამართლებრივ ურთიერთობას დასაშვებად არ მიაჩნია სამუშაო ადგილის თუ თანამდებობის მემკვიდრეობით მიღება (უფლებამონაცვლეობა).

საქმის წარმოება უნდა შეწყდეს, თუ გარდაიცვალა ის პირი ვისთვისაც მოითხოვდნენ აღიმენტს, რადგან აღიმენტის გადახდევინების უფლების გადასვლა სხვა პირზე დაუშვებელია. ასევე, საქმის წარმოება უნდა შეწყდეს, თუ გარდაიცვალა ისეთი მოვალე, რომლის პირადი მონაწილეობის გარეშე შეუძლებელია ვალდებულების შესრულება, ან კიდევ, თუ გარდაიცვალა კრედიტორი, რომლისთვისაც პირადად იყო გათვალისწინებული შესრულება (სკ 453-ე მუხლი).

II. საპროცესო უფლებამონაცვლეობის დაშვების წესი

უწინარეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ უფლებამონაცვლეობა მატერიალურ სამართლებრივ ურთიერთობაში ანუ სადავო მატერიალურ სამართლებრივი უფლების გადასვლა ერთი პირიდან მეორეზე, არ წარმოადგენს პროცესუალური უფლებამონაცვლეობის სავალდებულო საბაბს. ისე როგორც სარჩელის აღძვრა სასამართლოში, უფლებამონაცვლეობა პროცესშიაც მხარე-

თა ნებასურვილზეა დამოკიდებული. აქედან გამომდინარე, როცა საქმე ეხება პროცესიდან ამა თუ იმ მიზეზით გასულ მოსარჩელის უფლებამონაცვლეს, კერძოდ, დაიკავოს თუ არა მან პროცესიდან გასული მოსარჩელის ადგილი — ეს მთლიანად დამოკიდებულია თვითონ უფლებამონაცვლეზე, ხოლო, როცა საქმე ეხება პროცესიდან გასული მოპასუხის უფლებამონაცვლეს, მაშინ ჩაებას თუ არა ეს უფლებამონაცვლე პროცესში მოპასუხედ, დამოკიდებულია არა ამ უფლებამონაცვლეზე, არამედ მოსარჩელის ნებასურვილზე. ასეთი წესი მთლიანად ეფუძნება იმ ზოგად პრინციპს, რომლის თანახმად, როგორც სარჩელის აღძვრის, ისე მოპასუხის დასახელების უფლებამოსილება მთლიანად ეკუთვნის მოსარჩელეს.

საპროცესო უფლებამონაცვლეობა დასაშვებია პროცესის ნებისმიერ სტადიაზე, კერძოდ:

ა) სარჩელის წარმოებაში მიღებიდან გადაწყვეტილების გამოტანამდე,

ბ) გადაწყვეტილების გამოტანიდან მის კანონიერ ძალაში შესვლამდე,

გ) გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლიდან მის აღსრულებამდე.

ცხადია, რომ უფლებამონაცვლეობა დასაშვებია როგორც პირველ, ისე სააპელაციო და საკასაციო ინსტანციის სასამართლოში.

III. უფლებამონაცვლის საპროცესო უფლებები

უფლებამონაცვლეს, თუ იგი დაშვებული იქნება პროცესში, აქვს აბსოლუტურად ყველა ის საპროცესო უფლება, რაც ჰქონდა მის წინამორბედს. ამასთან ერთად, უფლებამონაცვლისათვის სავალდებულოა ყველა საპროცესო მოქმედება, რომელიც შესრულებული იყო მის დაშვებამდე იმ ოდენობით, რაც სავალდებულო იქნებოდა მისი წინამორბედისათვის. ეს იმას ნიშნავს, რომ უფლებამონაცვლეს არ შეუძლია მოითხოვოს იმ საპროცესო მოქმედების ხელმეორედ

(განმეორებით) შესრულება, რომელიც მისმა წინამორბედმა შეასრულა. მაგალითად, მას არ შეუძლია მოითხოვოს მოწმეთა განმეორებით გამოძახება და დაკითხვა, საპროცესო ვადების თავიდან ათვლა, თუ ეს ვადა გაშვებული იყო ჯერ კიდევ წინამორბედის სიცოცხლეში ან იურიდიული პირის რეორგანიზაციამდე. მაგალითად, თუ უფლებამონაცვლეობა წარმოიშვა გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლის შემდეგ, ე.ი. წინამორბედის სიცოცხლეში ან იურიდიული პირის რეორგანიზაციამდე, მაშინ უფლებამონაცვლეს არ შეუძლია გაასაჩივროს ეს გადაწყვეტილება, მაგრამ, თუ უფლებამონაცვლეობა წარმოიშვა გადაწყვეტილების გამოტანისთანავე, მაგრამ მის კანონიერ ძალაში შესვლამდე, უფლებამონაცვლეს შეუძლია გაასაჩივროს ეს გადაწყვეტილება (განჩინება).

უფლებამონაცვლის წინამორბედის მიერ შესრულებული ყველა საპროცესო მოქმედება ითვლება შესრულებულად უფლებამონაცვლის მიერ. მაგალითად, წინამორბედმა შეცვალა სარჩელის საგანი და ნაცვლად მოპასუხის ბინიდან გამოსახლებისა, მისგან მოითხოვა ბინის ქირის გადახდა, უფლებამონაცვლე ვერ იტყვის უარს სარჩელის ასეთ შეცვლაზე. მაგრამ, თუ წინამორბედს კანონის თანახმად შეუძლია უარი თქვას მის მიერ შესრულებულ საპროცესო მოქმედებაზე, მაშინ ასეთივე უფლება აქვს უფლებამონაცვლესაც. მაგალითად, უფლებამონაცვლეს შეუძლია უარი თქვას წინამორბედის მიერ შეტანილ სააპელაციო (საკასაციო) საჩივარზე, რადგან მის წინამორბედსაც ჰქონდა ასეთივე უფლება (სსკ 378-ე მუხლი).

IV. საქმის წარმოების შეჩერება და განახლება

თუ უფლებამონაცვლეობის აუცილებლობა წარმოიშვა გადაწყვეტილების გამოტანამდე (საქმის პირველ, სააპელაციო თუ საკასაციო ინსტანციაში განხილვის დროს), მაშინ სასამართლომ უნდა შეაჩეროს საქმის წარმოება (სსკ 279-ე მუხლის „ა“ პუნქტი), რის შესახებაც სასამართლოს გამოაქვს განჩინება. ამ განჩინებაში სასამართლომ უნდა მიუთითოს, რომ საქმის წარმოება

შეჩერებულია უფლებამონაცვლის დადგენამდე გონივრული ვადით, მაგრამ უფლებამონაცვლის დადგენით ყოველთვის ვერ მოხდება შეჩერებული საქმის განახლება.

კერძოდ, თუ საკითხი შეეხება მოსარჩელის უფლებამონაცვლეს, მაშინ მან უნდა მიმართოს სასამართლოს განცხადებით, რათა დაუშვას იგი საქმეში როგორც მოსარჩელის უფლებამონაცვლე. მანვე უნდა წარუდგინოს სასამართლოს უფლებამონაცვლეობის დამადასტურებელი მტკიცებულებები (სამკვიდრო მოწმობა, მოთხოვნის დათმობის შესახებ ხელშეკრულება, ვალის გადაკისრების შესახებ ხელშეკრულება, იურიდიული პირის რეორგანიზაციის დამადასტურებელი დოკუმენტები და ა. შ.).

- თუ საკითხი შეეხება მოპასუხეს, მაშინ მოსარჩელემ ან თვითონ მოპასუხის უფლებამონაცვლემ უნდა მიმართოს სასამართლოს შესაბამისი განცხადებით. მათ სასამართლოს უნდა წარუდგინონ უფლებამონაცვლეობის დამადასტურებელი საბუთები. თუ მოსარჩელის მიერ დასახელებული მოპასუხის უფლებამონაცვლე უარყოფს თავის უფლებამონაცვლეობას, მან ეს უარყოფა უნდა დაადასტუროს.

- აპელანტის თუ კასატორის უფლებამონაცვლის დასახელებით და შეჩერებული სააპელაციო თუ საკასაციო წარმოების განახლებით შეიძლება დაინტერესებული იყოს მოწინააღმდეგე (სააპელაციო თუ საკასაციო მოპასუხე) მხარეც. მაგალითად, მოსარჩელემ მოიგო პროცესი და მას მიეკუთვნა ის სიკეთე, რასაც მოითხოვდა (რაიმე ნივთი, ფულადი თანხა, ბინაში შესახლება და ა. შ.). მოპასუხემ შეიტანა სააპელაციო (საკასაციო) საჩივარი, მაგრამ სანამ სასამართლო ამ საჩივარს განიხილავდა, აპელანტი (კასატორი) გარდაიცვალა. იმის გამო, რომ ამ შემთხვევაში საჩივარი არის ფაქტობრივად და იურიდიულად სრულიად უპერსპექტივო, აპელანტის (კასატორის) უფლებამონაცვლე საერთოდ არ არის დაინტერესებული განახლდეს საქმის განხილვა. ის მხოლოდ ცდილობს, რომ გაჭიანურდეს ამ საქმის საბოლოო გადაწყვეტა. მოწინააღმდეგე მხარე კი პირიქით — დაინტერესებულია ამ საქმის განხილვითა და გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლით.

ამიტომ, აპელანტის თუ კასატორის მოწინააღმდეგე მხარე თვითონ ატყობინებს სააპელაციო (საკასაციო) სასამართლოს, რომ მან განაახლოს შეჩერებული სააპელაციო (საკასაციო) წარმოება, ვინაიდან უკვე გამოვლინდა უფლებამონაცვლე.

– თუ უფლებამონაცვლედ გვევლინება რამდენიმე პირი, მაშინ ყოველი მათგანი უნდა იქნენ საქმეში ჩაბმული.

– უფლებამონაცვლის დადგენის შემდეგ, **სასამართლომ უნდა განაახლოს საქმე**, რის შესახებაც გამოაქვს განჩინება, უნდა აცნობოს უფლებამონაცვლეს საქმის განხილვის შესახებ და მიუთითოს იმ შედეგებზე, რაც შეიძლება მოყვეს მის გამოუცხადებლობას.

– შეჩერებული საქმის განახლების შემდეგ, საქმის განხილვა თავიდან არ დაიწყება, არამედ გაგრძელდება იმ ეტაპიდან, რომელ ეტაპზეც შეჩერდა მისი წარმოება.

– გადაწყვეტილების კანონიერი ძალა ვრცელდება უფლებამონაცვლეზე, მაგრამ თუ უფლებამონაცვლეობა წარმოიშვა ამ გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლის შემდეგ—ალსრულების სტადიაზე, მაშინ ეს საკითხი შეიძლება მოგვარდეს გადაწყვეტილების განმარტების წესით (სსკ 262-ე მუხლი).

სასამართლოს განჩინებაზე უფლებამონაცვლეობის დადგენამდე საქმის წარმოების შეჩერების შესახებ **შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა (სსკ 282-ე მუხლი)**.

სასამართლოს განჩინებაზე უფლებამონაცვლის დადგენის გამო საქმის წარმოების განახლების შესახებ კერძო საჩივრის შეტანა არ შეიძლება.

სასამართლოს განჩინებაზე უფლებამონაცვლით შეცვლის ან ასეთ შეცვლაზე უარის შესახებ შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა.

§5. მხარეთა საპროცესო უფლებები და მოვალეობები

I. მხარეთა უფლებები

ცნებას „მხარე“ ჩვენ აქ ვიყენებთ ფართო გაგებით და ამ ცნებაში ვგულისხმობთ არამარტო მოსარჩელეს და მოპასუხეს, არამედ აგრეთვე თანამონაწილეებს, ანუ თანამოსარჩელეებს და თანამოპასუხეებს, მესამე პირებს დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნით, მათ უფლებამონაცვლეებს. რაც შეეხება მესამე პირებს დამოუკიდებელი მოთხოვნის გარეშე, ისინი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ სარგებლობენ მხოლოდ იმ საპროცესო უფლებებით, რაც აუცილებელია მათი ინტერესების დასაცავად.

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი პირი აღჭურვილია ფართო საპროცესო უფლებებით, რაც საჭიროა მათი მატერიალურ-სამართლებრივი ინტერესების, მოთხოვნების, თუ შესაგებლის დაცვისათვის. ამასთან ერთად, საქართველოს კონსტიტუციის 85-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად „სამართალწარმოება ხორციელდება მხარეთა თანასწორობისა და შეჯიბრებითობის საფუძველზე“. კონსტიტუციის ამ დანაწესის შესაბამისად საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 83-ე მუხლის თანახმად „მხარეები სარგებლობენ თანაბარი საპროცესო უფლებებით“.

იმის მიხედვით, თუ რომელი კონკრეტული ინტერესის რეალიზაციას ემსახურება, მხარეთა საპროცესო უფლებები შეიძლება სამ ძირითად ჯგუფად დავყოთ.

ერთი ჯგუფი საპროცესო უფლებებისა მიმართულია მხარეთა მატერიალურ-სამართლებრივი და საპროცესო-სამართლებრივი უფლებების განკარგვის უზრუნველყოფისაკენ. ამ მიზნით მხარეებს უფლება აქვთ შეცვალონ სარჩელის საგანი (მოთხოვნა) ან საფუძველი, გააღიღონ ან შეამცირონ სასარჩელო მოთხოვნის ოდენობა, დააზუსტონ და დააკონკრეტონ სარჩელში (შესაგებელში) მითითებული გარემოებები, მოითხოვონ ერთი ნივთის ნაცვლად სხვა ნივთის მიკუთვნება, ანდა ამ ნივთის ღირებულება (სსკ 83-ე მუხლი), დაამთავრონ საქმე მორიგებით, მოსარჩელემ უარი თქვას თავის

სარჩელზე ან გამოიხმოს სარჩელი (83¹ მუხლი) ხოლო მოპასუხემ ცნოს სარჩელი (სსკ მე-3 მუხლი).

მეორე ჯგუფი მხარეთა საპროცესო უფლებებისა მთლიანად ემსახურება მხარეთა აღჭურვას **დაცვის საპროცესო საშუალებებით**. ასეთ საშუალებებად გვევლინება მხარეთა უფლება გაეცნონ საქმის მასალებს, გააკეთონ ამონაწერები ამ მასალებიდან, გადაიღონ ასლები, განაცხადონ აცილებანი, წარადგინონ მტკიცებულებანი, მონაწილეობა მიიღონ მტკიცებულებათა გამოკვლევაში, განაცხადონ სასამართლოს წინაშე სხვადასხვა ხასიათისა და შინაარსის შუამდგომლობები, მისცენ სასამართლოს ახსნა-განმარტება, უარყონ მეორე მხარის შუამდგომლობები, დასკვნები და მოსაზრებები და ა.შ.

მესამე ჯგუფი საპროცესო უფლებებისა მიმართულია სასამართლო გადაწყვეტილებათა და განჩინებათა **ფაქტობრივი და იურიდიული დასაბუთებულობის შემოწმების უზრუნველყოფისაკენ**. ამ მიზნით მხარეებს უფლება აქვთ გაასაჩივრონ სასამართლოს გადაწყვეტილებები და განჩინებები სააპელაციო, საკასაციო, აგრეთვე კერძო საჩივრის შეტანის წესით, მიუთითონ თავიანთ საჩივრებში თუ კონკრეტულად რაში მდგომარეობს გასაჩივრებულ გადაწყვეტილებათა (განჩინებათა) უსწორობა (სსკ 83-ე მუხლი). მხარეებს შეუძლიათ აგრეთვე მოითხოვონ კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილებით დამთავრებული საქმის განახლება თუ არსებობს ამ გადაწყვეტილების ბათილად ცნობის ან ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა გამო საქმის განახლების საფუძვლები (სსკ 421-ე მუხლი).

რა თქმა უნდა, აქ ჩამოთვლილი მხარეთა საპროცესო უფლებები არაა ამომწურავი. მაგალითად, მხარეებს უფლება აქვთ მოითხოვონ სარჩელის უზრუნველყოფა, აწარმოონ საქმე პირადად ან წარმომადგენლის მეშვეობით, აღძრან შეგებებული სარჩელი, შეიტანოს შეგებებული სააპელაციო ან საკასაციო საჩივარი, განაცხადონ უარი ან უკან გაითხოვონ საჩივარი და ა.შ.

აქ ჩამოთვლილი უფლებები — ესაა მხარეთა ძირითადი და, შეიძლება ითქვას, ტრადიციული საპროცესო უფლებები.

II. მხარეთა საპროცესო მოვალეობები

ეკისრებათ თუ არა მხარეებს საპროცესო მოვალეობები?

ამ საკითხზე იურიდიულ ლიტერატურაში არ არსებობს ერთგვაროვანი მოსაზრება.

ფართოდაა გავრცელებული შეხედულება, რომლის თანახმად უფლებებთან ერთად მხარეებს ეკისრებათ საპროცესო მოვალეობები, როგორცაა მაგალითად მხარეთა მოვალეობა მიუთითონ ფაქტებზე თავიანთი მოთხოვნების (შესაგებლის) დასაბუთების მიზნით, მხარეთა მოვალეობა დაამტკიცონ მათ მიერ მითითებული ფაქტები, მხარეთა მოვალეობა კეთილსინდისიერად გამოიყენონ თავიანთი საპროცესო უფლებები და ა.შ. მხარეთა საპროცესო მოვალეობების არსებობას იმით ასაბუთებენ, რომ ასეთი მოვალეობის შეუსრულებლობას ყოველთვის უკავშირდება არახელსაყრელი შედეგი იმ მხარისათვის, რომელმაც მასზე დაკისრებული მოვალეობა არ შეასრულა. მაგალითად, თუ მხარემ არ დაამტკიცა ან ვერ დაამტკიცა ფაქტიური გარემოება, რომელზეც იგი ამყარებს თავის მოთხოვნას (შესაგებელს), მას დაეკისრება ამ ფაქტის დაუმტკიცებულობის არახელსაყრელი შედეგები ანუ სასამართლო გამოიტანს მისთვის არახელსაყრელ (წამებთან) გადაწყვეტილებას.⁵⁷

თანამედროვე რუსულ იურიდიულ ლიტერატურაში პროფ. მ.ა. გურვიჩი იზიარებდა მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ მხარეებს იურიდიული მოვალეობა პროცესში არ ეკისრებათ, რადგან საპროცესო კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს ასეთი მოვალეობის დარღვევისათვის სახელმწიფო იძულების ღონისძიების გამოყენების შესაძლებლობას.⁵⁸

57 შეხედულებას, რომლის თანახმად მხარეებს ეკისრებათ საპროცესო მოვალეობები ვიზიარებდით ჩვენც. იხ. თ.ლილუაშვილი. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო სამართალი. თბ. 1992, გვ. 35-36.

ეს შეხედულება ფართოდაა გავრცელებული აგრეთვე თანამედროვე რუსულ იურიდიულ ლიტერატურაში. იხ. Гражданское процессуальное право. учебник. изд-во „проспект“, М. 2004, стр. 81.

58 Курс Советского Гражданского процессуального права. Том. III. М. 1981, стр. 231.

ყველაზე უფრო დეტალურად საკითხი მხარეთა საპროცესო მოვალეობების არსებობა-არარსებობის შესახებ განხილული იყო გერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაში. მაგალითად, ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის ბოლოს და მე-20 საუკუნის დასაწყისში ცნობილი გერმანელი პროცესუალისტები ო. ბიულოვი, რ. შმიდტი და სხვები აღნიშნავდნენ, რომ მხარეებს სამოქალაქო პროცესში არ ეკისრებათ იურიდიული მოვალეობები არც სასამართლოს წინაშე და არც ერთმანეთის მიმართ. ისინი არ არიან ვალდებული გამოცხადდნენ სასამართლოში, უარყონ მოწინააღმდეგე მხარის განცხადებები და მოსაზრებები, აღიარონ ფაქტები თუ მოთხოვნები, წარმოადგინონ ფაქტები და მტკიცებულებები, განაცხადონ შუამდგომლობები და ა.შ. რა თქმა უნდა, მხარის უმოქმედება გამოიწვევს მისთვის არახელსაყრელ შედეგებს, მაგრამ, თუ ამის გამო ამბობენ უარს მოქმედების შესრულების მოვალეობის შესახებ, მხედველობაში შეიძლება გვქონდეს მხოლოდ მოვალეობა თავისი თავის მიმართ, ანუ მოქმედების შესრულების აუცილებლობა (და არა მოვალეობა), თუ შენ გინდა მიიღო ამ მოქმედებიდან გამომდინარე გამორჩენა (სარგებელი).⁵⁹

უფლება და მოვალეობა განუყრელადაა დაკავშირებული ერთმანეთთან. უფლება ყოველთვის შეხამებულია მოვალეობასთან: არ არსებობს უფლება მოვალეობის გარეშე და მოვალეობა უფლების გარეშე. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ ვინმე არ ასრულებს თავის მოვალეობას, ამით იგი არღვევს ვიღაცის უფლებას. თუ მოვალეობის შეუსრულებლობით არავის უფლება არ ირღვევა, ასეთი „მოვალეობა“ იურიდიული თვალსაზრისით, არც შეიძლება განვიხილოთ როგორც მოვალეობა.

თუ მხარეთა საპროცესო მოვალეობებს ამ თვალსაზრისით განვიხილავთ არ შეიძლება არ გავაკეთოთ დასკვნა, რომ ასეთი მოვალეობა მართლაც არ არსებობს, რადგან როდესაც მხარე (სულერთია მოსარჩელე იქნება ეს, თუ მოპასუხე) არ ასრულებს საპროცესო მოვალეობას, იგი ამით არავის უფლებას არ არღვევს. სწორედ ამიტომ, არც არსებობს იურიდიული მექანიზმი, რომლის

59 იხ. Е.Б. Васильковский. Курс Гражданского процесса. Том. 1. 1913, стр. 630-631.

გამოყენებითაც შეიძლებოდა საპროცესო მოვალეობის შესრულების უზრუნველყოფა სახელმწიფო იძულების ღონისძიების გამოყენების საშუალებით.

აქედან გამომდინარე, წმინდა იურიდიული თვალსაზრისით მხარეთა საპროცესო მოქმედებები, რომლებიც უნდა შეასრულონ მხარეებმა, არ განეკუთვნებიან იურიდიულ ვალდებულებათა კატეგორიას.

ამასთან ერთად, არ შეიძლება ყურადღება არ მიიპყროს ერთ-მა გარემოებამ: სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს ისეთ საპროცესო მოქმედებებს, რომელთა შესრულების თუ შეუსრულებლობის მხოლოდ მხარეთა უფლებების სფეროზე გადატანა ნამდვილად სერიოზულ ეჭვებს იწვევს. მაგალითად, თუ სასამართლოს კანცელარიაში რეგისტრაციისათვის სარჩელი არ არის შეტანილი საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს მიერ დამტკიცებული ფორმით ან არ არის ხელმოწერილი – სარჩელი არ რეგისტრირდება. არის თუ არა მათი შესრულება მხარის უფლება, თუ იგი მისი მოვალეობაა? თუ მოსარჩელე ან ორივე მხარე არ გამოცხადდება სასამართლო სხდომაზე, სასამართლოს შეუძლია განუხილველად დატოვოს სარჩელი (სსკ 275-ე მუხლის „დ“ ქვეპუნქტი). არის, თუ არა სასამართლო სხდომაზე გამოცხადება მხარის უფლება, თუ იგი მოვალეობაა? თუ მხარემ ვერ დაამტკიცა გარემოებები, რომლებზეც იგი ამყარებს თავის მოთხოვნას (შესაგებელს), სასამართლო გამოიტანს მისთვის არახელსაყრელ გადაწყვეტილებას. არის, თუ არა ფაქტების დამტკიცების ტვირთი მხარის უფლება, თუ იგი მხარის მოვალეობაა? და ა.შ.

სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა მართლაც ითვალისწინებს ისეთ მოქმედებებს, რომელთა შეუსრულებლობა მხარის მიერ იწვევს მისთვის არახელსაყრელ შედეგებს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ზოგიერთ შემთხვევაში საპროცესო კანონმდებლობა შეიცავს ნათლად გამოკვეთილ და ზუსტად განსაზღვრულ მუქარას მოქმედების შეუსრულებლობისათვის.

ამასთან ერთად, არის ისეთი საპროცესო მოქმედებებიც, რომელთა შეუსრულებლობას საპროცესო კანონი არ უკავშირებს

ასეთ კონკრეტულად გამოხატულ არახელსაყრელი შედეგების დადგომას. მაგალითად, მხარეებს შეუძლიათ გაეცნონ საქმის მასალებს, მათ შეუძლიათ გააკეთონ ამონაწერები ამ მასალებიდან, მხარეებს შეუძლიათ გაასაჩივრონ სასამართლოს განჩინებები და გადაწყვეტილებები და ა.შ. მაგრამ, თუ მხარეები არ ისარგებლებენ ამ შესაძლებლობებით (უფლებებით), კანონი არ ითვალისწინებს ამისათვის რაიმე კონკრეტულ სანქციებს, თუმცა ზოგადად სავსებით შესაძლებელია ასეთ უმოქმედობას მოყვეს არასასურველი შედეგები, კერძოდ, თუ არ გაასაჩივრებ გადაწყვეტილებას, ამით შეიძლება დაკარგო შენთვის არახელსაყრელი გადაწყვეტილების გაუქმების შანსი, თუ არ გაეცნობი საქმის მასალებს, შეიძლება მხედველობიდან გაუშვა და გამოგრჩეს თავდაცვისათვის მნიშვნელოვანი საშუალება.

როგორც ვხედავთ, თვით მხარეთა მიერ განხორციელებული საპროცესო უღებები განსხვავდება ერთმანეთისაგან იმით, რომ ზოგ შემთხვევაში უფლების განხორციელებულობას უკავშირდება სრულიად გარკვეული და კონკრეტულად განსაზღვრული შედეგი, ხოლო ზოგჯერ ასეთი კონკრეტული შედეგი არაა განსაზღვრული კანონით.

მიუხედავად ამისა, არც ერთ შემთხვევაში საქმე არ გვაქვს ვალდებულებასთან, რომლის დროს ვალდებული პირი მოვალეა შეასრულოს რაიმე მოქმედება მეორე (სხვა) უფლებამოსილი პირის სასარგებლოდ. საპროცესო ურთიერთობებში მხარე ასრულებს მოქმედებას მხოლოდ იმიტომ, რომ თავიდან აიცილოს მისთვის არახელსაყრელი შედეგი, მისთვის არახელსაყრელი გადაწყვეტილების გამოტანა. უფრო მეტიც, მხარეებს შორის პროცესში, ანუ მოსარჩელესა და მოპასუხეს შორის საპროცესო ურთიერთობა საერთოდ არ წარმოიშობა.

ამრიგად, სამოქალაქო სამართალწარმოებაში შეიძლება ვილაპარაკოთ მხარის მიერ ამა თუ იმ საპროცესო მოქმედების შესრულების აუცილებლობაზე და არა ვალდებულებაზე. ამიტომ როცა ჩვენ ვამბობთ, რომ მხარემ უნდა დაიცვას სარჩელის ფორმა ან მხარემ უნდა წარმოადგინოს წერილობითი შესაგებელი, მხარე უნდა გამოცხადდეს სასამართლოში, ან როცა ვამბობთ, რომ მხარე

მოვალეა დაამტკიცოს ფაქტები, მხარე მოვალეა აცნობოს სასამართლოს თავისი ადგილსამყოფელი, მხარე მოვალეა წარმოადგინოს მტკიცებულება და ა.შ. სინამდვილეში მხედველობაშია არა ვალდებულება, არამედ საპროცესო მოქმედების თავისივე ინტერესებისათვის შესრულების აუცილებლობა.

თავი V. საქმის წარმოება სასამართლოში წარმომადგენლის მეშვეობით

§1. წარმომადგენლობა სასამართლოში

I. სასამართლო წარმომადგენლობის ცნება და შინაარსი

კანონის უზენაესობის პრინციპის ქვაკუთხედს წარმოადგენს სამართლიანი სასამართლოს ცნება. კანონის უზენაესობის პრინციპისა და ადამიანის უფლებათა ურთიერთკავშირი ნათლად არის ასახული სამართლიანი სასამართლოს უფლებაში. სამართლიანი სასამართლოს უფლება წარმოადგენს კანონის უზენაესობის პრინციპზე დაფუძნებული ყველა სამართლებრივი სისტემის უმთავრეს ნაწილს.⁶⁰

„ყოველი ადამიანი კანონის წინაშე თანასწორია... ყოველ ადამიანს უფლება აქვს, ეფექტურად აღიდგინოს თავისი უფლებები კომპეტენტურ ეროვნულ სასამართლოში იმ შემთხვევაში, როცა დარღვეულია მისი კონსტიტუციით თუ კანონით მინიჭებული ძირითადი უფლებები... სამოქალაქო უფლებებისა და მოვალეობების ან ნებისმიერი სისხლის სამართლებრივი ბრალდების განსაზღვრისას ყველას აქვს უფლება მისი საქმის სამართლიან და საჯარო მოსმენაზე კანონის მიერ შექმნილი დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს მიერ დროის განსაზღვრულ ვადაში... ყოველ ადამიანს უფლება აქვს თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად მიმართოს სასამართლოს... ყოველი პირისათვის უზრუნველყოფილია უფლების სასამართლო წესით დაცვა... ყოველ ადამიანს აქვს უფლება, თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად პირადად ან წარმომადგენლის მეშვეობით პირდაპირ მიმართოს სასამართლოს. ყოველი პირი უნდა განსაჯოს მხოლოდ

60 რონკა კ., სმიტი,მ. ადამიანის საერთაშორისო უფლებები, სახალხო დამცველის ბიბლიოთეკა, 2005, გვ.348

იმ სასამართლომ, რომლის იურისდიქციასაც ექვემდებარება მისი საქმე.”⁶¹

საქართველოს კონსტიტუციით უზრუნველყოფილ ძირითად უფლებათა და თავისუფლებათა შორის ერთ-ერთი განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს 42-ე მუხლს, რომლის თითოეული პუნქტი ადამიანისა და სახელმწიფოს შორის ურთიერთობათა ისეთ უმნიშვნელოვანეს პრინციპებს შეიცავს, როგორიცაა კონვენციის მე-6 მუხლით გარანტირებული სამართლიანი სასამართლოს უფლება; იგი ძირითადი საპროცესო უფლებათა და წარმოადგენს საპროცესო სამართლის ერთ-ერთ უმთავრეს პრინციპს, რომლის საფუძველზეც ხორციელდება მატერიალური სამართალი; ამ უფლების მიხედვით ყველას შეუძლია მიმართოს სასამართლოს და მოითხოვოს მისი საქმის სამართლიანი საჯარო სასამართლო მოსმენა, თუ მიაჩნია, რომ დაირღვა მისი უფლებები.”⁶²

საქართველოს კონსტიტუციით უზრუნველყოფილია შემდეგი ძირითადი საპროცესო უფლებები: სასამართლო დაცვის ძირითადი უფლება; უფლება კანონიერ სასამართლოზე; ერთი და იმავე დანაშაულისათვის ორჯერ დასჯის დაუშვებლობა (*ne bis in idem*); იმ დანაშაულისათვის დასჯის დაუშვებლობა, რომელიც ჩადენის დროს დანაშაულად არ ითვლებოდა (*nulla poena sine lege*); აღსანიშნავია, რომ საქართველოს კონსტიტუცია ძალზე კომპაქტურად, მე-18 და 42-ე მუხლებში ასახავს ამ უფლებებს. მათ ხშირად მართლმსაჯულების ძირითად უფლებებსაც უწოდებენ.⁶³

ადამიანის ძირითადი უფლება კანონიერ სასამართლოზე, სხვა საპროცესო უფლებებთან ერთად, სამართლებრივი სახელმწიფოს პრინციპის შემადგენელ ნაწილს და კონკრეტულ გამოხატულებას

61 ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია მე-7-8 მუხლი; ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავისუფლებათა დაცვის ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლი; საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე მუხლი; საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-2 მუხლი; „საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-3 მუხლი.

62 იზორია, ლ. კუბლაშვილი, კ. ხუბუა, გ. საქართველოს კონსტიტუციის კომენტარები – ადამიანის ძირითადი უფლებები და თავისუფლებანი, თბ., 2005, გვ.362-364

63 კუბლაშვილი, კ. ძირითადი უფლებები, თბ., 2003, გვ.335

წარმოადგენს. ამ ძირითადი უფლების მფლობელია ყველა ფიზიკური პირი, განურჩევლად მათი მოქალაქეობისა. ეს უფლება წარმოადგენს გარანტიას, რომლის საფუძველზეც აცილებული უნდა იქნეს ფიზიკური პირის სასამართლო გზით დაცვაზე სხვადასხვა საშუალებებით ზეგავლენისა და სასამართლო პროცესის მანიპულირების საფრთხე.⁶⁴

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 93-ე მუხლის თანახმად, მხარეებს შეუძლიათ საქმე აწარმოონ სასამართლოში პირადად ან წარმომადგენლის მეშვეობით. საქმის წარმოება წარმომადგენლის მეშვეობით არ ართმევს უფლებას მხარეებს თვითონაც პირადად მიიღონ მონაწილეობა საქმეში.⁶⁵ ეს იმას ნიშნავს, რომ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს წარმომადგენლის მეშვეობით საქმის წარმოების სავალდებულობას არც რომელიმე კატეგორიის საქმეებზე და არც რომელიმე ინსტანციის სასამართლოში, როგორც ამას ადგილი აქვს ზოგიერთი ქვეყნების კანონმდებლობაში.⁶⁶

მხარის (მესამე პირის) კანონმდებლის მიერ დავალდებულება, რათა მან აიყვანოს წარმომადგენელი და სასამართლოსათვის უფლების მინიჭება, რომ უარი უთხრას მხარეს (მესამე პირს) საქმის წარმოებაზე, თუ მას წარმომადგენელი არ ჰყავს – იქნებოდა დისპოზიციურობის პრინციპის უხეში დარღვევა, რომლის თანახმადაც მხარეები თვითონ იღებენ გადაწყვეტილებას მიმართონ სასამართლოს უფლების დაცვისათვის და თვითონვე ირჩევენ ამ უფლების დაცვის ფორმებსაც. ანუ როგორც დარღვეული ან სადავოდ ქცეული უფლების დასაცავად სასამართლოსადმი მიმართვა, არის ფიზიკურ და იურიდიულ პირთა უფლება და არა მოვალეობა, ასევე უფლების დაცვის სხვა პირისათვის მინდობა, საქმის წარმოება სასამართლოში წარმომადგენლის მეშვეობით არის უფლება და არა მოვალეობა.

64 კუბლაშვილი, კ. ძირითადი უფლებები, თბ., 2003, გვ.340

65 ლილუაშვილი, თ., ზრუსტალი ვ. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა. თბ., 2007 გვ.182.

66 ლილუაშვილი, თ. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 2005, გვ. 164.

მაშასადამე, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით მხარეებს შეუძლიათ სასამართლოში საქმე აწარმოონ როგორც პირადად, ასევე წარმომადგენლის მეშვეობით.

სასამართლო წარმომადგენლობა სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სამართლებრივი ინსტიტუტია, რომელიც წარმოადგენს ფიზიკური და იურიდიული პირების კანონიერი ინტერესების დაცვის მტკიცე გარანტიას. მისი უმთავრესი ამოცანაა მხარეებისათვის იურიდიული დახმარების აღმოჩენა, მათი საპროცესო უფლებების სრულყოფილად განხორციელება.

სასამართლო წარმომადგენლობა არის სამოქალაქო საქმის მონაწილე მხარეების კანონით გარანტირებული შესაძლებლობა – აწარმოონ საქმე სასამართლოში წარმომადგენლის მეშვეობით. სასამართლო წარმომადგენელი არის პირი, რომელიც სასამართლოში მარწმუნებლის სახლითა და მისი ინტერესების შესაბამისად ასრულებს ყველა იმ საპროცესო მოქმედებას, რომელიც გათვალისწინებულია კანონითა და მარწმუნებლის მიერ გაცემული მინდობილობით.⁶⁷

II. სასამართლო წარმომადგენლობის სახეები

III ნებაყოფლობითი (სახელშეკრულებო წარმომადგენლობა)

სასამართლო წარმომადგენლობა დაიშვება სასამართლოსადმი უწყებრივად ქვემდებარე ყველა საქმეზე (სასარჩელო, გამარტივებული, უდავო) და იგი წარმოშობის საფუძვლის მიხედვით იყოფა შემდეგ სახეებად: 1) ხელშეკრულებითი, ანუ ნებაყოფლობითი წარმომადგენლობა; 2) იურიდიული პირის წარმომადგენლობა; 3) კანონისმიერი წარმომადგენლობა.⁶⁸

სახელშეკრულებო ანუ ნებაყოფლობითი წარმომადგენლობა

67 ქურდაძე, შ. სამოქალაქო საქმეთა განხილვა პირველი ინსტანციის სასამართლოში, მეორე გამოცემა, თბ., 2006, გვ. 267.

68 ძლიერიშვილი ზ. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცალკეული საკითხები. თბ., 2007, გვ. 4

წარმოიშობა საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 709-ე მუხლით გათვალისწინებული დავალების ხელშეკრულების საფუძველზე, კერძოდ, დავალების ხელშეკრულებით რწმუნებული ვალდებულია შეასრულოს მისთვის დავალებული (მინდობილი) ერთი ან რამდენიმე მოქმედება მარწმუნებლის სახელითა და ხარჯზე.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 94-ე მუხლის თანახმად, მხარეების ნებაყოფლობითი წარმომადგენლები სასამართლოში შეიძლება იყვნენ:

1. ადვოკატები. ტერმინი ადვოკატი ლათინური სიტყვიდან მომდინარეობს- „advocatus-advoco“ და ნიშნავს – „ვიხმობ, ვიწვევ.“ ასე უწოდებდნენ რომაელები რესპუბლიკის პერიოდში მოდავე მხარეთა ნათესავებსა და მეგობრებს, რომლებიც თან ახლდნენ მოდავე მხარეს სასამართლოში და სხდომის მიმდინარეობისას მას რჩევებს აძლევდნენ. იმპერიის პერიოდში რომში ამ სიტყვამ ის მნიშვნელობა შეიძინა, რომელიც დღეს მას გააჩნია სხვადასხვა ენებში. ადვოკატი ეს არის სპეციალისტ-იურისტი და ორატორი, რომელიც მხარესთან ერთად მოქმედებს და ეხმარება მას საქმისწარმოებაში. ძველი ქართული სამართლის წყაროებით უძველესი დროიდან დასტურდება საქართველოში დამცველთა ინსტიტუტის არსებობა. დამცველის უძველესი ქართული სახელწოდებაა მეოხი, რაც უცხო წარმომავლობის – არაბული „ვექილისა“ და ლათინური „ადვოკატის“ შესატყვისია. ძველად ქართულ სამართალწარმოებაში მითითებულია დამცველის ისეთი სახეებიც, როგორიცაა „ქომაგი“ და „მონაცვლე კაცი“.⁶⁹

ადვოკატი მოწოდებულია რჩევა-დარიგება მისცეს პირს, რომელმაც მას დახმარებისათვის მიმართა, გამოვიდეს სასამართლოში მხარის წარმომადგენლად და აწარმოოს საქმე.⁷⁰

სამოქალაქო პროცესში ადვოკატის მონაწილეობის საფუძვლებსა და ძირითად პრინციპებს განსაზღვრავს 2001 წლის 20 ივნისის საქართველოს კანონი „ადვოკატთა შესახებ“, აგრეთვე საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი.

69 დავით ბატონიშვილი (ბაგრატიონი), „საქართველოს სამართლისა და კანონმდებლობის მიმოხილვა“ (გამოც. აპ. როგავასი, თბ., 1959, გვ. 346).

70 ლილუაშვილი, თ. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 2005, გვ. 51.

„ადვოკატთა შესახებ“ კანონის პირველი მუხლის თანახმად, საქართველოში საადვოკატო საქმიანობას ახორციელებს ადვოკატი.

ადვოკატი არის თავისუფალი პროფესიის პირი, რომელიც ემორჩილება მხოლოდ კანონსა და პროფესიული ეთიკის ნორმებს და გაწევრიანებულია საქართველოს ადვოკატთა ასოციაციაში. საადვოკატო საქმიანობა მოიცავს: ადვოკატის მიერ იურიდიული რჩევის მიცემას იმ პირისათვის, რომელმაც მას დახმარებისათვის მიმართა(კლიენტი); კლიენტის წარმომადგენლობას საკონსტიტუციო დავის, სისხლის, სამოქალაქო ან ადმინისტრაციული სამართლის საქმეზე სასამართლოში, არბიტრაჟში, დაკავების, გამოძიების ორგანოებში; მესამე პირის მიმართ სამართლებრივი დოკუმენტების მომზადებას და კლიენტის სახელით ნებისმიერი დოკუმენტაციის წარდგენას; ისეთი იურიდიული დახმარების გაწევას, რომელიც არ უკავშირდება მესამე პირის წინაშე წარმომადგენლობას.

ადვოკატი შეიძლება იყოს საქართველოს მოქალაქე რომელსაც: ა) აქვს უმაღლესი იურიდიული განათლება; ბ) გავლილი აქვს ადვოკატთა ტესტირება კანონით დადგენილი წესით ან ჩაბარებული აქვს მოსამართლეთა (პროკურატურის მუშაკთა) საკვალიფიკაციო გამოცდა(ეს მოთხოვნა არ ვრცელდება პირზე, რომელსაც ეკავა საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს წევრის თანამდებობა); გ) აქვს იურისტად ან ადვოკატად მუშაობის არანაკლებ 1 წლის სტაჟი.

ადვოკატი არ შეიძლება იყოს განზრახი მძიმე დანაშაულისათვის ნასამართლევი პირი, თუ ნასამართლობა არა აქვს მოხსნილი ან გაქარწყლებული კანონმდებლობით დადგენილი წესით. ადვოკატი არ შეიძლება იმავდროულად იყოს „საჯარო სამსახურში ინტერესთა შეუთავსებლობისა და კორუფციის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლით გათვალისწინებული თანამდებობის პირი და სხვა პირი, რომელსაც კანონმდებლობით ეკრძალება საადვოკატო საქმიანობის განხორციელება.

2. სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოს, ადგილობრივი თვითმმართველობის ან მმართველობის ორგანოს, ორგანიზაციების თანამშრომლები – ამ ორგანოებისა და ორგანიზაციების საქმეე-

ბზე. სახელმწიფო ორგანოს, ასევე ორგანიზაციების წარმომადგენლად შეიძლება გამოვიდეს ამ ორგანოს ნებისმიერი თანამშრომელი, რომელსაც გააჩნია წარმომადგენლობითი უფლებამოსილებით აღჭურვილი პირის (ორგანოს) მიერ გაცემული მინდობილობა.

3. ერთ-ერთი თანამონაწილე დანარჩენ თანამონაწილეთა დავალებით. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს სარჩელების “სუბიექტური გაერთიანების შესაძლებლობას(საპროცესო თანამონაწილეობა). ერთ საქმეში მოსარჩელის მხარეზე, მოპასუხის მხარეზე ან ორივე მხარეზე ერთდროულად რამდენიმე პირის მონაწილეობას საპროცესო თანამონაწილეობა ეწოდება.⁷¹ თანამონაწილეობის მიზანია საქმის განხილვისა და გადაწყვეტის დაჩქარება, ხარჯების შემცირება, სასამართლო სხდომების რაოდენობის შემცირება, ერთმანეთის შეუსაბამო გადაწყვეტილებათა გამოტანის თავიდან აცილება, სწორი და სამართლიანი სასამართლო გადაწყვეტილების გამოტანა.⁷² თანამონაწილეებს შეუძლიათ საქმის წარმოება სასამართლოში მიანდონ ერთ-ერთ თანამონაწილეს. ასეთ შემთხვევაში თანამონაწილე ორ ფუნქციას ასრულებს: ის არის მხარე, რომელიც იცავს თავის უფლებებს და იმავდროულად არის თავის მხარეზე მონაწილე სხვა პირების წარმომადგენელი. ამ ორი ფუნქციის (მხარე, წარმომადგენელი) შეთავსება დაიშვება მხოლოდ თანამონაწილეობის დროს. თანამონაწილე არ შეიძლება იყოს სხვა თანამონაწილეთა წარმომადგენელი, თუ იგი არასრულწლოვანია, ანდა ჰყავს მეურვე ან მზრუნველი.

4. სხვა ქმედუნარიანი პირები – მხოლოდ პირველი ინსტანციის სასამართლოში. ფიზიკური და იურიდიული პირების წარმომადგენლად სასამართლოში შეიძლება გამოვიდეს ნებისმიერი ქმედუნარიანი პირი. ქმედუნარიანად ითვლება ყოველი სრულწლოვანი ფიზიკური პირი, რომელიც კანონით დადგენილი წესით არ არის აღიარებული ქმედუნაროდ.⁷³ სსკ-ის 440-ე მუხლის თანახმად,

71 ლილუაშვილი, თ. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 2005, გვ.122.

72 ლილუაშვილი თ., ხრუსტალი ვ. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა. თბ., 2007 გვ.162

73 ჭანტურია ლ. სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბ., 2011, გვ. 192.

პირებს, რომლებსაც არ გაუვლიათ ადვოკატთა ტესტირება და არ არიან გაწევრიანებულები საქართველოს ადვოკატთა ასოციაციაში, ეკრძალებათ წარმომადგენლის უფლებამოსილების განხორციელება სააპელაციო და საკასაციო ინსტანციის სასამართლობაში, გარდა სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოს, ადგილობრივი თვითმმართველობის ან მმართველობის ორგანოს, ორგანიზაციების თანამშრომლებისა – ამ ორგანოებისა და ორგანიზაციების საქმეებზე.⁷⁴

მხარეთა უფლებების დაცვის მნიშვნელოვან სამართლებრივ გარანტიას წარმოადგენს ასევე კანონით გათვალისწინებული დებულება იმის შესახებ, რომ, თუ მხარეს არ შეუძლია ადვოკატის ხარჯების ანაზღაურება, სასამართლოს უფლება აქვს ამ მხარის შუამდგომლობის საფუძველზე მოიწვიოს ადვოკატი სახელმწიფოს ხარჯზე, თუ განსახილველი საქმის მნიშვნელობისა და სირთულის გამო ადვოკატის მონაწილეობა ამ საქმის განხილვაში მიზანშეწონილია. ასეთ შემთხვევაში ადვოკატი მიიღებს ანაზღაურებას სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დავის საგნის ღირებულების 4%-მდე ოდენობით. არაქონებრივი დავის დროს განსახილველი საქმის მნიშვნელობისა და სირთულის გათვალისწინებით ადვოკატი მიიღებს ანაზღაურებას სახელმწიფო ბიუჯეტიდან 2000 ლარამდე ოდენობით.⁷⁵

II.II წარმომადგენლად მონაწილეობის დაუშვებლობა

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს იმ პირთა ამომწურავ ჩამონათვალს, რომლებიც არ შეიძლება იყვნენ წარმომადგენლად სასამართლოში, კერძოდ: სასამართლოში წარმომადგენლად არ შეიძლება იყვნენ მოსამართლე, გამომძიებელი და პროკურორი, გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც

74 ლილუაშვილი თ., ზრუსტალი ვ. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა. თბ., 2007 გვ.768

75 ძლიერიშვილი ზ. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცალკეული საკითხები. თბ., 2007, გვ.6

საც ისინი პროცესში გამოდიან მშობლებად (მშვილებლებად), მეურვეებად, მზრუნველებად ან შესაბამისი ორგანოს წარმომადგენლებად. სასამართლოში წარმომადგენლად არ შეიძლება იყოს აგრეთვე ის პირი, რომელიც ამ საქმეში მონაწილეობდა მედიატორად.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 97-ე მუხლი შეიცავს პროცესში არაკვალიფიციური წარმომადგენლის დაშვების შემზღუდავ წესს, კერძოდ: „სასამართლოს შეუძლია უარი თქვას იმ პირის პროცესში წარმომადგენლად დაშვებაზე, რომელიც არ არის ადვოკატი, თუ მიიჩნევს, რომ ამ უკანასკნელს არ გააჩნია საკმარისი მონაცემები იმისათვის, რომ წარმოადგინოს მხარე და დაიცვას მისი უფლებები“. ეს წესი ემსახურება მხარის უფლებების რეალურად დაცვის ინტერესებს. სასამართლოს მხრივ ასეთი უარის თქმა შეიძლება გამოწვეულ იქნეს იმით, რომ წარმომადგენელს, რომელიც არ არის ადვოკატი, არ გააჩნია საკმარისი ცოდნა სასამართლოში საქმისწარმოებისათვის და რეალურად ვერ იცავს მხარის უფლებებს. უარის თქმა წარმომადგენლად პირის დაშვებაზე სასამართლოს შეუძლია მხოლოდ იმ პირი მიმართ, რომელიც არ არის ადვოკატი, რადგან ივარაუდება, რომ ადვოკატებს გააჩნიათ საკმარისი ცოდნა აწარმოონ საქმე სასამართლოში და დაიცვან მხარის უფლებები.⁷⁶

პირის წარმომადგენლად დაშვებაზე უარის თქმის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება. ასეთი განჩინება სასამართლომ შეიძლება მიიღოს საქმისწარმოების ნებისმიერ სტადიაზე. ამავე განჩინებით მხარეს უნდა განემარტოს, რომ მას შეუძლია თვითონ აწარმოოს საქმე ან საქმისწარმოება მიანდოს სხვა წარმომადგენელს. სსსკ 97-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, სასამართლოს განჩინებაზე იმ პირის წარმომადგენლად დაშვებაზე უარის თქმის შესახებ, რომელიც არ არის ადვოკატი, შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა.⁷⁷

⁷⁶ ძლიერიშვილი ზ. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცალკეული საკითხები. თბ., 2007, გვ.6

⁷⁷ ლილუაშვილი, თ. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 2005, გვ.169.

II.III იურიდიული პირის წარმომადგენლობა

ხელშეკრულებითი, ანუ ნებაყოფლობითი წარმომადგენლობისგან განსხვავდება იურიდიული პირის წარმომადგენლობა. სსკ-ის 93-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, იურიდიულ პირებს შეუძლიათ საქმე აწარმოონ სასამართლოში იმ თანამდებობის პირების მეშვეობით, რომლებსაც წესდებით ან დებულებით შეუძლიათ ამ იურიდიული პირის სახელით იმოქმედონ. მაშასადამე, თუ სასამართლოში მხარედ გვევლინება სააქციო საზოგადოება, მაშინ მისმა დირექტორმა სასამართლოს უნდა წარუდგინოს მხოლოდ დირექტორობის დამადასტურებელი დოკუმენტი და მას არ ჭირდება რაიმე სხვა სახის მინდობილობა. თუ იურიდიულ პირს ჰყავს რამდენიმე წარმომადგენლობაზე უფლებამოსილი პირი, მაშინ თითოეულ მათგანს შეუძლია გასწიოს სასამართლოში წარმომადგენლობა. იმ შემთხვევაში, როდესაც იურიდიული პირის წესდების თანახმად, წარმომადგენლობითი უფლებამოსილებით აღჭურვილია ერთ-ერთი რომელიმე ხელმძღვანელი პირი, მან სასამართლოს უნდა წარუდგინოს დოკუმენტი, რომელიც ადასტურებს ამ პირის უფლებამოსილებას სასამართლოში წარმომადგენლობაზე.⁷⁸

III. წარმომადგენლის უფლებამოსილება

III.I წარმომადგენლის უფლებამოსილების გაფორმება

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა დეტალურად აწესრიგებს წარმომადგენლის უფლებამოსილების გაფორმების პროცედურას. ეს იმას ნიშნავს, რომ, თუ წარმომადგენლის უფლებამოსილება არაა გაფორმებული ამ წესის დაცვით, სასამართლო არ დაუშვებს მას წარმომადგენლად. სსსკ-ის 96-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, წარმომადგენლის უფლე-

⁷⁸ ძლიერიშვილი, ზ. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცალკეული საკითხები, თბ., 2007, გვ. 7

ბამოსილება უნდა ჩამოყალიბდეს კანონის შესაბამისად გაფორმებულ და გაცემულ მინდობილობაში. მოქალაქეთა მიერ გაცემული მინდობილობები უნდა დამოწმდეს სანოტარო წესით ან იმ ორგანიზაციის მიერ, სადაც მუშაობს ან სწავლობს მარწმუნებელი, სტაციონარული სამკურნალო დაწესებულების ადმინისტრაციის მიერ, სადაც მოქალაქე სამკურნალოდ იმყოფება, შესაბამისი სამხედრო ნაწილის მიერ, თუ მინდობილობას სამხედრო მოსამსახურე გასცემს. პატიმრობის ან თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულებაში მყოფი პირის მიერ გაცემულ მინდობილობას დაამოწმებს შესაბამისი პატიმრობის ან თავისუფლების აღკვეთის დაწესებულების ადმინისტრაცია.⁷⁹ ორგანიზაციის სახელით მინდობილობას გასცემს შესაბამისი ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ან სხვა უფლებამოსილი პირი. რაც შეეხება ადვოკატის უფლებამოსილებას, იგი დასტურდება „ადვოკატთა შესახებ“ კანონით დადგენილი წესით, კერძოდ, ადვოკატი საადვოკატო საქმიანობას ახორციელებს ხელშეკრულების საფუძველზე. საქმის სასამართლოში განხილვისას ადვოკატი ვალდებულია საადვოკატო საქმიანობის უფლების დამადასტურებელ მოწმობასთან ერთად წარადგინოს დადგენილი წესით კლიენტის მიერ მასზე გაცემული დოკუმენტი – მინდობილობა ან ორდერი. იმ შემთხვევაში, თუ არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირი თავისი საწესდებო მიზნების მისაღწევად ახორციელებს უფასო იურიდიული დახმარების საგრანტო ან სახელმწიფო პროგრამას, მას უფლება აქვს ადვოკატთან ხელშეკრულების საფუძველზე გასცეს ორდერი. ადვოკატის ორდერის ნიმუშს შეიმუშავენ და ამტკიცებს საქართველოს ადვოკატთა ასოციაციის აღმასრულებელი საბჭო.

79 ლილუაშვილი თ., ხრუსტალი ვ., საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა. თბ., 2007 გვ.188

III.2 წარმომადგენლის უფლებამოსილების ფარგლები

უფლებამოსილება სასამართლოში საქმის წარმოების შესახებ უფლებას ანიჭებს წარმომადგენელს, მარწმუნებლის სახელით შეასრულოს ყველა საპროცესო მოქმედება, გარდა: სარჩელის აღძვრისა; არბიტრაჟისათვის საქმის გადაცემისა; სასარჩელო მოთხოვნაზე მთლიანად ან ნაწილობრივ უარის თქმისა; სარჩელის ცნობისა; სარჩელის საგნის შეცვლისა; მორიგებისა; სასამართლო გადაწყვეტილების გასაჩივრებისა; სააღსრულებო ფურცლის გადასახდევინებლად წარდგენისა; მიკუთვნებული ქონების ან ფულის მიღებისა; წარმომადგენლის უფლებამოსილება, შეასრულოს თითოეული აღნიშნული მოქმედება, სპეციალურად უნდა იქნეს აღნიშნული მარწმუნებლის მიერ გაცემულ მინდობილობაში.

აქედან გამომდინარე, თუ წარმომადგენელმა შეასრულა ისეთი საპროცესო მოქმედება, რომელიც სპეციალურ მინდობილობას მოითხოვს და ასეთი უფლებამოსილება წარმომადგენელს არ გააჩნია, მაშინ ასეთი მოქმედება არ წარმოშობს სამართლებრივ შედეგებს მარწმუნებლისათვის. დისპოზიციურობის პრინციპიდან გამომდინარე, უფლებების განკარგვის ასეთი მნიშვნელობის გამო სასამართლოს ევალება ზედმიწევნით ყურადღებით შეამოწმოს წარმომადგენლის უფლებამოსილების ფარგლები.⁸⁰

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 98-ე მუხლის მე-2 ნაწილი უფლებას ანიჭებს წარმომადგენელს ცალკეული საპროცესო მოქმედების შესრულება მიანდოს სხვა ადვოკატს ან მის თანაშემწეს (ე.წ. „ორმაგი წარმომადგენლობა“). ამ უფლების განხორციელების მიზნით, წარმომადგენელმა, კანონით დადგენილი წესით აუცილებლად უნდა მისცეს მინდობილობა სხვა ადვოკატს ან მის თანაშემწეს იმ კონკრეტულ საპროცესო მოქმედებაზე მითითებით, რომელიც მან უნდა შეასრულოს. მაგალითად, წარმომადგენელს პატივსადები მიზეზის არსებობისას არ შეუძლია მონაწილეობა მიიღოს ადგილზე დათვალიერებაში ან სხვა საპრო-

⁸⁰ ლილუაშვილი, თ. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 2005, გვ.171.

ცესო მოქმედების შესრულებაში. მხედველობაშია მისაღები, რომ საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს მხოლოდ ცალკეულ საპროცესო მოქმედების და არა მთლიანად საქმის წარმოების შესაძლებლობას სხვა ადვოკატის (მისი თანაშემწის) მიერ.⁸¹

IV. წარმომადგენლის უფლებამოსილების შეწყვეტა

IVI წარმომადგენლის უფლებამოსილების შეწყვეტა მარწმუნებლის მიერ

სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა მარწმუნებელს ანიჭებს არა მხოლოდ იმის უფლებას, რომ საქმე სასამართლოში აწარმოოს წარმომადგენლის მეშვეობით, არამედ უფლებასაც, შეუწყვიტოს წარმომადგენელს უფლებამოსილება. მარწმუნებელს უფლება აქვს საქმის წარმოების ყველა სტადიაზე გააუქმოს მის მიერ გაცემული მინდობილობა და შეწყვიტოს წარმომადგენლის უფლებამოსილება, რის შესახებაც იგი წერილობით აცნობებს სასამართლოსა და წარმომადგენელს.⁸² მარწმუნებელს არ ევალება იმის დასაბუთება, თუ რატომ შეუწყვიტა მან უფლებამოსილება წარმომადგენელს. ერთადერთი რაც ამ შემთხვევაში მარწმუნებელს კანონით ევალება არის ის, რომ წერილობით აცნობოს ამის შესახებ როგორც წარმომადგენელს, აგრეთვე სასამართლოს. იმ მომენტიდან, როცა სასამართლოს წერილობით ეცნობება წარმომადგენლის უფლებამოსილების შეწყვეტის შესახებ, სასამართლო აღარ დაუშვებს წარმომადგენელს საქმეში მონაწილეობის მისაღებად.⁸³ თუ ასეთი განცხადება მარწმუნებელმა გააკეთა სასამართლო სხდომაზე საქმის განხილვისას, მასინ ეს განცხადება

81 ძლიერიშვილი ზ. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცალკეული საკითხები. თბ., 2007, გვ.8

82 ლილუაშვილი თ., ხრუსტალი ვ., საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა. თბ., 2007 გვ.194

83 ლილუაშვილი, თ. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 2005, გვ.175.

შეიტანება სხდომის ოქმში.

აღნიშნულ უფლებას მხარე ვერ გამოიყენებს საქმის განხილვის გაჭიანურების მიზნით. შესაბამისად, მხარის წინადადებით წარმომადგენლის უფლებამოსილების შეწყვეტა არ წარმოადგენს საქმის წარმოების შეჩერებისა თუ საქმის განხილვის გადადების საფუძველს. თუ მხარე აღძრავს შუამდგომლობას წარმომადგენლისათვის უფლებამოსილების შეწყვეტის გამო საქმის განხილვის გადადების ან საქმის წარმოების შეჩერების შესახებ, სასამართლომ ასეთი შუამდგომლობა არ უნდა დააკმაყოფილოს. თუკი მხარეს სურს აიყვანოს სხვა წარმომადგენელი, მან ეს უნდა გააკეთოს დროულად და ყოველგვარი გაჭიანურების გარეშე.⁸⁴ მარწმუნებლის მიერ წარმომადგენლის უფლებამოსილების შეწყვეტა არის მხარის უფლება და სასამართლომ ყოველთვის უნდა დააკმაყოფილოს მისი ასეთი განცხადება წარმომადგენლის წინააღმდეგობის მიუხედავად. უფლებამოსილება შეწყვეტილი წარმომადგენლის მიერ კანონის შესაბამისად შესრულებული ყველა საპროცესო მოქმედება ინარჩუნებს მნიშვნელობას.

IVII წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების შეწყვეტა წარმომადგენლის მიერ

როგორც მარწმუნებელს, ასევე წარმომადგენელსაც აქვს უფლება ცალმხრივად და მოტივირების გარეშე მიმართოს სასამართლოს განცხადებით თავის უფლებამოსილებაზე უარის თქმის შესახებ. წარმომადგენელს უფლება აქვს საქმის წარმოების ყველა სტადიაზე უარი თქვას თავის უფლებამოსილებაზე, რის შესახებაც დროულად უნდა აცნობოს როგორც სასამართლოს, ისე მის მარწმუნებელს, რათა ამ უკანასკნელმა შეძლოს თვითონ მიიღოს მონაწილეობა პროცესში და აიყვანოს ახალი წარმომადგენელი. მართალია, ასეთი განცხადება სასამართლომ ყოველთვის უნდა

84 ძლიერიშვილი ზ. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცალკეული საკითხები. თბ., 2007, გვ.9

დააკმაყოფილოს, რადგან არ შეიძლება პირმა იძულებით გასწიოს წარმომადგენლობა, მაგრამ დროს, როცა წარმომადგენელს უფლება აქვს შეწყვიტოს პროცესში მონაწილეობა, ნიშნავს სასამართლო. სასამართლო დროს ნიშნავს იმ ვარაუდით, რომ მარწმუნებელმა თვითონ მიიღოს მონაწილეობა პროცესში ან აიყვანოს ახალი წარმომადგენელი.⁸⁵

შესაძლებელია წარმომადგენლობითი ურთიერთობების შეწყვეტა მოხდეს არა მხოლოდ მხარეთა ნებით, არამედ მათი ნების გარეშეც. როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, სასამართლოს შეუძლია უარი თქვას იმ პირის პროცესში წარმომადგენლად დაშვებაზე, რომელიც არ არის ადვოკატი, თუ მიიჩნევს, რომ ამ უკანასკნელს არ გააჩნია საკმარისი მონაცემები იმისათვის, რომ წარმოადგინოს მხარე და დაიცვას მისი უფლებები. ცხადია ასეთ შემთხვევაში წარმომადგენლობა წყდება მხარეთა ნების გარეშე.⁸⁶ სხვა შემთხვევაა მარწმუნებლის ან რწმუნებულის გარდაცვალება. ასეთ შემთხვევაში წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების შესაწყვეტად დაცული უნდა იქნეს როგორც მატერიალური, ისე პროცესუალური სამოქალაქო სამართლებრივი კანონმდებლობის მოთხოვნები.

V. კანონისმიერი წარმომადგენლობა

რაც შეეხება კანონისმიერ წარმომადგენლობას, მისი საფუძვლები მოცემულია საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსში ანუ კანონისმიერი წარმომადგენლების წრესა და მათი პროცესში მონაწილეობის პირობებს განსაზღვრავს უშუალოდ კანონი.⁸⁷ ყველა ფიზიკური და იურიდიული პირი აღჭურვილია საპროცესო უფლებათა უნარიანობით – უნარით ჰქონდეს საპროცესო უფლებები და მოვალეობები. მაგრამ ყველას არ გააჩნია უნარი თავისი მოქმედებით

⁸⁵ „იქვე“, გვ.9

⁸⁶ ლილუაშვილი, თ. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 2005, გვ.177.

⁸⁷ ლილუაშვილი თ., ხრუსტალი ვ., საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა. თბ., 2007 გვ.198

განახორციელოს სასამართლოში თავისი უფლებები, მათ შორის დაავალოს საქმის წარმოება წარმომადგენელს, ე.ი. ყველა პირს არ გააჩნია საპროცესო ქმედუნარიანობა. ასეთ პირებს მიეკუთვნებიან ქმედუნარო და შეზღუდული ქმედუნარიანობის მქონე პირები.⁸⁸ იმის შესახებ, თუ ვინ შეიძლება გამოვიდეს სასამართლოში ასეთი პირების წარმომადგენლად, საუბარია სსკ-ის 101-ე მუხლში, კერძოდ, აღნიშნული მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ქმედუნარო მოქალაქის, აგრეთვე შეზღუდული ქმედუნარიანობის მქონე მოქალაქის უფლებებსა და კანონით დაცულ ინტერესებს სასამართლოში იცავენ მათი მშობლები, მშვილებლები, მეურვეები და მზრუნველები, რომლებიც წარუდგენენ სასამართლოს თავიანთი უფლებამოსილების დამადასტურებელ დოკუმენტებს.

სამართალში ზოგადად დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს პრეზუმფციას (გარაუდს). დაუდასტურებელი მოვლენა ან ფაქტი მიიჩნევა, ივარაუდება არსებულად, დადასტურებულად და მას სამართლებრივი შედეგი უკავშირდება. ამგვარი პრეზუმფციების არსებობა იმისთვისაა საჭირო, რომ ურთიერთობის მონაწილენი გაურკვეველ, ბუნდოვან მდგომარეობაში არ აღმოჩნდნენ და მათი სამართლებრივი სტატუსი ჰაერში არ იყოს გამოკიდებული.⁸⁹

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 21-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად, დაინტერესებული პირის განცხადების საფუძველზე ფიზიკური პირი შეიძლება სასამართლო გადაწყვეტილებით აღიარებულ იქნეს უგზო-უკვლოდ დაკარგულად, თუ მისი ადგილსამყოფელი უცნობია და ორი წლის მანძილზე იგი არ გამოჩენილა თავის საცხოვრებელ ადგილას. სსკ-ის 22-ე მუხლის თანახმად, პირი შეიძლება სასამართლოს წესით გამოცხადდეს გარდაცვლილად, თუ მის საცხოვრებელ ადგილას ხუთი წლის განმავლობაში არ მოიპოვება ცნობები ამ პირის ადგილსამყოფელის შესახებ, აგრეთვე, თუ იგი უგზო-უკვლოდ დაიკარგა ისეთ გარემოებაში, რომელიც მას სიკვდილს უქადდა, ანდა სავარაუდოა მისი დაღუპვა

88 ლილუაშვილი, თ. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 2005, გვ.178.

89 ჭანტურია ლ. სამოქალაქო სამართლის ზოგადი ნაწილი, თბ., 2011, გვ. 189.

რაიმე უბედური შემთხვევის გამო და ასეთი ცნობები ექვსი თვის განმავლობაში არ მოიპოვება. სამხედრო მოსამსახურე ან სხვა პირი, რომელიც უგზო-უკვლოდ დაიკარგა საომარ მოქმედებებთან დაკავშირებით, შეიძლება სასამართლო წესით გამოცხადდეს გარდაცვლილად არა უადრეს ორი წლის გასვლისა საომარი მოქმედებების დამთავრების დღიდან.⁹⁰

მოცემული კატეგორიის საქმეთა მნიშვნელობა ძალზე დიდია, რამეთუ საცხოვრებელ ადგილას პირის ხანგრძლივად არყოფნამ ისეთ შემთხვევებში, როცა მისი ადგილსამყოფელი უცნობია, შესაძლოა ხელყოს იმ პირთა ინტერესები, რომლებიც უგზო-უკვლოდ დაკარგულთან გარკვეული სამართალურითიერთობებით არიან დაკავშირებულნი. სწორედ ამიტომ, აღნიშნული უფლებების (ინტერესების) დასაცავად კანონი ითვალისწინებს მოქალაქის უგზო-უკვლოდ დაკარგულად აღიარების ან გარდაცვლილად გამოცხადების შესაძლებლობას. უგზო-უკვლოდ დაკარგულად აღიარება ან გარდაცვლილად გამოცხადება მხოლოდ სასამართლო⁹¹ წესითაა შესაძლებელი. ამ საქმეებს განიხილავს მოსამართლე ან სასამართლოს შესაბამისი მოხელე სსკ-ის 321-ე პრიმა მუხლით დადგენილი წესით.

საქმეში, რომელშიც უნდა მონაწილეობდეს კანონით დადგენილი წესით უგზო-უკვლოდ დაკარგულად ცნობილი მოქალაქე, მის წარმომადგენლად მონაწილეობს პირი, რომელსაც გადაეცა სამართავად უგზო-უკვლოდ დაკარგული პირის ქონება. იმ საქმეში კი, რომელშიც უნდა მონაწილეობდეს გარდაცვლილის ან კანონით დადგენილი წესით გარდაცვლილად ცნობილი პირის მემკვიდრე, თუ მემკვიდრეობა არავის მიუღია, მემკვიდრის წარმომადგენლად გამოდის სამკვიდრო ქონების დაცვისა და მართვისათვის დანიშნული პირი.⁹²

90 საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი(ლ.ჭანტურია), წიგნი I, თბ., 1999, გვ.93

91 საქართველოს უზენაესი სასამართლო, პრაქტიკული რეკომენდაციები სამოქალაქო საპროცესო სამართლის საკითხებზე საერთო სასამართლოების მოსამართლეთათვის. თბ., 2010, გვ. 56.

92 ძლიერიშვილი ზ. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცალკეული საკითხები. თბ., 2007, გვ.10

მაშასადამე, კანონიერი წარმომადგენლების წრეს და მათი პროცესში მონაწილეობის პირობებს განსაზღვრავს უშუალოდ თვითონ კანონი.⁹³

კანონისმიერი წარმომადგენელი პროცესში მონაწილეობს არა ხელშეკრულების, არამედ კანონის ძალით. შესაბამისად, კანონისმიერი წარმომადგენლის უფლებამოსილების დადასტურებისათვის, განსხვავებით ხელშეკრულებითი წარმომადგენლობისაგან, რაიმე სპეციალურად გაფორმებული მინდობილობის წარდგენა არაა საჭირო. კანონისმიერმა წარმომადგენელმა სასამართლოს უნდა წარუდგინოს მხოლოდ იმის დამადასტურებელი დოკუმენტი, რომ ის არის კანონისმიერი წარმომადგენელი (მეურვეობისა და მზრუნველობის დამადასტურებელი დოკუმენტი, შვილად აყვანის მოწმობა, სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომლითაც დასტურდება უგზო-უკვლოდ დაკარგულის ან გარდაცვლილად გამოცხადებული პირის ქონების სამართავად გადაცემა და ა.შ.).

კანონისმიერი წარმომადგენლები სარგებლობენ ფართო საპროცესო უფლებებით. კანონიერი წარმომადგენლობა სპეციალური უფლებამოსილების გარეშე ანიჭებს მათ უფლებას შეასრულონ ყველა საპროცესო მოქმედება, რომელთა შესრულების უფლება აქვთ წარმომდგენთ, მათ შორის ისარგებლონ განმკარგულებითი უფლებებით, როგორიცაა სარჩელის ცნობა, სარჩელზე უარის თქმა, საქმის მორიგებით დამთავრება, გადაწყვეტილების გასაჩივრება და ა.შ.⁹⁴ თუმცა მხედველობაშია მისაღები, რომ სამოქალაქო პროცესში უმნიშვნელოვანესი განკარგვითი მოქმედებების განხორციელების დროს კანონიერი წარმომადგენლები ვალდებულნი არიან დაიცვან მატერიალური სამართლის ნორმებით დადგენილი შეზღუდვები ანუ კანონით პირდაპირ გათვალისწინებული შეზღუდვების ფარგლებს გარეთ, რაც ქმედუნარო და შეზღუდულქმედუნარიანი პირების ინტერესების დაცვისთვისაა გათვალისწინებული, კანონისმიერ

93 ლილუაშვილი, თ. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 2005, გვ.178.

94 ლილუაშვილი, თ. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, მეორე გამოცემა, თბ., 2005, გვ.179.

წარმომადგენლებს შეუძლიათ შეასრულონ ყველა საპროცესო მოქმედება.⁹⁵

კანონისმიერ წარმომადგენლებს შეუძლიათ სასამართლოში საქმის წარმოება მიაწოდონ ადვოკატს, რაც მათ არ ართმევს უფლებას, თვითონაც მიიღონ მონაწილეობა საქმეში.⁹⁶

95 ძლიერიშვილი ზ. სამოქალაქო საპროცესო სამართლის ცალკეული საკითხები. თბ., 2007, გვ.10

96 ლილუაშვილი თ., ხრუსტალი ვ., საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა. თბ., 2007 გვ.199

თავი VI. სასამართლო-უწყებრივი ქვემდებარეობა და განსჯადობა

§1. უწყებრივი ქვემდებარეობის ცნება.

ნებისმიერი ორგანო, რომელიც შეიქმნა და არსებობს ამა თუ იმ სახელმწიფოში, ვალდებულია იმოქმედოს თავისი უფლებამოსილების ფარგლებში და არ გასცდეს ამ ფარგლებს. როგორც კი რომელიმე ორგანო გასცდება თავის უფლებამოსილების ფარგლებს, იგი იჭრება სხვა ორგანოს კომპეტენციაში, ე.ი. იღებს თავის თავზე ისეთი საკითხის გადაჭრის უფლებამოსილებას, რომელიც მას კი არა, სხვა ორგანოს აქვს მიკუთვნებული. აქედან გამომდინარე, ზოგადად, უწყებრივი ქვემდებარეობა — ესაა იმ უფლებამოსილებათა ერთობლიობა და ფარგლები, რომელიც ამა თუ იმ ორგანოს აქვს განსაზღვრული.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ერთმანეთისაგან განასხვავებს სასამართლოს უწყებრივ ქვემდებარეობას (საქვეუწყებობას) და განსჯადობას. სასამართლოს უწყებრივი ქვემდებარეობა იძლევა პასუხს კითხვაზე: განეკუთვნება თუ არა საქმე საერთო სასამართლოებს, შედის თუ არა ამ საქმის განხილვა საერთო სასამართლოების კომპეტენციაში (იურისდიქციაში). მას შემდეგ რაც ეს საკითხი დადებითად გადაწყდება, წამოიჭრება მეორე საკითხი: რომელმა სასამართლომ უნდა განიხილოს უწყებრივად საერთო სასამართლოებისადმი დაქვემდებარებული კონკრეტული სამოქალაქო საქმე. ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად არსებობს სამოქალაქო საპროცესო სამართლის მეორე ინსტიტუტი — განსჯადობა.⁹⁷

სასამართლოს, ისევე როგორც ნებისმიერ სხვა ორგანოს, ზუსტად აქვს განსაზღვრული უფლებამოსილებათა სფერო და ფარ-

⁹⁷ ნახეთ: ლილუაშვილი თენგიზი, ხრუსტალი ვალერი. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა, გამომცემლობა “სამართალი”, 2007 წელი გვ. 22-28.

გლები და ბუნებრივია არ შეიძლება გასცდეს ამ სფეროსა და ფარგლებს.

1. სასამართლოს უწყებრივი ქვემდებარეობა (კომპეტენცია, იურისდიქცია) კანონით განსაზღვრულ იმ უფლებამოსილებათა ერთობლიობაა, რომელთა ფარგლებში სასამართლოს შეუძლია მიიღოს და განიხილოს საქმეები. მიზანშეწონილია აღინიშნოს, რომ საქართველოს 1964 წლის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით საერთო სასამართლოების უფლებამოსილების (საქვეუწყებობის) ფარგლები ძლიერ იყო შეზღუდული. იურიდიულ ლიტერატურაში ასეთი ვითარება უარყოფითად იყო შეფასებული. მიუხედავად ამისა, იმ პირობებშიც, რომელშიც ეს კოდექსი მოქმედებდა, სასამართლო მაინც რჩებოდა პირის დარღვეული ან სადავო უფლების დაცვის ყველაზე უფრო მომარჯვებულ ფორმად და უფლების დაცვის ყველაზე მეტ გარანტიებს სწორედ სამოქალაქო სამართალწარმოების წესები შეიცავდნენ. აქედან გამომდინარე, ფართოდ განიხილებოდა საკითხი სასამართლოების უფლებამოსილების გაფართოების შესახებ. გამოთქმული იყო მოსაზრება, რომ კრიტერიუმი უნდა იყოს ერთი: ყოველ დაინტერესებულ პირს უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა მიმართოს სასამართლოს თავისი უფლების დასაცავად, თუ ეს უფლება სამართლით რეგულირებული ურთიერთობიდან გამომდინარეობს.⁹⁸

ზემოაღნიშნული მოსაზრება გათვალისწინებულ იქნა საქართველოში ჩატარებული სამართლებრივი რეფორმის დროს. 1999 წლის 15 მაისიდან ამოქმედდა საქართველოს ახალი სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, რომელიც შეიცავს იმ ურთიერთობების მხოლოდ სანიმუშო ჩამონათვალს, რომლებიდანაც წარმოშობილ დავებს განიხილავს სასამართლო სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილი წესით.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-11 მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, საერთო სასამართლოები განიხილავენ საქმეებს დარღვეული თუ სადავოდ ქცეული უფლების,

98 ნახეთ: ლილუაშვილი თენგიზი. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო სამართალი. გამომცემლობა "მეცნიერება", თბილისი, 1992 წელი. გვ 85-86.

აგრეთვე კანონით გათვალისწინებული ინტერესების დაცვის შესახებ, კერძოდ: სამოქალაქო, საოჯახო, შრომის, საადგილმამულო, ბუნებრივი რესურსების გამოყენებისა და გარემოს დაცვის ურთიერთობებიდან წარმოშობილ დავებს მოქალაქეებს, მოქალაქეებსა და იურიდიულ პირებს, აგრეთვე იურიდიულ პირებს შორის; საქმეებს საზოგადოებრივ და რელიგიურ ორგანიზაციებს შორის დავის შესახებ; უდავო წარმოების საქმეებს; რეკეტული ქონების, თანამდებობის პირის, ქურდული სამყაროს წევრის, ადამიანით მოვაჭრის, ნარკოტიკული საშუალების გავრცელების ხელშემწყობის ან საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის 194-ე მუხლის მე-3 ნაწილის „გ“ ქვეპუნქტით მსჯავრდებული პირის ქონების ჩამორთმევასა და სახელმწიფოსათვის გადაცემასთან დაკავშირებულ საქმეებს; შვილად აყვანის საქმეებს; ოკუპირებულ ტერიტორიებზე აკრძალული ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელებისათვის მსჯავრდებულ პირთან დაკავშირებულ პირზე საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი სანქციების გავრცელების საქმეებს; საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტროს კომპეტენტურ სამსახურთან არსებული სამედიცინო მედიაციის სამსახურის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების გასაჩივრების გამო საქმეებს.

ამავე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, კანონით სასამართლოებს შეიძლება დაექვემდებაროს სხვა კატეგორიის საქმეთა განხილვაც. ეს ჩამონათვალი მართალია ფართოა, მაგრამ არ არის ამომწურავი. ე.ი. საერთო სასამართლოების უფლებამოსილება ანუ მათი უწყებრივი ქვემდებარეობის ფარგლები არ ამოიწურება მხოლოდ ზემოთ ჩამოთვლილი საქმეებით. როგორც აღინიშნა, კრიტერიუმი უნდა იყოს ერთი – ყოველ დაინტერესებულ პირს უნდა ჰქონდეს შესაძლებლობა მიმართოს სასამართლოს თავისი უფლების დასაცავად, თუ ეს უფლება სამართლით რეგულირებული ურთიერთობიდან გამომდინარეობს, დამოუკიდებლად იმისა, სამართლის რომელი დარგით რეგულირდება ურთიერთობა, საიდანაც ეს სადავო უფლება წარმოიშვა. ეჭვს გარეშეა, რომ ეს კრიტერიუმი დამკვიდრებულია საქართველოს კონსტიტუციის

42-ე მუხლით, „ყოველ ადამიანს უფლება აქვს თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად მიმართოს სასამართლო“. ეს უმნიშვნელოვანესი უფლება დამკვიდრებულია, ასევე, სსკ – ის მე-2 მუხლის პირველი ნაწილით, რომლის მიხედვით „ყოველი პირისათვის უზრუნველყოფილია უფლების სასამართლო წესით დაცვა“. საკითხი იმის შესახებ, ნამდვილად დარღვეულია, თუ არა პირის უფლება და მართლა აუცილებელია, თუ არა ამ უფლების დაცვა – ეს არის საკითხი, რომელიც უნდა გაირკვეს საქმის არსებითი განხილვის შედეგად – სასამართლო გადაწყვეტილებით. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საერთო სასამართლოები განიხილავენ აგრეთვე დავებს იმ სამართლებრივ ურთიერთობებთან დაკავშირებით, რომლებიც გამომდინარეობს ადმინისტრაციული სამართლის კანონმდებლობიდან (საქართველოს ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის მე-2 მუხლი). ადმინისტრაციულ სამართალწარმოებაში, თუ ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსით სხვა რამ არ არის დადგენილი, გამოიყენება საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის დებულებანი (ადმინისტრაციული საპროცესო კოდექსის პირველი მუხლის მე-2 ნაწილი).

II. საქართველოს სასამართლოების საერთაშორისო კომპეტენცია

სსკ – ის მე-11 მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად, სასამართლოები განიხილავენ საქმეებს, რომლებიც საერთაშორისო ხელშეკრულებიდან გამომდინარეობს, აგრეთვე იმ საქმეებს, რომლებშიც მონაწილეობენ უცხო ქვეყნის მოქალაქეები, მოქალაქეობის არმქონე პირები, საწარმოები და ოგანიზაციები. ამდენად, სასამართლოები განიხილავენ საერთაშორისო კერძო სამართლებრივი ურთიერთობებიდან წარმოშობილ დავებს. საქართველოს სასამართლოების საერთაშორისო კომპეტენციის (განსჯადობის) შემთხვევებს, აგრეთვე საქართველოს სასამართლოების განსაკუთრებულ საერთაშორისო კომპეტენციას განსაზღვრავს საქართველოს კანონი „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“.

სასამართლოების საერთაშორისო კომპეტენცია არის საერთაშორისო სამოქალაქო პროცესის მნიშვნელოვანი ინსტიტუტი, რომელიც თავისი შინაარსითა და დანიშნულებით არ განსხვავდება იმისგან, რასაც საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი განსჯადობას უწოდებს. განსხვავება მათ შორის მხოლოდ მასშტაბებშია: განსჯადობა მოწოდებულია განსაზღვროს თუ სასამართლოებისადმი უწყებრივად ქვემდებარე საქმეებიდან საქართველოს კონკრეტულად რომელმა (ლაგოდეხის, საგარეჯოს, გორის და ა.შ) სასამართლომ უნდა განიხილოს ეს საქმე; საერთაშორისო კომპეტენცია მოწოდებულია განსაზღვროს სასამართლოსადმი ქვემდებარე საერთაშორისო დავა რომელი ქვეყნის სასამართლომ (და არა ამა თუ იმ ქვეყნის სასამართლო სისტემიდან რომელმა კონკრეტულმა სასამართლომ) უნდა განიხილოს. ამის შესაბამისად საქართველოს სასამართლოების საერთაშორისო კომპეტენცია მოწოდებულია განსაზღვროს საქართველოს სასამართლოების განსჯადია თუ არა საერთაშორისო ელემენტით დატვირთული საქმე, მაგრამ იგი არ ეხება საკითხს იმის შესახებ, თუ საქართველოს რომელმა სასამართლომ უნდა განიხილოს ეს საქმე.

აღსანიშნავია, რომ „სასამართლოების საერთაშორისო კომპეტენცია“ განსხვავდება იმ ორმხრივი კოლიზიური ნორმებისგან, რომლებიც მოწოდებულია განსაზღვრონ თუ რომელი ქვეყნის მატერიალური სამართალი უნდა იქნეს გამოყენებული. საერთაშორისო კომპეტენცია ცალსახად განსაზღვრავს მხოლოდ საქართველოს სასამართლოების კომპეტენციას, იმას, თუ, რომელი კატეგორიის საქმეები განეკუთვნება საქართველოს სასამართლოების განსჯადობას.⁹⁹

ქვეყნის შიგნით სასამართლო სისტემა თავად განსაზღვრავს სასამართლოს საერთაშორისო კომპეტენციის ფარგლებს. არ არსებობს ეროვნული სამართლის მიერ წინასწარ დადგენილი რაიმე წესი საერთაშორისო კომპეტენციის შესახებ.¹⁰⁰ თითოეული ქვეყნის სასამართლო თავად წყვეტს საერთაშორისო კომპეტენციის საკითხს და მას განიხილავს იმ ჩარჩოებში, რომელშიც ის მი-

99 ლილუაშვილი თენგიზი. საერთაშორისო კერძო სამართალი, თბილისი, 2000 წელი. გვ 125-127

100 E. Riezler. Internationales Zivilprozessrecht und prozessuales Fremdenrecht, Berlin, 1949, S. 204.

იჩნევს, რომ აღნიშნული დავის განხილვა მის კომპეტენციაში შედის¹⁰¹. ეს თავისუფლება არც საერთაშორისო ნორმებითაა შეზღუდული¹⁰².

სახელმწიფოების ნაციონალურ სასამართლოთა საერთაშორისო კომპეტენციის საკითხები როგორც წესი, რეგულირდება სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით, მაგალითად გერმანიაში¹⁰³, ანდა როგორც საქართველოში სპეციალური კანონით „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“. ამ კანონის მე-8 მუხლის თანახმად, საქართველოს სასამართლოებს აქვთ საერთაშორისო კომპეტენცია, თუ მოპასუხეს საქართველოში აქვს საცხოვრებელი ადგილი, რეზიდენცია ან ჩვეულებრივი ადგილსამყოფელი. ეს არის საქართველოს სასამართლოების საერთაშორისო კომპეტენციის ძირითადი პრინციპი. ამ ძირითადი პრინციპის დაკონკრეტება მოცემულია ამავე კანონის მე-9 მუხლში, რომლის თანახმად საქართველოს სასამართლოებს აქვთ საერთაშორისო კომპეტენცია შემდეგ შემთხვევებში: ა) მოპასუხე რამდენიმე პირია და ერთ-ერთ მათგანს საცხოვრებელი ადგილი, რეზიდენცია ან ჩვეულებრივი ადგილსამყოფელი საქართველოში აქვს; ბ) ხელშეკრულებით განსაზღვრული ვალდებულებების შესრულების ადგილი საქართველოა; გ) სარჩელი ეხება მართლსაწინააღმდეგო ან მასთან გათანაბრებული ქმედებით მიყენებულ ზიანს და ასეთი ქმედების ჩადენა, ან ზიანის მიყენება საქართველოში მოხდა; დ) დავა ეხება იმ საწარმოს ფილიალს, რომლის რეზიდენციაც საქართველოშია; ე) მამობის დადგენის, ან ალიმენტის გადახდის საქმეებზე ბავშვის ან ალიმენტის მიმღების საცხოვრებელი ადგილი ან ჩვეულებრივი ადგილ-

101 kommentar zum Schweizerischer Privatrecht (Hrsg. H. Honsell, H.P. Vogt, A.K. Schnyder), Helbig & Lichtenbahn, Basel und Frankfurt am Main, 1996, S.13.

102 I . Kropholler. Internationales Zivilverfahrensrecht, S.46. (მე-4 – მე-6 სქოლიოები ციტირებულია: გაბისონია ზვიად. ქართული საერთაშორისო კერძო სამართალი, გამომცემლობა „პერიდიანი“, 2011, გვ. 408-409).

103 Гражданское процессуальное уложение Германии, §606 а, §640 а, перевод с немецкого, издательство “Волтерс Клувер”, 2006 г. ასევე, ამ მიმართებით გერმანული კანონმდებლობის საინტერესო ანალიზი ნახეთ: Хаймо Шак. Международное гражданское процессуальное право, перевод с немецкого, издательство “Бск, ~ 2001 г. стр. 87-206.

სამყოფელი საქართველოშია; ვ) სარჩელის საგანია სამემკვიდრო უფლების დადგენა, სამკვიდრო ქონების გაყოფა და მამკვიდრებელს გარდაცვალებისას საცხოვრებელი ადგილი, ჩვეულებრივი ადგილ-სამყოფელი ან სამკვიდრო ქონება საქართველოში ჰქონდა.

რაც შეეხება განსაკუთრებულ საერთაშორისო კომპეტენციას, ძირითადად გამოიყენება ცალკეული სახის სამოქალაქო – სამართლებრივი დავების მიმართ. განსაკუთრებული საერთაშორისო კომპეტენციის ცალკეულ შემთხვევებს ითვალისწინებს “საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ” საქართველოს კანონის მე-10 მუხლი. მითითებული მუხლის მიხედვით, საქართველოს სასამართლოებს განსაკუთრებული საერთაშორისო კომპეტენცია აქვთ მხოლოდ იმ სარჩელებზე, რომლებიც ეხება: ა) უძრავ ქონებას, თუ ეს ქონება საქართველოშია; ბ) იურიდიული პირის ან მისი ორგანოს გადაწყვეტილებათა ნამდვილობას ან შეწყვეტას, როცა ამ იურიდიული პირის ან მისი ორგანოს რეზიდენცია საქართველოშია; გ) იურიდიული პირების რეგისტრაციას; დ) პატენტის, სავაჭრო ნიშნის ან სხვა უფლების რეგისტრაციას, როცა ამ უფლებათა რეგისტრაცია ან რეგისტრაციის მოთხოვნა საქართველოში განხორციელდა; ე) იძულებითი აღსრულების ღონისძიებებს, როცა მათი მოთხოვნა ან განხორციელება საქართველოში მოხდა.

III. უწყებრივი ქვემდებარეობის წესების დარღვევის შედეგები

სსკ-ის 377-ე მუხლის მე-4 ნაწილისა და 404-ე მუხლის მე-3 ნაწილის პირველი წინადადების დანაწესის მიხედვით, როგორც სააპელაციო, ისე საკასაციო სასამართლოს თავისი ინიციატივით (მხარეთა მოთხოვნის გარეშე) არამართო შეუძლია, არამედ ვალდებულია შეამოწმოს სასამართლოს უწყებრივი ქვემდებარეობა და სასამართლოს საერთაშორისო კომპეტენცია. შესაბამისად, უწყებრივი ქვემდებარეობის შემოწმების დროს სააპელაციო და საკასაციო სასამართლოები ხელმძღვანელობენ სსკ-ის მე-11 მუხლით, ხოლო საერთაშორისო კომპეტენციის შემოწმების მიზნით – საქა-

რთველოს კანონით „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“.

სსკ-ის 272-ე მუხლის “ა” ქვეპუნქტის თანახმად სასამართლო, მხარეთა განცხადებით ან თავისი ინიციატივით შეწყვეტს საქმის წარმოებას, თუ საქმე არ უნდა იქნეს განხილული სასამართლოში იმის გამო, რომ კანონის თანახმად მისი განხილვა სხვა უწყების კომპეტენციაში შედის. კანონს აქ მხედველობაში აქვს უწყებრივი ქვემდებარეობა ანუ სასამართლო საქვეუწყებოება (სსკ-ის მე-11 მუხლი) და არა განსჯადობა (სსკ – ის მე- 13-24-ე მუხლები). როგორც ზემოთ აღინიშნა, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით სასამართლოს უწყებრივი ქვემდებარეობა ფართოა: ყველა დავა, რომელიც სამართლით მოწესრიგებული ურთიერთობიდან გამომდინარეობს, ექვემდებარება სასამართლოს. ამასთან ერთად, არსებობს დავები, რომლებიც თუმცა სამართლით მოწესრიგებული ურთიერთობებიდან გამომდინარეობენ, მაგრამ მათი განხილვის კომპეტენცია მიკუთვნებული აქვს საკონსტიტუციო სასამართლოს.

მაგალითად: საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 529-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად, ჩუქება შეიძლება გაუქმდეს, თუ დასაჩუქრებული მძიმე შეურაცხყოფას მიაყენებს ან დიდ უმადურობას გამოიჩენს მჩუქებლის ან მისი ახლო ნათესავის მიმართ. ამავე მუხლის მეორე ნაწილის მიხედვით, თუ ჩუქება გაუქმდება, მაშინ გაჩუქებული ქონება შეიძლება გამოთხოვილ იქნეს მჩუქებლის მიერ. პირმა, რომელსაც პაპამ აჩუქა საცხოვრებელი სახლი და აქვს მოლოდინი, რომ შესაძლებელია ჩუქება გაუქმდეს მის მერ მჩუქებლის მიმართ გამოჩენილი დიდი უმადურობის გამო, სარჩელით მიმართა თბილისის საქალაქო სასამართლოს და მიუთითა, რომ საქართველოს კონსტიტუციის 21-ე მუხლით საკუთრების უფლება აღიარებული და ხელშეუვალია. დაუშვებელია საკუთრების, მისი შეძენის, გასხვისების ან მემკვიდრეობით მიღების საყოველთაო უფლების გაუქმება. აქედან გამომდინარე მოსარჩელემ მოითხოვა სამოქალაქო კოდექსის 529-ე მუხლის არაკონსტიტუციურად ცნობა. თბილისის საქალაქო სასამართლომ არ უნდა მიიღოს ეს სარჩელი წარმოებაში, მაგრამ თუ შეცდომით მიიღო, უნდა შეწყვიტოს საქმის წარმოება და სსკ-ის 273-ე მუხ-

ლის პირველი ნაწილის თანახმად განჩინებაში მიუთითოს, რომ მოცემული საქმე განეკუთვნება საკონსტიტუციო სასამართლოს კომპეტენციას.

გარდა ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ სარჩელი შეიძლება პასუხობდეს ყველა მოთხოვნას, რაც გათვალისწინებულია სსკ – ის 177-ე და 178-ე მუხლებით, მაგრამ სასამართლომ შეიძლება მაინც არ მიიღოს, რადგან არ არსებობს სარჩელის უფლების წანამძღვრები. სსკ-ის 186-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტის თანახმად მოსამართლე სარჩელის ჩაბარებიდან 5 დღის ვადაში არ მიიღებს სარჩელს, თუ სარჩელი არ ექვემდებარება სასამართლო უწყებას. ამრიგად, სასამართლო ვერ განიხილავს სარჩელს, თუ მისი განხილვა არ შედის სასამართლოების კომპეტენციაში. ასეთ შემთხვევაში სასამართლო გამოიტანს განჩინებას სარჩელის მიღებაზე უარის თქმის შესახებ იმ მოტივით, რომ მისი განხილვა არ ექვემდებარება სასამართლოს უწყებრივად.

როგორც ზემოთ მოყვანილ მაგალითთან დაკავშირებით აღინიშნა, თუ სასამართლომ შეცდომით მიიღო ასეთი სარჩელი, მაგრამ შემდგომში აღმოჩნდა, რომ არ უნდა მიეღო არასაქვეუწყებობის გამო, მაშინ იგივე სასამართლო გამოიტანს მეორე განჩინებას საქმის წარმოების შეწყვეტის შესახებ (სსკ-ის 272-ე მუხლი), ისე, რომ არც კი გააუქმებს თავის თავდაპირველ განჩინებას სარჩელის წარმოებაში მიღების შესახებ.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-12 მუხლის თანახმად, პირთა თანასწორობაზე დამყარებული კერძო ხასიათის ქონებრივი დავა, რომლის მოწესრიგებაც მხარეებს შეუძლიათ ერთმანეთს შორის, მხარეთა შეთანხმებით, შეიძლება განსაზღვრულად გადაეცეს არბიტრაჟს.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 186-ე მუხლის პირველი ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტის დანაწესით, მოსამართლე სარჩელის ჩაბარებიდან 5 დღის ვადაში არ მიიღებს სარჩელს, თუ მხარეებს დადებული აქვთ ხელშეკრულება, ან არსებობს მხარეთა შეთანხმება, რომ მათ შორის დავა გადასაწყვეტად გადაეცეს არბიტრაჟს.

საარბიტრაჟო შეთანხმება არის შეთანხმება, რომლითაც მხარეები თანხმდებიან, განსახილველად გადასცენ არბიტრაჟს ყველა ან ზოგიერთი დავა, რომელიც წარმოიშვა, ან შეიძლება წარმოიშვას მათ შორის ამა თუ იმ სახელშეკრულებო ან სხვა სამართლებრივი ურთიერთობიდან გამომდინარე. საარბიტრაჟო შეთანხმება შეიძლება დაიდოს ხელშეკრულებში საარბიტრაჟო დათქმის, ან ცალკე შეთანხმების ფორმით¹⁰⁴.

სასამართლო, რომელშიც შეტანილია სარჩელი იმ დავის არსებით საკითხზე, რომელიც საარბიტრაჟო შეთანხმების საგანია, ვალდებულია ამ საკითხზე საარბიტრაჟო განხილვის დაწყების შესახებ შეტყობინების მიღებისთანავე უარი თქვას სარჩელის მიღებაზე ან შეწყვიტოს წარმოება, გარდა იმ შემთხვევისა, თუ აღმოაჩენს, რომ საარბიტრაჟო შეთანხმება ბათილია, ძალადაკარგულია ან მისი შესრულება შეუძლებელია.¹⁰⁵

სსკ-ის 272-ე მუხლის “ვ” ქვეპუნქტის თანახმად, სასამართლო მხარეთა განცხადებით ან თავისი ინიციატივით შეწყვეტს წარმოებას თუ მხარეებს დადებული აქვთ ხელშეკრულება, ან არსებობს მხარეთა შეთანხმება, რომ მათ შორის დავა გადასაწყვეტად გადაეცეს არბიტრაჟს.

გარდა ზემოაღნიშნულისა მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ გადაწყვეტილების გამოტანა საქმეზე, რომელიც სასამართლოს უწყებრივად არ ექვემდებარება, არის როგორც სააპელაციო, ისე საკასაციო წესით ამ საქმის განხილვისას გადაწყვეტილების გაუქმების აბსოლუტური (უდავო) საფუძველი (სსკ-ის 377-ე მუხლის მეორე ნაწილი, 394-ე მუხლის “გ” ქვეპუნქტი).

104 ნახეთ: საქართველოს კანონი “არბიტრაჟის შესახებ”. მუხლი 8.

105 ნახეთ: ამავე კანონის მუხლი 9.

§2. განსჯადობის ცნება

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-13 მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად სასამართლოებისადმი უწყებრივად დაქვემდებარებულ საქმეებს პირველი ინსტანციით განიხილავენ რაიონული (საქალაქო) სასამართლოები. განსჯადობა აწესრიგებს სასამართლოსადმი უწყებრივად ქვემდებარე საქმეების განაწილებას ცალკეული სასამართლოების მიხედვით. მაგალითად, სარჩელი საკუთრების უფლების, ვინდიკაციური სარჩელი, ანუ სარჩელი სხვისი უკანონო მფლობელობიდან ნივთის გამოთხოვის შესახებ, სარჩელები კეთილსინდისიერი მფლობელის მიერ მისი მფლობელობის განხორციელებაში ხელშეშლის აღკვეთის შესახებ, ქონების გაყოფის შესახებ და ა.შ. უწყებრივად სასამართლო ორგანოების განხილვას ექვემდებარება. მაგრამ, რომელმა სასამართლოებმა უნდა განიხილონ ეს სარჩელები, ამაზე პასუხს შეიცავენ სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-13-24 მუხლები.

ამრიგად, განსჯადობა — ეს არის სასამართლო ორგანოებისადმი უწყებრივად დაქვემდებარებული საქმეების კანონით ზუსტად განსაზღვრული წესით განაწილება ცალკეული სასამართლოების მიხედვით, რომლებიც პირველი ინსტანციით განიხილავენ საქმეებს.

პრაქტიკული დასკვნა, რომელიც განსჯადობის ცნების შინაარსიდან გამომდინარეობს, მდგომარეობს იმაში, რომ სასამართლომ, ჯერ კიდევ სარჩელის წარმოებაში მიღებამდე უნდა გაარკვიოს არამართო უწყებრივი ქვემდებარეობის საკითხი, არამედ საკითხი, არის თუ არა ეს სარჩელი მისი განსჯადი, ე.ი. განეკუთვნება თუ არა მისი განხილვა სწორედ ამ სასამართლოს კომპეტენციას¹⁰⁶.

რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს შემადგელობაში შეიძლება შედიოდეს მაგისტრატი მოსამართლე, რომელიც განიხილავს სსკ-ის მე-14 მუხლით გათვალისწინებულ საქმეებს რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს სამოქმედო ტერიტორიაზე არსებულ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულებში. იმ ადმინისტრაცი-

106 ნახეთ: ლილუაშვილი თენგიზი, სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, გამომცემლობა „ჯისიაი“, 2005 წელი, გვ.151

14. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი.

ულ – ტერიტორიულ ერთეულში, სადაც არ მოქმედებს მაგისტრატის მოსამართლე, აგრეთვე მისი არყოფნის შემთხვევაში, ამ კოდექსის მე-14 მუხლით გათვალისწინებული საქმეები შეიძლება განიხილოს რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს სხვა მოსამართლემ. ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ თუ არსებობს ერთმანეთთან დაკავშირებული რამდენიმე სასარჩელო მოთხოვნა, რომელთაგან ერთ-ერთი არ განეკუთვნება მაგისტრატის მოსამართლის გასჯად საქმეს, საქმეს განიხილავს რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს სხვა მოსამართლე.

I. მაგისტრატ მოსამართლეთა განსჯადი სამოქალაქო საქმეები

მაგისტრატის მოსამართლე არის რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს მოსამართლე, რომელიც თავის უფლებამოსილებას ახორციელებს რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს სამოქმედო ტერიტორიაზე არსებულ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულში. მაგისტრატის მოსამართლის სამოქმედო ტერიტორია და რაოდენობა განისაზღვრება საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭოს გადაწყვეტილებით. მაგისტრატის მოსამართლეების შემადგენლობას რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოში განსაზღვრავს საქართველოს იუსტიციის უმაღლესი საბჭო.¹⁰⁷

სსკ-ის მე-14 მუხლი ამომწურავად განსაზღვრავს მაგისტრატ მოსამართლეთა განსჯად საქმეებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ გარდა ამ მუხლში მითითებული საქმეებისა, მათ არ შეუძლიათ განიხილონ სხვა საქმეები. მაგისტრატ მოსამართლეს არა აქვს უფლება გააფართოვოს ან შეამციროს კანონით განსაზღვრული მისი განსჯადი საქმეების წრე.

მაგისტრატის მოსამართლის განსჯადია სასარჩელო წარმოების წესით აღძრული ნებისმიერი ქონებრივი დავა, თუ სარჩელის ფასი არ აღემატება 2000 ლარს. სარჩელის ფასს ანუ დავის ფასს

107 ნახეთ: „საერთო სასამართლოების შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 28-ე მუხლის მე-3 პუნქტი

მიუთითებს მოსარჩელე, მოსამართლეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეუძლია განსაზღვროს დავის საგნის ღირებულება, თუ მოსარჩელის მიერ მითითებული ფასი აშკარად არ შეესაბამება სადავო ქონების რეალურ ღირებულებას. დავის საგნის ფასის განსაზღვრა ხდება სსკ-ის მე-40 და 41-ე მუხლებით დადგენილი წესით. საჭიროა აქვე აღინიშნოს, რომ არაქონებრივი დავები, თუ ისინი არ გამომდინარეობენ სსკ-ის მე-14 მუხლის “ბ” და “გ” ქვეპუნქტებში მითითებული ურთიერთობებიდან, მაგისტრატ მოსამართლეთა განსჯადი არ არის.

მაგისტრატი მოსამართლის განსჯადია უდავო წარმოების წესით განსახილველი ნებისმიერი საქმე, რომელიც მითითებულია სსკ-ის 310-ე მუხლში, გარდა შვილად აყვანისა და ქონების უპატრონოდ ცნობისა, თუ ამ ქონების ღირებულება არ აღემატება 2000 ლარს. მაგისტრატი მოსამართლის განსჯადია ასევე, გამარტივებული წესით განსახილველი თამასუქისა და ჩეკის თაობაზე აღძრული სარჩელები, ლიზინგის საგნის გამცემის მფლობელობაში ლიზინგის საგნის დაბრუნების, ასევე, აქციათა სავალდებულო მიყიდვისა და ცალკეული დელიქტით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების თაობაზე საქმეები. ე.ი. მაგისტრატი მოსამართლეების განსჯადია გამარტივებული წესით განსახილველი ნებისმიერი საქმე, თუ მოთხოვნის ან ქონების ღირებულება არ აღემატება 2000 ლარს.

მაგისტრატ მოსამართლეთა განსჯადია, ასევე, საოჯახო-სამართლებრივი ურთიერთობიდან გამომდინარე ნებისმიერი დავა, გარდა შვილად აყვანის, მშობლის უფლების ჩამორთმევის, მამობის დადგენის და განქორწინების საქმეებისა, თუ მეუღლეებს შორის არსებობს დავა ბავშვის მიკუთვნების შესახებ. ამრიგად, შვილად აყვანის საქმის განხილვა, არც უდავო და არც სასარჩელო წარმოების წესით, არ შედის მაგისტრატ მოსამართლეთა კომპეტენციაში. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ მართალია შვილად აყვანა მოხსენიებულია სსკ-ის 312-ე მუხლის „გ“ ქვეპუნქტში, მაგრამ აქ მხედველობაშია არა შვილად აყვანის საქმის განხილვა, არამედ შვილად აყვანის რეგისტრაციის ფაქტის დადგენა. ე.ი. ისეთი

შემთხვევა, როდესაც შვილად აყვანას ჰქონდა ადგილი, მაგრამ ამ ფაქტის რეგისტრაციის დადგენა სხვა გზით შეუძლებელია, რადგან ასეთი რეგისტრაციის მასალები ამა თუ იმ მიზეზით განადგურებულია. შვილად აყვანის რეგისტრაციის ფაქტის დადგენა მაგისტრატი მოსამართლის მიერ კანონით პირდაპირ არ არის აკრძალული, რაც იმას ნიშნავს, რომ მაგისტრატ მოსამართლეს შეუძლია უდავო წარმოების წესით ამ ფაქტის დადგენა.

მოქმედი სამოქალაქო კანონმდებლობით დაუქორწინებელი მშობლებისაგან შვილის წარმოშობა დგინდება საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს მმართველობის სფეროში შემავალი საჯარო სამართლის იურიდიული პირის-სამოქალაქო რეესტრის სააგენტოს ტერიტორიულ სამსახურში მშობლების მიერ ერთობლივი განცხადების შეტანით და ბავშვის დაბადების დამადასტურებელი დოკუმენტით. მშობელთა ერთობლივი განცხადების არარსებობის ან მისი წარდგენის შეუძლებლობის შემთხვევაში ბავშვის მამობა შეიძლება დადგინდეს სასამართლო წესით ერთ-ერთი მშობლის, ბავშვის მეურვის (მზრუნველის) ან იმ პირის განცხადების საფუძველზე, რომლის კმაყოფაზედაც იმყოფება ბავშვი, აგრეთვე თვით ბავშვის განცხადებით მის მიერ სრულწლოვანების მიღწევის შემდეგ.¹⁰⁸ ასეთი კატეგორიის საქმეს განიხილავს არა მაგისტრატი მოსამართლე, არამედ რაიონული (საქალაქო) სასამართლო.

სსკ-ის მე-14 მუხლის “გ” ქვეპუნქტის თანახმად მაგისტრატი მოსამართლის განსჯადი არ არის სამოქალაქო საქმე მშობლის უფლების ჩამორთმევის შესახებ. მშობლის უფლებებისა და მოვალეობების ჩამორთმევა უკანასკნელი ზომაა, რის შესახებაც სასამართლოს გამოაქვს გადაწყვეტილება მეურვეობისა და მზრუნველობის ორგანოს ან 14 წელს მიღწეული ბავშვის ინიციატივით.¹⁰⁹ მშობლის უფლებებისა და მოვალეობების ჩამორთმევის შესახებ საქმეს განიხილავს რაიონული (საქალაქო) სასამართლო.

რაც შეეხება განქორწინების შესახებ დავებს, მაგისტრატი მოსამართლე ამ საქმეებს განიხილავს მხოლოდ ერთი პირობით,

108 ნახეთ: საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1190-ე მუხლის პირველი და მეორე ნაწილები.

109 ნახეთ: საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 1206-ე მუხლის პირველი ნაწილი.

თუ განსაქორწინებელ მეუღლეებს შორის არ არსებობს დავა ბავშვის მიკუთვნების თაობაზე.

II. განსჯადობის სახეები

საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე მუხლის მეორე ნაწილის თანახმად, ყოველი პირი უნდა განსაჯოს მხოლოდ იმ სასამართლომ, რომლის იურისდიქციასაც ექვემდებარება მისი საქმე. სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით დადგენილი განსჯადობის წესების დაცვა გარანტირებულს ხდის ამ კონსტიტუციური დებულების განხორციელებას.

სამოქალაქო პროცესში ძირითადი ნიშნების მიხედვით განასხვავებენ ორი სახის განსჯადობას, გვარეობით ანუ საგნობრივ განსჯადობას და ტერიტორიულ განსჯადობას.

გვარეობითი განსჯადობა ეს არის სამოქალაქო საქმეთა განაწილება ამ საქმეთა გვარეობის /სახეობის/, ასევე დავის საგნის მიხედვით. ამის ნათელი მაგალითია საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით დადგენილი პირველი ინსტანციის სასამართლოების კომპეტენცია. კერძოდ, გვარეობითი განსჯადობის წესის მიხედვით ერთმანეთისაგან გამიჯნულია კომპეტენცია რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს მოსამართლეებსა და მაგისტრატ მოსამართლეებს შორის. მაგისტრატი მოსამართლეების განსჯად სამოქალაქო საქმეთა შესახებ ვრცლად იყო საუბარი ზემოთ და ამ საკითხზე აღარ შევჩერდებით.

ტერიტორიული განსჯადობაში გაერთიანებულია განსჯადობის რამდენიმე სახე, ესენია: საერთო განსჯადობა, განსაკუთრებული განსჯადობა, ქონებრივი განსჯადობა, ნივთობრივი განსჯადობა, სახელშეკრულებო (იგივე ნებაყოფლობითი)

განსჯადობა, ოჯახური დავების განსჯადობა და ალტერნატიული განსჯადობა.

მოკლედ განვიხილოთ განსჯადობის თითოეული სახე ცალ-ცალკე.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-15 მუხლით განსაზღვრულია ტერიტორიული განსჯადობის საერთო წესი. სასამართლოს სარჩელი წარედგინება მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით. სარჩელი იურიდიული პირის მიმართ სასამართლოს წარედგინება იურიდიული პირის ადგილსამყოფელის მიხედვით. მაგისტრატი მოსამართლეების განსჯად საქმეებზე სარჩელი (განცხადება) შეიტანება მაგისტრატი მოსამართლის სამოქმედო ტერიტორიის მიხედვით, ხოლო იმ ადმინისტრაციულ-ტერიტორიულ ერთეულში, სადაც არ მოქმედებს მაგისტრატი მოსამართლე – რაიონულ (საქალაქო) სასამართლოში. ამავე მუხლის მე-2 ნაწილის დანაწესის მიხედვით, თუ მოპასუხეს არა აქვს საცხოვრებელი ადგილი, სასამართლოში სარჩელი განიხილება საქართველოს ტერიტორიაზე მისი ადგილსამყოფელის მიხედვით, ხოლო თუ მოპასუხის ადგილსამყოფელი უცნობია, მაშინ სარჩელი შეიძლება აღიძრას მისი უანასკნელი საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით. ამ საერთო წესით ზდება ნებისმიერი სარჩელის (განცხადების) შეტანა სასამართლოში, თუ კანონმდებლობით სხვა რამ არ არის დადგენილი. გამონაკლისები ამ საერთო წესიდან გათვალისწინებულია სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-16-24-ე მუხლებით, რომლებიც განსჯადობის საკითხებს აწესრიგებენ.

გასაგები რომ გახდეს საერთო განსჯადობის შინაარსი, საჭიროა უფრო დეტალურად განიმარტოს ცალკეული საკითხი. ფიზიკურ პირს შეიძლება ჰქონდეს რამდენიმე საცხოვრებელი ბინა ან სახლი და აქედან გამომდინარე რამდენიმე საცხოვრებელი ადგილი. ფიზიკური პირის საცხოვრებელ ადგილად მიიჩნევა ადგილი, რომელსაც იგი ჩვეულებრივ ირჩევს საცხოვრებლად.¹¹⁰ გასათვალისწინებელია, რომ სასამართლო არ ახდენს მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის დადგენას. სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 178-ე მუხლის პირველი ნაწილის “ბ” ქვეპუნქტის თანახმად მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის მითითების მოვალეობა ეკისრება თვითონ მოსარჩელეს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სარჩელი შეიძლება აღიძრას არასრულწლოვანი პირის მიმართაც.

¹¹⁰ ნახეთ: საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-20 მუხლის პირველი ნაწილი.

არასრულწლოვანის საცხოვრებელ ადგილად ითვლება მშობლის უფლების მქონე პირის საცხოვრებელი ადგილი, ხოლო სამეურვეო პირისათვის – მეურვის საცხოვრებელი ადგილი.¹¹¹ ეს იმას ნიშნავს, რომ სარჩელი არასრულწლოვანის მიმართ სასამართლოში უნდა აღიძრას კანონიერი წარმომადგენლის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით, თუნდაც არასრულწლოვანი სხვაგან ცხოვრობდეს.

განსხვავებულ მიდგომას საჭიროებს განსჯადობის საკითხი იმ პირთა მიმართ, რომლებიც იმყოფებიან სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 178-ე მუხლის პირველ ნაწილში დაკონკრეტებულია ამავე კოდექსის მე-15 მუხლის ზოგადი ჩანაწერი მოპასუხის საცხოვრებელ ადგილთან მიმართებით და აღნიშნულია, რომ სარჩელში მითითებული უნდა იყოს მოპასუხის ძირითადი მისამართი (ფაქტობრივი ადგილსამყოფელი).

მას შემდეგ, რაც საქართველოს სამოქალაქო კანონმდებლობამ ფიზიკურ პირთათვის რამდენიმე საცხოვრებელი ადგილის ქონის შესაძლებლობა დაუშვა, სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობამ მხარეთა ხელმისაწვდომობის უზრუნველსაყოფად და სწრაფი და ეფექტური მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნებისათვის, როგორც ზემოთ აღინიშნა, სარჩელის ერთ-ერთ სავალდებულო რეკვიზიტად სწორედ მოპასუხის ძირითადი მისამართი ანუ ფაქტობრივი ადგილსამყოფელის მისამართი მიიჩნია. მხარის ადგილსამყოფელის თაობაზე ინფორმაციის არსებობის საჭიროება არ შეიძლება შეფასებულ იქნეს, როგორც ფორმალური რეკვიზიტი და იგი უნდა იძლეოდეს მხარესთან სასამართლოს დაკავშირების რეალურ შესაძლებლობას. ამდენად, როდესაც საპროცესო ნორმა მხარის საცხოვრებელ ადგილთან დაკავშირებით ადგენს გარკვეულ წესს, იგულისხმება მხარის ფაქტობრივი ადგილსამყოფელი, სადაც იგი იმყოფება კონკრეტული საპროცესო მოქმედების განხორციელებისას. ცხადია, მხედველობაშია არა მისი მოკლევადიანი ყოფნა ამა თუ იმ ადგილას, არამედ საკმაოდ ხანგრძლივი დროით მისი ყოფნა ამ ადგილას, რაც შეიძლება განპირობებული

111 ნახეთ: საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის მე-20 მუხლის მეორე ნაწილი

იყოს რაიმე სამუშაოს შესრულებით, ხანგრძლივი მივლინებით, მკურნალობით, პატიმრობით, და ა.შ.

არ არის გამორიცხული, რომ სასამართლოში განსჯადობის წესების დაცვით საქმის წარმოების გახსნის შემდეგ მოპასუხემ შეიცვალოს საცხოვრებელი ადგილი, მაგრამ ეს ვერ გახდება განსჯადობის შეცვლისა და სხვა სასამართლოსათვის ამ საქმის გადაცემის საფუძველი (სსკ-ის 22-ე მუხლი). რაც შეეხება რეგისტრაციის მისამართს, აღნიშნული შეიძლება მითითებულ იქნას ალტერნატიულ მისამართად, ასეთის არსებობისა და მოსარჩელის მიერ ამგვარი ინფორმაციის ფლობის შემთხვევაში. მოსარჩელის მიერ მოპასუხის რეგისტრაციის მისამართი ძირითად მისამართად შეიძლება მხოლოდ მაშინ იქნას მითითებული, როდესაც მოსარჩელისათვის უცნობია მოპასუხის ფაქტობრივი ადგილსამყოფელი.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-15 მუხლისა და 178-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ბ“ ქვეპუნქტის ლოგიკური და შინაარსობრივი ანალიზის შედეგად უნდა განიმარტოს, რომ საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-15 მუხლის კონტექსტში საერთო განსჯადობა მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით გულისხმობს განსჯადობას მოპასუხის ფაქტობრივი ადგილსამყოფელის მიხედვით, თუ რა თქმა უნდა, მოსარჩელისათვის მოპასუხის ადგილსამყოფელი ცნობილია. ამავე მუხლის კონტექსტში განსჯად სასამართლოდ შეიძლება მიჩნეულ იქნას სასამართლო მოპასუხის რეგისტრაციის მისამართის მიხედვით მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მოსარჩელისათვის უცნობია მოპასუხის ფაქტობრივი ადგილსამყოფელი.

როგორც ზემოთ ითქვა, განსხვავებულ მიდგომას საჭიროებს განსჯადობის საკითხი იმ პირთა მიმართ, რომლებიც იმყოფებიან სასჯელაღსრულების დაწესებულებებში. მოქმედი სასამართლო პრაქტიკის მიხედვით, იმ შემთხვევაში, თუ მოპასუხე მოთავსებულია სასჯელაღსრულების დაწესებულებაში და მის მიერ თავისუფლების აღკვეთის სახით დადგენილი სასჯელის მოხდა წარმოებს იმგვარად, რომ მას ერთმევა შესაძლებლობა, სასჯელის მოხდის პერიოდში გააჩნდეს სხვა საცხოვრებელი ადგილი, სასჯელაღ-

სრულების დაწესებულების მისამართი უნდა ჩაითვალოს მოპასუხის ფაქტობრივ საცხოვრებელ ადგილად. შესაბამისად, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-15 მუხლის ზემოაღნიშნული განმარტებიდან გამომდინარე, სარჩელი სასჯელალსრულების დაწესებულებაში მოთავსებული პირის მიმართ წარდგენილ უნდა იქნეს სასჯელალსრულების დაწესებულების მისამართის მიხედვით.¹¹² აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ უფრო მართებული იქნება, თუ სასჯელალსრულების დაწესებულების მისამართი, სადაც მოთავსებულია მოპასუხე, ჩაითვლება მოპასუხის არა ფაქტობრივ საცხოვრებელ ადგილად, არამედ საქართველოს ტერიტორიაზე მის ფაქტობრივ ადგილსამყოფლად.

სარჩელი იურიდიული პირის მიმართ სასამართლოს წარედგინება იურიდიული პირის ადგილსამყოფელის მიხედვით. განსჯადობის ამ წესებზეა აგებული საქართველოს სამოქალაქო კოდექსისა და “მეწარმეთა შესახებ” საქართველოს კანონის შესაბამისი ნორმები. იურიდიულ პირს შეიძლება ჰქონდეს მხოლოდ ერთი ადგილსამყოფელი (იურიდიული მისამართი). იურიდიული პირის სხვა ადგილსამყოფელი ჩაითვლება მისი ფილიალის ადგილსამყოფელად.¹¹³

რაც შეეხება მეწარმე სუბიექტს, მისი რეგისტრაცია ხორციელდება მის მიერ განცხადებული მისამართის მიხედვით. დაინტერესებულმა პირმა იურიდიულ მისამართად უნდა მიუთითოს საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით განსაზღვრული მისამართი (იგულისხმება სამოქალაქო კოდექსის 26-ე მუხლი. ხაზგასმა ჩემია ვ.ხ.), რომელზედაც შესაძლებელი იქნება წერილობითი შეტყობინების (კორესპონდენციის) გაგზავნა. რეგისტრირებულ მისამართზე გაგზავნის შემდეგ წერილობითი შეტყობინება (კორესპონდენცია) ითვლება ოფიციალურად გაგზავნილ შეტყობინებად (კორესპონდენციად).¹¹⁴ ეს იმას ნიშნავს, რომ სარჩელები ასეთი იურიდიული პირების მიმართ სასამართლოს წარედგინება

112 ნახეთ: თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2011 წლის 14 იანვრის გადაწყვეტილება № 23\4473 – 10 საქმეზე.

113 ნახეთ: საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 26-ე მუხლი.

114 ნახეთ “მეწარმეთა შესახებ” საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის მე-4 ნაწილი.

მათი ადგილსამყოფელის (იურიდიული მისამართის) მიხედვით.

სასარჩელო წარმოების გვერდით სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი აწესრიგებს უდავო წარმოებას და გამარტივებულ წარმოებას. უდავო წარმოების წესით სასამართლო განიხილავს საქმეებს საერთო წესებით. ამასთან ერთად, სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი ადგენს გამონაკლისს საერთო წესებიდან. მაგალითად, განცხადება იურიდიული მნიშვნელობის მქონე ფაქტის დადგენის შესახებ შეიტანება სასამართლოში განმცხადებლის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით (სსკ-ის 314-ე მუხლი). განცხადება მოქალაქის შეზღუდულ ქმედუნარიანად ან ქმედუნაროდ აღიარების შესახებ შეტანილი უნდა იქნეს სასამართლოში ამ მოქალაქის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით, ხოლო თუ ეს პირი მოთავსებულია ფსიქიატრიულ-სამკურნალო დაწესებულებაში, მაშინ – სამკურნალო დაწესებულების ადგილმდებარეობის მიხედვით (სსკ-ის 322 მუხლის მესამე ნაწილი).¹¹⁵

სარჩელი რამდენიმე მოპასუხის მიმართ სასამართლოს წარედგინება ერთ-ერთი მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით (სსსკ-ის მე-16 მუხლის პირველი ნაწილი).

განსჯადობა ერთ-ერთი მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით განსხვავდება ალტერნატიული განსჯადობისაგან. ალტერნატიული განსჯადობის დროს (სსკ-ის მე-20-ე მუხლი) მოსარჩელეს შეუძლია აღძრას სარჩელი სასამართლოში მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის, მისი ადგილსამყოფელის, ან მისი ქონების მდებარეობის მიხედვით, ხოლო განსჯადობა მე-16-ე მუხლის პირველი ნაწილის მიხედვით უფლებას აძლევს მოსარჩელეს აირჩიოს სასამართლო მხოლოდ ერთ-ერთი მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით, რაც არ ცვლის ტერიტორიული განსჯადობის ზოგად პრინციპს.

სსკ-ის მე-16-ე მუხლის მე-2 ნაწილის დანაწესის მიხედვით ხელშეკრულებიდან გამომდინარე სარჩელები სასამართლოს წარედგინება

115 ნახეთ: ლილუაშვილი თენგიზი, ზრუსტალი ვალერი, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, გამომცემლობა „სამართალი“, მეორე გამოცემა, გვ. 34-35.

ხელშეკრულების შესრულების ადგილის ან იმ ადგილის მიხედვით, სადაც ხელშეკრულება უნდა შესრულებულიყო.

განვიხილოთ მაგალითი სასამართლო პრაქტიკიდან, სადაც მოსარჩელის მოთხოვნაა მხარეთა შორის დადებული უძრავი ქონების ნასყიდობის ხელშეკრულების ბათილად ცნობა.

საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 362-ე მუხლი განსაზღვრავს ვალდებულების შესრულების ადგილთან დაკავშირებულ ზოგად საკითხებს, რომელიც არეგულირებს ისეთ შემთხვევებს, როდესაც ვალდებულების შესრულების ადგილი არ არის განსაზღვრული და არც ვალდებულებითი ურთიერთობის არსიდან გამომდინარეობს. განსახილველ შემთხვევაში, ნასყიდობის ხელშეკრულების საგანია უძრავი ქონება, შესაბამისად, ვალდებულების შესრულების ადგილი ვალდებულებითი ურთიერთობის არსიდან — უძრავი ქონების ადგილმდებარეობიდან გამომდინარეობს.

ამასთან, აღსანიშნავია საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-18 მუხლის დანაწესი ნივთობრივ განსჯადობასთან დაკავშირებით. კერძოდ, სარჩელი საკუთრების უფლების შესახებ, თუ დავა ეხება უძრავ ნივთებს, მათ შორის მიწის ნაკვეთზე უფლებას, შეიძლება შეტანილ იქნეს სასამართლოში ნივთის ადგილსამყოფელის მიხედვით. ნივთობრივ განსჯადობას განეკუთვნება სარჩელი, რომელიც მიმართულია უძრავი ნივთის მესაკუთრის წინააღმდეგ. განსახილველ შემთხვევაში, დავის საგანს წარმოადგენს უძრავი ქონების ნასყიდობის ხელშეკრულება, შესაბამისად სარჩელი მიმართულია უძრავი ნივთის ამჟამინდელი მესაკუთრის წინააღმდეგ და ეხება უძრავ ნივთზე საკუთრების უფლებას. შესაბამისად, სახეზეა ნივთობრივი განსჯადობის წინაპირობები და მოსარჩელეს შეეძლო სარჩელი წარედგინა უძრავი ნივთის ადგილსამყოფელის მიხედვით.

ერთ-ერთ საქმეზე თბილისის სააპელაციო სასამართლომ განმარტა, რომ განსჯადობის საერთო წესების მიხედვით, მოსარჩელემ სარჩელი მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით უნდა წარადგინოს. საერთო განსჯადობიდან კანონმდებელი ითვალისწინებს გამონაკლისს და განმარტავს, რომ ხელშეკრულე-

ბიდან გამომდინარე სარჩელები სასამართლოს ხელშეკრულების შესრულების ადგილის ან იმ ადგილის მიხედვით წარედგინება, სადაც ხელშეკრულება უნდა შესრულებულიყო. ნივთობრივ დავებთან მიმართებით, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი აწესებს ალტერნატიულ განსჯადობას და მოსარჩელეს შესაძლებლობას აძლევს, სარჩელი შეიტანოს მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით, თუ დავა ხელშეკრულებიდან არ მომდინარეობს, ან ქონების ადგილსამყოფელის მიხედვით, ხოლო თუ დავა სახელშეკრულებო ურთიერთობას ეხება, ხელშეკრულების შესრულების ადგილის მიხედვით, ან ქონების ადგილსამყოფელის მიხედვით. ამდენად, უძრავ ქონებაზე დადებული ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, მოსარჩელეს აქვს ორი სამართლებრივი შესაძლებლობა, მიმართოს სასამართლოს ხელშეკრულების შესრულების ადგილის მიხედვით ან ნივთის ადგილსამყოფელის მიხედვით. იმ შემთხვევაში, როდესაც უძრავი ქონების თაობაზე იდება ხელშეკრულება, აღარ არსებობს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებულ ნორმათა კონკურენცია, ვინაიდან, უძრავ ქონებაზე დადებულ ხელშეკრულებებიდან გამომდინარე დავასთან მიმართებით საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-16 და მე-18 მუხლები ერთსა და იმავე მოწესრიგებას შეიცავს, ვინაიდან, როგორც წესი, უძრავ ქონებაზე დადებული ხელშეკრულების შესრულების ადგილი ყოველთვის უძრავი ქონების ადგილსამყოფელია. ამდენად, უძრავ ქონებასთან მიმართებით, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-16 მუხლი ალტერნატიული განსჯადობის მარეგულირებელ წესს კი არ შეიცავს, არამედ ამავე მუხლით გათვალისწინებული შესრულების ადგილი იმთავითვე ხელშეკრულების არსიდან გამომდინარეობს და უძრავი ქონების ადგილსამყოფელს ემთხვევა. გარდა ამისა, აღნიშნულ დავასთან მიმართებით კიდევ რომ განსჯადი სასამართლო მოპასუხის ადგილსამყოფელის მიხედვით ყოფილიყო, თბილისის საქალაქო სასამართლოს, როგორც უძრავი ნივთის ადგილსამყოფელის მიხედვით სასამართლოს, სარჩელი მაინც უნდა მიეღო წარმოებაში, ვინაიდან, უძრავ ნივთებთან მიმართებით, მოქმედებს მხარეთა არჩევითობის პრინციპი, კერძოდ,

მხარე უფლებამოსილია სარჩელი შეიტანოს უძრავი ნივთის ადგილსამყოფელის მიხედვით, თუ დავა უძრავ ქონებას ეხება. ამგვარი უფლების რეალიზაციის საპროცესო სამართლებრივ გარანტიას კი საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-20 მუხლი იძლევა, რომელიც ამბობს, რომ არჩევის უფლება, თუ საქმე რამდენიმე სასამართლოს განსჯადია, ეკუთვნის მოსარჩელეს. ამდენად, მოსარჩელეს უფლება აქვს მიმართოს სასამართლოს უძრავი ნივთის ადგილსამყოფელის მიხედვით. მოცემულ შემთხვევაში, სადავო უძრავი ქონების ადგილსამყოფელი არის ქალაქი თბილისი. შესაბამისად, განსახილველი საქმე თბილისის საქალაქო სასამართლოს განსჯადია.¹¹⁶ თბილისის სააპელაციო სასამართლომ მართებულად გააუქმა თბილისის საქალაქო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა კოლეგიის განჩინება და საქმე ამავე სასამართლოს დაუბრუნა განსახილველად. თბილისის საქალაქო სასამართლოს გასაჩივრებული განჩინებით უკანონოდ ეთქვა უარი მოსარჩელეს სარჩელის მიღებაზე და ასევე, არასწორად განემარტა, რომ სარჩელი უნდა წარედგინა რაიონულ სასამართლოში – მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-17-ე მუხლის დანაწესის მიხედვით სარჩელი მოპასუხის მიმართ, რომელიც საქართველოს მოქალაქეა, მაგრამ საქართველოში არა აქვს საცხოვრებელი ადგილი, შეიძლება აღიძრას ასეთი მოპასუხის ქონების ადგილსამყოფელის მიხედვით, ხოლო თუ მოთხოვნა უზრუნველყოფილია რაიმე ნივთით – ამ ნივთის ადგილსამყოფელის მიხედვით (ქონებრივი განსჯადობა).

მოთხოვნის „რაიმე ნივთით უზრუნველყოფაში“ აქ უწინარეს ყოვლისა იგულისხმება მატერიალურ – სამართლებრივი უზრუნველყოფის საშუალებები, მაგალითად, გირავნობა და იპოთეკა¹¹⁷, მაგრამ არ არის გამორიცხული ჯერ არაღძრული სარჩელის უზრუნველყოფა და შესაბამისად სარჩელის აღძვრა ასეთი მოპასუხის

116 ნახეთ: თბილისის სააპელაციო სასამართლოს სამოქალაქო საქმეთა პალატის 2011 წლის 25 მარტის გადაწყვეტილება №28/563 – 11 საქმეზე.

117 ნახეთ: საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 254-ე – 310-ე მუხლები.

დაყადაღებული ქონების ადგილსამყოფელის მიხედვით (სსკ – ის 192-ე მუხლი).

მოკლედ შევეხოთ ოჯახური დავების განსჯადობას. სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-19-ე მუხლი უფლებას აძლევს მოსარჩელეს გადაუხვიოს საერთო განსჯადობის წესს, რომლის თანახმად სარჩელი სასამართლოს წარედგინება მოპასუხის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით. საერთო განსჯადობის წესიდან ასეთი გადახვევის შესაძლებლობა ზოგჯერ გამოწვეულია მოსარჩელისათვის შეღავათიანი პირობების შექმნით, ბავშვის ინტერესებით და ა.შ.

ასეთივე მოსაზრებითაა განპირობებული სსკ-ის მე-19-ე მუხლის მე-4 და მე-5 ნაწილებით განსაზღვრული მამობის დადგენისა და ალიმენტის გადახდევინების შესახებ სარჩელების აღძვრის შესაძლებლობა, შესაბამისად ბავშვისა და მოსარჩელის საცხოვრებელი ადგილის მიხედვით, რაც არ ართმევს უფლებას მოსარჩელეს აღძვრას სარჩელი საერთო განსჯადობის მიხედვით.

III. მხარეთა შეთანხმება განსჯადობის შესახებ. განსჯადობის წესების დარღვევის შედეგები.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 21-ე მუხლი ითვალისწინებს მხარეთა წერილობითი ფორმით შეთანხმებას, ანუ სახელშეკრულებო, იგივე ნებაყოფლობით განსჯადობას. თუ არ არის დადგენილი ერთმნიშვნელოვნად განსჯადი სასამართლო მაშინ მხარეებს შეუძლიათ შეთანხმების გზით დაადგინონ სასამართლოს განსჯადობა. განსჯადობის ორი სახის შეცვლა არ შეიძლება მხარეთა შეთანხმებით. ეს არის განსაკუთრებული განსჯადობა და გვარეობითი განსჯადობა. განსაკუთრებული განსჯადობა ჩამოყალიბებულია სსკ-ის მე-16-ე მუხლში, ხოლო გვარეობითი განსჯადობა სსკ-ის მე-13-ე და მე-14-ე მუხლებში.

მხარეთა შეთანხმება განსჯადობის შესახებ წერილობით უნდა ჩამოყალიბდეს ან თვითონ მხარეთა მიერ დადებულ წერილობით გარიგებაში (მაგალითად, წერილობით გაფორმებულ ქირავნობის

ხელშეკრულებაში), ან სპეციალურად განსჯადობის შესახებ დადებულ შეთანხმებაში. თუ მხარეთა წერილობითი შეთანხმების შესაბამისად, სამოქალაქო საქმე განიხილა არაგანსჯადმა სასამართლომ, მაშინ მხარეს ერთმევა უფლება დაასაბუთოს თავისი საჩივარი ზემდგომ სასამართლოში არაგანსჯადობაზე მითითებით და მოითხოვოს გადაწყვეტილების (განჩინების) გაუქმება იმ მოტივით, რომ საქმე არაგანსჯადმა სასამართლომ განიხილა.

სსკ-ის 21-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, არაგანსჯადი სასამართლო შეიძლება განსჯადი გახდეს მხარეთა წინასწარი წერილობითი შეთანხმების გარეშეც, ოღონდ ამისათვის აუცილებელია რამდენიმე პირობის არსებობა. ეს პირობებია:

ა) მოპასუხე თანახმაა მონაწილეობა მიიღოს არაგანსჯადი სასამართლოს მიერ საქმის განხილვაში და მისი ასეთი თანხმობა შეტანილ უნდა იქნეს ოქმში;

ბ) მოპასუხე წარმოდგენილია ადვოკატით, ხოლო, თუ მას არ ჰყავს ადვოკატი, მაშინ მიეცა განმარტება იმის შესახებ, რომ არაგანსჯადობის მოტივით გადაწყვეტილების გასაჩივრება არ იქნება გაზიარებული ზემდგომი სასამართლოს მიერ, თუ ის არ გამოიყენებს თავის უფლებას განუცხადოს პროტესტი არაგანსჯად სასამართლოს საქმის განხილვის წინააღმდეგ;

გ) მოპასუხისათვის ასეთი განმარტების მიცემის შესახებ უნდა აღინიშნოს სასამართლოს ოქმში.

ამრიგად, იმისათვის, რომ არაგანსჯადმა სასამართლომ განიხილოს საქმე, აუცილებელია მხარეთა წერილობითი შეთანხმება, რაც სარჩელის აღძვრას უნდა უსწრებდეს წინ და ასეთი შეთანხმება უნდა დაერთოს სარჩელს. წინააღმდეგ შემთხვევაში სასამართლო არ მიიღებს მის არაგანსჯად სარჩელს (სსკ-ის 186-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ე“ ქვეპუნქტი). მაგრამ თუ არაგანსჯადობის საკითხი გაირკვევა მოგვიანებით, ე.ი. საქმის მომზადების, თუ მისი არსებითად განხილვის ეტაპზე, მაშინ სასამართლომ უნდა იმსჯელოს სსკ-ის 21-ე მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებული პირობების დაცვით საქმის განხილვის შესაძლებლობაზე. თუ ასეთი პირობები არ არსებობს და ამიტომ საქმის განხილვა დაუშვებელია,

სასამართლომ საქმე განსჯად სასამართლოს უნდა გადასცეს (სსკ-ის 23-ე მუხლი)¹¹⁸.

სასამართლოს მიერ სარჩელის წარმოებაში სწორად მიღების შემდეგ შესაძლებელია შეიცვალოს პირობები და ეს საქმე უკვე სხვა სასამართლოს განსჯადი გახდეს. მაგალითად, რაიონულ სასამართლოში მოსარჩელემ შეამცირა დავის საგნის ღირებულება (რომელიც შეადგენდა 25000 ლარს) 2000 ლარამდე და საქმე სსკ-ის მე-14-ე მუხლის თანახმად (გვარეობითი ნიშნით) გახდა მაგისტრატი მოსამართლის განსჯადი. აღნიშნული არ შეიძლება გახდეს მაგისტრატი მოსამართლისათვის საქმის გადაცემის საფუძველი. სსკ-ის 22-ე მუხლის იმპერატიული დანაწესით სასამართლომ განსჯადობის წესების დაცვით თავის წარმოებაში მიღებული საქმე უნდა განიხილოს და არსებითად გადაწყვიტოს, თუნდაც ეს საქმე შემდგომში სხვა სასამართლოს განსჯადი გახდეს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თუ ზემოთ მითითებულ შემთხვევაში რაიონული სასამართლოს მოსამართლე შეცდომით გადაუგზავნის საქმეს მაგისტრატ მოსამართლეს, ეს უკანასკნელი ვალდებულია მიიღოს წარმოებაში და განიხილოს, მიუხედავად იმისა, რომ არასწორად მოხდა საქმის გადაგზავნა. რაიონული სასამართლოს მოსამართლის შეცდომა გავლენას ვერ მოახდენს საქმეზე მიღებულ შედეგზე. ამ მოსამართლის მიმართ შესაძლებელია გატარდეს მხოლოდ დისციპლინური პასუხისმგებლობის ღონისძიებები, მომავალში ანალოგიური შეცდომების თავიდან აცილების მიზნით. სსკ-ის 24-ე მუხლის იმპერატიული დანაწესით დავა სასამართლოებს შორის განსჯადობის შესახებ არ დაიშვება.

პირველი ინსტანციის სასამართლოს განსჯადობას სააპელაციო სასამართლო შეამოწმებს მხოლოდ მოპასუხის მოთხოვნით. ასეთი მოთხოვნა დასაშვებია, თუ იგი საქმის პირველ ინსტანციაში განხილვისას იყო წამოყენებული მოპასუხის მიერ, ან თუ არსებობს საპატიო მიზეზი, რის გამოც ასეთი მოთხოვნა ვერ იქნა წინა

118 ნახეთ: ლილუაშვილი თენგიზი, ხრუსტალი ვალერი საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის კომენტარი, მეორე გამოცემა, გამომცემლობა "სამართალი", 2007 წელი, გვ 44-45.

ინსტანციაში წამოყენებული (სსკ-ის 377-ე მუხლის მე-5 ნაწილი). მითითებული ნორმის იმპერატიული დანაწესიდან გამომდინარე, სააპელაციო წესით საქმის განხილვისას, განსჯადობის შემოწმების შესახებ მოთხოვნა მოპასუხეს შეუძლია წამოაყენოს მხოლოდ სსკ-ის 21-ე მუხლის მე-2 ნაწილით გათვალისწინებული პირობების საფუძველზე.

სააპელაციო სასამართლოს მსგავსად პირველი ინსტანციის სასამართლოს ტერიტორიული და საგნობრივი განსჯადობის შემოწმება საკასაციო სასამართლოს თავისი ინიციატივით არ შეუძლია. უნდა არსებობდეს მხოლოდ მოპასუხის მოთხოვნა ამის შესახებ. ამასთან ერთად, მოპასუხეს შეუძლია ასეთი მოთხოვნა წამოაყენოს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ განსჯადობის დარღვევის შესახებ მან მიმართა სააპელაციო სასამართლოს ან, თუ დაადასტურებს, რომ საპატიო მიზეზით ვერ დააყენა ეს საკითხი სააპელაციო სასამართლოში საქმის განხილვისას (სსკ-ის 404-ე მუხლის მე-3 ნაწილის მე-2 და მე-3 წინადადება).

თავი VII. ვადები სამოქალაქო პროცესში

§1. საპროცესო ვადების მნიშვნელობა და სახეები

1. მნიშვნელობა. დროის ფაქტორი ყოველთვის ასრულებდა ერთ-ერთ მთავარ როლს პირთა შორის ურთიერთობის სამართლებრივ მოწესრიგებაში. სამართლით მოწესრიგებული ურთიერთობებიდან წარმოშობილი უფლებები და მოვალეობები ყოველთვის არსებობენ დროში. უფრო მეტიც, დროის გასვლას კანონი ზოგჯერ უკავშირებს უფლების წარმოშობას, ხოლო ზოგჯერ კი პირიქით – უფლებებისა და მოვალეობების შეწყვეტას. მაგალითად, სკ 403-ე მუხლის თანახმად „მოვალე, რომელიც ფულადი თანხის გადახდის ვადას გადააცილებს, ვალდებულია გადაცილებული დროისათვის გადაიხადოს მხარეთა შეთანხმებით განსაზღვრული პროცენტი“. ამავე კოდექსის 394-ე მუხლის თანახმად მოვალის მიერ ვადის გადაცილებისას კრედიტორს შეუძლია დაუნიშნოს მოვალეს ვალდებულების შესრულებისათვის აუცილებელი დრო. თუ მოვალე ამ დროშიც არ შეასრულებს ვალდებულებას, მაშინ კრედიტორს უფლება აქვს ვალდებულების შესრულების ნაცვლად მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება.

დროის ფაქტორი დიდ როლს ასრულებს დარღვეული თუ სადავო უფლების დაცვის შესაძლებლობის დაშვების თვალსაზრისითაც. საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ ხანდაზმულობის ინსტიტუტი სამოქალაქო მატერიალურ სამართალში, რომელიც ცნობილია მოთხოვნის ხანდაზმულობის სახელწოდებით. ამ ხანდაზმულობის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ მოთხოვნის წარმოშობის მომენტიდან გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ პირი კარგავს ამ მოთხოვნის იძულებით სასამართლო წესით რეალიზაციის უფლებას (სკ 128-129-ე მუხლები).

დროის ფაქტორი დიდ როლს ასრულებს სამოქალაქო საპროცესო სამართალში: საქმის განხილვასთან დაკავშირებით აუცილებელი საპროცესო მოქმედებები შეიძლება შეასრულონ მხარეებმა მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ ვადებში.

რა არის საპროცესო ვადა?

საპროცესო ვადა არის დროის გარკვეული მონაკვეთი, რომლის განმავლობაში უნდა შესრულდეს ესა თუ ის საპროცესო მოქმედება.

ვადების მნიშვნელობა სამოქალაქო პროცესში უშუალოდ უკავშირდება სამოქალაქო საქმეთა სასამართლო წარმოების (სამართალწარმოების) მიზნებსა და ამოცანებს. სამოქალაქო სამართალწარმოების მიზანია არამართო იმ პირთა უფლებების დაცვა, რომლებიც მიმართავენ სასამართლოს სარჩელით (განცხადებით), არამედ ამ უფლებების დროულად და გონივრულ ვადებში დაცვა.

საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრულია ამ „გონივრული“ ვადის ფარგლები. სსკ-ის 59-ე მუხლის თანახმად სამოქალაქო საქმეებს სასამართლოები განიხილავენ განცხადების მიღების დღიდან არაუგვიანეს ორი თვისა, ხოლო რთული კატეგორიის საქმეებზე ეს ვადა შეიძლება გაგრძელდეს არაუმეტეს 5 თვისა. ეს მუხლი ითვალისწინებს ზოგიერთი კატეგორიის საქმეების მიმართ კიდევ უფრო მოკლე ვადებს.

საპროცესო ვადის ერთ-ერთი და მთავარი დანიშნულება იმაში მდგომარეობს რომ მისი მეშვეობით სასამართლომ ზემოქმედება მოახდინოს მხარეებზე, რათა მათ დანიშნულ ვადაში შეასრულონ საპროცესო მოქმედება. მაგალითად, სსკ-ის 186-ე მუხლის თანახმად, მოსამართლე სარჩელის ჩაბარებიდან 5 დღის ვადაში არ მიიღებს სარჩელს, თუ სარჩელი არ ექვემდებარება სასამართლო უწყებას. უფრო მეტიც, რომ არ იყოს ვადები შეუძლებელი იქნებოდა სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულება. სწორედ ამ მოსაზრებით ხელმძღვანელობდა კანონმდებელი, როცა შემოიღო გადაწყვეტილების გასაჩივრების ვადა. ამ ვადის გასვლის შემდეგ გადაწყვეტილება შედის კანონიერ ძალაში და მოგებულ მხარეს შეუძლია მოითხოვოს მისი იძულებით აღსრულება.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: რომ არ იყოს განსაზღვრული დრო, რომლის განმავლობაშიც მოდავე მხარეებმა უნდა შეასრულონ ესა თუ ის საპროცესო მოქმედება – სამოქალაქო საქმის განხილვა საერთოდ ვერასდროს ვერ

დამთავრდებოდა, უფლების დაცვა საერთოდ ვერ განხორციელდებოდა, სამართალწარმოებაში დამკვიდრდებოდა ქაოსი და თვითნებობა, მართლმსაჯულების განხორციელება მთლიანად იჭნებოდა დამოკიდებული იმ მხარის ნება-სურვილზე, რომლის ინტერესებში არ შედის საქმის დროულად განხილვა.

2. სახეები. იმის მიხედვით, თუ პროცესის რომელი სუბიექტისთვისაა საპროცესო ვადა გათვალისწინებული, ერთმანეთისაგან განასხვავებენ:

ა) საპროცესო ვადებს, რომლებიც სასამართლოს საქმიანობისათვისაა გათვალისწინებული, ე.ი. ვადებს, რომელთა განმავლობაში სასამართლომ უნდა შეასრულოს ესა თუ ის მოქმედება, მაგალითად, სამოქალაქო საქმე სასამართლომ უნდა განიხილოს 2 თვეში, ხოლო განსაკუთრებით რთული საქმეები – 5 თვეში (სსკ 59-ე მუხლი), მოსამართლე სარჩელის ჩაბარებიდან 5 დღის ვადაში არ მიიღებს სარჩელს, თუ სარჩელი არ ექვემდებარება სასამართლო უწყებას ან ამ ან სხვა სასამართლოს წარმოებაშია საქმე დავაზე იმავე მხარეებს შორის, იმავე საგანზე და იმავე საფუძველით, გადაწყვეტილების სარეზოლუციო ნაწილის გამოცხადებიდან 14 დღის განმავლობაში სასამართლომ უნდა გამოიტანოს დასაბუთებული გადაწყვეტილება (სსკ 257-ე მუხლი) და ა.შ.

ბ) საპროცესო ვადები, რომლებიც მხარეებისთვის, საქმეში მონაწილე სხვა პირებისთვის, ხოლო ზოგჯერ საქმეში არ მონაწილე პირებისთვისაცაა გათვალისწინებული, მაგალითად, სსკ-ის 155-ე მუხლის თანახმად სასამართლოს მიერ გამოთხოვილი ნივთიერი მტკიცებულებები ფიზიკურმა და იურიდიულმა პირებმა, რომლებთანაც ასეთი მტკიცებულებები ინახება, უნდა წარუდგინონ სასამართლოს დანიშნულ ვადაში. იგივე მოვალეობას ითვალისწინებს აგრეთვე სსკ 136-ე მუხლი წერილობითი მტკიცებულებების გამოთხოვის შემთხვევაში და სხვ. აღნიშნული ფიზიკური თუ იურიდიული პირები, მართალია არ არიან პროცესის მონაწილეები, მაგრამ ისინი ვალდებული არიან შეასრულონ სასამართლოს მოთხოვნა ამავე სასამართლოს მიერ დანიშნულ ვადაში.

იმის მიხედვით, თუ ვის მიერაა განსაზღვრული საპროცესო

მოქმედების ვადა, ერთმანეთისაგან განასხვავებენ **კანონისმიერ** და **სასამართლოსმიერ** ვადებს.

ა) **კანონისმიერი ვადები** კანონითაა განსაზღვრული და საპროცესო მოქმედება ამ ვადაში უნდა შესრულდეს. მაგალითად, კერძო საჩივრის შეტანა, სსკ 416-ე მუხლის თანახმად, შეიძლება განჩინების გადაცემის მომენტიდან 12 დღის განმავლობაში. კანონით ზოგჯერ გათვალისწინებულია საჩივრის შეტანის შემცირებული ვადაც. მაგალითად, სსკ 194-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად სარჩელის უზრუნველყოფის შესახებ სასამართლო განჩინების გასაჩივრების ვადა შეადგენს ხუთ დღეს. კანონით განსაზღვრულია სააპელაციო და საკასაციო საჩივრის შეტანის ვადები (სსკ 369-ე და 397-ე მუხლები) და ა.შ.

კანონისმიერი ვადების კატეგორიას განეკუთვნება ვადები, რომლებიც განისაზღვრება არა რაიმე თარიღზე მითითებით, არამედ იმ გარემოებაზე მითითებით, რომლის დადგომამდე ან დადგომის შემდეგაც უნდა შესრულდეს მოქმედება. მაგალითად, მოპასუხეს უფლება აქვს აღძრას შეგებებული სარჩელი საქმის წინასწარი მომზადების დამთავრებამდე (სსკ 188-ე მუხლი). ამ ვადის გაშვების შემდეგ მოპასუხეს შეუძლია აღძრას შეგებებული სარჩელი, სასამართლო პაექრობის დაწყებამდე, თუ სასამართლო საპატიოდ მიიჩნევს ვადის გაშვებას (სსკ 188-ე მუხლის მე-2 ნაწ.) ექსპერტიზის დანიშვნის შემთხვევაში სასამართლოს შეუძლია შეაჩეროს საქმისწარმოება „ექსპერტიზის დამთავრებამდე“ (სსკ 281-ე მუხლის „ბ“ პუნქტი) და ა.შ.

კანონისმიერი ვადები გათვალისწინებულია არამხოლოდ მხარეებისთვის, არამედ აგრეთვე სასამართლოსთვისაც, მაგალითად, სსკ 59-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, „სამოქალაქო საქმეებს სასამართლოები განიხილავენ განცხადების მიღების დღიდან არა უგვიანეს 2 თვისა, ხოლო განსაკუთრებით რთული კატეგორიის საქმეებზე განმხილველი სასამართლოს გადაწყვეტილებით ეს ვადა შეიძლება გაგრძელდეს არა უმეტეს 5 თვისა, გარდა ალიმენტის გადახდევინების, დასახიჩრებით ან ჯანმრთელობის სხვა დაზიანებით, აგრეთვე მარჩენალის სიკვდილით გამოწვეული ზიანის

ანაზღაურების, შრომითი ურთიერთობებიდან და „საცხოვრებელი სადგომით სარგებლობისას წარმოშობილი ურთიერთობების შესახებ» საქართველოს კანონიდან გამომდინარე მოთხოვნის შესახებ საქმეებისა, რომლებიც განხილულ უნდა იქნეს არა უგვიანეს 1 თვისა.“ როგორც მოცემული წესიდან ჩანს, კონკრეტული საქმის განხილვის ორთვიანი ვადის გაგრძელების საკითხს წყვეტს თვითონ ამ საქმის განმხილველი სასამართლო (მოსამართლე), რომელსაც ამის შესახებ გამოაქვს მოტივირებული განჩინება. მასში მითითებული უნდა იყოს, თუ რაში გამოიხატება განსახილველი საქმის **განსაკუთრებული სირთულე** და რა დროით გაგრძელდა მისი განხილვა. ამ განჩინებაზე კერძო საჩივრის შეტანა არ შეიძლება.

ასეთი განჩინება მოსამართლეს გამოაქვს საქმის მომზადების სტადიაზე და არა მას შემდეგ, როცა გავიდა სარჩელის წარმოებაში მიღებიდან ორი ან ხუთი თვე.

საქმის სირთულე შეიძლება გამოწვეული იყოს იმით, რომ მასში მონაწილეობენ ან მონაწილეობა უნდა მიიღონ თანამოსარჩელებმა, თანამოპასუხებმა, მესამე პირებმა დამოუკიდებელი მოთხოვნით ან მის გარეშე, შემოტანილია შეგებებული სარჩელი და ა. შ. არ არის გამორიცხული, რომ საქმეში არ იყოს მონაწილე პირთა სიმრავლე, მაგრამ იგი რთულია ფაქტობრივი ან სამართლებრივი თვალსაზრისით (მაგალითად, მისაღებია დოკუმენტები უცხო ქვეყნიდან, დასაკითხია მოწმე, რომელიც სხვა ქალაქში ან სხვა ქვეყანაში ცხოვრობს, სამართლებრივი თვალსაზრისით გასაანალიზებელია კანონის თუ სამართლის ანალოგიის გამოყენების საკითხი და ა. შ.).

დაუშვებელია განსაკუთრებით რთული საქმეების კატეგორიას მივაკუთვნოთ საქმეები მხოლოდ იმიტომ, რომ არ დაგვერღვეს საქმეთა განხილვის ვადები.¹¹⁹

ბ) **სასამართლოსმიერი ვადები** – ესაა ვადები, რომლებიც სასამართლოს მიერაა განსაზღვრული. სასამართლოს შეუძლია განსაზღვროს ამა თუ იმ საპროცესო მოქმედების შესრულებისათვის ვადა, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ასეთი ვადა არაა დადგე-

119 თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, დასახელებული კომენტარები, გვ 111-112.

ნილი კანონით. მაგალითად, სსკ-ის 201-ე მუხლის თანახმად მოპასუხე ვალდებულია სარჩელისა და თანდართული დოკუმენტების ასლების მიღების შემდეგ, **სასამართლოს მიერ განსაზღვრულ ვადაში** წარუდგინოს სასამართლოს თავისი პასუხი (შესაგებელი) სარჩელზე და მასში დასმულ საკითხებზე. სასამართლოს მიერ განსაზღვრული ვადა არ უნდა აღემატებოდეს 14 დღეს, ხოლო რთული კატეგორიის საქმეებზე – 21 დღეს. სსკ-ის 216-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად სასამართლო საქმის განხილვის გადადებისას დანიშნავს დღეს ახალი სასამართლო სხდომისათვის და ა.შ.

§2. საპროცესო ვადის გამოთვლა და დამთავრება

1. **საპროცესო ვადის გამოთვლა.** საპროცესო მოქმედების შესრულების ვადა შეიძლება განისაზღვროს:

ა) **ზუსტი კალენდარული თარიღით.** მაგალითად, თუ სასამართლომ მიიღო გადაწყვეტილება გადაუდოს მხარეს სასამართლო ხარჯების გადახდა, მაშინ სასამართლომ თავის განჩინებაში უნდა მიუთითოს ზუსტი კალენდარული თარიღი (მაგალითად, 2014 წლის 7 აპრილი), როდემდეც მას გადაედო ამ ხარჯების გადახდა.

ბ) **იმ გარემოებაზე მითითებით, რომელიც უნდა დადგეს.** მაგალითად, თუ საქმის წარმოება შეჩერებულია იმის გამო, რომ ჯერ უნდა გადაწყდეს სხვა საქმე, რომელიც სხვა სასამართლოში განიხილება, მაშინ ამ საქმის წარმოება შეიძლება განახლდეს მხოლოდ მას შემდეგ, როცა კანონიერ ძალაში შევა ამ სხვა სასამართლოს გადაწყვეტილება.

გ) **დროის მონაკვეთით.** მაგალითად, განცხადების შეტანა ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა გამო საქმის განახლების შესახებ დაუშვებელია გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლიდან 5 წლის გასვლის შემდეგ.

სსკ-ის მე-60 მუხლი განსაზღვრავს, თუ საიდან, ანუ რა დროიდან უნდა დაიწყოს საპროცესო ვადის გამოთვლა, რასაც დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს. მაგალითად, კერძო საჩივრის შე-

ტანის ვადა არის 12 ღლე. მაგრამ საიდან დაიწყება ამ 12 ღლიანი ვადის გამოთვლა?

ამ 12 ღლიანი ვადის დასაწყისია განჩინების გადაცემის მომენტი, ხოლო თუ ამ განჩინების გამოცხადებას ესწრებოდა კერძო საჩივრის შეტანის უფლების მქონე პირი, მაშინ ვადის დასაწყისია მისი გამოცხადების მომენტი (416-ე მუხლი). ამავე მუხლის თანახმად კერძო საჩივრის შეტანის 12 ღლიანი ვადის გამოთვლა უნდა დაიწყოს შესაბამისად განჩინების გადაცემის მეორე (შემდგომი) ღლიდან, ან ამ განჩინების გამოცხადების მეორე ღლიდან. ე.ი. თუ განჩინება გადაეცა მხარეს 10 ნოემბერს, ამ განჩინების გასაჩივრების ვადის დენა დაიწყება 11 ნოემბრიდან და დამთავრდება 22 ნოემბერს. ამ წესით უნდა მოხდეს ვადების გამოთვლა, როცა ეს ვადები განისაზღვრება წლებით, თვეებით ან ღლეებით (სსკ-ის 60-ე მუხლი).

2. საპროცესო ვადის დამთავრება. ამა თუ იმ საპროცესო მოქმედების შეუსრულებლობა კანონით ან სასამართლოს მიერ განსაზღვრულ ვადაში, იწვევს ამ მოქმედების მოგვიანებით შესრულებაზე უფლების დაკარგვას. ამიტომ, ძალიან დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს იმის ზუსტად ცოდნას, თუ საიდან იწყება ვადის ათვლა და მისი დამთავრება.

სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა განსაზღვრავს წლებით და თვეებით გამოსათვლელი ვადის დამთავრების ერთიან წესს. კერძოდ, წლებით გამოსათვლელი ვადა მთავრდება ვადის უკანასკნელი წლის შესაბამის თვესა და რიცხვში. მაგალითად, სსკ-ის 426-ე მუხლის თანახმად განცხადება გადაწყვეტილების ბათილად ცნობისა და ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა გამო საქმის წარმოების განახლების შესახებ შეტანილ უნდა იქნეს გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლიდან 5 წლის განმავლობაში. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ გადაწყვეტილება შევიდა კანონიერ ძალაში 2009 წლის 1 სექტემბერს, მაშინ ხუთწლიანი ვადის ათვლა, სსკ მე-60 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, დაიწყება 2 სექტემბრიდან და დამთავრდება 2014 წლის 2 სექტემბერს.

იგივე წესი მოქმედებს ღლეებით გამოსათვლელი ვადის მიმართაც,

მაგალითად, სასამართლო გადაწყვეტილების საკასაციო წესით გასაჩივრების ვადა არის 21 დღე. ამ ვადის ათვლა იწყება მხარისათვის გადაწყვეტილების გადაცემის მომენტიდან. აქედან გამომდინარე, თუ მხარეს გადაწყვეტილება გადაეცა 10 მაისს, მაშინ მისი გასაჩივრების ოცდაერთდღიანი ვადა მთავრდება 31 მაისს, რადგან სსკ მე-60 მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად დღეებით გამოსათვლელი ვადა იწყება იმ კალენდარული თარიღის (ამ შემთხვევაში 10 მაისი) შემდგომი დღიდან, რომლითაც განსაზღვრულია მისი დასაწყისი“. დასაწყისი, როგორც ავლნიშნეთ განსაზღვრულია გადაწყვეტილების მხარისათვის გადაცემის მომენტიდან, ოცდაერთდღიანი ვადის ათვლა კი დაიწყება შემდგომი ანუ ამ დასაწყისი თარიღის მეორე დღიდან.

იმ შემთხვევაში, როდესაც თვეობით გამოსათვლელი ვადის უკანასკნელ თვეს სათანადო რიცხვი არ აქვს მაშინ ვადა გასულად ჩაითვლება ამ თვის უკანასკნელ დღეს. **მაგალითად**, გადაწყვეტილების ბათილად ცნობის გამო საქმის განახლების შესახებ განცხადების შეტანის ერთთვიანი ვადა იწყება ამ გადაწყვეტილების მხარისთვის გადაცემის მომენტიდან. თუ ვადის ათვლა დაიწყო 30 იანვარს, მაშინ ვადა გასულად ჩაითვლება 28 თებერვალს, რადგან ამ თვეს შესაბამისი რიცხვი არ აქვს.

ვადის უკანასკნელი დღე გასულად ჩაითვლება ამ ბოლო დღის 24 საათის შემდეგ. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ საპროცესო მოქმედება შესრულდა საპროცესო ვადის უკანასკნელი დღის 24 საათამდე, საპროცესო მოქმედება ვადაში შესრულებულად ითვლება. **მაგალითად**, სააპელაციო საჩივარი ჩაბარდა ფოსტას ვადის უკანასკნელი დღის 24 საათზე. საჩივარი ითვლება ვადაში შეტანილად.

საპროცესო ვადის დენა განუწყვეტლივ მიმდინარეობს. ეს იმას ნიშნავს, რომ არასამუშაო დღეებისა თუ დღესასწაულების გამოკლება არ ხდება. გარდა ამისა, თუ ვადა იწყება არასამუშაო დღეს, ვადის დენაც ამ დღიდან იწყება, მაგრამ, თუ ვადა ვადის არასამუშაო დღეს, მაშინ ვადის დამთავრების დღედ ითვლება ამ არასამუშაო, თუ სადღესასწაულო დღის შემდგომი მომდევნო სამუშაო დღე. **მაგალითად**, თუ საპროცესო მოქმედების შესრულების

ვადის დამთავრების დღე ვადის 2013 წლის 22 დეკემბერს, რომელიც არის არასამუშაო დღე – კვირა, მაშინ ვადის დამთავრების დღედ ჩაითვლება არა 22 დეკემბერი, არამედ მისი მომდევნო სამუშაო დღე – 23 დეკემბერი (ორშაბათი).

§3. საპროცესო ვადის შეჩერება, გაგრძელება და აღდგენა

1. **საპროცესო ვადის შეჩერება.** საპროცესო ვადის შეჩერება უშუალოდ დაკავშირებული და მთლიანად დამოკიდებულია საქმის წარმოების შეჩერებასთან. თუ შეჩერდება საქმის წარმოება, შეჩერდება საპროცესო ვადის დენაც. საქმის წარმოების შეჩერება დასაშვებია მხოლოდ კანონით გათვალისწინებული საფუძვლებით. მაგალითად, სსკ 279-ე მუხლის „გ“ პუნქტის თანახმად სასამართლო შეაჩერებს საქმის წარმოებას საქართველოს შეიარაღებული ძალების მოქმედ ნაწილში მოპასუხის ყოფნისას ან ასეთივე ნაწილებში მყოფი მოსარჩელის თხოვნით. თუ ამ მუხლის საფუძველზე სასამართლომ გამოიტანა განჩინება საქმის წარმოების შეჩერების შესახებ, მაშინ შეჩერდება დაუმთავრებელი საპროცესო ვადის დენაც, მაგრამ ამ ვადის დენა შეჩერდება არა იმ დღიდან, როცა სასამართლომ გამოიტანა განჩინება საქმის წარმოების შეჩერების შესახებ, არამედ იმ დღიდან, როცა წარმოიშვა წარმოების შეჩერების საფუძველი.

როდის განახლდება საპროცესო ვადის დენა?

საპროცესო ვადის დენა კვლავ დაიწყება მხოლოდ მას შემდეგ, როცა წარმოიშობა (აღდგება, შეიცვლება) გარემოება, რომელიც საფუძველად დაედო წარმოების შეჩერებას. მაგალითად, სასამართლომ შეაჩერა საქმის წარმოება იმის გამო, რომ მხარე იმყოფება ხანგრძლივ სამსახურებრივ მივლინებაში. როგორც კი ეს მხარე დაბრუნდება მივლინებიდან, საპროცესო ვადის დენა დაიწყება, მაგრამ სასამართლომ უნდა მიიღოს განჩინება შეჩერებული საქმის წარმოების განახლების შესახებ. ასევე, თუ საქმის წარმოება შე-

ჩერებული იყო იმის გამო, რომ დაინიშნა ექსპერტიზა ან მხარე იმყოფება შეიარაღებული ძალების მოქმედ ნაწილში, მაშინ საპროცესო ვადის დენა დაიწყება როგორც კი მიღებული იქნება ექსპერტის დასკვნა ან მოპასუხე დაბრუნდება შეიარაღებული ძალების მოქმედ ნაწილიდან. მაგრამ, ნებისმიერ შემთხვევაში სასამართლომ უნდა გამოითანოს განჩინება საქმის წარმოების განახლების შესახებ. სწორედ ამ განჩინების გამოტანის დღიდან განახლდება საპროცესო ვადის დენაც.

ამრიგად, საპროცესო ვადის დენა შეჩერდება იმ დროიდან, როცა წარმოიშვა საქმის წარმოების შეჩერების საფუძველი და არა საქმის წარმოების შეჩერების შესახებ სასამართლოს განჩინების მიღებიდან, ხოლო საპროცესო ვადის დენა განახლდება არა იმ დროიდან, როცა უკვე აღარ არსებობს საფუძველი, რის გამოც შეჩერდა წარმოება, არამედ იმ დროიდან, როცა სასამართლომ მიიღო განჩინება საქმის წარმოების განახლების შესახებ.

2. საპროცესო ვადის გაგრძელება და აღდგენა. კანონით დადგენილი, ან სასამართლოს მიერ დანიშნული ვადის გასვლის შემდეგ საპროცესო მოქმედების შესრულების უფლება ისპობა, რაც იმას ნიშნავს, რომ მხარეს, ან საქმის მონაწილე სხვა პირს აღარ შეუძლია საპროცესო მოქმედების შესრულება.

ამასთან ერთად, კანონი უშვებს სასამართლოს მიერ დანიშნული ვადის გაგრძელების, ხოლო კანონით განსაზღვრული საპროცესო ვადის **აღდგენის** შესაძლებლობას.

სასამართლოს მიერ დანიშნული ვადის გაგრძელება დასაშვებია როგორც დაინტერესებული მხარის თხოვნით, ისე სასამართლოს ინიციატივითაც. მხარის შუამდგომლობა საპროცესო ვადის აღდგენის შესახებ დასაბუთებული უნდა იყოს, კერძოდ მითითებული უნდა იყოს მიზეზი, რის გამოც, საპროცესო მოქმედების შესრულება ვერ ხერხდება დანიშნულ ვადაში.

სასამართლოს მიერ დანიშნული ვადის გაგრძელების დროს არ გამოიყენება კანონისმიერი ვადის აღდგენისათვის დადგენილი წესი.¹²⁰

120 სუსგ სამოქალაქო საქმეებზე, №2, 2003, გვ. 273-274

საპროცესო ვადის გაგრძელების ან ასეთ გაგრძელებაზე უარის თქმის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება. თუ ასეთი განჩინება არ არსებობს ვადა არ შეიძლება ჩაითვალოს გაგრძელებულად. სასამართლო განჩინებაზე საპროცესო ვადის გაგრძელების შესახებ, ან ასეთ გაგრძელებაზე უარისთქმის შესახებ კერძო საჩივრის შეტანა არ შეიძლება.

როგორც აღვნიშნეთ, თუ საპროცესო ვადა კანონითაა დადგენილი, მაშინ დასაშვებია ამ ვადის აღდგენა, გარდა კანონით პირდაპირ გათვალისწინებული აკრძალვებისა. კანონით დადგენილი საპროცესო ვადის აღდგენა დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც სასამართლო ცნობს, რომ საპროცესო მოქმედების შეუსრულებლობა გამოწვეული იყო საპატიო მიზეზით (სსკ 65-ე მუხლი).¹²¹

კანონისმიერი საპროცესო ვადის აღდგენა სასამართლოს ინიციატივით დაუშვებელია. კანონისმიერი ვადის აღდგენის შესახებ სასამართლოს შეიძლება მიმართონ მხარეებმა. განცხადება საპროცესო ვადის აღდგენის შესახებ სასამართლოს წარედგინება წერილობითი ფორმით, რომელშიც მითითებული უნდა იყოს მიზეზები, რომლებმაც განაპირობეს საპროცესო მოქმედების ვადაში შეუსრულებლობა, აგრეთვე მათი დამადასტურებელი მტკიცებულებები. მაგალითად, თუ მხარე მიუთითებს ისეთ მიზეზზე, როგორიცაა ავადმყოფობა ან მივლინება, მან უნდა წარმოადგინოს ამის დამადასტურებელი შესაბამისი ცნობები. საპროცესო ვადის გაშვების საპატიო მიზეზის დამტკიცების ტვირთი (მოვალეობა) მთლიანად ეკისრება განმცხადებელს, ე.ი. პირს, რომელმაც მოითხოვა კანონისმიერი ვადის აღდგენა. საკითხს იმის შესახებ, ჩაითვალოს თუ არა განმცხადებლის მიერ დადასტურებული მიზეზი საპატიოდ,

121 სასამართლოს მიერ დანიშნული ვადების მიმართ სსკ იყენებს ტერმინს „ვადის გაგრძელება“, ხოლო კანონისმიერი საპროცესო ვადების მიმართ – „ვადის აღდგენა“. მართალია, ვადის გაგრძელების, თუ ვადის აღდგენის შემთხვევაში ვალწევთ ერთსა და იგივე შედეგს – საპროცესო მოქმედების შეუსრულების ვადის გადაწევას უფრო შორს, მაგრამ ასეთ ტერმინოლოგიურ განსხვავებას აქვს გარკვეული საფუძველი: სასამართლო არაა კანონმდებელი და იგი ვერ შეცვლის კანონმდებლის მიერ დანიშნულ ვადას, მას შეუძლია მხოლოდ აღადგინოს ეს ვადა.

დამოკიდებულია მოსამართლის მიხედულებაზე.

განცხადებას ვადის აღდგენის შესახებ განიხილავს სასამართლო მხარეთათვის შეუტყობინებლად, თუმცა შესაძლებელია განცხადების განხილვა მოხდეს მხარეთა შეტყობინებით, თუ ეს სასამართლოს მიზანშეწონილად მიაჩნია.¹²²

კანონისმიერი ვადის აღდგენის შემთხვევაში სასამართლო არ ნიშნავს ახალ ვადას საპროცესო მოქმედების შესრულებისათვის. სწორედ ამიტომ კანონისმიერი ვადის აღდგენის შესახებ განცხადებასთან ერთად, როცა ეს ვადა გაშვებულია, მხარეს ევალება შეასრულოს ეს საპროცესო მოქმედება. ეს იმას ნიშნავს, რომ სასამართლო ვერ განიხილავს განცხადებას კანონისმიერი ვადის აღდგენის შესახებ, თუ ამ განცხადებასთან ერთად არ სრულდება შესაბამისი საპროცესო მოქმედება.

გადაცილებული საპროცესო ვადის აღდგენაზე უარის თქმის შესახებ სასამართლოს განჩინებაზე შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა.

სსკ-ის 69-ე მუხლის თანახმად ხარჯებს, რაც დაკავშირებულია საპროცესო ვადის აღდგენის შესახებ განცხადების განხილვასთან, გაიღებს განმცხადებელი, ე. ი. მხარე, რომელმაც კანონით ან სასამართლოს მიერ დანიშნულ ვადაში ვერ შეასრულა ესა თუ ის საპროცესო მოქმედება. ამ ხარჯების გადახდის გადაკისრება მოწინააღმდეგე მხარეზე დასაშვებია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც საპროცესო მოქმედების შეუსრულებლობა ამ მოწინააღმდეგე მხარის მიზეზით მოხდა. ამ მიზეზის დამტკიცების ტვირთი სწორედ განმცხადებელს, ე. ი. იმ მხარეს ეკისრება, რომელიც საპროცესო ვადის აღდგენას მოითხოვს.

§4. საპროცესო ვადის გასვლის შედეგები

საპროცესო ვადების არსებობას შეიძლება ქონდეს აზრი და მნიშვნელობა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ამ ვადების გასვ-

122 თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, დასახელებული კომენტარები, გვ 121

ლას მოყვება გარკვეული შედეგი. ასეთ შედეგს ითვალისწინებს სსკ-ის 63-ე მუხლი, რომლის თანახმად საპროცესო მოქმედების შესრულების უფლება გაქარწყლდება კანონით დადგენილი ან სასამართლოს მიერ დანიშნული ვადის გასვლის შემდეგ. საჩივარი ან საბუთები, რომლებიც შეტანილია საპროცესო ვადის გასვლის შემდეგ, განუხილველად დარჩება. კანონის ეს დანაწესი მნიშვნელოვანია იმ თვალსაზრისითაც, რომ ხელს უწყობს მხარეებში თუ საქმეში მონაწილე სხვა პირებში კანონისადმი და სასამართლოსადმი პატივისცემის განწყობის ჩამოყალიბებას, მათში დისციპლინისა და ორგანიზებულობის აღზრდას.¹²³

ამასთან ერთად, საპროცესო ვადის გაშვების შედეგების განხილვისას არ შეიძლება მხედველობიდან გაუშვათ შემდეგი: ვადები დადგენილია არამარტო მხარეებისათვის, არამედ სასამართლოსათვისაც. ვადები შეიძლება დაუდგინოს სასამართლომ საქმეში არ მონაწილე სხვა პირებსაც. მაგალითად, წერილობითი ან ნივთიერი მტკიცებულებები შეიძლება ინახებოდეს ისეთ ფიზიკურ თუ იურიდიულ პირებთან, რომლებიც არ მონაწილეობენ საქმის განხილვაში. სასამართლოს შეუძლია გამოითხოვოს ისინი ამ პირებისაგან, რისთვისაც დაუნიშნავს მათ ვადას.

საპროცესო ვადის გაშვების შედეგები სხვადასხვანაირია იმის მიხედვით, თუ ვინ გაუშვა ეს ვადა. მაგალითად, თუ სასამართლომ გაუშვა სამოქალაქო საქმის განხილვის ვადა, იგი მაინც ვალდებულია განიხილოს საქმე. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სასამართლოს მიერ ამა თუ იმ მოქმედების კანონით დადგენილ ვადაში ან, საერთოდ, გონივრულ ვადაში, შეუსრულებლობა განიხილება როგორც სამსახურებრივი მოვალეობის დარღვევა, რომელიც შეუძლია გაასაჩივროს მხარემ და რომელსაც შეიძლება მოჰყვეს დისციპლინური ღევნის აღძვრა.

თუ პირმა, ვისთანაც ინახება წერილობითი თუ ნივთიერი მტკიცებულება, სასამართლოს მიერ დანიშნულ ვადაში არ წარმოადგინა ისინი, ეს პირი მაინც ვალდებულია წარმოადგინოს ეს მტკიცებულებები (სსკ 136-ე და 156-ე მუხლები).

123 თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, დასახელებული კომენტარები, გვ 117

რაც შეეხება მხარეებს, თუ ისინი დადგენილ ვადაში არ შეასრულებენ საპროცესო მოქმედებას, მაშინ კარგავენ ამ მოქმედების შესრულების უფლებას. ცხადია, მხედველობაშია ისეთი ვითარება, როცა სასამართლომ არ გააგრძელა (არ აღადგინა) გასული საპროცესო ვადა კანონით დადგენილი წესით.

თავი VIII. პროცესის ხარჯები

§1. პროცესის ხარჯების ცნება და შინაარსი

სამოქალაქო საქმის განხილვა სასამართლოში დაკავშირებულია გარკვეულ ხარჯებთან. ამ ხარჯების უდიდეს ნაწილს თვითონ სახელმწიფო კისრულობს: დაწყებული მოსამართლეთა და სასამართლოს სხვა მუშაკთა ხელფასებითა და დამთავრებული მათი სხვა სახის მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფით. უფრო მეტიც, ზოგიერთ ისეთ ხარჯს, რაც დაკავშირებულია უშუალოდ კონკრეტული საქმის განხილვასთან, სახელმწიფო კისრულობს. მაგალითად, „საერთო სასამართლოების შესახებ“ ორგანული კანონის მე-10 მუხლის თანახმად სამართალწარმოება ხორციელდება სახელმწიფო ენაზე. პირს, რომელმაც არ იცის სახელმწიფო ენა მიეჩინება თარჯიმანი. „თარჯიმნის მომსახურება ანაზღაურდება საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან“. სსკ-ის 47-ე მუხლის თანახმად, თუ მხარეს არ შეუძლია ადვოკატის ხარჯების ანაზღაურება, სასამართლოს უფლება აქვს მოიწვიოს ადვოკატი სახელმწიფოს ხარჯზე და ა.შ. აღსანიშნავია ისიც, რომ სასამართლოს, მოქალაქის ქონებრივი მდგომარეობის გათვალისწინებით, შეუძლია გაათავისუფლოს იგი სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან.

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობის ასეთი პოზიცია პირდაპირ გამომდინარეობს ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მე-6 მუხლით დამკვიდრებული პრინციპებიდან. კერძოდ, კონვენციის მე-6 მუხლის მე-3 პუნქტის „ე“ ქვეპუნქტის თანახმად ყოველ პირს აქვს უფლება „დაიცვას თავი პირადად ან მის მიერ არჩეული დამცველის მეშვეობით ან, თუ მას არ გააჩნია საკმარისი საშუალება იურიდიული მომსახურების ასანაზღაურებლად უფასოდ ისარგებლოს ასეთი მომსახურებით, როდესაც ამას მოითხოვს მართლმსაჯულების ინტერესები.“

ამავე პუნქტის „ე“ ქვეპუნქტის თანახმად “ისარგებლოს თარჯიმნის უფასო დახმარებით თუ მას არ შეუძლია გაიგოს სასამართლოში გამოყენებული ენა, ან ილაპარაკოს ამ ენაზე.“

სამწუხაროდ, გაზრდილი სასამართლო ხარჯების ოდენობა ზოგ შემთხვევაში სასამართლოსადმი მიმართვის ხელისშემშლელ ფაქტორს წარმოადგენს, რაც ეწინააღმდეგება საერთაშორისო პაქტებითა და კონვენციებით განმტკიცებულ პრინციპს, რომლის თანახმად სასამართლოში მიმართვა ხელმისაწვდომი უნდა იყოს ყველა პირისათვის.¹²⁴

პროცესის ხარჯები ორი სახისაა: ა) სასამართლო ხარჯები და ბ) სასამართლოს გარეშე ხარჯები.

სასამართლო ხარჯების წრე ამომწურავადაა განსაზღვრული კანონით და ასეთ ხარჯებს მიეკუთვნება: სახელმწიფო ბაჟი, მოწმეების, ექსპერტების, სპეციალისტებისათვის მისაცემი ხარჯები, თარჯიმნად მოწვეული პირისათვის მისაცემი თანხები, ადგილობრივ დათვალიერებაზე გაწეული ხარჯები, მოპასუხის მოძებნის ხარჯები, სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულებასთან დაკავშირებული ხარჯები, ადვოკატისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გადახდილი თანხები.

რაც შეეხება სასამართლოს გარეშე ხარჯებს, ასეთი ხარჯების წრე არაა განსაზღვრული ამომწურავად. კანონი შეიცავს მხოლოდ სანიმუშო ჩამონათვალს, როგორიცაა ადვოკატისათვის გაწეული ხარჯები, დაკარგული ხელფასი (განაცდური), მტკიცებულებათა უზრუნველსაყოფად გაწეული ხარჯები და სხვა.

საქმის განხილვასთან დაკავშირებული ხარჯები – ესაა ხარჯები, რომლებიც გადახდილი უნდა იქნეს ცალკეული საპროცესო მოქმედების შესრულებისათვის, აგრეთვე იმ პირებისათვის, რომლებიც ეხმარებიან სასამართლოს მართლმსაჯულების განხორციელებაში (მოწმეები, ექსპერტი, სპეციალისტი). განსხვავება სახელმწიფო ბაჟისა და საქმის განხილვასთან დაკავშირებულ ხარჯებს შორის, მდგომარეობს იმაში, რომ სახელმწიფო ბაჟი – ესაა სავალდებულო გადასახადი სასამართლოში საქმის განხილვისათვის, რაც წინასწარაა განსაზღვრული კანონით, ხოლო საქმის განხილვასთან და-

124 ადამიანის უფლებათა ევროპის კონვენციის მე-6 მუხლით დამკვიდრებული დებულება, რომლის თანახმად ყველა პირს აქვს დამოუკიდებელი და მიუკერძოებელი სასამართლოს მიერ მისი საქმის განხილვის უფლება, ანუ „სასამართლოს უფლება“, მოიცავს მის უფლებას სასამართლოს ხელმისაწვდომობაზეც.

კავშირებული ხარჯები – ესაა ხარჯები, რომლებიც უნდა აუნაზღაურონ იმ პირებს, რომლებიც დახმარებას უწევენ სასამართლოს.

რაც შეეხება სასამართლოსგარეშე ხარჯებს, მათი ოდენობა განისაზღვრება ფაქტიურად გაწეული დანახარჯებით. ამიტომ, დაინტერესებულმა მხარემ სასამართლოს უნდა წარუდგინოს ფაქტიურად გაწეული ხარჯების დამადასტურებელი მტკიცებულებები. წინააღმდეგ შემთხვევაში სასამართლო ვერ შეძლებს დააკისროს შესაბამის მხარეს ამ ხარჯების ანაზღაურების მოვალეობა.

I. სახელმწიფო ბაჟი და მისი ოდენობის განსაზღვრის წესი

სახელმწიფო ბაჟის ცნების ზოგად განმარტებას შეიცავს „სახელმწიფო ბაჟის შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლი, რომლის თანახმად სახელმწიფო ბაჟი – ესაა საქართველოს ბიუჯეტში შენატანი, რომელსაც იხდიან ფიზიკური და იურიდიული პირები სახელმწიფოს მიერ მათი ინტერესების შესაბამისი იურიდიული მოქმედებების შესრულებისათვის და სათანადო საბუთების გაცემისათვის.

სახელმწიფო ბაჟის ამ ზოგადი განმარტებიდან გამომდინარე, სახელმწიფო ბაჟი სასამართლოში შეიძლება შემდეგნაირად განვმარტოთ: **სახელმწიფო ბაჟი სასამართლოში** – ესაა მხარეების, მესამე პირების (დამოუკიდებელი მოთხოვნით), განმცხადებლების შენატანები, რასაც ისინი იხდიან სასამართლოში საქმის განხილვისათვის კანონით განსაზღვრული ოდენობით და წესით.

სსკ-ის 38-ე მუხლი შეიცავს იმ მოქმედებათა ამომწურავ ჩამონათვალს, რომლებისთვისაც გადაიხდევინება სახელმწიფო ბაჟი, კერძოდ, სახელმწიფო ბაჟი გადაიხდევინება:

ა) სარჩელზე, აგრეთვე განცხადებაზე ლიზინგის საგნის გაცემის მფლობელობაში ლიზინგის საგნის დაბრუნების შესახებ;

ა¹) აქციათა სავალდებულო მიყიდვის შესახებ განცხადებაზე;

ა²) საარბიტრაჟო წარმოებაში მოწმის დასწრების უზრუნველყოფაში და მტკიცებულებათა მოპოვებაში სასამართლოს დახ-

მარების თაობაზე განცხადებაზე, არბიტრის დანიშვნასთან, აც-
ილებასთან, უფლებამოსილების შეწყვეტასთან, კომპეტენციასთან
დაკავშირებულ განცხადებაზე, თუ საქართველოს საერთაშორისო
ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული;

ა³) საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების
შესახებ განცხადებაზე, საარბიტრაჟო გადაწყვეტილების გაუქმების
შესახებ საჩივარზე, თუ საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკ-
რულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული;

ა⁴) სამედიცინო მედიაციის პროცესში მოწმის დასწრების უზ-
რუნველყოფასა და მტკიცებულებათა მოპოვებაში სასამართლოს
დახმარების თაობაზე განცხადებაზე;

ა⁵) სამედიცინო მედიაციის სამსახურის მიერ მიღებული
გადაწყვეტილების ცნობისა და აღსრულების შესახებ განცხადე-
ბაზე, სამედიცინო მედიაციის სამსახურის მიერ მიღებული
გადაწყვეტილების გაუქმების შესახებ სარჩელზე;

ა⁶) სამედიცინო მედიაციის პროცესთან დაკავშირებული სარ-
ჩელის უზრუნველყოფის ღონისძიებების გამოყენების ან ცნობისა
და აღსრულების შესახებ განცხადებაზე;

ბ) შეგებებულ სარჩელზე;

გ) მესამე პირის სარჩელებზე, რომელიც დამოუკიდებელ
მოთხოვნებს აცხადებს დავის საგანზე;

დ) განცხადებაზე უდავო წარმოების საქმეთა აღძვრის შესახებ;

ე) სარჩელზე სახელმწიფო-სამართლებრივი და ადმინისტრაცი-
ულ-სამართლებრივი ურთიერთობებიდან წარმოშობილი დავების
შესახებ;

ვ) სააპელაციო საჩივარზე;

ზ) საკასაციო საჩივარზე;

თ) კერძო საჩივარზე;

ი) განცხადებაზე სარჩელის უზრუნველყოფის შესახებ;

ი¹) საარბიტრაჟო წარმოებასთან დაკავშირებული სარჩელის
უზრუნველყოფის ღონისძიებების გამოყენების ან ცნობისა და აღ-
სრულების შესახებ განცხადებაზე, თუ საქართველოს საერთაშორ-
ისო ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული;

კ) განცხადებაზე ახლად აღმოჩენილ გარემოებათა გამო საქმის წარმოების განახლების ან გადაწყვეტილების ბათილად ცნობის შესახებ.

სახელმწიფო ბაჟი წინასწარ შეაქვს მოსარჩელეს (მომჩივანს), სასამართლოს უფლება არ აქვს განიხილოს სარჩელი, (საჩივარი) თუ ბაჟი არ არის გადახდილი (სსკ 183-ე მუხლის „გ“ პუნქტი, 368-ე მუხლის მე-5 პუნქტი). თუ მხარე სასამართლოს წარუდგენს უტყუარ მტკიცებულებებს მის მიმე ქონებრივ მდგომარეობასთან დაკავშირებით სასამართლოს შეუძლია გაანთავისუფლოს იგი ბაჟის გადახდისაგან ან გადაუადოს ბაჟის გადახდა და განიხილოს საქმე ბაჟის წინასწარი გადახდის გარეშე ან შეუმციროს ბაჟის ოდენობა და ისე განიხილოს საქმე (47-49-ე მუხლები).

არსებობს სახელმწიფო ბაჟის ოდენობის განსაზღვრის ორი მეთოდი: **მარტივი** და **პროპორციული**. მარტივი მეთოდის გამოყენების დროს კანონმდებელი წინასწარ განსაზღვრავს მის ოდენობას ლარებით ან თეთრით. პროპორციული მეთოდის გამოყენების დროს კანონმდებელი სახელმწიფო ბაჟის ოდენობას განსაზღვრავს იმ თანხების მოცულობის პროცენტულად, რომელსაც შეადგენს სარჩელის, განცხადების თუ საჩივრის ფასი. საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა, როგორც წესი, მიმართავს პროპორციულ მეთოდს და ადგენს შემდეგს: ა) სარჩელებზე, აგრეთვე განცხადებაზე ლიზინგის საგნის გამცემის მფლობელობაში ლიზინგის საგნის დაბრუნების თაობაზე ბ) შეგებებულ სარჩელზე, გ) მესამე პირის სარჩელებზე, რომელიც დამოუკიდებელ მოთხოვნებს აცხადებს დავის საგანზე დ) სარჩელზე სახელმწიფო-სამართლებრივი და ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი ურთიერთობიდან წარმოშობილი დავების შესახებ — სადავო საგნის ღირებულების 3 პროცენტს, მაგრამ ანარაკლებ 100 ლარისა, გარდა ამავე კოდექსის 187-ე³ მუხლით გათვალისწინებული შემთხვევებისა;

სააპელაციო საჩივრისათვის, მათ შორის საქმის წარმოების განახლებაზე უარის თქმის შესახებ რაიონული (საქალაქო) სასამართლოს გადაწყვეტილებაზე (განჩინებაზე) სადავო საგნის ღირებულების 4 პროცენტს, მაგრამ არანაკლებ 150 ლარისა; საკა-

საციო საჩივრისათვის, მათ შორის საქმის წარმოების განახლებაზე უარის თქმის შესახებ სააპელაციო სასამართლოს გადაწყვეტილებაზე (განჩინებაზე) სადავო საგნის ღირებულების 5 პროცენტს, მაგრამ არანაკლებ 300 ლარისა; კერძო საჩივრისათვის – 50 ლარს და ა.შ. (სსკ-ის 39-ე მუხლი).

მაგისტრატი მოსამართლის განსჯად საქმეზე სახელმწიფო ბაჟის ოდენობა ყველა ინსტანციის სასამართლოში შეადგენს სსკ 39-ე მუხლის პირველი ნაწილით დადგენილი ოდენობის ნახევარს.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით დადგენილია სახელმწიფო ბაჟის ოდენობის მაქსიმალური ზღვარი, მაგალითად, სსკ-ის 39.3 მუხლით:

პირველი ინსტანციის სასამართლოში არ უნდა აღემატებოდეს:

ა.ა) ფიზიკური პირისათვის – 3 000 ლარს;

ა.ბ) იურიდიული პირისათვის – 5 000 ლარს;

ბ) სააპელაციო ინსტანციის სასამართლოში არ უნდა აღემატებოდეს:

ბ.ა) ფიზიკური პირისათვის – 5 000 ლარს;

ბ.ბ) იურიდიული პირისათვის – 7 000 ლარს;

გ) საკასაციო ინსტანციის სასამართლოში არ უნდა აღემატებოდეს:

გ.ა) ფიზიკური პირისათვის – 6 000 ლარს;

გ.ბ) იურიდიული პირისათვის – 8 000 ლარს.

საერთოდ, დავის საგნის (სარჩელის საგნის) ღირებულების განსაზღვრის მოვალეობა ეკისრება მოსარჩელეს. ეს იმას ნიშნავს, რომ მოსარჩელემ თავის სარჩელში უნდა მიუთითოს დავის საგნის ფასზე. ეს პირდაპირაა გათვალისწინებული კანონით (სსკ მე-40 მუხლი) იმ შემთხვევაში, თუ მოსარჩელე არ შეასრულებს ამ მოვალეობას. ე.ი. არ მიუთითებს დავის საგნის ფასზე, მაშინ სასამართლოს კანცელარია არ მოახდენს სარჩელის რეგისტრაციას (სსკ-ის 183-ე მუხლი).

მოსამართლეს, რომელმაც უნდა გადაწყვიტოს საკითხი სარჩელის მიღების შესახებ, უფლება აქვს შეამოწმოს შეესაბამება თუ არა

მოსარჩელის მიერ მითითებული სარჩელის ფასი მის ნამდვილ ღირებულებას. თუ მოსამართლე მივა იმ დასკვნამდე რომ მოსარჩელის მიერ მითითებული ფასი არ შეესაბამება სადავო ქონების ნამდვილ ღირებულებას, მაშინ ეს ფასი თვითონ მოსამართლემ უნდა განსაზღვროს (სსკ 40-ე მუხლი). თუ დავის საგნის (სადავო ქონების) ნამდვილი ღირებულების განსაზღვრა მოსამართლისთვისაც ძნელია, მას შეუძლია მოიწვიოს სპეციალისტი (სსკ 204-ე მუხლი).

გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სარჩელის აღძვრის დროს ყოველთვის არ არის შესაძლებელი დავის საგნის ღირებულების ზუსტად განსაზღვრა, ამიტომ კანონმდებელი უშვებს შესაძლებლობას წინასწარ, დაახლოებით მაინც განისაზღვროს ბაჟის ოდენობა (და რა საგნის ღირებულება), ხოლო შემდეგ კი შეიძლება მოხდეს დამატებით გადახდევინება ან ზედმეტად გადახდილის უკან დაბრუნება იმის მიხედვით, თუ როგორ განისაზღვრა სარჩელის ფასი საბოლოოდ.

მოსარჩელეს შეუძლია, მას შემდეგ რაც მან აღძრა სარჩელი, გაადიდოს თავისი სასარჩელო მოთხოვნა ან შეცვალოს სარჩელის საგანი (83-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). სასარჩელო მოთხოვნის გადიდების შემთხვევაში შესაბამისად უნდა მოხდეს დამატებითი გადახდევინება, ხოლო თუ სარჩელის საგნის შეცვლა იწვევს დავის საგნის გადიდებას, ამ შემთხვევაშიც უნდა მოხდეს დამატებითი გადახდევინება. მაგრამ თუ მოხდა სასარჩელო მოთხოვნის შემცირება ან თუ სარჩელის საგნის შეცვლამ გამოიწვია ასეთი შემცირება, მაშინ შესაბამისად უნდა მოხდეს ბაჟის შემცირებაც, ე. ი. — ზედმეტად გადახდილის უკან დაბრუნება. დამატებითი გადახდევინება ან ზედმეტად გადახდილის უკან დაბრუნება შეიძლება მოხდეს სასამართლო გადაწყვეტილებით.¹²⁵

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი უშვებს ერთ სარჩელში რამდენიმე სხვადასხვა მოთხოვნის გაერთიანებას (სსკ 182-ე მუხლი). ეს სხვადასხვა მოთხოვნები ცალ-ცალკე კი არ უნდა შეფასდეს, არამედ უნდა განისაზღვროს გაერთიანებული მოთხოვნების ანუ შეჯამებული მოთხოვნების ფასი, რის შედეგად მივიღებთ ამ მოთხოვნების საერთო ფასს.

125 თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, დასახელებული კომენტარები, გვ 81

ეს წესი არ გამოიყენება იმ შემთხვევაში, როდესაც სასამართლოში შემოსულია რამდენიმე ერთგვაროვანი საქმე და სასამართლომ მიზანშეწონილად ცნო მათი გაერთიანება ერთ წარმოებად (სსკ 182-ე მუხლის მე-4 ნაწილი). ასეთ შემთხვევაში გაერთიანებული სარჩელების შეფასება ცალ-ცალკე უნდა მოხდეს.

სსკ-ის 41-ე მუხლით დადგენილია დავის საგნის ღირებულების განსაზღვრის წესი, მაგალითად:

- ფულის გადახდევინების შესახებ სარჩელისა – გადასახდელი თანხით;

- ნივთის (ქონების) გადაცემის ან მიწოდების შესახებ სარჩელისა – ამ ნივთის (ქონების) საბაზრო ღირებულებით;

- უძრავ ნივთზე საკუთრების უფლების ცნობის შესახებ სარჩელისა – უძრავი ნივთის საბაზრო ღირებულებით;

- 4 000 ლარით, თუ ქონებრივ-სამართლებრივ დავაში (საკუთრების ხელყოფა ან სხვაგვარი ხელშეშლა, სამეზობლო დავა და სხვა) შეუძლებელია დავის საგნის ფასის განსაზღვრა. და ა.შ.

სარჩელი შეიძლება მიმართული იყოს როგორც არაქონებრივი, ისე მისგან წარმოშობილი ქონებრივი უფლებების დაცვისაკენ. ასეთ შემთხვევაში უნდა განისაზღვროს არაქონებრივ დავათა ღირებულება და ქონებრივი დავის ღირებულება. საბოლოოდ კი დავის საგნის ღირებულება განისაზღვრება მათ შორის უფრო მაღალი საგნის ღირებულებით, ე.ი. შეჯამება არაქონებრივი დავისა და ქონებრივი დავების საგნის ღირებულებისა არ ხდება.

მაგალითად, პატივისა და ღირსების შემლახველი ცნობების უარყოფის შესახებ არაქონებრივი დავის საგანი, იმის გამო, რომ დაკავშირებულია მრავალ წერილობით თუ ნივთიერ მტკიცებულებათა გამოკვლევასთან, მოწმეთა დაკითხვებთან, სპეციალისტის მოწვევასთან და ა.შ. სასამართლომ შეაფასა 10 000 ლარით, ხოლო ამ არაქონებრივი ურთიერთობიდან წარმოშობილი ქონებრივი დავა თვითონ მოსარჩელემ განსაზღვრა 5 000 ლარით. დავის საგნის ღირებულება უნდა განისაზღვროს 10 000 ლარით, რადგან არაქონებრივი დავის საგნის ღირებულება უფრო მაღალია, ვიდრე ქონებრივისა.

II. საქმის განხილვასთან დაკავშირებული ხარჯები

საქმის განხილვასთან დაკავშირებულ ხარჯებს განეკუთვნება მოწმეების, ექსპერტების, სპეციალისტებისათვის მისაცემი თანხები, თარჯიმნად მოწვეული პირებისათვის მისაცემი თანხები, ადგილობრივ დათვალიერებაზე გაწეული ხარჯები, ფაქტების კონსტანტაციაზე გაწეული ხარჯები, სასამართლო გადაწყვეტილების აღსრულებასთან დაკავშირებული ხარჯები და ადვოკატისათვის სახელმწიფო სალაროდან გადახდილი თანხები. საქმის განხილვასთან დაკავშირებული ხარჯები, სახელმწიფო ბაჟთან ერთად შეადგენს მათ ერთობლიობაში სასამართლო ხარჯებს.

ხარჯები, რომლებიც უნდა მიეცეთ მოწმეებს, ექსპერტებს, სპეციალისტებს და თარჯიმნებს, გათვალისწინებულია კანონით. ყველა ამ პირს, რომლებიც მოწოდებულნი არიან დაეხმარონ სასამართლოს მართლმსაჯულების განხორციელებაში, ეკუთვნით ანაზღაურება მგზავრობისათვის, საცხოვრებელი სადგომის დაქირავებისათვის და კვებისათვის (დღიური თანხა), იმ ოდენობით, რაც განსაზღვრულია ამ მიზნებისათვის შესაბამისი ტარიფებით ქვეყნის შიგნით მივლინებისათვის, ხოლო თუ ასეთი ტარიფები არ არსებობს მაშინ ფაქტიურად გაწეული ხარჯებისათვის, რაც უნდა დადასტურდეს შესაბამისი დოკუმენტებით სასამართლოსათვის წარდგენით. გარდა ამ ხარჯებისა, ექსპერტები, თარჯიმნები და სპეციალისტები დამატებით იღებენ გასამრჯელოს სასამართლოს დავალებით შესრულებული სამუშაოსათვის. თუ ექსპერტი (თარჯიმანი, სპეციალისტი) კერძო სპეციალური საექსპერტო დაწესებულების თანამშრომელია, რომელსაც სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი (სსკ 45.1 მუხლი) დამოუკიდებელ ექსპერტს უწოდებს, მაშინ ისინი გასამრჯელოს იღებენ იმ ოდენობით, რაც განსაზღვრულია მათსა და სასამართლოს შორის დადებული შეთანხმებით. სახელმწიფო სპეციალური საექსპერტო დაწესებულებისათვის სასამართლო-საექსპერტო მომსახურების (სპეციალისტის, თარჯიმნის) ანაზღაურება ხდება საქართველოს მთავრობის მიერ დადგენილი ნორმებისა და ტარიფების შესაბამისად (სსკ 45-ე

მუხლის მე-2 ნაწილი).

45-ე მუხლის პირველი ნაწილი შეიცავს ზოგად კრიტერიუმს, რომლის საფუძველზე სასამართლომ უნდა განსაზღვროს იმ გასამრჯელოს ოდენობა, რომელიც უნდა მიეცეს ექსპერტს, სპეციალისტს თუ თარჯიმანს.

ფაქტიურად ეს კრიტერიუმები მოითხოვს შესასრულებელი სამუშაოს ხასიათისა და სირთულის გათვალისწინებას, მასალები, რომლებიც უნდა გაანალიზოს ექსპერტმა ან თარგმნოს თარჯიმანმა, საბოლოო ანგარიშში კი დრო, რომელიც მათ დასჭირდებათ დავალების შესასრულებლად.

მოწმეებად გამოსაძახებელ პირებს უნარჩუნდებათ საშუალო ხელფასი სამუშაო ადგილზე, მაგრამ თუ ისინი არ არიან შრომით ურთიერთობაში, ანუ უმუშევრები არიან, მაშინ მათ ეძლევათ გასამრჯელო ფაქტობრივად დახარჯული დროისა და შრომის ანაზღაურების იმ მინიმალური ოდენობის გათვალისწინებით, რაც დადგენილია ოფიციალურად მთელი ქვეყნის მასშტაბით.

რაც შეეხება ადგილზე დათვალიერებას, სასამართლომ უნდა განსაზღვროს ამ ხარჯების ოდენობა და დააკისროს მისი გადახდა ერთ-ერთ ან ორივე მხარეს, იმის მიხედვით თუ ვისი ინიციატივით წარმოებს დათვალიერება (სსკ 126-ე მუხლი).

სასამართლოს დავალებით ფაქტების კონსტატაციის მომსახურება ანაზღაურდება საქართველოს იუსტიციის მინისტრის მიერ დადგენილი საფასურების შესაბამისად იმ პირის მიერ, რომლის შუამდგომლობითაც გამოიტანა სასამართლომ დავალება ადგილზე დათვალიერების შესახებ ფაქტების კონსტატაციის მიზნით, ხოლო სასამართლოს ინიციატივით განხორციელებული ფაქტების კონსტატაციის შემთხვევაში – მხარეების მიერ თანაბრად (სსკ-ის 45-ე მუხლის 2' ნაწილი).

როგორც ავლნიშნეთ, მოპასუხის მოძებნის ხარჯები განეკუთვნება საქმის განხილვისათვის დაკავშირებული ხარჯების კატეგორიას. მოპასუხის ძებნა შინაგან საქმეთა ორგანოების მეშვეობით, დასაშვებია მხოლოდ კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში. ასეთ შემთხვევას ითვალისწინებს სსკ 356⁶-ე მუხლი, თუ გა-

მოცხადდა რეკეტირის (მისი ოჯახის წევრის და ა.შ.) ძებნა, როცა აღძრულია რეკეტული ქონების ჩამორთმევის შესახებ საქმე. ამას ითვალისწინებს, აგრეთვე „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ კანონი. ამ კანონის 30-ე მუხლის თანახმად, როდესაც მოვალის ადგილსამყოფელი უცნობია, ან როცა იგი სპეციალურად არიდებს თავს მოვალეობის შესრულებას, აღსრულების ეროვნული ბიურო უფლებამოსილია მიმართოს სასამართლოს დასაბუთებული შუამდგომლობით, რომლის საფუძველზედაც მოსამართლეს გამოაქვს განჩინება პოლიციის ორგანოების მეშვეობით მოვალის ძებნის და მოყვანის შესახებ. ასეთი განჩინების გამოტანა დასაშვებია მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც სასამართლომ გამოიტანა გადაწყვეტილება ზემოაღნიშნულ საქმეებზე სარჩელის დაკმაყოფილების შესახებ და ეს გადაწყვეტილება შევიდა კანონიერ ძალაში, ან სასამართლომ დაადგინა მისი დაუყოვნებლივ აღსრულება.

მოვალის ძებნის ხარჯები თავდაპირველად ბიუჯეტის სახსრებიდან ანაზღაურდება, მაგრამ შემდგომში ამ ხარჯების ანაზღაურება დაეკისრება თვითონ მხარეებს. ხარჯების ოდენობის განსაზღვრისათვის სასამართლომ უნდა მოითხოვოს შინაგან საქმეთა ორგანოების ანგარიში ამ დანახარჯების შესახებ.

გადაწყვეტილებათა აღსრულებაც დაკავშირებულია გარკვეულ ხარჯებთან, რომლებიც რეგულირდება „სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ“ კანონით.

§2. სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან განთავისუფლება

სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან მხარეთა განთავისუფლება შეიძლება მოხდეს კანონის ძალით და სასამართლოს მიერ. მაგრამ არც კანონს და არც სასამართლოს არ შეუძლია მხარე განთავისუფლოს ისეთი სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან, რომელიც მეორე მხარეს უნდა აუნაზღაურდეს. გადახდისაგან გან-

თავისუფლება შეიძლება მხოლოდ სახელმწიფო ბიუჯეტის სასარგებლოდ გადასახდელი თანხებისაგან. ასეთი თანხების კატეგორიას, როგორც წესი, განეკუთვნება სახელმწიფო ბაჟი.

სსკ 46-ე მუხლის თანახმად სახელმწიფო ბიუჯეტის სასარგებლოდ სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან თავისუფლდებიან მოსარჩელები ალიმენტის გადახდევინების სარჩელებზე, დანაშაულით მიყენებული მატერიალური ზიანის ანაზღაურების სარჩელებზე, მარჩენალის სიკვდილით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების სარჩელებზე და ა.შ. სსკ 49-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად თუ სასამართლოს მთავარ სხდომამდე მოსარჩელე უარს იტყვის სარჩელზე, მოპასუხე ცნობს სარჩელს ან მხარეები მორიგდებიან, მხარეები მთლიანად თავისუფლდებიან სახელმწიფო ბაჟის გადახდისაგან. სსკ 46-ე და 49-ე მუხლის ჩამონათვალი არაა ამომწურავი; სასამართლო ხარჯებისაგან განთავისუფლების სხვა შემთხვევებს ითვალისწინებს „სახელმწიფო ბაჟის შესახებ“ კანონის მე-5 მუხლი, რომლის თანახმად სახელმწიფო ბაჟის გადახდისაგან თავისუფლდებიან მოსარჩელები სარჩელებზე საავტორო უფლებების შესახებ, სოციალური დაზღვევის ორგანოები რეგრესულ სარჩელებზე, საბიუჯეტო დაწესებულებები სარჩელებზე ბიუჯეტში თანხების გადახდევინების შესახებ საქართველოს ეროვნული ბანკი – ყველა სარჩელზე და ა.შ.¹²⁶

გარდა კანონით გათვალისწინებული შემთხვევებისა, სასამართლო ხარჯებისაგან განთავისუფლება შეიძლება მოხდეს სასამართლოს მიერაც (სსკ 47-ე მუხლი).

სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან სასამართლომ სრულად შეიძლება გაანთავისუფლოს მხოლოდ ფიზიკური და არა იურიდიული პირი. იურიდიული პირის მიმართ დასაშვებია მხოლოდ სასამართლო ხარჯების გადახდის გადადება ან მათი ოდენობის შემცირება (სსკ 48 – 49-ე მუხლები)¹²⁷. ფიზიკური პირის სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან განთავისუფლების გადაწყვე-

126 დაწვრილებით იხ. სსკ-ის კომენტარი, II გამოცემა, 2007 წ. გვ. 87-92

127 თ. ლილუაშვილი, სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, 2005 წ.გამ. „ჯისიაი“. გვ. 200. თ. ლილუაშვილი, ვ. ზრუსტალი, დასახელებული კომენტარი, მეორე გამოცემა, გვ. 93

ტისას სასამართლომ მხედველობაში უნდა მიიღოს ორი გარემოება. პირველი – მოქალაქის ქონებრივი მდგომარეობა, რის გამოც მას არ აქვს საშუალება გადაიხადოს სასამართლოს ხარჯები. ამ გარემოების დადასტურების ტვირთი ეკისრება თვითონ ამ ფიზიკურ პირს და მეორე – განთავისუფლება შეიძლება მხოლოდ ისეთი სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან, რომლებიც სახელმწიფო ბიუჯეტში უნდა ჩაირიცხოს. ამიტომ, მხარე არ შეიძლება განთავისუფლდეს ისეთი სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან, რომლებიც მან ერთ-ერთი მხარის სასარგებლოდ უნდა გადაიხადოს.

სასამართლოს მიერ ერთ-ერთი მხარის განთავისუფლება სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან, არ ანთავისუფლებს მეორე მხარეს ასეთი ხარჯების გადახდისაგან. ეს მეორე მხარე ვალდებულია გაიღოს ყველა ის ხარჯი, რასაც ის გაიღებდა, რომ ერთ-ერთი მხარე არ ყოფილიყო განთავისუფლებული ხარჯების გადახდისაგან.

მაგალითად, სასამართლომ გაანთავისუფლა მოსარჩელე ბაჟის გადახდისაგან, მაგრამ მოსარჩელემ მოიგო პროცესი და ის კიდევ რომ არ ყოფილიყო განთავისუფლებული ბაჟის გადახდისაგან და გადაეხადა ეს ბაჟი, სასამართლოს არამართო ამ ბაჟის, არამედ პროცესის მთელი ხარჯების გადახდა უნდა დაეკისრებია მოპასუხისათვის, რადგან სასამართლო ხარჯების გადახდა საბოლოო ანგარიშში უნდა დაეკისროს წაგებულ მხარეს. ასეთ შემთხვევაში მოსარჩელეს უბრუნდება მის მიერ გადახდილი ბაჟიც და მის მიერ გაწეული სხვა ხარჯებიც, თუ ამას ჰქონდა ადგილი, მაგრამ, თუ იგი განთავისუფლებული იყო ბაჟის გადახდისაგან და გადაწყვეტილება მის სასარგებლოდ იქნა გამოტანილი ამ ბაჟის გადახდა დაეკისრება მოპასუხეს სასამართლოს გადაწყვეტილებით.

§3. სასამართლო ხარჯების გადახდის გადავადება და მათი ოდენობის შემცირება

სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან განთავისუფლების გვერდით, სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს სასამართლო ხარჯების გადახდის გადავადებას და შემცირებას. თავისთავად ცხადია, რომ სასამართლოს შეუძლია ერთდროულად შეამციროს ხარჯების ოდენობა და გადაუღოს კიდევ ამ შემცირებული ხარჯების გადახდა. თითოეული ამ საკითხის გადაწყვეტისას სასამართლო ხელმძღვანელობს ერთი კრიტერიუმით — **მხარეთა ქონებრივი მდგომარეობით**. ამ გარემოების დადასტურების ტვირთი კი მხარეს (ფიზიკურ და იურიდიულ პირს) ეკისრება.

სასამართლო ხარჯების ოდენობის შემცირება ყოველთვის არაა დამოკიდებული სასამართლოს მიხედულებაზე. არსებობს კანონით გათვალისწინებული კონკრეტული საფუძვლები, რომელთა არსებობის შემთხვევაში სასამართლო ვალდებულია შეამციროს სასამართლო ხარჯების ოდენობა. კერძოდ, სსკ-ის 49-ე მუხლის 1-ლი ნაწილის თანახმად სახელმწიფო ბაჟის ოდენობა განახევრდება, თუ სასამართლოს მთავარ სხდომაზე მოსარჩელემ უარი თქვა სარჩელზე, მოპასუხემ ცნო სარჩელი, მხარეები მორიგდნენ.

მოსარჩელის მიერ სარჩელზე უარის თქმა, მოპასუხის მიერ სარჩელის ცნობა, მხარეთა მორიგება წარმოადგენს დისპოზიციურობის პრინციპის კონკრეტულ გამოვლინებას, ამ პრინციპის პრაქტიკულ რეალიზაციას. კანონმდებელი ყოველნაირად ცდილობს წაახალისოს მხარეთა ასეთი მოქმედება, რადგან იგი ხელს უწყობს პროცესის ეკონომიის პრინციპის მოთხოვნათა განხორციელებას, საქმის გადაწყვეტის დაჩქარებას, პროცესის ხარჯების შემცირებას და ა.შ. სწორედ აღნიშნული მოსაზრებითაა განპირობებული სსკ-ის 49-ე მუხლის პირველი ნაწილით დამკვიდრებული დებულება რომლის თანახმად სახელმწიფო ბაჟის ოდენობა ნახევრდება, თუ სასამართლოს მთავარ სხდომაზე მოსარჩელე უარს იტყვის სარჩელზე მოპასუხე ცნობს სარჩელს, ან მხარეები მორიგდებიან.

იმ შემთხვევაში, თუ მხარეები მორიგდებიან ბაჟის ნახევრის

გადახდა განაწილება ორივე მხარეს შორის, მაგრამ თუ მხარეებმა თვითონ გაითვალისწინეს ბაჟის გადახდის განაწილების წესი, სასამართლო ამ საკითხს გადაწყვეტს მათი შეთანხმების შესაბამისად (54-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

არ არის გამორიცხული, რომ სარჩელზე უარის თქმა ან სარჩელის ცნობა დავის საგნის მხოლოდ ნაწილს შეეხოს. ასეთ შემთხვევაში ბაჟის ოდენობა განისაზღვრება დავის საგნის იმ ნაწილის ფასის მიხედვით, რომელზეც უარს არ ამბობს მოსარჩელე, ან არ ცნობს მოპასუხე.

სასამართლო მედიაციის პროცესში დავის მხარეთა შეთანხმებით დასრულების შემთხვევაში მოსარჩელეს დაუბრუნდება მის მიერ გადახდილი სახელმწიფო ბაჟის 70%.

მოსარჩელის მიერ სარჩელზე უარის თქმის შესახებ, აგრეთვე მხარეთა მორიგების შესახებ, სასამართლოს გამოაქვს განჩინება, საქმის წარმოების შეწყვეტის შესახებ,¹²⁸ რომელზეც შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა.

ამ განჩინებაში უნდა აღინიშნოს სახელმწიფო ბაჟის განახევრების, თუ მისგან მთლიანად გათავისუფლების შესახებ, იმის მიხედვით, თუ რომელ ეტაპზე თქვა მოსარჩელემ უარი სარჩელზე ან რომელ ეტაპზე მორიგდნენ მხარეები.

მოპასუხის მიერ სარჩელის ცნობის შემთხვევაში სასამართლოს გამოაქვს გადაწყვეტილება სარჩელის დაკმაყოფილების შესახებ. სარჩელზე უარის თქმა, სარჩელის ცნობა ან მხარეთა მორიგება დასაშვებია სააპელაციო და საკასაციო ინსტანციის სასამართლოებშიც. მაგრამ სახელმწიფო ბაჟის განახევრება ან მისი გადახდისაგან მთლიანად გათავისუფლება შეიძლება შეეხოს მხოლოდ სააპელაციო საჩივრისათვის ან საკასაციო საჩივრისათვის შეტანილ სახელმწიფო ბაჟს. ეს იმას ნიშნავს, რომ სახელმწიფო ბაჟის ოდენობა, რომელიც შეტანილია პირველი ინსტანციით საქმის განხილვისათვის უცვლელი რჩება.

128 იხ. თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, დასახელებული კომენტარები, გვ. 478-481

§4. სასამართლო ხარჯების განაწილება მხარეთა შორის

სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ამკვიდრებს პრინციპს, რომლის თანახმად იმ მხარის მიერ გაღებული ხარჯების გადახდა, რომლის სასარგებლოდაც იქნა გამოტანილი გადაწყვეტილება, ეკისრება მეორე მხარეს, თუნდაც ეს მხარე განთავისუფლებული იყოს სახელმწიფო ბიუჯეტში სასამართლო ხარჯების გადახდისაგან.

ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ მოსარჩელემ მოიგო პროცესი სახელმწიფო ბაჟის (აგრეთვე სხვა ხარჯების) გადახდა დაეკისრება მოპასუხეს, თუმცა მოსარჩელეს ბაჟი არ გადაუხდია, რადგან იგი განთავისუფლებული იყო მისი გადახდისაგან. მაგრამ თუ მოსარჩელეს უარი ეთქვა სარჩელის დაკმაყოფილებაზე, ე.ი. მოპასუხემ მოიგო პროცესი, მაშინ მოპასუხეს ვერ დაეკისრება ბაჟის გადახდა. მისი გადახდა ვერც მოსარჩელეს დაეკისრება, რადგან იგი განთავისუფლებული იყო ბაჟის გადახდისაგან. რაც შეეხება სხვა ხარჯებს, რომლებიც მოპასუხის სასარგებლოდ უნდა იქნეს გადახდილი, მათი გადახდა მოსარჩელეს დაეკისრება.

ცხადია, რომ მხარეთა შორის ხარჯების განაწილება, ერთი მხარის მიერ გაწეული ხარჯების მეორე მხარეზე გადაკისრება უნდა მოხდეს სარჩელის იმ მოთხოვნის პროპორციულად, რომელიც დააკმაყოფილა ან უარი უთხრა სასამართლომ თავისი გადაწყვეტილებით.

გარკვეული თავისებურებებით ხასიათდება სასამართლო ხარჯების განაწილება მოსარჩელის მიერ სარჩელზე უარის თქმისა და მხარეთა მორიგების შემთხვევაში.

სარჩელზე უარის თქმა შეიძლება სხვადასხვა მოტივით იყოს განპირობებული. ყველა შემთხვევაში ასეთი უარის შედეგად მოპასუხეს არ ეკისრება იმ ხარჯების ანაზღაურება, რომელიც მოსარჩელემ გასწია. ერთადერთი შემთხვევა, როდესაც მოპასუხეს შეიძლება დაეკისროს მოსარჩელის მიერ გაწეული ხარჯების ანაზღაურება — ესაა მოსარჩელის მიერ სარჩელზე უარის თქმა იმ მოტივით, რომ მოპასუხემ ნებაყოფლობით დააკმაყოფილა იგი სარ-

ჩელის აღძვრის შემდეგ. მაგრამ აქ აუცილებელია ერთი პირობა; მოსარჩელის თხოვნა, რომ ეს ხარჯები და ადვოკატის დახმარების გამო გაწეული ხარჯების ანაზღაურება დაეკისროს მოპასუხეს. თუ ასეთი თხოვნა არ არსებობს, სასამართლო თავისი ინიციატივით ამას ვერ გააკეთებს.

მხარეთა მორიგების შემთხვევაში, მათ შეუძლიათ ერთმანეთში შეთანხმდნენ სასამართლო ხარჯების განაწილების წესზე, რაც სავალდებულოა სასამართლოსათვის. თუ მხარეები არ შეთანხმებულან, მაშინ სასამართლომ თვითონ კანონით დადგენილი წესით უნდა გაანაწილოს მხარეთა შორის სასამართლო ხარჯები.

სარჩელზე უარის თქმისა თუ მხარეთა მორიგების გამო სასამართლოს გამოაქვს განჩინება (სსკ-ის 272-ე და 273-ე მუხლები), რომელშიაც უნდა ჩაიწეროს, თუ რომელ მხარეს რა ხარჯები და რა ოდენობით უნდა დაეკისროს.

არ არის გამორიცხული, რომ მხარემ მიმართოს სასამართლოს ხარჯების განაწილების შესახებ მას შემდეგ, როცა სასამართლომ უკვე გამოიტანა განჩინება, რომელშიც არაფერია ნათქვამი ხარჯების განაწილების თაობაზე. მაშინ სხვა გზა არაა, სასამართლომ სსკ 261-ე მუხლის ანალოგიით უნდა გამოიტანოს **დამატებითი განჩინება** და განსაზღვროს თუ რომელმა მხარემ რა ხარჯები უნდა გასწიოს.

სსკ-ის 53-ე მუხლი განსაზღვრავს წარმომადგენლის დახმარებისათვის გაწეული ხარჯების ანაზღაურებას, როცა გადაწყვეტილება გამოტანილია იმ მხარის სასარგებლოდ, რომელმაც ასეთი ხარჯები გასწია. ამ შემთხვევაშიაც მოქმედებს წესი, რომლის თანახმად, თუ სარჩელი მთლიანად კი არა, არამედ ნაწილობრივ იქნა დაკმაყოფილებული, მაშინ წარმომადგენლის დახმარებისათვის გაწეული ხარჯები დაეკისრება მეორე მხარეს იმ მოთხოვნის პროპორციულად, რაც სასამართლოს გადაწყვეტილებით იქნა დაკმაყოფილებული.

წარმომადგენელში იგულისხმება არა მარტო ადვოკატები, არამედ პირები, რომლებიც შესაბამისი მინდობილობის საფუძველზე (სსკ 94-ე მუხლი) ახორციელებენ წარმომადგენლობას. აქ უწინარეს ყოვლისა, მხედველობაშია, საქართველოში ფართოდ გავრცელებული საადვოკატო ორგანიზაციების თანამშრომლები,

აგრეთვე პირები, რომლებიც ასეთ ორგანიზაციებში არ ირიცხებიან, მაგრამ მინდობილობით და გარკვეული საზღაურით წარმომადგენლად გამოდიან სასამართლოში.

კანონი განსაზღვრავს მხარის მიერ წარმომადგენლის დახმარებისათვის გაწეული ხარჯების იმ ოდენობის მაქსიმუმს, რომელიც შეიძლება დაეკისროს მეორე მხარეს: დავის საგნის ღირებულების 4% – მდე ოდენობით (სსკ 47 მუხლის მე-2 ნაწილი). ამ მაქსიმუმის ფარგლებში სასამართლოს თვითონ შეუძლია თავისი მიხედვლებით-გონივრულ ფარგლებში, განსაზღვროს დახმარებისათვის გაწეული ხარჯების ოდენობა, რომელიც მეორე მხარეს უნდა დაეკისროს. წარმომადგენლის დახმარებისათვის გაწეული ხარჯების ოდენობის განსაზღვრის ასეთი წესი ქმნის ამ ოდენობის ხელოვნურად გაზრდის დაბრკოლებას, რაც საბოლოო ანგარიშში იცავს იმ მხარის ინტერესებს, რომელსაც ამ ხარჯების ანაზღაურება უნდა დაეკისროს.

სასამართლო ხარჯების განაწილების იგივე წესები გამოიყენება სააპელაციო და საკასაციო სასამართლოში იმ შემთხვევაში, როდესაც სააპელაციო ან საკასაციო სასამართლო შეცვლის გადაწყვეტილებას ან გამოიტანს ახალ გადაწყვეტილებას, მაშინ მას ევალება თვითონვე შეცვალოს სასამართლო ხარჯების განაწილება. მხედველობაშია არა მარტო სააპელაციო (საკასაციო) საჩივრისათვის გადახდილი ბაჟი, არამედ ხარჯები, რომლებიც გაიღეს მხარეებმა ქვემდგომ ინსტანციებში საქმეთა განხილვისას.

იმ შემთხვევაში, როდესაც სააპელაციო ან საკასაციო სასამართლო აუქმებს გადაწყვეტილებას და საქმეს აბრუნებს ხელახლა განსახილველად, მაშინ სასამართლო, რომელსაც საქმე ხელახლა განსახილველად დაუბრუნდა, ხელახლა გაანაწილებს სასამართლო ხარჯებს, იმის შესაბამისად, თუ როგორ გადაწყვეტილებას გამოიტანს საქმის ხელახლა განხილვის შედეგად. ხელახლა გადანაწილება მოიცავს სასამართლო ხარჯებს მთლიანად, რაც გაწეულია სარჩელის აღძვრიდან საქმის ხელახლა განხილვის შედეგად მიღებული გადაწყვეტილების გამოტანამდე.

თავი IX. სასამართლო მტკიცება და მტკიცებულებები

§1. სასამართლო მტკიცების ცნება¹²⁹ და მიზანი

ყოველი კონკრეტული სამოქალაქო საქმის გადაწყვეტა სასამართლოში დაკავშირებულია გარკვეული ფაქტების დადგენასთან. ფაქტების დადგენის აუცილებლობა განპირობებულია იმით, რომ სასამართლო იხილავს და წყვეტს მხარეთა შორის წარმოშობილ დავებს, რომლებიც სამართლით რეგულირებული ურთიერთობებიდან წარმოიშვებიან. სამართლებრივი ურთიერთობა კი, როგორც ეს ცნობილია, შეიძლება აღმოცენდეს, განვითარდეს ან შეწყდეს მხოლოდ იურიდიული ფაქტების საფუძველზე. ე.ი. ისეთი ფაქტების საფუძველზე, რომლებსაც სამართლის ნორმა უკავშირებს გარკვეულ იურიდიულ შედეგს. მაგალითად, აღძრულია სარჩელი

129 ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში და, მათ შორის სამოქალაქო საპროცესო ლიტერატურაში, მტკიცებულებათა თეორიის და პრაქტიკის საკითხების გაშუქების დროს ფართოდ გამოიყენება ტერმინები და ცნებები, რომლებიც ჯერ კიდევ რომის სამართლიდან მომდინარეობენ, რომლებიც ასეთივე სახით შენარჩუნებულია თანამედროვე ევროპულ და, მათ შორის ქართულ კანონმდებლობაში და პრაქტიკაში. ეს ტერმინებია: მტკიცებულება (доказательства, Beweis); მტკიცება ანუ სასამართლო მტკიცება (доказывание, Beweisführung); მტკიცების საგანი ანუ დამტკიცების საგანი (предмет доказывания, Beweisgegenstand); მტკიცების საშუალება (средство доказывания, beweismittel); მითითების ტვირთი (время утверждения Behauptungslast), ზოგჯერ ამ ცნების აღსანიშნავად იყენებენ ლათინურ ტერმინს: Onus proferendi; მტკიცების (დამტკიცების) ტვირთი (время доказывания bewaslast), ზოგჯერ ამ ცნების აღსანიშნავად იყენებენ ლათინურ ტერმინს: Onus probandi. ამ ტერმინებით ვისარგებლებთ ჩვენც მტკიცებულების თეორიისა და პრაქტიკის საკითხების გაშუქებისას.

იხ. იურიდიული ტელმინოლოგია (რუსულ-ქართული ნაწილი). შემდგენელები გ. ჟვანია, დ. ფურცელაძე, პ. ქავთარაძე, თ. წერეთელი. მთავარი რედაქტორი თ. წერეთელი. თბილისი, 1963 წელი.

ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ვალდებულების შესრულების შესახებ. ცხადია, უნდა დამტკიცდეს ხელშეკრულების დადების ფაქტი, ამ ხელშეკრულებიდან გამომდინარე, კონკრეტული ვალდებულის შინაარსი (ხასიათი), ვალდებულების შესრულების ვადის დადგომა და მისი ნებაყოფლობით შეუსრულებლობა. თუ სარჩელი აღძრულია ზიანის ანაზღაურების შესახებ, საჭიროა დადგინდეს ზიანის მიყენების ფაქტი, ზიანის ოდენობა, ზიანის მიმყენებლის ვინაობა, ანუ მიზეზობრივი კავშირი ზიანის მიმყენებლის მოქმედებასა და დამდგარ ზიანს შორის, ზიანის მიმყენებლის ბრალი.

ამრიგად, სასამართლო ვერ გადაწყვეტს ვერცერთ სამოქალაქო საქმეს, თუ მან წინასწარ არ დაადგინა გარკვეული ფაქტები. ამ ფაქტების დადგენა ხორციელდება უმთავრესად დამტკიცების გზით, შესაბამისი მტკიცებულებების გამოყენებით. ამ თვალსაზრისით **სასამართლო მტკიცება შემცნების ერთ-ერთი სახესხვაობაა**, რადგან იგი ხორციელდება საერთო გნოსეოლოგიურ კანონზომიერებათა შესაბამისად. კერძოდ, საპროცესო კანონმდებლობით განმტკიცებული დებულება, რომლის თანახმად სასამართლოში საქმეთა განხილვისას უნდა იქნეს დადგენილი ფაქტიური გარემოებები, ემყარება იმ დებულებას, რომ ადამიანის ცნობიერებას სინამდვილის შეცნობის უნარი გააჩნია.

ფაქტების დამტკიცების პროცესი საკმაოდ დეტალურად რეგულირდება სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით. კანონმდებლობით კერძოდ, განსაზღვრულია მტკიცების საშუალებათა (მტკიცებულებათა) წრე, რომლებიც შეიძლება გამოიყენოს სასამართლომ ფაქტობრივი გარემოებების დასადგენად, ამ მტკიცებულებათა დასაშვებობა და განკუთვნილობა, მტკიცების ტვირთის (მოვალეობის) განაწილება მხარეთა შორის, ანუ რომელმა მხარემ რა გარემოება უნდა დაამტკიცოს, მტკიცებულებათა გამოკვლევის წესი, მტკიცებულებათა შეფასების ზოგადი წესები და ა.შ.

როგორც ვხედავთ, **სასამართლო მტკიცების პროცესი** – ესაა საქმიანობა, რომელსაც ახორციელებენ მხარეები და სასამართლო იმ ფარგლებში და წესით, რომლებიც განსაზღვრულია კანონით. მაგალითად, მხარეები წარუდგენენ სასამართლოს მტკიცებულებებს

იმ ფაქტების დადასტურების მიზნით, რომლებზეც ისინი ამყარებენ თავიანთ მოთხოვნებს და შესაგებელს. სასამართლო მტკიცებულებათა დასაშვებობისა და განკუთვნილობის პრინციპების მოთხოვნათა დაცვით იღებს ამ მტკიცებულებებს და აფასებს მას თავისი შინაგანი რწმენით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სასამართლო მტკიცების პროცესის სხვადასხვა მონაწილე სხვადასხვა ფუნქციას ასრულებს, მაგრამ ყველა მათგანის საქმიანობა მიმართულია ერთი მიზნისაკენ — გაირკვეს სიმართლე, დადგინდეს საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებები.

ამასთან ერთად, ფაქტების დადგენა, მათი შემეცნება, როგორც სწორად მიუთითებს კ. ბაქრაძე, შეიძლება ორგვარი იყოს: უშუალო და შუალობითი. უშუალო ცოდნა დაკავშირებულია შეგრძნებასთან, აღქმებთან, იმასთან, რასაც ჩვენ ვხედავთ, ვისმენთ, ვწონსავთ, შევხებით და ა.შ. ასეთია ჩვენი ცოდნა, მაგალითად, იმის შესახებ, რომ „დღეს კარგი დარია“, „ჰაერში აგდებული ქვა ჩამოვარდა“, „პეტრე პავლეს გვერდით ზის“ და სხვ. უშუალო ცოდნა ეყრდნობა ცოცხალ განჭვრეტას, რომელიც გვაძლევს ცოდნას სინამდვილის მოვლენების გარეგანი, ზედაპირული თვისების შესახებ.¹³⁰

მაგრამ, როცა ამა თუ იმ მოვლენის, ფაქტის, გარემოების დადგენა უშუალო შემეცნების გზით შეუძლებელია, მაშინ მიმართავენ ე.წ. შუალობით შემეცნებას, რომლის დროს ჯერ წინასწარ ვადგენთ გარკვეულ გარემოებებს, ხოლო შემდეგ მათი მეშვეობით ჩვენთვის საინტერესო სხვა გარემოებებს.

სასამართლო შემეცნების ფორმების თვალსაზრისით საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებები შეიძლება ორ ჯგუფად დავყოთ: ა) გარემოებები, რომლებიც განაგრძობენ არსებობას სასამართლოს მიერ საქმის განხილვის დროს (ე.წ. აწმყოს ფაქტები) და ამიტომ შესაძლებელია მათი გრძნობადი აღქმის გზით დადგენა და ბ) გარემოებანი, რომლებსაც ადგილი ჰქონდათ წარსულში და ამიტომ მათი დადგენა უშუალო შემეცნების გზით შეუძლებელია. ასეთი ფაქტები შეიძლება დადგინდეს მხოლოდ გაშუალებული გზით, მტკიცებულების გამოყენებით.

¹³⁰ კ. ბაქრაძე, ლოგიკა, თბ. 1955, გვ. 16

საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს ამ გარემოებათა დადგენის წესს. ამასთან, კანონმდებელი მთელ რიგ სამართლებრივ პრინციპებთან ერთად, მხედველობაში იღებს თვით დასადგენი გარემოების ხასიათს და მისი შემეცნების ფორმების თავისებურებას. მაგალითად, თუ დასადგენ გარემოებას ადგილი აქვს ამჟამად, ანუ სასამართლოში საქმის განხილვის მომენტში და, ამასთან ერთად, მისი გრძნობადი აღქმა შესაძლებელია, პროცესუალური კანონმდებლობა ითვალისწინებს ფაქტის ასეთი გზით დადგენის შესაძლებლობას და წესს. კერძოდ, სსკ 120-ე მუხლი ითვალისწინებს ადგილზე დათვალიერებას, რომელსაც აწარმოებს საქმის განმხილველი სასამართლო. ადგილზე დათვალიერების შედეგები შეიტანება ოქმში, რომელსაც შეიძლება დაერთოს დათვალიერების დროს შედგენილი ან დამოწმებული გეგმები, ნახაზები, სურათები და სხვა. სასამართლოს მიერ საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების გრძნობადი აღქმის გზით დადგენის დასაშვებობა შეიძლება იმით დასაბუთდეს, რომ ასეთი აღქმისას საჭირო არ არის ლოგიკური, აზრობრივი პროცესების ჩარევა, რადგან ემპირიულ საფეხურზე ხდება ფაქტის მხოლოდ კონსტატაცია. ეს ფაქტი ერთნაირად აღიქმება როგორც სასამართლოს მიერ, ისე ადგილზე დათვალიერებაში მონაწილე პირების მიერ, რის გამოც მათ არ შეიძლება დაებადოთ ეჭვი აღქმის ადეკვატურობაში აღსაქმელ საგანთან. როგორც სწორად მიუთითებს დ. უზნაძე, არასდროს ადამიანის ფსიქიკა ისე ახლოს არ დგას სინამდვილესთან, როგორც აღქმის შემთხვევაში, აქ სინამდვილე პირდაპირ მოქმედებს ჩვენზე და აღქმამ მისი მაქსიმალურად უშუალო ასახვა უნდა მოგვცეს.¹³¹

ამასთან ერთად, ცნობილია ისიც, რომ გრძნობადი აღქმის შესაძლებლობები შეზღუდულია, რომელიც ძირითადად განპირობებულია თვით გრძნობის ორგანოების ბუნებრივი შესაძლებლობებით. მაგალითად, ჩვენ არ შეგვიძლია გავიგონოთ ძლიერი მაგრამ ჩვენგან გარკვეული მანძილით დაშორებული ხმა. შეზღუდულია აგრეთვე მხედველობითი აღქმა და ა.შ. ადამიანი, მართალია შეზღუდულია თავისი გრძნობის ორგანოების ფიზიოლოგიური საზ-

131 დ. უზნაძე. ზოგადი ფსიქოლოგია. თბ. 1940. გვ. 463.

ღვრებით – წერს კ. მეგრელიძე – მაგრამ ამის გამო სავსებით არ არის შეზღუდული თავის შემეცნებაში. ტექნიკური საშუალებების გამოყენებით ის აფართოვებს თავის აღქმას და შემეცნებას დაუსრულებლად, ბუნებრივი შესაძლებლობების ფარგლებს იქით.¹³²

შეუძლია თუ არა სასამართლოს გამოიყენოს უშუალო აღქმის დროს ტექნიკური შესაძლებლობები (მოწყობილობები)? ამ საკითხზე საუბარი გვექნება ქვემოთ. აქ კი საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ სწორედ უშუალო აღქმის შესაძლებლობების შეზღუდულობის გამო შემეცნების მთავარი გზა აზროვნებაა, რაც სინამდვილის გაშუალებულ ასახვას წარმოადგენს.

სასამართლო მტკიცება, საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტების დადგენის პროცესი, სწორედ გაშუალებული ასახვაა სინამდვილისა.

სასამართლო წარმოებაში არა მარტო უშუალო შემეცნება, არამედ მტკიცების პროცესი როგორც გაშუალებული შემეცნება საკმაო სისრულითაა მოწესრიგებული კანონით. მაგალითად, სსკ-ის 102-ე მუხლის თანახმად „თითოეულმა მხარემ უნდა დაამტკიცოს გარემოებანი, რომლებზეც იგი ამყარებს თავის მოთხოვნებსა და შესაგებელს“. როგორც ვხედავთ, კანონი განსაზღვრავს თუ რომელმა მხარემ რომელი ფაქტობრივი გარემოებები უნდა დაამტკიცოს. კანონი განსაზღვრავს აგრეთვე თუ რომელ მხარეს ეკისრება მტკიცებულებათა წარდგენა სასამართლოში, რომელი ფაქტები არ საჭიროებენ დამტკიცებას, მტკიცების რა საშუალებები დაიშვება და რა არ დაიშვება, როგორ და რა წესით ხდება მტკიცებულებათა შეგროვება, შემოწმება და შეფასება და ა.შ.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: სასამართლო (საპროცესო) მტკიცება წარმოადგენს მტკიცებულებათა შეგროვების, შემოწმებისა და შეფასებისათვის სასამართლოსა და მხარეების სამართლით მოწესრიგებულ საქმიანობას, რომლის მიზანია საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების (ფაქტების) დადგენა. ამ განმარტებიდან ნათლად ჩანს, თუ ვინ

132 კ. მეგრელიძე. აზროვნების სოციოლოგიის ძირითადი პრობლემები. თბ. 1965 წ. გვ. 218

არის სასამართლო მტკიცების სუბიექტი. სასამართლო მტკიცების სუბიექტებად სამოქალაქო პროცესში გვევლინებიან მხარეები, ანუ მოსარჩელე, მოპასუხე, მესამე პირი დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნით, თანამონაწილეები, ანუ თანამოსარჩელეები და თანამოპასუხეები.

ამ განმარტებიდან ნათლად ჩანს აგრეთვე, თუ რა შინაარსისაა სასამართლო მტკიცება. მისი შინაარსი მთლიანად ამოიწურება საქმიანობით, რომლის მიზანია მტკიცებულებათა შეგროვება, სასამართლოში წარდგენა, შემოწმება (გამოკვლევა) და შეფასება. მტკიცებულებათა სასამართლოში წარდგენა ევალება მხარეებს, ისინი, კანონით განსაზღვრულ შემთხვევებში და წესით შეიძლება გამოითხოვოს სასამართლომაც, მაგრამ მტკიცებულებათა შეფასება მათი უტყუარობისა და სარწმუნოების თვალსაზრისით შეუძლია მხოლოდ საქმის განმხილველ სასამართლოს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სასამართლო მტკიცების სუბიექტი მოწოდებულია შეასრულოს ფუნქცია, რომელიც მისთვისაა განსაზღვრული კანონით.

ბოლოს, ზემოთ მოყვანილი განმარტებიდან ნათლად ჩანს, რომ მტკიცების მიზნით შესრულებული საქმიანობა მოწესრიგებულია სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით: მტკიცებულებათა წარმოდგენა, შეგროვება და შემოწმება, ხორციელდება კანონით განსაზღვრული წესით. კანონი განსაზღვრავს აგრეთვე მტკიცებულებათა შეფასების მხოლოდ ზოგად წესს რადგან შეფასება ეფუძნება აზროვნების ობიექტურ კანონებს, რომლებსაც სწავლობს ლოგიკა და რომლებიც არ საჭიროებენ სამართლებრივ რეგულირებას.¹³³

133 აზროვნების ობიექტური კანონები, ისე როგორც ყოველგვარი სხვა ობიექტური კანონი საერთოდ, არ არის დამოკიდებული ადამიანის ნებაზე და შეგნებაზე. იურიდიული კანონი კი პირიქით გამოხატავს საზოგადოების ინტერესებს და მთლიანად დამოკიდებულია ადამიანის ნებაზე და შეგნებაზე. ამასთან ერთად, სამართალს შეუძლია ზემოქმედება მოახდინოს მხოლოდ ადამიანის ნებაზე და შეგნებაზე, მაგრამ მას არ შეუძლია შეცვალოს, გარდაქმნას გააუქმოს ობიექტური კანონები. პირიქით, სამართალი უნდა შემუშავდეს ამ ობიექტური ეკონომიკური თუ სხვა კანონების მოთხოვნათა გათვალისწინებით. დაწვრილებით იხ. თ. ლილუაშვილი. სოციალისტური კანონიერების არსი და მნიშვნელობა. გ-ბა „მეცნიერება“, 1985.

მტკიცებულებათა შეფასებას ახდენს სასამართლო თავისი შინაგანი რწმენით.

მტკიცება შეიძლება ორ ნაწილად გავყოთ, კერძოდ: მტკიცება ვიწრო გაგებით და მტკიცება პროცესუალური გაგებით.

ვიწრო გაგებაში შეიძლება მოვიაზროთ მოსამართლის საქმიანობა, რომლის შედეგადაც მას ექმნება საქმესთან დაკავშირებულ დასკვნებზე სამართლიანობის ან უსამართლობის წარმოდგენა.

პროცესუალური გაგებით მტკიცება შეიძლება იყოს ორი სახის, კერძოდ, **მკაცრი მტკიცება (Strengbeweis)** და **თავისუფალი მტკიცება (Freibeweis)**.¹³⁴ მკაცრი მტკიცება მოიცავს საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე სასამართლოს მიერ დადგენილ ფაქტებს. მტკიცების ეს სახე ემყარება მხოლოდ სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებულ მტკიცებულებებს.

თავისუფალი მტკიცების დროს, რაც გამონაკლის შემთხვევებში ხდება, სასამართლო არ არის ვალდებული დაემყაროს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით გათვალისწინებულ მტკიცებულებებს¹³⁵. მაგალითად, სსკ-ის 350-ე მუხლის მე-3 ნაწილით „სასამართლოს, განმცხადებლის თხოვნით ან თავისი ინიციატივით, შეუძლია გამოითხოვოს საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე მტკიცებულებები...“

მტკიცებას აქვს თავისი მიზანიც, კერძოდ, სამოქალაქო საქმის სწორი და დროული განხილვა და გადაწყვეტა. საყოველთაოდ აღიარებული შეხედულების თანახმად სასამართლო მტკიცებას აქვს თავისი სტრუქტურაც,¹³⁶ რომელშიც მოიაზრება მტკიცების ორი ეტაპი, კერძოდ: 1) მტკიცების გარკვეული საშუალებებით სასამართლოში მტკიცებულებათა წარდგენა 2) მტკიცებულებათა შეკრება, გამოკვლევა და შეფასება (die Beweisaufnahme)¹³⁷

სასამართლოში მტკიცებულებათა წარდგენა მხარის მტკიცების ტვირთს წარმოადგენს, რადგანაც ის არის მოვალე დაამტკიცოს ის გარემოება რასაც იგი ემყარება.

134 Eberhard Schilken-Zivilprozessrecht, 2010, s.225

135 Eberhard Schilken, დასახელებული ნაშრომი. s 228

136 Heintzmann, Zivilprozessrecht I, Heidelberg, 1985, s. 113

137 Heintzmann, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 113

მტკიცებულებათა შეკრებას, გამოკვლევას და შეფასებას ადგილი აქვს მაშინ, როდესაც თუნდაც ერთი მხარე წარადგენს მტკიცებულებას.

§2. მტკიცების საგანი

I. მტკიცების საგნის ცნება

სასამართლო მტკიცება, როგორც აღვნიშნეთ, წარმოადგენს სასამართლოსა და მხარეთა საქმიანობას, რომლის მიზანია საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების (ფაქტების) დადგენა. მაშასადამე, იმისათვის, რომ განახორციელო მტკიცებულებითი საქმიანობა წინასწარ უნდა იცოდეს რომელი ფაქტების დადგენა – დამტკიცების მიზნით ანხორციელებს ამ საქმიანობას. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, შეუძლებელია დაამტკიცო თუ არ იცი რა უნდა დაამტკიცო. ის, რისი დამტკიცება – დადასტურების მიზნითაც ხორციელდება მტკიცებითი საქმიანობა არის მტკიცების საგანი.

ამ საკითხის კიდევ უფრო ნათელსაყოფად შეიძლება შედარებისათვის მივმართოთ ფორმალური ლოგიკის ანალოგიურ ინსტიტუტს, რომელსაც დასაბუთების (მტკიცების) თეზისს უწოდებენ. დასაბუთების ცნების არსიდან ჩანს, რომ დასაბუთება გულისხმობს გარკვეულ მსჯელობას, რომლის გამართლება არის საჭირო, შეუძლებელია დასაბუთების წარმოება, თუ წინასწარ არ ვიცით ის მსჯელობა, რომლის დასაბუთება გვინდა. აი ეს დასასაბუთებელი დებულება არის დასაბუთების თეზისი, რომლის გამართლება არის საჭირო. ამ თეზისის ჭეშმარიტობის თუ მცდარობის გამოკვლევა წარმოადგენს ყოველი დასაბუთების მიზანს.¹³⁸

კონკრეტული სამოქალაქო საქმის განხილვა და გადაწყვეტა ყოველთვის დაკავშირებულია ისეთი ფაქტების დადგენის აუცილებლობასთან, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან როგორც

138 კ. ბაქრაძე, ლოგიკა, თბილისი, 1953, გვ. 447-448.

თავიანთი ხასიათითა და შინაარსით, ისე იმ შედეგებით, რომლებსაც მათ უკავშირებს კანონი. მაგალითად, ჯერ კიდევ სარჩელის მიღების დროს სასამართლომ უნდა დაადგინოს ისეთი გარემოებების არსებობა ან არარსებობა, რომლებსაც უკავშირდება მხოლოდ სამოქალაქო საპროცესო სამართლებრივი შედეგი, სარჩელის მიღება განსახილველად (დასაშვებობა), სარჩელის განუხილველად დატოვება და ა.შ. ასეთი ფაქტების დადგენაზე არაა დამოკიდებული საქმის არსებითად სწორად განხილვა და სწორად გადაწყვეტა. ისინი მხოლოდ სამოქალაქო საქმის განხილვის, სამოქალაქო პროცესის აღმოცენებისა და განვითარების წინაპირობებია, რომლებსაც სარჩელის უფლების წინაპირობებსაც უწოდებენ. მაგალითად, სასამართლომ ჯერ კიდევ სასარჩელო განცხადების მიღების დროს უნდა დაადგინოს ექვემდებარება თუ არა საქმე სასამართლო ორგანოების განხილვას (საქვეუწყებობა), ხომ არ ყოფილა იგივე სარჩელი განხილული და გადაწყვეტილი ადრე, არის თუ არა ეს სარჩელი ამ სასამართლოს განსჯადი, ქმედუნარიანია თუ არა განცხადების შემომტანი პირი. სსკ-ის 180-ე მუხლის თანახმად, აღიარებითი სარჩელი შეიძლება მიიღოს სასამართლომ განსახილველად, თუ მოსარჩელეს აქვს იურიდიული ინტერესი და ა.შ..

ზემოთ ჩამოთვლილ გარემოებებს კანონი უკავშირებს მხოლოდ პროცესუალურ სამართლებრივ შედეგს, კერძოდ სარჩელის მიღებას განსახილველად, თუ არსებობს ამისათვის კანონით გათვალისწინებული ყველა პირობა, ან სარჩელის მიღებაზე უარის თქმას, თუ ასეთი პირობები არ არსებობს.

მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც დადებითად იქნება გადაწყვეტილი სარჩელის დასაშვებობის საკითხი და იგი მიღებული იქნება წარმოებაში სასამართლოს მიერ, წამოიჭრება მეორე საკითხი – რომელი ფაქტები უნდა იქნეს დადგენილი იმისათვის, რომ სასამართლომ შეძლოს არსებითად სწორად გადაწყვეტის საქმე, გამოიტანოს სწორი გადაწყვეტილება.

ეს ფაქტები, შეიძლება ითქვას, სხვა სიბრტყეზე მდებარე ფაქტებია, რომლებსაც უკავშირდება სხვა ხასიათისა და შინაარსის შედეგები; ესენია მატერიალურ-სამართლებრივი ფაქტები, რადგან

მათ უკავშირდება მატერიალურ-სამართლებრივი შედეგები, კერძოდ, მოსარჩელის მატერიალურ-სამართლებრივი მოთხოვნის, ან მოპასუხის მატერიალურ-სამართლებრივი შესაგებლის დასაბუთებულად ცნობა და დაკმაყოფილება, ან ასეთ დასაბუთებულობაზე და დაკმაყოფილებაზე უარის თქმა, იმის მიხედვით დამტკიცდა თუ არა ამ მოთხოვნის (შესაგებლის) საფუძველში მითითებული ფაქტები.¹³⁹

გარდა ზემოაღნიშნული ფაქტებისა, სამოქალაქო პროცესში საჭიროა დადგინდეს და დადასტურდეს აგრეთვე მტკიცებულებითი ფაქტები, რომელთა მეშვეობით ხორციელდება საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტების, ანუ **მთავარი, საძიებელი ფაქტების** არსებობა – არარსებობის დამტკიცება. ამ ფაქტებს სხვანაირად **მტკიცებულებით ფაქტებს (მტკიცებულებებს)** უწოდებენ. მაგალითად, მოწმე ადასტურებს, რომ იგი ესწრებოდა მოპასუხის მიერ სესხის ხელშეკრულებაზე ხელმოწერას, რომ მოსარჩელემ მისი თანდასწრებით მიუთვალა და გადასცა მოპასუხეს 1000 ლარი, რომ მან დაინახა თუ როგორ დაეჯახა მოპასუხის ავტომანქანა ქუჩაში დაყენებულ მოსარჩელის მანქანას და დაამსხვრია იგი და ა.შ. ყველა ამ და სხვაგვარ ფაქტებს აქვთ მტკიცებულებითი მნიშვნელობა, რომლებიც ადასტურებენ გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტებს, როგორიცაა სესხის ხელშეკრულების დადების ფაქტი, სესხის სახით გარკვეული ოდენობის თანხის გადაცემის ფაქტი, ზიანის მიყენების ფაქტი და ა.შ.

მაგრამ, სანამ მტკიცებულებითი მნიშვნელობის ფაქტები იქნებოდეს გამოყენებული მთავარი (საძიებელი) ფაქტების დასადგენად, ისინი ჯერ თვითონ უნდა იქნან დადგენილი მტკიცების საშუალებებით, როგორიცაა მოწმის ჩვენება, წერილობითი მტკიცებულება, ექსპერტის დასკვნა და ა.შ.

ამრიგად, სამოქალაქო პროცესში დადგენილი უნდა იქნეს სამი

139 მოპასუხის შესაგებელი შეიძლება იყოს პროცესუალურ სამართლებრივი ხასიათის, რომელიც მიმართული იქნება იქითკენ, რომ არ აღმოცენდეს და არ განვითარდეს პროცესი. ჩვენ აქ მხედველობაში გვაქვს მატერიალურ სამართლებრივი შესაგებელი, რომელიც მიმართულია მოსარჩელის მატერიალური მოთხოვნის გაქარწყლებისაკენ (ეს საკითხი დაწვრილებით იქნება განხილული ამ სახელმძღვანელოს მეორე ნაწილში).

სხვადასხვა ხასიათის, შინაარსისა და შედეგების მიხედვით ფაქტები, როგორიცაა:

1. ფაქტები, რომლებსაც უკავშირდება მხოლოდ პროცესუალურ-სამართლებრივი შედეგი (სარჩელის მიღება წარმოებაში, ან ასეთ მიღებაზე უარისთქმა);

2. ფაქტები, რომლებსაც უკავშირდება მატერიალურ-სამართლებრივი შედეგი, ანუ მთავარი საძიებელი ფაქტები (სარჩელის დაკმაყოფილება, ან მის დაკმაყოფილებაზე უარის თქმა);

3. მტკიცებულებითი ფაქტები, რომელთა მეშვეობით ხორციელდება მთავარი, ანუ გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელოვანი ფაქტების დამტკიცება – დადასტურება.

პირველი, რომელზეც უნდა იქნეს გამახვილებული ყურადღება, მდგომარეობს იმაში, რომ ამ სრულიად განსხვავებული მნიშვნელობის ფაქტების ერთმანეთში არევა, რასაც სამწუხაროდ ადგილი აქვს არამართო სასამართლო პრაქტიკაში, არამედ საქართველოს სამოქალაქო პროცესის საკითხებისადმი მიძღვნილი სამეცნიერო-სასწავლო ლიტერატურაში, ყოვლად დაუშვებელია და შეიძლება მძიმე პრაქტიკული შეცდომების საბაბი გახდეს.

არ შეიძლება მაგალითად, მტკიცებულებები ან მტკიცებითი ფაქტები ვუწოდოთ ფაქტებს, რომლებიც საფუძვლად უდევს სასარჩელო მოთხოვნას, ანუ სარჩელის საფუძვლის ფაქტებს, აგრეთვე, შესაგებლის დასაბუთების მიზნით მითითებულ ფაქტებს. საქმე ისაა, რომ მტკიცებულებით ფაქტებს, მტკიცებულებებს, სასამართლო აფასებს თავისი შინაგანი რწმენით მათი უტყუარობის (სარწმუნობის) თვალსაზრისით. რაც შეეხება სარჩელის (შესაგებლის) საფუძვლის ფაქტებს, ანუ მთავარ საძიებელ ფაქტებს, მათ სასამართლო აფასებს არა შინაგანი რწმენით, არამედ კანონის (მატერიალურ-სამართლებრივი ნორმის) საფუძველზე. ამ მთავარი ფაქტების ასეთნაირ შეფასებას სამართლებრივ შეფასებასაც უწოდებენ. მათი შეფასება მოსამართლის შინაგანი რწმენით უეჭველად გადააქცევდა მოსამართლეს არამართო სამართალშემფარდებელ, არამედ სამართალშემოქმედ პირად, რაც ჩვენი კანონმდებლობით და მისი გამოყენების პრაქტიკით ყოვლად დაუშვებელია.

აღნიშნულიდან გამომდინარე არ შეიძლება მტკიცებითი ფაქტი ვუწოდოთ უცხო ქვეყნის სამართლის ნორმის არსის დადგენას. ასეთი დასკვნა გამომდინარეობს „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“ კანონის მე-3 მუხლის 1-ლი პუნქტიდან, კერძოდ, „უცხო ქვეყნის სამართლის გამოყენებისას საქართველოს სასამართლო იღებს საჭირო ზომებს მისი ნორმების არსის დასადგენად, შესაბამის ქვეყანაში მათი ოფიციალური განმარტების, გამოყენების პრაქტიკისა და დოქტრინის გათვალისწინებით.“

ამდენად, ნორმის არსის დადგენა სასამართლოს სამსახურებრივ მოვალეობას წარმოადგენს, რადგანაც ეს ნორმა მან მის მიერ დადასტურებულ საქმის ფაქტობრივ გარემოებებს უნდა შეუფარდოს. ამიტომ, უცხო ქვეყნის სამართლის ნორმის არსის დადგენა არის არა ფაქტის, არამედ სამართლის საკითხი.

საერთო სამართლის ქვეყნებში (ინგლისი, აშშ და ა.შ) ეს საკითხი განსხვავებულად წესრიგდება, კერძოდ, რადგანაც უცხო ქვეყნის სამართლის ნორმის არსის დადგენა მხარეს ევალება, ამდენად იგი მტკიცებით ფაქტებში შედის.

მეორე – რასაც აგრეთვე უნდა მიექცეს ყურადღება, მდგომარეობს იმაში, რომ ამ სხვადასხვა ხასიათის ფაქტების გაერთიანება ერთი საპროცესო კატეგორიის ქვეშ, რომელსაც მტკიცების საგანი ეწოდება – პრაქტიკულად მიზანშეუწონელია. საქმე ისაა, რომ თუ მტკიცების საგნის განსაზღვრისას გადამწყვეტ მნიშვნელობას მივანიჭებთ იმას, რაც უნდა გაირკვეს და დადასტურდეს პროცესში საერთოდ, მაშინ ცხადია მტკიცების საგანში შევა ყველა ის ფაქტობრივი მონაცემი, რომელთა დადგენისა და გამოკვლევის აუცილებლობაც წარმოიშვება საქმეთა განხილვის დროს. ასეთ ვითარებაში მტკიცების საგნის წინასწარ ზუსტად განსაზღვრა შეუძლებელი იქნება, რადგან არავინ არ შეიძლება იცოდეს რომელი მტკიცებულებითი ფაქტის დადასტურების, ან რომელი პროცესუალურ-სამართლებრივი მნიშვნელობის ფაქტის გარკვევის აუცილებლობა წარმოიშვება საქმის განხილვის ამა თუ იმ სტადიაზე. ასეთ ვითარებაში მტკიცების საგანი, როგორც პროცესის დამოუკიდებელი ინსტიტუტი, კარგავს ყოველგვარ პრაქტიკულ

მნიშვნელობას: იგი ველარ შეასრულებს მისთვის ჩვეულ ორიენტირის როლს, რომელიც მიმართულებას აძლევს სასამართლოს, თუ საით უნდა წარმართოს თავისი გამოკვლევა.

ამრიგად, სამოქალაქო პროცესში მტკიცების საგანია მატერიალურ-სამართლებრივი მნიშვნელობის ფაქტები, რომლებზეც მიუთითებენ მხარეები თავიანთი მოთხოვნების (შესაგებლის) დასაბუთება-გამართლების მიზნით.

იბადება პრაქტიკული კითხვა: რა კრიტერიუმით უნდა იხელმძღვანელოს სასამართლომ მტკიცების საგნის განსაზღვრისას?

სარჩელის აღძვრით მოსარჩელეს სურს გარკვეული შედეგის, დადგომა (ნივთის მიკუთვნება, ვალის დაბრუნება, ზიანის ანაზღაურება, ხელშეკრულების მოშლა და ა.შ.), მისი ეს სურვილი აისახება სარჩელის იმ ელემენტში, რომელსაც სარჩელის საგანი ეწოდება. ამრიგად, სარჩელის საგანს ქმნის მოსარჩელის მოთხოვნის შინაარსი. მაგრამ, მოსარჩელისათვის სასურველი შედეგის დადგომა, მისი სასარჩელო მოთხოვნის დაკმაყოფილება შესაძლებელია მხოლოდ გარკვეული ფაქტების საფუძველზე, რომლებსაც კანონი უკავშირებს მოსარჩელის მატერიალურ-სამართლებრივი მოთხოვნის დაკმაყოფილებას. ზუსტად იგივე უნდა ითქვას მოპასუხის მატერიალურ-სამართლებრივ შესაგებელზე. ვინ უნდა განსაზღვროს იმ ფაქტების წრე, რომლებსაც უკავშირდება მხარეთა მოთხოვნის (შესაგებლის) ფაქტობრივი დასაბუთებულობა?

ამ საკითხზე დაწვრილებით საუბარი გვექნება მომდევნო პარაგრაფში, რომელიც ეხება ფაქტების მითითების ტვირთს. აქ მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ მიუთითონ ფაქტებზე, რომლებიც ასაბუთებენ მხარეთა მოთხოვნებს და შესაგებელს, არის თვითონ მხარეთა მოვალეობა. ამასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მხარეებს აქვთ სრული უფლება მიუთითონ ნებისმიერ ფაქტებზე, რომლებიც მათი აზრით ასაბუთებენ მოთხოვნას (შესაგებელს). ამ თვალსაზრისით ისინი არაფრით შეზღუდულნი არ არიან.

ამასთან დაკავშირებით იბადება კითხვა: შედის თუ არა მხარეთა მიერ დასახელებული ყველა ფაქტი მტკიცების საგანში და მაშასადამე, სასამართლომ უნდა მიიღოს, შეამოწმოს და შეაფასოს

ყველა ამ ფაქტის დამტკიცების მიზნით წარმოდგენილი მტკიცებულება?

ამ კითხვაზე უარყოფითად უნდა ვუპასუხოთ. მხარეთა თავისუფლება თვითონ განსაზღვრონ, თუ რომელი ფაქტები უნდა დაედოს საფუძვლად მათ მოთხოვნებს, არ ზღუდავს და კერც შეზღუდავს სასამართლოს არ შეიტანოს მტკიცების საგანში ისეთი ფაქტები, რომლებზეც მართალია მიუთითებენ მხარეები, მაგრამ სინამდვილეში არანაირი მნიშვნელობა მოთხოვნის სამართლებრივი დასაბუთებისათვის არ აქვს. უფრო მეტიც, მხარეთა მიერ მითითებული ფაქტების სამართლებრივი შეფასების უფლებამოსილება მხოლოდ სასამართლოს აქვს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სასამართლო არამართო უფლებამოსილია, არამედ მოვალეცაა მხარეთა მიერ მითითებულ ფაქტებს მისცეს სამართლებრივი შეფასება (კვალიფიკაცია) იმ თვალსაზრისით, თუ რამდენად შეუძლიათ ამ ფაქტებს მხარეთა მოთხოვნის (შესაგებლის) დასაბუთება იურიდიულად.

ამრიგად, არაა გამორიცხული მხარეებმა თავიანთი მოთხოვნების თუ შესაგებლის დასაბუთებისათვის მიუთითონ ისეთ ფაქტებზე და გარემოებებზე, რომლებსაც სინამდვილეში არანაირი მნიშვნელობა მათი დასაბუთებისათვის არ გააჩნიათ.

მაგალითად: ა-ნიმ მიმართა სასამართლოს სარჩელით და მოითხოვა მოპასუხე ბ-ანისაგან სეხის სახით მიცემული თანხის – 10000 ლარის დაბრუნება. ამ მოთხოვნას ა-ნი ასაბუთებს იმით, რომ ასესხა ბ-ანის აღნიშნული თანხა გარკვეული დროით, უკვე დადგა ეს დრო, მაგრამ მიუხედავად არაერთგზის გაფრთხილებისა მოპასუხე არ ასრულებს თავის ვალდებულებას – არ აბრუნებს სესხს. ამასთან ერთად, ა-ნიმ მიუთითა, რომ იგი ჩავარდნილია მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაში, რის დასადასტურებლადაც შუამდგომლობს სასამართლოს წინაშე გამოუძახოს და დაკითხოს მის მიერ დასახელებული მოწმეები.

ცხადია, სასამართლომ არ უნდა შეიტანოს მტკიცების საგანში და, მაშასადამე, არ უნდა გამოუძახოს და დაკითხოს მოწმეები იმ ფაქტის დასადასტურებლად, რომ მოსარჩელე ა-ნი მართლა იმყოფება მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაში. საქმე ისაა, რომ ვალ-

დებულების შესრულება არაა დამოკიდებული კრედიტორის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე. ვალდებულება უნდა შესრულდეს თუ იგი ნამდვილად არსებობს, მიუხედავად კრედიტორის ეკონომიკური მდგომარეობისა. ამიტომ, ამ ფაქტის დადგენას არ აქვს მნიშვნელობა ამ საქმეზე სწორი გადაწყვეტილების გამოტანისას.

აქედან გამომდინარე, **შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა:** სასამართლომ კონკრეტულ საქმეზე მტკიცების საგნის განსაზღვრის დროს უნდა იხელმძღვანელოს მხარეთა მიერ სარჩელისა და შესაგებლის დასაბუთებისათვის მითითებული ფაქტებით, მაგრამ თუ ამ ფაქტებს შორის არის ისეთებიც, რომლებსაც კანონის თანახმად არ აქვთ მნიშვნელობა ამ მხარეთა მოთხოვნების თუ შესაგებლის სამართლებრივი დასაბუთებისათვის, ე.ი. თუ ეს ფაქტები იურიდიულად ვერ ამართლებენ ამ მოთხოვნებს – სასამართლომ არ უნდა შეიტანოს ეს ფაქტები მტკიცების საგანში და არ უნდა მიიღოს მტკიცებულებები მათ დასადასტურებლად.

როგორც ვხედავთ, მხარეთა მიერ დაშვებული შეცდომა ფაქტების მითითების დროს, რაც კონკრეტულად იმაში გამოიხატა რომ მიუთითეს ისეთ ფაქტებზე, რომლებიც ვერ დაასაბუთებენ იურიდიულად მოთხოვნას (შესაგებელს), შეუძლია და უნდა გამოასწოროს სასამართლომ: მტკიცების საგანში მან უნდა შეიტანოს მხარეთა მიერ მითითებული მხოლოდ ისეთი ფაქტები, რომლებიც სამართლებრივად ასაბუთებენ მხარეთა მოთხოვნებს (შესაგებელს).

ცხადია, რომ თუ სასამართლომ მხარეთა მიერ მითითებულ ფაქტებს ვერ მისცა სწორი იურიდიული შეფასება, ამას შეიძლება მოჰყვეს არსებითად არასწორი გადაწყვეტილების გამოტანა.

მართლაც, სასამართლოს მიერ ფაქტის არასწორი იურიდიული შეფასება, შეიძლება გამოიხატოს იმით, რომ სასამართლომ სამართლებრივი მნიშვნელობა მიანიჭა ფაქტს, რომელსაც სინამდვილეში არ აქვს საქმისათვის მნიშვნელობა (სამართლებრივად უმნიშვნელო ფაქტი). ან კიდევ, სასამართლომ სამართლებრივი მნიშვნელობა არ მიანიჭა მხარეთა მიერ წამოყენებულ ისეთ ფაქტს, რომელსაც სინამდვილეში აქვს მნიშვნელობა საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის.

ორივე სახის შეცდომის შემთხვევაში მოსალოდნელია მხოლოდ არასწორი გადაწყვეტილების გამოტანა. მაგრამ, თუ გადაწყვეტილება მაინც აღმოჩნდა სწორი, ეს შეიძლება ბედნიერ შემთხვევას მივაწეროთ: არც იურიდიული მეცნიერება და არც იურიდიული პრაქტიკა არ შეიძლება იყოს შემთხვევითობის მომხრე.¹⁴⁰

მეორე ხასიათის შეცდომა, რომელიც შეიძლება დაუშვან მხარეებმა შეიძლება გამოიხატოს იმით, რომ მათ არ მიუთითეს ყველა იმ ფაქტიურ გარემოებაზე, რომელსაც აქვს მნიშვნელობა საქმისათვის, სწორი გადაწყვეტილების გამოტანისათვის.

მხარეთა მიერ დაშვებულ ამ შეცდომას სასამართლო ვერ გამოსწორებს: სასამართლო ვერ „გამდიდრებს“, ვერ შეავსებს მხარეთა მიერ მითითებულ ფაქტებს, რადგან მხოლოდ მხარეებს შეუძლიათ განსაზღვრონ თუ რომელი ფაქტები უნდა დაედოს საფუძვლად მათ მოთხოვნებს (სსკ მე-4 მუხლი).

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა მტკიცების საგნის განსაზღვრის კრიტერიუმის შესახებ: მტკიცების საგანში შედიან მხარეთა მიერ მითითებული ფაქტები, რომლებიც სასამართლოს შეხედულებით სამართლებრივად ასაბუთებენ (ამართლებენ) მათ მოთხოვნებსა და შესაგებელს.

კრიტერიუმი, რომლითაც უნდა იხელმძღვანელოს სასამართლო იმისათვის, რომ სწორად განსაზღვროს მხარეთა მიერ მითითებული ფაქტებიდან, თუ რომელი ამართლებს სამართლებრივად მხარეთა მოთხოვნებს (შესაგებელს) და რომელი არაა, — ესაა **სარჩელის საგანი (მოსარჩელის მოთხოვნის შინაარსი), მოპასუხის შესაგებელი და მატერიალურ სამართლებრივი ნორმა**, რომლის გარეშე შეუძლებელია

140 აღნიშნული შეცდომების თავიდან აცილებას ბევრად შეუწყობს ხელს რჩევები და რეკომენდაციები, რომლებიც ჩამოყალიბებულია **ჰბოელინგისა** და **ლ. ჭანტურიას** ზემოთ დასახელებულ წიგნში. ეს წიგნი გვთავაზობს ნათლად და გასაგებად ჩამოყალიბებულ მეთოდებს, თუ როგორ უნდა დალაგდეს და დამუშავდეს მხარეების მიერ მითითებული ფაქტები, რა მოთხოვნებს უნდა პასუხობდეს მხარეთა მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებები, რათა მიიღოს, შეამოწმოს და შეაფასოს ისინი სასამართლომ, როგორ და რა წესით უნდა შეაფასოს სასამართლომ ფაქტები, შეადგინოს სამართლებრივი დასკვნა და ჩამოაყალიბოს გადაწყვეტილების პროექტი და ა.შ. **ჰ. ბოელინგი, ლ. ჭანტურია**, დასახ. წიგნი, გვ. 3-84.

იმის დადგენა, თუ მითითებული ფაქტებიდან რომელს შეუძლია დაასაბუთოს ეს მოთხოვნები და შესაგებელი.

II. ფაქტები, რომლებიც არ საჭიროებენ დამტკიცებას.

მხარეთა მიერ მითითებული ფაქტებიდან, სასამართლომ ამ ფაქტების სამართლებრივი შეფასების შედეგად უნდა გამოყოს ისეთი ფაქტები, რომლებსაც აქვთ მნიშვნელობა საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის. როგორც ავლნიშნეთ, მხოლოდ ასეთი ფაქტები შედიან მტკიცების საგანში და, მაშასადამე მხოლოდ მათ მიმართ უნდა შეგროვდეს მტკიცებულებები. მაგრამ, მტკიცების საგნის განსაზღვრის მიმართ სასამართლოს საქმიანობა ამით არ მთავრდება. მან სამართლებრივად მნიშვნელოვანი და მტკიცების საგანში შემაგალი ფაქტებიდან უნდა გამოიჯნოს ისეთები, რომლებიც კანონის თანახმად არ საჭიროებენ დამტკიცებას. ასეთი ფაქტების კატეგორიას მიეკუთვნება საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტები და პრეიუდიციულად დადგენილი ფაქტები (სსკ 106-ე მუხლი).

ა) **საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტები** – ეს ისეთი ფაქტებია, რომლებსაც სასამართლო ასეთად მიიჩნევს (სსკ 106-ე მუხლის „ა“ პუნქტი). იმისათვის, რომ ფაქტი საყოველთაოდ ცნობილად იქნეს მიჩნეული არაა აუცილებელი, რომ ამ ფაქტის შესახებ მთელმა კაცობრიობამ იცოდეს. ფაქტის შესახებ შეიძლება ცნობილ იყოს რესპუბლიკის ან ქალაქის თუ რაიონის მასშტაბით. მთავარია, რომ ამ ფაქტის შესახებ იცოდეს არამარტო საქმის განმხილველმა სასამართლომ, არამედ ადამიანთა ფართო წრემ;

აღნიშნულიდან გამომდინარე, საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტები შეიძლება სამ ჯგუფად დავყოთ: 1) მსოფლიოში ცნობილი ფაქტები 2) საქართველოში ცნობილი ფაქტები 3) ადგილობრივ ტერიტორიაზე (ქალაქში, რაიონში) ცნობილი ფაქტები.

მსოფლიოში ცნობილ ფაქტად შეიძლება მივიჩნიოთ, მეორე მსოფლიო ომი, ამერიკელი კოსმონავტების მთვარეზე დაჯდომა, 1986 წელს უკრაინაში, ჩერნობილის ატომურ ელექტროსადგურზე

მომხდარი ავარია და ა.შ.

საქართველოში ცნობილ ფაქტად შეიძლება მივიჩნიოთ ახალი სატელევიზიო არხის შექმნა, რომელიც საქართველოს ფარგლებში მოქმედებს, თბილისიდან დასავლეთისკენ მიმავალი სატრანსპორტო ბანების მშენებლობა და ა.შ.

ადგილობრივ ტერიტორიაზე ცნობილ ფაქტად შეიძლება მივიჩნიოთ ქალაქში ან სოფელში მომხდარი წყალდიდობა, მეწყერი და ა.შ.

თუ ფაქტის შესახებ ცნობილია მხოლოდ რაიონის (ქალაქის) მასშტაბით სასამართლომ უნდა მიუთითოს ამის შესახებ გადაწყვეტილებაში, რათა ზემდგომი ინსტანციის სასამართლომ შეძლოს ფაქტის საყოველთაოდ ცნობილად აღიარების სისწორის შემოწმება.

ბ) **პრეიუდიციულად**¹⁴¹ **დადგენილი ფაქტები** – ეს ისეთი ფაქტებია, რომლებიც დადგენილია სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილებით, თუ ამ საქმეში იგივე მხარეები მონაწილეობენ პრეიუდიციულად დადგენილი ფაქტები უკავშირდება როგორც სამოქალაქო საქმეზე გამოტანილ გადაწყვეტილებას, ისე გამონაკლის შემთხვევაში, სისხლის სამართლის საქმეზე გამოტანილ გადაწყვეტილებას. პრეიუდიციულობის ფარგლები განსხვავებულია. კერძოდ, ფაქტები, რომლებიც დადგენილია ერთ სამოქალაქო საქმეზე სასამართლოს კანონიერ ძალაში შესული გადაწყვეტილებით აღარ საჭიროებენ დამტკიცებას თუ სხვა სამოქალაქო საქმის განხილვისას იგივე მხარეები მონაწილეობენ.

რაც შეეხება სისხლის სამართლის საქმეზე გამოტანილ კანონიერ ძალაში შესულ სასამართლო განაჩენს, მას პრეიუდიციული ძალა აქვს მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ სასამართლო გამარტივებული წესით განიხილავს დანაშაულით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შესახებ სარჩელს (სსკ 309¹⁷ მუხლი). განაჩენით დადგენილი უნდა იყოს ასეთი ზიანის მიყენების ფაქტი. ამდენად მოსარჩელეს აღარ დაჭირდება ამ ფაქტის არსებობის მტკიცება. გა-

141 პრეიუდიცია (praejudicium) ლათინური სიტყვაა და ნიშნავს წინასწარ გადაწყვეტას.

ნაჩენი მოსარჩელემ აუცილებლად სარჩელს უნდა დაურთოს.

რაც შეეხება უდავო ფაქტებს და პრეზუმფციებს, ამ ფაქტების მიმართ კოდექსი არ შეიცავს ასეთივე მითითებას. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ აღნიშნული ფაქტები საჭიროებენ დამტკიცებას.

გ) **უდავო ფაქტები.** იურიდიულ ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელებული შეხედულების თანახმად მტკიცების საგანში შედიან მხოლოდ სადავო ფაქტები, ანუ ფაქტები, რომლებზეც მხარეები დავობენ.¹⁴²

უდავო ფაქტები – ეს ისეთი ფაქტებია, რომელთა შესახებ მხარეები არ დავობენ. მაგრამ თუ მხარე არ დავობს მოწინააღმდეგე მხარის მიერ მითითებული ფაქტის არსებობა – არარსებობის შესახებ, მაშასადამე იგი აღიარებს ამ ფაქტს (მაგალითად, ხელშეკრულების დადების ფაქტს). საქართველოს სსკ-სი ეფუძნება კონცეფციას, რომლის თანახმად ფაქტის აღიარება არის ერთ-ერთი მტკიცებულება, რის გამოც იგი მოთავსებულია სსკ-ის იმ კარში, რომელიც ეძღვნება „სასამართლო მტკიცებულებებს“. ფაქტის ცნობა როგორც მტკიცებულება, არსებითად განსხვავდება სარჩელის ცნობისაგან (სსკ მე-3 მუხლი). სარჩელის ცნობა დისპოზიციურობის პრინციპის ერთ-ერთი გამოვლინებაა, რომელიც თავის მხრივ მატერიალური სამართლის ფუნდამენტური პრინციპის – კერძო ავტონომიის ანარეკლია, მისი მსგავსი როლის შემსრულებელია პროცესში: მხარეები თითონვე განკარგავენ თავიანთ უფლებებს, თვითონ იწყებენ საქმის წარმოებას სასამართლოში, თვითონ განსაზღვრავენ დავის საგანს, თვითონვე შეუძლიათ მორიგდნენ, უარი თქვან სარჩელზე, ცნონ სარჩელი და ა.შ. (სსკ მე-3 მუხლი).

რაც შეეხება ფაქტის აღიარებას, ის არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც უფლების თავისუფლად განკარგვის აქტი. ფაქტის აღიარება შეიძლება ემყარებოდეს მხარის რწმენას ამ ფაქტის არსებობის შესახებ. ამით შეიძლება იყოს განპირობებული სსკ 133-ე მუხლის დანაწესი იმის შესახებ, რომ მხარეს შეუძლია გააქარ-

142 W. Lüke. Zivilprozessrecht. München, 1999. s 209 X.. Шлак. Международное гражданское процессуальное право. Перевод с немецкого. М. 2001, стр. 324.

წყლოს (უკუაგდოს) თავისი აღიარება, თუ დაამტკიცებს, რომ ეს აღიარება იყო შეცდომის შედეგი და განპირობებული იყო ისეთი გარემოებით, რომელიც ცნობილი გახდა მისთვის აღიარების შემდეგ. მაგრამ მთავარი აქ ისიცაა, რომ მხარემ შეიძლება აღიაროს ფაქტი (მაგალითად, ხელშეკრულების დადების ფაქტი), მაგრამ არ აღიაროს სარჩელი.

ამრიგად, უდავო ფაქტები – ფაქტის (და არა სარჩელის) აღიარების ერთ-ერთი სახესხვაობაა. უდავო ფაქტებს უკავშირდება აბსოლუტურად ისეთივე შედეგები, როგორიც მხარის მიერ ფაქტის აღიარებას. ისინი მხოლოდ იმით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, რომ ერთ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ზეპირ ან წერილობით გამოთქმულ აღიარებასთან, ხოლო მეორე შემთხვევაში ღუმილით გამოთქმულ აღიარებასთან („ღუმილი თანხმობის ნიშანია“). თუმცა აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ პრაქტიკაში თითქმის ვერ შევხვდებით შემთხვევას, როცა მხარე მხოლოდ ღუმილით შემოიფარგლოს და ზეპირად არ განაცხადოს, რომ იგი არ უარყოფს ამა თუ იმ ფაქტს (მაგალითად, ხელშეკრულების დადებას, ზიანის მიყენებას, ნივთის მიღებას და ა.შ.), მაგრამ სხვა ფაქტობრივი გარემოებების გამო არ ცნობს სასარჩელო მოთხოვნას.

ამრიგად, საქართველოს სსკ-ის შესაბამისადაც არ უნდა შეგროვდეს მტკიცებულებები უდავო ფაქტების მიმართ, რადგან ისინი, ისე როგორც ზეპირად თუ წერილობით განცხადებული აღიარება, ითვლებიან დადგენილად (დამტკიცებულად) და სწორედ ამის გამო აღარ საჭიროებენ დამატებითი მტკიცებულებების შეგროვებას.

დ) **პრეზუმფციები.** იურიდიულ ლიტერატურაში ფართოდაა აგრეთვე გავრცელებული შეხედულება იმის შესახებ, რომ დამტკიცებას არ საჭიროებენ ე.წ. პრეზუმირებული, ანუ ნაკარაუდები ფაქტები.

პრეზუმფციების არსისა და მნიშვნელობის შესახებ დაწვრილებით საუბარი გვექნება ქვემოთ. აქ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია აღვნიშნოთ შემდეგი:

ა) პრეზუმფცია წარმოადგენს ვარაუდს ამა თუ იმ ფაქტის არსებობის შესახებ. ასეთი ვარაუდი კი, თავის მხრივ, შეიძლება წარ-

მოიშვას მხოლოდ გარკვეული ფაქტების საფუძველზე, რომლებიც წინასწარ ცნობილია ან უნდა დადგინდეს. მაგალითად, მოძრავ ნივთზე ფაქტობრივი ბატონობის ფაქტი წარმოშობს საკუთრების ვარაუდს, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ მფლობელი ივარაუდება მესაკუთრედ. საჯარო რეესტრში რეგისტრაციის ფაქტი, თუ რა თქმა უნდა ასეთი რეგისტრაცია დადასტურდება, წარმოშობს საკუთრების ვარაუდს. ასევე თუ დადასტურდება, რომ მოსარჩელის ქონება დააზიანა მოპასუხემ, წარმოიშობა ამ ფაქტის საფუძველზე ვარაუდი, რომ მოპასუხეს მიუძღვის ბრალი ზიანის მიყენებაში და ა.შ. ამ ვარაუდების გასაქარწყლებლად მოწინააღმდეგე მხარემ უნდა დაამტკიცოს, რომ სადავო ნივთის მესაკურე არის არა ის პირი, ვის სასარგებლოთაც მოქმედებს ვარაუდი, არამედ თვითონ, რომ მას არ მიუძღვის ბრალი ზიანის მიყენებაში და ა.შ.

აბსოლუტურად იგივე წესებს ემორჩილება მხარეთა შორის მტკიცების ტვირთის განაწილება, რომლის მიხედვით საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტების ნაწილი ივარაუდება მოპასუხის სასარგებლოდ და ამიტომ ისინი უნდა დაამტკიცოს მოსარჩელემ, ხოლო თუ მოსარჩელე დაამტკიცებს ამ ფაქტებს, მაშინ წარმოიშობა გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე სხვა ფაქტების არსებობის ვარაუდი მის სასარგებლოდ და, ამიტომ მათ გასაქარწყლებლად მოპასუხემ უნდა დაამტკიცოს გარკვეული ფაქტები.

ყოველივე ეს მხოლოდ იმაზე შეიძლება მიუთითებდეს, რომ პრეზუმფციების მეშვეობით კანონმდებელი ანაწილებს მტკიცების ტვირთს მხარეთა შორის და იგი არის მტკიცების ტვირთის გამოხატვის ერთ-ერთი ყველაზე სრულყოფილი და ყველაზე უფრო გავრცელებული ფორმა. მაგალითად, სკ 158-ე მუხლის თანახმად „ივარაუდება, რომ ნივთის მფლობელი არის მისი მესაკუთრე“. საკუთრების ამ პრეზუმფციიდან გამომდინარე, თუ ვინმე აღძრავს სარჩელს სხვისი უკანონო მფლობელობიდან ნივთის გამოთხოვის შესახებ (სკ 172-ე მუხლი), მაშინ მოსარჩელემ უნდა დაამტკიცოს, რომ იგი არის ამ სადავო ნივთის მესაკუთრე, რადგან მოპასუხე, ე.ი. პირი, რომელიც ფაქტიურად ფლობს ნივთს, ამ ფაქტი-

ური მფლობელობის საფუძველზე ივარაუდება, რომ არის სადავო ნივთის მესაკუთრე და მას არ სჭირდება, ამიტომ, დაამტკიცოს, რომ ნამდვილად არის მესაკუთრე. იმ შემთხვევაში, თუ მოსარჩელე დაამტკიცებს რომ იგი არის სადავო ნივთის მესაკუთრე, მაშინ მოპასუხეს (ფაქტიურ მფლობელს) შეუძლია, იმისათვის, რომ თავიდან აიცილოს მისთვის არახელსაყრელი გადაწყვეტილების გამოტანა, დაამტკიცოს, რომ ამ სადავო ნივთს ფლობს მართლზომიერად (სკ 162-ე მუხლი).

ამრიგად, პრეზუმფციების ანუ პრეზუმირებული (ნავარაუდები) ფაქტების მიკუთვნება ისეთი ფაქტებისათვის, რომლებიც არ საჭიროებენ დამტკიცებას – არასწორია.

III. ფაქტების მითითების ტვირთი (onus proferendi)

ამ საკითხს ნაწილობრივ უკვე შევეხეთ, როდესაც ვიხილავდით მტკიცების საგნის საკითხს. აქ ჩვენ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია განვიხილოთ შემდეგი საკითხები: 1. არის თუ არა ფაქტების მითითების ტვირთი მოვალეობა, თუ ეს არის მხოლოდ უფლება, რომელიც მხარეს შეუძლია არ შეასრულოს; 2. ვის ეკისრება ფაქტების მითითების ტვირთი, ანუ პროცესის რომელი მონაწილეა ფაქტების მითითების ტვირთის სუბიექტები 3. რა იურიდიული შედეგი შეიძლება მოჰყვეს ფაქტებზე მითითების ტვირთის შეუსრულებლობას?

1. არის თუ არა ფაქტების მითითების ტვირთი მოვალეობა. ამ საკითხის გასარკვევად მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მოკლედ შევეხეთ საქართველოს 1964 წლის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსით დამკვიდრებულ ზოგიერთ დებულებას: ამ კოდექსის 134-ე მუხლის თანახმად მოსარჩელემ თავის სასარჩელო განცხადებაში უნდა მიეთითებინა გარემოებანი, რომლებზეც იგი ამყარებდა თავის მოთხოვნას, აგრეთვე მტკიცებულებანი, რომლებიც ადასტურებენ ამ გარემოებებს.

ამ მუხლის ანალიზი საკვებით საკრისია იმისათვის, რომ გა-

ვაკეთოთ დასკვნა: ფაქტების მითითების ტვირთი, რომელიც მხარეებს ეკისრებოდათ, გათვალისწინებული იყო საქართველოს 1964 წლის კოდექსითაც.

ამასთან ერთად, 1964 წლის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მე-11 მუხლის თანახმად „სასამართლო მოვალეა არ დასჯერდეს წარმოდგენილ მასალებსა და ახსნა-განმარტებებს და მიიღოს კანონით გათვალისწინებული ყველა ზომა, რათა ყოველმხრივ, სრულად და ობიექტურად გამოარკვიოს საქმის ნამდვილი გარემოებანი და მხარეთა უფლება-მოვალეობანი.“ სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, სასამართლომ თავისი ინიციატივით უნდა შეიტანოს მტკიცების საგანში ისეთი გარემოებებიც, რომლებზეც მხარეები რატომღაც არ მიუთითებენ, მაგრამ ასაბუთებენ (ამართლებენ) მხარეთა მოთხოვნებს და შესაგებელს და ამიტომ, აქვთ მნიშვნელობა საქმის არსებითად სწორად გადაწყვეტისათვის. სასამართლო პრაქტიკა მტკიცედ და განუხრელად ატარებდა ამ მოთხოვნებს.

ასეთ პირობებში, ცხადია, სავსებით სწორი იყო ჩვენს მიერ ჩამოყალიბებული მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ფაქტების მითითების ტვირთი, როგორც მოვალეობა, რომლის შეუსრულებლობას შეიძლება მოჰყვეს მხარისათვის არახელსაყრელი შედეგი, საბჭოთა სამოქალაქო პროცესში არ არსებობდა.¹⁴³

საქართველოს 1997 წლის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, აგებულია შეჯიბრებითობის პრინციპზე. ამ პრინციპის შესაბამისად „მხარეები თვითონვე განსაზღვრავენ, თუ რომელი ფაქტები უნდა დაედოს საფუძვლად მათ მოთხოვნებს ან რომელი მტკიცებულებებით უნდა იქნეს დადასტურებული ეს ფაქტები“ (სსკ მე-4 მუხლი).

სავსებით ცხადია, რომ მხარეებმა თვითონვე უნდა მიუთითონ, თუ რომელი ფაქტების საფუძველზე აყენებენ თავიანთ მოთხოვნებს, თუ შესაგებელს. ეს წესი შეჯიბრებითობის პრინციპის ერთ-ერთი კონკრეტული გამოვლინებაა. მაგრამ შეიძლება თუ არა ფაქტების მითითების ტვირთი განვიხილოთ როგორც მოვალეობა?

143 თ. ლილუაშვილი, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო სამართალი. თბ. 1992 წ. გვ. 126.

ქართულ იურიდიულ ლიტერატურაში არსებობს მოსაზრება, რომლის თანახმად ფაქტების მითითების ტვირთი გულისხმობს, რომ მხარე უფლებამოსილია გამოხატოს თავისი მოსაზრება განსაზღვრულ ფაქტებთან დაკავშირებით, თუ მას სურს თავისი უფლებების დაცვა. წინააღმდეგ შემთხვევაში მის მიმართ იძულება არ გამოიყენება, თუმცა იგი წამგებიან მდგომარეობაში აღმოჩნდება. ამ მოვალეობებს, რომელთა შესრულება იძულებით არ ხდება, ე.ი. სავალდებულო არ არის, მაგრამ მათი უგულებელყოფა ხშირად მოვალეობის სუბიექტს არახელსაყრელ პირობებში აყენებს, უწოდებენ ფაკულტატურ მოვალეობებს. საპროცესო სამართალში ამგვარ **ფაკულტატურ მოვალეობებს** განეკუთვნება მითითების ტვირთი.¹⁴⁴

სავსებით სწორად მიუთითებენ ავტორები, რომ კანონმდებლობა მართლაც არ ითვალისწინებს ისეთ ღონისძიებებს თუ საშუალებებს, რომელთა მეშვეობით შეიძლებოდა გვეიძულებინა მხარე მიუთითებინა ფაქტებზე თავის მოთხოვნის დასაბუთება-გამართლების მიზნით. ასეთი იძულება გამორიცხულია, მაგრამ არ არის გამორიცხული და, პირიქით, იგულისხმება, რომ თუ მხარე არ იაქტიურებს და არ მიუთითებს ფაქტებზე თავისი მოთხოვნის (შესაგებლის) დასაბუთების მიზნით, მან შეიძლება წააგოს პროცესი. პროცესის წაგების საშიშროება, მისთვის არახელსაყრელი გადაწყვეტილების გამოტანის საშიშროება უბიძგებს მხარეს, აიძულებს მას იყოს აქტიური, მიუთითოს ყველა იმ ფაქტიურ გარემოებაზე რომლებიც ფაქტობრივად და იურიდიულად გაამართლებენ მის მოთხოვნას (შესაგებელს).

ამრიგად, **იურიდიული ვალდებულება** ამ ცნების კლასიკური და ტრადიციული გაგებით, აქ ნამდვილად არ გვაქვს, მაგრამ **მოვალეობა**, რომლის შეუსრულებლობას შეიძლება მოყვეს არახელსაყრელი შედეგი ამ მოვალე სუბიექტისათვის, აქ ნამდვილად გვაქვს.

მტკიცების საგანი ამა თუ იმ კონკრეტულ საქმეზე განისაზღვრება იმ ფაქტებით, რომლებზეც მიუთითებენ მხარეები. თუ

144 **ჰაინ ბოელინგი, ლადო ჭანტურია.** სამოქალაქო საქმეებზე სასამართლო გადაწყვეტილებათა მიღების მეთოდოლოგია. თბ. 2003 წ. გვ. 30-31

რომელი ფაქტები დაუდონ საფუძვლად თავიანთ მოთხოვნებს – განსაზღვრავენ თვითონ მხარეები. მაგრამ, ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ ყველა იმ ფაქტის მიმართ, რომლებზეც მიუთითებენ მხარეები, გამოთხოვილი უნდა იქნეს მტკიცებულება, ანუ ყველა ამ ფაქტის მიმართ წარდგენილი მტკიცებულება უნდა მიიღოს თუ არა სასამართლომ და შეაფასოს იგი?

მხარეები, სსკ-ის მე-4 მუხლის თანახმად სრულიად თავისუფალნი არიან მიუთითონ ნებისმიერ ფაქტზე. ეს მათი უფლებაა, მაგრამ მათ მიერ მითითებული ფაქტობრივი გარემოებების სამართლებრივი შეფასება, ე.ი. იმის დადგენა და გარკვევა, თუ რამდენად ასაბუთებენ ეს ფაქტები იურიდიულად მხარეთა მოთხოვნებს და შესაგებელს – ეს უკვე სასამართლოს პრეროგატივაა. აქედან გამომდინარე, თუ მხარის მიერ მითითებული ფაქტი ან ფაქტები ვერ ამართლებენ, ან ვერ ასაბუთებენ იურიდიულად მოთხოვნას (შესაგებელს), სასამართლომ არც უნდა შეიტანოს ასეთი ფაქტი მტკიცების საგანში და არც უნდა მიიღოს ამ ფაქტის დასადასტურებლად მტკიცებულება.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: ფაქტების მითითების ტვირთი შესრულებულად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ იმ პირობით, თუ მხარეები თავიანთი მოთხოვნის (შესაგებლის) დასაბუთების მიზნით უთითებენ სამართლებრივი მნიშვნელოვან ფაქტებზე. არის თუ არა მხარეთა მიერ მითითებული ფაქტები სამართლებრივად მნიშვნელოვანი, თუ უმნიშვნელო, წყვეტს სასამართლო.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მხარეთა მიერ მითითებული ფაქტების არასწორ იურიდიულ შეფასებას შეიძლება მძიმე შეცდომა მოყვეს. ფაქტის არასწორი იურიდიული შეფასება შეიძლება შემდეგში გამოიხატოს: სასამართლომ სამართლებრივი მნიშვნელობა მიანიჭა ფაქტს, რომელსაც სინამდვილეში არ აქვს ამ საქმისათვის მნიშვნელობა, ან კიდევ, სასამართლომ სამართლებრივი მნიშვნელობა არ მიანიჭა მხარეთა მიერ მითითებულ ისეთ ფაქტს, რომელსაც სინამდვილეში აქვს მნიშვნელობა ამ საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის.

§3. ფაქტების დამტკიცების ტვირთი (onus probandi)

I. დამტკიცების ტვირთის ცნება.

მტკიცების საგანს მჭიდროდ უკავშირდება მეორე მნიშვნელოვანი ინსტიტუტი – დამტკიცების ტვირთი. ეს გასაგებიცაა: მას შემდეგ, რაც სასამართლომ განსაზღვრა საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის სამართლებრივად მნიშვნელოვანი ფაქტების წრე, გამოყო ამ წრიდან ფაქტები, რომლებზეც არ დავობენ (აღიარებენ) მხარეები,

საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტები და პრეიუდიციულად დადგენილი ფაქტები, ე.ი. მას შემდეგ, რაც სასამართლომ განსაზღვრა დასამტკიცებელ გარემოებათა წრე ანუ მტკიცების საგანი მის წინაშე წამოიჭრება სხვა საკითხები, კერძოდ: რა წესით უნდა დამტკიცდეს მტკიცების საგანში შემავალი სადაო ფაქტები? რომელ მხარეს ეკისრება მათი დამტკიცების ტვირთი? რა მოქმედება უნდა შეასრულოს მხარემ დამტკიცების ტვირთის (მოვალეობის) განსახორციელებლად? და ა.შ.

პირველ რიგში უნდა აღვნიშნოთ, რომ ის რაც ითქვა ზემოთ ფაქტების მითითების ტვირთზე როგორც ფაქულტატურ მოვალეობაზე – მთლიანად ეხება და განეკუთვნება დამტკიცების ტვირთსაც, ანუ დამტკიცების ტვირთიც არის მხარის ფაქულტატური მოვალეობა შეასრულოს გარკვეული მოქმედება.

სანქცია ამ მოვალეობის შეუსრულებლობისათვის მდგომარეობს იმაში, რომ მხარეს, რომელმაც ეს მოვალეობა არ შეასრულა, დაეკისრება ფაქტის დაუმტკიცებლობის მატერიალურ-სამართლებრივი თვალსაზრისით არახელსაყრელი შედეგი: უარის თქმა სარჩელის დაკმაყოფილებაზე, თუ მოსარჩელემ ვერ დაამტკიცა გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელოვანი ფაქტი, ან სარჩელის დაკმაყოფილება, თუ მოპასუხემ ვერ დაამტკიცა სარჩელის წინააღმდეგ მის მიერ მითითებული შესაგებლის საფუძველი.

მაგრამ, კონკრეტულად რა მოქმედება უნდა შეასრულოს დამტკიცების ტვირთის (მოვალეობის) სუბიექტმა, რათა მას არ დაეკისროს ფაქტის დაუმტკიცებლობის არახელსაყრელი შედეგი?

პირველი, რაც უნდა გააკეთოს მხარემ დამტკიცების მოვალეობის შესასრულებლად – ესაა მტკიცებულებათა წარმოდგენა სასამართლოში იმ ფაქტის დადგენის მიზნით, რომლის დამტკიცების მოვალეობაც მას ეკისრება.

მაგრამ, მტკიცებულების წარმოდგენა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს იმას, რომ მხარემ უკვე შეასრულა თავისი მოვალეობა და მას აღარ ემუქრება ფაქტის დაუმტკიცებლობის არახელსაყრელი შედეგები. საქმე ისაა, რომ მხარის მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულება **ჯერ ერთი**, უნდა პასუხობდეს მტკიცებულებათა განკუთვნილობისა და დასაშვებობის კანონით გათვალისწინებული პრინციპების მოთხოვნებს. თუ ამ მოთხოვნებს პასუხობს სასამართლო მიიღებს ამ მტკიცებულებებს. **მეორეც**, წარმოდგენილი მტკიცებულება ისეთ კავშირში უნდა იყოს დასადგენ გარემოებასთან, რომ შეიძლებოდეს ამ გარემოების არსებობა – არარსებობის შესახებ უტყუარი დასკვნის გაკეთება. საკითხი იმის შესახებ შეასრულა თუ არა მხარემ მასზე დაკისრებული დამტკიცების მოვალეობა საბოლოოდ უნდა გადაწყდეს სასამართლოს მიერ, რადგან სასამართლო აფასებს მტკიცებულებებს თავისი შინაგანი რწმენით, აქედან გამომდინარე, ფაქტი დამტკიცებულად (დადგენილად) ჩაითვლება, თუ სასამართლო ჩათვლის მას ასეთად, თუ სასამართლო დარწმუნდება ამ ფაქტის არსებობაში. სასამართლოსათვის ასეთი რწმენის შექმნა იმ პირთა მოვალეობაა, რომლებსაც დამტკიცების მოვალეობა ეკისრებათ. გამოდის, რომ მხარეთა მტკიცებითი საქმიანობის საბოლოო მიზანი – ესაა სასამართლოს დარწმუნება საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოების არსებობაში.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: დამტკიცების ტვირთი – ესაა სამოქალაქო სამართალწარმოებაში საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელოვანი ფაქტების დამტკიცების მოვალეობის დაკისრება მხარეებზე, რომლის შესრულება უზრუნველყოფილია მატერიალურ-სამართლებრივი თვალსაზრისით არახელსაყრელი გადაწყვეტილების გამოტანით იმ მხარის მიმართ, რომელმაც ეს მოვალეობა არ (ვერ) შეასრულა.¹⁴⁵

145 გერმანულ სამოქალაქო საპროცესო ლიტერატურაში ერთმანეთისაგან განასხ-

II. დამტკიცების ტვირთის განაწილება მხარეთა შორის

1. დამტკიცების ტვირთის სუბიექტები.

სამოქალაქო საქმის განხილვაში მონაწილეობენ მოსამართლეები, მხარეები, მესამე პირები, თანამონაწილეები (თანამოსარჩელეები, თანამოპასუხეები). წარმოადგენენ თუ არა ისინი დამტკიცების ტვირთის სუბიექტებს, ანუ ეკისრებათ თუ არა მათ მტკიცების საგანში შემავალი სადავო ფაქტების დამტკიცების მოვალეობა?

სასამართლოს (მოსამართლის) შესახებ ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ იგი მოვალეა სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილი წესის დაცვით მიიღოს მხარის მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულება, შეამოწმოს და შეაფასოს იგი. მტკიცებულებათა შეგროვება, შემოწმება და შეფასება წარმოადგენს მტკიცებულებით საქმიანობას და შედის სასამართლო მტკიცების ცნების შინაარსში. აქედან გამომდინარე, სასამართლო არის მტკიცების, როგორც საპროცესო საქმიანობის სუბიექტი.

მაგრამ სასამართლო არ არის და არც შეიძლება იყოს დამტკიცების ტვირთის (მოვალეობის) სუბიექტი. სასამართლოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების კანონიერი ძალა, ცხადია, არ ვრცელდება თვითონ სასამართლოზე. მაშასადამე, სასამართლოზე არ შეიძლება

ვაკებენ ობიექტურ და სუბიექტურ დამტკიცების ტვირთს. ობიექტური დამტკიცების ტვირთი განსაზღვრავს, თუ რომელ მხარეს ეკისრება ეს ტვირთი და, მაშასადამე, რომელ მხარეს დაეკისრება არახელსაყრელი შედეგი, თუ ვერ დამტკიცდება გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელოვანი ფაქტი, სუბიექტური დამტკიცების ტვირთი კი განსაზღვრავს რომელ მხარეს ეკისრება მტკიცებულების წარდგენის მოვალეობა. L. Rosenberg, / schwab /Gottwald/, დასახ. ნაშრომი, გვ. 670. Хаймо шак დასახ. ნაშრომი, გვ. 329-332

ჩვენი აზრით, ობიექტური და სუბიექტური დამტკიცების ტვირთის გამიჯვნისათვის არ არსებობს საკმარისი საფუძველი. მტკიცებულება ფაქტის დასადასტურებლად უნდა წარმოადგინოს იმ მხარემ, რომელსაც ეკისრება ამ ფაქტის დამტკიცების ტვირთი. არ არის გამორიცხული, რომ ეს ფაქტი შეიძლება დადასტურდეს მოწინააღმდეგე მხარის მიერ წარმოდგენილი მტკიცებულებითაც. სასამართლო ცხადია, გამოიყენებს ნებისმიერ მტკიცებულებას, რომელიც წარმოდგენილია სასამართლოში. მაგრამ, ეს არ ცვლის დამტკიცების ტვირთის იურიდიულ ბუნებას.

გავრცელდეს ფაქტის დაუმტკიცებლობის არახელსაყრელი მატერიალურ-სამართლებრივი შედეგები. სასამართლოს წინაშე ფაქტის დამტკიცების არც აუცილებლობა და არც ამ აუცილებლობით განპირობებული მოვალეობა არ არსებობს.¹⁴⁶

დამტკიცების ტვირთის სუბიექტები შეიძლება იყვნენ საქმეში მონაწილე ის პირები, რომლებზეც შეიძლება გავრცელდეს ფაქტის დაუმტკიცებლობის არახელსაყრელი შედეგები, ანუ გადაწყვეტილების კანონიერი ძალა. ასეთი პირებია უწინარეს ყოვლისა, მხარეები და თანამონაწილეები, კერძოდ, მოსარჩელე, მოპასუხე, თანამოსარჩელე, თანამოპასუხე. დამტკიცების ტვირთის სუბიექტებია აგრეთვე მესამე პირები დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნით, აგრეთვე მესამე პირი დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნის გარეშე, რადგან, თუ იგი ვერ დაეხმარება მხარეს მოიგოს პროცესი, შემდგომში მის წინააღმდეგ აღძრულ რეგრესული სარჩელის განხილვის დროს მას უფლება აღარ ექნება დაამტკიცოს ფაქტები, რომელთა დაუმტკიცებლობის გამო იმ მხარემ, რომლის მხარდასაჭერადაც მონაწილეობდა მესამე პირი პროცესში, წააგო ეს პროცესი.

რაც შეეხება კანონიერ წარმომადგენლებს, როგორიცაა მშობლები, მშვილებლები, მეურვეები, მზრუნველები, ისინი მოწოდებული არიან დაიცვან სასამართლოს მიერ ქმედუვნაროდ ან შეზღუდულ ქმედუვნარიანად აღიარებული პირების, აგრეთვე მცირეწლოვნებისა და არასრულწლოვნების უფლებები. ამიტომ, ისინი წარმოადგენენ დამტკიცების ტვირთის სუბიექტებს. იგივე უნდა ითქვას იმ პირზე, რომელსაც სამართავად გადაეცა უგზო-უკვლოდ დაკარგული პირის ქონება, აგრეთვე სამკვიდრო ქონების დაცვისა და მართვისათვის დანიშნული პირი, როცა მემკვიდრეობა არ მიუღია გარდაცვლილი ან გარდაცვლილად გამოცხადებული პირის მემკვიდრეს (სსკ 101-ე მუხლი).

რაც შეეხება ნებაყოფლობით წარმომადგენლებს, ისინი ასრულებენ საპროცესო მოქმედებას მარწმუნებლის სახელითა და

146 სამძებრო პრინციპზე აგებულ სამოქალაქო პროცესში სასამართლოს ზოგჯერ განიხილავდნენ როგორც დამტკიცების ტვირთის სუბიექტს.

ინტერესებისათვის. დამტკიცების ტვირთის სუბიექტები სწორედ ეს მარწმუნებლებია და არა მათი წარმომადგენლები.

2. მნიშვნელობა

სამოქალაქო სამართლის პროცესში არ არის წინასწარი მოკვლევისა და გამოძიების ორგანოები. ამიტომ, დამტკიცების ტვირთის დაკისრება საქმეში მონაწილე ერთ რომელიმე პირზე არ იქნებოდა მიზანშეწონილი არც ფაქტის დადგენისა და არც სამართლიანობის თვალსაზრისით. ვერც მოსარჩელე, ვერც მოპასუხე და ვერც თვით სასამართლოც კი, ცალკე აღებული ვერ შეძლებს ყველა იმ გარემოების დამტკიცებას, რომელთა გარეშე შეუძლებელი იქნება სამოქალაქო საქმის სწორად გადაწყვეტა. სწორედ ამ მოსაზრებიდან გამომდინარე სამოქალაქო სამართლის პროცესში ოდითგანვე წარმოებს დამტკიცების ტვირთის მხარეთა შორის განაწილება.

ამ მოსაზრებას ეფუძნება სსკ 102-ე მუხლის პირველი ნაწილი, რომლის თანახმად „თითოეულმა მხარემ უნდა დაამტკიცოს გარემოებანი, რომლებზედაც იგი ამყარებს თავის მოთხოვნებსა და შესაგებელს“.

როგორც ვხედავთ, სამოქალაქო პროცესში, მტკიცების საგანში შემაჯალი გარემოებებიდან ერთი ნაწილი უნდა დაამტკიცოს მოსარჩელემ, ხოლო მეორე ნაწილი – მოპასუხემ.

ამასთან ერთად, დამტკიცების ტვირთის განაწილების ძალით ერთი მხარე, რომელმაც სრულიად გარკვეული ფაქტები უნდა დაამტკიცოს თავისუფლდება იმ ფაქტების დადგენისაგან, რომელიც მეორე მხარემ უნდა დაამტკიცოს. ეს იმას ნიშნავს, რომ მოსარჩელე თავისუფლდება იმ ფაქტების დადგენისაგან, რომელიც მოპასუხემ უნდა დაამტკიცოს და პირიქით, მოპასუხე თავისუფლდება იმ ფაქტების დადგენისაგან, რომლებიც მოსარჩელემ უნდა დაამტკიცოს.

ამრიგად, მტკიცების ტვირთის მხარეთა შორის განაწილების ინსტიტუტი მიუთითებს არამართო იმაზე, თუ რომელმა მხარემ რა ფაქტები უნდა დაადგინოს, არამედ იმაზეც, თუ რომელი ფაქტების

დადგენის მოვალეობისაგან თავისუფლდება ესა თუ ის მხარე. აქედან გამომდინარე, მხარეთა შორის დამტკიცების ტვირთის განაწილება მხარეთა თანასწორუფლებიანობის პრინციპის კონკრეტული გამოვლინებაა სამოქალაქო პროცესში.

იურიდიულ ლიტერატურაში ფართოდაა გავრცელებული შეხედულება, რომლის თანახმად, დამტკიცების ტვირთი მნიშვნელობას იძენს ისეთ შემთხვევაში, როდესაც ვერ ხერხდება გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტის დადგენა-დამტკიცება. მნიშვნელობა არ აქვს იმას, თუ რომელი მხარის მიერ წარმოდგენილ მტკიცებულების საფუძველზე სასამართლომ ჩათვალა ფაქტი დამტკიცებულად. მაგრამ, როდესაც ფაქტი ვერ იქნა დამტკიცებული, მაშინ სასამართლომ უნდა განსაზღვროს, თუ რომელ მხარეს ეკისრებოდა ამ ფაქტის დამტკიცების ტვირთი და ისე გამოიტანოს შესაბამისი გადაწყვეტილება.¹⁴⁷

მხარეთა შორის დამტკიცების ტვირთის განაწილების ინსტიტუტი სტიმულს აძლევს მხარეთა აქტიურობას მოიძიონ და წარუდგინონ სასამართლოს მტკიცებულებები იმ ფაქტების დასამტკიცებლად (დასადაგენად) რომელთა დამტკიცების მოვალეობა მათი ეკისრება. ასეთია დამტკიცების ტვირთის განაწილების საპროცესო სამართლებრივი მნიშვნელობა.

ამასთანავე ერთად, მხარეთა შორის დამტკიცების ტვირთის განაწილების ინსტიტუტს აქვს არამართო საპროცესო-სამართლებრივი, არამედ მატერიალურ-სამართლებრივი მნიშვნელობაც, რაც მდგომარეობს იმაში, რომ ფაქტის დაუმტკიცებლობის არახელსაყრელი შედეგები უნდა დაეკისროს იმ მხარეს, რომელსაც ამ ფაქტის დამტკიცება ევალებოდა. არახელსაყრელი გადაწყვეტილების გამოტანის მუქარა წარმოადგენს ფაქტორს, რომელიც უზრუნველყოფს მხარეთა აქტიურობას წარმოუდგინონ სასამართლოს შესაბამისი მტკიცებულებები, დაამტკიცონ შესაბამისი ფაქტები.

147 ჰ. ბოელინგი, ლ. ჭანტურია. დასახ. ნაშრომი, გვ 63.

III. პრეზუმფციის მნიშვნელობა სამოქალაქო პროცესში

დამტკიცების ტვირთის მხარეთა შორის განაწილების მნიშვნელობიდან გამომდინარე საკვებით ცხადია, რომ შეცდომას ამ ტვირთის განაწილებაში, ანუ გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტის დამტკიცების ტვირთის დაკისრებას იმ მხარეზე, რომელსაც სინამდვილეში არ ეკისრება მისი დამტკიცება, შეიძლება მოყვეს არასწორი და უსამართლო გადაწყვეტილების გამოტანა. დამტკიცების ტვირთის მხარეთა შორის სწორად განაწილების ასეთი მნიშვნელობით შეიძლება აიხსნას ნაშრომების სიმრავლე, რომლებიც ამ პრობლემას ეძღვნება. წამოყენებული იქნა მრავალი თეორია, საფუძვლები, კრიტერიუმი, რომელთა მომარჯვებით, როგორც ამას მათი ავტორები გვთავაზობენ, შეიძლებოდა დამტკიცების ტვირთის სწორად განაწილება მხარეთა შორის.¹⁴⁸

დამტკიცების ტვირთის პრობლემა არაა მხოლოდ სამოქალაქო საპროცესო სამართლის პრობლემა. ეს პრობლემა დგას, მაგალითად, სისხლის სამართლის პროცესშიც. კერძოდ, საქართველოს კონსტიტუციის მე-40 მუხლის თანახმად „ადამიანი უდანაშაულოდ ითვლება, ვიდრე მისი დამნაშავეობა არ დამტკიცდება კანონით დადგენილი წესით და კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენით“.

როგორც ვხედავთ, ამ მუხლით დამკვიდრებულია უდანაშაულობის პრეზუმფცია. ამ პრეზუმფციიდან გამომდინარე „არავინ არ არის ვალდებული ამტკიცოს თავისი უდანაშაულობა. ბრალდების მტკიცების მოვალეობა ეკისრება ბრალმდებელს“ (კონსტიტუციის მე-40 მუხლის მე-2 ნაწილი).

ამრიგად, უდანაშაულობის პრეზუმფციის პროცესუალური მნიშვნელობა მთლიანად ამოიწურება დამტკიცების ტვირთის დაკისრებით: რადგან ყოველი ადამიანი იგულისხმება უდანაშაულოდ, მაშინ ის, ვინც მას დებს ბრალს დანაშაულის ჩადენაში, მოვალეა დაამტკიცოს ეს ბრალეულობა. ეს საკვებით გასაგები და ცხადია:

148 იხ. თ. ლილუაშვილი. მტკიცების საგანი და ტვირთი საბჭოთა სამოქალაქო სამართლის პროცესში (რუსულ ენაზე). თბ. 1957 წელი

19. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი.

პირი, რომელსაც დებენ ბრალს დანაშაულის ჩადენაში, ისედაც იგულისხმება როგორც არაბრალეული და უდანაშაულო, მას არ სჭირდება ამტკიცოს ის, რაც ისედაც, ე.ი. დამტკიცების გარეშე, იგულისხმება (ითვლება, ივარაუდება).

პრეზუმფციები სამოქალაქო სამართალშიაც მოქმედებენ, მაგრამ აქ არ გვაქვს წინასწარი გამოძიების ორგანოები და არ გვყავს ბრალმდებელი და ბრალდებული. ასეთმა მდგომარეობამ განაპირობა პრეზუმფციების გამოყენების თავისებურებანი სამოქალაქო პროცესში.

ისე როგორც სისხლის სამართლის პროცესში, სამოქალაქო პროცესშიც, პრეზუმფციების პროცესუალური მნიშვნელობა მხარეთა შორის მტკიცების ტვირთის განაწილებით ამოიწურება. თავისებურება სისხლის სამართლის პროცესთან შედარებით განპირობებულია იმით, რომ სამოქალაქო პროცესში არის ორი თავისი ინტერესებით ერთმანეთისადმი დაპირისპირებული მხარე — მოსარჩელე და მოპასუხე და არ არის არც ბრალმდებელი და არც ბრალდებული, აგრეთვე წინასწარი გამოძიების ორგანოები.

ამიტომ, ბუნებრივია, ნაწილი მტკიცების საგანში შემავალი სადავო ფაქტებისა ივარაუდება მოსარჩელის სასარგებლოდ, ნაწილი კი მოპასუხის სასარგებლოდ. ფაქტები, რომლებიც ივარაუდება მოპასუხის სასარგებლოდ, უნდა დაამტკიცოს მოსარჩელემ (რაც იმასაც ნიშნავს, რომ მოპასუხე თავისუფალია ამ ფაქტების დამტკიცებისაგან), ხოლო ფაქტები, რომლებიც ივარაუდება მოსარჩელის სასარგებლოდ, უნდა დაამტკიცოს მოპასუხემ (რაც იმასაც ნიშნავს, რომ მოსარჩელე თავისუფალია ამ ფაქტების დამტკიცებისაგან).

აბსოლუტურად იმავე წესებს ემორჩილება მხარეთა შორის დამტკიცების ტვირთის განაწილება. ამ შემთხვევაშიაც გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტების ნაწილი ივარაუდება მოპასუხის სასარგებლოდ და, ამიტომ, ისინი უნდა დაამტკიცოს მოსარჩელემ, ხოლო თუ მოსარჩელე დაამტკიცებს ამ ფაქტებს, მაშინ წარმოიშობა გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე სხვა ფაქტების არსებობის ვარაუდი მის სასარგებლოდ

და ამიტომ, მათ გასაქარწყლებლად (უარსაყოფად) მოპასუხებ უნდა დაამტკიცოს გარკვეული ფაქტები.

ეს იმას ნიშნავს, რომ პრეზუმფციები სამოქალაქო სამართალწარმოებაში დამტკიცებისაგან კი არ ათავისუფლებს მხარეს, არამედ წარმოადგენს დაპირისპირებულ მხარეთა შორის დამტკიცების ტვირთის განაწილების წესს. ამა თუ იმ ფაქტის დამტკიცების ტვირთისაგან განთავისუფლება წარმოადგენს არა მიზეზს, არამედ ამ ტვირთის განაწილების შედეგს.

სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, პრეზუმფციების მეშვეობით კანონმდებელი ანაწილებს დამტკიცების ტვირთს მხარეთა შორის და მტკიცების ტვირთის გამოხატვის სხვა ფორმებს შორის, რომლებსაც იცნობს მატერიალური სამართალი, პრეზუმფციები ყველაზე სრულყოფილი და პრაქტიკულად ხელმისაწვდომი ფორმაა.¹⁴⁹

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, ცხადია ისიც, რომ პრეზუმფციები არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც გამონაკლისი დამტკიცების ტვირთის მხარეთა შორის განაწილების საერთო წესიდან, როგორც ამას გვთავაზობს ფართოდ გავრცელებული და გაბატონებული შეხედულება. ასეთი შეხედულება არამართო უსწოროა, არამედ დიდ უხერხულობასაც ქმნის: გამოდის, რომ სამოქალაქო მატერიალური სამართალი და საერთოდ კერძო სამართალი, მხოლოდ იმითაა დაინტერესებული, რომ ჩამოაყალიბოს გამონაკლისები დამტკიცების ტვირთის განაწილების საერთო წესიდან.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სამოქალაქო სამართალმა არ იცის პრეზუმფციების, ანუ მხარეთა შორის დამტკიცების ტვირთის განაწილების დასრულებული სისტემა. რიგ შემთხვევაში კანონი არ

149 სამოქალაქო სამართლის კანონმდებლობა იცნობს დამტკიცების ტვირთის გამოხატვის სხვა ფორმებსაც, მაგალითად, სკ 1012-ე მუხლის თანახმად, „წუნდებული პროდუქტით მიყენებული ზიანისათვის პასუხისმგებლობისას მტკიცების ტვირთი ეკისრება დაზარალებულს“. იბაღება კითხვა: რომელი ფაქტები უნდა დაამტკიცოს დაზარალებულმა? ფაქტები, რომლებიც იწვევენ პროდუქციის მწარმოებლის პასუხისმგებლობას, თუ ფაქტები, რომლებიც ათავისუფლებენ მას ასეთი პასუხისმგებლობისაგან? (სკ 1009-ე მუხლი). ამ საკითხის გადაწყვეტისათვის საჭიროა სკ 1009-ე და 1011-ე მუხლების ანალიზი. პრეზუმფციების დროს ასეთი რთული ანალიზი საჭირო არაა.

შეიცავს პირდაპირ მითითებას იმაზე, თუ რომელი ფაქტების არსებობის საფუძველზე, ან რომელი ფაქტების დამტკიცების საფუძველზე წარმოიშობა ვარაუდი (პრეზუმფცია) გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე სხვა ფაქტების არსებობა – არარსებობის შესახებ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ზოგჯერ კანონი არ შეიცავს პირდაპირ მითითებას იმის თაობაზე, თუ რომელმა მხარემ კონკრეტულად რა ფაქტები უნდა დაადგინოს.

ასეთი ვითარება ქმნის აუცილებლობას, რათა გავარკვიოთ, თუ რა მოსაზრებით შეიძლება ეხელმძღვანელა კანონმდებელს იმ შემთხვევაში, როდესაც აყალიბებდა პრეზუმფციებს, ანუ განსაზღვრავდა რომელმა მხარემ გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე რომელი ფაქტი უნდა დაამტკიცოს.

იმ ნორმების ანალიზი, რომლებიც შეიცავენ პრეზუმფციებს, ანუ მხარეთა შორის დამტკიცების ტვირთის განაწილების წესებს, საფუძველს გვაძლევს გავაკეთოთ დასკვნა, რომ კანონმდებელი ცალკეულ შემთხვევებში სხვადასხვა მოსაზრებებით ხელმძღვანელობს.

ზოგიერთ შემთხვევაში კანონმდებელი ხელმძღვანელობს იმ მოსაზრებით, თუ რომელი მხარისათვის უფრო ადვილი და მოსახერხებელი იქნება ამა თუ იმ ფაქტის დამტკიცება-დადასტურება და რომელი მხარისათვის მისი დამტკიცება საერთოდ შეუძლებელი იქნება.

აქედან გამომდინარე, მტკიცებულებათა წარმოდგენის მოვალეობას მტკიცების საგანში შემავალი ფაქტის დადგენის მიზნით, კანონმდებელი აკისრებს იმ მხარეს, რომლისთვისაც ეს უფრო ადვილი და მოსახერხებელია. მაგალითად, დაამტკიცოს ხელშეკრულებითი ურთიერთობის წარმოშობის ფაქტი (ვთქვათ, სესხის მიცემის ფაქტი), გაცილებით უფრო ადვილია მოსარჩელისათვის (გამსესხებლისათვის), ვიდრე მოპასუხისათვის დაამტკიცოს, რომ ხელშეკრულებითი ურთიერთობის წარმოშობის ფაქტს ადვილი არ ჰქონია. მაგრამ იმის დამტკიცება, რომ ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულება მოპასუხემ შეასრულა (ვთქვათ, დააბრუნა სესხი), გაცილებით უფრო ადვილია თვით მოპასუხისათვის, ვიდრე მო-

სარჩელისათვის იმის დამტკიცება, რომ მოპასუხეს არ შეუსრულებია ხელშეკრულებით ნაკისრი ვალდებულება (მაგალითად არ დაუბრუნებია ვალი).

სახელშეკრულებო ურთიერთობებიდან წარმოშობილი ვალდებულების შეუსრულებლობით გამოწვეულ სარჩელებში მოსარჩელემ უნდა დაამტკიცოს (ანუ მას ეკისრება დამტკიცების ტვირთი), რომ ასეთი ურთიერთობა არსებობს, დადგა ამ ხელშეკრულებიდან გამომდინარე ვალდებულების შესრულების დრო, ხოლო თუ მოპასუხე არ ცნობს ასეთი ურთიერთობის წარმოშობას, მან უნდა დაამტკიცოს ფაქტები, რომლებიც კანონის თანახმად აბრკოლებენ ურთიერთობის წარმოშობას (მაგალითად, გარიგება ეწინააღმდეგება საჯარო წესრიგს ან ზნეობის ნორმებს (სკ 54-ე მუხლი) ან კიდევ, იგი დადებულია ნებართვის გარეშე, როცა კანონი ასეთ ნებართვს მოითხოვს (სკ 59-ე მუხლი და ა.შ.). შეიძლება მოპასუხემ არ უარყოს და არ გაილაშქროს ხელშეკრულებითი ურთიერთობის წარმოშობის წინააღმდეგ, მაგრამ წამოაყენოს შესაგებელი, რომ მოსარჩელის მიერ მისთვის გადაცემული ნივთი არ არის ნივთობრივად უნაკლო (სკ 487-ე მუხლი). ნივთის ნივთობრივად ნაკლოვანების ფაქტის დამტკიცების ტვირთი ეკისრება მოპასუხეს.

სხვა შემთხვევებში კანონმდებელი ხელმძღვანელობს საზოგადოების რეალური სინამდვილისა და რეალური ურთიერთობის განზოგადებული დასკვნებით, სინამდვილის მუდმივად განმეორებადი ფაქტებით. შესაბამისად კანონმდებელი თვითონ განსაზღვრავს თუ რომელი ფაქტების არსებობისას შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა სხვა ფაქტების არსებობა-არარსებობის შესახებ. მაგალითად, სკ 1007-ე მუხლის თანახმად სამედიცინო დაწესებულებაში მკურნალობისას პირის ჯანმრთელობისათვის მიყენებული ზიანი უნდა ანაზღაურდეს საერთო საფუძვლებით. „ზიანის მიმყენებელი თავისუფლდება პასუხისმგებლობისაგან, თუ დაამტკიცებს, რომ ზიანის დადგომაში მას ბრალი არ მიუძღვის“. როგორც ვხედავთ, პირმა, რომელიც მიმართავს სასამართლოს ჯანმრთელობის დაზიანებით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შესახებ, უნდა დაამტკიცოს მისი ჯანმრთელობის დაზიანების ფაქტი, მიზეზობრივი კავშირი ზიანსა და

სამედიცინო დაწესებულების მოქმედებას შორის და ზიანის ოდენობა. ეს პირი, ე.ი. მოსარჩელე, არაა ვალდებული დაამტკიცოს, რომ სამედიცინო დაწესებულებას მიუძღვის ბრალი ზიანის მიყენებაში, რადგან მისი ბრალი ივარაუდება, მაგრამ კანონი უშვებს შესაძლებლობას ამ ვარაუდის გაქარწყლებისათვის და აძლევს შესაძლებლობას სამედიცინო დაწესებულებას (მოპასუხეს) დაამტკიცოს თავისი არაბრალეულობა. თუ მოპასუხე დაამტკიცებს თავის არაბრალეულობას, იგი განთავისუფლდება პასუხისმგებლობისაგან, მაგრამ თუ მოპასუხე – სამედიცინო დაწესებულება, ვერ დაამტკიცებს თავის არაბრალეულობას, მაშინ ამოქმედდება ბრალის პრეზუმფცია (ვარაუდი) და სამედიცინო დაწესებულებას დაეკისრება ზიანის ანაზღაურება.

ამრიგად, მოსარჩელე მოვალეა დაამტკიცოს ფაქტები, რომელთა საფუძველზე შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე სხვა ფაქტების არსებობის ვარაუდის შესახებ, ხოლო იმ ფაქტების დამტკიცების ტვირთი, რომლებიც ასეთ ვარაუდს გააქარწყლებენ – დაკისრებული აქვს მოპასუხეს. საბოლოო ანგარიშში კი ასეთი მდგომარეობა იქმნება: მტკიცების საგნის, ანუ გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელოვანი ფაქტების წრიდან ერთი ნაწილი უნდა დაამტკიცოს მოსარჩელემ, ხოლო მეორე ნაწილი – მოპასუხემ. ფაქტების დამტკიცებას იწყებს მოსარჩელე, რომელმაც უნდა დაამტკიცოს მის მიერ მოპასუხისადმი წაყენებული მოთხოვნის ფაქტობრივი საფუძველი. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც მოსარჩელე დაამტკიცებს ამ ფაქტებს, მოპასუხეზე გადადის დამტკიცების ტვირთი. მაგალითად ვინდიკაციური სარჩელის განხილვის დროს, ე.ი. როდესაც აღძრულია სარჩელი სხვისი უკანონო მფლობელობიდან ნივთის გამოთხოვის შესახებ, მოპასუხეს წინასწარ არაფრის დამტკიცება არ სჭირდება, პირიქით, მოსარჩელემ უნდა დაამტკიცოს, რომ იგი არის სადავო ნივთის მესაკუთრე, რადგან „ივარაუდება, რომ ნივთის მფლობელი (მოპასუხე – თ.ლ.) არის მისი მესაკუთრე“ (სკ 158-ე მუხლი). მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მოსარჩელე – ვინდიკატორი დაამტკიცებს, რომ იგი არის სადავო ნივთის მესაკუთრე და ამით

გააქარწყლებს ზემოდ დასახელებულ ვარაუდს, მაშინ მოპასუხეზე გადადის მისი შესაგებლის ფაქტობრივი საფუძვლის დამტკიცების ტვირთი. კერძოდ, თუ მას სურს, რომ თავიდან აიცილოს ნივთის უკან დაბრუნება, უნდა დაამტკიცოს, რომ მას აქვს ამ ნივთის ფლობის კანონიერი უფლება.

როგორც ვხედავთ, მოპასუხის სასარგებლოდ ვარაუდი წარმოიშვა ფაქტების ყოველგვარი წინასწარი დამტკიცების გარეშე, რის გამოც მოსარჩელემ უნდა დაამტკიცოს გარკვეული ფაქტები, ხოლო თუ მოსარჩელე დაამტკიცებს ამ ფაქტებს, მაშინ წარმოიშობა ვარაუდი სხვა ფაქტის (ფაქტების) არსებობის (არარსებობის) შესახებ და მათი დამტკიცების ტვირთი ეკისრება მოპასუხეს.

საკითხი იმის შესახებ, თუ რომელი მხარისათვის უფრო ადვილია დაამტკიცოს ესა თუ ის ფაქტი, აგრეთვე, რომელი ფაქტების დამტკიცების საფუძველზე წარმოიშობა ვარაუდი (პრეზუმფცია) გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე სხვა ფაქტების არსებობის შესახებ, განსაზღვრულია კანონით, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში სასამართლო პრაქტიკით. ყოველივე ეს უზრუნველყოფს კონკრეტული სამოქალაქო საქმის გადაწყვეტისას მხარეთა შორის დამტკიცების ტვირთის ზუსტ, შეუცდომელ და ერთგვაროვან განაწილებას, იძლევა იმის მტკიცე გარანტიას, რომ თავიდან ავიცილოთ არაერთგვაროვნება დამტკიცების ტვირთის განაწილების დროს.

კიდევ ერთხელ ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, ფაქტის დადგენის მიზნით სასამართლოსთვის მნიშვნელობა არ აქვს, თუ რომელმა მხარემ წარმოადგინა ეს მტკიცებულება, მაგრამ ეს ისე არ უნდა გავიგოთ, თითქოს ყოველთვის, როცა მტკიცებულებას წარმოუდგენს სასამართლოს არა ის მხარე, რომელსაც მისი წარმოდგენა არ ევალეობოდა, დამტკიცების ტვირთი ამ მხარეზე გადადის. რა თქმა უნდა არა. სასამართლოს მიერ მტკიცებულების გამოთხოვა ან მისი მიღება ისეთი მხარისაგან, რომელსაც ასეთი ფაქტის დამტკიცების მოვალეობა არ ეკისრება, არ ანთავისუფლებს შესაბამის მხარეს მოვალეობისაგან დაამტკიცოს ფაქტი. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მტკიცებულებათა გამოთხოვა ან მათი სასამართლოში წარდ-

გენა არა იმ მხარისგან, ვისაც მათი წარმოდგენა არ ეკისრება, მხარეთა შორის დამტკიცების ტვირთის განაწილებაში არაფერს არ ცვლის, ფაქტის დამტკიცების მოვალეობა მაინც ეკისრება იმ მხარეს, ვისაც კანონის თანახმად ეკისრება ეს.

ერთადერთ გამონაკლისს ამ თვალსაზრისით, წარმოადგენს სსკ 136-ე მუხლის მე-5 ნაწილი და 157-ე მუხლი, რომელთა თანახმად თუ წერილობითი ან ნივთიერი მტკიცებულების წარდგენაზე უარს ამბობს ერთ-ერთი მხარე, რომელიც არ უარყოფს, რომ მტკიცებულება მის ხელთაა, ან თუ ამ მტკიცებულებათა წარდგენაზე უარს სასამართლო არასაპატიოდ მიიჩნევს, მას შეუძლია აღნიშნულ მტკიცებულებათა გამოთხოვაზე შუამდგომლობის აღმძვრელი პირი გაანთავისუფლოს იმ ფაქტის დამტკიცების მოვალეობისაგან, რომელიც ამ მტკიცებულებით უნდა დაედასტურებინა და ასეთი მოვალეობა გადააკისროს მხარეს, რომელიც უარს ამბობს მის ხელთ არსებული მტკიცებულების წარდგენაზე.

აქ მითითებულ შემთხვევაში ფაქტის დამტკიცების ტვირთი გადადის იმ მხარიდან, რომელსაც ევალებოდა მისი დამტკიცება, მეორე მხარეზე. აქედან გამომდინარე, ამ ფაქტის დაუმტკიცებლობის არახელსაყრელი შედეგები დაეკისრება არა იმ მხარეს, რომელსაც ეკისრებოდა მისი დამტკიცების მოვალეობა, არამედ მოწინააღმდეგე მხარეს. დამტკიცების ტვირთის ასეთი გადასვლის მიზანია მტკიცებულებათა წარდგენის უზრუნველყოფა იმ მხარისაგან, რომელთანაც ინახება წერილობითი თუ ნივთიერი მტკიცებულება, მაგრამ მისთვის არაა ხელსაყრელი მათი სასამართლოში წარდგენა, რადგან ფაქტი, რომელსაც ეს მტკიცებულებები ადასტურებენ, მოწინააღმდეგე მხარისათვის არის სარგებლობის მომტანი.

§4. მტკიცებულებები

I. ცნება

როგორც აღვნიშნეთ, კონკრეტული საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის სასამართლომ წინასწარ უნდა დაადგინოს მტკიცებულების საგნის ანუ გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტები. ეს ფაქტები, წარსულის ფაქტებია, ე.ი. ისეთი ფაქტებია, რომელსაც ადგილი ჰქონდათ წარსულში და ამიტომ უშუალო აღქმის გზით მათი დადგენა შეუძლებელია, გარდა ზოგიერთი იშვიათი გამონაკლისისა. რადგან საქმე გვაქვს ისეთ ფაქტთან, რომელსაც ადგილი ჰქონდა წარსულში, შეიძლება ასეთ ფაქტებს ისტორიული ფაქტები ვუწოდოთ, მათი დადგენა ისე, როგორც ადგილი ჰქონდათ წარსულში, შესაძლებელია მხოლოდ მტკიცებულებების მეშვეობით, მტკიცებულებების გამოყენებით.

უფრო ნათელი წარმოდგენა რომ შეგვექმნას მიზანშეწონილად მიგვაჩნია გავავლოთ ზოგიერთი პარალელი, კერძოდ, სასამართლო არ არის ერთადერთი ორგანო, სადაც მტკიცებულებებს იყენებენ. მტკიცებულებებს იყენებენ ყველგან, სადაც საჭიროა წარსულის რაიმე ფაქტის დადგენა, მათ შორის მეცნიერული კვლევის დროს და, აგრეთვე, ყოველდღიურ ცხოვრებაშიც. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ **ჯერ ერთი**, მიზნებია სხვადასხვა. მეცნიერები ფაქტს ადგენენ რაიმე თეორიის შესამოწმებლად ან რაიმე კანონზომიერების გასარკვევად და შესამუშავებლად. ყოველდღიურ ცხოვრებაში ფაქტს ვადგენთ რაიმე ცხოვრებისეული საკითხის გადასაწყვეტად და ა.შ. სასამართლო კი ფაქტს ადგენს მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნებისათვის, კონკრეტული საქმის გადაწყვეტისათვის. მეორეც, განსხვავება ისიცაა, რომ სასამართლო მტკიცებულებებს იყენებს კანონით ზუსტად განსაზღვრული წესით, მაშინ, როდესაც მეცნიერი თვითონ ირჩევს ფაქტის დადგენის მეთოდს, ხოლო ყოფაცხოვრებაში თვითონ მოქალაქე განსაზღვრავს მისთვის საინტერესო ფაქტების დადგენის წესებსაც და გზებსაც.

მტკიცებულებათა შეგროვების, შემოწმების, გამოკვლევისა და

შეფასების საპროცესო ფორმა ანუ საპროცესო კანონმდებლობით განსაზღვრული წესი, როგორც ჩანს განაპირობებს იმას, რომ მართლმსაჯულების განხორციელების მიზნებისათვის გამოყენებულ მტკიცებულებებს **სასამართლო მტკიცებულებებს უწოდებენ.**

რა არის სასამართლო მტკიცებულება?

საქართველოს 1964 წლის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 51-ე მუხლი შეიცავდა მტკიცებულებათა ლეგალურ განმარტებას. ამ მუხლის თანახმად **მტკიცებულებებია** ყოველგვარი ფაქტობრივი მონაცემი, რომელთა საფუძველზე სასამართლო დაადგენს საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებებს. ეს მონაცემები დადგინდება მხარეთა ახსნა-განმარტებით, მოწმეთა ჩვენებით, ექსპერტის დასკვნით, წერილობითი და ნივთიერი მტკიცებულებებით, რომლებსაც კანონი უწოდებს არა მტკიცებულებებს, არამედ **მტკიცების საშუალებებს.**

ამრიგად, 1964 წლის სსკ 51-ე მუხლი მტკიცებულებებს უწოდებდა ფაქტიურ მონაცემებს, ხოლო რითაც ამ მონაცემების დადგენა შეიძლებოდა – მტკიცების საშუალებებს.

მიუხედავად, მტკიცებულებათა ლეგალური ანუ კანონისმიერი განმარტებისა, იურიდიულ ლიტერატურაში თითქმის ყველა ავტორი, რომელიც ამ პრობლემას ეხებოდა, ცდილობდა თავისი ორიგინალური, ან, ყოველ შემთხვევაში რაღაცით სხვებისგან განსხვავებული განმარტება შემოეთავაზებინა.

ამასთან ერთად, კანონმდებლის მსგავსად ყველა **ავტორი ერთმანეთისგან მიჯნავდა** ფაქტობრივ მონაცემებს და მტკიცების საშუალებებს.

ჩვენ მიგვაჩნდა, რომ ასეთი გამიჯვნა დაუშვებელია, ან ყოველ შემთხვევაში ეს მხოლოდ გარკვეული პირობით შეიძლება.

საქმე ისაა, რომ ფაქტობრივი მონაცემები (ცნობები, ინფორმაციები), მტკიცებულებად შეიძლება იწოდებოდნენ მხოლოდ იმით, რომ მათი მეშვეობით შეიძლება ჩვენთვის საინტერესო სხვა ფაქტის დადგენა. ამ თვალსაზრისით ისინი მტკიცების საშუალებებია. მეორეს მხრივ, ის რაც მტკიცების საშუალებად იწოდება (მაგალითად, მოწმის ჩვენება, ექსპერტის დასკვნა და ა.შ.). სინამდ-

ვილეში სხვა არაფერია თუ არა მტკიცებულება. აქედან გამომდინარე, ვაკეთებდით დასკვნას, რომ მართალია კანონი (1964 წლის სსკ 51-ე მუხლი) მხარეთა ახსნა-განმარტებას, მოწმის ჩვენებას, ექსპერტის დასკვნას და ა.შ. უწოდებს არა მტკიცებულებას, არამედ მტკიცების საშუალებას, მაგრამ ესენი სხვა არაფერია თუ არა მტკიცებულებები. განა შეიძლება იმის თქმა, რომ მტკიცებულებები არაა მტკიცების საშუალებები, ხოლო მტკიცების საშუალებები არაა მტკიცებულებები?

აქედან გამომდინარე, ვაკეთებდით დასკვნას, რომ მტკიცებულებები და მტკიცების საშუალებები იდენტური ცნებებია და ერთმანეთისაგან მათი გამიჯვნას შეიძლება სერიოზული გაუგებრობა მოჰყვეს.¹⁵⁰

საქართველოს 1997 წლის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი აღარ მიჯნავს ერთმანეთისაგან ფაქტობრივ მონაცემებს, როგორც მტკიცებულებებს და მტკიცების საშუალებებს, როგორცაა მხარეთა ახსნა-განმარტება, მოწმის ჩვენება და ა.შ.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა: სამოქალაქო პროცესში მტკიცებულებებია კანონით განსაზღვრული მტკიცების საშუალებები, რომელთა გამოყენებით სასამართლოს შეუძლია დაადგინოს საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტიური გარემოებები.

კანონი ამომწურავად განსაზღვრავს მტკიცებულებათა ანუ მტკიცების საშუალებათა სახეებს, ესენია: მხარეთა (მესამე პირთა) ახსნა-განმარტება, მოწმეთა ჩვენება, ფაქტების კონსტატაციის მასალები, წერილობითი მტკიცებულება, ნივთიერი მტკიცებულება, ექსპერტის დასკვნა (სსკ 102-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

მხარეებს შეუძლიათ წარუდგინონ სასამართლოს მხოლოდ აქ ჩამოთვლილი მტკიცებულება, ხოლო სასამართლოს არ შეუძლია გამოითხოვოს, მიიღოს ან შეამოწმოს და შეაფასოს სხვა სახის მტკიცებულება. უფრო მეტიც, ზოგჯერ კანონმა შეიძლება არ

150 თ. ლილუაშვილი „Новое в гражданском и в гражданско – процессуальном законодательстве.....“ Труды научной сессии ВШОН. москва 1962 г. стр. 190-192. იხ. აგრეთვე: თ. ლილუაშვილი, საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო სამართალი. თბ. 1992 წ. გვ. 137-138

დაუშვას აქ ჩამოთვლილი რომელიმე მტკიცებულება ამა თუ იმ ფაქტის დადგენის მიზნით.

მტკიცებულებებს მათი წარმოდგენის საშუალებების მიხედვით განსახვავებენ პირდაპირ (unmittelbare) და ირიბ (mittelbare) მტკიცებულებებად.

პირდაპირი მტკიცებულებები, ეწოდება მტკიცებულებებს, რომლებიც ემსახურებიან სამართლებრივი ნორმის ფაქტობრივი შემადგენლობის არსებობის უშუალო დადასტურებას.

ირიბი ანუ არაპირდაპირი ეწოდება ისეთ მტკიცებულებებს, რომელთა საგანია ფაქტის მტკიცებები, რომელთაგანაც შეუძლებელია უშუალოდ მიღებულ იქნეს დასამტკიცებელი ფაქტის დადასტურება (der Gegenstand der Beweises).¹⁵¹

II. მტკიცებულებათა განკუთვნადობა და დასაშვებობა

1. განკუთვნადობა. პრაქტიკული თვალსაზრისით ეს უმნიშვნელოვანესი პრინციპი მოწოდებულია თავიდან აგვაცილოს საქმეების გადატვირთვა ისეთი მასალებით, რომლებსაც არავითარი მნიშვნელობა ამ საქმის გადაწყვეტისათვის არ აქვთ. საქმეში ისეთი მტკიცებულებების თუ სხვა მასალების შეტანა, რომლებსაც არავითარი მნიშვნელობა არ აქვთ, იქნებოდა არამართო დროის უნაყოფო ხარჯვა, არამედ ძლიერ გაართულებდა გადაწყვეტილებათა დასაბუთებულობის შემოწმებას ზემდგომი სასამართლოების მიერ.

მტკიცებულებათა განკუთვნადობას განიხილავს პროცესის ყველა სუბიექტი, თუმცა კანონიდან გამომდინარე საბოლოო გადაწყვეტილებას იღებს სასამართლო. სასამართლომ შეიძლება საქმის განხილვის გარკვეულ სტადიაზე უარი უთხრას მხარეს მტკიცებულების წარმოდგენაზე, მაგრამ მოგვიანებით საქმის განხილვის დროს თუ მხარე კვლავ წამოაყენებს იმ მტკიცებულების წარმოდგენის საკითხს, სასამართლომ შეიძლება შეიცვალოს აზრი

151 ნ. ხოფერია, მტკიცებულებათა თეორია გერმანიის სამოქალაქო საპროცესო სამართალში, თ. ლილუაშვილის 75 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული, თბილისი, ჯისიაი, 2003 წ. გვ. 344-345.

და დათანხმდეს მტკიცებულების მიღებას ან მის გამოთხოვას სხვა ორგანიზაციიდან.

მტკიცებულებათა განკუთვნიადობის პრინციპი დამკვიდრებულია სსკ 104-ე მუხლით, რომლის თანახმად „სასამართლო არ მიიღებს, არ გამოითხოვს ან საქმიდან ამოიღებს მტკიცებულებებს, რომლებსაც საქმისათვის მნიშვნელობა არა აქვთ.“ აქედან გამომდინარე, სასამართლომ უნდა მიიღოს მხოლოდ ისეთი მტკიცებულება, რომელიც ეხება საქმეს, რომელსაც შეუძლია დაადასტუროს საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე რომელიმე გარემოება.

მტკიცებულებათა განკუთვნიადობის პრინციპის კონკრეტული გამოვლინებაა წესი, რომლის თანახმად, წერილობითი საბუთის გამოთხოვის შესახებ შუამდგომლობის აღმძვრელი პირი ვალდებულია მიუთითოს, თუ რომელი გარემოების დადგენა შეიძლება ამ მტკიცებულებით (სსკ 134-ე მუხლის მე-3 ნაწილი), იგივე წესია ჩამოყალიბებული სხვა სახის მტკიცებულებათა მიმართ (სსკ 140-ე მუხლის მე-3 ნაწილი).

ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ **მტკიცებულებათა განკუთვნიადობა** და **მტკიცებულებათა უტყუარობა** (სარწმუნობა). მტკიცებულებათა განკუთვნიადობა უზრუნველყოფს საჭირო და საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე მტკიცებულებების შეგროვებას, ზედმეტი და გამოუსადეგარი მტკიცებულებების შეგროვებაზე და შემოწმებაზე დროის ფუჭად ხარჯვის თავიდან აცილებას: განკუთვნიადია მხოლოდ ისეთი მტკიცებულება, რომელიც მიმართულია საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე ამა თუ იმ გარემოების დადასტურებისაკენ. სხვა საკითხია, რომ განკუთვნიადი და სწორად მიღებული მტკიცებულება შემდგომში შემოწმებისა და შეფასების შედეგად არ აღმოჩნდა უტყუარი და სარწმუნო. ასეთ მტკიცებულებებს სასამართლო ვერ დაეყრდნობა არა იმიტომ, რომ ისინი არაა განკუთვნიადი, არამედ იმიტომ, რომ ისინი არაა სარწმუნო და უტყუარი.

სასამართლოს შეუძლია ამოიღოს საქმიდან შეცდომით მიღებული არაგანკუთვნიადი მტკიცებულება, მაგრამ ის ვერ ამოიღებს საქმიდან ისეთ მტკიცებულებას, რომელიც განკუთვნიადია, მაგრამ არაა სარწმუნო.

განკუთვნადობა, როგორც მტკიცებულების თვისება, ადგენს ლოგიკურ კავშირს მტკიცებულებასა და მტკიცების საგანთან დაკავშირებულ იმ გარემოებას შორის, რომლის დადგენა ან უარყოფაც ხდება.¹⁵²

მტკიცებულებათა, თუ სხვა მასალათა მიღებაზე, გამოთხოვაზე ან შეცდომით მიღებული მტკიცებულებების საქმიდან ამოღების თაობაზე სასამართლოს გამოაქვს **მოტივირებული განჩინება**, რომელშიც მითითებული უნდა იყოს ფაქტზე, რომლის დასადასტურებლადაც ისინი იყო წარმოდგენილი, მაგრამ რომელიც სინამდვილეში არაა მიმართული ამ ფაქტის დადასტურებისაკენ. მაგალითად, სასამართლომ არ მიიღო ან საქმიდან ამოიღო მრავალრიცხოვანი ცნობები, რეკომენდაციები, დახასიათებები, რომლებიც მართალია დადებითად ახასიათებენ მხარის პიროვნებას, მაგრამ არავითარი მნიშვნელობა არ აქვთ ვთქვათ, იმ საკითხის გადაწყვეტისათვის დააკისროს თუ არა ამ მხარეს ვალის გადახდა, ზიანის ანაზღაურება მოწინააღმდეგე მხარის სასარგებლოდ, რის შესახებაც მიმდინარეობს დავა სასამართლოში.

ზემოთ აღნიშნული **მოტივირებული განჩინება** მტკიცებულებათა მიუღებლობაზე, გამოთხოვაზე უარის თქმის შესახებ ან საქმიდან მათი ამოღების შესახებ ცალკე არ გასაჩივრდება. იგი შეიძლება გასაჩივრდეს გადაწყვეტილებასთან ერთად.

3. დასაშვებობა. სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით გათვალისწინებული ნებისმიერი მტკიცებულება დასაშვებია და მხარეს შეუძლია წარუდგინოს სასამართლოს ისინი თავისი მოთხოვნის (შესაგებლის) ფაქტობრივი საფუძვლის არსებობის დამტკიცების მიზნით. ასეთია დასაშვებობის პროცესუალური პრინციპი, აზრი და შინაარსი.

მაგრამ ამ ზოგადი წესიდან არსებობს გამონაკლისი, რომლის თანახმად საქმის გარემოებანი, ანუ ფაქტები, რომლებიც საფუძვლად უდევს მხარეთა მოთხოვნას (შესაგებელს) და „რომლებიც კანონის თანახმად უნდა დადასტურდეს გარკვეული სახის მტკიცე-

152 Roger G. Park, David P. Leonard, Steven H. Goldberg, Evidence Law, „West group“ 2010, p. 130

ბულებებით, არ შეიძლება დადასტურდეს სხვა მტკიცებულებებით“.

მაგალითად, სკ 183-ე მუხლის თანახმად უძრავი ნივთის შესაძენად აუცილებელია გარიგების წერილობითი ფორმით დადება და შემდგომში ამ გარიგებით განსაზღვრული საკუთრების უფლების რეგისტრაცია საჯარო რეესტრში. აქედან გამომდინარე, უძრავი ნივთის შეძენის ფაქტის დადასტურებისათვის შეიძლება გამოყენებულ იქნეს მხოლოდ წერილობითი მტკიცებულება. ამავე კოდექსის 593-ე მუხლის თანახმად, მიწის იჯარის ხელშეკრულება უნდა დაიდოს წერილობითი ფორმით. „თუ ეს ფორმა არ არის დაცული, მაშინ ივარაუდება, რომ ხელშეკრულება დადებულია განუსაზღვრელი ვადით“. აქედან გამომდინარე, მხარე, რომელიც მიუთითებს, რომ ხელშეკრულება დადებულია გარკვეული ვადით, მან უნდა წარუდგინოს სასამართლოს წერილობითი ხელშეკრულება. სხვა სახის მტკიცებულებებით ამ ფაქტის დადასტურება დაუშვებელია.

ამავე კოდექსის 942-ე მუხლის მიხედვით **სამისდღეშო რჩენის ხელშეკრულება უნდა დაიდოს წერილობით**. აქედან გამომდინარე, თუ სამისდღეშო რჩენის ხელშეკრულება დაიდება ზეპირად, საკმარისი არ იქნება დავის შემთხვევაში მისი დადების დასადასტურებლად მხოლოდ მოწმეთა ჩვენება.¹⁵³

III. მტკიცებულებათა შემოწმება და შეფასება

მტკიცებულებათა შეფასება სასამართლოს შემეცნებითი საქმიანობის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ეტაპია. მას შემდეგ, რაც შეგროვილია მტკიცებულებები, საჭიროა მათი შემოწმება და შეფასება.

ვინ შეიძლება იყოს მტკიცებულებათა შეფასების სუბიექტი, ანუ ვის შეუძლია შეაფასოს საქმეში არსებული მტკიცებულებები?

მტკიცებულებათა შეფასების აუცილებლობა წამოიჭრება მას

¹⁵³ საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის კომენტარი, წიგნი მეოთხე, ტომი II, 2001 წ. გამ. „სამართალი“, გვ. 316.

შემდეგ, როდესაც სასამართლო ამ მტკიცებულებათა განკუთვნილობისა და დასაშვებობის პრინციპების მოთხოვნათა გათვალისწინებით მიიღებს (დაუშვებს) წარმოდგენილ მტკიცებულებას. მტკიცებულებათა დაშვებისა და მათი მიღების საკითხს წყვეტს მხოლოდ სასამართლო.

მას შემდეგ, როდესაც სასამართლომ დაუშვა მტკიცებულება და დაურთო იგი საქმეს, საჭიროა ამ მტკიცებულების შეფასება. მაგრამ, სანამ უშუალოდ მტკიცებულებათა შეფასების კრიტერიუმზე შევჩერდებოდეთ საგანგებოდ უნდა შევჩერდეთ პრაქტიკული თვალსაზრისით ერთ მეტად მნიშვნელოვან საკითხზე: სსკ-ის 105-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად „სასამართლოსათვის არავითარ მტკიცებულებას არა აქვს წინასწარ დადგენილი ძალა“. ეს იმას ნიშნავს, რომ არც ერთ მტკიცებულებას არ გააჩნია ერთმანეთის მიმართ რაიმე უპირატესობა. მაგალითად, ექსპერტის დასკვნას არ გააჩნია რაიმე უპირატესობა სხვა მტკიცებულებებთან შედარებით, მაგალითად მოწმის ჩვენებასთან შედარებით (რასაც, სამწუხაროდ პრაქტიკაში ზოგჯერ აქვს ადგილი), წერილობით მტკიცებულებას არ გააჩნია რაიმე უპირატესობა ნივთიერ მტკიცებულებებთან შედარებით და ა.შ.¹⁵⁴

საქართველოს სსკ-ი აგებულია მტკიცებულებათა თავისუფალი შეფასების საყოველთაოდ აღიარებულ პრინციპზე, რომლის თანახმად მხარეთა მიერ წარმოდგენილი და სასამართლოს მიერ შეგროვილი მტკიცებულებების ძალა და უტყუარობა განისაზღვრება უშუალოდ სასამართლოს მიერ.

მტკიცებულებათა სარწმუნოების, თუ არასარწმუნოების, უტყუარობის თუ სიყალბის შესახებ თავიანთი მოსაზრება შეიძლება გამოთქვან მხარეებმა და პროცესის სხვა მონაწილეებმა. მათ მოსაზრებას უდავოდ აქვს მნიშვნელობა მტკიცებულებათა ყოველმხრივ და სრულყოფილად შეფასებისათვის. მაგრამ, მტკიცებულებებს

154 მტკიცებულებათა ფორმალური შეფასების ეპოქა, როცა ამა თუ იმ მტკიცებულების მტკიცებითი ძალა და მნიშვნელობა განისაზღვრებოდა არა მოსამართლის მიერ, არამედ კანონით (მაგალითად ორი და მეტი მოწმის ჩვენება უფრო სანდოა, ვიდრე ერთისა, არისტოკრატის ჩვენება უფრო სანდოა, ვიდრე გლეხისა და ა.შ.) დიდი ხანია წარსულს ჩაბარდა.

საბოლოოდ აფასებს სასამართლო, რაც იმას შეიძლება ნიშნავდეს, რომ სამოქალაქო პროცესში მტკიცებულებათა შეფასების ერთადერთი სუბიექტი არის სასამართლო.

როგორ და რა წესით აფასებს მტკიცებულებებს სასამართლო?

საქართველოს 1964 წლის სსკ 53-ე მუხლის თანახმად „სასამართლო ხელმძღვანელობს რა კანონითა და სოციალისტური მართლშეგნებით, აფასებს მტკიცებულებებს თავისი შინაგანი რწმენით“.

როგორც ვხედავთ, მტკიცებულებათა შეფასების დროს სასამართლოს უნდა ეხელმძღვანელა კანონით და სოციალისტური მართლშეგნებით. ეს არამართო ზღუდავდა მტკიცებულებათა თავისუფალი შეფასების პრინციპს, არამედ გარკვეულ წინასწარმუშავებულ და სავალდებულო მიმართულებას აძლევდა სასამართლოს, რომელსაც შეეძლო გავლენა მოეხდინა მის შინაგან რწმენაზე, კერძოდ უტყუარად და სარწმუნოდ მიეჩნია მტკიცებულება (გამომდინარე სოციალისტური მართლშეგნებიდან), რომელიც სინამდვილეში არ იყო ასეთი.

ამიტომ, სავსებით სამართლიანად კანონმდებელმა არ გაიზიარა მტკიცებულებათა შეფასების ასეთი შეზღუდვა და 1997 წლის სსკ-ი აღარ შეიცავს ამ დებულებას.

სსკ 105-ე მუხლის მე-2 ნაწილის თანახმად, სასამართლო აფასებს მტკიცებულებებს თავისი შინაგანი რწმენით. ამრიგად, შინაგანი რწმენა, რომელიც თავისუფალია ყოველგვარი გარეგანი ზემოქმედებისგან, წარმოადგენს სამოქალაქო პროცესში მტკიცებულებათა შეფასების ერთადერთ კრიტერიუმს. ამიტომაც, როგორც ზევით ავლნიშნეთ, სამოქალაქო პროცესში დამკვიდრებულია სასამართლოს მიერ მტკიცებულებათა თავისუფალი შეფასების პრინციპი.¹⁵⁵ ცხადია, რომ შინაგანი რწმენა არ ნიშნავს თვითნებობას. თვითნებობა და კერძოდ კი სასამართლოს თვითნებობა, წარმოადგენს ობიექტურ საფუძველს მოკლებულ, დაუსაბუთებელ და გაუმართლებელ პოზიციას, რომელიც თვით სასამართლოს პირად სიმპათიებსა და სურვილებს ემყარება. სასამართლოს შინაგანი რწმენა – ეს შეფასების

155 Eberhard Schilken-Zivilprozessrecht, 2010, s.229

20. სამოქალაქო საპროცესო სამართალი.

შინაგანი, სუბიექტური კრიტერიუმია, რომელიც ყოველთვის უნდა ემყარებოდეს გარკვეულ ობიექტურ მონაცემებს, ყოველთვის უნდა იყოს დასაბუთებული ამ ობიექტური მონაცემებით ანუ იმით, თუ საიდან და როგორ ჩამოუყალიბდა სასამართლოს ასეთი შინაგანი რწმენა მტკიცებულების უტყუარობის თუ მისი სიყალბის შესახებ. აქ შეიძლება საჭირო იყოს კვლავ გავიმეოროთ, რომ მტკიცებულებათა შეფასების პროცესში სასამართლოს შინაგანი რწმენა ვლინდება სასამართლოს თავისუფლებაში შეაფასოს ისინი რაიმე ფორმალური ნიშნების გარეშე და რომ მტკიცებულებათა შეფასების დროს იგი არაა შეზღუდული რაიმე გარეგანი ძალებით და კანონით დაწესებული შეზღუდვებით.

ამასთან ერთად, მტკიცებულებათა შეფასება, ისე როგორც ყოველგვარი შეფასება, წარმოადგენს აზრობრივ პროცესს და ასეთი შეფასების დროს სასამართლომ უნდა იხელმძღვანელოს ლოგიკის კანონებით, რომელიც გვასწავლის სწორად აზროვნებას. სწორად აზროვნების ლოგიკური კანონების სამართლებრივი მოწესრიგება (რეგულირება) არც შესაძლებელია და არც დასაშვები: ობიექტური კანონები იმიტომ არიან ობიექტური, რომ ისინი ყოველგვარი სუბიექტური ჩარევისა და, მით უმეტეს, **სამართლებრივი მოწესრიგება-რეგულირების გარეშე მოქმედებენ.**

ამასთან ერთად, საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს მტკიცებულებათა შეფასების ზოგად წესებს, რომლებსაც საპროცესო წესები შეიძლება ვუწოდოთ. ეს წესები შემდეგში მდგომარეობს:

1. მტკიცებულებებს აფასებს უშუალოდ საქმის განმხილველი სასამართლო — პირველი ინსტანციის სასამართლო, რომელიც იხილავს საქმეს, ვალდებულია უშუალოდ გამოიკვლიოს მტკიცებულებები. თუ საქმის ზეპირი განხილვის დროს მოხდა მოსამართლის აცილება, რის გამოც საქმის განხილვა გადაიდო, მაშინ ამ საქმის განხილვა თავიდან უნდა დაიწყოს.

2. მხარეებს უნდა მიეცეთ შესაძლებლობა გამოთქვან თავიანთი მოსაზრება საქმეში არსებული მტკიცებულებების შესახებ, ხოლო თუ ასეთი მტკიცებულება წარმოდგენილი იქნა მხარის მიერ და

იგი მიღებული იქნა სასამართლოს მიერ საქმის ზეპირი განხილვის დროს, მაშინ მისი შინაარსი უნდა გამოქვეყნდეს ამ სხდომაზე, ან იგი უნდა წარედგინოს მხარეებს გასაცნობად (დასათვალიერებლად).

3. მხარეებს უფლება აქვთ შეკითხვები მისცენ მოწმეებს, ექსპერტებს, სპეციალისტებს, აგრეთვე ერთმანეთს.

4. მტკიცებულებებს სასამართლო აფასებს მათ ერთობლიობაში, რაც იმას ნიშნავს, რომ არ შეიძლება სასამართლო დაკმაყოფილდეს მტკიცებულებათა იზოლირებულად შეფასებით. ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მას არ შეუძლია იზოლირებულად შეფასება, რათა გაარკვიოს ხომ არ არის საჭირო დამატებითი მტკიცებულებების წარმოდგენა, მაგრამ საბოლოო შეფასების დროს მტკიცებულებები მათ ერთობლიობაში უნდა შეფასდეს.

5. თუ მტკიცებულებათა ერთობლიობაში შეფასების შედეგად აღმოჩნდება, რომ მათ შორის არსებობს წინააღმდეგობა, სასამართლო ვალდებულია ახსნას, რითაა განპირობებული ასეთი წინააღმდეგობის არსებობა.

6. მტკიცებულებებს სასამართლო აფასებს ყოველმხრივ, სრულად და ობიექტურად. აქ უწინარეს ყოფლისა იგულისხმება მტკიცებულებათა შეფასება მათი უტყუარობის თვალსაზრისით, რისთვისაც საჭიროა ამ მტკიცებულებათა ყოველმხრივი შემოწმება, მათი დაპირისპირება საქმეში არსებულ სხვა მტკიცებულებებთან და, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სასამართლოს სრული მიუკერძოებლობა მტკიცებულებათა შემოწმება-შეფასების დროს.

ასეთია მოკლედ მტკიცებულებათა სასამართლოს მიერ შეფასების ძირითადი წესები, რომლებსაც შეიძლება ვუწოდოთ მტკიცებულებათა შეფასების საპროცესო წესები.

ბოლოს უნდა აღინიშნოს, რომ მოსამართლის შინაგანი რწმენით მტკიცებულებათა შეფასება არ ნიშნავს სრულიად უანგარიშგებო დასკვნების უფლებას, სასამართლომ თავის გადაწყვეტილებაში უნდა მიუთითოს მოსაზრებებზე, რის გამოც, ზოგიერთი მტკიცებულება ცნო უტყუარად, ხოლო სხვები არასარწმუნოდ.

კანონის ასეთ დანაწესს აქვს სხვადასხვაგვარი მნიშვნელობა, მაგრამ ერთ-ერთი მთავარი მნიშვნელობა მდგომარეობს იმაში, რომ ზემდგომ ინსტანციის სასამართლოს, კერძოდ, სააპელაციო სასამართლოს შეუძლია შეამოწმოს გადაწყვეტილების ფაქტობრივი დასაბუთებულობა, რაც შეუძლებელი იქნება, თუ გადაწყვეტილებაში არ იქნება მითითებული, რა მოსაზრებით გაიზიარა საქმის პირველი ინსტანციით განმხილველმა სასამართლომ ესა თუ ის მტკიცებულება, ან რატომ უარყო საქმეში არსებული სხვა მტკიცებულება.

§ 5. მტკიცებულებათა სახეები

I. მხარეთა ახსნა-განმარტება. ფაქტის აღიარება.

1. მხარის ახსნა-განმარტება როგორც მტკიცებულება. მხარე — ესაა პირი, რომელიც სადავო სამართლებრივი ურთიერთობის უშუალო მონაწილეა. ამიტომ, მან ყველაზე კარგად უნდა იცოდეს ამ გარემოებათა შესახებ, რომლებსაც აქვთ მნიშვნელობა საქმისათვის. ამ მოსაზრებით ხელმძღვანელობს კანონმდებელი, როდესაც მხარეთა (მესამე პირთა, თანამონაწილეთა და კანონიერ წარმომადგენელთა) ახსნა-განმარტებას თვლის მტკიცებულებად, მტკიცების ერთ-ერთ დამოუკიდებელ და მნიშვნელოვან საშუალებად (სსკ 102-ე მუხლი).

ამავე დროს, მხარეები და მესამე პირები საქმის შედეგით დაინტერესებული პირებია. ამ გარემოებამ კი შეიძლება ზეგავლენა მოახდინოს მათი ახსნა-განმარტების სისწორესა და უტყუარობაზე. მაგრამ, ასეთი ვითარება მხარეთა ახსნა-განმარტებას კი არ ართმევს მტკიცებულებით ძალას და მნიშვნელობას, არამედ ავალებს სასამართლოს განსაკუთრებული ყურადღებით შეაფასოს მხარის ახსნა-განმარტება. მხარის ყოველი განმარტება ფაქტების შესახებ, რომელიც გაკეთებულია მის სასარგებლოდ, მაგალითად, მოპასუხის განმარტება იმის შესახებ, რომ მან შეასრულა ვალდებულება მოსარჩელის წინაშე, მართალია არის მტკიცებულება,

მაგრამ არასაკმარისი მტკიცებულებაა, რომელიც მოითხოვს დადასტურებას სხვა მტკიცებულების მეშვეობით.

მხარის ან მესამე პირის სახით ახსნა-განმარტება შეიძლება მისცეს ფიზიკურმა პირმა, იურიდიულმა პირმა, კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევაში-ორგანიზაციამ, რომელიც არ არის იურიდიული პირი.

იურიდიული პირის შემთხვევაში ახსნა-განმარტებას იძლევა ის პირი რომელსაც მესამე პირებთან წარმომადგენლობითი უფლებამოსილება გააჩნია. ასეთ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია მაგალითად „მეწარმეთა შესახებ“ კანონის მე-9 მუხლის მე-2 პუნქტი, კერძოდ: ხელმძღვანელთა უფლებამოსილება გულისხმობს უფლებამოსილების ფარგლებში საწარმოს სახელით გადაწყვეტილებების მიღებას, ხოლო წარმომადგენლობითი უფლებამოსილება გულისხმობს საწარმოს სახელით გამოსვლას მესამე პირებთან ურთიერთობაში.

როგორც აღნიშნული წესებიდან ჩანს, დირექტორი-ავტომატურად არ გულისხმობს წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების მქონე პირს. ამიტომ, ფიზიკურმა პირმა, რომელიც იურიდიული პირის (მათ შორის არასამეწარმეო იურიდიული პირის) სახელით იძლევა ახსნა-განმარტებას, უნდა წარმოადგინოს მეწარმეთა და არასამეწარმეო იურიდიულ პირთა რეესტრიდან ამონაწერი წარმომადგენლობის უფლებამოსილების შესახებ.

თუ ორგანიზაცია არ არის იურიდიული პირი, მაგალითად, ბინათმესაკუთრეთა ამხანაგობაა, მაშინ ახსნა-განმარტებას იძლევა მისი თავჯდომარე ან საამისოდ უფლებამოსილი პირი (ბინის მესაკუთრეთა ამხანაგობის შესახებ კანონის მე-14.2 მუხლი). თავჯდომარის არყოფნისას ან მის მიერ თავისი მოვალეობის შესრულების შეუძლებლობის შემთხვევაში, მისივე დავალებით თავჯდომარის მოვალეობას ასრულებს ბინათმესაკუთრეთა ამხანაგობის ერთ-ერთი წევრი (ბინის მესაკუთრეთა ამხანაგობის შესახებ კანონის 26.5-ე მუხლი).

მხარის ახსნა-განმარტება შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს როგორც წერილობით, ასევე, ზეპირი ფორმით. ზეპირ განმარტებას

მხარეები იძლევიან სასამართლო პროცესზე. წერილობითი ფორმით შეიძლება წარმოდგენილ იქნეს მაგალითად, სარჩელის სახით, შესაგებლის სახით და სხვა.

სსკ-ის 127-ე მუხლის მე-3 ნაწილის მიხედვით მოსამართლის გადაწყვეტილებით, მხარისაგან დისტანციური ახსნა-განმარტების მიღება შეიძლება სატელეფონო გასაუბრების ან ვიდეოკონფერენციის გამოყენებით სხვა სასამართლოდან ან ადმინისტრაციული ორგანოდან ან საზღვარგარეთ საქართველოს დიპლომატიური წარმომადგენლობებისა და საკონსულოების მეშვეობით, თუ შესაძლებელია პირის იდენტიფიცირება დაკითხვის ადგილას შესაბამისი ორგანოს მიერ.

რასაკვირველია ასეთი გზით მიღებული ახსნა-განმარტება სხდომის ოქმში უნდა დაფიქსირდეს.

ერთმანეთისაგან უნდა გავმიჯნოთ მხარეთა ახსნა-განმარტების ის ნაწილი, რომელიც მოთხოვნის ჩამოყალიბებას, დაზუსტებას, თუ დაკონკრეტებას ემსახურება და ახსნა-განმარტების ის ნაწილი, რომელიც საქმის ფაქტიურ გარემოებას შეეხება. მტკიცებულებას წარმოადგენს მხარის ახსნა-განმარტების მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოების არსებობა-არარსებობას ადასტურებს. იმისდამოუხედავად, თუ რა ფორმითაა წარმოდგენილი მხარეთა ახსნა-განმარტება – წერილობით თუ ზეპირი ფორმით, მტკიცებულებებითი მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ ახსნა-განმარტების იმ ნაწილს, რომელიც შეიცავს მითითებას ფაქტების შესახებ.

აქედან გამომდინარე, სასამართლოებში გავრცელებული პრაქტიკა, რომლის მიხედვით ახსნა-განმარტებას საქმის ფაქტიური გარემოებების შესახებ აძლევს არა უშუალოდ მხარე, რომელიც ესწრება საქმის განხილვას, არამედ მისი სახელშეკრულებო წარმომადგენელი, მაგალითად ადვოკატი, არ შეესაბამება კანონს, მის იმპერატიულ მოთხოვნას, კერძოდ: „საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების დადგენის პროცესი იწყება მხარეთა (მესამე პირთა, თანამონაწილეთა, კანონისმიერ წარმომადგენელთა) ახსნა-განმარტების მიღებით: მხარეები იძლევიან ახსნა-განმარტებებს მათ-

თვის ცნობილი და საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებათა შესახებ“ (სსკ-ის 127-ე მუხლის 1-ლი ნაწილი).

სახელშეკრულებო წარმომადგენელს ფართო საპროცესო უფლებები აქვს. მას შეუძლია გაანალიზოს საქმის მასალები, გამოთქვას თავისი მოსაზრებები საქმეში არსებული მტკიცებულებების უტყუარობის შესახებ, იმის შესახებ, თუ რომელი კანონი უნდა იქნეს გამოყენებული და როგორი გადაწყვეტილება უნდა იქნეს გამოტანილი და ა.შ. (სსკ 98-ე მუხლი). მაგრამ მას არ შეუძლია შეითავსოს მხარის როგორც მტკიცებულების წყაროს ფუნქცია, ისე როგორც არ შეუძლია შეითავსოს მოწმის ან ექსპერტის ფუნქცია. უფრო მეტიც, იგი არ შეიძლება დაიკითხოს როგორც მოწმე, ისეთი გარემოების შესახებ, რომლებიც მისთვის ცნობილი გახდა წარმომადგენლის მოვალეობის შესრულებასთან დაკავშირებით (სსკ 141-ე მუხლი).

საქართველოს სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა საკმაოდ სისრულით განსაზღვრავს მხარეებისაგან ახსნა-განმარტების მიღების წესებს, მათ შორის მხარის მიერ მოწინააღმდეგე მხარისათვის, აგრეთვე მოსამართლის მიერ მხარისათვის შეკითხვების მიცემის წესებს, კერძოდ, სსკ 127-ე მუხლის მე-2 ნაწილის მიხედვით მხარეებს უფლება აქვთ, სასამართლოს წინასწარი ნებართვის გარეშე დაუსვან შეკითხვები მოწინააღმდეგე მხარეს და მის წარმომადგენელს. სასამართლო ნებართვას იძლევა მხოლოდ შეკითხვების დასმის პროცედურის დაწყების თაობაზე. თუ შეკითხვა უადგილოა ან შეუფერებელია და არ ემსახურება საქმის გარემოებების გამოკვლევასა და დადგენას, სასამართლოს, მხარის თხოვნით ან თავისი ინიციატივით, შეუძლია მოხსნას ასეთი შეკითხვა. შეკითხვის უადგილოდ ან შეუფერებლად მიჩნევა და მისი მოხსნა შეუძლია მოსამართლეს ერთპიროვნულად, ხოლო როცა საქმეს კოლეგიური სასამართლო იხილავს, მაშინ – სხდომის თავმჯდომარეს.

ამავე კოდექსის 128-ე მუხლით მოსამართლეს უფლება აქვს შეკითხვები მისცეს მხარეებს, რომლებიც ხელს შეუწყობენ საქმის გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების სრულად და ზუსტად განსაზღვრას, მათს დასადასტურებლად მტკიცებულებ-

ბათა გამოვლენას და სასამართლოში წარდგენას, მათი უტყუარობის გამორკვევას.

სსკ-ის 128-ე მუხლი შეიცავს საკმაოდ ნათელ კრიტერიუმებს იმის თაობაზე, თუ რა საკითხების გასარკვევად უნდა მიეცეს შეკითხვები მხარეებს. ეს საკითხებია:

ა) მტკიცების საგნის ანუ იმ გარემოებების სრულად და ზუსტად განსაზღვრა, რომლებზეც მოსარჩელე და მოპასუხე ამყარებენ თავიანთ მოთხოვნებსა და შესაგებელს. მართალია, მხარეები თვითონვე განსაზღვრავენ, თუ რომელი ფაქტები უნდა დაედოს საფუძვლად მათ მოთხოვნებსა და შესაგებელს, მაგრამ, თუ მხარეები მიუთითებენ ისეთ გარემოებებზე, რომლებიც იურიდიულად ვერ ამართლებენ ამ მოთხოვნებს (შესაგებელს), სასამართლომ დრო არ უნდა დაკარგოს ასეთი გარემოებების დადგენისათვის. მტკიცების საგანი საბოლოოდ უნდა დაზუსტდეს და დაკონკრეტდეს მხარეთა ახსნა-განმარტებებისა და მათთვის შეკითხვების მიცემის მეშვეობით;

ბ) ყველა იმ მტკიცებულების გამოვლენა, რომლებიც, მართალია არ არის წარდგენილი სასამართლოში, მაგრამ რომლებიც შეიძლება გააჩნდეთ მხარეებს, აგრეთვე, წარდგენილ მტკიცებულებათა დასაშვებობისა და განკუთვნილობის (მნიშვნელობის) საკითხების გარკვევა, ასევე ის, არის თუ არა მტკიცების საგანში შემავალი ყველა გარემოების დასადასტურებლად წარდგენილი შესაბამისი მტკიცებულება და რომელი მხარეა ვალდებული ასეთი მტკიცებულება წარადგინოს;

გ) რამდენად სარწმუნო და უტყუარია წარდგენილი მტკიცებულებები.

სასამართლომ მხარეთა წინაშე შეიძლება დასვას სხვა საკითხებიც, რომლებსაც მნიშვნელობა აქვთ საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის (სსკ 218-ე მუხლი).¹⁵⁶

– საქართველოს უზენაესი სასამართლოს საკასაციო პალატა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს სასამართლოების მიერ ამ მუხლით მინიჭებული უფლების ეფექტიანად გამოყენების აუცილებლობას

156 იხ. თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, დასახელებული კომენტარები, გვ. 236-237

და აუქმებს გადაწყვეტილებას დაუსაბუთებლობის მოტივით, რაც გამოწვეული იყო იმით, რომ სასამართლოებმა არ დაუსვეს შესაბამისი შეკითხვები მხარეებს, რომლებიც ხელს შეუწყობდნენ როგორც საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების (მტკიცების საგნის) სრულად და ზუსტად განსაზღვრას, ისე შესაბამისი მტკიცებულებების გამოვლენას¹⁵⁷.

ძალიან მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ კანონმდებლობა კრძალავს ახსნა-განმარტების მიღებას ისეთი პირებისაგან, რომლებსაც ა) თავისი ფიზიკური ან ფსიქიკური ნაკლის გამო არ შეუძლია სწორად აღიქვას ფაქტები, მაგალითად, თუ პირი არის ბრმა მას არ შეუძლია სწორად აღიქვას ის ფაქტი, რომლის აღქმა მხოლოდ მხედველობით შეიძლებოდა, ასევე თუ მხარე არის ყრუ-მუნჯი, არ შეიძლება მისგან მივიღოთ ჩვენება ისეთი ფაქტის შესახებ, რომლის აღქმა სმენას მოითხოვს და ა.შ. ბ) სასულიერო პირისაგან ისეთ გარემოებათა შესახებ, რომლებიც მას გაანდვებს აღსარების დროს. ასეთი პირი არ შეიძლება ასეთი ფაქტების შესახებ მოწმედაც დაიკითხოს (სსკ-ის 141-ე მუხლი). გ) თანამდებობის პირისაგან, ისეთ გარემოებებზე, რომელთა შესახებ საიდუმლოების დაცვა მის სამსახურებრივ მოვალეობაში შედის (სსკ 129-ე მუხლი). ასეთ შემთხვევაში გასათვალისწინებელია, მაგალითად, კანონი „სახელმწიფო საიდუმლოების შესახებ“, რომელიც არეგულირებს ინფორმაციის სახელმწიფო საიდუმლოებად მიჩნევასთან, მის გასაიდუმლოებასა და დაცვასთან დაკავშირებულ სამართლებრივ ურთიერთობებს – თავდაცვის, ეკონომიკის, საგარეო ურთიერთობების, დაზვერვის, სახელმწიფო უშიშროებისა და მართლწესრიგის დაცვის სფეროში. ეს კანონი განსაზღვრავს, თუ რა ხასიათის ინფორმაცია განეკუთვნება სახელმწიფო საიდუმლოებას და რა ხასიათის ინფორმაცია არ მიიჩნევა სახელმწიფო საიდუმლოებად.

„ნოტარიატის შესახებ“ კანონის მე-8 მუხლის 1-ლი პუნქტის თანახმად “თუ ამ მუხლით სხვა რამ არ არის დადგენილი, ნოტარიუსი ვალდებულია საიდუმლოდ შეინახოს ცნობები, რომლებიც

¹⁵⁷ სუსგ სამოქალაქო საქმეებზე, 2003წ. №2, გვ.321

მისთვის ცნობილი გახდა სამსახურებრივ საქმიანობასთან დაკავშირებით. ეს ვალდებულება ძალაშია ნოტარიუსის თანამდებობიდან გათავისუფლების შემდეგაც.“

საიდუმლოების დაცვის ვალდებულება შეიძლება გათვალისწინებული იქნეს სხვა კანონებითაც.

მხარეს უფლება აქვს გამოცხადდეს სასამართლო სხდომაზე, მაგრამ არ მისცეს ახსნა-განმარტება ან საერთოდ არ მიიღოს მონაწილეობა საქმის განხილვაში (სსკ 232-ე მუხლი). მხარეს ასევე უფლება აქვს საერთოდ არ გამოცხადდეს სასამართლო სხდომაზე. ერთ-ერთი მხარის ასეთი უმოქმედობის მიუხედავად მეორე მხარეს უფლება აქვს მისცეს ახსნა-განმარტება სასამართლოს და შეასრულოს ნებისმიერი საპროცესო მოქმედება, მაგალითად, აღძრას სასამართლოს წინაშე სხვადასხვა ხასიათის შუამდგომლობები, მათ შორის, დაუსწრებელი გადაწყვეტილების გამოტანის შესახებ იმ მხარის წინააღმდეგ, რომელიც არ გამოცხადდა, ან გამოცხადდა, მაგრამ მონაწილეობას არ იღებს საქმის განხილვაში (სსკ 232-ე მუხლი).

სასამართლოს არ აქვს უფლება მხარეს ჩამოართვას სასამართლოსათვის ახსნა-განმარტების მიცემის უფლება.

მხარის ახსნა განმარტება შეიძლება სხვადასხვა სახის იყოს, კერძოდ, მტკიცება და აღიარება.¹⁵⁸

მტკიცება გულისხმობს მხარის მიერ იმ ფაქტების აღნიშვნას რომლებიც ასაბუთებენ მათ მოთხოვნებს ან შეპასუხებებს (შესაგებულს).

შეპასუხებას ძირითადად უკავშირებენ მოპასუხეს, რომელიც თავის შესაგებულში, ხშირ შემთხვევაში, არ იზიარებს სასარჩელო მოთხოვნას. თუმცა შეპასუხება შეიძლება ხდებოდეს სასამართლო პროცესებზე, როგორც მოპასუხის ასევე მოსარჩელის მხრიდანაც, მაგალითად, როდესაც მოსარჩელე პასუხს სცემს მოპასუხის შესაგებულს.

პასუხის გაცემა შეიძლება განხორციელდეს როგორც წერილ-

158 И.В. Решетникова, Доказывание в гражданском процессе, М. 2010 г., ст.

178. Гражданский процессуальный кодекс Украины, научно-практический комментарий, Харьков, 2009 г. Ст. 176-177

ობით ასევე ზეპირი ფორმით, რომელიც ფიქსირდება სასამართლო სხდომის ოქმში. დაფიქსირება შეიძლება მოხდეს სხდომის მდივნის ან მაგნიტაფონის ან სხვა ტექნიკური საშუალების მეშვეობით.

სასამართლოს შეუძლია დაეყრდნოს მტკიცებებს იმ შემთხვევაში თუ ისინი გაკეთებულია სასამართლო პროცესზე და გამოკვლეულია სხვა მტკიცებულებებთან ერთად.

განსაკუთრებით საინტერესოა ფაქტის აღიარება, რომელზეც სპეციალურად შევჩერდებით.

2. ფაქტის აღიარება. ფაქტის აღიარება-ესაა მხარეთა ახსნა-განმარტების ერთ-ერთი სახესხვაობა, მტკიცებულება, რომელსაც ზოგჯერ მტკიცებულებათა მეფესაც კი უწოდებდნენ. აღიარების, როგორც მტკიცებულების თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ამ მტკიცებულებით ხდება ისეთი ფაქტის დადასტურება, რომელზეც მეორე მხარე ამყარებს თავის მოთხოვნას ან შესაგებელს. მაშასადამე, ფაქტს, რომელიც უნდა დაედასტურებინა ერთ მხარეს, ადასტურებს მოწინააღმდეგე მხარე. სწორედ ამიტომ, აღიარება როგორც მტკიცებულება ითვლება უტყუარ მტკიცებულებად, რადგან იგი გაკეთებულია მოწინააღმდეგე მხარის სასარგებლოდ და ამღიარებლის ინტერესების საწინააღმდეგოდ.

ამ მოსაზრებით ხელმძღვანელობს კანონმდებელი, როდესაც ამკვიდრებს წესს, რომლის თანახმად ერთი მხარის მიერ ისეთი გარემოების დადასტურება, რომელზეც მეორე მხარე ამყარებს თავის მოთხოვნას თუ შესაგებელს, სასამართლომ შეიძლება საკმარის მტკიცებულებად ჩათვალოს და საფუძვლად დაუდოს თავის გადაწყვეტილებას (სსკ 131-ე მუხლი).

სასამართლო პრაქტიკაში ხშირია შემთხვევა, როდესაც მხარე თავის აღიარებას გარკვეულ დათქმას უკეთებს, მაგალითად, მხარე აღიარებს, რომ მართლაც ისესხა გაკვეული თანხა მოსარჩელისაგან, მაგრამ გადაუხადა კიდევ ეს თანხა. აქ მხარის ახსნა-განმარტების ის ნაწილი, რომელიც მოწინააღმდეგე მხარის სასარგებლოდაა, კერძოდ რომ მართლაც აიღო სესხი მოსარჩელისაგან, არის აღიარება, რადგან იგი გაკეთებულია მოწინააღმდეგე მხარის სასარგებლოდ; რაც შეეხება ახსნა-განმარტების იმ ნაწილს, რომელიც თავის სასარგებლოდაა გაკეთებული, კერძოდ, რომ დაუბრუნა ნასესხები თანხა მოსარჩელეს, იგი არაა აღიარე-

ბა, რადგან გაკეთებულია ამლიარებლის სასარგებლოდ. ამ ფაქტს სჭირდება დადასტურება სხვა მტკიცებულებებით.

ფაქტის აღიარება უნდა განვასხვავოთ **სარჩელის აღიარებისაგან** (მე 3-ე და 208-ე მუხლები). სარჩელის აღიარება ეს არის მხარის მიერ თავისი მატერიალურ-სამართლებრივი უფლების განკარგვის აქტი. სარჩელის აღიარების დროს, ამლიარებელი მხარე ცნობს სასარჩელო მოთხოვნის მართლზომიერებას და ასეთ შემთხვევაში მტკიცებულებათა შეგროვება, შემოწმება და შეფასება აღარ არის საჭირო. მოპასუხე აცხადებს, რომ ცნობს სარჩელს და ვალდებულია დააკმაყოფილოს მოსარჩელის მოთხოვნები.

ფაქტის აღიარების დროს კი მხარე ცნობს მხოლოდ რომელიმე ფაქტობრივ გარემოებას, მაგრამ არა სარჩელს. მაგალითად, მოპასუხემ ცნო, რომ მან მართლაც აიღო სესხი მოსარჩელისაგან, მაგრამ დააბრუნა ვალი, ან შეასრულა მოსარჩელის სასარგებლოდ სამუშაო, რომლის ღირებულება უნდა ჩაითვალოს ვალში და ა.შ.

სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა განსაზღვრავს აღიარების ფორმას. აღიარება მხარეს შეუძლია გააკეთოს წერილობითი ან ზეპირი ფორმით. ზეპირი ფორმით მხარის აღიარება შეიძლება გაკეთდეს მოსამზადებელ ან მთავარ სხდომაზე, ამ სხდომის ოქმში აუცილებელი შეტანით.

აღიარება შეიძლება იყოს **სრული** ანუ როდესაც ყველა ფაქტს აღიარებს მხარე ან **ნაწილობრივი** ანუ როდესაც მხოლოდ ზოგიერთ ფაქტს აღიარებს მხარე.

ზოგიერთი რუსი მეცნიერი ფაქტის აღიარებას ყოფს სასამართლო და სასამართლოს გარეშე აღიარებად, თუმცა ასეთ დაყოფას ყავს მოწინააღმდეგეებიც.¹⁵⁹

159 თუ პირი ფაქტებს აღიარებს სასამართლო პროცესზე, ასეთ აღიარებას **სასამართლო აღიარებას** უწოდებენ. სასამართლო აღიარებად ჩაითვლება აგრეთვე გამოუცხადებელი მხარის მიერ გაკეთებული, სასამართლოსთვის გადასაცემი, წერილობითი აღიარებაც.

თუ პირი სასამართლო პროცესის გარეთ აღიარებს ფაქტებს, ასეთ აღიარებას **სასამართლოს გარეშე** აღიარებად მიიჩნევენ. Гражданский процесс, под редакцией М. К. Треушников, 2007, ст. 294

საწინააღმდეგო აზრით, კი სასამართლოს გარეშე აღიარება არ მიიჩნევა სასამართლო მტკიცებულებად, რადგანაც ხორციელდება მტკიცებულებათა მიღების არაპროცესუალური ფორმით. В. С. Калмацкий, Ю. В. Медведев, Гражданское процессуальное право 2003, ст. 286

ფაქტის აღიარების, როგორც მტკიცებულების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი საშუალების წყარო შეიძლება იყოს უშუალოდ მხარე. ამიტომ, წარმომადგენელს (ადვოკატს) არ შეუძლია ფაქტის აღიარება. წარმომადგენელმა შეიძლება გამოთქვას თავისი მოსაზრება საქმეში არსებულ მტკიცებულებათა სარწმუნოებისა და უტყუარობის შესახებ, მაგრამ ჩაენაცვლოს მხარეს, როგორც მტკიცების საშუალებათა წყაროს — მას არ შეუძლია. მარწმუნებელს, თუ ამის სურვილი და ნება აქვს, თვითონ შეუძლია ცნოს, აღიაროს საქმისათვის მნიშვნელობის ესა თუ ის გარემოება, იმ ფორმით, რაც ამ მუხლითაა განსაზღვრული. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ მხარეს არ სურს, ან არ შეუძლია მონაწილეობა მიიღოს საქმის ზეპირ განხილვაში, მას შეუძლია წერილობითი ფორმით წარუდგინოს სასამართლოს თავისი აღიარება ფაქტის შესახებ.

მხარეს, რომელმაც აღიარა საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე ესა თუ ის ფაქტი (გარემოება), უფლება აქვს შემდგომ **გააქარწყლოს (უარყოს)** ეს **აღიარება** ოღონდ კანონი განსაზღვრავს ამისათვის აუცილებელ პირობებს. ეს პირობებია: ა) აღიარების გაქარწყლება დასაშვებია გადაწყვეტილების გამოტანამდე. გადაწყვეტილების გამოტანის შემდეგ სასამართლო, ბუნებრივია, ვეღარც განიხილავს აღიარების გაქარწყლების საკითხს და ვეღარც შეცვლის თავის გადაწყვეტილებას. ეს იმას ნიშნავს, რომ სააპელაციო სასამართლოში აღარ შეიძლება აღიარების გაქარწყლების საკითხი დაისვას. სააპელაციო სასამართლოს შეუძლია განიხილოს ეს საკითხი, თუ სააპელაციო სასამართლოს მიერ გადაწყვეტილების გამოტანამდე იქნება დაყენებული მხარის მიერ და მან უხეში გაუფრთხილებლობის გამო არ დასვა ეს საკითხი პირველი ინსტანციის სასამართლოს წინაშე. ბ) მხარემ, რომელიც მოითხოვს მის მიერ გაკეთებული აღიარების გაქარწყლებას, უნდა დაამტკიცოს (დამტკიცების ტვირთი) შემდეგი ფაქტები: 1) **აღიარება იყო შეცდომის შედეგი; მაგალითად**, გამნათხოვრებელმა აღძრა სარჩელი მოპასუხის მიმართ ნათხოვარი ნივთის უკან დაბრუნების შესახებ. მოპასუხემ (მონათხოვრემ) აღიარა, რომ მან მართლა ინათხოვრა სადავო ნივთი, მაგრამ უკადოდ და ამიტომ არაა ვალდებული დაუბრუნოს იგი

მოსარჩელეს. შემდეგ მოპასუხემ დააზუსტა, რომ ფაქტის ასეთი აღიარება იყო შეცდომა, რადგან მან ნივთი საჩუქრად მიიღო და არა ნათხოვრობით. შეცდომა გამოწვეული იყო მისი იურიდიული გაუნათლებლობით. 2) მას დაეზუქრა მოწინააღმდეგე მხარე სამსახურიდან დათხოვნით ან მის შესახებ ისეთი ცნობების გავრცელებით, რომელიც ლახავს მის პატივსა და ღირსებას (ფსიქიკური ზემოქმედება); 3) ან კიდევ, მას სცემეს და დაეზუქრნენ ფიზიკური განადგურებით (ფიზიკური ზემოქმედება).

ამრიგად, ფაქტის აღიარება უნდა გამოხატავდეს ამღიარებლის თავისუფალ ნებას და თუ ამღიარებელი დაამტკიცებს, რომ ასეთი ნება სინამდვილეში გამორიცხული იყო – აღიარება გაქარწყლდება.

სასამართლო ვერ შემოიფარგლება მხოლოდ იმაზე მითითებით, რომ მხარემ უარყო თავისი აღიარება. მან თავის გადაწყვეტილებაში უნდა მიუთითოს, თუ რატომ, სსკ-ის 133-ე მუხლის 1-ელ ნაწილში მითითებული რომელი გარემოების საფუძველზე უარყო მხარის აღიარება.¹⁶⁰

II. წერილობითი მტკიცებულება

შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ წერილობითი მტკიცებულებები, სხვა სახის მტკიცებულებებს შორის ყველაზე ფრთოდ გამოიყენება სამოქალაქო პროცესში, კონკრეტულ საქმეთა განხილვა-გადაწყვეტის დროს. აღსანიშნავია ისიც, რომ გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელოვანი ზოგიერთი ფაქტის დადგენა დასაშვებია მხოლოდ წერილობითი მტკიცებულების გამოყენებით.

სსკ-ის 134-ე მუხლის თანახმად წერილობით მტკიცებულებას წარმოადგენს აქტები, საბუთები, საქმიანი და პირადი ხასიათის წერილები, რომლებიც შეიცავს ცნობებს საქმისათვის მნიშვნელოვან გარემოებათა შესახებ. წერილობითი მტკიცებულების ამ განსაზღვრებაში სწორადაა მითითებული იმის შესახებ, რომ იგი

160 თ. ლილუაშვილი, ვ. ზრუსტალი, დასახელებული კომენტარები, მეორე გამოცემა, 2007 წ. გვ. 244

უნდა შეიცავდეს ცნობებს საქმისათვის მნიშვნელოვან გარემოებებზე. მაგრამ, ასეთივე ცნობებს შეიცავენ სხვა მტკიცებულებებიც, როგორცაა ნივთიერი მტკიცებულება და ექსპერტის დასკვნა. მიუხედავად ამისა, წერილობითი მტკიცებულება განსხვავდება ნივთიერი მტკიცებულებისაგან იმით, რომ წერილობითი მტკიცებულება წერილობითი ნიშნების გამოყენებით შეიცავს ცნობებს დასამტკიცებელ ანუ საქმისათვის მნიშვნელოვან გარემოებათა შესახებ, ხოლო ნივთიერი მტკიცებულება ასეთ ცნობებს შეიცავს თავისი თვისებით ან ხარისხით. ანუ წერილობითი მტკიცებულება არის აზრობრივი საგანი¹⁶¹. წერილობითი ნიშნების გამოყენებით შეიცავს ცნობებს საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების შესახებ ექსპერტის დასკვნაც. მიუხედავად ამისა, ექსპერტის დასკვნა არ წარმოადგენს წერილობით მტკიცებულებას, რადგან იგი შედგენილია სპეციალური ცოდნით აღჭურვილი პირის მიერ.

დღეს უკვე ხშირად გამოიყენება ელექტრონულ-ციფრული ხელმოწერები (დოკუმენტები). აღნიშნული საკითხი ძირითადად რეგულირდება 2008 წლის 14 მარტს მიღებული კანონით „ელექტრონული ხელმოწერისა და ელექტრონული დოკუმენტის შესახებ“ (შემდეგში „კეხედ“)

ამ კანონის მე-2 მუხლის ა.ა) პუნქტის თანახმად: ელექტრონული დოკუმენტი არის ელექტრონული, ოპტიკური ან სხვა მსგავსი საშუალების გამოყენებით შექმნილი, გაგზავნილი, მიღებული ან შენახული წერილობითი ინფორმაცია, რომელიც ადასტურებს იურიდიული მნიშვნელობის ფაქტს ან იურიდიული მნიშვნელობის არმქონე ფაქტს.

ამავე მუხლის ე) პუნქტით: ელექტრონული ხელმოწერა არის ნებისმიერი ელექტრონული საშუალების გამოყენებით შექმნილ მონაცემთა ერთობლიობა, რომელსაც ხელმოწერი იყენებს ელექტრონულ დოკუმენტთან მისი კავშირის აღსანიშნავად.

ციფრული ხელმოწერა კი არის ელექტრონული ხელმოწერის ნაირსახეობა, რომელიც მიღებულია ელექტრონულ მონაცემთა კრიპტოგრაფიული გარდაქმნის შედეგად, ციფრული ხელმოწერის

161 ა. კობახიძე, სამოქალაქო საპროცესო სამართალი, 2003 წ. გვ. 242

დახურული გასაღების გამოყენებით, ლოგიკურად უკავშირდება ელექტრონულ დოკუმენტს და აკმაყოფილებს შემდეგ მოთხოვნებს: დაკავშირებულია მხოლოდ ხელმომწერთან, მისი მეშვეობით შესაძლებელია ხელმომწერის ვინაობის დადგენა, იგი შექმნილია ხელმომწერის სრული კონტროლის ქვეშ მყოფი დახურული გასაღების მეშვეობით, ისეა დაკავშირებული მონაცემებთან, რომ იძლევა იმის აღმოჩენის საშუალებას, მოხდა თუ არა ცვლილება ამ მონაცემებში (მე-2 მუხლის “ვ” პუნქტი).

ელექტრონულ დოკუმენტზე ციფრული ხელმოწერა ითვლება მატერიალურ დოკუმენტზე პირადი ხელმოწერის თანაბარი იურიდიული ძალის მქონედ, თუ ციფრული ხელმოწერა გამოიყენება ელექტრონული დოკუმენტის ხელმოწერის მომენტში მოქმედ სერტიფიკატში (მოწმობაში) მითითებული მონაცემების შესაბამისად და შესაძლებელია ციფრული ხელმოწერის ნამდვილობის შემოწმება და დადასტურება (კეხედ, მუხლი 3).

სერტიფიკატი უნდა შეიცავდეს შემდეგ მონაცემებს:

ა) სერტიფიკატის (მოწმობის) მფლობელის სახელსა და გვარს (იურიდიული პირის შემთხვევაში – სრულ სახელწოდებას);

ბ) მონაცემებს გამოყენებული კრიპტოგრაფიული ალგორითმისა და ციფრული ხელმოწერის საშუალებების შესახებ;

გ) ციფრული ხელმოწერის ღია გასაღებს;

დ) სერტიფიკატის (მოწმობის) გაცემის დროსა და მოქმედების ვადას;

ე) ციფრული ხელმოწერის სერტიფიკატის (მოწმობის) მფლობელის მოთხოვნის შემთხვევაში მისი სამსახურებრივი უფლებამოსილების, წარმომადგენლობისა და მიზნობრიობის ფარგლებს;

ვ) ციფრული ხელმოწერის სერტიფიკატის (მოწმობის) გაცემის სრულ რეკვიზიტებს (მათ შორის, მონაცემთა ბაზის ინტერნეტგვერდის მისამართს) (კეხედ, მუხლი 6).

თუ არ არის დაცული ელექტრონული ხელმოწერისა და ელექტრონული დოკუმენტის შესახებ კანონით გათვალისწინებული პირობები, მაშინ ორი ან ორზე მეტი პირის ელექტრონულ ხელმოწერაზე შეთანხმებას ამ პირებისათვის ექნება მატერიალურ დო-

კუმენტზე პირადი ხელმოწერის თანაბარი იურიდიული ძალა.

სასამართლოს არ აქვს უფლება უარი თქვას ელექტრონული დოკუმენტისა და ელექტრონული ხელმოწერის მტკიცებულების სახით დაშვებაზე მხოლოდ იმ მოტივით, რომ ისინი წარმოდგენილია ელექტრონული ფორმით (კეხედ, მუხლი 3).

ამავე კანონით აკრძალულია ციფრული ხელმოწერით დამოწმებული ან/და დადასტურებული ელექტრონული დოკუმენტის გამოყენება ზოგიერთ გარიგებაზე ან ხელშეკრულებაზე, მაგალითად, ვალის არსებობის აღიარებისას, თავდებობისას, ანდერძის შედგენისას და ა.შ. (კეხედ, მუხლი 3).

გასათვალისწინებელია აგრეთვე ისიც, რომ ელექტრონულ დოკუმენტს არ შეიძლება ჰქონდეს ელექტრონული ასლი (კეხედ, მუხლი 4).

წერილობითი მტკიცებულება, როგორც წესი, შედგენილია სასამართლოში საქმის წარმოების გახსნამდე და, მაშასადამე, სასამართლოს მითითების გარეშე, ხოლო წერილობითი მტკიცებულების ავტორთან სასამართლოს საპროცესო სამართლით მოწესრიგებული რაიმე ურთიერთობა არა აქვს. გამონაკლის შემთხვევაში, მაგალითად, სასამართლო სხდომის ოქმი, როგორც წერილობითი მტკიცებულება შეიძლება გამოყენებულ იყოს სარჩელის აღძვრის შემდეგ.

ამრიგად, წერილობითი მტკიცებულებები ისეთი საგნებია, რომლებშიც წერილობითი თუ სხვა ამგვარი ნიშნების საშუალებით ჩამოყალიბებულია აზრები თუ იდეები, რომლებიც შეიცავენ ცნობებს გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელოვან გარემოებებზე. აზრები შეიძლება გადმოცემული იყოს არამართო წერილობითი ნიშნებით, არამედ ციფრებით, სანოტო ნიშნებით, შიფრებით, სტენოგრაფიული ნიშნებით და ა.შ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მტკიცებულება რომ წერილობითს მივაკუთვნოთ, ჯერ-ერთი, მთავარია შინაარსობრივი მხარე: იგი თავისი შინაარსით (და არა თვისებით ან ხარისხით) უნდა გვაწვდიდეს საჭირო ცნობებს და მეორე, ამ ცნობებს უნდა ვიღებდეთ წაკითხვით (ამოკითხვით).

წერილობითი მტკიცებულება სხვადასხვა სახისა და სხვადასხ-

ვა ფორმის შეიძლება იყოს, მაგალითად: ა) საქმიანი თუ პირადი წერილები, ხელწერილები და უბრალო წერილობითი ფორმით შედგენილი დოკუმენტები; ბ) ოფიციალური ფორმისა და შინაარსის აქტები (მაგალითად, დაბადების მოწმობა, ქორწინების მოწმობა და ა. შ.); გ) ნოტარიალურად დამოწმებული ხელშეკრულებები და ა.შ.

დამტკიცების ტვირთი ეკისრებათ მხარეებს (სსკ-ის 102-ე მუხლი). ამ ზოგადი პრინციპიდან გამომდინარე, წერილობითი მტკიცებულებები თვითონ მხარეებმა უნდა წარუდგინონ სასამართლოს. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მხარემ ვერ მიიღო წერილობითი მასალები ფიზიკური თუ იურიდიული პირისაგან, ან ამა თუ იმ სამინისტროსაგან, მას შეუძლია მიმართოს სასამართლოს შუამდგომლობით (განცხადებით), რომ გამოითხოვოს ეს წერილობითი მასალები. წერილობითი მტკიცებულების გამოთხოვის თაობაზე შუამდგომლობის აღმძვრელ პირს, ასევე, შეუძლია შესაბამისი მხარისგან გამოითხოვოს ერთგვაროვანი (ერთი ტიპის) დოკუმენტები კონკრეტული რეკვიზიტების მითითების გარეშე, იმ ვარაუდით, რომ აღნიშნული დოკუმენტებით შეიძლება დადგინდეს საქმისათვის მნიშვნელოვანი გარემოებები. ასეთ შუამდგომლობებში მითითებული უნდა იყოს, რომ მიუხედავად არაერთგზის მცდელობისა მან ვერ მიიღო ეს წერილობითი მასალები.

შუამდგომლობა წერილობითი მასალების გამოთხოვის შესახებ უნდა აღიდრას საქმის მომზადების სტადიაზე, რადგან მომზადების დამთავრების შემდეგ, სასამართლომ შეიძლება არ დააკმაყოფილოს იგი (სსკ-ის 215-ე მუხლი).

წერილობითი მტკიცებულების გამოთხოვის თაობაზე შუამდგომლობის აღმძვრელი პირი ვალდებულია დაასაბუთოს, თუ საქმისთვის მნიშვნელოვანი რა გარემოების დადგენა შეიძლება ამ მტკიცებულებით და რას ეფუძნება მისი ვარაუდი, რომ მტკიცებულება მის მიერ მითითებული პირის ხელთაა (სსკ-ის 134-ე მუხლის მე-3 ნაწილი). ეს წესი წარმოადგენს სსკ-ის 104-ე მუხლით დამკვიდრებულ მტკიცებულებათა განკუთვნილობის პრინციპის დაკონკრეტებას, რომლის თანახმად სასამართლომ არ უნდა მიიღოს

და არ უნდა გამოითხოვოს ისეთი მტკიცებულება, რომელსაც არ აქვს მნიშვნელობა საქმისათვის. მტკიცებულებას არ შეიძლება ჰქონდეს მნიშვნელობა თუ იგი არაა მიმართული საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოების დადასტურებისაკენ. ამიტომ ევალება შუამდგომლობის აღმძვრელ პირს მიუთითოს, თუ რომელი გარემოების დადგენა შეიძლება გამოსათხოვი წერილობითი მტკიცებულებით.

წერილობითი მტკიცებულების გამოთხოვის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება, რომელშიც მითითებული უნდა იყოს: ა) ორგანო ან პირი, რომელიც ვალდებულია წარმოადგინოს წერილობითი მასალები; ბ) ამ წერილობითი მასალების ინდივიდუალური (განმასხვავებელი) ნიშნები; გ) გადმოგზავნის ვადა. ეს განჩინება შეიძლება ხელზე მიეცეს დაინტერესებულ მხარეს, რაც დააჩქარებდა ამ მასალების გადმოგზავნას. წერილობითი მასალები სასამართლომ უნდა მოითხოვოს დედნის სახით (სსკ-ის 135-ე მუხლი).

თუ წერილობითი მტკიცებულების გამოთხოვაზე უარს იტყვის სასამართლო, მაშინ უარის თქმის განჩინება შეიძლება დასაბუთდეს იმით, რომ გარემოებას, რომლის დადასტურებაც უნდა შუამდგომლობის აღმძვრელ პირს, არა აქვს რაიმე მნიშვნელობა საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის, ან კიდევ, შუამდგომლობა წერილობითი მტკიცებულებების გამოთხოვის შესახებ საპატიო მიზეზის გარეშე აღძრულია საქმის მომზადების დამთავრების შემდეგ მთავარ სხდომაზე ან უშუალოდ ამ სხდომის დაწყების წინ (სსკ-ის 215-ე მუხლი).

უარის თქმის განჩინება ცალკე არ გასაჩივრდება. იგი შეიძლება გასაჩივრდეს გადაწყვეტილებასთან ერთად.

თავისი შინაარსის მიხედვით წერილობით მტკიცებულებებს ყოფენ **განმკარგულებელ** და **შემატყობინებელ** (ცნობების მომწოდებელ) წერილობით მტკიცებულებებად. **განმკარგულებელ** წერილობით მტკიცებულებად მიჩნეულია ისეთი დოკუმენტები, რომლებშიაც გამოხატულია ნებითი აქტი, მიმართული იურიდიული ურთიერთობის წარმოშობის, შეცვლის ან შეწყვეტისაკენ (მაგალითად, გარიგება,

ადმინისტრაციის ბრძანება და ა.შ.). შემატყობინებელ წერილობით მტკიცებულებად მიჩნეულია ისეთი დოკუმენტები, რომლებიც **მხოლოდ ადასტურებენ ამა თუ იმ ფაქტს**, როგორიცაა მაგალითად, საქმიანი და პირადი ხასიათის წერილები. საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიყვანოთ პირადი ხასიათის წერილი, რომელიც ადასტურებს გადაწყვეტილებისათვის მნიშვნელოვან ისეთ ფაქტს, როგორიცაა რაიმე ვალდებულების არსებობა, მაგალითად, სესხის ფაქტს. არც ისე იშვიათია შემთხვევა, როდესაც არარეგისტრირებულ ქორწინებაში დაბადებული ბავშვის დედას სასამართლოში მიაქვს ბავშვის ფაქტიური მამის წერილები, რომლებშიც იგი აღიარებს ამ ბავშვის მამობას და ა.შ.

თავისი ფორმის მიხედვით განასხვავებენ **უბრალო ანუ მარტივ და კვალიფიციურ წერილობით მტკიცებულებებს**. კვალიფიციური წერილობითი მტკიცებულებები შეიცავენ ფაქტის ოფიციალურ დადასტურებას. მაგალითად, ნოტარიალურად გაფორმებული წერილობითი ხელშეკრულება. სკ 942-ე მუხლის თანახმად **სამისდღეშო რჩენის ხელშეკრულება უნდა დაიდოს წერილობით**. უძრავი ქონების გადაცემის შემთხვევაში **ხელშეკრულება უნდა დამოწმდეს სანოტარო წესით**. ეს იმას ნიშნავს, რომ სარჩენის მიერ მარჩენალისათვის უძრავი ქონების გადაცემის დასადასტურებლად შეიძლება წარდგენილ იქნეს სასამართლოში მხოლოდ ნოტარიალურად დამოწმებული ხელშეკრულება. უბრალო (მარტივი) წერილობითი დოკუმენტები არ საჭიროებენ ასეთ დამოწმებას. საკმარისია, რომ დოკუმენტი ან მასზე ხელმოწერა შედგენილი იყოს ან ხელს აწერდეს მხარე. მაგალითად, სკ 69-ე მუხლის თანახმად მარტივი წერილობითი ფორმის არსებობისას გარიგების ნამდვილობისათვის საკმარისია გარიგებაში მონაწილე მხარეთა ხელმოწერა.

წარმოშობის ხერხის ანუ წყაროს ხასიათის მიხედვით განასხვავებენ დედან (ორიგინალ) დოკუმენტებსა და ამ დოკუმენტების პირებს ანუ ასლებს. ისეთ პირობებში, როდესაც ტექნიკის განვითარებამ მიაღწია არნახულ მასშტაბებს და დოკუმენტის გაყალბება თითქმის არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს წერილობითი საბუთების დედნის სახით

წარდგენა სასამართლოში, რასაც მოითხოვს სსკ 135-ე მუხლი. მხარე შეიძლება განთავისუფლდეს დედანი საბუთის წარდგენისაგან მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დამტკიცებს, რომ ასეთი საბუთის წარდგენა შეუძლებელია იმის გამო, რომ იგი განადგურდა ხანძრის გამო ან სხვა რაიმე სტიქიური უბედურების შედეგად და სხვა.

ამავე მუხლის ბოლო წინადადებით საბუთის ასლისათვის მტკიცებულებითი მნიშვნელობის მინიჭება დამოკიდებულია სასამართლოს მიხედულებაზე.

ამრიგად, საბუთის ასლის მტკიცებულებად გამოყენება არ იკრძალება, მაგრამ როგორც სწორად მიუთითა საქართველოს უზენაესი სასამართლოს დიდმა პალატამ „სასამართლოს მიხედულება, რომლის საფუძველზეც საბუთის ასლს ენიჭება მტკიცებულებითი მნიშვნელობა, უნდა იყოს დასაბუთებული, ხოლო მოსაზრებები, რომლებიც საფუძველად უდევს სასამართლოს მიხედულებას, უნდა იყოს ასახული გადაწყვეტილებაში.¹⁶²

წერილობითი მტკიცებულების ასლისათვის მტკიცებულებითი მნიშვნელობის მინიჭება ჯერ კიდევ არ ნიშნავს იმას, რომ საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე ესა თუ ის ფაქტი დადასტურებულიად (დამტკიცებულიად) ჩაითვალოს. სასამართლო აფასებს წარმოდგენილ მტკიცებულებებს მათ ერთობლიობაში და თავისი შინაგანი რწმენით. ისე როგორც დედნის სახით წარმოდგენილი წერილობითი მასალები, მათი ასლებიც სასამართლომ შეიძლება უარყოს, როგორც არასარწმუნო, რომლებიც ეწინააღმდეგება საქმეში არსებულ სხვა მტკიცებულებებს.¹⁶³

სუბიექტების მიხედვით განასხვავებენ **ოფიციალურ და არაოფიციალურ წერილობით საბუთებს**. ოფიციალურია ისეთი საბუთები, რომლებიც შედგენილია სახელმწიფო ორგანიზაციების, საჯარო იურიდიული პირების თუ შესაბამისი თანამდებობის პირების მიერ, აგრეთვე კერძო იურიდიული პირებისა და მათი თანამდებობის პირების მიერ. არაოფიციალურია წერილობითი საბუთები გაცემული ფიზიკური პირების მიერ.

162 სუსგ სამოქალაქო საქმეებზე, 2003, №9. გვ. 2338

163 თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, დასახელებული კომენტარები, გვ.248

წერილობით მტკიცებულებას სასამართლოს წარუდგენენ მხარეები. მათ შეუძლიათ სთხოვონ სასამართლოს იმ წერილობითი საბუთების გამოთხოვა, რომელთა მიღება თვითონ ვერ შეძლეს. იურიდიული პირები თუ მოქალაქეები ვალდებულნი არიან მიაწოდონ სასამართლოს გამოთხოვილი წერილობითი მასალები ამ სასამართლოს მიერ დადგენილ ვადაში. თუ მათ არ შეუძლიათ ამ ვადაში წარადგინონ ეს მტკიცებულებები, ისინი ვალდებულნი არიან, აცნობონ სასამართლოს ამის შესახებ მიზეზების მითითებით. საპატიო მიზეზის არსებობის შემთხვევაში სასამართლო უფლებამოსილია პირებს განუსაზღვროს დამატებითი ვადა მტკიცებულებათა წარმოსადგენად. თუ პირმა (მოქალაქემ, საწარმოს, დაწესებულების, ორგანიზაციის ხელმძღვანელმა ან შესაბამისი თანამდებობის პირმა) რომლისგანაც სასამართლომ გამოითხოვა მტკიცებულება, არ გადაუგზავნა დანიშნულ ვადაში და არც შეატყობინა მტკიცებულებების გადაუგზავნელობის მიზეზების შესახებ, ანდა, შეატყობინა, მაგრამ სასამართლომ არასაპატიოდ მიიჩნია ასეთი მასალების წარუდგენლობა, შეიძლება სასამართლოს მიერ დაჯარიმდეს. სასამართლომ თავისი ინიციატივით უნდა გაარკვიოს შესაბამისი ორგანიზაციის რომელი თანამდებობის პირს მიუძღვის ბრალი გამოთხოვილი მასალების გადაუგზავნელობაში. ამის გარკვევისათვის უნდა გაუგზავნოს შეკითხვა ორგანიზაციის ხელმძღვანელს. თუ ამ ხელმძღვანელისგანაც არ მოვა პასუხი, სასამართლოს გამოაქვს განჩინება უშუალოდ ამ ხელმძღვანელის დაჯარიმების შესახებ. განჩინება უნდა შეიცავდეს მითითებას, რომ განმეორებით წერილობითი მასალების წარუდგენლობის შემთხვევაში პირი დაჯარიმდება პირველი ჯარიმის სამმაგი ოდენობით.

164

თუ წერილობითი მტკიცებულების წარდგენაზე არასაპატიო მიზეზით უარს ამბობს ერთ-ერთი მხარე (მოსარჩელე, მოპასუხე, მესამე პირი დამოუკიდებელი სასარჩელო მოთხოვნით), რომელიც არ უარყოფს, რომ მტკიცებულება მის ხელთაა, სასამართლოს შეუძლია მტკიცებულების გამოთხოვის შესახებ შუამდგომლობის

164 თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, დასახელებული კომენტარები, გვ.250

აღმძვრელი პირი გაათავისუფლოს იმ ფაქტის მტკიცების ტვირთი-საგან, რომელიც ამ მტკიცებულებით უნდა დაედასტურებინა, და ასეთი ტვირთი გადააკისროს მხარეს, რომელიც უარს ამბობს წერილობითი მტკიცებულების წარდგენაზე.

დაინტერესებულ მხარეს შეუძლია განაცხადოს, რომ წერილობითი საბუთი ყალბია. საბუთის სიყალბის შესახებ განცხადების გაკეთება დასაშვებია მხოლოდ საქმის მომზადების სტადიაზე. მხოლოდ ორ შემთხვევაში შეუძლია მხარეს სიყალბის შესახებ განცხადება გააკეთოს სასამართლოს მთავარ სხდომაზე: პირველი, როცა წერილობითი საბუთი წარდგენილი იქნა მთავარ სხდომაზე და, ცხადია, ამიტომ გამორიცხული იყო ამ საბუთის სიყალბის შესახებ განცხადების გაკეთება მომზადების სტადიაზე და მეორე, როცა საბუთის სიყალბე მისთვის ცნობილი გახდა სწორედ ამ სხდომაზე, რაც მან უნდა დაუდასტუროს სასამართლოს. თუ არცერთ შემთხვევას არ აქვს ადგილი, მაშინ სასამართლო არ განიხილავს საბუთის სიყალბის შესახებ განცხადებას, რის შესახებაც გამოიტანს განჩინებას, რომელზეც საჩივრის შეტანა არ შეიძლება.

საბუთის სიყალბის დამტკიცების ტვირთი არ ეკისრება მხარეს, რომელმაც გააკეთა განცხადება ასეთი სიყალბის შესახებ. პირიქით, მხარემ, რომელმაც ეს საბუთი წარმოადგინა, მას ეკისრება ამ საბუთის ნამდვილობის დამტკიცების ტვირთი. ეს იმას ნიშნავს, რომ წერილობითი საბუთის ნამდვილობის ვარაუდი (პრეზუმფცია) გაქარწყლდება მოწინააღმდეგე მხარის უბრალო განცხადებით, რომ იგი ყალბია.

საბუთის ნამდვილობის დამტკიცების ტვირთი მოიხსნება იმ შემთხვევაში, როდესაც მხარე მოითხოვს მის ამორიცხვას საქმის მასალებიდან. ასეთ შემთხვევაში სასამართლომ უნდა ამორიცხოს ეს საბუთი მტკიცებულებებიდან. მოწინააღმდეგე მხარის თანხმობა ასეთ ამორიცხვაზე საჭირო არაა. თუ არ არსებობს მხარის თხოვნა საბუთის მტკიცებულებებიდან ამორიცხვის შესახებ, მაშინ თავად სასამართლომ უნდა შეამოწმოს საბუთის ნამდვილობა, რისთვისაც შეუძლია დანიშნოს ექსპერტიზა. მაგალითად, მოსარჩელემ წარმოადგინა ნასყიდობის ხელშეკრულება, მაგრამ მეორე მხა-

რემ განაცხადა, რომ ყალბია და მისი სახელით ხელმოწერა ამ ხელშეკრულებაზე სინამდვილეში არ ეკუთვნის მას. ამ ფაქტის დასადასტურებლად სასამართლოს შეუძლია დანიშნოს ექსპერტიზა. თუ დამტკიცდება, რომ ხელშეკრულება ყალბია, სასამართლო ამორიცხავს მას საქმეში არსებული მტკიცებულებებიდან, გამოიტანს დასაბუთებულ განჩინებას და ამ ხელშეკრულებას ექსპერტის დასკვნასთან ერთად გადასცემს საგამოძიებო ორგანოებს (სსკ 137-ე მუხლი).

ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ მტკიცებულების სახით სასამართლოში წარმოდგენილი დოკუმენტის სიყალბის საკითხის განხილვა, რაც მიმართულია ამ დოკუმენტის მტკიცებულებითი მნიშვნელობის გაქარწყლებისაკენ და სარჩელები დოკუმენტის სიყალბის დადგენის შესახებ, რომელთა განხილვის შედეგად სასამართლოს გამოაქვს არა განჩინება, არამედ გადაწყვეტილება (სსკ 180-ე მუხლი).

თუ სასამართლოში საბუთების წარდგენა გარკვეულ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული, სასამართლოს შეუძლია: 1) მოითხოვოს სათანადო წესით დამოწმებული ასლების წარდგენა. თუ ასეთი ამონაწერების გაკეთება და დამოწმება დაკავშირებულია ხარჯებთან-ეს ხარჯები უნდა გაიღონ მხარეებმა, თუ დამოწმებული ამონაწერების გაკეთება სასამართლოს ინიციატივით ხდება. მაგრამ თუ ასეთი ამონაწერების გაკეთება რომელიმე მხარის ინიციატივით ხდება, მაშინ ხარჯები წინასწარ უნდა გაიღოს ამ მხარემ. ან 2) მოახდინოს წერილობით მტკიცებულებათა დათვალიერება და გამოკვლევა მათი შენახვის ადგილზე. დათვალიერება და გამოკვლევა უნდა მოხდეს ადგილზე დათვალიერების შესახებ არსებული მარეგულირებელი ნორმების მიხედვით.

სასამართლოში წარდგენილი დედანი საბუთები შეიძლება დაუბრუნდეს (თუ ამას მოითხოვს) მის წარმდგენ პირს. ასეთ შემთხვევაში, სასამართლო ვალდებულია გადაიღოს ასლები, დაამოწმოს მოსამართლემ და დაურთოს საქმეს.

იხევე როგორც სხვა სახის მტკიცებულებებს, წერილობით მტკიცებულებებსაც შინაგანი რწმენით აფასებს მოსამართლე, რო-

მელიც უნდა ემყარებოდეს მათ ყოველმხრივ, სრულ და ობიექტურ განხილვას. შეფასების მეთოდის გამოყენებისას ყურადღება შეიძლება მიექცეს ერთმანეთს შორის და სხვა მტკიცებულებებთან ლოგიკურ კავშირს, მათ შორის წარმოშობის დროს და პირობებს, ცნობების ასახვისა და შენახვის საშუალებებს, ფაქტების გადმოცემის სიღმესა და სიზუსტეს ცალკეულ წერილობით მტკიცებულებებს შორის წინააღმდეგობათა არარსებობას.¹⁶⁵

მოკლედ შეიძლება შევხვთ საზღვარგარეთ მოპოვებული დოკუმენტის წერილობითი მტკიცებულების სახით გამოყენების წესსაც.

საქართველოს პარლამენტის 2006 წლის 11 აპრილის №2844-ის დადგენილებით საქართველო შეუერთდა 1961 წლის 5 ოქტომბერს ჰააგაში გაფორმებულ კონვენციას, რომლითაც გაუქმდა უცხოეთის ოფიციალური დოკუმენტის დიპლომატიური ან საკონსულო ლეგალიზაციის მოთხოვნა.

აღნიშნული კონვენცია ვრცელდება ოფიციალურ დოკუმენტებზე, რომლებიც შესრულებულია ერთ-ერთი ხელშემკვრელი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე და წარდგენილი უნდა იყოს მეორე ხელშემკვრელი სახელმწიფოს ტერიტორიაზე.

ოფიციალურ დოკუმენტებად მოცემული კონვენციით მიჩნეულია:

ა) დოკუმენტები სახელმწიფოს იურისდიქციას დაქვემდებარებული ორგანოსა ან თანამდებობის პირისაგან, მათ შორის დოკუმენტები პროკურატურისაგან, სასამართლო მდივნის ან სასამართლო აღმასრულებლისაგან;

ბ) ადმინისტრაციული დოკუმენტები;

გ) ნოტარიალური აქტები;

დ) ოფიციალური შენიშვნები, როგორცაა შენიშვნები რეგისტრაციის შესახებ; გარკვეული თარიღის დამადასტურებელი ვიზები; ნოტარიუსთან დაუმოწმებელი დოკუმენტის ხელმოწერის დადასტურება.

ამასთან მოცემული კონვენცია არ ვრცელდება:

165 Гражданский процесс, под редакцией М.К. Треушников, 2007, ст. 302

ა) დიპლომატიური ან საკონსულო აგენტების მიერ შესრულებულ დოკუმენტებზე;

ბ) უშუალოდ კომერციულ ან საბაჟო ოპერაციებთან დაკავშირებულ ადმინისტრაციულ დოკუმენტებზე.

ერთადერთი ფორმალობა, რომელიც შეიძლება მოთხოვნილი იქნეს იმის დასადასტურებლად, ნამდვილია თუ არა ხელმოწერა, სტატუსი, რომლითაც მოქმედებდა დოკუმენტის ხელმომწერი პირი, და სათანადო შემთხვევაში, ნამდვილია თუ არა ბეჭედი ან შტამპი, რომლითაც დამტკიცებულია ეს დოკუმენტი არის იმ სახელმწიფოს კომპეტენტური პირის აპოსტილი, რომელშიც ეს დოკუმენტი შესრულდა.

თუ დოკუმენტი დაწერილია უცხოურ ენაზე, მაშინ მას უნდა ახლდეს ქართულ ენაზე თარგმანი, რომელიც დამოწმებული უნდა იყოს ნოტარიულად.

III. მოწმის ჩვენება.

1. მოწმის ჩვენების ცნება. მოწმის ჩვენება ერთ-ერთი ყველაზე ფართოდ გამოყენებული მტკიცებულებაა სამოქალაქო პროცესში. მოწმის მეშვეობით დასტურდება მრავალი ფაქტი, რომლის გარეშე შეუძლებელი იქნებოდა საქმის არსებითად სწორად გადაწყვეტა.

კანონმდებლობის ანალიზიდან გამომდინარე, მოწმეს შემდეგი მოთხოვნები წაეყენება:

ა) მოწმედ შეიძლება იყოს ყოველი პირი, რომლისთვისაც ცნობილია რაიმე გარემოება საქმის შესახებ.

გამონაკლისებს ამ ზოგადი წესიდან განსაზღვრავს კანონი, რომლის თანახმად პირმა შეიძლება იცოდეს საქმის გარემოების შესახებ, მაგრამ მიუხედავად ამისა არ შეიძლება, გამოძახებული და დაკითხული იქნეს მოწმის სახით (სსკ-ის 141-ე მუხლი).

შეჯიბრებითობის პრინციპიდან გამომდინარე მოწმე შეიძლება დაასახელოს მხოლოდ მხარემ. მოსამართლეს არა აქვს უფლება თვითონ დაასახელოს მოწმე, გამოუძახოს და დაკითხოს იგი.

მოწმის დასახელება მხარეს შეუძლია საქმის მომზადების სტადიაზე (სსკ-ის 201-ე მუხლის მე-2 ნაწილის „ვ“ ქვეპუნქტი). საქმის მომზადების დამთავრების შემდეგ, კერძოდ სასამართლოს მთავარ სხდომაზე ან უშუალოდ მისი დაწყების წინ, მოწმის დასახელება და შუამდგომლობა მისი გამოძახების შესახებ დაუშვებელია, თუ მხარეს არ ჰქონდა საპატიო მიზეზი, რის გამოც ვერ შეძლო მისი დროულად დასახელება (სსკ-ის 215-ე მუხლი).

ამიტომ, მოწმის დაბარების შესახებ შუამდგომლობის აღმძვრელი პირი მოვალეა მიუთითოს, მოწმის სახელი, გვარი, და საცხოვრებელი ადგილი, აგრეთვე ის, თუ საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე რომელი გარემოების დადასტურება შეუძლია მოწმეს.

მოწმის დასახელების დროისათვის სასამართლომ უნდა იცოდეს მხარეთა სასარჩელო მოთხოვნებისა და შესაგებლის ფაქტობრივი საფუძვლები, აქედან გამომდინარე, სასამართლომ განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიაქციოს იმას, თუ რომელი ფაქტის დადასტურების მიზნით შუამდგომლობს მხარე მოწმის გამოძახებისა და დაკითხვის შესახებ. თუ აღმოჩნდება, რომ ამ ფაქტს არა აქვს საქმის გადაწყვეტისათვის რაიმე მნიშვნელობა, სასამართლომ უარი უნდა უთხრას მხარეს მოწმის გამოძახებაზე და დაკითხვაზე (სსკ-ის 140 მუხლი).

მოწმის გამოძახებაზე და დაკითხვაზე უარის თქმის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება, რომელზეც არ შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა (სსკ-ის 104-ე მუხლი).

მოწმის გამოძახება წარმოებს სსკ-ის 70-ე -78-ე მუხლებით დადგენილი წესით.

ბ) მოწმედ შეიძლება იყოს პირი, რომელსაც შესწევს უნარი სწორად აღიქვას ფაქტები და მისცეს მათ შესახებ სწორი ჩვენება (სსკ 141-ე მუხლის პირველი ნაწილი).

გ) მოწმედ შეიძლება იყოს პირი, რომელიც არ არის იურიდიულად დაინტერესებული საქმის შედეგით. აქ მხედველობაშია იურიდიული ინტერესი ანუ ისეთი ინტერესი, რომელიც გააჩნია მოსარჩელეს და მოპასუხეს, რომლებისთვისაც საქმეზე გამოტანილ გადაწყვეტილებას შეუძლია გარკვეული სარგებლობის მოტანა. თუ

პირს აქვს იურიდიული ინტერესი, ის უნდა ჩაებას პროცესში როგორც ერთ-ერთი მხარე (თანამოსარჩელე, თანამოპასუხე) ან მესამე პირი. სხვა საკითხია, როდესაც მოწმე დაინტერესებულია შედეგით მხარეების მიმართ მეგობრული, ნათესაური თუ სხვა დამოკიდებულების გამო. ასეთი არაიურიდიული დაინტერესება არ ართმევს პირს უფლებას დაკითხული იქნეს მოწმედ. მისი ასეთი ინტერესი გათვალისწინებული უნდა იქნეს მისი ჩვენების შეფასების დროს.

ამრიგად, მოწმე სამოქალაქო პროცესში სასამართლოს მიერ საქმის გარემოებების შესახებ ჩვენების მისაღებად გამოძახებული პირია, რომელსაც შესწევს უნარი სწორად აღიქვას ფაქტები და მისცეს მათ შესახებ სწორი ჩვენება.

რამდენადაც მოწმე თვითონ უშუალოდ აღიქვამს ფაქტებს, იგი არ შეიძლება შეიცვალოს სხვა პირით. ამასთან ერთად, მოწმემ შეიძლება მისცეს ჩვენება ისეთ ფაქტობრივ გარემოებებზე, რომელთა შესახებ უშუალოდ კი არა, არამედ სხვებისგან გაიგო. ასეთ შემთხვევაში მოწმემ უნდა მიუთითოს თუ ვისგან მიიღო ცნობები. მოწმის ჩვენება, რომლის წყარო ცნობილი არ არის, მტკიცებულებად ვერ გამოდგება.

ამრიგად, მოწმის ჩვენება – ესაა სასამართლოში მოწმედ გამოძახებული და კანონით განსაზღვრული წესით დაკითხულ იურიდიულად დაუინტერესებელი პირის ცნობები საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტობრივი გარემოებების შესახებ.

2. ჩვენების მიცემაზე უარისთქმის უფლება. კანონმდებლობა განსაზღვრავს იმ პირთა წრეს, რომლებიც არ შეიძლება დაკითხულ იქნენ როგორც მოწმე. ცხადია, რომ თუ ასეთი პირები გამოძახებული იქნებიან, მათ შეუძლიათ უარი თქვან ჩვენების მიცემაზე.

ასეთი პირების კატეგორიას განეკუთვნებიან:

ა) პირი, რომელსაც არ შეუძლია სწორად აღიქვას ფაქტები თავისი ფიზიკური ან ფსიქიკური ნაკლის გამო; ასეთი პირი როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საერთოდ არც შეიძლება გამოძახებული იქნეს მოწმედ, მაგრამ თუ იგი გამოძახებული იყო, სასამართლომ არ უნდა მიიღოს მისგან ჩვენება;

ბ) სასულიერო პირი – იმ გარემოებათა შესახებ, რომლებიც მას გაანდეს აღსარების დროს; რაც შეეხება სხვა გარემოებებს, მათ შესახებ სასულიერო პირი შეიძლება დაიკითხოს;

გ) წარმომადგენლები სამოქალაქო საქმეებზე და დამცველები სისხლის სამართლის საქმეებზე – ისეთ გარემოებებთან დაკავშირებით, რომლებიც მათთვის ცნობილი გახდა წარმომადგენლის ან დამცველის მოვალეობის შესრულებისას (სსკ 141-ე მუხლი).

დ). მედიატორი-ისეთ გარემოებებთან დაკავშირებით, რომლებიც მისთვის ცნობილი გახდა მედიატორის მოვალეობის შესრულებისას.

თუ აქ ჩამოთვლილი პირები გამოძახებული იქნებიან მოწმეებად ზემოთ მითითებულ გარემოებებზე ჩვენების მისაცემად, მათ შეუძლიათ უარი თქვან ასეთი ჩვენების მიცემაზე.

ამასთან ერთად, კანონი განსაზღვრავს იმ პირთა წრეს, რომლებსაც შეუძლიათ უარი თქვან ჩვენების მიცემაზე ნებისმიერი ფაქტის არსებობა-არარსებობის შესახებ. ასეთ პირთა კატეგორიას განეკუთვნებიან:

ა) მხარეთა მეუღლეები; ბ) ახლო ნათესავები (შვილები, შვილიშვილები, ძმები, დები, მშობლები, მშვილებლები, შვილობილები, მზრუნველები, მეურვეები, ბებიები, ბაბუები); გ) პირები, რომლებიც თავიანთი სამსახურებრივი მდგომარეობის გამო ვალდებული არიან დაიცვან საიდუმლოება. ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ პუნქტში მითითებული პირები სხვა ფაქტების შესახებ შეიძლება დაიკითხონ (სსკ 142-ე მუხლი).

აქ ჩამოთვლილ პირებს უფლება აქვთ არ მისცენ ჩვენება მხოლოდ იმ პირობით, თუ ეს გამოიწვევს მისი ან ახლო ნათესავის მიმართ სისხლის სამართლის საქმის აღძვრას, ან მიაყენებს მათ ქონებრივ ზიანს. **მაგალითად**, ახლო ნათესავ მოწმეს უფლება აქვს არ მისცეს ჩვენება იმის შესახებ, რომ ხანძარი გამოწვეული იყო მისი მშობლის უხეში გაუფრთხილებლობით, რასაც მოყვა მოსარჩელის ქონების განადგურება. მაგრამ თუ მოწმეს შეუძლია დაადასტუროს ნასყიდობის, ქირავნობის, სესხის და ა. შ. ხელშეკრულება – ეს არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც ქონებრივი ზიანის მიყ-

ენება მისი ახლო ნათესავისათვის, ამიტომ, ასეთი გარემოებების შესახებ მოწმე ვალდებულია მისცეს ჩვენება (143-ე მუხლის „ა“ ქვეპუნქტი).

ჩვენების მიცემაზე უარის თქმა დამაჯერებლად უნდა დაასაბუთოს მოწმემ (სსკ-ის 144-ე მუხლი).

მოწმის იმუნიტეტის ინსტიტუტი ჯერ კიდევ რომის სამართალში იყო ცნობილი – „არავინ არ შეიძლება დაბარებულ იქნეს თავისი ნების საწინააღმდეგოდ ჩვენების მისაცემად სიმამრის, სიძის, მამინაცვლის, გერის, ბიძაშვილის, დისწულისა და ძმისწულის და იმათ მიმართ, ვინც ახლო ნათესავს წარმოადგენენ.....“¹⁶⁶

კანონი შეიცავს ისეთი შემთხვევის ამომწურავ ჩამონათვალს, როდესაც თუმცა არსებობს ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლება, მაგრამ პირი მაინც ვალდებულია მისცეს ჩვენება. ასეთი ვალდებულება წარმოიშობა:

ა) თუ საჭიროა დადასტურდეს გარიგება, რომლის დადებისას იგი მიწვეული იყო მოწმედ. **მაგალითად**, დასამოწმებელია აქტი, რომლის ერთ-ერთი მონაწილე არის ყრუ-მუნჯი, ბრმა, წერაკითხვის არმცოდნე (იხ. „სანოტარო მოქმედებათა წესის შესახებ“ ინსტრუქცია, მე-20 მუხლი);

მოწმეთა დასწრება სავალდებულოა იმ შემთხვევაშიც, როცა დასწრებას მოითხოვს ნოტარიუსი ან სანოტარო აქტის რომელიმე მონაწილე. იმავე მუხლით განსაზღვრულია, თუ ვინ არ შეიძლება იყოს მოწმე. ინსტრუქციის 25-ე მუხლის პირველი ნაწილის „დ“ ქვეპუნქტის თანახმად, სანოტარო აქტში აუცილებლად უნდა იყოს მითითებული „სანოტარო აქტის ყველა მონაწილის (მათ შორის მოწმის, თარჯიმნის) სახელი, გვარი, დაბადების ადგილი და თარიღი, საცხოვრებელი ადგილი და სხვა“.

ამრიგად, სასამართლოში დასადასტურებელი გარიგება უნდა შეიცავდეს ცნობებს იმის შესახებ, თუ ვინ ესწრებოდა ამ გარიგების დადებისას მოწმედ. ეს პირები ვალდებული არიან გამოცხადდნენ სასამართლოში და მისცენ ჩვენება იმ შემთხვევაშიც კი, როცა აქვთ უფლება არ მისცენ ჩვენება სასამართლოს (სსკ-ის 142-ე მუხლი).

166 Гражданский процесс, под редакцией М.К. Треушникова, 2007, ст. 290

არ არის გამორიცხული, რომ ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლების მქონე პირი მართალია ნებით თუ უნებლიეთ ესწრებოდა გარიგების დადებას, მაგრამ არა როგორც მოწმე და, ამიტომ, იგი არცაა მოხსენიებული ამ გარიგებაში როგორც მოწმე. ასეთ შემთხვევაში ეს პირი, რომელიც სარგებლობს ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლებით, არაა ვალდებული მისცეს ჩვენება, რადგან იგი არ იყო მოწვეული როგორც მოწმე. ამიტომ, სასამართლოსათვის ჩვენების მიცემა ამ პირის ნება-სურვილზეა დამოკიდებული.

ბ) როცა საჭიროა გაირკვეს ოჯახის წევრის დაბადების, დაქორწინების ან გარდაცვალების საკითხები;

ეს პუნქტი შეიცავს იმ ფაქტიური გარემოებების ამომწურავ ჩამონათვალს, რომელთა არსებობა-არარსებობის დადასტურების მიზნით შეიძლება დაიკითხოს ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლების მქონე პირი (სსკ-ის 142-ე მუხლი).

გ) თუ პირი ამა თუ იმ სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობისას მოქმედებდა როგორც წარმომადგენელი. მაგალითად, სამოქალაქო კოდექსის 103-ე მუხლის თანახმად „გარიგება შეიძლება დაიდოს წარმომადგენლის მეშვეობითაც, ანდა წარმოიშობა დავალების (მინდობილობა) საფუძველზე“.

კანონიერი წარმომადგენლის მოწმედ დაკითხვის საკითხი არ დგას მაშინ, როცა ისინი ქმედუუნარო ან შეზღუდულ ქმედუუნარიანობის მქონე პირის უფლებებს თვითონ იცავენ. ასეთ შემთხვევაში ისინი გვევლინებიან მხარეებად და მათგან შეიძლება ახსნა-განმარტების მიღება (სსკ 101-ე მუხლი).

მაგრამ, როცა გარიგებას დებს წარმომადგენელი დავალების (მინდობილობის) საფუძველზე, მაშინ ეს წარმომადგენელი კიდევ რომ სარგებლობდეს ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლებით, მაინც ვალდებულია მისცეს ჩვენება სასამართლოს ამ გარიგების დადებასთან დაკავშირებულ საკითხებზე.

ჩვენების მიცემაზე უარის თქმის უფლების დამტკიცების ტვირთი ეკისრება პირს, რომელიც ასეთ უფლებაზე აკეთებს განცხადებას. მაგალითად, თუ მოწმედ დასახელებული პირი აცხადებს, რომ იგი რომელიმე მხარის ახლო ნათესავია, უნდა წარუდგინოს

სასამართლოს ამის დამადასტურებელი დოკუმენტი და ა.შ.

თუ რამდენად შეძლო მოწმედ დასახელებულმა პირმა დაემტკიცებინა და დამაჯერებლად დაედასტურებინა თავისი უფლება უარი თქვას ჩვენების მიცემაზე, საბოლოოდ აფასებს და წყვეტს სასამართლო.

მოწმედ დასახელებული პირის ჩვენების მიცემისაგან გათავისუფლების, ან ასეთ გათავისუფლებაზე უარის თქმის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება, რომელზეც არ შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა.

მოწმეს, როგორც საპროცესო ურთიერთობის მონაწილეს, აქვს უფლებები და მოვალეობები.

მოწმის უფლებებია: მისცეს ჩვენება მშობლიურ ენაზე, მიიღოს სასამართლოში გამოცხადებისათვის გაწეული მგზავრობისა და საცხოვრებელი სადგომის დაქირავების ხარჯები, დღიური თანხა, შეუნარჩუნდეთ საშუალო ხელფასი, ხოლო თუ ისინი არ არიან შრომით ურთიერთობაში, მაშინ მათ ჩვეულებრივი საქმიანობიდან მოცდენისათვის ეძლევათ გასამრჯელო ფაქტობრივად დახარჯული დროისა და შრომის ანაზღაურების მინიმალური ოდენობის გათვალისწინებით (სსკ 45-ე მუხლი).

მოწმეს უფლება აქვს მიმართოს სასამართლოს შუამდგომლობით და მოითხოვოს ხარჯების წინასწარ გადახდა. თუ სასამართლო ამას მიზანშეწონილად ჩათვლის მაშინ ის გამოიტანს განჩინებას ასეთი ხარჯების იმ მხარისაგან წინასწარი გადახდის შესახებ, რომელმაც იშუამდგომლა სასამართლოს წინაშე ამ მოწმის გამოძახების შესახებ.

თუ მხარემ არ გადაიხდა განჩინებაში მითითებული ხარჯები დანიშნულ ვადაში, მაშინ სასამართლო არ გამოიძახებს მოწმეს ან გამოიძახებს, ოღონდ იმ პირობით, თუ ეს არ გამოიწვევს საქმის განხილვის გაჭიანურებას და მთავარი სხდომის სხვა დროისათვის გადადებას.

მოწმის გამოძახებასთან და დაკითხვასთან დაკავშირებული ხარჯების დაგვიანებით გადახდა არ შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საქმის განხილვის გაჭიანურების მიზნით.

მოწმის მოვალეობებია: ა) გამოცხადდეს სასამართლოში დანიშნულ დროს და ბ) მისცეს სწორი ჩვენება. ამ მოვალეობათა შესრულება უზრუნველყოფილია არამატო სამოქალაქო საპროცესო სანქციით, როგორცაა დაჯარიმება 50 ლარით ან იძულებით (პოლიციის ორგანოების მეშვეობით) მოყვანა, არამედ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობით, ცრუ ჩვენების მიცემისათვის ან ჩვენების მიცემაზე უარის თქმისათვის (სისხლის სამართლის კოდექსის 370-ე, 371-ე მუხლები).

3. მოწმის დაკითხვის წესი. სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს მოწმეთა დაკითხვის წესს, რომელიც შემუშავებულია ფსიქოლოგიური მეცნიერების მიღწევების გათვალისწინებით. ეს წესი ზოგადად შემდეგში მდგომარეობს:

ა) **ყოველი მოწმე ცალკე უნდა დაკითხოს.** მოწმეები, რომლებსაც ჯერ არ მიუციათ ჩვენება, არ უნდა იყვნენ სასამართლო სხდომის დარბაზში, ხოლო დაკითხული მოწმეები რჩებიან დარბაზში საქმის განხილვის დამთავრებამდე (სსკ 148-ე მუხლის პირველი ნაწილი);

მოწმეთა დაკითხვის ასეთ წესს შეიძლება ის მნიშვნელობა ჰქონდეს, რომ არ მოახდინონ გავლენა ერთმანეთზე ჩვენების მიცემისას, ხოლო დაკითხული მოწმის სხდომის დარბაზში ყოფნას შეიძლება ის მნიშვნელობა ჰქონდეს, რომ შეიძლება საჭირო გახდეს მისი განმეორებით დაკითხვა ან სხვა მოწმეებთან დაპირისპირება (სსკ 149-ე მუხლი).

ბ) **დაკითხვის დაწყების წინ სასამართლომ უნდა გაარკვიოს მოწმის პიროვნება.** ეს აუცილებელია არა მარტო იმისათვის, რომ იცოდეს სასამართლომ და მხარეებმა ვის დაკითხვას აპირებენ, არამედ შეიმუშაოს ამ მოწმის დაკითხვის ტაქტიკა. კერძოდ, მოწმის დამოკიდებულების გარკვევას მხარეებთან (მეგობრობა, ერთობლივად რაიმე საქმიანობის წარმართვა და ა.შ.), აქვს მნიშვნელობა სასამართლოს მიერ მისი ჩვენების შეფასების დროს;

დაკითხვის დაწყების წინ სასამართლო აფრთხილებს მოწმეს არასწორი ჩვენების მიცემისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ. ასეთი გაფრთხილება შედის ოქმში, რაზეც ხელს აწერს მოწმე.

გ) **მოწმეს უნდა მიეცეს სრული შესაძლებლობა თავისუფალი**

თხრობით გადმოსცეს ყველაფერი, რაც მან იცის საქმის გარემოებების შესახებ. მხოლოდ მას შემდეგ, როცა მოწმე თავისუფალი თხრობით გადმოსცემს იმას რაც იცის, ამის შემდეგ შეიძლება მიეცეს მას შეკითხვები.

შეკითხვების მიცემის აუცილებლობა განპირობებულია იმით, რომ თავისუფალი თხრობით გადმოცემული ჩვენება, როგორც წესი, არაა ყოველთვის სრული. ამ ხარვეზის შევსებას ემსახურება შეკითხვების მიცემა.¹⁶⁷

სასამართლომ განუხრელად უნდა დაიცვას შეკითხვების მიცემის კანონით დადგენილი რიგითობა, რომლის მიხედვით პირველად შეკითხვას აძლევს მხარე, რომლის ინიციატივითაც დაიბარეს მოწმე, ან ამ მხარის წარმომადგენელი, შემდეგ მოწინააღმდეგე მხარე ან მისი წარმომადგენელი.

შეკითხვების მიცემის რიგითობა არ ვრცელდება სასამართლოზე; მოსამართლეს შეუძლია შეკითხვა მისცეს დაკითხვის ყველა მომენტში. მას შეუძლია აგრეთვე მოხსნას ნებისმიერი შეკითხვა, რომელიც არ ემსახურება საქმისათვის მნიშვნელოვანი გარემოების გარკვევას, ან, თუ შეკითხვა შთამაგონებელ ზეგავლენას ახდენს მოწმეზე, რაც ფსიქოლოგიური მეცნიერების მონაცემებით დაუშვებელია.

დ) მოწმე უნდა დაკითხოს სასამართლოს მთავარ სხდომაზე (სსკ 147-ე მუხლი).

გამონაკლისი ამ წესიდან, ე.ი. მოწმის დაკითხვა მისი ადგილსამყოფელის მიხედვით, დასაშვებია, თუ აკადემოფობის, ინვალიდობის ან სხვა საპატიო მიზეზით მას არ შეუძლია გამოცხადდეს სასამართლოში, ან კიდევ, დასაკითხია მრავალი მოწმე, რომლებიც ერთ ადგილას ცხოვრობენ და მათი სასამართლოში გამოცხადება დიდ ხარჯებს მოითხოვს.

მოწმის მისი ადგილსამყოფელის მიხედვით დაკითხვის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება, რომელშიც გარდა ჩვეულებრივი რეკვიზიტებისა, მითითებული უნდა იყოს მისი დაკითხვის ადგილი (მისამართი) და დრო.

167 იხ. დ. უზნაძე. ზოგადი ფსიქოლოგია, თბილისი, 1940, გვ. 323-328.

მოწმის ადგილზე დაკითხვის შესახებ აუცილებლად უნდა ეცნობოს მხარეებს. მათი გამოუცხადებლობა მოწმის დაკითხვას ვერ დააბრკოლებს.

განჩინება მოწმის ადგილსამყოფელის მიხედვით დაკითხვის შესახებ არ გასაჩივრდება.

ე) მოწმის დაკითხვა შეიძლება მოხდეს სასამართლო დავალების წესითაც (სსკ 107-108-ე მუხლები). ეს იმას ნიშნავს, რომ მოწმე, რომელიც სხვა ქალაქში, რაიონში ან სხვა ქვეყანაში ცხოვრობს (მუშაობს), შეიძლება სასამართლოს დავალებით დაიკითხოს იმ სასამართლოს მიერ, რომლისთვისაც ტერიტორიულად ეს უფრო მოსახერხებელია. მოწმის დაკითხვის ოქმი უნდა გადაეგზავნოს იმ სასამართლოს, რომლის დავალებითაც დაიკითხა მოწმე.¹⁶⁸

ვ) მოწმის დაკითხვა შეიძლება განმეორებით მოხდეს.

განმეორებით დაკითხვის აუცილებლობა ხშირად განპირობებულია იმით, რომ მოწმის ჩვენება შეუსაბამოა ან ეწინააღმდეგება სხვა მოწმეთა ჩვენებას ან, საერთოდ, საქმეში არსებულ მასალებს. სასამართლო ამ შეუსაბამობის მოხსნის მიზნით იღებს განჩინებას მოწმის განმეორებით დაკითხვის შესახებ. იგივე გარემოებითაა განპირობებული მოწმეთა დაპირისპირებაც, რის შესახებაც სასამართლო იღებს აგრეთვე განჩინებას. მოწმეთა განმეორებით დაკითხვა და დაპირისპირება შეიძლება მოხდეს სასამართლოს პირადი ინიციატივით ან მხარეთა შუამდგომლობით. ისე როგორც მოწმის დაკითხვა, განმეორებით დაკითხვა და მოწმეთა დაპირისპირება შეიძლება მოხდეს (თუ ამის აუცილებლობაა) ერთ-ერთი მოწმის ადგილსამყოფელის მიხედვით. განმეორებით დაკითხვისა და დაპირისპირების მიზნიდან გამომდინარე, სასამართლომ წინასწარ უნდა განსაზღვროს ასეთი დაკითხვისა და დაპირისპირების ტაქტიკა და წესი. მოწმეებს მიზანშეწონილია წინასწარ განემართოს განმეორებით დაკითხვისა და დაპირისპირების მიზანი. მოწმეებს უნდა მიეცეს წინადადება მისცენ ჩვენება იმ ერთი და იგივე

168 „საერთაშორისო კერძო სამართლის შესახებ“ საქართველოს კანონის 62-ე მუხლი. აგრეთვე, მინსკის კონვენცია „სამოქალაქო, საოჯახო და სისხლის საქმეებზე სამართლებრივი დახმარებისა და სამართლებრივ ურთიერთობათა შესახებ“ (მე-6 მუხლი).

გარემოების შესახებ, რომლის მიმართ მათი პირველდაწყებითი ჩვენება ეწინააღმდეგება ერთმანეთს. ამის შემდეგ მათ შეიძლება დაუსვან შეკითხვები იმ რიგის მიხედვით, რომელიც განსაზღვრულია 148-ე მუხლით.

სასამართლოს განჩინება მოწმის განმეორებით დაკითხვისა თუ დაპირისპირების შესახებ, ან ასეთ საპროცესო მოქმედებაზე უარის თქმის შესახებ არ გასაჩივრდება.

ზ) მოწმის მიერ ჩანაწერებით სარგებლობა

დამოუკიდებლად იმისა, მოწმის დაკითხვა წარმოებს სასამართლო დავალების წესით, მისი ადგილსამყოფელის მიხედვით, თუ სასამართლოს მთავარ სხდომაზე – მოწმე ყოველთვის აძლევს ჩვენებას ზეპირად. მას შეუძლია მხოლოდ ისარგებლოს ჩანაწერებით და იმ პირობით, თუ ეს ჩანაწერები დაკავშირებულია ციფრობრივ ან სხვა ძნელად დასამახსოვრებელ ცნობებთან (მაგალითად, მან უნდა მისცეს ცნობები, თუ კონკრეტულად ვინ მონაწილეობდა ან ესწრებოდა საზოგადოების კრებას და ამ კრების რომელმა მონაწილემ სინამდვილეში რა მოსაზრება გამოთქვა და ა. შ.).

ჩანაწერებით სარგებლობა არ შეიძლება განვიხილოთ, როგორც გამონაკლისი საერთო წესიდან, რომლის თანახმად მოწმე ყოველთვის აძლევს ჩვენებას ზეპირი ფორმით. ჩანაწერებით სარგებლობა არ ნიშნავს ჩვენების წერილობითი ფორმით გადმოცემას. სასამართლომ უნდა აღკვეთოს წერილობითი ჩანაწერებით სარგებლობა თუ ეს ჩანაწერები არ შეესაბამება 150-ე მუხლით გათვალისწინებულ პირობებს, ე.ი. არ განეკუთვნება ციფრობრივ ან სხვა ძნელად დასამახსოვრებელ გაანგარიშებებსა და ცნობებს.

თ) **სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს ერთ მნიშვნელოვან სიახლეს: მოწმის მიერ ფიცის დადებას (სსკ 153-ე მუხლი).**

იმისათვის, რომ მოწმეს მიეცეს ფიცის დადების შესაძლებლობა ორი გარემოების ერთდროულად არსებობაა აუცილებელი: ერთი – მოწმის ჩვენებას უნდა ჰქონდეს გადამწყვეტი მნიშვნელობა დავის გადაწყვეტისათვის. მაგალითად, მოწმის ჩვენებაზეა დამოკიდებული სარჩელის დაკმაყოფილება, ან მის დაკმაყოფილებაზე უარის თქმა

და მეორე – თუ ფიცის დადებას სასამართლო მიზანშეწონილად ჩათვლის.

ფსიქოლოგიის მეცნიერების მონაცემებით თვითონ ფაქტი პირის მოწმის სახით სასამართლოში გამოძახებისა შთამაგონებელ ზეგავლენას ახდენს ამ პირზე. მით უმეტეს ასეთი ზეგავლენა ძლიერდება, როცა მოწმეს აფრთხილებენ სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შესახებ. მაგრამ, როცა მას ღმერთის წინაშეც აფიცებენ, არ არის გამორიცხული ასეთმა პირმა საერთოდ განაცხადოს, რომ არაფერი საქმის გარემოებების შესახებ არ იცის და ამიტომ ვერც მისცემს მათ შესახებ რაიმე ჩვენებას. ამიტომ, ფიცის დადების მომენტი, თუ ამას სასამართლო მიზანშეწონილად ჩათვლის, უნდა მოხდეს მხოლოდ ჩვენების მიცემის შემდეგ და იმ წესით, როგორც ეს სსკ 153-ე მუხლის მე-5 ნაწილშია ჩამოყალიბებული.

რელიგიური, თუ არარელიგიური ფიცის დადება, ან კიდევ თავისი რწმენის გამო, ფიცის დადებაზე უარის თქმა არ ათავისუფლებს სასამართლოს შეაფასოს მოწმის ჩვენება თავისი შინაგანი რწმენით. ფიცით დადასტურებული მოწმის ჩვენება სასამართლომ შეიძლება სარწმუნოდ მიიჩნიოს. სწორედ ამ მოსაზრებით შეიძლება ბოდა ეხელმძღვანელა კანონმდებელს, როცა სსკ 153-ე მუხლის მე-4 ნაწილით მიუთითა იმის შესახებ, რომ სასამართლომ აუხსნას მოწმეს ფიცის დადების წინ „წინასწარ განზრახულად დაფიცების გზით ყალბი ჩვენების მიცემით გამოწვეული სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის შესახებ“.

ამრიგად, კანონმდებელი არ გამორიცხავს ყალბი ჩვენების ფიცის მეშვეობით დადასტურების შესაძლებლობას. ეს იმას ნიშნავს, რომ სასამართლომ უნდა შეაფასოს მოწმის ჩვენება მისი უტყუარობის თვალსაზრისით ყველა შემთხვევაში, გამონაკლისის გარეშე.

სამოქალაქო საპროცესო სამართალი უფლებას აძლევს მხარეს უარი თქვას იმ მოწმის დაკითხვაზე, რომლის გამოძახებასა და დაკითხვაზე თვითონ იშუამდგომლა სასამართლოს წინაშე. მეორე მხარეს შეუძლია იშუამდგომლოს სასამართლოს წინაშე, რომ გამოცხადებული მოწმე დაკითხულ იქნეს, ხოლო თუ დაკითხვა

დაწყებულია — გაგრძელდეს. ასეთ შემთხვევაში მოწმე უნდა დაიკითხოს (სსკ 151-ე მუხლი).

პრაქტიკაში არის შემთხვევები როდესაც მოწმის სახით არასრულწლოვანს იბარებენ. სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის 152-ე მუხლით 14 წლის ასაკამდე მოწმის დაკითხვისას, ხოლო სასამართლოს მიხედულებით — 14-დან 18 წლის ასაკამდე მოწმის დაკითხვის დროსაც, შეიძლება მოწვეულ იქნეს პედაგოგი, აუცილებლობის შემთხვევაში შეიძლება მოიწვიონ აგრეთვე მშობლები, მშვილელები, მეურვეები ან მზრუნველები. აღნიშნულ პირებს, სასამართლოს ნებართვით, შეუძლიათ მისცენ მოწმეს შეკითხვები.

გამონაკლის შემთხვევაში, თუ ეს აუცილებელია სწორი და გულწრფელი ჩვენების მისაღებად, არასრულწლოვანი მოწმის დაკითხვის დროს სასამართლოს წინადადებით სხდომის დარბაზიდან შეიძლება რომელიმე მხარის გაყვანა.

სხდომის დარბაზში ამ მხარის დაბრუნების შემდეგ მას უნდა ეცნობოს არასრულწლოვანი მოწმის ჩვენება და მიეცეს შესაძლებლობა დაუსვას მოწმეს შეკითხვები.

მოწმე, რომელსაც 16 წელი არ შესრულებია, დაკითხვის შემდეგ ტოვებს სასამართლო სხდომის დარბაზს, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც სასამართლო აუცილებლად მიიჩნევს ამ მოწმის დარჩენას სხდომის დარბაზში.

IV. ნივთიერი მტკიცებულება

1. ცნება. სსკ 154-ე მუხლის პირველი ნაწილი შეიცავს ნივთიერი მტკიცებულებების კანონისმიერ (ლეგალურ) განმარტებას: ნივთიერი მტკიცებულებებია ნივთები, რომლებიც თავისი ხარისხით, თვისებებით ან არსებობით წარმოადგენენ საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების დადგენის საშუალებას.

ამ განმარტებით კიდევ ერთხელ გამოიკვეთა განსხვავება, რომელიც არსებობს ნივთიერ მტკიცებულებასა და წერილობით მტკიცებულებას შორის. წერილობითია ყოველი საგანი, რომელიც

მასზე გამოხატული ნიშნებით და მათი ამოკითხვის საშუალებით შეიცავს ცნობებს ფაქტების შესახებ, ხოლო ნივთიერია საგნები, რომლებიც თავისი თვისებით, ხარისხით, მდებარეობით და ა.შ. გვაწვდის ასეთ ცნობებს. მაგალითად, რომელიმე წერილობითი დოკუმენტი შეიძლება წერილობითი კი არა, არამედ ნივთიერი მტკიცებულება იყოს, თუ გვაინტერესებს ამ დოკუმენტის არა შინაარსი, არამედ მისი თვისება, კერძოდ ის, რომ იგი გაყალბებულია (ყალბია ბლანკი, შტამპი, ბეჭედი მასზე, ამოშლილია (გადაფხეკილია) ხელმოწერა და ა.შ. ამ შემთხვევაში ეს დოკუმენტი იქნება ნივთიერი მტკიცებულება. ზოგჯერ ნივთიერი მტკიცებულება ცნობებს გვაწვდის თავისი ხარისხით, მაგალითად, როდესაც სადავოა შესყიდული (გადაცემული) ნივთის ხარისხი (სკ 488-ე მუხლი).

ნივთიერ მტკიცებულებებს სასამართლოს წარუდგენენ მხარეები. მხარემ შეიძლება სთხოვოს სასამართლოს თვითონ გამოითხოვოს ნივთიერი მტკიცებულება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მან უშუალოდ ვერ შეძლო მისი მიღება იმ პირისაგან, რომელთანაც ეს მტკიცებულება ინახება. მხარე, რომელიც თხოვს სასამართლოს მიიღოს მისგან ნივთიერი მტკიცებულება ან გამოითხოვოს იგი, ვალდებულია მიუთითოს თუ საქმისათვის მნიშვნელობის რომელი გარემოების დადასტურება შეიძლება ამ მტკიცებულებით. ეს არის მტკიცებულებათა განკუთვანადობის (სსკ-ის 104-ე მუხლი) პრინციპის ერთ-ერთი კონკრეტული გამოვლინება.

იმ შემთხვევაში, როდესაც გარემოებას (ფაქტს), რომლის დასადასტურებლადაც მხარე შუამდგომლობს ნივთიერი მტკიცებულების გამოთხოვაზე ან მიღებაზე, არ აქვს მნიშვნელობა საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის, სასამართლომ უარი უნდა უთხრას ამ მხარეს მის მიღებაზე და გამოთხოვაზე.

ნივთიერი მტკიცებულების მიღებაზე თუ გამოთხოვაზე უარის თქმის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება, რომელზეც კერძო საჩივრის შეტანა არ შეიძლება (სსკ-ის 104-ე მუხლი).

ნებისმიერი ფიზიკური თუ იურიდიული პირი, ნებისმიერი თანამდებობის პირი ვალდებულია გადაუგზავნოს სასამართლოს მის მიერ გამოთხოვილი ნივთიერი მტკიცებულება ამავე სასამართ-

ლოს მიერ დადგენილ ვადაში.

ნივთიერი მტკიცებულების გამოთხოვის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება, რომელშიც უნდა აღინიშნოს გამოსათხოვი ნივთიერი მტკიცებულების განმასხვავებელი ნიშნები, აგრეთვე დრო, რომლის განმავლობაშიაც ისინი წარდგენილი უნდა იქნეს სასამართლოში, გაფრთხილება იმის შესახებ, რომ დროულად აცნობონ სასამართლოს მათი წარუდგენლობის მიზეზების შესახებ და სასამართლოს მითითება, რომ თუ სასამართლოს მოთხოვნა ნივთის წარდგენის შესახებ არ შესრულდება ისეთი მიზეზით, რომელსაც სასამართლო არასაპატიოდ მიიჩნევს – შესაბამისი პირი დაჯარიმდება 150 ლარით, ხოლო ამ მტკიცებულების განმეორებით წარუდგენლობისათვის – პირველი ჯარიმის სამმაგი ოდენობით. დაჯარიმება არ ათავისუფლებს შესაბამის პირს სასამართლოს მიერ გამოთხოვილი ნივთიერი მტკიცებულების წარდგენის მოვალეობისაგან. დაჯარიმება შეიძლება მოქალაქის (ფიზიკური პირის) ან იმ თანამდებობის პირის, ვისი ბრალითაც არ გადაეგზავნა სასამართლოს გამოთხოვილი ნივთიერი მტკიცებულება. სასამართლომ ჯერ კიდევ დაჯარიმებამდე თავისი ინიციატივით უნდა გაარკვიოს შესაბამისი ორგანიზაციის რომელი თანამდებობის პირს მიუძღვის ბრალი გამოთხოვილი მასალების გადაუგზავნელობაში. ამისათვის ის გადაუგზავნის შეკითხვას ორგანიზაციის ხელმძღვანელს. თუ ამ ხელმძღვანელიდანაც არ მოვიდა პასუხი, სასამართლოს გამოაქვს განჩინება უშუალოდ ამ ხელმძღვანელის დაჯარიმების შესახებ.

თუ ნივთიერი მტკიცებულებები განმეორებით დაჯარიმების შემდეგაც არ იქნება გადმოგზავნილი, მაშინ სასამართლო ამოიღებს მათ პოლიციის მეშვეობით, ან მოახდენს მათ დათვალიერებას ადგილზე (სსკ-ის 159-ე მუხლი).

საპატიო მიზეზით ნივთიერი მტკიცებულების წარუდგენლობის შემთხვევაში სასამართლო უფლებამოსილია, პირებს განუსაზღვროს დამატებითი ვადა მტკიცებულებათა წარმოსადგენად.

სულ სხვა ხასიათის შედეგებს იწვევს სასამართლოს მიერ გამოთხოვილი ნივთიერი მტკიცებულების წარუდგენლობა მხარის მიერ. თუ ნივთიერი მტკიცებულების წარდგენაზე უარს ამბობს

ერთ-ერთი მხარე რომელიც არ უარყოფს, რომ ეს მტკიცებულება მის ხელთაა, მაშინ სასამართლოს შეუძლია ნივთიერი მტკიცებულების გამოთხოვაზე შუამდგომლობის აღმძვრელი პირი გაათავისუფლოს იმ ფაქტის დამტკიცების ტვირთისაგან, რომელიც ამ მტკიცებულებით უნდა დაედასტურებინა და ასეთი ტვირთი გადააკისროს მხარეს, რომელიც უარს ამბობს მის ხელთ არსებული ნივთიერი მტკიცებულების წარდგენაზე.

ნივთიერ მტკიცებულებებს, ისე როგორც ნებისმიერ სხვა მტკიცებულებას, სასამართლო აფასებს თავისი შინაგანი რწმენით. ამისათვის, უწინარეს ყოვლისა, საჭიროა, რომ მან დაათვალიეროს ეს მტკიცებულებები. თუ ისინი, მათი მოცულობის გამო ვერ იქნებიან წარმოდგენილი სასამართლოში, მაშინ სასამართლომ ისინი უნდა დაათვალიეროს ადგილზე. ადგილზე დათვალიერებას სასამართლო აწარმოებს კანონმდებლობით დადგენილი წესით. ცხადია, რომ მხარეებს შეუძლიათ არამართო დაათვალიერონ წარმოდგენილი ნივთიერი მტკიცებულებები, არამედ გამოთქვან თავიანთი მოსაზრებები მათ შესახებ, რაც დაეხმარება სასამართლოს ამ მტკიცებულებების შეფასებაში.

მხარეებს მთავარ სხდომაზე შეუძლიათ იშუამდგომლონ სასამართლოს წინაშე, რათა მათ ნივთიერ მტკიცებულებათა შემოწმების მიზნით წარადგინონ ექსპერტის დასკვნები, თუ ასეთი შუამდგომლობა საპატიო მიზეზით არ იყო მათ მიერ აღძრული საქმის მომზადების სტადიაზე. ასეთი შუამდგომლობა არ შეიძლება გახდეს საქმის განხილვის გადადების საფუძველი.

ნივთიერ მტკიცებულებათა შემოწმება თუ მოითხოვს სპეციალურ ცოდნას, სასამართლოს შეუძლია თავისი ინიციატივითაც დანიშნოს ექსპერტიზა.

ადგილზე ნივთიერი მტკიცებულებების დათვალიერება მიმდინარეობს სსკ 120-126-ე მუხლებით დადგენილი წესით. დამატებით აქ შეიძლება აღინიშნოს, რომ მალფუჭებადი პროდუქტების დათვალიერება დაუყოვნებლივ წარმოებს, რის შემდეგ ისინი უბრუნდება მის მფლობელს. მათი დაბრუნების შესახებ უნდა შედგეს აქტი, რომელიც რჩება საქმეში. თუ მათი დაბრუნება მფლობელისათვის

ან იმ პირისათვის, ვისგანაც ისინი ამოიღო სასამართლომ, ამა თუ იმ მიზეზით შეუძლებელია, მაშინ უნდა მოხდეს მათი რეალიზაცია სასამართლო აღმასრულებლის მეშვეობით.¹⁶⁹ რეალიზაციით მიღებული თანხები ჩაირიცხება სასამართლოს სადეპოზიტო ანგარიშზე.

დათვალიერების შედეგად შედგენილი ოქმი წარმოადგენს მტკიცებულებას, რომელშიაც აისახება დათვალიერების შედეგად სასამართლოს მიერ მიღებული ფაქტობრივი გარემოებები, მათი ხარისხი, თვისებები და ა. შ. ოქმს თან ერთვის მოსამართლის ან დათვალიერებაში მონაწილე სპეციალისტის მიერ შედგენილი სქემები, ნახაზები, ფოტოები და სხვა.

ნივთიერი მტკიცებულება ინახება საქმეში ან სასამართლოს შესანახ კამერაში, ხოლო თუ მათი სასამართლოში მიტანა შეუძლებელია, მაშინ ისინი ინახება ადგილზე. ასეთ შემთხვევაში ისინი დაწვრილებით უნდა აღიწეროს და მიღებული იქნეს ზომები მათი უცვლელად შენახვისათვის. ნივთები, რომლებიც წარმოდგენილი იყო როგორც მტკიცებულებები, დაუბრუნდება მის წარმომდგენ პირს, ან იმ მხარეს, რომელსაც სასამართლომ მიაკუთვნა უფლება ამ ნივთზე.

როგორც წესი, ნივთიერი მტკიცებულებების დაბრუნება ხდება მხოლოდ მას შემდეგ, როდესაც გადაწყვეტილება შევა კანონიერ ძალაში. ცხადია, მხედველობაშია ისეთი ნივთები, რომლებიც შეიძლება იყოს მოქალაქეთა მფლობელობაში. თუ ისეთი ნივთებია, რომლებიც არ შეიძლება იყოს მათ მფლობელობაში, ან შეიძლება, მაგრამ ამისათვის სპეციალური ნებართვაა საჭირო, მაშინ ეს ნივთები გადაეცემა შესაბამის ორგანოებს. მაგალითად, თუ ნივთიერი მტკიცებულებების სახით წარმოდგენილი იყო სანადირო თოფი, რომლის სპეციალური ნებართვა მხარეს არ გააჩნდა, იგი გადაეცემა პოლიციის ორგანოებს.

როგორც გამონაკლისი, ნივთები შეიძლება დაუბრუნდეს მის წარმომდგენ პირს გადაწყვეტილების კანონიერ ძალაში შესვლამდე ორი პირობის ერთდროულად არსებობისას: ერთი – თუ არის ნივთიერი მტკიცებულებების მფლობელის ან წარმომადგენლის შუა-

169 თ. ლილუაშვილი, ვ. ხრუსტალი, დასახელებული კომენტარები, გვ. 280

მდგომლობა და მეორე -- თუ სასამართლოს აზრით ნივთების დაბრუნება არ ეწინააღმდეგება საქმის განხილვის ინტერესებს, ხელს არ შეუშლის საქმის სწორად გადაწყვეტას.

V. ექსპერტის დასკვნა

1. **სპეციალური ცოდნის რაობა.** სასამართლო შემეცნების პროცესში, კერძოდ, საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტების დადგენის დროს შეიძლება შეგვხვდეს ისეთი ფაქტები, რომელთა დამტკიცება და დადასტურება ჩვეულებრივი მეთოდებითა და ცნობილი საშუალებებით შეუძლებელია. ასეთ შემთხვევაში სასამართლოსათვის დიდი დახმარების გაწევა შეუძლია მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესს. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესი მრავალმხრივ ზეგავლენას ახდენს საზოგადოებრივი ურთიერთობების სხვადასხვა სფეროზე. ამ ზეგავლენის გარეშე არ დარჩენილა სასამართლო შემეცნებაც. მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის ზეგავლენა სასამართლო შემეცნებაზე სხვადასხვა მიმართულებით ვლინდება. ერთ-ერთი ასეთი მიმართულებაა მეცნიერულ-ტექნიკური მიღწევების დანერგვა სასამართლო პრაქტიკაში საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტიური გარემოებების დადგენისა და მტკიცებულებათა დაფიქსირების მიზნით.

არსებობს მეცნიერულ-ტექნიკური მიღწევების მართლმსაჯულების მიზნებისათვის გამოყენების სხვადასხვა ფორმები, რომელთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს სასამართლო ექსპერტიზას. სსკ 162-ე მუხლის თანახმად თუ საქმის განხილვასთან დაკავშირებულ საკითხზე მოსამართლეს **სპეციალური ცოდნა** არ გააჩნია, სასამართლოს შეუძლია თავისი ინიციატივით დანიშნოს ექსპერტიზა საქმის განხილვის ნებისმიერ სტადიაზე, მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ აღნიშნული საკითხის განმარტებას არსებითი მნიშვნელობა აქვს საქმის გადაწყვეტისათვის და მის გარეშე გადაწყვეტილების გამოტანა შეუძლებელია. ასეთ შემთხვევაში სასამართლოს გამოაქვს მოტივირებული განჩინება.

რა არის სპეციალური ცოდნა?

კანონი, რომელიც უშვებს სპეციალური ცოდნის გამოყენების შესაძლებლობას, არ განსაზღვრავს ამ ცნების შინაარსს.

უწინარეს ყოვლისა უნდა აღინიშნოს, რომ ყოველგვარი ცოდნა, რომელიც სამართლებრივ სფეროს განეკუთვნება, არ შეიძლება სპეციალურ ცოდნას მივაკუთვნოთ. ამავე დროს, არა ყოველი ცოდნა, რომელიც სამართლებრივს არ განეკუთვნება, არის სპეციალური ცოდნა. საქმე ისაა, რომ ამა თუ იმ საკითხის გადაწყვეტისას, ან ამა თუ იმ საპროცესო მოქმედების შესრულებისას სასამართლოს უფლება აქვს ისარგებლოს არა მარტო თავისი პროფესიული გამოცდილებით, არამედ ადამიანების ემპირიული დაკვირვების საფუძველზე შემუშავებული და საყოველთაოდ ცნობილი განზოგადებებით, აგრეთვე იმ წესებითა და ნორმებით, რომლებიც შემუშავდა ცხოვრების მიერ და რომლებიც ასახავენ ჩვენი საზოგადოების მორალურ შეხედულებებსა და რწმენას. სოციალური თანაცხოვრებისა და მორალის მოთხოვნები არ წარმოადგენენ სამართლებრივ ნორმებს, მაგრამ მათ აქვთ მნიშვნელობა სამოქალაქო სამართლებრივ ურთიერთობისა და მათი მონაწილეთა შეფასებისათვის. აქ საკმარისი იქნება აღვნიშნოთ, რომ სკ 54-ე მუხლის თანახმად გარიგება ბათილია არა მარტო იმ შემთხვევაში, როდესაც იგი არღვევს კანონით დადგენილ წესსა და აკრძალვებს, ან როდესაც იგი ეწინააღმდეგება საჯარო წესრიგს, არამედ, როდესაც იგი ეწინააღმდეგება ზნეობის ნორმებს.

თავისთავად ცხადია, რომ სოციალური თანაცხოვრების მორალის ან სხვა სოციალური ნორმების ცოდნა არ მიეკუთვნება სპეციალური ცოდნის სფეროს. მოსამართლეებმა, როგორც თავისი საზოგადოების წევრებმა, უნდა იცოდნენ ეს ნორმები და კარგადაც უნდა ერკვეოდნენ მასში. ექსპერტიზის დანიშვნა ასეთ საკითხებზე, მაგალითად, ხომ არ ეწინააღმდეგება გარიგება ზნეობის ნორმებს, დაუშვებელია.

სამოქალაქო პროცესუალური სამართლის თვალსაზრისით სპეციალური ცოდნა – ეს ისეთი ცოდნაა, რომელიც სცილდება სამართლებრივი ცოდნის, ადამიანების ემპირიული დაკვირვების შედეგად შე-

მუშავებულ საყოველთაოდ ცნობილ განზოგადებებისა და იმ წესებისა და ნორმების ფარგლებს, რომლებიც ასახავენ საზოგადოების მორალურ თუ სხვა შეხედულებას და რწმენას.

მოსამართლეს შეიძლება ქონდეს სპეციალური ცოდნა, მაგალითად, სამართლის ფაკულტეტის დამთავრებამდე, მან პირველადი განათლება მიიღო საამშენებლო ან სამედიცინო ან ეკონომიკისა და ა.შ. სფეროში. მას შეიძლება სპეციალური ცოდნა მიღებული ქონდეს გატაცების (ჰობის) სახითაც, მაგალითად, იარაღის სფეროში და სხვა, მაგრამ მოსამართლის ასეთი სპეციალური ცოდნა ვერანაირად ვერ შეცვლის ექსპერტის დასკვნას, რამდენადაც ეს უკანასკნელი წარმოადგენს მტკიცებულების საშუალებას, რომელიც კვლევის შედეგად იქნა მიღებული.

მოსამართლეს თავისი სპეციალური ცოდნა შეუძლია გამოიყენოს, მაგალითად, მტკიცებულებათა შეფასების დროს, ექსპერტიზის ჩატარების აუცილებლობის დასანახად.

2. ექსპერტიზის დანიშვნა. ექსპერტიზა შეიძლება დაინიშნოს მოსამართლის პირადი ინიციატივით ან მხარის შუამდგომლობით. ასევე შესაძლებელია, მხარემ სასამართლოსგან დამოუკიდებლად ჩაატაროს ექსპერტიზა. მხარეთა შუამდგომლობა ცხადია, არაა სავალდებლო სასამართლოსათვის, მას შეუძლია დანიშნოს ექსპერტიზა, თუ საკითხის გარკვევა, ფაქტის დადგენა მართლაც სპეციალურ ცოდნას მოითხოვს. წინააღმდეგ შემთხვევაში სასამართლომ უარი უნდა თქვას ექსპერტიზის დანიშვნაზე. ექსპერტიზის დანიშვნა ისეთი საკითხის გასარკვევად, რომელიც არ მოითხოვს სპეციალურ ცოდნას, არის კანონის აზრისა და შინაარსის უხეში დარღვევა, პრინციპულად დაუშვებელია და ფაქტიურად წარმოადგენს სასამართლო ფუნქციის ექსპერტზე დელეგირების შენიღბულ ფორმას.

როგორც ავლნიშნეთ, მხარეს შეუძლია შუამდგომლობის გარეშეც, სასამართლოსგან დამოუკიდებლად უზრუნველყოს ექსპერტიზის ჩატარება. ასეთ შემთხვევაშიც ექსპერტის დასკვნა სასამართლოს უნდა წარედგინოს სასამართლოში საქმის აღძვრის ან საქმის მომზადების სტადიაზე.

სსკ-ის 162-ე მუხლი განსაზღვრავს ექსპერტიზის დანიშვნის სტადიას, ანუ საქმის წარმოების ეტაპს, როცა შეიძლება ექსპერტიზის დანიშვნა. ეს ეტაპია საქმის მომზადების სტადია. ეს იმას ნიშნავს, რომ შუამდგომლობები ექსპერტიზის დანიშვნის შესახებ მხარეებს შეუძლიათ აღძრან საქმის მომზადების სტადიის დამთავრებამდე. მათ შეუძლიათ ექსპერტის დასკვნა წარმოადგინონ საქმის აღძვრის სტადიაზეც. მხარის შუამდგომლობა და ექსპერტიზის დანიშვნა სასამართლოს მთავარ სხდომაზე დასაშვებია მხოლოდ ორ შემთხვევაში ა) თუ სასამართლო განხილვისათვის საქმის მომზადების სტადიაზე მისთვის ექსპერტის დასკვნის წარდგენის საჭიროება ობიექტური მიზეზებით ვერ იქნებოდა ცნობილი და ასეთი საფუძველი წარმოიშვა ამ სხდომაზე, მაგალითად, მოწინააღმდეგე მხარემ კონკრეტული გარემოების შესახებ (ვთქვათ, მისი სახელით დოკუმენტზე შესრულებული ხელმოწერა სინამდვილეში მას არ ეკუთვნის) საკითხი წამოჭრა მთავარ სხდომაზე, ან ბ) თუ მხარემ საპატიო მიზეზით ვერ უზრუნველყო შესაბამისი ექსპერტის დასკვნის წარმოდგენა საქმის მომზადების სტადიაზე (მაგალითად, ავადმყოფობის, ხანგრძლივი მივლინების თუ სხვა ობიექტური მიზეზების გამო).

უნდა აღინიშნოს, რომ ექსპერტიზის დანიშვნის ასეთი წესი ემსახურება საქმის დროულად განხილვასა და გადაწყვეტას, წარმოადგენს საქმის განხილვის გაჭიანურების წინააღმდეგ ბრძოლის ეფექტიან საშუალებას.

ექსპერტის დასკვნის წარმოდგენლობა არ იწვევს საქმის განხილვის გადადებას. სასამართლოს შეუძლია მხარეს, მისი თხოვნის საფუძველზე მისცეს ვადა ექსპერტის დასკვნის წარმოსადგენად.

სასამართლოს ექსპერტიზის დანიშვნის შესახებ გამოაქვს განჩინება, რომელიც გარდა სსკ-ის 285-ე მუხლით გათვალისწინებული საკითხებისა, მაგალითად, განჩინების მიღების დრო და ადგილი, განჩინების მიმღები სასამართლოს დასახელება, შემადგენლობა და სხდომის მდივანი და ა.შ. უნდა შეიცავდეს, აგრეთვე შემდეგი შინაარსის მითითებებსაც:

ა) სპეციალურ სასამართლო საექსპერტო დაწესებულებას,

რომელსაც მიენდო ექსპერტის გამოყოფა და ექსპერტიზის ჩატარება (სსკ-ის 166-ე მუხლი);

ბ) ექსპერტად დანიშნული პირის ვინაობას, თუ ექსპერტიზა ტარდება არასპეციალურ სასამართლო საექსპერტო დაწესებულებაში (სსკ-ის 167-ე მუხლი);

გ) იმ ფაქტების ზუსტ და სრულ ჩამონათვალს, რომელთა არსებობის, თუ არარსებობის შესახებ საჭიროა ექსპერტიზის დასკვნა;

დ) იმ მასალების ჩამონათვალს, რომლებიც წარედგინა ექსპერტს გამოსარკვევად.

ექსპერტების შერჩევის დროს სასამართლო უფლებამოსილია გაითვალისწინოს მხარეთა მოსაზრებები. მხარეებს უფლება აქვთ, შესთავაზონ სასამართლოს ექსპერტად დასანიშნი პირის კანდიდატურები. საბოლოოდ საკითხს იმის შესახებ, თუ ვის მიენდოს ექსპერტიზის ჩატარება, წყვეტს სასამართლო.

მხარეებს აგრეთვე უფლება აქვთ, წარუდგინონ სასამართლოს კითხვები, რომლებიც უნდა განმარტოს ექსპერტმა. საბოლოოდ იმ საკითხთა წრეს, რომლებზედაც საჭიროა ექსპერტის დასკვნა, განსაზღვრავს სასამართლო (სსკ-ის 163-ე მუხლი).

ისეთ შემთხვევებში, როდესაც ექსპერტიზის ჩატარება მიენდობილი აქვს სპეციალურ სასამართლო საექსპერტო დაწესებულების ექსპერტს, სასამართლო უგზავნის თავის განჩინებას ექსპერტიზის დანიშვნის შესახებ ამ დაწესებულების ხელმძღვანელს, რომელიც თავის მხრივ ექსპერტიზის ჩატარებას მიენდობს ამ დაწესებულების ერთ-ერთ ან რამდენიმე ექსპერტს. საექსპერტო დაწესებულების ხელმძღვანელი განუმარტავს ექსპერტს საპროცესო კანონმდებლობით მისთვის გათვალისწინებულ უფლებებსა და მოვალეობებს (სსკ 166-ე მუხლი). მას შემდეგ, როდესაც მხარისათვის ცნობილი გახდა თუ ვის მიენდო ექსპერტიზის ჩატარება, მას შეუძლია განაცხადოს აცილება ამ ექსპერტის მიმართ. აცილების საკითხს განიხილავს სასამართლო (სსკ 34-ე მუხლი).

მას შემდეგ, რაც სპეციალურმა საექსპერტო დაწესებულების ხელმძღვანელმა ექსპერტიზის ჩატარება მიენდო მის ერთ-ერთ

თანამშრომელს (ექსპერტს), საპროცესო ურთიერთობა მყარდება სასამართლოსა და ამ ექსპერტს შორის. ეს იმას ნიშნავს, რომ თუ ამ ექსპერტს სურს მიიღოს დამატებითი მასალები ექსპერტიზის ჩატარებისათვის ან სხვა ნებისმიერ საკითხზე, მან უნდა მიმართოს უშუალოდ სასამართლოს. მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ ექსპერტიზას ატარებს არა იურიდიული პირი – სპეციალური საექსპერტო დაწესებულება, არამედ ექსპერტი-ფიზიკური პირი, რომელიც პასუხისმგებელია ექსპერტიზის ჩატარებისათვის და მიუკერძოებელი და სწორი დასკვნის მიცემისათვის.

იმ შემთხვევაში, როდესაც ექსპერტიზა არ ტარდება სპეციალური საექსპერტო დაწესებულების მიერ, მაშინ პირს ექსპერტად ნიშნავს უშუალოდ სასამართლო, რომელიც გადასცემს მას საჭირო მასალებს, განუმარტავს უფლება-მოვალეობებს და აფრთხილებს პასუხისმგებლობის შესახებ დასკვნის მიცემაზე უარის თქმის თუ შეგნებულად ყალბი დასკვნის მიცემისათვის (სსკ 167-ე მუხლი).

სსკ 163-ე და 164-ე მუხლების თანახმად, აუცილებლობის შემთხვევაში ექსპერტიზის ჩასატარებლად სასამართლო ნიშნავს **რამდენიმე (მინიმუმ ორ) ექსპერტს**. რამდენიმე ექსპერტის დანიშვნის აუცილებლობა შეიძლება წარმოიშვას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც სასამართლოსათვის საინტერესო საკითხის გასარკვევად საჭიროა სპეციალური ცოდნა მეცნიერების სხვადასხვა დარგში, ცოდნის სხვადასხვა სფეროებში. ასეთ ექსპერტიზას **კომპლექსურ ექსპერტიზას** უწოდებენ. მაგალითად, ეკოლოგიასთან დაკავშირებით კომპლექსურ ექსპერტიზაში შეიძლება ჩაერთონ ბიოლოგები და ქიმიკოსები, ადამიანის მიერ თავისი მოქმედების მნიშვნელობის გაგებასთან დაკავშირებით შეიძლება მონაწილეობდნენ ფსიქოლოგები და ფსიქიატრები. სასამართლოს ასევე უფლება აქვს დანიშნოს **კომისიური ექსპერტიზაც**, ანუ როდესაც საჭიროა ობიექტი გამოიკვლიოს ერთი სპეციალობის მქონე ორმა ან მეტმა ექსპერტმა. მაგალითად, სასამართლო ფსიქიატრიული ექსპერტიზა შეიძლება ჩატარდეს რამდენიმე ფსიქიატრის მიერ. კომისიური ექსპერტიზის აუცილებლობა შეიძლება გამოწვეული იყოს კვლევის ობიექტის სირთულით. ეს ექსპერტები იძლევიან საერთო დასკვნას, თუ ისინი

ერთნაირად ფიქრობენ გამოსაკვლევ საკითხზე. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათ შეუძლიათ მისცენ თავიანთი (ცალკე) დასკვნა, რომლებიც მტკიცების დამოუკიდებელი საშუალებებია (მტკიცებულებებია). სასამართლო აფასებს ამ დასკვნებს როგორც დამოუკიდებელ მტკიცებულებებს თავისი შინაგანი რწმენით, მაგრამ შეუძლია დანიშნოს განმეორებითი ექსპერტიზა (სსკ-ის 173-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

ექსპერტიზა შეიძლება დაინიშნოს როგორც სასამართლოში, ასევე სასამართლოს გარეთ. საბოლოოდ ექსპერტიზის ჩატარების ადგილს სასამართლო განსაზღვრავს. პრაქტიკაში გავრცელებულია ექსპერტიზის ჩატარება სასამართლოს გარეთ. ეს გამოწვეულია არა მარტო იმით, რომ გამოკვლევის საგნის წარდგენა სასამართლოში შეუძლებელი ან ძნელია, არამედ უმეტესად იმის გამო, რომ გამოკვლევისათვის საჭირო მოწყობილობებისა და ნივთიერებების გამოყენება სასამართლოს შენობაში რთულია ან შეუძლებელია.

სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი ადგენს ექსპერტიზის ჩატარების წესს სპეციალურ საექსპერტო დაწესებულებაში (სსკ-ის 166-ე მუხლი). ამ წესის მიხედვით, თუ სასამართლოს დავალებით ექსპერტიზის ჩატარება მინდობილი აქვს სპეციალური სასამართლო-საექსპერტო დაწესებულების ექსპერტს, სასამართლო უგზავნის ამ დაწესებულებას თავის განჩინებას ექსპერტიზის დანიშვნის შესახებ, აგრეთვე ექსპერტიზის ჩატარებისათვის აუცილებელ მასალებს. აღნიშნულ შემთხვევაში ექსპერტს ნიშნავს არა სასამართლო, არამედ ამ სპეციალური საექსპერტო დაწესებულების ხელმძღვანელი. ამიტომ, სასამართლო თავის განჩინებას ექსპერტიზის დანიშვნის შესახებ, ყველა მასალებთან ერთად უგზავნის ამ დაწესებულების ხელმძღვანელს, რომელიც თავის მხრივ ექსპერტიზის ჩატარებას მიახლოებს თავისი დაწესებულების ერთ-ერთ ან რამდენიმე ექსპერტს.

სასამართლო-საექსპერტო დაწესებულების ხელმძღვანელი თავის მხრივ ასრულებს ყველა იმ მოქმედებას, რასაც შეასრულებდა მოსამართლე, მას რომ ექსპერტი დაენიშნა უშუალოდ, კერძოდ, აფრთხილებს დასკვნის მიცემაზე უარის თქმისათვის თავის

არიდებისა თუ შეგნებულად ყალბი დასკვნის მიცემისათვის პასუხისმგებლობის შესახებ, რაც გათვალისწინებულია საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით, განუმარტავს მას ექსპერტის უფლება-მოვალეობებს (სსკ-ის 168-ე მუხლი) და ა.შ. ამის შესახებ მათ ჩამოერთმევათ ხელწერილი, რომელიც ექსპერტის დასკვნასთან ერთად გადაეგზავნება სასამართლოს.

თუ ექსპერტიზა არ ტარდება სპეციალურ სასამართლო საექსპერტო დაწესებულებაში, მაშინ ექსპერტს უშუალოდ სასამართლო ნიშნავს (სსკ-ის 162-163-ე მუხლები) და საჭირო მასალებსაც განჩინებასთან ერთად უშუალოდ სასამართლო გადასცემს ექსპერტს. განჩინებისა და მასზე დართული საბუთების უშუალოდ ექსპერტისათვის გადაცემასთან ერთად მოსამართლე კიდევ ერთხელ ამოწმებს მის პიროვნებას, სპეციალობას და კომპეტენტურობას, განუმარტავს მას უფლებებსა და მოვალეობებს და აფრთხილებს პასუხისმგებლობის შესახებ, რაც უნდა აღინიშნოს განჩინებაში ექსპერტიზის დანიშვნის შესახებ და ხელი მოაწეროს ექსპერტად დანიშნულმა პირმა.

ექსპერტი ვალდებულია არა მარტო წერილობითი დასკვნა მისცეს, არამედ გამოცხადდეს სასამართლო სხდომაზე, თუ ეს სასამართლოს საჭიროდ მიაჩნია და პასუხი გასცეს მის წინაშე დასმულ საკითხებზე. კითხვები ექსპერტს სასამართლო სხდომაზე შეიძლება დაუსვას არამარტო მოსამართლემ, არამედ მხარეებმა და მათმა წარმომადგენლებმაც.

ამ მოვალეობების შესრულება უზრუნველყოფილია საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსით გათვალისწინებული ღონისძიებებით.

პირის ექსპერტად დანიშვნამდე სასამართლო არკვევს ამ პირის სპეციალობას და კომპეტენტურობას, მაგრამ შეიძლება მისი არაკომპეტენტურობა გამოვლინდეს მოგვიანებით – ექსპერტიზის ჩატარების პროცესში. ასეთ შემთხვევაში მას უფლება აქვს უარი თქვას დასკვნის მიცემაზე. დასკვნის მიცემაზე უარის თქმის უფლება მას აქვს მაშინაც, როცა მისთვის გადაცემული მასალები არაა საკმარისი ამისათვის.

— ორივე ასეთ შემთხვევაში პასუხისმგებლობა დასკვნის მიცემაზე უარის თქმისათვის გამოირიცხულია, მაგრამ ექსპერტმა წერილობით უნდა შეადგინოს უარი და დაწვრილებით დაასაბუთოს ამ უარის თქმა. ექსპერტის წერილობით შედგენილი უარი დასკვნის მიცემაზე დროულად უნდა გადაეცეს სასამართლოს.

ფაქტიური გარემოებების ან საკითხების წრეს, რომელთა შესახებ დასკვნა უნდა მისცეს ექსპერტმა — განსაზღვრავს სასამართლო თავის განჩინებაში ექსპერტიზის დანიშვნის შესახებ (სსკ-ის 163-ე მუხლი). ექსპერტი ვალდებულია მისცეს დასკვნა ამ ფაქტებისა და საკითხების შესახებ, მაგრამ ექსპერტს შეუძლია გასცდეს სასამართლოს მიერ განჩინებაში დასმული საკითხების წრეს და მისცეს თავისი დასკვნა ისეთ ფაქტებზე და საკითხებზე, რომელთა შესახებ მას არ ჰქონდა კითხვები დასმული, მაგრამ გამოკვლევის შედეგები იძლევა ამ საკითხებზე პასუხის გაცემის საშუალებას, რასაც შეიძლება ჰქონდეს მისი აზრით მნიშვნელობა საქმისათვის.

3. ექსპერტიზის ჩატარებისათვის საჭირო მასალების შეგროვება.
ექსპერტიზის ჩატარებისათვის საჭირო მასალებს სასამართლოს წარუდგენენ მხარეები, ექსპერტიზის ჩასატარებლად აუცილებელი მასალების წრეს განსაზღვრავს სასამართლო, რომელსაც შეუძლია გაითვალისწინოს როგორც მხარეების, ისე ექსპერტად დანიშნული პირის მოსაზრებები (სსკ-ის 169-ე მუხლი). მაგრამ სასამართლომ შეიძლება არ მიანიჭოს მნიშვნელობა და არ გადაუგზავნოს ექსპერტს ყველა ის მასალა, რომელიც საჭიროა მისთვის.

ამიტომ, ექსპერტს მინიჭებული აქვს ფართო უფლებები, მაგალითად: გაეცნოს საქმის მასალებს, მონაწილეობა მიიღოს საქმის განხილვაში, დაუსვას მხარეებს და მოწმეებს შეკითხვები, მიიღოს მონაწილეობა მტკიცებულებათა დათვალიერებასა და შემოწმებაში, სთხოვოს სასამართლოს მისთვის დამატებითი მასალების წარდგენა.

მხოლოდ სასამართლოს მეშვეობით შეუძლია ექსპერტს მიიღოს მისთვის საჭირო მასალები. თავისი ინიციატივით ექსპერტს უფლება არ აქვს შეაგროვოს ასეთი მასალები.

სსკ 169-ე მუხლის მე-2 ნაწილი შეიცავს ერთ მეტად მნიშვნელოვან სიახლეს: თუ ექსპერტიზის ჩატარებისათვის საჭიროა მოწმის ჩვენება, სასამართლოს შეუძლია გამოუძახოს და დააკითხოს იგი ექსპერტის თანდასწრებით. მხარეებს ეცნობებათ ამის შესახებ, მაგრამ მათი გამოუცხადებლობა ვერ დააბრკოლებს მოწმის დაკითხვას. ამ წესით დაკითხული მოწმე არ თავისუფლდება სასამართლო სხდომაზე გამოცხადებისაგან და ზეპირ განხილვაზე განმეორებით დაკითხვისაგან.

აღნიშნული წესი წარმოადგენს უშუალოდ პრინციპიდან გადახვევის ერთ-ერთ გამონაკლის შემთხვევას და იგი განპირობებულია ექსპერტიზის დროულად ჩატარების ინტერესებით. ამ ინტერესებიდან გამომდინარე, კანონმდებელმა დასაშვებად ჩათვალია მოწმის დაკითხვა არა სასამართლოს მთავარ სხდომაზე, არამედ მანამდე და ექსპერტიზისათვის მასალების შეგროვების დაჩქარებისათვის.

ამასთან ერთად, იგივე მოწმე შეიძლება გამოძახებული და დაკითხული იქნეს სასამართლოს მთავარ სხდომაზე, ჩვენების განმეორებით მიცემის მიზნით.

ექსპერტიზისათვის ყველა საჭირო მასალების შეგროვების მიზნით მოწმის დაკითხვა მიმდინარეობს დაკითხვის წესების დაცვით, ხოლო დაკითხვის ოქმი დაერთვის საქმეს.

თუ მხარე არასაპატიო მიზეზით არ ასრულებს ექსპერტის მითითებებს ან თავისი მოქმედებით ან უმოქმედობით ხელს უშლის ექსპერტიზის ჩატარებას, სასამართლო მოწინააღმდეგე მხარის პოზიციას ჩათვლის დადასტურებულად.

თუ ექსპერტიზის ობიექტი სხვა პირთანაა და ეს პირი არ ასრულებს ექსპერტის მითითებებს, მხარეს შეუძლია იშუამდგომლოს სასამართლოს წინაშე, რათა ამ პირს განჩინებით დაევალოს ექსპერტის მითითებების შესრულება.

ექსპერტის დასკვნის უტყუარობის, მისი ობიექტურობისა და სისწორის უზრუნველყოფის მიზნით სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს ექსპერტის მიერ ფიცის დადებას. ფიცის დადება შეიძლება მოხდეს ექსპერტიზის ჩატარებამდე ან მის შემდეგ. დროს, თუ როდის მოხდეს ფიცის დადება განსაზ-

ღვრავს სასამართლო. ზოგადად, ფიცის შინაარს განსაზღვრავს კანონი (სსკ 175-ე მუხლი). ამ კანონის თანახმად ფიცის შინაარსი შეიძლება ასე გამოიყურებოდეს: „ვფიცავ ჩავატარე (ან ჩავატარო) ექსპერტიზა ჩემი ცოდნისა და სინდისის შესაბამისად“.

სპეციალური სასამართლო საექსპერტო დაწესებულების ექსპერტებს შეიძლება მიცემული ჰქონდეთ საერთო ფიცი, რის გამოც, აღარაა საჭირო ყოველი ცალკეული ექსპერტიზის ჩატარებისას დადონ ფიცი.

თუ ექსპერტი უარს ამბობს ფიცის დადებაზე, მაშინ მოსამართლე მიმართავს ექსპერტს „ადასტურებთ თუ არა სასამართლოს წინაშე პასუხისმგებლობის მთელი შეგნებით, რომ თქვენ მიეცით დასკვნა საკუთარი ცოდნისა და სინდისის შესაბამისად“. ექსპერტი პასუხობს „დიახ ვადასტურებ“ (სსკ-ის 175-ე მუხლი).

4. ექსპერტის დასკვნა და მისი შეფასება სასამართლოს მიერ. ექსპერტის დასკვნა — სპეციალური ცოდნით აღჭურვილი პირის მიერ ჩატარებული გამოკვლევის (ექსპერტიზის) შედეგია. ამიტომ, სავსებით ბუნებრივია, რომ სასამართლოს, რომელმაც ეს დასკვნა უნდა შეაფასოს, შეიძლება დასჭირდეს მისი განმარტება. ექსპერტი თავის დასკვნას ყოველთვის აყალიბებს წერილობითი ფორმით, მაგრამ ამ დასკვნის განმარტება მან უნდა მისცეს სასამართლოს ზეპირი ფორმით, სასამართლოს მოსამზადებელ ან მთავარ სხდომაზე. ზეპირი განმარტების დროს ექსპერტს შეიძლება შეკითხვები დაუსვან მხარეებმა და მათმა წარმომადგენლებმა (სსკ-ის 83-ე და 171-ე მუხლები). ზეპირი განმარტება შეიტანება სასამართლოს სხდომის ოქმში, რომელზეც, წაკითხვის შემდეგ, ექსპერტი აწერს ხელს.

ამრიგად, **სამოქალაქო საპროცესო სამართლის თვალსაზრისით, ექსპერტის დასკვნა — ესაა მტკიცების დამოუკიდებელი საშუალება, რომელიც შედგენილია სასამართლოს მიერ ექსპერტად დანიშნული სპეციალისტის მიერ სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობით დადგენილი წესით ჩატარებული გამოკვლევის შედეგად.**

ამ განმარტებიდან გამომდინარე, ექსპერტის დასკვნად, როგორც დამოუკიდებელი სახის მტკიცების საშუალება, ვერ მივიჩნი-

ნევთ დასკვნებს, რომლებიც თვითონ მხარეების უშუალო დავალებით შეადგინეს შესაბამისმა სპეციალისტებმა, ან კიდევ, უწყებრივი ექსპერტების დასკვნებს, რომლებიც შედგენილია მათი სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულების გამო. ყველა ასეთი დასკვნა შეიძლება მიიღოს სასამართლომ როგორც წერილობითი მტკიცებულება და შეაფასოს როგორც ასეთი.

სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა არ განსაზღვრავს ამომწურავად ყველა იმ რეკვიზიტს, რომელსაც უნდა შეიცავდეს ექსპერტის წერილობითი დასკვნა. სპეციალურმა საექსპერტო დაწესებულებებმა შეიმუშავეს ასეთი რეკვიზიტები. ექსპერტის დასკვნა, ყველა შემთხვევაში უნდა შედგებოდეს **შესავალი, გამოკვლევითი და დასკვნითი** ნაწილებისაგან. **შესავალში** უნდა მიეთითოს სასამართლო, რომელმაც დანიშნა ექსპერტიზა, ცნობები ექსპერტიზის შესახებ, საექსპერტო მასალების შემოსვლის თარიღი და ამ მასალების დასახელება, იმ ფაქტების და საკითხების წრე, რომლებიც უნდა გადაწყვიტოს ექსპერტმა. **გამოკვლევით ნაწილში** უნდა მიეთითოს გამოკვლევის მეთოდი (ექსპერიმენტი, შედარებითი, ქიმიური და ა. შ.) და ტექნიკური საშუალებები, რომლებიც გამოიყენა ექსპერტმა გამოკვლევის ჩატარების მიზნით. **დასკვნითი ნაწილი**, უნდა შეიცავდეს პასუხებს მის წინაშე დასმული საკითხების შესახებ, იმ ფაქტების არსებობა-არარსებობის შესახებ, რომლებიც აინტერესებს სასამართლოს.

დასკვნითი ნაწილი შეიძლება შეიცავდეს პასუხებს ისეთ საკითხებზეც, რომლებიც არ იყო სასამართლოს მიერ დასმული ექსპერტის წინაშე, მაგრამ ექსპერტის შეხედულებით მათ შეიძლება ჰქონდეთ მნიშვნელობა საქმისათვის.

ექსპერტის დასკვნა შეიძლება იყოს **კატეგორიული** – როცა ექსპერტი, ერთმნიშვნელოვნად (ცალსახად) პასუხობს მის წინაშე დასმულ საკითხებზე, **სავარაუდო** – როცა ექსპერტი არ გამორიცხავს საკითხის სხვანაირად გადაწყვეტის შესაძლებლობას და, ბოლოს, საკითხის გადაწყვეტის **შეუძლებლობის შესახებ**.

ექსპერტის დასკვნის შეფასება იწყება ექსპერტის დასკვნის შემოწმებით. მხარეები და მათი წარმომადგენლები ექსპერტის

დასკვნის შემოწმების მიზნით ჯერ მას აღარებენ საქმეში არსებულ მტკიცებულებებს. ასეთი შედარების მიზანია იმის გარკვევა, თუ რამდენად შეესაბამება და რა თანაფარდობაშია ექსპერტის დასკვნა საქმეში არსებულ სხვა მტკიცებულებებთან. თუ ექსპერტის დასკვნა უპირისპირდება სხვა მტკიცებულებებს, განსაკუთრებით კი ისეთ მტკიცებულებებს, რომლის უტყუარობა არ უნდა იწვევდეს ეჭვს, მაშინ უკვე წამოიჭრება მრავალი საკითხი, რომელიც შეიძლება გაირკვეს ექსპერტისათვის შეკითხვების მიცემით. ექსპერტის წინაშე შეიძლება დაისვას კითხვები მისი დასკვნის განმარტების შესახებ და იმის თაობაზე თუ რა მეთოდის გამოყენებით გააკეთა მან ასეთი დასკვნა. შეკითხვების მიცემის რიგითობას განსაზღვრავს სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი, კერძოდ, სასამართლოს ინიციატივით დანიშნულ ექსპერტს პირველად ეკითხება მოსამართლე. მოსამართლეს უფლება აქვს ექსპერტს, მისი დაკითხვის პროცესში, ნებისმიერ დროს დაუსვას შეკითხვა.

ექსპერტის დასკვნა წარმოადგენს დამოუკიდებელ მტკიცების საშუალებას (მტკიცებულებას). მაშასადამე, იგი შეიძლება გამოყენებული იქნეს საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების დასადგენად, მაგრამ ვიდრე ამ მიზნით იქნებოდეს გამოყენებული, ექსპერტის დასკვნა უნდა შეაფასოს სასამართლომ თავისი შინაგანი რწმენით (სსკ 105-ე მუხლი).

ექსპერტის დასკვნის სისწორისა და დასაბუთებულობის მნიშვნელოვანი გარანტიაა ექსპერტის დანიშვნისა და ჩატარების საპროცესო ფორმის (წესის) დაცვა. ამიტომ, სასამართლომ უნდა შეამოწმოს ხომ არ იყო ეს ფორმა დარღვეული.

ექსპერტის დასკვნის სისწორის მნიშვნელოვანი გარანტიაა ექსპერტის მეცნიერული კომპეტენტურობა. ამიტომ სასამართლომ კიდევ ერთხელ უნდა შეამოწმოს მისი კომპეტენტურობა.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ ექსპერტის დასკვნის უარყოფის საბაბი შეიძლება გახდეს საპროცესო ფორმის არა ყოველგვარი დარღვევა, არამედ მისი ისეთი დარღვევა, რომელსაც შეეძლო გავლენა მოეხდინა ექსპერტის დასკვნის სისწორეზე და დასაბუთებულობაზე. მაგალითად, თუ აღმოჩნდება, რომ დასკვნა

შეადგინა ექსპერტმა, რომელიც დაინტერესებულია საქმის შედეგით, ან არაკომპეტენტურმა პირმა, რომელსაც არ გააჩნია სათანადო სპეციალური ცოდნა და გამოცდილება, ან კიდევ, ექსპერტმა გამოიკვლია არასათანადო და უხარისხო ობიექტი და ა.შ. მაშინ ექსპერტის დასკვნა არ შეიძლება მივიჩნიოთ როგორც სწორი და დასაბუთებული.

ექსპერტის დანიშვნისა და ჩატარების საპროცესო ფორმის (წესის) დაცვა ჯერ კიდევ არ ნიშნავს იმას, რომ ექსპერტის დასკვნა დასაბუთებულია. ექსპერტის დასკვნის შეფასებისათვის სასამართლომ უნდა შეაფასოს ის წინამძღვრები, ფაქტობრივი და მეცნიერული მონაცემები, რომლებიც საფუძვლად უდევს ამ დასკვნას.

ასეთი შეფასება საკმაოდ რთულია მოსამართლისათვის, ვინაიდან იგი არაა აღჭურვილი იმ სპეციალური ცოდნით, რომლითაც აღჭურვილია შესაფასებელი დასკვნის ავტორი-ექსპერტი.

ამიტომ, თუ ექსპერტიზის დასკვნა არ არის სრული ან გაურკვეველია, სასამართლოს შეუძლია დანიშნოს **დამატებითი ექსპერტიზა**. თუ სასამართლო არ ეთანხმება ექსპერტის დასკვნას დაუსაბუთებლობის მოტივით, აგრეთვე, თუ რამდენიმე ექსპერტის დასკვნა ეწინააღმდეგება ერთმანეთს, სასამართლოს უფლება აქვს დანიშნოს **განმეორებითი ექსპერტიზა** და მისი ჩატარება დაავალოს სხვა ექსპერტს ან ექსპერტებს თუ აღნიშნული საკითხის განმარტებას არსებითი მნიშვნელობა აქვს საქმის გადაწყვეტისათვის და მის გარეშე გადაწყვეტილების გამოტანა შეუძლებელია.

ამდენად, **დამატებითი ექსპერტიზა** განსხვავდება **განმეორებითი ექსპერტიზისაგან**: დამატებითი ექსპერტიზა დაინიშნება თუ ექსპერტმა არ უპასუხა ყველა კითხვაზე, რომელიც მის წინაშე იყო დასმული, აგრეთვე თუ დასკვნა გაურკვეველია და ამ გაურკვეველობის მოხსნა ექსპერტის დახმარებით ვერ მოხერხდა.

— განსხვავებით, განმეორებითი ექსპერტიზისა, დამატებითი ექსპერტიზა უნდა მიენდოს იმ ექსპერტს, რომელმაც შეადგინა და გადმოუგზავნა სასამართლოს დასკვნა.

განმეორებითი ექსპერტიზა, რომლის ჩატარება უნდა მიენდოს

სხვა ექსპერტს, შეიძლება დაინიშნოს ორ შემთხვევაში, პირველი, როცა სასამართლოს აზრით ექსპერტის დასკვნა არაა დასაბუთებული და მეორე, როცა ექსპერტების დასკვნა ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს, მხედველობაშია ისეთი შემთხვევები, როდესაც ექსპერტიზის დასკვნა მინდობილი ჰქონდა რამდენიმე ექსპერტს, რომლებიც არ ეთანხმებიან ერთმანეთს და ამიტომ შეადგინეს ცალ-ცალკე დასკვნები (სსკ-ის 164-ე მუხლი), ან კიდევ, მიღებული იქნა განმეორებით დანიშნული ექსპერტის დასკვნა, რომელიც ეწინააღმდეგება პირველადი ექსპერტის დასკვნას.

ამრიგად, განმეორებითი ექსპერტიზა წარმოადგენს ექსპერტის დასკვნის შემოწმებისა და შეფასების ერთ-ერთ საშუალებას.

ექსპერტი ვალდებულია დაუბრუნოს სასამართლოს ექპერტიზისათვის გამოყენებული ყველა მასალა და დოკუმენტი, თუ სასამართლო ამას მოითხოვს ან თუ არ ტარდება ექსპერტიზა.

VI. ფაქტების კონსტატაცია

ფაქტების კონსტატაციის მიზნით ადგილზე დათვალიერების ჩატარება სასამართლომ შეიძლება დაავალოს საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს მმართველობის სფეროში შემავალ საჯარო სამართლის იურიდიულ პირსაც — აღსრულების ეროვნულ ბიუროს (სსკ 122-ე მუხლი). ამ ბიუროს ფაქტების კონსტატაციისათვის შეიძლება მხარემაც მიმართოს. ფაქტების კონსტატაციის საკითხებს ძირითადად არეგულირებს კანონი “სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ”.

ამ კანონის მიხედვით ფაქტის კონსტატაცია გულისხმობს ისეთი ფაქტობრივი გარემოებების შესახებ არსებული მდგომარეობის ასახვას, რომელთა აღქმა და აღწერაც შესაძლებელია.

სასამართლოს დავალებით ფაქტების კონსტატაციის მომსახურება ანაზღაურდება იმ პირის მიერ, რომლის შუამდგომლობითაც გამოიტანა სასამართლომ დავალება ადგილზე დათვალიერების შესახებ ფაქტების კონსტატაციის მიზნით, ხოლო სასამართლოს

ინიციატივით განხორციელებული ფაქტების კონსტატაციის შემთხვევაში – მხარეების მიერ თანაბრად.

ფაქტების კონსტატაციის მიზნით აღსრულების ეროვნულ ბიუროს შეიძლება მიმართონ სარჩელის აღძვრამდეც.

განმცხადებლის (დაინტერესებული პირის) მიმართვა უნდა შეიცავდეს მის საიდენტიფიკაციო მონაცემს, მისამართს, დასადგენ გარემოებას, ადგილმდებარეობას, სადაც უნდა მოხდეს ფაქტების კონსტატაცია, ქონების მფლობელის, რომლის საკუთრებაში ან/და მფლობელობაში უნდა განხორციელდეს ფაქტების კონსტატაცია.

აღსრულების ეროვნულ ბიუროს უფლება აქვს განმცხადებელს მოსთხოვოს დამატებითი ინფორმაცია, რომელიც აუცილებელი იქნება ან/და ხელს შეიწყობს ფაქტების კონსტატაციას. თუ განმცხადებელი ასეთ ინფორმაციას ვერ მიაწვდის, ბიუროს უფლება აქვს უარი უთხრას ფაქტების კონსტატაციაზე.

თუ ფაქტის კონსტატაცია უნდა მოხდეს იმ მესაკუთრის ან მფლობელის ტერიტორიაზე, რომელიც არ არის განმცხადებელი, მაშინ საჭიროა მისი თანხმობა. თანხმობა შეიძლება დადასტურდეს წერილობით ან აღბეჭდილი ტექნიკური საშუალებით, მაგალითად ვიდეო გადაღებით. თუ პირი, ფაქტის კონსტატაციის მიზნით უარს აცხადებს თავის ტერიტორიაზე დაუშვას ბიუროს წარმომადგენელი, მაშინ იგი ადგენს ოქმს და მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომლებმაც ხელი შეუშალა ფაქტების კონსტატაციას.

თანხმობას არ საჭიროებს თუ ტერიტორია, სადაც უნდა განხორციელდეს ფაქტების კონსტატაცია, საჯარო მოხმარების ობიექტია.

ფაქტების კონსტატაციის შესახებ ღება ოქმი, რომელიც უნდა შეიცავდეს:

- ა) ოქმის შედგენის თარიღს;
- ბ) ფაქტების კონსტატაციის საფუძველს;
- გ) დაინტერესებული მხარის მიმართვის შემთხვევაში – მის დასახელებას, საიდენტიფიკაციო ნომერს და მისამართს;
- დ) მითითებას ადგილმდებარეობაზე, სადაც განხორციელდა ფაქტების კონსტატაცია, ხოლო საკუთრების ან/და მფლობელობის

შემთხვევაში – პირის დასახელებას, რომლის საკუთრებაში ან/და მფლობელობაში არსებულ ტერიტორიაზედაც განხორციელდა ფაქტების კონსტატაცია;

ე) მითითებას გარემოებაზე, რომლის დადგენაც იყო მოთხოვნილი;

ვ) ფაქტობრივი გარემოების ზუსტ აღწერას;

ზ) მითითებას ტექნიკურ მოწყობილობებზე, რომლებიც იქნა გამოყენებული, და თანდართული მასალის ჩამონათვალს;

თ) აღსრულების ეროვნული ბიუროს წარმომადგენლის, რომელმაც განხორციელა ფაქტების კონსტატაცია, ვინაობასა და ხელმოწერას.

ბიუროს წარმომადგენელმა ოქმში ფაქტები დეტალურად უნდა აღწეროს. ფაქტის შეფასების უფლება მას არ აქვს. ოქმი მტკიცებულებას წარმოადგენს და როგორც სხვა მტკიცებულებას, მასაც სასამართლო აფასებს.

ფაქტების კონსტატაციის შეუძლებლობის შემთხვევაში აღსრულების ეროვნული ბიუროს წარმომადგენელი ადგენს ოქმს და მიუთითებს გარემოებებზე, რომლებმაც ხელი შეუშალა ფაქტების კონსტატაციას. (სააღსრულებო წარმოებათა შესახებ კანონის 91¹⁷ მუხლი).

ფაქტის კონსტატაციასთან დაკავშირებით ბიუროს წარმომადგენლის ქმედება არ საჩივრდება.

აღსრულების ეროვნული ბიურო განმცხადებლის ან სასამართლოს თხოვნით უზრუნველყოფს ფაქტების კონსტატაციის შედეგად მიღებული მტკიცებულებების შენახვას.

ფაქტების კონსტატაცია შესაძლებელია განხორციელდეს, როგორც სამუშაო ასევე არასამუშაო საათებში და იგი არის ანაზღაურებადი საქმიანობა.

§6. ადგილზე დათვალიერება

ადრე მოქმედი სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მიხედვით ადგილზე დათვალიერება მოთავსებული იყო მეთექვსმეტე თავში „სამოქალაქო საქმის განხილვა სასამართლოში“ (სსკ 186-ე მუხლი). ამჟამად მოქმედი სამოქალაქო საპროცესო კოდექსის მიხედვით ადგილზე დათვალიერებას ეძღვნება ცალკე თავი და იგი მოთავსებულია მესამე კარში, რომელიც სასამართლო მტკიცებულებებს ეხება.

ადგილზე დათვალიერების მომწესრიგებელი ნორმების ასეთი განლაგება არაა შემთხვევითი: 1997 წლის სამოქალაქო საპროცესო კოდექსი მტკიცებულებათა დათვალიერებას და მათ შორის ამ მტკიცებულებათა ადგილზე დათვალიერებას უშუალოდ სასამართლოს მიერ განიხილავს ორი მნიშვნელობით, როგორც მტკიცებულებათა **შემოწმების (გამოკვლევის) საშუალებას** და როგორც სასამართლოს მიერ **უშუალო შემეცნების გზით** საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოებების **დადგენის საშუალებას**.

აქვე ხაზგასმით უნდა აღვნიშნოთ, დათვალიერების ბუნება და მიზანი არ იცვლება იმის მიხედვით თუ სად ტარდება ეს დათვალიერება – სასამართლოში, თუ დასათვალიერებელი ობიექტის სამყოფელ ადგილზე.

ადგილზე დათვალიერება შეიძლება საჭირო გახდეს, როდესაც ნივთიერი თუ წერილობითი მტკიცებულებების წარდგენა სასამართლოში ძნელია ან შეუძლებელია (სსკ 138-ე და 159-ე მუხლები). მტკიცებულებათა სასამართლოში წარდგენის შეუძლებლობა ან სიძნელე შეიძლება განპირობებული იყოს სხვადასხვა მიზეზით. მაგალითად, თუ აღძრულია სარჩელი ნათესების დაზიანებით მიყენებული ზიანის ანაზღაურების შესახებ, ცხადია, რომ მიწის ნაკვეთის სასამართლოში წარდგენა შეუძლებელია, ან კიდევ, თუ დასადგენია დიდი ოდენობით ტვირთის დაზიანების ფაქტი, რომელთა წარდგენა სასამართლოში ძნელია ან დიდ ხარჯებთან არის დაკავშირებული. იგივე შეიძლება ითქვას წერილობით მტკიცებულებებზეც, თუ მათი რაოდენობა ძალიან დიდია,

მათი სასამართლოში წარდგენა გამოიწვევს საწარმოს მუშაობის ჩაშლას, მაგალითად, როდესაც შესამოწმებელია საბუღალტრო წიგნები და ა. შ. სასამართლოს შეუძლია დაადგინოს ადგილზე დათვალიერება. სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს ადგილზე დათვალიერების არამართო შესაძლებლობას, არამედ განსაზღვრავს ასეთი დათვალიერების წესებსაც. კერძოდ, ადგილზე დათვალიერება შეიძლება მოხდეს, როგორც მხარეთა შუამდგომლობით, ისე სასამართლოს ინიციატივით.

მხარეთა შუამდგომლობა (განცხადება) ადგილზე დათვალიერების შესახებ მოტივირებული უნდა იყოს, ე.ი. მასში მითითებული უნდა იყოს, თუ რა მიზეზითაა განპირობებული ადგილზე დათვალიერების აუცილებლობა.

სამოქალაქო საპროცესო კანონმდებლობის აზრის მიხედვით ადგილზე დათვალიერება უნდა მოხდეს საქმის მომზადების სტადიაზე (სსკ 203-ე მუხლის „ე“ პუნქტი). მხარეთა მიერ დავგვიანებით აღძრული შუამდგომლობები ადგილზე დათვალიერების შესახებ სასამართლომ არ უნდა დააკმაყოფილოს, თუ არ არსებობს საპატიო მიზეზი, რის გამოც, დროულად არ იქნა აღძრული ასეთი შუამდგომლობა (სსკ 215-ე მუხლი). საპატიო მიზეზად ითვლება შუამდგომლობის წარდგენის შეუძლებლობა, რაც გამოწვეულია ავადმყოფობით, ახლო ნათესავის გარდაცვალებით ან სხვა განსაკუთრებული ობიექტური გარემოებით. ავადმყოფობა დადასტურებული უნდა იქნეს სამედიცინო დსაწესებულების ხელმძღვანელის მიერ ხელმოწერილი დოკუმენტით (სსკ 215-ე მუხლის მე-3 ნაწილი).

ადგილზე დათვალიერების ჩატარების თუ მის ჩატარებაზე უარის თქმის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება დამოუკიდებლად იმისა, მხარეთა შუამდგომლობით მოხდა ეს თუ სასამართლოს ინიციატივით. განჩინებაში მითითებული უნდა იქნეს დათვალიერებისა და გამოკვლევის საგანი, აგრეთვე დათვალიერების დრო და ადგილი.

ადგილზე დათვალიერების ჩატარების შესახებ სასამართლოს მიერ მთავარ სხდომაზე გამოტანილი განჩინება იმაზე მიუთითებს,

რომ საქმე თავის დროზე არ იყო სრულყოფილად მომზადებული.

ადგილზე დათვალიერების შესახებ ეცნობებათ მხარეებს და მათ წარმომადგენლებს, რომლებსაც შეუძლიათ მოსამართლის ყურადღება მიაქციონ დასათვალიერებელი ნივთების თუ წერილობითი მასალების ამა თუ იმ თვისებაზე, ნიშნებზე, ხარისხზე და სხვა. მიუხედავად მათი დათვალიერებაში მონაწილეობის ასეთი მნიშვნელობისა, თუ ისინი არ გამოცხადდებიან დანიშნულ დროს, ეს ხელს ვერ შეუშლის დათვალიერებას.

ადგილზე დათვალიერებაში მონაწილეობის მისაღებად სასამართლომ შეიძლება გამოუძახოს მოწმეებსაც, თუ მათ შეუძლიათ დახმარება აღმოუჩინონ სასამართლოს დათვალიერების სრულყოფილად ჩატარებაში. მაგალითად, მოწმეებად დასახელებულ პირებს, რომლებიც ესწრებოდნენ ან თვითონ უშუალოდ მონაწილეობდნენ ავტოტრანსპორტით გადმოგზავნილი ტვირთის გადმოზიდვაში, შეუძლიათ მოსამართლის ყურადღება მიაქციონ იმას, თუ როგორ იყო განლაგებული ეს ტვირთი და საიდან შეიძლებოდა მომხდარიყო მათი დაზიანება.

ადგილზე დათვალიერებას, როგორც წესი, ატარებს ერთ-პიროვნულად მოსამართლე, ხოლო თუ საქმეს კოლეგიური შემადგენლობა იხილავს, ადგილზე დათვალიერების ჩატარება შეიძლება დაევალოს კოლეგიის ერთ-ერთ მოსამართლეს, ამ კოლეგიის თავმჯდომარის დავალებით, რომელიც მხედველობაში იღებს კოლეგიის მოსაზრებას. ასეთი დავალება შეიძლება მომდინარეობდეს კოლეგიიდანაც. საკითხები, რომლებიც შეიძლება გადაწყდეს მოსამართლის (ამ შემთხვევაში – კოლეგიის თავმჯდომარის) მიერ ერთპიროვნულად, შეიძლება გადაწყდეს, აგრეთვე, სასამართლოს კოლეგიური შემადგენლობის მიერაც.

ადგილზე დათვალიერებაში შეიძლება მონაწილეობა მიიღოს **სპეციალისტმა**, რის შესახებაც სასამართლოს გამოაქვს განჩინება. **სპეციალისტი უნდა განვასხვავოთ ექსპერტისაგან**. სპეციალისტი არ ატარებს გამოკვლევას, არ წერს დასკვნას, მისი მთავარი ფუნქციაა დახმარება აღმოუჩინოს მოსამართლეს, მიაპყროს მისი ყურადღება ამა თუ იმ გარემოებაზე, შეადგინოს ნახაზები, მოახდინოს

ფოტო გადაღებები, ურჩიოს სასამართლოს, რომ მან დანიშნოს ექსპერტიზა და ა.შ. მისი რჩევები და კონსულტაციები შეიტანება დათვალიერების ოქმში, რომელიც გამოყენებული იქნება საქმის მთავარ სხდომაზე განხილვის დროს.¹⁷⁰ თუ აღვილზე დათვალიერებას აწარმოებს კოლეგიური სასამართლოს მთელი შემადგენლობა, მაშინ ეს შემადგენლობა იწვევს სპეციალისტს, მაგრამ თუ დათვალიერებას ატარებს ერთპიროვნულად მოსამართლე მაშინ ეს მოსამართლე იღებს განჩინებას სპეციალისტის მოწვევის შესახებ.

დათვალიერების დროს ოქმის შედგენა სავალდებულოა და იგი უნდა პასუხობდეს კანონის მოთხოვნებს (სსკ 125-ე მუხლი). დათვალიერების ოქმი არის მტკიცების საშუალება, რომელიც ემყარება მოსამართლის მაღალ ავტორიტეტს. ცხადია, რომ ოქმი სრულყოფილად უნდა შედგეს და განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს მასში დათვალიერების შედეგების ზუსტად, ნათლად და ამომწურავად ასახვას. დათვალიერების შედეგებში იგულისხმება ფაქტები და გარემოებები, რომლებსაც მნიშვნელობა აქვთ ამ კონკრეტული საქმის გადაწყვეტისათვის და რომლებიც დადასტურებულად ჩათვალია სასამართლომ დათვალიერების საფუძველზე.

თუ დათვალიერება დაკავშირებულია ხარჯებთან, ეს ხარჯები უნდა დაფაროს იმ მხარემ, ვისი თხოვნითაც ხდება დათვალიერება, მაგრამ თუ იგი სასამართლოს ინიციატივით ხდება, მაშინ ამ ხარჯებს ორივე მხარე იხდის.

170 დათვალიერებაში მონაწილე სპეციალისტის ასეთი ფუნქციის გამო, ჩვენს პროცესში არ წამოიჭრება საკითხი წარმოადგენს თუ არა დათვალიერება, რომელშიც ექსპერტი მონაწილეობს მოსამართლესთან ერთად, იმავდროულად ექსპერტიზას, თუ ეს მაინც დათვალიერებაა, როგორც ეს საკითხი მიღებულია გერმანულ სამოქალაქო საპროცესო ლიტერატურაში. იხ. O.Jauernig. Zivilprozessrecht. München 1993 s. 195. როგორც აღვნიშნეთ, ჩვენს პროცესში დათვალიერებაში მონაწილეობს არა ექსპერტი, არამედ სპეციალისტი, რომელსაც არ გააჩნია ექსპერტის ფუნქცია. უფრო მეტიც, თუ მას საჭიროდ მიაჩნია, შეუძლია ურჩიოს მოსამართლეს დანიშნოს ექსპერტიზა.

§7. მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა.

1. მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის ცნება და მიზანი. მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის საფუძველი მითითებულია კანონში: ყოველთვის, როცა არსებობს საშიშროება, რომ საჭირო მტკიცებულებების წარდგენა სასამართლოში შეუძლებელი ან ძნელი იქნება, დაინტერესებულ პირს შეუძლია სთხოვოს სასამართლოს ამ მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა (სსკ 109-ე მუხლი).

მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის აუცილებლობა შეიძლება სხვადასხვა მიზეზით იყოს განპირობებული, რომლებიც მითითებული უნდა იყოს დაინტერესებული მხარის განცხადებაში (სსკ 112-ე მუხლის “გ” პუნქტი), მაგალითად, მოწმის ავადმყოფობა, მისი ხანგრძლივად წასვლა მივლინებაში, სამუშაოდ სხვა ქვეყანაში წასვლა, ნივთიერ მტკიცებულებათა მალფუჭადობა და ა.შ.

მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა უნდა განვასხვავოთ სასამართლო დავალებისგან და სარჩელის უზრუნველყოფისაგან.

სასამართლო დავალებით ხდება მტკიცებულებათა შეგროვება და შემოწმება იმ შემთხვევაში, როცა მათი წარდგენა და შემოწმება საქმის განმხილველ სასამართლოში ძნელი ან შეუძლებელია (სსკ 107-ე მუხლი).

სასამართლო დავალების წესით შეიძლება მოხდეს მტკიცებულებათა უზრუნველყოფაც.

სარჩელის უზრუნველყოფის მიზანია მომავალი გადაწყვეტილების აღსრულების უზრუნველყოფა (სსკ 191-ე მუხლი). მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის მიზანია საქმის სწორად გადაწყვეტისათვის მნიშვნელობის მქონე ფაქტის დადგენის უზრუნველყოფა.

ამრიგად, მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა- ესაა საპროცესო მოქმედება, რომელსაც ასრულებს სასამართლო ან ერთპიროვნულად მოსამართლე იმ მიზნით, რათა კანონით დადგენილი წესით დაამაგროს მტკიცებულებები სამოქალაქო საქმის არსებითად განხილვის დროს მათი გამოყენებისათვის.

მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა დასაშვებია სასამართლოში საქმის აღძვრის შემდეგ და სასამართლოში საქმის აღძვრამდეც.

თუ მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა წარმოებს სასამართ-

ლოში სარჩელის შეტანის შემდეგ, მაშინ ასეთი უზრუნველყოფა შეიძლება განხორციელდეს საქმის მომზადების სტადიაზე. დაინტერესებულმა მხარემ შეიძლება სთხოვოს სასამართლოს მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის შესახებ მომზადების სტადიაზე. არაა გამორიცხული, რომ ეს საკითხი დაისვას მთავარ სხდომაზეც საქმის სასამართლოს მთავარ სხდომაზე არსებითად განხილვის დროს, სასამართლო ისედაც ვალდებულია შეამოწმოს და შეაფასოს მტკიცებულებები (სსკ 111-ე მუხლი), მაგრამ ასეთ შემთხვევაში მხარემ უნდა დაამტკიცოს, რომ მომზადების სტადიაზე მას არ ჰქონდა საშუალება უზრუნველყოფის საკითხი დაეყენებინა, ე.ი. მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის საკითხის დაუყენებლობა საპატიო მიზეზით იყო განპირობებული (სსკ 215-ე მუხლი).

თუ მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა უნდა მოხდეს სასამართლოში საქმის აღძვრამდე, მაგალითად მოწმის დაკითხვა, ნივთიერ მტკიცებულებათა დათვალიერება და ა.შ. მაშინ დაინტერესებულ პირს შეუძლია განცხადებით მიმართოს იმ რაიონის (ქალაქის) სასამართლოს, ან ამ რაიონის (ქალაქის) მაგისტრატ მოსამართლეს რომლის ტერიტორიაზეც უნდა შესრულდეს საპროცესო მოქმედება უზრუნველყოფის მიზნით, ანუ იმ სასამართლოს, რომლის ტერიტორიაზეც იმყოფება უზრუნველსაყოფი მტკიცებულება (სსკ 110-ე მუხლი).

სარჩელის აღძვრის შემდეგ მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის მიზნით შეკრებილი მასალები გადაეგზავნება საქმის განმხილველ სასამართლოს (სსკ 116-ე მუხლი). გადაგზავნა შეიძლება მოხდეს როგორც მხარეთა შუამდგომლობით, ისე სასამართლოს ინიციატივითაც.

გარდა ყველა იმ მონაცემისა, რომელსაც უნდა შეიცავდეს სასამართლოსადმი მიმართული ნებისმიერი განცხადება (შუამდგომლობა), განცხადება მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის შესახებ, რა ფორმითაც არ უნდა იყოს იგი გაკეთებული, მოტივირებული უნდა იყოს, რათა სასამართლოს შეეძლოს გადაწყვიტოს უზრუნველსაყოფი მტკიცებულების დასაშვებობისა და განკუთვნილობის საკითხი (სსკ 102-ე მუხლის მე-3 ნაწილი და 104-ე მუხლი).

განმცხადებელმა კერძოდ, უნდა მიუთითოს:

ა) მტკიცებულებებზე, რომელთა უზრუნველყოფაც აუცილ-

ბელია. აგრეთვე, სად იმყოფება ან სად მდებარეობს ეს მტკიცებულებები;

ბ) გარემოებებზე, რომელთა დასადასტურებლადაც საჭიროა ეს მტკიცებულებანი;

გ) მიზეზებზე, რომლებმაც აიძულა განმცხადებელი მიემართა შუამდგომლობით მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის შესახებ; ასევე,

დ) მოწინააღმდეგე მხარის გვარი, სახელი და მისამართი, თუ განცხადება მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის შესახებ შეტანილია სასამართლოში საქმის აღძვრამდე და განმცხადებელმა იცის, თუ ვინ შეიძლება იყოს მოწინააღმდეგე მხარე.

მტკიცებულებათა გამოთხოვა საერთოდ და, მით უფრო, მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა დასაშვებია მხოლოდ იმ პირობით, თუ ამ მტკიცებულებით შეიძლება დადასტურდეს საქმისათვის მნიშვნელობის მქონე გარემოება, ე.ი. გარემოება, რომელიც ასაბუთიებს მოსარჩელის მოთხოვნას ან მოპასუხის შესაგებელს.

აქედან გამომდინარე, იმ გარემოებაზე მითითება, რომლის დადასტურებისთვისაც საჭიროა უზრუნველყოფა — წარმოადგენს განცხადების განხილვის წინაპირობას.

მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის მიზნით შესასრულებელი ღონისძიებების გასატარებლად არ კმარა მხოლოდ ის, რომ მტკიცებულებას აქვს მნიშვნელობა საქმისათვის. აუცილებელია აგრეთვე არსებობდეს რეალური საშიშროება, რომ ამ მტკიცებულების წარდგენა ან გამოყენება მოგვიანებით ძნელი ან შეუძლებელი გახდება. თუ ასეთი საშიშროება არ არსებობს, სასამართლომ უარი უნდა თქვას მტკიცებულებათა უზრუნველყოფაზე.

მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის მიზნით შესასრულებელი საპროცესო მოქმედება უნდა განხორციელდეს სამოქალაქო კანონმდებლობით დადგენილი წესით (სსკ 113-ე მუხლის მე-2 ნაწილი).

ზოგჯერ ამა თუ იმ საპროცესო მოქმედების შესახებ სასამართლომ უნდა შეატყობინოს მხარეებს. სწორედ ამიტომაც, რომ განცხადებაში მითითებული იყოს მხარეები და მათი მისამართები, მაგრამ თუ უზრუნველყოფა სარჩელის აღძვრამდე უნდა განხორციელდეს, მაშინ განცხადებაში მითითებული უნდა იყოს მხარე და მისი მისამართი, რომლის წინააღმდეგაც მოსარჩელე აპირებს

სარჩელის აღძვრას.

მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის მიზნით სასამართლომ შეიძლება შეასრულოს სხვადასხვა მოქმედება, კერძოდ, დაკითხოს მოწმე, დათვალიეროს ნივთიერი მტკიცებულება, დანიშნოს ექსპერტი და სხვა. ყველა ეს საპროცესო მოქმედება უნდა შესრულდეს კანონით დადგენილი წესით, რომელიც არსებობს მოწმის დაკითხვისათვის, ადგილზე დათვალიერებისათვის, ექსპერტის დანიშვნისათვის და ა.შ.

მხარეებს უნდა ეცნობოთ მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის დრო და ადგილი, მაგრამ მათი გამოუცხადებლობა ვერ დააბრკოლებს უზრუნველყოფის მიზნით შესაბამისი საპროცესო მოქმედების შესრულებას. გადაუდებელ შემთხვევებში მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა შეიძლება მოხდეს მხარეთა შეუტყობინებლადაც. გადაუდებელი შეიძლება იყოს ისეთი შემთხვევა, როდესაც უზრუნველყოფას მოითხოვს მალფუჭადი ნივთიერი მტკიცებულება, მოწმის მძიმე დაავადებით გამოწვეული კრიზისული მდგომარეობა და სხვა.

როგორც წესი მტკიცებულებათა უზრუნველყოფა დაკავშირებულია ხარჯებთან. ხარჯების ოდენობა შეიძლება სხვადასხვა იყოს იმის მიხედვით თუ რა ხასიათის საპროცესო მოქმედება უნდა შესრულდეს. იგულისხმება მგზავრობის ხარჯები, ფოტო გადაღებებისა და ნახაზების შედგენის ხარჯები, სპეციალისტისათვის მისაცემი თანხები, თუ იგი მონაწილეობდა უზრუნველყოფაში და ა.შ.

მტკიცებულებათა უზრუნველსაყოფად გაწეული ხარჯების ოდენობას წინასწარ განსაზღვრავს სასამართლო, რომელიც შეიძლება არ აღმოჩნდეს ზუსტი. დაზუსტებული ხარჯები განისაზღვრება უზრუნველყოფის ღონისძიებების ჩატარების შემდეგ. საბოლოოდ, ამ ხარჯებისა და საერთოდ, სასამართლო ხარჯების განაწილება მხარეთა შორის უნდა მოხდეს საქმის არსებითად გადაწყვეტისას (სსკ 53-ე მუხლი).

მტკიცებულებათა უზრუნველყოფის შესახებ სასამართლოს გამოაქვს განჩინება სსკ 113-ე და 119-ე მუხლები), რომელიც არ გასაჩივრდება. რაც შეეხება განჩინებას მტკიცებულებათა უზრუნველყოფაზე უარის თქმის შესახებ ამ განჩინებაზე შეიძლება კერძო საჩივრის შეტანა.